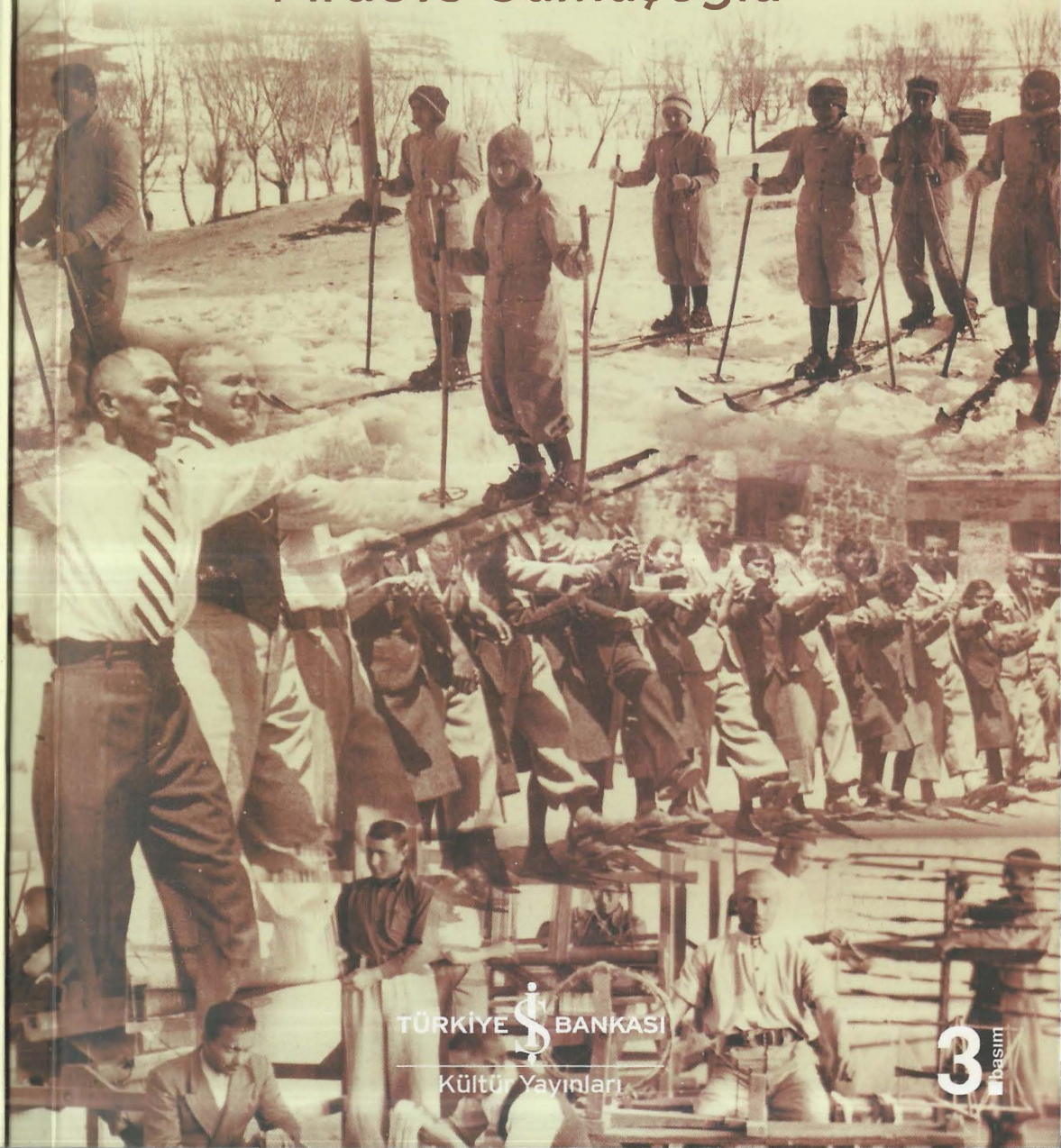
SÖZLÜ VE YAZILI BELGELER IŞIĞINDA

CILAVUZ KÖY ENSTİTÜSÜ

Firdevs Gümüşoğlu

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları
3. basım

CILAVUZ KÖY ENSTİTÜSÜ
Firdevs Gümüşoğlu

Genel Yayın: 3792

İNCELEME/ARAŞTIRMA

FİRDEVS GÜMÜŞOĞLU
SÖZLÜ VE YAZILI BELGELER IŞIĞINDA CILAVUZ KÖY ENSTİTÜSÜ

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2017
Sertifika No: 40077

EDİTÖR
DERYA ÖNDER

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTMEN
AYSUN KARA

DİZİNİ HAZIRLAYAN
OZAN KIZILER

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASKI: YENİ KUŞAK KÖY ENSTİTÜLÜLER DERNEĞİ YAYINLARI, KASIM 2011, İZMİR

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI'NDA
GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ VE GENİŞLETİLMİŞ 1. BASKI: NİSAN 2017, İSTANBUL
3. BASIM: OCAK 2019, İSTANBUL

ISBN 978-605-295-021-0

BASKI
AYHAN MATBAASI
MAHMUTBEY MAH. 2622. SOKAK NO:6/31 BAĞCILAR/İSTANBUL
Tel: (0212) 445 32 38 Fax: (0212) 445 05 63
Sertifika No: 22749

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Faks (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Firdevs Gümüşoğlu

sözlü ve yazılı belgeler ışığında

Cılavuz Köy Enstitüsü

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İÇİNDEKİLER

İkinci Baskıya Önsöz / Firdevs Gümüşoğlu XI
Önsöz / Engin Tonguç XV
Sunum XVII
Giriş XXV

1. Bölüm / 21. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Kırsal Türkiye'nin Toplumsal Yapısına Bakış

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Toplumsal Bir Sorun Olarak Köy ve Köylü 6
Türkiye'nin Yapısal Özellikleri 18

2. Bölüm / Kurumsallaşma Sürecinde İlk Yıllar: Cılavuz Eğitmen Kursu

Cılavuz'un Coğrafi Konumu ve İklim Özellikleri 37
Cılavuz Eğitmen Kursu 38
Yerel Basında Köy Kalkınması, Eğitim ve Cılavuz 49
Kars Gazetesi'nin Yayın Politikası 52
Kars Gazetesi'nde Köy Kalkınması ve Köylünün Eğitimi 54
Kars Gazetesi'nde Cılavuz Eğitmen Kursu 60

3. Bölüm / Kurumsallaşma: Cılavuz Köy Enstitüsü

Enstitünün Kuruluşu 82
Cılavuz'un İlk Eğitim Kadrosu 90
Amacı ve Çalışma Programı 94
Enstitü Binalarının Temel Özellikleri ve Cılavuz Köy Enstitüsü 97
Arazi Büyüklüğü, Elde Edilen Ürün Çeşitliliği ve Geliri 103
Cılavuz'un İşlikleri 106

Enstitüdeki Hayvan Sayısı 108
Enstitüdeki Makineler, Ulaşım Araçları ve Aletler 112
Köylere Tayin Edilen Öğretmenlere Verilen Araç Gereçler 113
Kars Gazetesi'nde Cılavuz Köy Enstitüsü 114

4. Bölüm / Anlatılarda Cılavuz Köy Enstitüsü

Öğrencilerin Cılavuz Köy Enstitüsü'ne Gelmeden Önceki Yaşantıları 132
Enstitü Öğrencilerinin İlkokul Günleri 151
Cılavuz Köy Enstitüsü'nü İlk Kez Kimden Duydular, Ne Düşündüler? 166
Enstitüye Ulaşım Öyküsü 174
Cılavuz Köy Enstitüsü'nde İlk İzlenimler, İlk Gün Anlatıları 187
Cılavuz'un Efsane "Direktörü": Halit Ağanoğlu 202
Öğretmenlerin Özellikleri 219
Bir Kaza: "Bacağımı ve Gönlümü Cılavuz'da Bıraktım..." 239
Cılavuz Köy Enstitüsü'ndeki Eğitimin Niteliği 248
Karanlıktan Kurtuluş: Öğrenci Emeği ile Hidroelektrik Santrali İnşası! 265
Kitap Okuma Kültürü 271
Cılavuz'daki Eğitime, Öğrenci Cimşit Demirci'nin Defterlerinden Açılan Pencere 276
Öğretmenlerin Belleğinden Cılavuz 282
Bir İşçinin Belleğinden Cılavuz 291
Öğrenciler Arası İlişkiler 292
Kadın Erkek İlişkisi 297
Erkek Egemen Değerlere Başkaldıran Mehlika Bozkurt 306
Cılavuz'da Cumartesi Toplantıları, Eğlenceler ve Bayram Kutlamaları 312
Haftalık Yaşantıyı Değerlendirme ve Eleştiri Toplantıları 313
Eğlenceler 316
Bayram Kutlamaları 320
Enstitünün Konukları 333

Cılavuz Köy Enstitüsü'nün 1950'den Sonraki Konukları 346
Başka Enstitülerin Kuruluşunda İmece-Dayanışma 347
İmeceyle Çalışmanın Ödülü: Yurt Gezileri 349
Cılavuz'dan Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'ne 361
Enstitülerdeki Değişime Cılavuz'dan Bakmak 368

5. Bölüm / Cılavuz'daki Öğrencilikten Öğretmenliğe ve Günümüze

Enstitülerin Kapatılmasıyla İlgili Değerlendirmeler 383
Cılavuz Köy Enstitüsü Mezunlarının Öğretmenlik Algıları ve İlk Görev Yerleri 391
Kaç Yıl Öğretmenlik Yaptılar? 412
Eğitime ve Kültüre Katkıları 417
Şüpheli Öğretmenler, Köy Enstitüsü Mezunları! 422
Cılavuzlular ve Örgütlenme 430
Aşk-Evlilik İlişkileri: "Ya Cılavuz?" 438
Toplumsal Cinsiyet Rollerine İsyan Eden Cılavuzlu: Perihan Akçam 447
Cılavuz Köy Enstitüsü Mezunlarının Çocukları 449
Cılavuz Köy Enstitüsü'nün Değiştirdiği Kader: "Babam, bir şapkayla bir ceket alamadı, kartollar iyi olmadı çünkü..." 452
Günümüz Eğitimiyle İlgili Düşünceleri 455

6. Bölüm / Cılavuz Köy Enstitüsü'nden İlköğretmen Okuluna ve Kâzım Karabekir Anadolu Öğretmen Lisesi'ne

Belgelerin Cılavuz'daki Değişime Tanıklığı 463
Kâzım Karabekir Anadolu Öğretmen Lisesi'nde Geçmişin Belleği ve Günümüz Eğitimi 468
Sonuç 479

Ekler
Ek 1 Sözlü Tarih Yöntemiyle Görüşme Yapılanların Listesi 487
Ek 2 Cılavuz Köy Enstitüsü Mezunları Listesi 491
Ek 3 Öğrenci Kayıt Defterinden Sayfalar 499

Ek 4 Cılavuz Köy Enstitüsü'nün Kütüphanesinde Olduğu Tespit Edilen Kitaplar 501
Ek 5 Cılavuz Köy Enstitüsü Mezunu Yazarların Eserleri 505
Cılavuz Köy Enstitüsü Öğretmenlerinin Eserleri 509
Ek 6 KKAÖL Öğrencilerinin Ankette Yer Alan Açık Uçlu Sorulara Yanıtları 513

Notlar 533
Kaynakça 555
Dizin 561

Mehlika Bozkurt'a,
Saçları buza dönüşen Cılavuz Köy Enstitüsü
öğrencisinin anısına, saygıyla...

İkinci Baskıya Önsöz

Bu kitabın ilk baskısı Kasım 2011 yılında yapıldı ve altı ay gibi çok kısa bir zamanda tükendi. Kitabın okura bu denli hızlı bir biçimde ulaşmasının en önemli nedenlerinden biri, köy enstitüleri sisteminin günümüz açısından giderek güçlenen bir ilgi odağı olmasıdır. Ülkemizde eğitim sisteminin içinde bulunduğu sorunların her geçen gün derinleşmesi; kültür, sanat ve meslek eğitiminin geçmişe göre hem ulusal hem de uluslararası ölçütlerin altına hızla düşmesi, her kesimden insanı endişelendirmektedir. Bu durum, ülkemizin geçmişte yaşadığı eğitim, üretim ve toplumsal alanlardaki en önemli değişime kaynaklık eden deneyimine yeniden bakmayı zorunlu hale getirmektedir. Çünkü köy enstitüleri, hem geçmişteki hem de günümüzdeki eğitim kurumlarından tamamen farklıdır: Duvarları ve güvenliği yoktur. Yaz tatiline çıkılan, kapısına kilidin vurulduğu belli bir zaman dilimi de yoktur. Her enstitü, ihtiyaçlarını ve çalışma takvimini kendisi belirler ve tatil için kapılar kapanmaz; işler nöbetleşe yapılmaya devam edilir. Bu kurumlar, üretim ve yaşam alanı olduğu için bilinen anlamıyla "tatil"e çıkılmaz. Yine bu kurumlarda sınıfta kalmak da söz konusu değildir. Öğrenciler bu ülkenin küçük vatandaşları olarak görülür ve çalışkanlar, tembeller, başarılılar ve başarısızlar vb sınıflandırmalara tabi tutulmazlar. Bu kurumlarda öğrencilerin onurları da kırılmaz, öğrenciye kötü muamele yapıl-

maması için ilköğretim genel müdüründen öğretmenlere ve öğrencilere talimatlar gönderilir. Öğrenciye şiddet uygulandığı takdirde, öğrencinin karşılık verme hakkı olduğu ilan edilir. Enstitü öğrencileri, geleceğin öğretmeni olarak görülür; köyü canlandıracak özneler olarak kabul edilir.

Bu kurumlarda kız öğrencilere yönelik pozitif ayrımcılık uygulanır. Onlar her alanda başarılı olacakları doğrultusunda ayrıca yüreklendirilir. Dünya eğitim tarihine örnek olan uygulamalar gerçekleştirilerek, 1940'lı yıllarda aynı yerleşkede yatılı karma eğitim verilir. Öte yandan dersler sadece sınıflarda değil; bahçede, ahırda, kovanların bulunduğu alanda, bir binanın veya elektrik santralinin inşa alanında gerçekleşir. Köy enstitülerinin ilk yıllarda müfredatı da yoktur, müfredat yaşamdaki ihtiyaçlara göre oluşturulur. Bu kurumların bir başka özelliği kültür derslerine de özel bir önem verilmesi; müzik, halk oyunları, tiyatro gibi alanlara öğrencilerin yönlendirilmesidir. Her köy enstitüsünün olmazsa olmazları arasında müzik ve halk dansları gelmektedir. Bu kurumlarda başta mandolin, keman, bağlama, akordeon, piyano olmak üzere pek çok çalgı aleti bulunurdu. Bir başka vazgeçilmez birimi ise, binlerce yerli ve yabancı eseri içeren kütüphaneleriydi.

Cılavuz Köy Enstitüsü de yukarıda özetlediğim enstitüler arasında çok önemli bir yere sahiptir. 1937'de eğitmen kursu olarak açılan bu kurum, Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nin yoksul köy çocukları için büyük bir umut oldu. Bu kurumda yetişen eğitmenler ve köy enstitüsü mezunları, köydeki değişimin öznesi haline geldiler. Sonraki yıllarda ise Cılavuz Köy Enstitüsü'nden edebiyat, sanat, politika ve bilim alanında yüz akı olan insanlar yetişti. Türkiye'nin kültürel birikimine, öğretmen örgütlenmesine ve demokrasi kültürüne büyük katkı sağladılar.

Kitabın ilk baskısına gösterilen bu ilginin bir başka nedeni, Artvin'den Ağrı'ya, Ardahan'a, Erzurum'a ve Kars'a kadar olan bu coğrafyada yaşananları, geçmişin belleğinden bugüne ve geleceğe taşımasıdır. Bu kitap, daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış belgeleri, gazete arşivlerini ve fotoğrafları içermektedir. Daha da önemlisi, Kuzeydoğu Anadolu'nun yoksul köy çocuklarının belleğine

başvurulmuş, onların 70'li, 80'li yaşlarını sürdürdükleri zaman diliminde, kendileriyle sözlü tarih yöntemiyle görüşülmüştür. Cılavuz mezunlarının belleğinden bugüne taşınanlar ile belgeler arasındaki benzerlikler saptanmış, anlatılardaki önemli noktaların belgeler ve fotoğraflar aracılığıyla sağlaması yapılmıştır. Öte yandan bu kitap kurum tarihine, eğitim sosyolojisine, Türkiye'nin toplumsal yapısına ışık tutan verileri içerdiği kadar, aile tarihi açısından da büyük önem taşımaktadır.

Geçmişin belleğini ne yazık ki yavaş yavaş yitiriyoruz! Bu kitabın ikinci baskısının yapıldığı zamana dek çok değerli görüşmecilerimizi yitirdik: Talip Apaydın, Abit Akan, Hanlar Kızılkaya, Kâzım Zariç, Gülbez Yahşi, Mevlüt Akkaya, Mehmet Zengül, Kâzım Zeyrek, Servet Polat, Ramis Başar, Halise Sarıkaya Apaydın ve İsa Öztürk. Onların bu kitapta yer alan anlatıları paha biçilmez değerdedir. Kitap yayımlandıktan sonra en çok onların eleştirilerini, düşüncelerini merakla ve heyecanla bekledim. Hepsi de çalışmama büyük destek verdiler ve bu kitap ellerine ulaştığı gün beni coşkuyla aradılar. Her biri ülkemiz için büyük kayıptır, kendilerini burada saygıyla anıyorum. Bu süreçte İsmail Hakkı Tonguç Belgeliği Vakfı'nın (İHTBV) kurucularından, belgeliğin titizlikle düzenlenmesi ve korunmasına büyük katkıda bulunan Kadriye Fügen Çetiner'i ve eşi Bülent Çetiner'i kaybettik.

Bu kitap baskıya girmeden kısa bir süre önce çok büyük bir değerimizi, Dr. Engin Tonguç'u yitirdik. Dr. Tonguç, bir tıp doktoru olması ve bu alanda önemli çalışmalar yapmasının yanı sıra, asıl köy enstitüleri konusunda yaptığı çalışmalarla kamuoyunda tanındı. Dr. Tonguç, İsmail Hakkı Tonguç Belgeliği Vakfı'nı Türkiye'ye kazandırarak, araştırmacılara köy enstitülerinin bilimsel olarak incelenmesinin kapılarını açtı. İsmail Hakkı Tonguç'un oğluydu. Babasının eserlerini ve yaptığı bütün çalışmaları genç kuşaklara taşımakla kalmadı, enstitülerin unutturulmaya çalışıldığı yıllardan itibaren bu konuyu bilimsel bir zeminde ele aldı, o dönemi bütün ayrıntılarıyla analiz eden çok önemli eserler yayınladı. Dr. Engin Tonguç, son günlerine dek yazmayı, panellerde konuşmayı ve araştırmacılara destek olmayı sürdürdü. Bu kitabın "önsöz"ünü o yazdı, kitabımı önce sa-

tır satır okudu. Konuyla ilgili doğru bildiğim yanlışları, özenle ve son derece kibar bir üslupla düzeltmemi önerdi. Dr. Engin Tonguç'u unutmak mümkün değil. Işıklar içinde uyusun...

Bu kitabı Cılavuz Köy Enstitüsü öğrencisiyken intihar eden Mehlika Bozkurt'a ithaf etmiştim. Onun intiharı beni çok etkilemişti, onu yaşamdan vazgeçiren toplumsal koşulları bu kitapta yazdım. Ancak Mehlika'nın bir fotoğrafına ulaşmamıştım. Bu baskıda onun üç fotoğrafına ulaşma şansım oldu. Mehlika'nın Cılavuz'dan oda arkadaşı Sayın Perihan Akçam'a fotoğrafları bana ilettiği için çok teşekkür ederim.

Kitabı okuyan, eleştiren, gönderdikleri fotoğraf ve bilgilerle zenginleştiren Cılavuz Köy Enstitüsü mezunlarına ve Cılavuz Köy Enstitüsü'nün öğretmenlerinin ailelerine; başta Öğretmen Zakir Güven'in çocuklarına, mezunlardan Ali Arısoy (Tatar), Mehmet Alptekin (Âşık Yetimi) ve Ziver Özdemir'e çok teşekkür ederim. Ayrıca görüşme yaptığım bütün Cılavuz mezunları beni arayarak heyecanlarını ve mutluluklarını dile getirdiler ve beni yaşamlarına dahil ettiler. Bu yaklaşım, beş yıl süren bu araştırmada karşılaştığım güçlükleri, üzüntüleri ve yorgunlukları alıp götürdü. Kitabın kamuoyunda da önemli yansımaları oldu. Çok sayıda gazete ve dergi kitabıma sayfalarında yer verdi, televizyon kanalları program yaptı. Sanırım bir bilim insanı için emeğinin bu denli görünür olması mutlulukların en büyüğüdür!

Kitabın bu baskısının hazırlık sürecinde bana yardım eden öğrencim Nilay Büyükçam'a teşekkür ederim.

Cılavuz Eğitmen Kursu'na ait fotoğrafların çoğunluğu ilk kez bu baskıda yayımlanıyor. Gönderdiği fotoğraflarla kitabımı daha da zenginleştiren sevgili dostum Rıfat Güler'e çok teşekkür ederim.

Son olarak İş Bankası Kültür Yayınları ekibinde yer alan Sayın Emre Yalçın'a ve Sayın Derya Önder'e katkıları için çok teşekkür ederim. Onların önerileriyle kitabıma farklı bir gözle bakabildim, sağ olsunlar...

Firdevs Gümüşoğlu
11 Ocak 2017, İstanbul

Önsöz

Köy enstitülerini konu alan kitapların sayısı birkaç yüzü, yazıların sayısı da binleri buldu. Seminerler, paneller birbirini izliyor. Köy enstitüleri olayı, tüm tarihten silme çabalarına karşın, unutulmaktan kurtarılmıştır. Elimizdeki bu değerli çalışmayla da bu amaca önemli bir katkı daha yapılmış olmaktadır.

Son yıllarda artık köy enstitüleri konusunu geneliyle ve tümüyle ele almanın yanında, her köy enstitüsü için ayrı çalışmalar yayımlanmaya başlandı. Çoğu kez bunlar hacimli kitaplar şeklinde oluyor. Böylece bulundukları bölgelere göre her biri kendine özgü birçok niteliğe sahip enstitüyü tek tek, ayrıntılarıyla, özel nitelikleriyle tanıma olanağını buluyoruz. Bu yayınların arasında Sayın Gümüşoğlu'nun tam bir bilim insanı titizliğiyle yaptığı bu çalışma, önemli ve çok değerli bir yer tutmaktadır. Eğitmen kursu olarak başlamış ve 1940'ta Cılavuz Köy Enstitüsü'ne dönüşmüş bu eğitim yurdu, tüm ayrıntılarıyla gözümüzün önüne serilmektedir. Yazar, yalnızca bununla yetinmeyerek Cılavuz Köy Enstitüsü'nün çevresine, topluma etkilerini, etkileşimlerini de somut verilere dayanarak, bilimsel bir özenle işlemiştir. Çalışmanın kanıtları, belgeleri, büyük ölçüde sözlü tarih yöntemiyle yapılan görüşmelere, anketlere dayanmaktadır. Ayrıca Cılavuz'la ilgili eldeki belgeler, fotoğraflar da elbette değerlendirilmiştir.

Köy enstitüsü sisteminin bozulmaya başlanmasından (1947), yasal olarak adının yok edilmesine (1954) kadar olan yıkım dönemi çok iyi incelendiği gibi, yıkım sonrasında enstitüye yeni adlar verilmesiyle sürdürülen unutturma çabaları, eğitim sistemindeki gerilemeler, bu uygulamaların öğrencilerin kişiliklerinin oluşmasındaki olumsuzlukları da bu çalışmada bütün açıklığıyla ortaya konmuştur. Konunun köy enstitüleri için yapılmış diğer bazı incelemelere göre çok daha ayrıntılı ve nesnel, bilimsel ölçütlerle ele alınmış olmasının, bu çalışmanın önemli bir özelliği olduğu kanısındayım. Böylece tarihsel açıdan, köy enstitüleri öncesi, köy enstitüleri dönemi ve sonrası evreleri bir bütün olarak belgelenmiş olmaktadır.

Cılavuz Köy Enstitüsü'nün, coğrafi konumundan ötürü, köy enstitüleri tarihinde özel bir yeri vardır. Doğu sınırımızın hemen yanı başındaki bu bölge, İkinci Dünya Savaşı nedeniyle ülkemizin en duyarlı yerlerinden biriydi. Buna karşın burada bile bu zor koşulları hiçe sayarak, diğer köy enstitülerindeki gibi, öğrencileri tedirgin etmeden, sistemin demokratik öğelerini kısıtlamadan, bu enstitülerin ileri öğretim ve eğitim ilkelerinin uygulanmış olduğunu görüyoruz. Bu çalışmada, o yılların öğrencileriyle yapılmış görüşmelerde sınır bölgesinde olmayı ve savaşın tedirginliğini düşündüren hiçbir değinme bulunmaması ilginçtir. Enstitüde öğrencilere bu ortamı sağlamış olan Cılavuz Köy Enstitüsü yöneticilerini burada saygıyla anmak borcumuzdur. Oysa yıllar sonra ortaya çıkan belgelerden, köy enstitüleri içerisinde yalnız Cılavuz Köy Enstitüsü'nde, savunma planları gereğince, sınırda bir çatışma durumunda öğrenciler tarafından kullanılmaları planlanmış çok sayıda silah depolanmış olduğunu öğrenmekteyiz.

Sayın Gümüşoğlu, diğerleri arasında kendine özgü birçok özelliği olan Cılavuz Köy Enstitüsü'nü ele alıp incelemekle çok değerli bir iş yapmıştır. Bir dönem tarihten silinmeye çalışılmış köy enstitülerinin unutulmaması çabalarına büyük katkıda bulunmuştur. Kendisini kutluyor, çok değerli bilim insanı kişiliğiyle her zaman köy enstitüleri konusuna gösterdiği ilginin bundan sonra da sürmesini içtenlikle diliyorum.

Engin Tonguç

Sunum

2006 yılının Haziran ayında, bir araştırma için Ardahan'a gitmek üzere Kars Havaalanı'na indim. Yaşamımda ilk kez bu bölgeyi göreceğim için doğrusu oldukça heyecanlıydım. Kars-Ardahan yolunda uçsuz bucaksız, yemyeşil bir coğrafya önümüzde uzanıyordu. Yaylalardan, köylerden, kıvrılarak akan derelerin kıyısında ilerlerken yüksek bir yerden aşağıya, vadiye doğru hemen önümüzde inanılmaz güzellikte, bölge mimarisine uygun iki katlı upuzun birkaç tane taş yapı çıktı. Çirkin binaların ve çarpık yapılaşmanın arasındaki bu muhteşem binalar dikkatimi çekmişti: "Burası nedir, askeri kışla mı?" diye sorduğumda çok kısa bir yanıt geldi: "Bunlar Ruslardan kalan binalar. Ruslardan sonra köy enstitüsü olarak kullanılmış. Şimdi harabe..." yanıtı geldi. Köy eğitmen kurslarını ve köy enstitülerini biliyordum. Çocukluğumdan itibaren bu konuda çıkan yayınları, enstitü mezunu edebiyatçıların eserlerinin pek çoğunu okumuştum. Fakat karşımda duran mekân gözlerimi kamaştırmış, bütün okuduklarım bir anda gerçekliğe bürünmüştü. 1930'ların sonunda, Ankara'ya bu denli uzak bir coğrafyada bir köy enstitüsü olması heyecanımı kat kat artırdı. Çünkü bugün, Cılavuz'u da içine alan coğrafya kaderiyle baş başa bırakılmış durumdaydı... İşte o an bu "harabeler"deki yaşantının peşine düştüm. Geçmişin yaşayan belleğinde neler vardı acaba? Ardahan'da Cılavuz mezunları

olduğunu öğrenir öğrenmez, ertesi gün görüşmelere başlamıştım. Ardahan'ın ardından araştırmam Ankara, İstanbul, İzmir, Cılavuz (Susuz) ve Kars'taki mezunlarla yaptığım görüşmelerle devam etti. Bu arada da köy enstitüleri ve eğitim politikaları konusunda yayımlanan eserlere ulaşmaya çalıştım. Çocukluğumda okuduğum, bana köyü, toplumsal eşitsizlikleri ve direnme biçimlerini yerel ağızla anlatan Fakir Baykurt, Mahmut Makal, Talip Apaydın, Ümit Kaftancıoğlu ve Dursun Akçam gibi yazarları çok iyi anımsıyordum. Fakat Kaftancıoğlu ve Akçam'ın Cılavuz Köy Enstitüsü mezunu olduğunu anımsamıyordum. Onları yeniden okudum, öğrencileri olmaya çalıştım. Bugün "harabe" olan o mekânda bir zamanlar bilimsel düşüncenin ışığında eğitim, üretim, yaratıcılık, paylaşım, imece, özgüven, dostluk ve ülke sevgisi yaratıldığını gördüm.

Yukarıda değindim gibi bu araştırma 10 Haziran 2006'da başladı. O tarihten sonra Kars ve Ardahan'a bazen yılda bir, bazen de iki kez gittim, görüşmeler yaptım. Enstitüde öğrenci olanların yanı sıra Cılavuz'un çamaşırhanesinde çalışan bir işçiyle görüştüm. Ayrıca o günleri yaşamış Cılavuzluların anımsadıklarından yararlandım. Bu arada 1950 yılında Cılavuz'da öğrenci olan Mehlika'nın intihar ettiğini öğrendim ve Mehlika'yı intihara sürükleyen koşulların peşine düştüm. Bir genç kızın; öğrencilerin ve öğretmenlerin büyük bir emek vererek enstitü aydınlansın diye 1943 yılında inşa ettikleri hidroelektrik santralinin havuzuna kendisini atıp, buza dönüşmeyi "tercih etme" nedenini anlamaya çalıştım! Aydınlanma amacıyla çıkılan yoldan geriye dönüşün öyküsüdür Mehlika'nın ölümü! Bir genç kızın, kadın olduğu için cezalandırılmayı onuruna yedirememeyip intiharı... Günümüzde kadın intiharları, artan birer "sayı"dır! Üstelik bugün kadına yönelik şiddetle ilgili daha da büyük cüretkârlık yaşanmakta, kadınlar her gün intihara sürüklenmekte veya yakınlarında olan erkekler tarafından öldürülmekteler. Kadının insan olarak kabul edildiği; gelişim, eğitim ve özgür olma haklarına kavuştuğu köy enstitülerinde ne olmuştu da bir genç kız intihar etmişti? Köy enstitülerinde 1946 yılından itibaren başlayan değişimi, sonra da ortadan kaldırılmasının nedenlerini, kadın erkek ilişkilerine yansıyan boyutlarını araştırdım. Kadınlar açısından enstitülerin

kapatılmasının bugünlere uzanan sonuçlarıyla karşılaştım bir kez daha. Köylü kadının eğitim hakkının, aynı zamanda özgür bir yurttaş olma hakkının elinden alınması sürecidir söz konusu olan. Araştırma sürecinde, Mehlika'nın intihar ettiği günlerde enstitüye başladığını öğrendiğim Gülbez Nine'ye (Yahşi) ulaştım. İntihar olayının ardından babası tarafından enstitüde okumasına izin verilemeyen ve karşılaştığımız gün bile bunun öfkesini taşıyan Gülbez Nine'yle görüşme olanağı buldum. Bu kişiler, anlatıları aracılığıyla tarihin önemli bir dönüm noktasını bugüne taşıdılar.

Köy enstitüleri, modernleşmenin bir yaşam biçimi haline geldiği kurumlardı. Mezunları da modern, aydınlanma düşüncesini kavramış insanlar haline gelmişlerdi. Örneğin Cılavuz mezunlarıyla buluştuğum sırada giyimlerine, görünüşlerine son derece dikkat etmeleri ilgi çekiciydi. Erkekler mutlaka ütülü pantolonlu, kravatlı, ceketli geldiler ve tıraş olmuşlardı. Kadınlar da canlı renkler içinde, oldukça bakımlı görünüyorlardı. Nitekim aralarındaki ilişkide bu biçimsel hoşluğa eşlik eden nezaket, dostluk ve sevgi de söz konusuydu. Birbirlerinden söz ederken "bey", "hanım" diye sesleniyorlar veya soyadlarıyla hitap ediyorlardı. Oysa hepsi sınıf arkadaşlarıydı! Fikret Cevlani ile görüşme yaptığım sırada Perihan Akçam da yanımızdaydı. Akçam ve Cevlani, Cılavuz'dan sınıf arkadaşı. Cevlani sık sık Akçam'a şöyle gönderme yapıyordu: "Kardeşim izin verirse anlatayım", "Kardeşim de hatırlayacaktır."*

Görüşme günümüzde Ali Yıldız, Hasan Özkan, Şemsettin Şirinoğlu (Küçük) ellerinde dosyaları ve yazılarıyla gelmişlerdi. Nizamettin Göçmen kitap hazırladığımı duyunca telefon etti, ardından da mektup yazarak öğrenci olduğu döneme ilişkin olarak ayrıntılı bilgi verdi. Ayrıca Osman Nuri Alper, İsa Öztürk, Ali Yıldız, Kâzım Çakmur ve Hasan Özkan anlattıklarında eksikler kaldığını düşünerek, mektup aracılığıyla çalışmama yeni bilgiler kattılar.

Cılavuz mezunları elbette burada görüştüklerimle sınırlı değil. Ulaşamadığım çok sayıda mezun olduğunu da biliyorum. Fakat bu araştırma kişisel bir çabayla, herhangi bir kurum ve kişiden maddi destek almadan gerçekleşti. Dolayısıyla ulaşamadıklarımız da oldu, ne yazık ki!

---

* Fikret Cevlani'yle 18 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.

Enstitü mezunlarıyla görüşmelerim sürerken bir yandan da bu kurumda öğretmenlik yapanları araştırdım. Öğretmenlerden Nevvare Uğuralp Ünsal, Ali Vehbi Ünsal, Talip Apaydın ve Yusuf Ziya Bahadınlı ile görüşme olanağı buldum. Onların hem enstitü günlerine, hem de enstitülerdeki değişime ilişkin anlatıları araştırmama büyük katkı sağladı.

Araştırma sürecinde Cılavuz'da bulunan enstitü öğrencilerinin dersliklerini, kütüphanelerini, yatakhanelerini, çalıştıkları tarlaları, beş kilometre uzaklıktan ark açarak su getirdikleri kanalı, hayvan yetiştirdikleri arazileri ve enstitünün her köşesini gezdim. Buralarda geçmişin izini aradım... Ayrıca Cılavuz Köy Enstitüsü'nün mekânında bulunan Kâzım Karabekir Anadolu Öğretmen Lisesi'ne defalarca gittim. Yöneticilerle ve öğretmenlerle görüştüm. Öğrenci kayıt defterlerinden geriye kalanlara baktım ve müfettiş teftiş raporlarını inceledim. Burada öğrenci olan gençlerle görüştüm, birinci ve üçüncü sınıf öğrencilerine yönelik anket yaptım. Son olarak da Mayıs 2015'te Kars ve Ardahan'da bulundum.

Öte yandan konuyla ilgili yayınları inceledim. 18-21 Haziran 2007'de Kars İl Halk Kütüphanesi'nde çalıştım. Burada bulunan gazete ve dergileri inceledim. Beni Kars Kütüphanesi'ne yönelten asıl neden, Cılavuz mezunlarının yaptığım görüşmelerde söyledikleri, Kars'taki stadyumda 19 Mayısları buyük bir bayram coşkusuyla, 700-800 kişilik katılımla kutladıklarını anlatmalarıdır. Anlatılara göre, Cılavuz öğrencilerinin yaptığı gösterileri Kars halkı büyük ilgi ve övgüyle karşılıyordu. Üstelik Kars Halkevi'nde bulunan "döner sahne"de enstitü öğrencilerinin yaptığı gece gösterileri de ayakta alkışlanıyordu! Bu tür anlatılar öylesine sık karşıma çıktı ki anlatılar dışında bu konuyla ilgili o günlere ait belge bulabilir miyim diye düşündüm. O anlatılara ait bir fotoğraf veya bir kutlama yazısı bile, bana anlatıların dışında önemli bir başka kanıt oluşturacaktı. Araştırma sürecinde ne yazık ki bunları bulamadım.* Sözü edildiği gibi coşkulu kutlamalar olduysa eğer, mutlaka gazetelerde küçük de olsa bir haber olmuştur düşüncesiyle yola çıktığımda bir başka hazineyi buldum: *Kars Gazetesi*'ni! *Kars Gazetesi*, Cılavuz Köy Enstitü-

* Konuyla ilgili fotoğraf aramaya devam ettim ve bu baskıda yer alan çok sayıda fotoğrafı bulmak benim için sevindirici oldu.

sü araştırması açısından umduğumdan da önemli bir veri kaynağı olarak karşıma çıktı. Örneğin Cılavuz Köy Eğitmen Kursu ve köy enstitüsüne Ankara'dan gelen konukların bazılarını buradan saptayabildim. Ayrıca bu gazetede, Cılavuz Eğitmen Kursu ve köy enstitüsü mezunları ve öğretmenlerinin anlatılarındaki kimi konukların adları netleşti. *Kars Gazetesi*'ne göre (Kars İl Halk Kütüphanesi'nde bulunan 1937-1950 yılları arasındaki bütün nüshaları), eğitmen kurslarının açılmasına katkısı olan Maarif Vekili (Milli Eğitim Bakanı) Saffet Arıkan, İsmail Hakkı Tonguç [Tonguç'un Cılavuz'a yılda birkaç kez gittiği ve her gidişinde de bir hafta ya da on güne yakın kaldığı çeşitli anlatılarda görülmektedir].* İsmet İnönü en az iki kez, Hasan Âli Yücel 1946'ya dek iki kez, Hasan Âli Yücel'in oğlu Can Yücel de Cılavuz'a bir kez giderler! Ayrıca dönemin akademisyenlerinden bazılarının da Cılavuz Köy Enstitüsü'nü merak ettikleri ve bu kurumu ziyaret ettiklerini yine *Kars Gazetesi*'ndeki haberlerden öğreniyoruz. Buna göre DTCF Dekanı Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu, Prof. Dr. Remzi Oğuz Arık, Nevzat Tüzdil, Prof. Dr. Enver Ziya Karal, Namık Tayşı ve Doç. Dr. Tahsin Banguoğlu, Cemal Alagöz, Suut Kemal Yetkin, Cevdet Perin, Necati Akder ve Prof. Dr. Hikmet Birand, Behçet Kemal Çağlar. (Çağlar askerliğini Kars'ta yapar ve sık sık Cılavuz'u ziyarete gider.) Bu kişiler, önce Cılavuz'u sonra Kars'ta ziyaret edilmesi gereken yerleri ziyaret ederler. Bu kurum, bir anlamda Kars protokolünde ilk sırayı işgal eder!

Enstitünün başka konukları da olur. Örneğin Türkiye'nin ilk kadın mimarı Mualla Eyüboğlu Anhegger. Ağabeyi Sabahattin Eyüboğlu'nun önerisiyle Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nde yapı bilgisi dersleri verir. Zaman zaman da bütün köy enstitülerini dolaşarak dersler verir, bazı enstitülerin yapımına da bizzat katılır.** Eyüboğlu Anhegger, 1940'ların başında da Cılavuz'da ders vermek için bulunur.

Enstitülerdeki değişimle birlikte Cılavuz'un konukları da değişir. Bu kişiler, 1947'de Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sirer, 1952'de Cumhurbaşkanı Celal Bayar, dönemin İlköğretim Müdürü

---

* Metindeki tüm köşeli parantez içi ifadeler yazara aittir. F. G.

** Firdevs Gümüşoğlu, "Ortaklar Köy Enstitüsü Mimarı Mualla Eyüboğlu Anhegger", *Adabelen Işığı*, yay. haz. Kemal Kocabaş, YKKED Yayınları, İzmir, 2007, s. 37-42.

Yunus Kâzım Köni, 1952'de Amerikan Barış Gönüllüleridir! Bu konuklara ilişkin öğrencilerin izlenimlerine kitap içinde ayrıntılı olarak yer verildi.

Mart-Mayıs 2011'de üç ay boyunca Hollanda Amsterdam'da International Institute of Social History'de (Sosyal Tarih Araştırmalar Enstitüsü) bulunan Türkiye Arşivi'nde de bu konuyla ilgili çalıştım. Son olarak da Ankara'da bulunan İsmail Hakkı Tonguç Belgeliği Vakfı'nın (İHTBV) desteğiyle Tonguç'tan günümüze kalan belgelerden yararlandım.

Cılavuz Köy Enstitüsü'nde öğrenci olduktan sonra yaşamı tümüyle değişen öğretmen, yazar ve TRT'de programcı olan Ümit Kaftancıoğlu (Garip Tatar), yazısında Cılavuz Köy Enstitüsü'ndeki değişimi "istila" sözcüğüyle açıklar. Ağanoğlu'nun Kasım 1947'de Kepirtepe Köy Enstitüsü'ne gönderilmek üzere görevden alınmasından sonra, Kaftancıoğlu'nun Cılavuz'daki değişimi anlattığı makalesinde göreceğimiz gibi, bu konuyla ilgili ders alınacak çok şey bulunmaktadır. Kaftancıoğlu şu soruyu sorar:

> "Afganistan istila edildi" diye aralıksız bağıranların, acaba "Köy Enstitüleri istila edildi" gerçeğini neden unuttuklarını yorumlamaktan yoksun değiliz. 'Saharov sürüldü' diye yeri göğü bir araya getirenlerin; "köy çocuklarının tek kurtuluş kapısı olan, köyün kurtuluşu" olan, Köy Enstitüleri'nin yerinde, faşizm ekildiğini' söylemelerinin nedenini çok iyi anlıyoruz.*

Kaftancıoğlu, Nisan 1980'de köy enstitülerinin kuruluş yıldönümünde bir yazı yazar. Bu yazıda, söz konusu kurumları yersiz bir biçimde eleştirenleri ve olan biteni bilmezlikten gelenleri sert bir üslupla eleştirir. Kaftancıoğlu yazısı henüz matbaadayken, 11 Nisan 1980 tarihinde, dokuz yaşındaki kızının gözleri önünde İstanbul Şişli'de öldürülür. Kaftancıoğlu, Cılavuz'un çocuğudur! Öldürüldüğü zamana dek bıkıp usanmadan Cılavuz'un ve eğitimin "istila"sını anlatır. Genç kuşaklara belletilmesi gerektiğini vasiyet eder... "Ancak, kimse 'aa yeter be, Köy Enstitüleri sözü de çok uzatıldı' demesin"

---

* Ümit Kaftancıoğlu, "Yıkım Günlerinde Acı Anılar", *Eğitim Mücadelesi*, Köy Enstitüleri Özel Sayısı, Nisan 1980, s. 122.

diye uyarır! Umarım ki bu araştırmamız, Kaftancıoğlu'nun vasiyetini bir boyutuyla da olsa yerine getirir; Cılavuz'u, eğitim ve kültür yaşantımıza alınterini döken, gençlik yıllarını bu kurumda geçiren, sevdiklerini yitiren, sağlığını kaybeden, canını veren insanları unutmamaya ve enstitünün belleklerdeki yerini tazelemeye eğitim yaşantımıza açtığı pencereyle katkıda bulunur.

Bütün çalışmalarımda olduğu gibi, bu çalışmamda da beni destekleyen değerli Hocam Prof. Dr. Esin Küntay'a minnettarım. Kitabın yazım sürecinde Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Fatma Senyücel sevgisi, anlayışı ve desteğiyle yanımda oldu. Onun sağladığı zaman ve olanaklar olmasaydı kitabı bitirmem mümkün olmayacaktı. Kendilerine çok teşekkür ederim.

Sayın Dr. Engin Tonguç'a ne zaman bir soru yöneltsem kısa bir zaman içinde yanıtını aldım. Ayrıca makalelerini de göndererek benimle paylaşma nezaketini gösterdi. Öte yandan Sayın Tonguç, İsmail Hakkı Tonguç Belgeliği Vakfı'nda bulunan Cılavuz Köy Enstitüsü'yle ilgili belgelerden yararlanmamı sağladı. Kendisine çok teşekkür ederim.

Sevgili dostlarım Prof. Dr. Kemal Kocabaş, Erbay Kara, Çetin Demirci, Bekir Zariç, Canan Alper ve Dr. Alper Akçam araştırma sürecinde destek oldular. Kendilerine teşekkür ederim. Özgür Eren Zariç'e ve Zariç ailesinin bütün üyelerine Cılavuz'da bulunduğumuz süre içinde gösterdikleri destek ve konukseverlikleri için çok teşekkür ederim.

Bu kitabı sabırsızlıkla bekleyen Sevgili Osman Nuri Alper'e borcum var! Akademik zorunluluklar ve yaşamdaki güçlükler zaman zaman bu çalışmamın önüne geçti ve ben bu kitabı ona ulaştırmakta geciktim. Anısı önünde saygıyla eğiliyorum.

Ayrıca Cılavuz Köy Enstitüsü öğretmeni babası Selim Bilgen'le ilgili bilgi ve belgeleri paylaşan Sayın Erden Bilgen'e, Sayın Nevvare Ünsal (Uğuralp) ve Sayın Ali Vehbi Ünsal'ın kızları Sayın Tülin Ünsal'a, Cılavuz Köy Enstitüsü'nde öğrenci olan TÖB-DER Genel Başkanı yazar Gültekin Gazioğlu'nun kızı Sayın Yasemin Gazioğlu'na, Sayın Yakup Maral'a, *Cılavuz Haber*'den Sayın Mehmet Zengül'e, Zübeyit Çelik ve Hüseyin Çelik'e teşekkür ederim.

2006 Haziranı'nda "Dursun Akçam Günleri"nde, sahnede Cılavuz Köy Enstitüsü'nün yaşamlarında ve eğitim tarihimizdeki önemi üzerine yaptıkları konuşmayla bu kuşağı yazmanın ne kadar önemli olduğunu bana düşündüren Sayın Perihan Akçam'a, Sayın Cimşit Demirci'ye, Sayın Kâzım Arıcı'ya ve Sayın Hüseyin Yılmaz'a çok teşekkür ederim.

Amsterdam International Institute of Social History'de (Sosyal Tarih Araştırmaları Enstitüsü) araştırma yapmama destek olan Sayın Prof. Dr. Touraj Atabaki ve Sayın Zülfikar Özdoğan'a teşekkür ederim.

İsmail Hakkı Tonguç Belgeliği Vakfı'nın (İHTBV) kurucularından, belgeliğin düzenlenmesi ve korunmasına katkıda bulunan Sayın Kadriye Fügen Çetiner'e teşekkür ederim. Sayın Çetiner, Cılavuz'la ilgili belgeleri seçmem ve yararlanmam için büyük bir emek verdi.

Sevgili Eylem Çevik, Çilem Yeğin ve Bahar Karakaş'a, öğrencilerim Şaziye Kâhya, Ayfer Demirbaş, Zeliha Karakuş, Feyza Yedikardeş, Ezgi Küllük'e yardımlarından dolayı çok teşekkür ederim

Ayrıca Kâzım Karabekir Anadolu Öğretmen Lisesi öğretmenleri ve öğrencilerine de teşekkür borçluyum.

Bu kitapla ilgili araştırmaya başladığım ilk günden beri Halit Ağanoğlu'nu ve ailesini aradım. Kitabı yazmayı bitirmek üzereyken Ağanoğlu'nun torunu Yüce Ağanoğlu'nu buldum. Onun dedesiyle ilgili verdiği bilgi ve belgeler çalışmaya son noktayı koydu. Kendisine ve ailesine çok teşekkür ederim.

Son olarak Cılavuz Köy Enstitüsü mezunlarına ve Cılavuz İlköğretmen Okulu'yla ilgili yaptığım görüşmelerde yaşantılarını benimle paylaşan tüm anlatıcılara teşekkür ederim. Onların içtenliği ve katkıları olmasaydı bu kitap kesinlikle yazılamazdı, kendilerine minnettarım.

Giriş

Bu kitapta, 1940 yılında ilk açılan köy enstitülerinden biri olan Cılavuz Köy Enstitüsü bütün boyutlarıyla ele alınacaktır. Bununla birlikte enstitünün açılmasından üç yıl önce, 1937'de kurulan Cılavuz Eğitmen Kursu da incelenecektir. Köy enstitüleri, ülkemizin batısından doğusuna, kuzeyinden güneyine, Orta Anadolu'ya dek hemen her bölgede açılmıştır. Bu kurumların amacı, açıldıkları bölgelerdeki ihtiyaçların saptanması ve ataletin ortadan kaldırılmasıyla, köyleri canlandırmayı ve toplumsal değişmeyi sağlayarak kalkınmayı gerçekleştirmekti. Bu kurumlar okul değil, enstitü olarak kurulmuştu. Bütün uygulamalarında da görüleceği gibi, "eski okul" yerine "yeni okul" kültürü yaratmak amacıyla hayata geçirilmişti.

Cılavuz Köy Enstitüsü, öğrencilerini Doğu Karadeniz, Kuzeydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu'nun köylerinden alır ve köylerdeki toplumsal değişimde öncü olacak nitelikteki gençler yetiştirmeyi hedefler. Böylece köylünün ve köylü çocuğunun eğitilmesi, "güçlendirilmesi" ve köyün içeriden değiştirilmesi planlanır.

Bu araştırmanın hareket noktasını, birbiriyle ilintili birkaç soru oluşturmaktadır: 1930'lu ve 1940'lı yıllarda Türkiye'nin temel sorunu neydi? Yine bu yıllarda toplumsal yapı ve siyasal koşullar nasıldı? Araştırmamız özelinde, Doğu Anadolu'nun toplumsal yapısı ve güç ilişkileri hangi biçimde karşımıza çıkıyordu? Köy enstitüle-

rinin bu güç ilişkilerini dönüştürme süreciyle ilintisi neydi? Cılavuz Eğitmen Kursu'nda ve Cılavuz Köy Enstitüsü'nde yetişen öğrenciler aracılığıyla Artvin'den Ağrı'ya, Erzurum'a dek geniş bir coğrafyada değiştirilmek istenen neydi? Enstitüde nasıl bir yaşam biçimi ve eğitim anlayışı söz konusuydu? Buraya gelen gençlere verilen kişilik eğitimi hangi öğeleri içermekteydi? Kadın erkek ilişkilerine yönelik algıları neydi? Öte yandan Cılavuz Köy Enstitüsü'ndeki eğitimin buradan yetişen öğrencilerin, öğretmenlerin, yöneticilerin, Kars bürokrasisinin, bölge halkının, yerel basının ve Cılavuz halkının gözünde yeri neydi? Özellikle Kars ve çevresi için enstitü nasıl bir önem taşıyordu? 1946'da çok partili hayata geçiş süreci Cılavuz Köy Enstitüsü'nü nasıl etkilemişti? Cılavuz'dan mezun olanların ülkemize katkısı oldu mu? Cılavuz'daki uygulamaların dün ve bugün sosyolojik açıdan, eğitimbilimi açısından yeri neydi?

Ayrıca 2010 yılında, bir zamanlar köy enstitüsünün kurulduğu Cılavuz'daki mekânda bulunan Kâzım Karabekir Anadolu Öğretmen Lisesi öğrencilerinin toplumsal bellekleri, eğitim ortamı ve yaşadıkları çevreye ilişkin algıları, gelecekle ilgili beklentileri nelerdi? Aynı zamanda günümüzde Cılavuz Köy Enstitüsü'nü fiziksel olarak da çevreleyen Susuz ilçesinde yaşayanların bu enstitüyle ilgi bellekleri nde ne kalmıştı? Günümüzde Cılavuz'da bir enstitü olmasının yöre halkı için ve Türkiye için önemi nedir? vb sorulara yanıt bulunmaya çalışılacaktır. Araştırmaya başladıktan sonra bir yandan da bu konuda iki bildiri hazırladım ve bu bildirileri uluslararası ve ulusal sempozyumlarda sundum. Bu konu dikkat çekici bulundu ve her iki bildirim de yayımlandı. Bu bildirileri yer yer bu kitabın metni içinde değerlendirdim.[1]

Bu çalışmada niteliksel ve niceliksel araştırma yöntemi kullanıldı. Cılavuz Köy Enstitüsü mezunları ve Kâzım Karabekir Anadolu Öğretmen Lisesi öğrencilerinden 32 kişiyle sözlü tarih yöntemiyle görüşüldü; 43 kişiyle anket yapıldı. Ayrıca döneme ait mektuplardan, mezunlar tarafından bana yazılan mektuplardan ve Cılavuz mezunu yazarların eserlerindeki bilgilerden yararlanıldı.

Enstitü mezunları ve öğretmenleriyle sözlü tarih yöntemiyle görüşmeyi seçmemizdeki ana etken, geçmişin yaşayan belleğine sahip

bir kuşak özelliği taşımalarıdır. Sözlü tarih yöntemi, önemli araştırma yöntemlerinden biridir. Thompson, herkesin kendi yaşamıyla ilgili anlatabileceği bir öyküsü olduğunu belirtir:

> Bu yaşam öyküleri yüzyılımızın tarihi için değerli bilgiler içerir. Bunlar, benzeri görülmemiş değişiklik dönemlerinin, bu değişiklikleri yaşayan erkekler ve kadınlar aracılığıyla doğrudan anlatımıdır. Bu tür yaşayan belleklere şimdi başvurulmazsa sonsuza kadar yok olurlar. Sözlü tarihçiler, onları gelecek için kaydederler.[2]

Konumuz çerçevesinde meseleye yaklaştığımızda bu yöntemin oldukça elverişli olduğunu görmek mümkündür. Cılavuz Köy Enstitüsü'nde 1940 yılından itibaren çeşitli dönemlerde öğrencilik yapmış görüşmecilerimiz, hem yaşadıkları dönemin köyüne, kasabasına ve enstitü yaşantısına tanıklık etmiş, hem de Türkiye'deki siyasal ve toplumsal değişimi yaşamışlardır. Bu kişiler, öğretmenlik yıllarını ise toplumsal sorunlara ilişkin farkındalığı yüksek özneler olarak geçirmişlerdir. Onların yaşantılarını yazmaları veya herhangi bir biçimde kaydetmeleri her zaman mümkün değildir. Bunu ancak Dursun Akçam, Ümit Kaftancıoğlu ve Gültekin Gazioğlu gibi yazarlar edebi zenginliği olan bir üslupla, ayrıntılarıyla yazdılar. Ama o günlere ilişkin yazılmayanlar, doğaldır ki daha fazladır. Kaldı ki söz konusu yazarlarla sözlü tarih çalışması yapma imkânı olsaydı daha ayrıntılı ve zengin bir belleğe ulaşmak mümkün olacaktı. Çünkü "Her kuşak geçmişe ilişkin kendi sorularını sorar."[3] Bugünden geçmişin belleğine yönelmek, farklı kuşakların sorularındaki farkları da ortaya koyar. Görüşmecilerin anlatılarının yanı sıra bir araştırmacı olarak sorularıma aldığım yanıtlar, bende yeni sorular oluşmasına yol açtı. Dolayısıyla bir dahaki görüşmede o soruları yöneltme imkânı bulabildim. Bu bağlamda yöntem olarak sözlü tarih, yaşam deneyimimizi ona ihtiyacı olanlar için kaydetme[4] ve bir anlamda da geçmişle gelecek arasında süreklilik sağlama olanağını verir. Böylece geçmişin yaşayan belleğine açılan kapıdan içeri girmek, yazılmayanları okumak ve bunları geleceğe aktarmak mümkün hale gelmektedir. Bu süreç aynı zamanda araştırmacı için de heyecan vericidir ve sürprizlerle doludur. Tarafsız eğitim olmadığı gibi, tarafsız araştırmacı

da yoktur. Sözlü tarih yöntemiyle kayıt tutmak da taraflı olmayı gerektirir. 1930'larda ve 1940'larda Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nin yoksul köylülerinin yaşam mücadeleleri, değişime olan inançları ve enstitüde yaparak, yaşayarak, üreterek, paylaşarak geçirilen yıllar ile bugün arasında köprü olmaya çalışmam taraf olduğum içindir. Fakat olguyu bilimsel bir biçimde ele almak, taraf olmanın önüne geçmemiştir. Akşit'in dediği gibi, bilim insanı bilinmeyeni bulmaktan sorumludur. Bununla birlikte bir başka önemli olan nokta da şudur:

> [...] bulduğu bilgilerle insanların mutluluğuna engel olan zorlukları değiştirmekten ve bilimi tüm insanlığın toplumsal yaşamının kopmaz bir parçası durumuna getirerek onu yaymaktan ve öğretmekten de sorumludur. İşte budur benim anladığım işlevli (fonksiyonel) ve insan yaşamına bütünleşmiş bilim ve bilim adamı. Bilim, bu yaşamdan ve toplumdan gelen kaynağını yadsıyıp 'arı bilim' (pure science) olmak sevdasına düştüğü gün durgunlaşıp donacaktır. Bilimin ilerlemesi toplumun değişmesiyle gerçeklik kazanır.[5]

Bu araştırmaya da Akşit'in yukarıda belirttiği, bilim insanının toplumsal sorumluluklarına ilişkin benzer bir kaygı eşlik etti.

Araştırmada kullanılan bir diğer yöntem de ankettir. Bu yolla, halen öğretmen lisesinde öğrenci olan gençlerin Cılavuz'daki mekân algıları, eğitime ve öğretmenlere ilişkin düşünceleri, okul dışı etkinlikleri, geçmişte okullarında ne olup bittiğine ilişkin belleklerinde nelerin bulunduğu, gelecekle ilgili algıları, Susuz ilçesi hakkındaki düşüncelerini ölçmenin önemli bir veri oluşturacağı düşünüldü. Böylece geçmişteki olgular, duygular ve düşünceler ile bugünü karşılaştırma olanağı olacaktı. Bu nedenle anketi açık ve kapalı uçlu sorulardan oluşturdum. Anket sonuçları, bana bu konuda geniş bir değerlendirme olanağı sundu. Belki bu sonuçlardan daha önemlisi, bugün öğrenci olan gençlerle karşılaşmak, kısa bir zaman dilimi içinde de olsa onlarla zaman geçirmek, eğitimin içinde bulunduğu çıkmaz sokaktan bir an önce geriye dönülmesi gerektiği konusundaki düşüncelerimi pekiştirmesiydi. Aynı mekânda, farklı tarihsel süreçlerde eğitim gören iki kuşakla yüz yüze gelmiştim. Bir araştır-

macı olarak, neredeyse her iki kuşağın arasında duruyordum! Burada kuşaklar arasında kesin bir kopuşa tanık olmanın ötesinde, genç kuşakların içinde bulunduğu eğitim ortamının tümüyle "eski okul" özelliğini taşıdığını gözlemlemek oldukça üzücüydü. Çünkü yaşları en az 70 olan Cılavuz Köy Enstitüsü mezunlarının gelecek umudu; dostluğa, insan sevgisine, dayanışmaya, üretkenliğe, okumaya ve yaşam tarzı değişikliğine inançları halen çok güçlüydü. Buna karşılık Kâzım Karabekir Anadolu Öğretmen Lisesi'nde görüştüğüm gençleri, saydığımız bu özelliklerin tümünden yoksun bırakmıştık. Onların mutlu ve üretken olmalarını yarım yüzyıl boyunca, sürekli değiştirilen eğitim politikaları sonucu engellemiş, böylece onları mutsuz ve umutsuz kılarak yaşamlarının yönünü belirlemişiz...

Bu kitapta görüşme yaptığım kişilerin kullandığı sözcükler, şiveleri ve vurguları olduğu gibi korundu. Bunun yanı sıra incelenen metinlerdeki dil değiştirilmeden, olduğu gibi alındı. Kitapta da görüleceği gibi bazı yerlerde "Cılavuz", bazı yerlerde de "Cilavuz" adı kullanılmıştır. Dönemin resmi yazışmalarında ağırlıklı olarak "Cılavuz", zaman zaman da "Cilavuz" kullanılmış. Bu sözcüğün kökenine Dedem Korkut hikâyelerinde rastlanmaktadır. Sözcüğün özgün hali "cılavu"dur. "Atın yuları, gemi" demektir. Cılavu, Dedem Korkut hikâyelerinde şu sözlerle yer alır: "...Atun cılavusunu döndürdü, geri döndü, geldi." Ayrıca cılavu "ileri" anlamına da gelmektedir.[6]

Cılavuz halkının rivayetine göre, bu bölgede Osmanlı İmparatorluğu döneminde atların yularlarının saklandığı oldukça büyük depolar bulunmaktaydı! Bu rivayetten daha da önemlisi; Dursun Akçam,[7] Ümit Kaftancıoğlu,[8] Gültekin Gazioğlu,[9] Halit Ağanoğlu'nun[10] eserlerinde "Cılavuz" adını kullanmalarıdır. Bu nedenle Cılavuz demeyi tercih ettik!

Bu çalışmanın birinci bölümünde, genel olarak Türkiye'nin toplumsal yapısının bir değerlendirilmesi yapılarak, Cumhuriyet'in ilk yıllarında köy ve köylü sorununun nasıl ele alındığı tartışılmıştır. Ülkemizin yapısal özellikleri ile eğitim sorunu arasındaki bağa dikkat çekilmiş, dönemin politikalarına değinilmiştir.

İkinci bölümde, eğitim alanındaki kurumsallaşmanın en önemli işaretlerinden biri sayılması gereken eğitmen kursları ele alınmıştır.

Bu kurslardan Kars Cılavuz Eğitmen Kursu'nun özgünlüğü ve yerelle bağının niteliği incelenmiştir. Kars'ın Susuz ilçesinde 1937'de açılan bu eğitim kurumunun halkın hangi gereksinimine karşılık geldiği, yerel basındaki yansıması ve bu kurumdan beklentiler, dönemin belgelerinden hareketle değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde ise, eğitmen kurslarıyla başlayan köydeki eğitimin kurumsallaşma sürecinde varılan son nokta olan köy enstitülerinin 1940'taki kuruluş amacına değinilmiştir. Ardından Cılavuz Köy Enstitüsü'nün eğitim tarihimizdeki önemine geniş yer verilmiştir. Enstitülerin mimarlarından olan İsmail Hakkı Tonguç'un, köyün içerden canlandırılmasına yüklediği anlam çerçevesinde, köyün öncüsünü yetiştirme politikaları Cılavuz'daki uygulamadan hareketle irdelenmiştir.

Dördüncü bölümde de Cılavuz Köy Enstitüsü mezunları ve bu kurumda öğretmenlik yapanlarla sözlü tarih yöntemiyle gerçekleştirdiğimiz görüşmeler değerlendirilmiştir. Öte yandan Cılavuz mezunu olup da Türkiye'nin eğitim, kültür ve örgütlenme tarihinde iz bırakmış kişilerden bugün hayatta olmayanların da eserlerinden yararlanılmıştır. Bu bölümde öğrencilerin enstitüye gelmeden önceki yaşantılarına, ilkokul günlerine, enstitüye ulaşım öykülerine, Cılavuz'daki ilk günlerine, müdür ve öğretmenlerinin özelliklerine, bu kurumda uygulanan eğitime, kitap okuma kültürüne ve öğretmenlerin belleğinden süzülüp gelen bilgilere geniş yer verildi. Ayrıca öğrenciler arası ilişkilere, kadın erkek ilişkisine, erkek egemen değerlere karşı başkaldırarak intihara zorlanan Mehlika Bozkurt'a, cumartesi toplantılarına, eğlencelere ve bayram kutlamalarına dek Cılavuz'daki yaşantı ayrıntılı olarak ele alındı.

Yine bu bölümde, 1936'dan 1952'ye dek Cılavuz'un konukları ve bu konukların nitelikleri tartışıldı. Ayrıca Anadolu'da yaygın olarak uygulanan imecenin öğrencilerin yaşantısıyla ilişkisi araştırıldı; başka enstitülerin kuruluşu için öğretmenleriyle birlikte öğrencilerin imeceye katılmaları ve yurt gezisiyle ödüllendirilmeleri değerlendirildi. Cılavuz'dan Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'ne gönderilen gençlere de yer verildi. Son olarak enstitülerdeki değişime Cılavuz'dan pencere açarak, geçmişin belleği bugüne taşındı.

Beşinci bölümde, öğrencilikten öğretmenliğe Cılavuz Köy Enstitüsü mezunlarının enstitülerin kapatılmasına ilişkin düşüncelerine, öğretmenlik algılarına; hangi koşullarda, kaç yıl, nerelerde öğretmenlik yaptıklarına, eğitime ve kültüre katkılarına, özellikle Soğuk Savaş döneminde köy enstitüsü mezunu olarak neler yaşadıklarına, öğretmen örgütlenmelerindeki yerlerine, aşk-evlilik ilişkilerine, toplumsal cinsiyet rollerini reddeden bir mezuna, kendi çocuklarını nasıl yetiştirdiklerine ve günümüz eğitimine ilişkin düşüncelerine ayrıntılı yer verildi.

Altıncı bölümde ise, köy eğitmen kursu ve köy enstitüsü yıllarından Cılavuz İlköğretmen Okulu'na, Kâzım Karabekir Anadolu Öğretmen Lisesi'ne doğru değişim geçiren kurumu, özellikle müfettiş raporlarından hareketle değerlendirdik. Köy enstitülerinin kapatılmasıyla birlikte, üretim içinde eğitim ve köyü içerden canlandırma politikasından geri dönülmesinin Cılavuz'a ve genç kuşaklara yansıyan olumsuz yönlerini tartıştık. Günümüzde eğitimin, toplumsal gereksinimlerden kopmasının bir sonucu olarak; araştıran, eleştiren, çok okuyan, üreten genç bireyler yetiştirip onları yaşam içinde güçlendiren niteliklerinin zayıflamasının örnekleri, Kâzım Karabekir Anadolu Öğretmen Lisesi öğrencileriyle yapılan anket verileri aracılığıyla değerlendirildi.

Son olarak ise, Cılavuz Köy Enstitüsü'nün tarihi incelenirken ülkemizin toplumsal yapısı ve bu yapıya egemen olan güçlerin ülkenin aydınlanmasını ve köylülüğün güçlenmesini amaçlayan girişimlere karşı direnişinin günümüze yansımaları da ele alınmıştır.

1. BÖLÜM

21. YÜZYILDAN 20. YÜZYILA, KIRSAL TÜRKİYE'NİN TOPLUMSAL YAPISINA BAKIŞ

Bu bölümde öncelikle, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ilk kez bir "sorun" olarak görülen köylülüğün yaşam koşulları tartışılacak ve köyün geri kalmışlığına Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki çözüm bulma arayışları ele alınacaktır. İkinci olarak da köyü "canlandıracak" insan gücü yetiştirme doğrultusunda atılan adımlar ve böylece toplumsal dönüşümü gerçekleştirme çabaları değerlendirilecektir. Bütün bunlara toprak reformunun yapılması ve feodal yapının tasfiyesi yönündeki çabaları da eklemek gerekir.

Kurtuluş Savaşı'nın sona ermesinin ardından asıl savaşın yeni başladığını duyuran Mustafa Kemal, 1923'ten sonraki siyasal yönelimi ilan ediyordu.[1] Bu çerçevede eğitime ve eğitimin dönüştürücü işlevine büyük bir anlam yükleniyordu. Bu nedenle de 1920'den itibaren eğitimin bilimsel bir temele dayanması ve yaygınlaştırılmasına yönelik pek çok çabaya girişilir. Buna karşın Mustafa Necati'nin milli eğitim bakanlığına dek yedi bakan değişir (1920-1925 tarihleri arasında). 1925-1929 yılları arasında Mustafa Necati bakandır. Necati, bu yıla dek en uzun süre bakanlık yapan kişidir. Nihayet alanında yetkin biri bulunmuştur. Mustafa Necati'nin bakanlığıyla eğitim alanında önemli adımlar atılır. Bununla birlikte onun 1 Ocak 1929'daki ani ölümü, atılan adımlarda bir duraklama yaşanmasına yol açar. Engin Tonguç'un dile getirdiği gibi, Mustafa Necati'nin 1929 yılının ilk günü beklenmedik ölümü bu umutları yok eder; altı

yıl kadar sürecek bir duraklama dönemine girilir. Tonguç'a göre, Başbakan İnönü'nün 13.03.1934'te CHP Parti Grubu'nda yaptığı uzun konuşma neredeyse bir feryattır. Bu konuşmada İnönü, "eğitimde karşılaşılan zorlukların hükümetin sorumluluğunu aşan boyutlarda" olduğunu söyler ve gruptan eğitim sorununu tartışarak hükümete yol göstermesini ister. Bunun üzerine parti grubu ilköğretimin nicelik ve niteliğini incelemek üzere bir komisyon seçer. Komisyon raporunu hazırlarken Eğitim Bakanlığı'na Saffet Arıkan, İlköğretim Genel Müdürlüğü'ne İ. Hakkı Tonguç getirilir. Engin Tonguç, köy enstitülerine varacak yeni atılım döneminin bu kararların alınmasından sonra başladığına dikkat çeker. Ardından ülkemizin ilk eğitmen kursu Temmuz 1936'da açılır. Bu kursu, diğerleri ve 1937 Ekiminde köy enstitülerinin prototipi olan iki köy öğretmen okulunun açılışı izleyecektir. O yılın kasım ayı başında İnönü'nün başbakanlıktan ayrılmasının siyasal alanda yol açtığı çalkantı eğitim çalışmalarını etkilemez, atılımlar sürdürülür.

11 Kasım 1938'de İnönü Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci cumhurbaşkanı olarak göreve başladığı zaman, eğitimdeki yeni uygulamaları yönetenlerin kaygısı, konudan resmi olarak bir süre uzak kalmış olan İnönü'nün ilerlemiş çalışmaları nasıl karşılayacağıdır. Cumhurbaşkanı olarak İnönü'nün ilk gezisinde, 6 Aralık 1938'de Kastamonu Gölköy Eğitmen Kursu'nu denetlemesi, buradan olumlu izlenimlerle ve "...biz eğitmen örgütüne büyük umutlar bağlıyoruz" sözleriyle teşekkür ederek ayrılması kaygıları giderir. Cumhurbaşkanının desteğini almak çok önemlidir. Eğitmen girişimine karşı olanlar çoktur. Daha doğrusu, halka dönük yaygın bir ilköğretim atılımından yana olmayanlar siyasal alanda etkindirler.[2] Engin Tonguç'un dile getirdiği gibi bu atılımın ilk aşaması eğitmen kursları, sonra da köy enstitüleridir. Fakat bizzat bu atılımı gerçekleştirenler, ilk günlerinden itibaren bu uygulamaya karşı olan güçlerin farkındaydılar ve engellenecekleri kaygısını içlerinde taşıdılar. Bu yüzden çok kısa bir zaman diliminde alınabilecek en uzun yolu almak için büyük bir özveriyle çalıştılar. Onların girişimlerinin engellenme nedenlerine açıklık getirmek için bu bölümde, köy eğitmen kursları ve köy enstitülerinin açıldığı dönemde Türkiye'nin toplumsal yapısı

ana hatlarıyla incelenecektir. Çünkü o günün toplumsal koşullarında eğitimin ana hedefi, köylüye uygarlık eğitimi vermek ve üretim içinde köylü çocuğunu güçlendirmek olarak belirlenmişti.

Köylünün içinde yaşadığı koşullar ilkel denebilecek düzeydedir. Dicle Köy Enstitüsü'nde müdür olan Nazif Evren'in enstitüye alınan öğrencilerden biriyle ilk karşılaşmasına ilişkin izlenimleri, o yıllarda eğitimin neden önemli olduğuna işaret etmektedir:

> [...] Ben zarfı açıp adlarını sorarken içlerinden birisi sıradan ayrıldı. Yakınımdaki inşattan kalma taş yığının arasına çömeldi. Beyaz fistanı ile çevresini örttü, işini tamamladı. Hiçbir şey söylemedim. Bu çocuk henüz tuvalet bilmiyordu.[3]

İşte bu basit tuvalet eğitiminden yoksunluk bile enstitülerde çözülmesi gereken bir sorun olarak ele alınır. Sorunların çözümleri için derinlemesine araştırmalar yapılır. Tonguç'un 1938'de basılan *Köyde Eğitim* adlı eseri bu araştırmanın ne denli ciddiye alındığının belgesidir.[4]

Bu eserin "önsöz"ünde Tonguç, köy eğitiminin nasıl olduğunu bilmedikçe, nasıl olacağını da kestirmenin mümkün olmayacağını söyler. Bunun için de öncelikle köylüden öğrenmek gerektiğini belirtir. Bu eserde Tonguç, ülkenin her bölgesinden gezici başöğretmenlerin ve öğretmenlerin gönderdikleri raporlardan da yararlanır. Bu anlamda kitap, dönemin kırsal toplumsal yapısına yönelik verilerle doludur. Raporlar arasında Kars köylerinden gönderilenler de bulunur. Bu raporların Tonguç için bir başka işlevi olduğu, bu süreç içinde öğretmenler arasında kimlerin yetenekleri ve bilgisiyle ön plana çıktığını görmesine de yaradığı kanısındayız. Çünkü söz konusu gezici başöğretmenlerden birkaçı, sonraki yıllarda Cılavuz Köy Enstitüsü'nde öğretmen olarak karşımıza çıkıyor. Özellikle bu kişiler arasında Öğretmen Remzi Çakır'ın önemli bir yeri olduğunu sonraki bölümlerde göreceğiz.

1940'lı yıllarda Türkiye'de, bir yanda köylünün on binlerce yıldır süregelen yaşam koşullarının ve üretim biçiminin değiştirilmesinden yana güçler bulunmaktadır; diğer yanda geniş köylü kitlelerinin yaşam koşullarında değişiklik yapılmasına karşı tutum alanlar... Aşağıda işte bu iki çizgi arasındaki güç ilişkileri ve mücadeleleri tartışılacaktır.

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Toplumsal Bir Sorun Olarak Köy ve Köylü

Cumhuriyet'in kuruluşunun ardından belirlenen en temel sorun, köyün ve köylünün kalkındırılmasıydı. O yıllarda Türkiye'ye demografik açıdan bakıldığında, halkın çoğunluğunun kırsal alanda yaşamını sürdürdüğü, üretim ilişkilerinin ve üretim biçiminin binlerce yıl boyunca hemen hemen aynı kaldığı koşullar mevcuttur. Tarımsal üretim sabana dayalı olarak yapılıyor; üretim, gelenekler çerçevesinde edinilen bilgilerle gerçekleşiyordu. Halkın içinde bulunduğu yoksulluk, eğitimsizlik, sağlıksız yaşam koşulları ve kaderiyle baş başa bırakılmışlığı, Cumhuriyet yönetimi tarafından üstesinden gelinmesi gereken önemli bir sorun olarak görülmüştür. Gerçi Cumhuriyet öncesinde de köy ve köylünün içinde bulunduğu koşullar bir sorun olarak ele alınmıştır. Osmanlı aydınları da köyün kalkınması ve köylünün yaşam koşullarının değiştirilmesini II. Meşrutiyet'ten sonra Türkçülük akımı çerçevesinde tartışmış ve çözüm yolları bulmaya çalışmıştır. Özellikle *Türk Yurdu* ve *Halka Doğru* dergilerinde bu sorun sıklıkla irdelenir. Tütengil'in "Romantik Görüş" olarak nitelediği bu kesim köyde büyümemiştir, ama köy sorunlarıyla yakından ilgilenmektedir.[5] Bunlar arasında şair Mehmet Emin'in (Yurdakul) *Türk Yurdu* dergisinde yayımlanan "Anadolu" adlı şiirinde[6] günün toplumsal ve siyasal durumunu ele alış biçimi, dönemin aydınlarının da köylünün içinde bulunduğu durumu nasıl değerlendirdiklerinin ipuçlarını verir. Söz konusu aydınlar; makaleleri, kitapları, köy gezileri ve incelemeleriyle köylünün yoksulluğunu tartışır. İstanbul'un (devletin) Anadolu köylüsünü nasıl sömürdüğünü ele alır, çözümler bulmaya çalışır. Benzer bir köycülük eğilimi Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Fakat Cumhuriyet'le birlikte bu eğilim "romantik", "halktan uzak" olmaktan çıkıp bir "rejim meselesi" olarak ele alınmıştır.[7] Artık devletin temel politikası, "efendi" olarak ilan edilen köylünün üretim biçimini "fenni hale getirmek", yaşam koşullarını insana yaraşır kılmaktır. Bu değişimi sağlamak amacıyla eğitim konusunda dünya çapında tanınan bilim insanları Türkiye'ye çağrılır.

> [...] Dewey, Kühne ve Buysa'nın peşi sıra Amerika ve Avrupa'dan bir sürü uzman geldi. Kültürlü ve özgür yaşamayı savunan pek çok ülke görmüş olan bu uzmanlar "soyut aklı" temsil etmekten çok uzaktılar. Her biri kendi ülkesinin çocuğu idi. Her uzman Türkiye'yi kendi ülkesinin bir parçası gibi gördü. Türk siyasi devriminin ne anlamını, ne de devrimin getirdiği coşkulu, inançlı ve bilinçli düşünceyi kavrayamadı...[8]

Bu değişimin nasıl gerçekleştirileceğine yönelik politikalar, Mustafa Necati'nin milli eğitim bakanlığı zamanında şekillenmeye başlar; fakat asıl başarılı uygulama eğitmen kurslarının açılmasıyla ortaya çıkar.[9] Artık köyün değişimi, köye yabancı ve köylünün de "yaban" olarak gördüğü aydınlarla, dışarıdan gelen bilgiyle ve özneler aracılığıyla değil; içerden "köyün canlandırılması" yoluyla, köylü çocukları tarafından gerçekleştirilecektir.[10] Böylece Altı Ok'taki Halkçılık ilkesi yaşama geçirilmeye başlanır. Engin Tonguç'un İ. Hakkı Tonguç'tan aktardığı şu sözler, köy enstitüleri politikasının hangi düşünceden beslendiğinin önemli bir örneğidir:

> [...] Toprakla insan, vatandaşla iş, servetle vatandaş arasındaki ilişkiler ahenkli bir şekilde kurulmayacak olursa, genel hayatın akışına yol açan bütün kanallar tıkalı kalmaya mahkumdur... verimli topraklarımızın çoğu bunları işletemeyen veya bu vasıta ile köylüleri sömürenlerin elindedir. Cumhuriyetin çözmeye zorunlu olduğu en büyük iş toprak sorunudur... suların sahipliği sorunu da tıpkı toprak işi gibi mutlaka devletin el koyarak çözmesi gereken ulusal davalarımızdandır... köylülerimizin genel hayatlarıyla birlikte ülkenin genel hayatına şekil veren bu sorunları oldukları gibi kabul ederek köylüyü sadece okutmaya kalkışmaktan ne kazanılabilir? Ve verilecek eğitimle "köylünün bilinçlendirilmesi'ni önerir": "...köylü insanı öylesine canlandırılmalı ve bilinçlendirilmeli ki, onu hiçbir güç yalnız kendi hesabına ve insafsızca sömüremesin, köyde oturanlara köle ve uşak muamelesi yapamasın, köylüler bilinçsiz ve bedava çalışan birer iş hayvanı haline gelemesinler... Köy sorunu köyde eğitim problemleri de içinde olmak üzere bu demektir..." Peki, eğitimcilere düşen görev neydi: "... Kurtuluş Savaşı'nı verenlerin hakları ödenecekti. Yeteneklilere, çalışanlara hakları verilecekti. İmparatorluk döneminde olduğu gibi ezen ve ezilen, sömüren ve sömürülen sınıflar bulunmayacaktı. Cumhuriyet bu demekti. Devrim en uygun koşulları bularak yeni insan tipleri yaratmak zorundaydı..." ve: "Elimde olsaydı

> tüm dünya okullarına insanın insanı sömürmemesi diye bir ders koyardım..." Sınıf gerçeğini birçok yöneticisinin yadsıdığı bir tek parti iktidarının önemli bir memuru bundan daha açık nasıl konuşabilirdi?[11]

Tonguç'un *Eğitim Yolu ile Canlandırılacak Köy*'de dile getirdiği gibi bataklığı kurutmak, sıtmalıya kinin rejimi yaptırmak, trahomlunun gözüne ilaç damlatmak, okul binası yaptırmak, yaralının yarasını sarmak, gebeye çocuğunu doğurtmak, pulluğun nasıl kullanılacağını veya tamir edileceğini öğretmek, bozuk köprüyü onarmak, ıslah edilmiş tohumu tarlaya saçmak, fidan dikme ve onu büyütmek, step köylüsünün "dal" diye adlandırdığı ağacı hakikaten ağaç haline getirmek... İşte bunları gerçekleştirecek olanlar "nazariyeci ulema taslakları" değil, "kahraman teknisyenlerdir." Tonguç, Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan aydın-halk yabancılaşmasını sıklıkla eleştirir. Köyü ve köylüyü küçümseyen, köy yaşantısını durağan, köylüyü sağlıksız ve cahil olduğu gerekçesiyle "kötürüm" diye niteleyen aydın tutumuna karşı çıkar. Tonguç, köyü dönüştürecek "kahramanlardan" mahrum olduğu için köylünün "kötürüm" olduğunu da belirtir. Köy eğitmen kursları ve köy enstitüleri, köyün ihtiyacı olan her alanda bu kahramanları yetiştirecektir.[12] Köyün kendi kahramanını, kurtarıcısını kendi içerisinde yetiştirmesi gerektiğine ilişkin ütopya, köy eğitmen kurslarının 1937'de açılmasından sonra gerçeğe dönüşür. Böylece Tonguç'un köyün kahramanını yetiştirme ütopyası, batıdan doğuya dek yaşama geçirilir. Ancak bu ütopyanın yaşama geçmesi, ülkenin içinde bulunduğu güç koşullarla çetin bir mücadele sonucunda gerçekleşir. O yıllarda eğitmen kursları ve enstitü binalarının yapımında kullanılacak malzemelerin temin edilmesi önemli bir sorundur. Başta tuğla, kiremit ve çivi vb malzemeler bulmak güç olduğu kadar, pahalıdır da... Tuğla fiyatlarının bütçelerini zorlayacağını düşünen Kastamonu Gölköy Eğitmen Kursu Müdürü Süleyman Edip Balkır, "Anlaşıldı, siz bana bu tuğlaları yaptıracaksınız" diyerek tuğla fırını kurar. 18 Haziran 1938'de ilk tuğlaların üretimine geçilir.[13] Balıkesir Savaştepe Köy Enstitüsü'nde de çivi bulmak önemli bir sorundur. Enstitülerin çok yönlü ustalarından Sili Layoş, İstanbul'a gidip hurdacılardan eski, paslı çivileri toplayıp getirir. Kilolarca kullanılmış çivi iki günlük yoğun bir çalışmayla düzeltilir ve ara verilen yapı işle-

rine yeniden başlanır.[14] Görüldüğü gibi Tonguç'un uzak görüşlülüğü, nitelikli işgücü ve kaynak yokluğunda bile köyün değişimine katkıda bulunacak "kahramanlar"ın bulunmasını sağlamıştır.

Bahattin Fırtına, köy enstitülerinin açıldığı yıllarda köylerin ilkçağ ve ortaçağ dönemine benzer koşullarda yaşadığını belirtir. Yoksulluğun yanı sıra köylü, cehaletin koyu karanlığı içinde ve göksel erkin egemenliği altındadır. Yazgısına boyun eğer. Dolayısıyla da aklın ışığını kullanmamaktadır. Fırtına'nın dikkat çektiği bir başka nokta da köylünün aç ve sağlıksız olmasıdır. Üretimde hayvan gücü ve kendi gücü dışında köylünün başka seçeneği yoktur.[15] O yıllarda doğa güçlerine karşı aklın ve duygunun egemenliğine geçmek için de eğitim zorunlu görülür. Tonguç'un eğitim planlamasında kültürel öğeler; akıl ve duygu bütünlüğünü oluşturma amacına hizmet edecektir. Tonguç kültürün ve sanatın insanı yalnızlıktan kurtaracağı, böylelikle bütünlüklü bir insan yaratacağı gerçeğini yaşama geçirir. Zor koşullarda köylerde görev yapacak öğretmen ve sağlık memuru adaylarına müzik bilgisi ve sevgisi aşılamak, halk oyunlarını öğretmek, okuma ve radyo dinleme alışkanlığı kazandırmak son derece önemliydi. Bu kişilere bilgiden ve sanattan beslenmenin yolları öğretilir. Böylece çalışacakları köylerin olumsuz koşullarında umutsuzluğa düşmemeleri ve üretken olmalarını sağlamak amaçlanır. Ancak bu alışkanlık gençlere kazandırılırken öğrenci, öğretmen ve enstitü çalışanlarında dayanışma duygusu ve bilinci ön planda tutulur. Her türlü karara öğrencilerin katılmasını sağlayan bir yöntem benimsenir. Katılımcı ve paylaşımcı eğitim, Tonguç'un önem verdiği konuların başında gelir. Bu doğrultuda öğrenciler ulusal bayram kutlamalarını planlar, köylülerin de katılımı sağlanır. "Enstitünün her türlü eğlenti ve törenlerine köylüler de gelirlerdi. Bazen onlar da rol alırlar ve haz duyarlardı. Birer kültür kurumu olarak gelişen enstitülerin kapıları yurttaşlara açık tutulurdu."[16]

Eğitmen adayları Çoruh halk oyunları oynarken, 1939.

Eğitmen adayları Erzurum barı oynarken, 1939.

Eğitmen adayları sabah sporu yaparken, 1939.

Eğitmen adayları yürüyüş yaparken, 1939.

Georgeon'un şu saptaması, atılan adımların gerekliliğini ortaya koymaktadır:

> Cumhuriyet kuşağı, geçmiş kuşaklar karşısında alabildiğince eleştirici olacaklardır. Kuşaklara başvurarak çözümleme, Kemalist reformların, geçmişi silip atmış bir iradenin köktenci niteliğini daha iyi anlama olanağı sağlıyor kuşkusuz. Şurası açıktır ki, Cumhuriyet kuşağı için geçmiş hiçbir çözüm sunmuyordu; geleceği ise yaratmak gerekiyordu.[17]

Bu çerçeveden bakıldığında, köy enstitülerinin toplumsal değişimdeki rolü daha iyi anlaşılabilir. 20 bölgede ve her bölgenin coğrafi gerekliliklerine ve iklim özelliklerine göre planlama yapılır. Van Ernis'te 1948'de 21. köy enstitüsü açılır. Fakat buranın açılması, artık köy enstitülerinin kuruluş amacından uzaklaştığı günlerde gerçekleşir.

Köy enstitülerindeki üretimde ve eğitimde bilimsel bilgiye özen gösterilir, yerel özelliklerle evrensel kültür bir arada ele alınır. Araştırma konumuz olan Kars Cılavuz Köy Enstitüsü'ne de bu bağlamda bakmak gerekir. Henüz enstitüler söz konusu değilken 10 Mart

1933'te Gazi Mustafa Kemal imzalı belgede, "Kars Vilayeti Cılavuz yaylasında bulunan ve ciheti askeriyeye lüzumu kalmayan bina ve barakaların kurulacak sütçülük ve peynircilik müessesince kullanılması için" il özel idaresinin talebine yanıt verilir. Bu belgeden de anlaşılacağı gibi Cılavuz, hayvancılık açısından geliştirilmesi gereken bir bölge olarak daha o yıllarda belirlenmiştir. Bu düşünce hayata geçirilememiştir, ancak enstitülerin kurulmasıyla birlikte daha kapsamlı işlev görecek koşullar ortaya çıkmıştır.

Enstitünün kuruluş amacı şöyle belirtilir:

Cılavuz Köy Enstitüsü de Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nin ve Ağrı'nın köylerinden gelen yoksul çocuklara eğitim vermek amacıyla kurulur. Eğitmen kursu ise, 1945'e dek eğitmen yetiştirir. Araştırmamızın konusu Cılavuz Köy Enstitüsü olmakla birlikte, konuyu sadece bir kurum tarihiyle sınırlayıp, kurumun ortaya çıktığı toplumsal ve siyasal koşulları irdelemeden geçmek mümkün değildi. Köylerden gelip enstitünün havasını solumuş, daha sonra köylere donanımlı gitmiş Cılavuzluların anlatıları da, o günün siyasal ve toplumsal çerçevesini çizmeyi zorunlu kılmıştır. Daha önce de değindiğimiz gibi Cılavuz Köy Enstitüsü, 1940 yılında açılan ilk köy enstitülerinden biridir. Köy enstitülerinde kırsal kesime öğretmen ve sağlık elemanı yetiştirmek, köyü içerden "canlandırmak".[19]

Bu gençlerin bilgi ve beceriyle donatılmasına özen gösterilir. Böylece köylerdeki üretim, bilimsel bilgiyle ve köylü gençler tarafından gerçekleştirilecektir. Öte yandan köyü "canlandırma" kavramı, "patronaj kalıplarına karşı başkaldırı kültürü oluşturmayı ve yeni insan"ı[20] yaratmayı içermektedir. Özsoy, Tonguç'un halka ve genç kuşaklara karşı büyük bir umut beslediğini, bu yönüyle ütopyacı olduğunu öne sürer. Onun ütopyası, ideal bir gelecek kurgusundan değil; gerçeklikten beslenir. Kendini dönüştüren şimdinin bilgisinden hareketle oluşturulur. Bu yanıyla da "Kirby'in (2000:269) belirttiği gibi, yalnız eğitimsel değil toplumsal ve kültürel boyutları da olan bir 'toplumsal harekete' evrilmiştir."[21] Bugüne dek yapılan araştırmalar, söz konusu uygulamanın oldukça başarılı sonuçlar getirdiğini göstermektedir. Enstitülerin Türkiye açısından önemine tanık

T. C.
BAŞVEKİLET

BAŞBAKANLIK

Sayı: 14007

KARARNAME

Dahiliye Vekilliğinden 14/3/[illegible] ta yazılan 1Kk6 sayılı tezkere: Kars Vilâyetinde Cılavuz yaylasında bulunan ve cihatı askeriyeye lâzımı kalmayan bina ve barakaların kurulacak sütçülük ve peynircilik müessesesince kullanılmak üzere mülkiyetinin verilmesi Kars hususî idaresince istenilmişse de 1411 ilâdfen Vekilliği bunların mülkiyetinin verilmesini doğru bulmayıp mülkiyeti hazine üzerinde kalmak şartile müessesede kullanılacak kıymetlerin Vilâyetçe yazıldıktan ve müteahhas mevki kumandanlığınca bedellerine tekabül ettikten sonra verilecek müsaade üzerine çalıştırılmaları suretile kullanma hakkının verilmesinde mahzur olmadığına bildirmiş olduğundan işin bu cihetine bakarak adı geçen yerdeki bina ve barakaların 667 sayılı kanunun 14 üncü maddesinin (2) fıkrasına göre pazarlıkla kiraya verilmesi bir karar verilmesi istenilmiştir.

Bu iş üzerine Vekilleri Heyetince 14/3/934 te görüşülerek adı geçen bina ve barakaların bukarda yazılı şartlarla ve pazarlıkla kiraya verilmesi kabul olunmuştur. 14/3/934

REİSİCUMHUR

Gazi M. Kemal

Ba.V. İsmet — Ad.V. [illegible] — M.M.V. [illegible] — Da.V. [illegible]

Na.V. [illegible] — Ma.V. [illegible] — M.E.V. [illegible] — Ma.V. [illegible]

K.V. [illegible] — S.İ.M.V. [illegible] — G.İ.V. [illegible] — Z.V. [illegible]

030 | 28 | 01 | 02 | 04 | 12 | 10

T. C.
Dahiliye Vekâleti
U. M.
S [illegible]

T. C.
BAŞBAKANLIK
[illegible]

Kaydına: [illegible]

No. 9537

Kararname

Madde-1-Kars Vilâyeti merkez kazasına bağlı "Deniz" nahiyesi merkezi aynı Nahiye hudûdu dahilinde "Cılavuz" namile nakl edilmiştir.

Madde-2-Bu kararnamenin icrasına Dahiliye Vekili memurdur.

14 Mayıs 1933

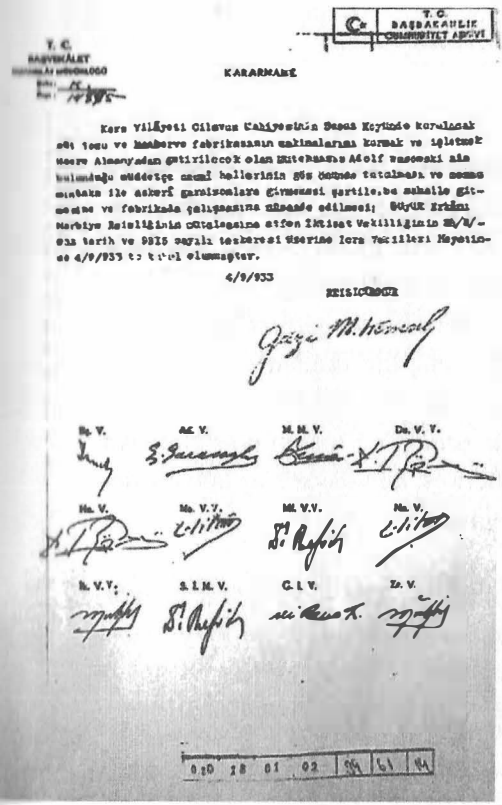
REİSİCUMHUR

Gazi M. Kemal

BAŞVEKİL DAHİLİYE VEKİLİ

İsmet S. [illegible]

[illegible] | 28 | 15 | 10

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

T. C.
BAŞVEKALET

KARARNAME

Kars Vilâyeti Cılavus Kâhiyesinin Sazak Köyünde Kurulacak süt tozu ve kazeyn fabrikasının makinalarını kormak ve işletmek üzere Almanyadan getirilecek olan mütehassıslara Adolf Vasconski ailesinin bulunduğu müddetçe resmî hallerinin göz önünde tutulması ve memleketin ilâ askerî garnizonlara gitmesini şartile,bu mahalle gitmesine ve fabrikada çalışmasına müsaade edilmesi; Büyük Erkânı Harbiye Reisliğinin mütalâasına atfen İktisat Vekilliğinin 28/8/933 tarih ve 9815 sayılı tezkeresi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 4/9/933 te tasvip olunmuştur.

4/9/933

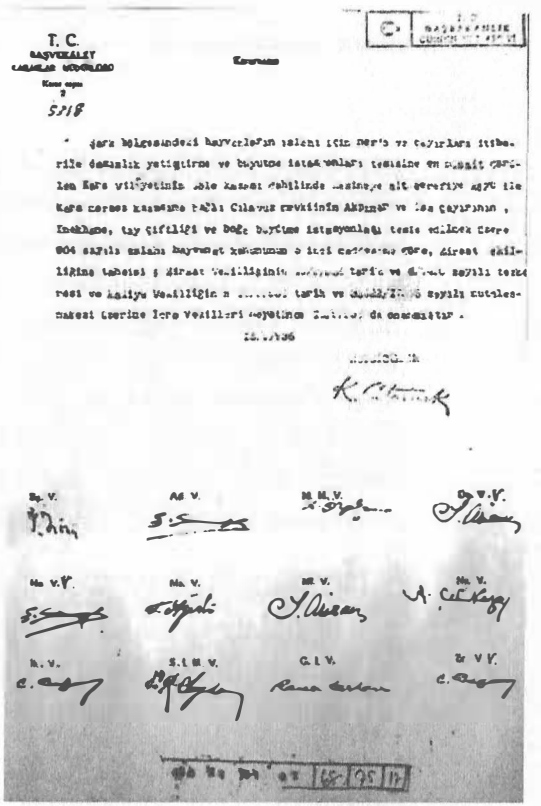
REİSİCUMHUR

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. V.

Ma. V. Ma. V. V. Mİ. V. V. Ma. V.

M. V. V. S. İ. M. V. G. İ. V. Zr. V.

0.10 18 01 02

T. C.
BAŞVEKALET

Kararname

5218

...şara bilgesindeki hayvanların ıslahı için merâ ve çayırlara itibaren ile damızlık yetiştirme ve büyütme istasyonları tesisine ve münasip görülen Kars vilâyetinin ...ahiye kazası dahilinde ...asine ait çiftlik ve kışla ile Kars cemaat kazasına bağlı Cılavus mevkiinin Akdamar ve İsa çayırının, Karahasan, tay çiftliği ve Doğu büyüme istasyonlarının tesis edilmesi hakkında 804 sayılı kanun hükümlerine göre, Ziraat Vekilliğine tabiatı ...ziraat Vekilliğinin ...tarih ve ...sayılı tezkeresi ve Maliye Vekilliğinin ...tarih ve ...sayılı mütalâasnamesi üzerine İcra Vekilleri Heyetince tasvip olunmuştur.

...936

K. ...

Bş. V. Ad. V. M. M. V. D. V. V.

Ma. V. V. Ma. V. Mİ. V. Ma. V.

M. V. S. İ. M. V. G. İ. V. Zr. V.

...95 17

Bu belgelerin bize gösterdiği en önemli bilgi, Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nin özellikle büyükbaş hayvan yetiştiriciliğinde önemli bir merkez olarak planlandığı yönünde. Konuya ilişkin belgeler, Pakize Türkoğlu'nın Halit Ağanoğlu'ndan duyduğu bu yöndeki bilgileri doğrular niteliktedir. Türkoğlu, Kars-Ardahan bölgesinde büyük çiftlikler kurulmasının ve bu çiftliklerden elde edilen ürünlerin işleneceği süt ürünleri fabrikasının açılmasının planlandığını dile getirmektedir.[18]

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

T. C.
BAŞBAKANLIK

Karar

1948

Kars-Cılavus Köy enstitüsü mevkiinin geliştikleri köy okulları için lüzumlu olup teşkilâtı bağlısının ve ilânı 5490 sayılı kanunun 7 inci maddesine uyarı olarak yapılan 420 inek ile 450 dokuz aylık ihtiyaçlarla geçerli sayılması; Milli Eğitim Bakanlığının 14/6/1945 tarihli ve 10805 sayılı yazısı ve Maliye Bakanlığının 14/7/1945 tarihli ve 11237-1/773 sayılı mütalâası üzerine, adı geçen kanunun 14 üncü maddesine göre, Bakanlar Kurulunca 9/7/1949 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

Bakanlar

Adalet Bakanı Milli Savunma Bakanı Maliye Bakanı Dahiliye Bakanı V.

Millî Eğitim Bakanı Millî Ekonomi Bakanı Sanayi Bakanı Ticaret Bakanı

Çalışma ve Sosyal Bakanı Tarım Bakanı Ulaştırma Bakanı Tarım Bakanı Çalışma Bakanı

olan bilim insanlarından biri de Berkes'tir. DTCF'ye atandığı ilk yıl Berkes, "yazın İstanbul'a giderek plajlarda keyfine bakacağına, enstitülere gidip onları tanıma"ya karar verir. Fakat bunun için bağlı bulunduğu kurumun yöneticisinden izin alması gerekir. Bu kişi, dönemin Yüksek Öğretim Genel Müdürü Reşat Şemsettin Sirer'dir. Berkes, amirinden izin almaya gider. Genç bir akademisyen olarak, Sirer'le görüşme esnasında biraz şaşkındır. Çünkü Berkes'in izin talebi, köy enstitülerini niçin görmek istediğine ilişkin sorgulamaya dönüşür. Sirer'in niyetini bilmeyen Berkes, kendisine sorulan soruları tuhaf karşılamakla birlikte şöyle yanıtlar:

> Bakanlığınızın bu girişimi önemli bir eğitim deneyinin kapısını açıyor anladığıma göre. Fakültede sosyoloji okutuyoruz, devlet böyle bir işe girişiyor, bizim ve öğrencilerimizin bundan habersiz kalmasını kendimize yakıştıramadım. Yaz aylarında İstanbul'a gidip zaman öldüreceğime bu eğitim yerlerini görüp tanımayı kendime ödev bildim.[22]

Berkes'in köy enstitülerini yakından görmeyi "ödev" bilmesi Sirer'in pek hoşuna gitmez, ama yine de buna izin verir. Berkes, önce Beşikdüzü'ne gider; Enstitü Müdürü Hürrem Arman'ı tanıdığı için tercihini bu enstitüden yana yapar. Beşikdüzü Köy Enstitüsü'nü inceledikten sonra, karşı karşıya kaldığı uygulamanın farklı bir uygulama olduğundan emin olur. Bununla birlikte oradaki başarının Arman'ın kişisel yeteneklerinden kaynaklandığını düşünmekten kendini alamaz. Öte yandan diğer enstitüleri de merak eder ve Eskişehir Çifteler Köy Enstitüsü'ne gider. Orada da benzeri bir işleyiş gözlemler. Bir gün Çifteler Köy Enstitüsü'ndeyken Müdür Rauf İnan, öğrencilere bir konferans vermesini ister. Berkes bu konferansa ilişkin duygularını ve gözlemlerini şöyle anlatır:

> [...] O konuşmayı yapacağım güne kadar öğrencileri tarlada, makine başında, halay çekmede ve kendi yazdıkları piyesleri oynamakta seyretmiş, hayran kalmıştım. Öyle olduğu halde, hâlâ hatırlıyorum, konuşmaya başlarken içimde "bu köylü çocuklara ne söylerim, ne anlarlar?" diyen bir ses vardı. Rauf İnan'ın teklifini kabul ettiğime, çok geçmeden pişman olmaya başladım. Ama karşımda

benim hiç tanımadığım insanlar olduğunu gördükçe içimden ne kadar snopluk duyguları varsa yıkıldı. Çocuklar yalnız benim söylediklerimi anlamakla kalmıyorlar, eksik bile buluyorlardı. Soru yöneltmeleri zamanı gelince, bunların benim fakültede bir türlü konuşturamadığım, konuştuklarında da insanı tartışma açtırdığına bin kez pişman edecek saçma iddiaları ortaya atıp, tartışmayı rezil eden öğrencilere benzemiyorlardı. Nereden öğrenmişlerdi bunları? Bu kadar kısa zaman içinde. Soruların hepsi önemliydi. Birbirleriyle yarış edercesine ve tam bir özgürlükle konuşuyorlardı. Bu, bir direktörün işi olmazdı. Çocukların kendindeydi. İlk kez içime Türk insanının geleceği üzerine iyimserlik doldu. Bir toplum doğru yolda gidilirse bu denli kısa zaman içinde değişebilirmiş.[23]

Cılavuz Köy Enstitüsü'ne yönelik yaptığımız araştırma sonucunda da elde ettiğimiz veriler de Berkes'in dile getirdiği bu kanıyı doğrular niteliktedir. Araştırma verilerini değerlendirdiğimiz bölümde bu konuyu ayrıntılı olarak ele alacağız. Köy enstitüleri uygulaması, eğitim tarihi açısından bakıldığında da oldukça kısa bir zaman diliminde karşımıza çıkar. Uygulama 1936-1937 yıllarında eğitmen kurslarının, 17 Nisan 1940'ta köy enstitülerinin açılmasıyla resmi olarak başlamıştır. 1946'da çok partili hayata geçildikten sonra da yeni bir döneme girilmiştir: 1946'da yeni kurulan kabinede Hasan Âli Yücel'e yer verilmemiş, Yücel 5 Ağustos 1946'da görevinden ayrılmıştır. Ardından Milli Eğitim Bakanlığı'na Reşat Şemsettin Sirer getirilmiştir. İsmail Hakkı Tonguç ise, 21 Eylül 1946'da ilköğretim genel müdürlüğü görevinden Talim Terbiye Kurulu üyeliğine atanır. Bu durum, bir anlamda görevden almadır. Kısa bir süre sonra da Köy Enstitüleri Yasası hemen değiştirilir ve hızlı bir biçimde kuruluş amacından uzaklaşmaya başlar. O günün öğrencilerinin anlatılarından da görüleceği gibi, 1946'da Cılavuz'a gelen yeni İlköğretim Genel Müdürü Köni'nin ziyareti, hem öğrencileri hem de öğretmenleri tedirgin eder.[24] Zaten bu ziyaretten sonra Sirer de Cılavuz'u ziyarete gelir. 1952 yılında ise Bakan Tevfik İleri, Cılavuz'da öğretmenleri aşağılayan bir konuşma yapar. Bu gelişmeler, enstitülerin kapatılma yoluna hızla girildiğine işaret eder. Resmi olarak da 27 Ocak 1954'te kapatılır ve ilköğretmen okullarına dönüştürülür.

Türkiye'de ironik olarak "demokrasiye geçiş"le birlikte, demokrasinin temelini oluşturması gereken geniş halk kitlelerinin nitelikli

temel eğitim hakkına kavuşmasını ve köyü canlandırmayı amaçlayan uygulamalar sekteye uğrar. Bundan böyle devletin köye yönelik politikalarında ve eğitime yönelik uygulamalarında yeni bir yönelim belirlenir. Aşağıdaki bölümde bu yönelimin siyasal ve sosyolojik nedenleri ele alınacaktır.

Türkiye'nin Yapısal Özellikleri

Yukarıda kısaca değindiğimiz bu tablo, Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan toplumsal yapının temel özelliklerine ve çözülmesi gereken büyük problemlere işaret eder. Bu problemlerin başında halktan toplanan vergiler geliyordu. Kıray, 1926'da öşür adı verilen verginin kaldırmasını, "dipten değişmeye doğru büyük adım atılmıştır" diye yorumlar ve önemli bir dönüm noktası olarak kabul eder. Aynı zamanda değişimin koşulları arasında şu adımları da sayar: öşürün kaldırılmasının ardından 1926 ile 1950 arasında numune çiftliklerinin kurulması, ziraat okullarının açılması, tohum ıslah istasyonları gibi kurumların oluşturulması. Ayrıca "yaşam tarzını değiştirecek" faktörlerinden biri olarak kabul ettiği köy enstitülerinin açılmasını da önemli girişimler arasında sayar.[25]

Kıray'ın sözünü ettiği çabalar arasında, köy enstitülerinin kurulması ve işleyişi dışında, etki gücü yüksek yapısal dönüşümlerin başarıyla gerçekleşmesini sağlayacak siyasal koşullar söz konusu değildi. Bununla birlikte toprak reformuyla köklü bir dönüşüm sağlamak, hem Atatürk'ün hem de dönemin Cumhurbaşkanı İnönü'nün de arzuladığı bir şeydir. Bu bağlamda Tonguç'un dikkat çektiği önemli bir gerçek: Köy enstitüleri, bölge köy okulları ve köy okulları ile çevre köylülerinin birlikte üretim, tüketim kooperatifleri ve ortak işletmeler kurmaları tasarlanmış ve bu tasarılar bir ölçüde uygulanabilmiştir. Bu yapıların toprak reformuyla doğrudan bağını kuran Tonguç şöyle devam eder:

> Buraların uygulanacak bir toprak reformundan sonra ortaya çıkabilecek aksaklıklardan, üretim düşüşlerinden korunulması ve feodal düzene karşı ekonomik güç odakları oluşturulması amacıyla tasarlandıkları açıktır.[26]

Görüldüğü gibi, köy enstitülerinin açılmasıyla birlikte, Türkiye kırsalını kapsayacak biçimde Kıray'ın dediği "yaşam tarzı değişikliği" yolunda önemli bir adım atılmış, fakat bu adımların büyümesi kısa bir süre içinde engellenmiştir. Çünkü binlerce yıldan beri süregelen toplumsal yapı halen varlığını sürdürmekte ve bütünlüklü bir değişimi sağlayacak girişimlerin önünde yapısal engeller bulunmaktadır. Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nde sosyoloji dersleri veren ve kırsal toplum analizleriyle tanıdığımız İbrahim Yasa, Osmanlı İmparatorluğu döneminde, imparatorluk sınırları içindeki toplumsal yapıyı değerlendirirken Doğu Anadolu Bölgesi'ni ilginç bulur. Burada mezhep çatışmaları söz konusudur, aşiret düzeni ve Emevilerden kalma toprak ilişkileri vardır; etnik ve toplumsal yapı bakımından farklı gruplar bir aradadır.

Bu bölgedeki toplumsal yapı farklılığı ve etnik çeşitliliğin yanı sıra İran'a göre tampon bölge olarak kabul edilmesi nedeniyle burada ayrı bir yönetim biçimi uygulanmak zorunda kalınmıştır. Bölgede aşiret düzeninin egemenliği ayrıca önemlidir. Osmanlı yönetimi açısından, özellikle ayaklanmaların bastırılmasında ve etnik gruplar arasındaki çatışma ile dengenin sağlanmasında bu düzen uygun görülmüştü.[27] Yasa gibi köy enstitülerinde öğretmenlik yapmış bir başka sosyolog olan Tütengil ise, Gökalp'ten hareketle yaptığı yorumda, köylülerin, beylerin izni olmadan başka bir köye gidemediklerini belirtir.[28] Nitekim Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte bu yapı olduğu gibi devralınmıştı. Timur'un konuyla ilgili analizi son derece önemlidir:

> Türk devrimi Osmanlı oligarşisine karşı bir sınıflar koalisyonu tabanında yürütülmüştür. Osmanlı yönetici sınıfının tasfiyesinden sonra yeni ihtilafların gündeme gelmesi kaçınılmazdı. Balkan savaşlarından itibaren seferberlik halinde yaşayan bir ulus, cumhuriyet rejimine geçerken büyük bir fakirlik içindeydi. Bu bağlamda sınıflar arası çelişkiler fazla hissedilmiyor, "halkçılık" ilkesinin sınıf farklılıklarına karşı kullanılması bir ölçüde inandırıcı oluyordu.[29]

Cumhuriyet'i modern kurumlarıyla oluşturmak niyetinde olan önderlik, söz konusu yapının toplumsal değişimin önünde büyük bir

engel oluşturduğunun farkındadır. Bu yüzden de toprak reformu yaparak ve eğitim alanında atılımlar gerçekleştirerek sorunun üstesinden gelecekleri düşüncesini taşımaktaydılar. Bundan dolayı da Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu çıkarılmıştır. Devlet, hazine arazilerini topraksız köylüye dağıtmayı ve büyük toprak sahiplerinden toprak satın alıp köylüye vermeyi, köylüyü topraklandırmanın bir yolu olarak düşündü. *Kadro* dergisinin önemli yazarlarından ve Kemalizmin ideologları arasında sayılması gereken Tökin, henüz 1930'lu yılların başında bu tedbirlerin "derebeylik rejimi"nde önemsiz sayılabilecek bir değişiklik yaptığını ileri sürmekte, topraklarını satan beylerin derebeyi olmaktan çıkarak birer toprak ağası haline geldiklerini yazmaktadır. Tökin'e göre devlet aracılığıyla toprak ağalarından toprak satın alan köylü, ziraat için sermayeye muhtaçtır. Oysa köylünün ne üretim aracı, ne de sermayesi bulunmaktadır. Dolayısıyla bunları yine beyden almak mecburiyetindedir:

> Eskiden de bunları bey verirdi. Nitekim bugün toprak sahibi olan köylü yine beyin tabiiyetinden kurtulamamıştır. Toprağa tesahup etmeden evvel beye hukuki bağlarla bağlı olan köylü, şimdi iktisadi rabıtalarla (borçtarikile) bağlanmaktadır. Köylüye kredi veren umumi müesseseler olsa bile, derebeyleri anasırı mevcut oldukça, köylü sınıfının tabiiyetten kurtulmasına imkân yoktur. Köylü toprağa tesahup etmiş olmakla beraber yine eski beyinin hem manevi hem de maddi tesiri altında kalacaktır. Hatta bey olmadığı zamanlarda bile köylü bu tesirden kurtulamamıştır. Öyle vakalar tespit edilmiştir ki, sürülen beylerin yerinde kalan nazırları veya akrabası, mahsulün idrak zamanında köylüye müracaat etmişler ve 'ne olur ne olmaz sen beyin hissesini ayır, bir tarafa ayır' diyerek onda devlete karşı bir itimatsızlık uyandırmışlardır. Şarkta derebeylik nizamı ile yapılacak mücadele ancak inkılapçı bir tasfiye hareketi olabilir. Bu nizam, nizam olarak kül halinde ortadan kaldırıldığı takdirdedir ki Türk inkılabı daima yanı başında cerahat fışkıran ve harici müdahalelerle takviye edilen bir irtica kaynağını kökünden temizlemiş olacaktır.[30]

Tökin, hastalığın kaynağını çok önceden görmüş, gerek *Kadro* dergisinde (1932-1934), gerekse *Türkiye Köy İktisadiyatı* adlı eserinde düşüncelerini dile getirmiştir. Fakat bu ve benzeri uyarılar dikkate alınmamış ve yaşama geçirilememiştir. Doğal olarak köylünün

topraklandırılması uygulaması, toprak rejiminde köklü değişikliklere yol açmamış, toprak ağalığını tasfiye edecek nitelik taşımamıştır. Bu yapıyı "cerahat ve irtica kaynağı" olarak gören Tökin, kaynağın kökünden temizlenmesini savunacak kadar radikal bir söyleme sahiptir. Bu sorunun çözülmesini ısrarla tartışan Tökin'i, tarih ne yazık ki haklı çıkarmıştır. Çünkü Tökin, toprak reformunu "zirai reform" olarak, "milli inkılabın bugünkü inkişaf etabında içtimai ve siyasi zaruret" olarak kabul eder. Ona göre Türkiye kırsalında iki türlü "mübadele nizamı", dolayısıyla iki tür köylü bulunmaktadır. Birinci köylü tipi, ufku yerel olanla sınırlı, ortaçağ değerleriyle iç içe ve yerel pazarla yetinir. İkincisi ise, üretim biçimi ve üretim ilişkileri açısından gelişmiş; ulusal, hatta uluslararası pazarlar için üretim yapan ve ihtiyaçlarını da pazardan temin eden, sermaye sahibi köylü tipidir. Tökin, bu ikinci türdeki köylülerin yaşadığı köylerdeki nüfusun, "müteşebbüs köy müstahsili" ile köy amelesi arasında farklılaştığını belirtir. Bu farklılaşmaya bağlı olarak köylü, nakit üzerinden borçlanma, mal üzerinden borçlanma ve iş üzerinden borçlanma yaşamaktadır. Ayrıca Tökin, "bedavaya mal satan" üreticinin malının, üretici lehine kıymetlendirilmesi gerektiğine dikkat çeker.[31] Tökin'in Türkiye'nin kırsal yapısına ilişkin bu analizi, bir yandan feodal ilişkilere dayalı üretim tarzına ve yaşam biçimine, diğer yandan da dış pazarlara açılan tarımdaki kapitalist birikime dikkat çeken öncü çalışmalardan biridir. Tökin'in *Kadro* dergisinde yayımlanan bu makalesini Tekeli ve İlkin, Marksist yöntemin kullanılması bakımından başarılı bulmakta ve onun Türkiye gerçeğiyle en yakın ilişki kurduğu yazısı olarak değerlendirmektedirler.[32]

Yasa ise, toprak reformunun ekonomik, toplumsal ve siyasal olmak üzere üç amacı olduğunu söylerken oldukça önemli bir noktaya değinir: Buna göre, toprak reformu yaparken belirli kalıplara bağlı kalmayıp, işlevsel sonuçları ortaya çıkaran yapı araştırmalarına göre davranmak gerekir:

> Örneğin Doğu ve Güneydoğu'da feodal düzen "ekonomi dışı zorlama" ile birlikte, aşiret birliğini sağlayan inançları da kapsar. Bu bölgedeki aşiretlerde, aşiret üyelerinin töreler gereğince reisin topraklarında angaryacı olarak çalış-

> maları ve "vergi" vermeleri doğal karşılanır. O halde bu bölgede belirli bir miktar topraktan daha çoğunu devletleştirmek biçiminde yapılacak olan bir toprak reformu, yukarıda sözü edilen koşullar dikkate alınmadıkça aşiret düzeni egemen olan yerlerde sömüren-sömürülen ilişkisini pek değiştiremez.[33]

Çünkü binlerce yıldan beri süregelen bir ilişkiler sistemi mevcuttur. Yasa'ya göre ağa ve şeyh gibi kişiler, halk için her şeyden önce bir "ilişki çerçevesi" rolü oynamakta, bütün ekonomik ve toplumsal ilişkilerini ağayla sürdürmek zorunda kalan halk, ağanın toplumsal ve siyasal davranışlarını benimsemektedir. Bu durum bölgelerdeki seçimlere de yansır ve ağanın desteklediği partiler seçimleri büyük bir güçle kazanır.

> Öte yandan, şeyhler ve ağaları 'ilişki çerçevesi' olarak algıladığımız gibi, güçlü bir kurum olarak da düşünebiliriz. Ağalık ve şeyhlik gerçekte toplumsal bir kurumdur. Özellikle devlet gücünün zayıf olduğu, kamu hizmetlerinin halka ulaşmadığı yerlerde ağa veya şeyh vatandaşlara birtakım hizmetler yapan kimsedir. Vatandaşın devletle olan ilişkisini çözümleyen odur. Günlük yaşayışta birtakım görevleri vardır. Fakat bu görevlerinin hepsi de çağdaş toplumda doğrudan doğruya Devlet'in yapacağı görevlerdir. Devlet bu görevi yapıncaya kadar ağalık bugünkü durumunu sürdürecektir. Hiçbir tedbir almayı gerekli görmeden birden, bir kararla ağanın yerinden alınması halinde, toplumsal eylemlerde ve toplumsal yaşayışta önemli ölçüde dengesizlik ortaya çıkar. Bunun en tipik örneği, 27 Mayıs 1960 Devrimi'nden sonra 55 ağanın Doğu Anadolu'dan Batı Anadolu'ya sürülmesi olayıdır. Fakat halk, ağanın eksikliğini, toplumsal zincirin bir halkasının kopmuş olduğunu kavradığı için, hükümete ve parlamentoya yaptığı baskılar sonunda ağaların yerlerine dönmelerini sağlamıştır.[34]

Özer de benzeri bir sav ileri sürer: Kırsal kesimdeki güç ilişkilerinin, dolayısıyla toplumsal yapının değiştirilmesini amaçlayan sürgünlerden sonra meydana gelen otorite boşluğunun devlet tarafından doldurulamadığını dile getirir. Üstelik sürgünler reislerin güçlerini zayıflatmadığı gibi, otoritelerini pekiştirerek saygınlıklarını arttırır.[35] Söz konusu saptamalardan da görüldüğü gibi, büyük toprak sahipliği olgusu siyasal ve toplumsal açıdan çözülmeyince, bu kişilerin nüfuz alanlarından başka yerlere sürülmesi amacıyla alınan

tedbirler, topraksız halka yarar sağlamamıştır. Dahası İkinci Dünya Savaşı'nın ertesinde Marshall Yardımı'nın alınmasının ve tarımda hızlı bir mekanizasyonun gerçekleşmesinin, yine sözü edilen yapının yoksullar aleyhine bozulmasına yol açtığı, kırsal kesimde az topraklı köylünün genellikle toprağını kaybettiği, tarım işçisi haline dönüştüğü, yine kırsal kesimde işgücü fazlasını ortaya çıkardığı, kentlere göçü hızlandırdığı pek çok araştırmada ortaya konulmuştur.[36]

Öte yandan, 1960'ların ortasında bile, Doğu Anadolu'da nüfusun önemli bir bölümünün göçebe ve yarı göçebe bir yaşam sürdüğü görülmektedir. Van Gölü çevresinde toprağa bağlı olmayıp tamamıyla göçebe olan; yaylalardan steplere, steplerden yaylalara göçen ve sürekli çadırlarda yaşayan pek çok aşiret bulunduğu saptanmıştır. Kesin olmamakla birlikte, bu aşiretlerin sayısının o yıllarda 50.000'in üzerinde olduğu Yasa tarafından belirtilmektedir.[37] Toprağa yerleşmemiş bu nüfusa yakından bakıldığında, göçebe toplumsal yaşamın bütün özelliklerini sürdürmekte oldukları, devletin ve modern kurumların uzağında yaşadıkları görülmektedir. Nitekim yine 1960'lı yıllarda Artvin, Erzurum ve Kars bölgesindeki toprak mülkiyeti şöyledir: "Artvin'de köy sayısı 293, halkın köyü olan köy sayısı 293;[38] Erzurum'da (1966'da) 1039 köyün, 981'i köylünün, 10'u kişilerin, 4'ü ailelerin, 44'ü sülalelerin; Kars'ta ise 764 köyün tümü köylüye aittir (halk köyü)."[39] Halk köyü olarak nitelendirilenlerin dışındaki köylerde bir kişi, aile veya sülale egemendir. Bu köylerde köylüler topraksızdır. Beşikçi de araştırmasında "ağa köyleri, sülale köyleri, ahali köyleri, karma köyler..." sınıflandırmasını yapar.[40]

Beşikçi'nin araştırması, ülkemizin doğusunda 1960'lı yılların sonunda bile ulus devletin bütün kurumlarıyla etkili olmadığını bize gösterir. Bitlis, Siirt ve Diyarbakır'da altı yaş ve üzeri okuryazar oranı, Bitlis'te %15, Siirt'te %15, Diyarbakır'da %20 olarak saptanmıştır. "Bitlis'te yüzde 64 Kürtçe, yüzde 34.5 Türkçe, yüzde 1.5 Arapça; Siirt'te Kürtçe yüzde 71.2, Türkçe yüzde 13.5, Arapça yüzde 15; Diyarbakır'da, Kürtçe yüzde 65.9, Türkçe yüzde 33.4, Arapça 0.4"dir.[41] Beşikçi, eğitim oranının bu denli düşük olmasına karşın, Aşiret içi resmi eğitim ve öğretimin henüz başladığına dikkat

çeker. Devlet, ancak 1960'ların sonunda aşiret yapısı içinde yaşayan insanlara, o da kısmen ulaşmıştır. O güne dek bu görevler, resmi olmayan kanallardan yapılır. Bu yüzden de göçebenin kültür seviyesinin düşük olduğunu vurgulayan Beşikçi, bu aşiretlerde yüzde 100 Kürtçe konuşulduğunu, % 80-85 oranında Türkçe bilinmediğini belirtir. Bunun sonucunda ise kültür ve kanılar, geniş ölçüde Türkiye dışı siyasal merkezler tarafından şekillendirilmektedir.[42]

Beşikçi'nin dikkat çektiği bir başka nokta, burada hiç okuma yazma bilen olmadığı için gazete okuyan da olmamasıdır. Fakat radyo dinlenir. Göçebeler genellikle Ortadoğu bölgesinde, özellikle Kürtçe yayın yapan radyoları tercih ederler. Bu yayınların büyük kısmı propagandadır.[43] Görüldüğü gibi devlet, yurttaşlarının ulusal değerlere ulaşmasını, yurttaşlık niteliklerini sağlayacak altyapıyı ve değerler sistemini yaratmamıştır. Bunun sonucunda da değişimi sağlayacak kanallar, kendiliğinden bir biçimde başka güçler tarafından oluşturulmuştur. Dışarıdan gelen propagandaya oldukça açık olan bu yapılar, öte yandan da kapalı bir özellik taşımaktadır. Aşiretler, aynı zamanda evlenme yoluyla meydana getirilen akrabalıkların, yani hısımlıkların bir bütünüdür.[44] Özer de araştırmasında, 21. yüzyılda varlığını halen sürdüren aşiretleri kan bağlarıyla birbirine bağlı, belli alanda kendine özgü yaşama tarzı ile hayvancılık yapan göçebe topluluklar olarak kabul eder.

> Ancak daha sonra bazı aşiretlerin kısmen yerleşik hayata geçmesiyle, yukarıdaki tanımlama içine yarı göçebe ve tarıma bağlı toplulukları da katmamız gerekir. [...] Doğudaki aşiretlerin yaşadığı bölgeler dağlık, engebeli ve sarp bir coğrafyaya sahiptir. Bu konum hayvancılığı bir geçim kaynağı olarak gündeme getirmektedir.[45]

Özer'e göre bu aşiret reislerinin bir kısmı idare ile çatıştıkları halde, diğer kısmı idare ile bağdaşmıştır. İdare ile bağdaşanlar yalnızca reislik rolünü üstlenenler olduğu halde; karşı gelenler, aşiret reisliği yanında liderlik ve dini liderlik fonksiyonlarını da benimsemiştir.[46] Bununla birlikte hızla gelişen ve değişen koşullar, aşirete dayalı yapıyı çözmektedir. Burada, nüfusun hızlı bir şekilde artması, tarımda

makineleşmeyle birlikte yeni tekniklerin kullanılması, gelişen ve yerleşen kitle iletişim araçları ve yeni kurulan altyapı sistemleri karşısında, yakın bir gelecekte aşiretçi ve gelenekçi yapının tamamen parçalanacağı öne sürülmektedir.[47] Özer'in Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki aşiretlerin sayısını belirten tablo ve yaşadıkları bölgeye ilişkin verdiği rakamlar düşündürücüdür.[48] 21. yüzyılda Türkiye'nin içinde bulunduğu yapısal sorunların, 1930'lu yıllardaki boyutuyla olmasa da halen önemli oranda sürdüğünü göstermektedir.

Boran da diğer sosyologlar gibi köy enstitülerinin kuruluşunu eğitim alanında ileri bir adım, önemli bir deney olarak kabul eder:

> Sürmesine ve gelişmesine müsaade edilseydi tüm eğitim sistemimizi olumlu yönde etkileyecek sonuçları olacaktı. Yaparak öğrenim, iş üzerinde inhisar ettirilmeyip geniş okuma olanaklarının, özgür düşünme ve tartışma ortamının geliştirilmesi, öğretmen öğrenci ilişkilerindeki demokratik nitelik çağdaş, ileri demokratik eğitim ilkelerine uygundu. Enstitülerin kapatılmasıyla eğitimimizde olumlu bir gelişme durdurulmuş oldu... Öğrencileri bu anlayışla yetiştirmek ilerici bir görüştü, ama köyün bu nitelikte öğretmenlerin öncülüğü ve çalışmalarıyla kalkınabileceğini sanmak ve köyün kalkınmasıyla ülkenin kalkınma sorunun çözüleceğine inanmak, köy kalkınmasıyla bir bütün olarak toplumsal kalkınmayla adeta özdeşleştirmek yanlıştı. Kalkınma her şeyden önce bir düzen sorunudur. İşçi, emekçi, halk kitlelerinin iktidarda olduğu, hiç değilse iktidarı paylaştığı, güçlü bir şekilde etkilediği bir düzende, halka dönük demokratik ve ilerici bir yönetim altında, köy öğretmeni köy topluluğunun yaşamını ilerletici, geliştirici bir rol oynayabilir... Sömürücü gerici düzen Köy Enstitülerine tahammül edemedi, kapattı. Geriye kalan somut olumlu sonuçlar, Köy Enstitülerinde yetişmiş olanlar arasından ilerici, yetenekli yazarların, eğitimcilerin çıkmış olmasıdır. Daha geniş anlamda bir başka olumlu sonuç da, böyle bir deneyin geçirilmiş olmasının eğitim ve düşün alanından mutlaka bir iz bırakmış, bir birikim oluşturmuş olmasıdır... Köylülüğün uyanışında, dışa açılışında da enstitüler ve enstitülerden yetişenlerin olumlu katkısı vardır.[49]

Boran'ın söz ettiği gibi, köyün sadece enstitü mezunu öğretmenler aracılığıyla kalkınacağı düşüncesi, köy enstitülerini kuranlar tarafından hiçbir zaman dile getirilmemiştir. Özellikle Tonguç, köydeki değişimi daha önce değindiğimiz gibi, "canlandırma" kavramıyla birlikte ele alınış ve toprak reformuyla ilişkili olarak düşünmüştür.

Yukarıda ana hatlarıyla değinildiği gibi, Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte geçmişten devralınan toplumsal yapı, bize nüfusun önemli bir kesiminin topraksız köylüden oluştuğunu göstermektedir. Bu köylülük, ağaların ve aşiretlerin vesayeti altında yaşamaktaydı. Burjuvazinin gelişmediği kuruluş yıllarında, bu nedenledir ki, ekonomik değil de öncelikle siyasal devrim yapılmıştır.[50] Ancak bu durum devrimlerin başarısını güçleştirmiş; toplumsal ve ekonomik anlamda gelişme düzeyinin yetersiz olması, devrimlerin gerçekleştirilmesi için siyasal güç kullanılmasına neden olmuştur. Çünkü devrimi gerçekleştiren önderliğin "elinde eski imparatorluğun yönetici sınıfının kalıntısı olanlar ile henüz kimliklerini bulamamış 'ara sınıflar' ve eylemsiz geniş halk kitleleri" bulunmaktaydı. Kongar'ın dikkat çektiği gibi devrimlerin, toplumsal ve ekonomik temelden yoksun olması nedeniyle, toplumun geniş kesimleri tarafından benimsenmesi için uzun bir zamana gereksinim duyulmuştur.

> Atatürk Devrimleri, endüstri devrimi sonrasında Batı'da ortaya çıkan bir toplum tipi yaratmaya yönelmişti. Fakat arkalarında, Batı toplumlarının gelişme süreçlerinde içinde belirleyici rolü oynamış olan burjuvazinin gücü ve desteği yoktu. Çünkü burjuva sınıfı gelişmemişti. Bu yüzden devrimci kadrolar, Cumhuriyet'i kurduktan sonra, burjuvazinin çekirdeğini oluşturan girişimcileri, yönetici seçkinler ile, güçsüz "ara sınıflar" arasındaki birlik içinde yaratmaya çalışıyorlardı. Böyle bir sınıfın somut sonucu, Cumhuriyetçi bürokratların bir kesimi ile, Osmanlılardan gelen "ayan", "eşraf", "tüccar" ve "ara sınıflar"ın öteki kesimleri arasında ekonomik ve ticari alanlarında yoğun bir işbirliği oldu.[51]

Söz konusu sınıfların "Cumhuriyetçi bürokratlar"la işbirliğinin çatışmaya dönüşmesi venihayet kopuş noktasına gelmesinde 1946 yılı belirleyici olur. İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru şekillenmeye başlayan uluslararası alandaki yeni güç ilişkileri, Türkiye hâkim sınıflarının da bu süreçteki yerini belirler. 1920'lerin bağımsızlıktan yana yöneliminden vazgeçilir. Özellikle Batı merkezli dış politika tercihi, DP iktidarıyla birlikte, "ithal ikameci" bir ekonomik tercihi beraberinde getirmiştir. Artık milli değil, işbirliği yapan burjuvazi dönemine girilmiştir. Bu dönem, kendi siyasal tablosunu

TBMM'nin önüne getirip koymuştur. Böylece 1946 seçimlerinde güçler profili şu biçimde şekillenir: 250 Demokrat Parti milletvekili adayının 41'i büyük toprak sahibi, 39'u işadamı, 52'si avukat, 40'ı doktor, sadece 5'i emekli subaydır.[52]

Görüldüğü gibi, DP içinde özellikle toprak ağaları ve işadamlarının belirleyici rolünü yadsımak mümkün değildir. Başta DP'nin genel başkanı, toprak ağası Adnan Menderes ve Emin Sazak olmak üzere yerel güçler, giderek meclisteki konumlarını daha da güçlendirmişlerdi. Kaldı ki ekonomik gücü elinden bulunduran kesimin siyasal olarak da güçlü olması kaçınılmazdı. Yasa, çok partili yaşamla birlikte siyasal erke egemen olmak isteyen güçlerin, "dinsel grupların, ekonomik ve siyasal örgüt ve güçlerin 'ittifakları'ndan" söz eder. "Ağa-Şeyh-Bey, Köylü; İşçi-İşveren; Aydın-Halk-Bürokrat ilişkileri yoğunlaşmış, kesinleşerek güçlenmiştir."[53] Doğaldır ki bu güçler, halkevlerini ve köy enstitülerini sınıfsal çıkarları için tehlikeli bulmuştur. Nitekim çok partili hayata geçişin hemen ardından bu kurumlar sert eleştirilere maruz kalmış ve böylece Soğuk Savaş'ın Türkiye'deki ilk işaretleri ortaya çıkmıştır. Antikomünist söylem ve uygulamaların bir sonucu olarak, enstitüler "komünist yuvası" olarak propaganda konusu olmuştur. Enstitülülere akıldışı suçlamalar yöneltilmiştir.[54] Ardından da köy enstitülerinin yasallaşmasını sağlayan Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel, yeni kurulan kabinenin dışında tutulur. Yücel'in yerine ise, köy enstitülerine karşı olan Reşat Şemsettin Sirer getirilmiştir. Çünkü yeni kurulan hükümet CHP'nin sağ kanadından oluşur ve Recep Peker başbakandır. Bu olayın ardından enstitülerin mimarı İsmail Hakkı Tonguç, 21 Eylül 1946'da İlköğretim Genel Müdürlüğü'nden alınarak, Talim Terbiye Kurulu üyeliğine getirilir. Tonguç'un yerine de Yunus Kâzım Köni getirilmiştir. Bu sürece ilişkin Engin Tonguç'un verdiği bilgi, oldukça önemlidir:

> 14.05.1950'de yapılan seçimleri Demokrat Parti kazanır. Köy enstitülerini de kapsayan ödün politikası CHP'yi kurtarmaya yetmemiştir. İnönü artık Cumhurbaşkanı değildir. Yeni M.Eğitim Bakanı Tevfik İleri önceki yıkıcı Bakanlardan daha fazla köy enstitüsüne karşı olma telaşındadır. 8.09.1950'de Tonguç ve bazı köy enstitüleri yöneticilerini bakanlık emrine alır. Yıllar sonra "M. Eğitimde hiç-

bir şey yapmadımsa Tonguç'u bakanlık emrine aldım" diye övünecektir. 1951 yılı sonlarında karalama, suçlama, baskı ve yıldırma girişimleri doruğa ulaşır. TBMM'de 19.11.1951'de yapılan gizli oturumda köy enstitüleri konusu ele alınır. TBMM Genel Kurulu'nun 10.04.1996 günkü kararı ile yayınlanan kapalı oturum tutanakları ibretliktir. CHP'li eski Bakan Sirer ile DP'li yeni Bakan İleri işbirliği içerisinde ve her biri kendisinin diğerine göre daha fazla yıkıcılık yapmış olduğunu kanıtlama çabasındadırlar! İnönü döneminin Bakanı Sirer, yaptıklarıyla övünürken CHP için yüzkarası sayılacak bir açıklama yapar, "...hiçbir taraftan zorluk görmedim, yardım gördüm. Bunların içinde DP'li arkadaşlarımız da vardı' der. İleri'nin sözleri de ilginçtir: 'Sirer, İnönü'yü kandırmış, iğfal etmiş H.Tonguç'a çok şey yapmak isterdi. Ne var ki onu Talim Terbiye Kurulu Azalığı'na nakletmekle yetinmişti. Bu Sirer'in kendi arzusu değildi. Tonguç'a destek olanın arzusu idi (bravo sesleri)... Onun tutulup atılması şükür olsun, bize nasip olmuştur... Ben de mücadeleye başladığım zaman Sirer başta olmak üzere bir takım Halk Partili milletvekilleri arkadaşlarım bana geldiler, bana kuvvet verdiler, teşçi ettiler..." "Destek olan" sözleriyle kastedilen İnönü'dür. Muhalefetle işbirliği içerisinde bir Sirer ve oturum boyunca köy enstitülerini biraz olsun savunacak bir tek CHP milletvekilinin bile çıkmamış olması ibret tablosunu tamamlar! Bu tutanaklar iktidardayken ve de muhalefete geçtikten sonra, köy enstitüleri kurulurken ve de sonra yıkılırken İnönü'nün nasıl bir Parti'yle çalışmak durumunda olduğunu yeterince gösteriyor. Tonguç'un yaşamının sonuna kadar söylediği 'Köy enstitüleri nedeniyle ipe bile gitsem bu bana vız gelirdi' sözlerini her zaman abartılı bulmuşumdur. Ama o gizli oturum tutanaklarında yazılanları, buraya aktarmadığım ayrıntılarını da okuyarak, bu kişilerdeki köy enstitüsü düşmanlığının ve kininin boyutlarını ve ipe götürme değilse bile o kişilerin neler yapabileceklerini anladıktan sonra şu soruyu sormaktan kendimi alamadım: Acaba İnönü olmasaydı yıkımın ve kötülüklerin boyutları çok daha büyük mü olurdu?[55]

Yukarıda kısaca ele aldığımız gibi, ülkemizde toprak ağaları sisteminin ve aşiretlerin dayandığı toplumsal yapı tasfiye edilememiştir. Bu gerçekleşemediği ve söz konusu yapıyı tasfiyeden yana kesim yeterince güçlü olmadığı içindir ki kendileri acımasız bir biçimde tasfiye edilmişlerdir. Bu durumda 1946'dan itibaren; yaparak-yaşayarak, üreterek gerçekleştirilen bilimsel eğitime ve "köyün canlandırılması"na yönelik çabalara da son verilmiştir. Hikmet Kıvılcımlı, İkinci Dünya Savaşı boyunca köy enstitülerinden köye eğitim ve

üretim götüren çocukların çığ gibi ilerlediğini söyler. Savaşın bitmesinin ardından, enstitülerden mezunların sayısı aşamalı olarak azalır. DP iktidarıyla birlikte enstitülere yönelik iftira kampanyası başlar: "Milli Eğitim Bakanlığı'nın alesta bekleyen ırkçı kadrosu baskın yaparak o iftiraların en iğrençlerini zorla belgelemeye çalıştı. Bu da yetmeyince, köyün son umudu vurulup kırıldı."[56]

1970'lere gelindiğinde, Cumhuriyet'in ilk yıllarında çözülemeyen ağa-eşraf, aşiret, şeyh vb temele dayalı bu yapı sadece varlığını sürdürmekle kalmamış, devletin bu yapıyla ilişkisi garip bir hal almıştır. 1970'li yılların ilk yarısında devlet tarafından hazırlandığı ileri sürülen *Aşiretler Raporu*'na göre, aşiretler ilginç kategoriler kullanılarak ele alınmıştır. Bu kategoriler şöyledir: "isyana katılmışlar-katılmamışlar", "güvenilmez", "yurda bağlı görünürler", "Kürtçülük faaliyetine destek olanlar", "yurdumuza bağlıdır." Bu kategorilerin sonucunda da güvenilmez iller sıralaması ortaya çıkmaktadır.[57] Bir ülkenin yöneticilerinin, yurttaşlarını bütünlüklü olarak ele almaması önemli zaaflara kaynaklık etmektedir. Perinçek, bu rapora yazdığı önsözde "Aşiretler Raporu, aslında bir itirafnamedir" demektedir:

> Cumhuriyet, neresinden bakarsanız bakınız Doğu'yu toplumsal, ekonomik, siyasal ve hukuki yapısıyla cumhuriyet haline getirememiştir. Sonuç olarak 'cumhuriyeti koruyup kollamak' adına yapılan uygulamalar, orada cumhuriyet olmayan her şeyi korumak ve kollamak anlamına gelmiştir.[58]

Bizzat devletin yönetici kesimlerinin, aynı coğrafyada yaşayan insanları sınıflandırma politikası sonucunda da sorunlar katlanarak artmıştır. Aşiret yapısıyla, aşiret örgütlenmesi içinde yaşamaktan başka seçeneği bulunmayan halkı "öteki" kavramıyla değerlendiren dışlama politikası, halkın yaşam koşullarında olumlu yönde yapısal değişiklikler yaratmamış; aksine söz konusu yapının 2000'li yıllarda artan sorunlarla sürmesine yol açmıştır. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya yönelik olarak yapılan çalışmalar, bu durumu çarpıcı örneklerle sergilemektedir. Bu durum, Özer'in GAP bölgesine yönelik olarak yaptığı araştırmada görülmektedir. Özer, bölge nüfusunun %40'ının kırsal alanda yaşadığını, bu nüfusun

%70'inin, yani yaklaşık iki milyon insanın geçimini tarımdan sağladığını belirtmektedir. Özer'in de vurguladığı gibi, tarım bölgedeki kalkınmanın ve kurulacak sanayinin motorize gücüdür. Bu yüzden de acil olarak çözülmesi gereken bölgesel sorunlar bulunmaktadır. Özer'e göre sorunlar öylesine çok boyutlu olarak varlığını sürdürür ki GAP tümüyle devreye girse bile bu sorunlar çözülmediği takdirde, hedeflenen kalkınmayı gerçekleştirmek mümkün görülmemektedir. Sorunların başında toprak reformunun yapılmaması gelir. Güneydoğu Anadolu'da çarpık bir toprak mülkiyeti ilişkisinin varlığı önemli bir sorundur. Özer, bu sorunun çözülmemesi halinde, GAP'a yapılan trilyonluk yatırımların birkaç toprak ağasına yarar sağlayacağı endişesini dile getirmektedir.[59] Toprak reformu ile aile yapısı arasındaki ilişkiyi de irdeleyen Özer, ataerkil aile yapısının iktisadi birim olma işlevi gördüğünü, kent merkezinden kırsala doğru gidildikçe bu yapının etkisinin arttığını belirtir. "Burada aileye hâkim ilişkiler, erkeğin otoritesi, kadının mirastan yeterince pay almaması ve biz duygusunun hâkimiyetine dayanır."[60] Burada sözü edilen "biz duygusu" aile kurumu üzerinden inşa edilir. Çünkü bölgede aileler kan bağı esasına göre kurulur. Aşiret reisliğinin egemenliğindeki siyasal ve toplumsal yapı ailelere dayanır.[61] Toprak mülkiyetinin dağılımındaki dengesizlik üzerinde yükselen bu yapı, niteliği gereği statükonun korunmasından yana ve değişime karşı bir konumda yer almaktadır.[62]

Köy enstitülerinde öğretmenlik yapmış olan bir başka sosyolog Tütengil, 1970'li yıllarda devrimlerin yurdun bütününe ve halkın tümüne henüz ulaştırılamadığını belirtir. Üstelik de tersine işleyen bir süreç söz konusudur; tasfiye edilmeye çalışılan düzenin "tortuları", çok partili hayat içinde faydalar umulan bir malzeme haline getirilmiştir. Tütengil, bu durumda iki farklı Türkiye'nin ortaya çıktığını düşünür. "Resmi Türkiye" adını verdiği; anayasası, yasaları ve Cumhuriyet devrimlerine dayanan Türkiye ile sözü edilen yasalarla bağdaşmayan "Gayriresmi Türkiye." Tütengil bu durumu azgelişmişlik kavramıyla ilişkilendirir ve bunun diğer azgelişmiş ülkelerin de sorunu olduğu söyler.[63] Türkiye sosyolojisinde azgelişmişlik kavramı, 1980'lere dek toplumsal yapı analizlerinde önemli bir yer

işgal etmiştir. Örneğin Akşit, "azgelişmişliği" bir toplumun kökten yapısal değişiklik geçirememesi, sanayileşememesi, şehirleşememesi, örgütleşmemesi olarak tanımlar. Bunun yanı sıra sanayileşmiş bir toplum düzenine uygun kurumların, insan ilişkilerinin ve değerlerin tam olarak ortaya çıkamaması olarak açıklar.[64] Kıray, Türkiye'de toplumsal değişimi analiz ederken, ülkemizin ilk yirmi yılında büyük yapısal değişiklikler olduğunu ileri sürer:

> [...] Hukuk, siyasal yapı, eğitim ve özellikle yaşam tarzı düzenlemeleri ile çok yönlü ve etkili bir çerçeve ve "altyapı" oluşturdu. Buna karşın yönelinen farklılaşmış, uzmanlaşmış, örgütlenmiş ve sonuçta "sanayileşmiş", şehirleşmiş bir yapının yolunun açılması 1950'leri bulmuştur. Çünkü kilit sorun, basit teknolojili, kendi içine kapalı köylerin ve durağan geleneklere sarılı köylülüğün kopmaya başlaması idi. Bu süreç ancak 1950'lerde, önce binlere, sonra yüz binlere varan sayıda traktör ve diğer aletlerin tarıma girmesiyle gerçekleşmeye başlamıştır. Giderek çiftçileşme, şehirleşme, nüfusun işçileşmesi, ücretlileşmesi geri dönülmez (irreversible) yapısal değişmeyi başlatmıştır.[65]

Kıray'ın toplumsal değişimin ve modernleşmenin temeli olarak kabul ettiği kırdaki çözülme, farklı bir mecrada ilerleyebilirdi. Köy enstitülerinin kurulması, toprak reformuyla taçlandırmak mümkün olsaydı; toplumsal değişim, kalkınma ve geniş halk kitlelerinin refahı yönünde gerçekleştirilebilirdi. Ülkemizin modernleşme çabalarını farklı bir açıdan değerlendiren Sallan Gül'ün bu yöndeki saptaması oldukça önemlidir. Buna göre, Batı tarzı modernleşmenin aksine, 1930'larda "kırı merkez alan bir modernleşme" söz konusudur. Dönemin modernleşme ve toplumsal değişim konusundaki yönelimi, köy enstitülerinde somutlanır. Bu yaklaşıma göre köy enstitüleri, eğitimin işlevselliği ve dönüştürücü rolü bakımından Batı tipi modernleşmenin pek çok öğesiyle örtüşmekle birlikte, köycülük yaklaşımıyla karşıtlıklar içermektedir. Batı tipi modernleşmede köy değil; kent ve kentsel nitelikler esastır. Modernleşme bağlamlı olarak köy, cemaat tipi toplumsal ilişkilerinden ve tarımsal üretimden dolayı itici faktörlerle tanımlanmıştır. Sallan Gül'ün 1930'lu ve 1940'lı yılların Türkiye'si için dikkat çektiği nokta, nüfusun %80'inden faz-

lasının köylerde yaşadığı gerçeğidir. Bu verili durumda, kentleşme süreci çok yavaş gelişmektedir. Dönemin politik söylemlerinde ve siyasalarında köyün kendisi, kendi başına bir değer olarak büyük kabul görmüştür. 1930'lu yıllarda Toprak Mahsulleri Ofisi'nin, Tarım Kredi ve Satış Kooperatiflerinin, 1940'lı yıllarda Zirai Donatım Kurumu'nun kurulması, 1945 yılında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun yürürlüğe girmesi, modernleşmenin köy-kent karşıtlığı temelinde yapılmadığını ortaya koymaktadır. Türkiye o yıllarda, Batı'daki yönelimin tersine, köyde modernleşmeyi eksenine koyar; köyde ve kentte çağdaş bireylere dönüşen insanları yetiştirmeyi amaçlayan bir anlayışla yola çıkar. Bu bağlamda köy enstitüleri modeli de modernleşmenin merkezine köyü yerleştirmiştir.[66] Eğer köy enstitüleri aracılığıyla kurulmak istenen sistem engellenmeseydi, geleneksel sosyolojik yaklaşımın merkezinde yer alan "kentin çekiciliği, kırın iticiliğine" ilişkin benimsenen ezber de bozulacaktı.

Kongar 1946'dan sonra yapılanları şöyle özetler: Kırsal kesime traktör sokularak buradaki nüfusun yatay hareketliliği özendirilir ve hızlandırılır. Bu nüfusun kentlere akını sağlanır, "gecekondu halkı" adı altında bir toplumsal katman yaratılır. Böylece bu gecekondu halkı, kendi içinde farklılaşarak, işçi, esnaf ve tüccar gibi sınıflara ayrışır. Kongar bu sürecin çeşitli toplumsal ve çevresel sorunlara kaynaklık ettiğini dile getirir. Buna göre gecekondulaşma olayı kentsel toprakların yağmalanmasına, kentsel planlamanın rafa kaldırılmasına, kentsel rantın paylaşımına yol açar. Dolayısıyla bu durum yasadışı örgütlenmelerin (toprak mafyası) toplumsal ve ekonomik egemenliğini sağlar:

> Toplumsal olarak kentlileşmemiş, köylülükten de çıkmış bu sınıf, toplumla bütünleşmek için hemşerilik bağlarını, siyasal partilerin il ve ilçe teşkilatları gibi yerel örgütlenmelerini, öte yandan da "tarikatlar ve cemaatler" aracılığıyla açılan "siyasal İslamı" kullanmalarını gündeme getirdi. Toplumsal açıdan "köylülükten" çıkmış ama "kentleşmemiş" olan nüfus, bir yandan endüstri için ucuz işgücü sağlarken, öte yandan, hizmet sektörünün ve "marjinal sektör" denilen, işportacılık, simitçilik, ayakkabı boyacılığı gibi işlerin de yaygınlaşmasına yol açtı. Kültürel açıdan da feodaliteden, endüstriyel topluma geçiş aşamasında "iki arada

bir derede kalmış gözüken" bu nüfus, "arabesk kültür" denilen, akıldan çok duyguya, kentten çok kasabaya, endüstriyel değerden çok fırsatçılığa dayalı olan ve kendine özgü bir kültür gelişti.[67]

Beşikdüzü Köy Enstitüsü'nün kurucu müdürü olan Hürrem Arman, 1946'dan sonraki siyasal ve toplumsal değişimi tartışırken, iktidar ve muhalefetin düşünsel benzerliklerini anımsatır. Arman, İkinci Dünya Savaşı sonrasında siyasal iklimin hem iktidar hem de muhalefet boyutunda hızla değiştiğini işaret eder. İç politikada belirgin göstergelerden biri, dönemin en önemli basın organlarından olan *Tan* gazetesinin matbaasının tahrip edilmesi, sol parti yöneticilerinin tutuklanmasıdır. Türkiye'nin dış politikasında ise köklü bir dönüşüm yaşanır; Sovyetler Birliği'yle karşılıklı çıkarlara dayalı, dostluk temelindeki politikadan vazgeçilerek, Batı'ya ekonomik ve siyasal anlamda bağımlı ilişkiler içine girilir. Arman'ın vurguladığı gibi, dışarıdan borç alarak "kapitalist blok içerisinde yer aldık ve emperyalizme teslim olduk." Bu durum Türkiye'nin Kore'deki savaşta ABD'nin yanında yer almasıyla sonuçlanır: "Komünizmle savaş perdesi altında tam bir terör başlatıldı, Kore'de kan vermeye kadar gidildi."[68]

Arman, söz konusu gelişmeyi Türkiye'nin bağımsızlığını esas alan politikalardan vazgeçişiyle ilişkilendirmekte, antikomünist söylemle el ele giden antidemokratik uygulamalara dikkat çekmektedir. Bu durum köy enstitülerine karşı adeta bir savaş açılmasının düşünsel zeminini de oluşturmuştur.

Sonuç olarak Kıvılcımlı'nın dediği gibi, köy enstitüleri "ütopinin ürünü"dür.[69] Fakat bu girişim sadece bir ütopya olarak kalmamış; "mucize" denebilecek, insanüstü çabalarla gerçeklik haline dönüşmüştür. Böylece yeni ütopyalar oluşturulmasına katkıda bulunacak tarihsel bir zemin yaratılmıştır. Öte yandan köy enstitülerinin kuruluşu ve işleyişi sırasındaki üretim, ülkemiz için büyük bir kazanç olmuştur. Her bir köy enstitüsünde ortalama 800 ile 1000 arasında öğrencinin, çok sayıda öğretmen ve usta öğreticinin olduğu, bu kişilerin her birinin üretim yaptığı hesaba katıldığında bu kurumların

eğitim ekonomisine katkısı tahmin edilebilir.[70] Böylece bu kurumlar aracılığıyla önemli bir harcama kalemi devletin üzerinden alınmıştır.

Öte yandan enstitülü gençlerin köylerdeki maddi hayatın üretimine katkıları ve yetiştirdikleri gençler aracılığıyla ülkeye kazandırdıkları, ekonomistler tarafından da araştırılması gereken bir alandır. Bir de bu gençlerin kendi çocuklarına verdikleri eğitim, her birinin bulunduğu mevkide ürettikleriyle maddi sermayenin yanı sıra kültürel sermayenin oluşturulmasına katkısı, göz önünde bulundurulması gereken bir başka olgudur. Bu bakımdan da araştırma konumuz olan Cılavuz Köy Enstitüsü önemli bir işlev görmüştür. Bu kurum nasıl yaratılmıştır? Bu sorunun yanıtı için önce eğitmen kursuna ve "mucize"nin yaratılması sürecinin belgelerine, ardından da bu süreci yaratanların anlatılarına biraz daha yakından bakalım.

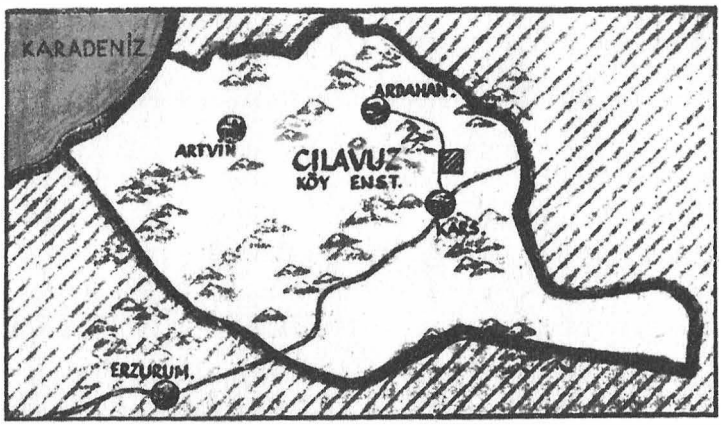
2. BÖLÜM

KURUMSALLAŞMA SÜRECİNDE İLK YILLAR: CILAVUZ EĞİTMEN KURSU

Bu bölümde önce bölgenin iklim özelliklerine değineceğiz. Sonra da kursun içeriğini ele alacağız. İklime bağlı olarak ortaya çıkan yaşam koşulları, bölgenin önceliklerini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Eğitim de bölgenin özellikleri dikkate alınarak kurgulanır. Eğitmen kursunda ve köy enstitüsünde, eğitmenlerin ve öğrencilerin donanımı bu koşullar göz önünde bulundurularak gerçekleştirilir.

Cılavuz'un Coğrafi Konumu ve İklim Özellikleri

Cılavuz, Kuzeydoğu Anadolu'nun en yüksek yaylalarının eteğinde vadi tabanına kurulmuştur. Susuz ilçesi Kars'ın 23 km kuzeyinde yer alır. İlçenin yüzölçümü 645 kilometrekaredir. Susuz'un kuzeydoğusu ve doğusunda Arpaçay, kuzeyinde Çıldır, batısında ise Ardahan'ın Göle ilçesi bulunur. Susuz, adının tersine oldukça sulak bir arazi üzerinde yer alır. Susuz Çayı doğu-batı doğrultusunda derin bir vadi içinde akar. İlçenin %43'ü çayır ve meralarla kaplıdır. Susuz Vadisi'nden güneye doğru geniş düzlükler hâkimdir. Bu düzlük, güneyde Kars Çayı ile sınırlanır; doğuda da Arpaçay ve Akyaka düzlüğüyle birleşir. Susuz'un batısı ve kuzeyi, 3.192 metrelik Kısır Dağı'yla çevrilidir. Kısır Dağı'nın doruğunda kar yaklaşık 9-10 ay kadar kalır.

Cılavuz'un elle çizilmiş haritası, 1940'ların başı.

Susuz Çayı ve Kars Çayı'nda günümüzde azalmış da olsa alabalık bulunur. Ayrıca ilçe sınırlarındaki Aygır Gölü sazan balığı yönünden zengindir.

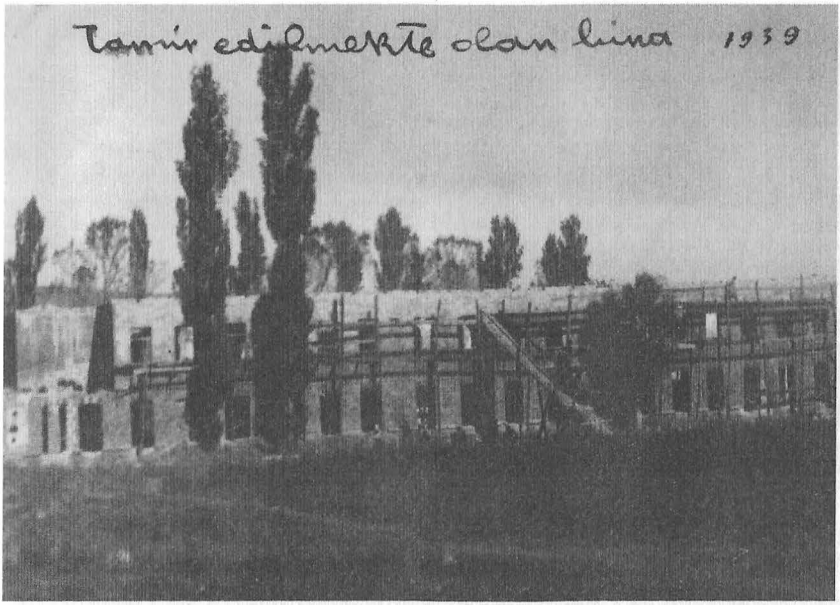
Susuz ilçesi deniz seviyesinden 1.650 m yüksekliktedir. Karasal iklimin hüküm sürdüğü ilçede kışlar soğuk, yazlar kurak ve serin geçmektedir.

Kışları ortalama sıcaklık eksi 25 derece, en düşük hava sıcaklığı da eksi 37 derecedir. Yazları en yüksek sıcaklık ise 34 derece civarındadır. Ortalama yağış oranı 503,6 mm olarak tespit edilmiştir.[1]

Taşpınar, Kars'ı anlattığı kitabında Cılavuz'da yılın 294 gününün bulutlu, 71 gününün açık olduğunu belirtir. Yılın altı yedi ayı kar altındadır. Karslılar uzun yıllar Susuz Çayı kıyısında olan bu yerleşkenin kaplıcalarından yararlanmışlardır.[2] Ayrıca Susuz Çayı kenarı, hem halk hem de dönemin öğrencileri ve öğretmenleri tarafından piknik alanı olarak kullanılmıştır.[3]

Cılavuz Eğitmen Kursu

Bu kurs, başlangıçta planlanan beş eğitmen kursundan biridir.[4] Kursun eğitimci kadrosu 1937-1938 öğretim yılında şu kişilerden oluşur: Halit Ağanoğlu (kurs direktörü-kurs müdürü), Abdurrahman Altıok (eğitim şefi), Saim Tunca (grup şefi), Kemal Günar (süt-

Ruslardan kalan "harabe" bina, 1939.

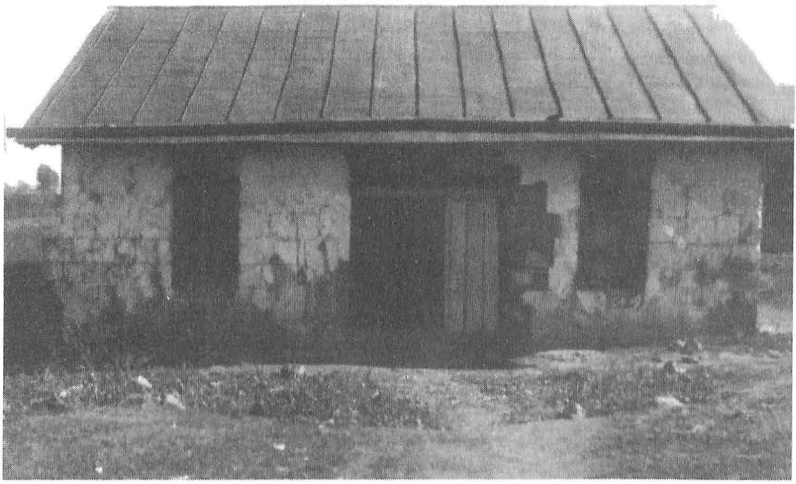
Eğitmen adayları tarafından onarıldıktan sonra Cılavuz Eğitmen Kursu binası, 1939.

Öğretmenler için eğitmenler tarafından yapılan ev.

çülük öğretmeni), Özdemir Gürses (ziraat eğitim şefi), Vehbi Öte (atölye öğretmeni), Bekir Tekdal (küme öğretmeni), Celal Avcı (küme öğretmeni), Şevket Kızılkor (küme öğretmeni), Ömer Bakır (ziraat öğretmeni), Sabri Erduman (küme öğretmeni), Hasan Koşal (küme öğretmeni), Mahmut Ön (küme öğretmeni), Necati Oral (küme öğretmeni), İsmail Çınar (küme öğretmeni), İdris Okyay (küme öğretmeni), Cemal Gemalmaz (ziraat öğretmeni), Zeki Kızıl (ziraat öğretmeni).[5] Bu öğretmenler arasında bulunan meslek öğretmenlerinin çoğunun usta öğretici olduğunu düşünmekteyiz; fakat kaçının usta öğretici statüsünde olduğunu ne yazık ki saptayamadık.[6]

O yıllarda eğitim o denli ivedilikle çözülmesi gereken bir sorundur ki 1937-1938 öğretim yılında yetiştirilen eğitmenlerden 98'i hemen köylerde görevlendirilmiştir. Bu eğitmenlerin 50'si Kars, 32'si Gümüşhane ve 16'sı Erzurum'un köylerindeki okullarda görevlendirilir.[7] Köy okulları üç yıllık ve beş yıllık eğitim veren okullar olmak üzere ikiye ayrılıyordu. Bazı köy okullarında ilk üç sınıfı eğitmen okutuyor, geri kalan iki sınıf için eğitimi öğretmen okulu veya köy enstitüsü mezunu öğretmenler sürdürüyordu. Bu arada her yıl artan sayıda eğitmen yetiştirilir. 1939 Nisanında Cılavuz Eğitmen Kursu'na eğitmen adayı olmak üzere; Ağrı, Çoruh (Artvin) ve Kars köylerinin her birinden 50'şer olmak üzere 150 kişi alınır.[8] 1940'ta

Eğitmen Kursu'nun makineleri ve araç gereçleri için inşa edilen "garaj" adı verilen mekân.

ise Cılavuz Köy Enstitüsü'ne Çoruh'tan 30, Kars'tan 80, Bayazıt'tan 20 olmak üzere 130 öğrenci alınır.[9] 1941 yılında Kars Cılavuz Eğitmen Kursu mezunlarının çalıştığı eğitmenli okul sayısı 153'ü bulur.[10] Eğitmenler yetiştirildikçe okulu olmayan köylere hemen okul yapılır. 1941 yılında faaliyete geçen altıncı devre, Köy Eğitmenleri Yetiştirme Kursu'nda, Cılavuz'a alınan eğitmen adayı sayısı şöyledir: "Kars: 30, Çoruh: 20, Ağrı-Bayazıt: 20, Erzurum: 30. Toplam: 100."[11]

Eğitmen kurslarında ve köy enstitülerindeki eğitim, hangi bölgede açıldıysa o bölgenin koşullarına ve gereksinimlerine göre planlanır. Köy eğitmen kurslarıyla başlayan eğitimde grup çalışması, köy enstitülerinde de devam eder. Bir bakıma kurslar, köy enstitülerinin laboratuvarıdır. İlk denemeler orada yapılır, başarılı uygulamalar köy enstitülerinde geliştirilir. Hiçbir şey rastlantısal değildir bu kurumlarda. Eğitmen gruplarına verilen adlar bile tarih bilincini oluşturmaya yöneliktir. Buna göre, İzmit köylerinden gelen eğitmenlerin grubu Altıok, Hendek köylerinden gelenlerin İnönü, Geyve köylerinden gelenlerin Anafarta, Kandıra köylerinden gelenlerin Kocatepe, Adapazarı köylerinden gelenlerin Dumlupınar, Karasu köylerinden gelenlerin Sakarya'dır![12] Eğitimde rekabete ve ezbere meydan okun-

IHT Arşivi- C10 / 60-1 / N sf. 1 / 2

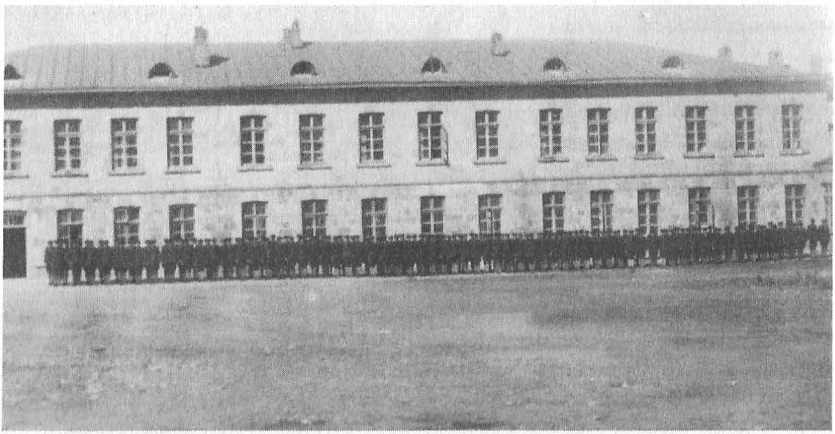
Kars Kültür Direktörlüğüne ait

Eğitmenin Adı	Doğduğu yer ve yıl	figler çizelgesi	Hangi kursa iştirâk ettiği
Halay Kaya	Çıldır	327	Kars
Hasan Saçın	Arpaçay	327	"
Mehmet Coşkun	Posof	322	"
Bahir Erdoğuş	Tuzluca		"
Hüseyin Koç	Iğdır	318	"
Mehmet Yılmaz	Çıldır	328	"
Bahtiyar Çifçi	Arpaçay	323	"
Mihrali Güngör	Posof	328	"
Seyfullah Kılıç	Ardahan	328	"
Zülâli Öztürk	Posof	324	"
İbrahim Erkan	Ardahan	327	"
Celil Aslan	Çıldır	327	"
Namaz Aktaş	Arpaçay	326	"
Kurban Göktaş	Arpaçay	325	"
Hüseyin Türkyılmaz	Iğdır	327	"
İsmail Kaya	Posof	327	"
Tevfik Kaya	Ardahan	328	"
Veli Taşın	Tuzluca	323	"
Musa Yıldırım	Arpaçay	327	"
Coşkun Aydın	Ardahan	327	"
Mehmet Devrim	Akbaba	328	"
Kadim Üstün	Posof	327	"
Mürsel Erten	Karaköse	326	"
Gazi Topçu	Ardahan	315	"
Eşref Kırmızıgül	Çıldır	327	"
İlyas Doğan	Çıldır	327	"
Hüseyin Turgut	Iğdır	319	"
Turan Yılmaz	Ardahan	327	"
Yusuf Örgün	Posof	328	"
İslâh Gürbüz	Akbaba	328	"
Nazım Ünal	Ardahan	325	"
Asım Özdemir	Ardahan	326	"
Rasim Bilgin	Çıldır	323	"
Ali Şini	Tuzluca	317	"
Haydar Güngör	Posof	325	"
Mehmet Özal	Posof	326	"
Hüseyin Mutlu	Arpaçay		"
Ahmet Tağı	Çıldır	324	"
Vehbi Bilgin	Ardahan	310	"
Süleyman Çaylar	Posof	326	"
Ali Çelik	Ardahan	327	"
İskender Erdoğan	Çıldır	327	"

İHT Arşivi-C10/60-1/N sf.2/2 -2-

Eğitmenin Adı	Doğduğu yer ve yıl		Hangi kursa iştirâk ettiği
Mevlüt Değitmenci	Posof	327	Kars
Kerim Aytekin	Iğdır		"
Temindar Metin	Posof	327	"
Paşa Ali Aydın	Posof	327	"
Mihrali Önder	Posof	313	"
Muzaffer Laçin	Tuzluca	324	"
Cezayir Şimşek	Çıldır	326	"
Nevruz Ergül	Arpaçay	325	"

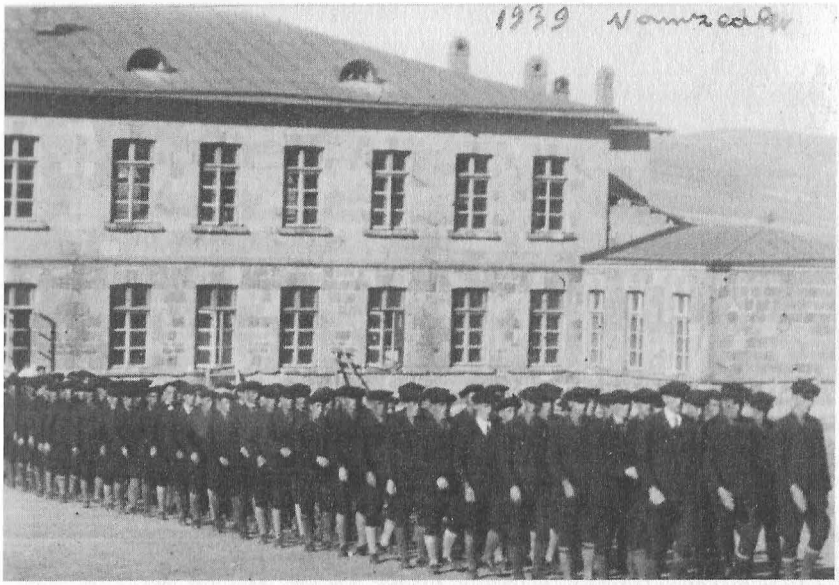
Cılavuz Eğitmen Kursu'na katılan eğitmen adaylarının listesi. Belgede tarih bulunmamaktadır. (Arşiv: İHTBV)

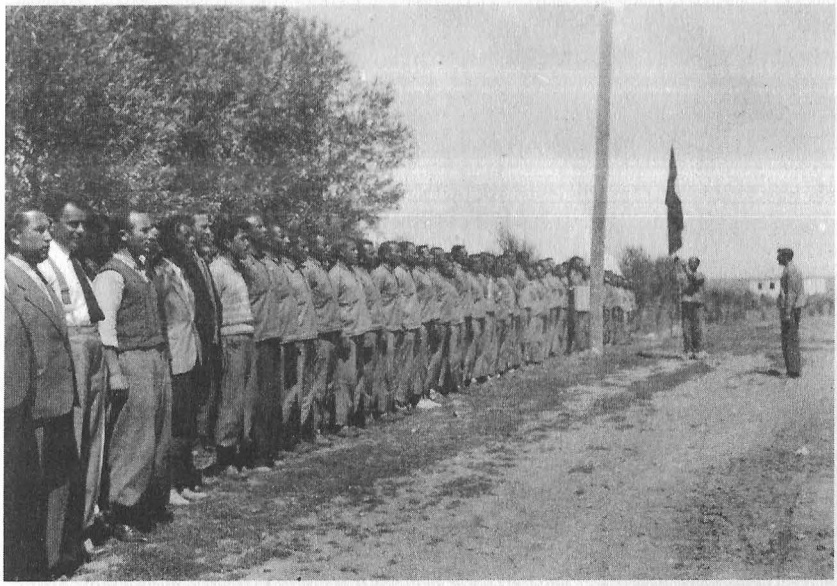
Kursa katılan eğitmen adayları, Rus işgali sırasında yapılan ve eğitmenler için onarılan binanın önünde, 1939.

duğu bu kurumlarda, hiçbir grup diğerinin rakibi değil, tamamlayıcısıdır.[13] Arifiye Köy Eğitmen Kursu'ndaki grup çalışması ve adlandırması Cılavuz'da da karşımıza çıkar. Cılavuz Eğitmen Kursu'nda şu gruplar bulunmaktadır: 29 Teşrin (Ekim), 23 Nisan, 19 Mayıs, Anafarta, Dumlupınar, İnönü, Sakarya ve İleri.

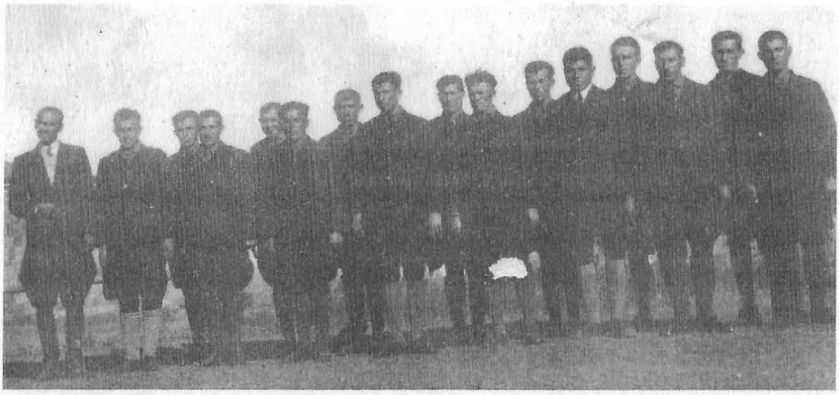
Cılavuz Köy Eğitmen Kursu'nun ve ardından da köy enstitüsünün açılışından sonra köylerden öğrenci toplamak üzere bir seferberlik ilan edilir. Belgelerden de görülebileceği gibi validen kaymakama, öğretmenden gazeteciye, mal müdürüne, muhtara kadar hemen herkes bu seferberlik sürecine katılır. Cılavuz Köy Enstitüsü mezunlarıyla yaptığımız görüşmelerde de "Cılavuz Köy Enstitüsü'nü ilk kez kimden duydunuz?" biçimindeki sorumuza verilen yanıtlarda, eğitmen uygulamasının başarılı örnekleri görülecektir. Cılavuz Köy Enstitüsü'ne öğrenci alınmaya başlanmasıyla birlikte, öğrenciler köylerine gittiklerinde giyimleri, tutumları ve davranışlarıyla yoksul köylü çocuklar için okumayı özendirici bir etki yaratmışlardır. Enstitü ilk mezunlarını verdikten sonra ise, köylere giden genç öğretmenlerin köy çocuklarını Cılavuz'a gitmeye teşvik ettikleri, hatta bu çocukları Cılavuz'a kaydetmek için kendilerinin götürdükleri, görüşmecilerimizin ifadelerinde yer almaktadır.[14] Enstitü öğrencileriyle karşılaşmak bile bir köy çocuğu için heyecan verici olmuştur.

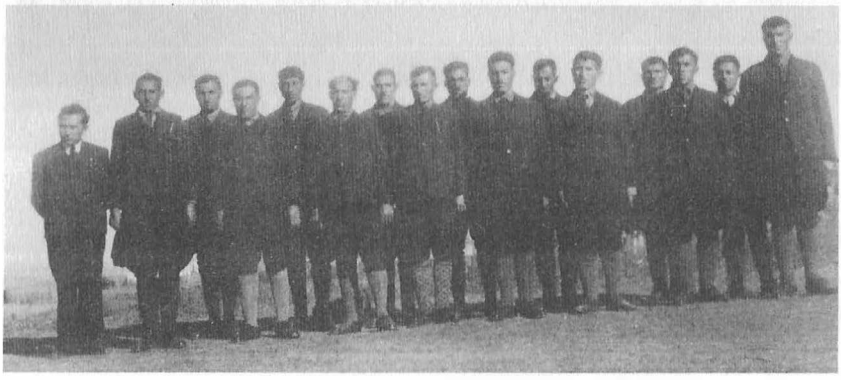
Eğitmen kursu adayları bir arada, 1939.

Eğitmen kursu adayları bir arada, 1939.

29 Teşrin Grubu, 1939

23 Nisan Grubu, 1939

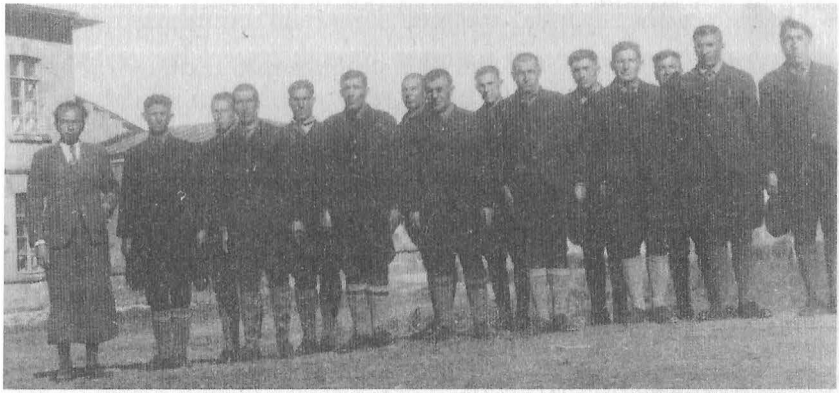
19 Mayıs Grubu, 1939

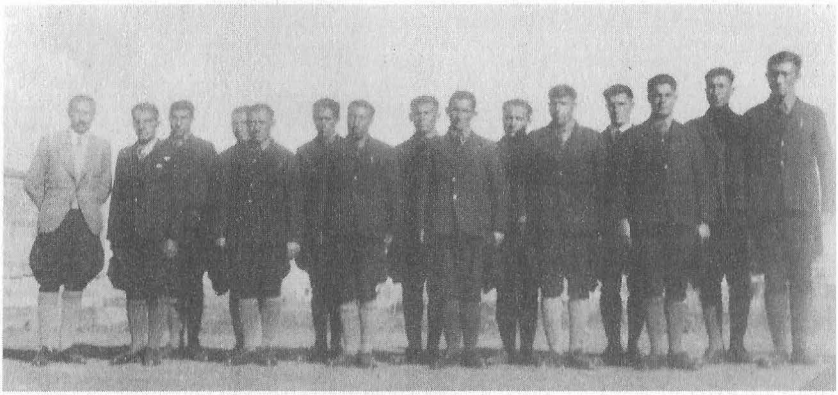
Anafarta Grubu, 1939

Dumlupınar Grubu, 1939

İnönü Grubu, 1939

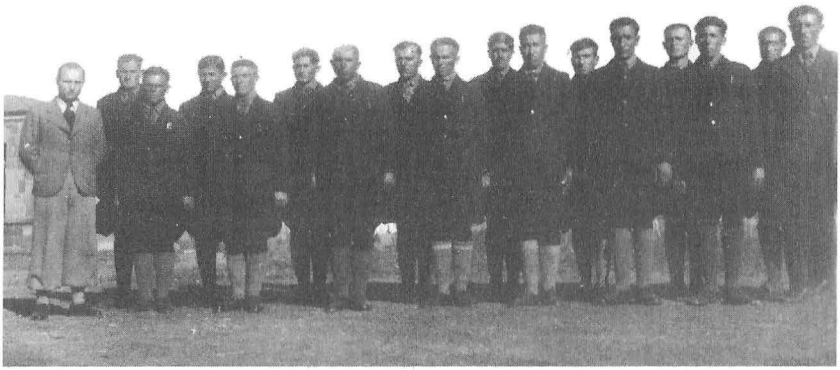

İleri Grubu, 1939

Örneğin çocuk Akçam'ın yüreğindeki okuma sevdasını ateşlemiştir gördükleri:

> [...] Yanlarına vardım, gencecik iki insan, askerlik çağında bile değillerdi. Birisi, yediği keteden bir parça kırarak bana uzattı, oturmamı istedi. Urbaları asker malındandı, boz ceket, boz pantolon, ayaklarına asker potini. Yüzleri köylü yüzü, ağız, burun, çene de... konuşmaları düzgündü ama sesleri köylü sesi. Köy yaşamını benden iyi biliyorlardı toprak, nadas, koyun, kuzu... nereden çıkmışlardı bu yaratıklar. Ben sormadan onlar anlattılar. İkisi de Posof'un köylerinden. Cılavuz'da okuyorlardı... İkisi de üçüncü sınıfa geçmişlerdi. Üç yıl sonra öğretmen olacaklardı. İzinden dönüyorlardı. İki günden beri yoldaydılar, iki gün daha yürüyeceklerdi...[15]

Bu öğrenciler dışında, eğitmen kursunun tanıtılmasında yerel basının da önemli bir yeri bulunur. Özellikle yerel bir gazete olan *Kars Gazetesi*'ndeki makale, haber ve duyurulardan izlediğimiz kadarıyla gazetenin yayın politikasının merkezinde köy kalkınması bulunur. Gazetenin önce eğitmen kursunu, sonra da Cılavuz Köy Enstitüsü'nü toplumsal düzlemde meşrulaştırıcı bir işlev gördüğünü söylemek mümkün. Başlangıçta gazetede sadece eğitmen kursu haberleri, 1940'tan itibaren ise köy enstitüsü haberleri yer alır. Bu gazetenin bir gözü sürekli Cılavuz'un üzerindedir. Eğitmen kursunun ve köy enstitüsünün açılmasına ilişkin haberleri her aşamasında verir. Daha da ilginç olanı, 17 Nisan 1940'ta Köy Enstitüleri Yasası

Sakarya Grubu, 1939

henüz TBMM'den geçmeden birkaç hafta öncesinde, Kars halkına gazete aracılığıyla enstitünün açılacağı haberinin ulaştırılmasıdır. O nedenle Cılavuz Eğitmen Kursu'na geçmeden önce bu bölümde *Kars Gazetesi*'ne yer vereceğiz. Gazetede yer alan yazılar oldukça önemlidir. Burada ilkin gazetenin yayımlanma amacına, köy kalkınmasına ve eğitime verdiği öneme, sonra Cılavuz Eğitmen Kursu'na, son olarak da Cılavuz Köy Enstitüsü'ne gazetede ayrılan yere değineceğiz.

Yerel Basında Köy Kalkınması, Eğitim ve Cılavuz[16]

Genel olarak Kuzeydoğu Anadolu'nun, özel olarak da Kars'ın tarihsel belleğine yöneldiğimizde, Tonguç'un ortaya koyduğu görüşlerle paralellik içeren, toplumsal yaşamı değiştirmeyi esas alan düşünceler ve uygulamalarla karşılaşırız. Önce Kars Cılavuz Eğitmen Kursu'nun, ardından da Cılavuz Köy Enstitüsü'nün açılması, bu bölgede on yıllar boyunca kalkınma ve değişim umutlarının yeşermesini sağlamıştır. Her iki kurumun açılması da Kars ve yakın çevresinde köylü çocuklarının eğitim olanaklarına kavuşmasını sağlayacağı için büyük bir heyecanla karşılanır. Nitekim enstitü, 1954'e dek 1000'in üzerinde öğretmenin yanı sıra Türkiye'nin düşün dünyasına katkıda bulunan çok sayıda yazar, aydın, bilim insanı ve eğitmen yetiştirir.[17] Günün koşullarında inanılmaz bir iletişim ağı kurulur; muhtardan mal müdürüne, öğretmene, gazeteciye kadar hemen herkes, başarılı köylü çocuklarının bu kurumlara gitme-

sini sağlamak için seferber olur. Devlet çocukları parasız okutacaktır, hem de kız erkek diye ayırmadan! Söz konusu değişimler; kırk yıl Rus işgali altında kalmış, 90.000 gencin Sarıkamış'ta yitmesine tanıklık etmiş, büyük yıkımlar yaşamış, Kafkasya'dan göçler almış, yoksulluk ve unutulmuşluğa terk edilmiş bölge insanı için inanılması güç bir durumdur. Altı yüzyıl boyunca "İstanbul Hükümeti"nin uzağında kalan, 1930'lu yılların sonunda ise Ankara'nın yakınlaştırmaya çalıştığı bir coğrafyadır burası. İşte bu coğrafyadaki "kültürel hareketi" ve "kalkınma yolu"ndaki çabaları, 20. yüzyılın ortalarına doğru yayımlanan yerel bir gazeteden izlemenin önemli olduğu kanısındayız. Söz konusu değişimin yerel bir yayın olan *Kars Gazetesi*'ne nasıl yansıdığını incelemek, bize oldukça dikkate değer veriler sunmaktadır. *Kars Gazetesi* iki açıdan önemlidir. Birincisi, 1950'lere dek Kars'ta yayımlanan tek gazetedir. İkinci önemli etken de gazetenin "Vilayet" tarafından yayımlanmasıdır. Bir başka deyişle *Kars Gazetesi*, o yıllarda devletin resmi politikasının aynasıdır. Aynı zamanda yerel gazete olmanın bütün işlevini yerine getirmektedir: Faraç'a göre yerel gazete, yöresindeki olaylara ağırlık veren, bölgenin kalkınması için çaba harcayan yayın organıdır. Bu organların ulusal bütünlüğün korunmasına katkı sağlamak gibi görevleri de vardır. Bunlar devletle vatandaş arasında bir köprü görevi görürken, kamu görevlileri ve hizmetlerinin denetlenmesinde etkin birer unsurdur.[18] Faraç'ın saydığı bu özellikleri *Kars Gazetesi*'nde görmek mümkündür.

Kars, Kurtuluş Savaşı devam ederken Gümrü'den Kâzım Karabekir tarafından getirilen bir matbaayla ilk kez gazeteye kavuşur. O yıllarda Kars'taki postane binasında hizmet veren bu matbaanın adı "Kolordu Matbaası"dır.[19] 1920 yılının son aylarından itibaren matbaa kullanılmaya başlanır. Burada askeri talimatnameler, tamim ve emirler basılır. Bunun yanı sıra 1 Ocak 1921'de Kâzım Karabekir'in eseri olan, fakat onun imzasını taşımayan *1919-1920 Seneleri Kafkasya'da İslamlara Karşı İcra Olunduğu Tebeyyün Eden Ermeni Mezalimi* adlı yirmi bir sayfalık kitapçık yayımlanır. 1921'de kolordu merkezi Kars'tan Sarıkamış'a taşınınca matbaa da oraya götürülür. 25 Ağustos 1921'de "Varlık Evi" adıyla matbaa Sarıka-

mış'ta tekrar kurulur. "*Varlık* adı verilen yarım haftalık, siyasi, ilmi, edebi, mühim bir gazete neşredilmeye başlandı. 4.000-4.500 baskı yapan ve 'Varlık Birlikle Yaşar' şiarını taşıyan Sarıkamış'taki bu gazete, bütün Doğu illerimizin en büyük gazetesi sayılıyor ve aranılarak okunuyordu."[20] 1928'de kolordunun Erzurum'a taşınmasına kadar gazete 850 sayı yayımlanır. 1928'den itibaren de Erzurum'da *Varlık Evi* adı altında yayınını sürdürür.[21] *Varlık* adlı gazetenin Erzurum'a taşınması sonucu, Kars hem gazetesiz hem de matbaasız kalır. Bunun üzerine Vali Saim Bey, 1929 yılında "hususi muhasebenin bütçesine tahsisat koydurarak" vilayet hesabına İstanbul'dan yeni bir matbaa satın alır, Kars'a getirterek valiliğin zemin katında matbaayı kurdurur. Böylece Kars Vilayet Matbaası'nda, Cumhuriyet'in altıncı kuruluş yıldönümünde, 29 Ekim 1929'da *Kars Gazetesi* adıyla yeni bir gazete yayımlanır. Bu tarih, gazetenin bütün sayılarında kuruluş tarihi olarak belirtilir. Gazetenin bu ilk özel nüshasına sayı konulmaz.

> Matbaanın kuruluşu ve işçileri tamamlandıktan sonra 19 Aralık 1929 Perşembe günü haftalık olarak neşredilmeye başlanan 'Kars'a 'Yıl: 1, sayı 1' diye, sıra numrosu kondu. 'Resmi Vilayet Gazetesi' olan 'Kars' eskiden hafta sonu olan perşembe günleri muntazaman ve 4 sahife halinde, 34x55 santimetre eb'adında çıkıyordu. İlk sayılarında kendisini şöyle tanıtıyordu: 'Haftada bir çıkar, ilmi, siyasi, içtimai Türk gazetesidir.[22]

1937'de yayımlanan bir sayısında gazetenin çarşamba ve cumartesi olmak üzere haftada iki gün yayımlandığı ve "yarım haftalık il gazetesi ibaresi"nin ilave edildiği görülmektedir. 1937'de "tanesi 100 para", yıllık abone ücreti "200 kuruş"ken,[23] 1941'de "tanesi üç kuruş", yıllık abone bedeli üç liradır.[24] 1950'de ise yıllık abone bedeli 5 lira, altı aylık abonelik 3 lira olarak belirlenmiştir; "günü geçmiş sayılar 10 kuruştur."[25]

Gazetenin yazarları arasında Kars ve çevresinde görev yapan öğretmenler, zaman zaman Kars valisi, halkevi başkanları, üyeleri bulunur. Askerliğini Kars'ta yapan Behçet Kemal Çağlar da yayın sürecine katılır. Ayrıca ulusal gazetelerden bazı yazılara yer verilir, dahası ulusal basında yer alan yazılarla polemiğe de girilir. İncele-

diğimiz dönem boyunca *Kars Gazetesi*'nin yayın çizgisinin oldukça demokratik nitelik taşıdığı görülmektedir. Halit Ağanoğlu'nun *Cumhuriyet* gazetesinde yer alan köy enstitülerine yönelik eleştirel bir yazıya karşılık olarak yazdığı metnin tonu oldukça sert, ama öğretici bir üsluba sahiptir.[26] Fuat Araslı ise, *Cumhuriyet* gazetesindeki yazının "uyandırdığı merakla" Cılavuz Köy Enstitüsü'nü incelemeye gider.[27] Böylece Cılavuz Köy Enstitüsü'nü anlatan bir yazı dizisi ortaya çıkar. Bu yazı içeriğiyle bize görsel bir akış da sunmaktadır. Yine Kars Lisesi tarih öğretmeni Tarhan Toker'in, halkevi başkanıyla halkevinin işleyişindeki aksaklıklara yönelik gazete sayfalarında giriştiği tartışma dikkat çekicidir. Bu tartışma, valilik tarafından çıkarılan bu gazetede, 1940'ların başındaki tek parti yönetimi altında, ülkemizin en uç coğrafyasında yaratılan demokratik kültüre örnek olarak gösterilebilir.

Kars Gazetesi'nin Yayın Politikası

Gazetedeki yazılar çeşitlilik göstermektedir: İkinci Dünya Savaşı'ndan önce olup biten siyasal tartışmalar, savaş sırasındaki gelişmeler, genel olarak dünyaya ve yerel konulara ilişkin haberler, ilanlar, tefrikalar; halkevi haberleri; köye ve köylünün içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal duruma ilişkin haberlere yer verilir. Bunun yanı sıra 1948'e dek köyün kalkınmasına, köylü çocuklarının ve köylünün eğitimine yönelik makalelerin yoğunluğu göze çarpar. Özellikle 1938'den 1944'e dek "İdeal köy nasıl olacaktır ve bunu gerçekleştirmek için neler yapılmalı?" sorusuna yanıt aranır. Gazetede önce Cılavuz Eğitmen Kursu'nun açılışına ve başvuruların nereye yapılacağına,[28] eğitmenin ne tür bir eğitim aldığına, eğitmenlerin başarılarına ilişkin haberler verilir. Ardından Susuz'da köy öğretmen okulunun açılmasının muhtemel olduğu ve dönemin Maarif Vekili (Milli Eğitim Bakanı) Saffet Arıkan'ın Cılavuz Eğitmen Kursu'nu incelemek üzere Kars'a geldiği haberleri okura duyurulur. Açılması muhtemel görülen köy öğretmen okulunun yerleşkesi üzerine haberler, bunun için ayrılan bütçe konusunda kamuoyu bilgilendirilir. Kars halkı, 8 Mart 1940'ta Cılavuz Köy Enstitüsü'nün açılacağı-

nı gazetelerinden "Köy Enstitüleri Açılıyor" başlığı altında okur.[29] Oysa 17 Nisan 1940'ta Köy Enstitüleri Yasası henüz çıkmamıştır. Yasanın çıkmasından bir buçuk ay önce gazete her sayısında enstitülerin amacını, Cılavuz Köy Enstitüsü'ne kaç öğrenci alınacağını tartışır ve enstitülerin kırsal kesimde nasıl bir işlev üstleneceğine ilişkin bilgi verir. Bundan böyle köydeki kalkınmayı sağlayacak kişi; köye uyum sağlaması ve köylüyü anlaması beklenen şehirden gelen "muallim" değil, eğitmen kursu ya da enstitü mezunu köylü çocuğudur. Artık *Kars Gazetesi*'nde köyün kalkınmasına, eğitmen kursu ve enstitü mezunları aracılığıyla köyün nasıl dönüştürüleceğine ilişkin yazılara daha fazla yer verilir. Bu kurumdaki çalışmalar izlenir ve izlenimler yazı dizisi olarak gazetede yayımlanır. *Kars Gazetesi*'nde Cılavuz Köy Enstitüsü, "İstikbalin Meşaleleri" olarak tanımlanır. Cılavuz Köy Enstitüsü'ndeki uygulamalar görünür olmaya başlayınca da buradaki başarılı çalışmalar köyü kalkındıracak örnekler olarak sunulur. Bunun yanı sıra vali, bakan, akademisyen vb kişilerin enstitüyü ziyaretleri "Köy Enstitüsü'nün Konukları" başlığı altında haber olur. *Kars Gazetesi*'nde yer alan diğer haberler, Cılavuz Köy Enstitüsü'nün Kars'ta yapılan 19 Mayıs törenlerindeki yeri, Cılavuz Köy Enstitüsü'nde meydana gelen olaylarla ilgili haberler, Cılavuz Köy Enstitüsü'ne atanan ve enstitüden öğretmenlere ilişkin haberler, Cılavuz Köy Enstitüsü'yle ilgili ilanlar başlığı altında gruplandırılabilir.

1948'den sonra *Kars Gazetesi*'nin yayın çizgisinin değişmekte olduğunun işaretleri görülmeye başlanır. Başlangıçtaki coşkulu üslup sona erer. Ulusal bayram kutlamalarına ilişkin haberlerin bile üç dört yıl öncesine göre içeriğinin boşaldığı söylenebilir. Bu arada dine ve din eğitimine ilişkin haberler gazetede yayımlanmaya başlanır. 25 Ağustos 1948'de "Din Derslerini Okutma Kurslarının Açılması Hususunda" bir yazı yayımlanır. Türkiye Okutma Derneği'nin ekip başı olduğu belirtilen Mehmet Altay, "halk görüşüne tercüman olarak" din dersi verecek kursların açılması amacıyla Ankara'dan Kars'a gelir.[30] Bu yıllarda köylünün sorunlarına, kalkınma konusuna, köy enstitüsüne ve genel olarak eğitimdeki uygulamalara ilişkin haberlerde azalma; gazetenin içeriğinde dikkate değer bir zayıflık görülmeye başlanır. Gazete ilanla dolu bir yapıya bürünür.

Kars Gazetesi'nde Köy Kalkınması ve Köylünün Eğitimi

Hasan Âli Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim* adlı eserinde, "Kurduğu sistemin isabet ve ehemmiyetini anlatmak için yıkdığının ne olduğunu bilmek düşüncesi ile hiç değilse bundan yarım asır öncesine doğru bakmalıyız"[31] der. Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu düşünce çok önemli bulunur. O yıllarda geçmiş ile içinde yaşanılan koşullar ve gelecek arasında sürekli gidip gelen, karşılaştırma yapan ve olması gereken için düşünce üretilen bir atmosfer mevcuttur. Ancak sadece düşünce üretilmez, üretilen düşünceler uygulamaya konur. Bu bağlamda *Kars Gazetesi*'ne baktığımızda, köye ve köylünün yaşam koşullarına, eğitim sorunlarına ilişkin yazıların oldukça fazla olduğunu görebiliriz. Bu yazılarda öne sürülen sav şöyledir: Osmanlı İmparatorluğu döneminde köylünün elinde avucunda ne varsa vergi olarak el konulmuş ve genç yaşlı demeden erkekler cepheden cepheye sürülmüş, bu insanlar bir daha geri dönmemiştir:

> Bugün hangi köye uğrasak, hangi yaşlı bir köylüye rastlasak onda hâlâ dünkü ıstırabın kara ve unutulmaz yadı yaşanmaktadır... Halen Yemen'de, Şam'da, Mısır'da, Kanalda [Süveyş Kanalı], Moskof cephelerinde ve nihayet Çanakkale'de adlarını yalnız köylünün canlı nüfus kütüğünde görebileceğimiz, sayısız delikanların plançosunu bize sunarlar... İşte hükümet ve devlet kudreti bu ıstıraplı yerlere ve bu mustarip kütle arasına bir kurtarıcı olarak değil, yakıcı ve ezici olarak, ya ağır vergi şeklinde yahut mültezim denen zorbanın yumruğu olarak veyahut asker alımı veya zabtiye tahakkümü, ağa tagallübü tarzında girerdi. Bütün bu hal ve durum Türk köylüsünü günden güne öldüren ezen kahir birer faktördü...[32]

Bu görüşe göre "Kars yurdun Çanakkale'sidir."[33] Gazeteye göre Osmanlı'da malını ve canını devletin hizmetine veren köylü, buna karşılık hak ettiği değeri görmez. Oysa köylü asıl üreten kesim, bütün halkı besleyen güçtür. Artık yeni bir rejim kurulmuştur ve köylüye hak ettiği değeri verecektir. Yapılması gereken hızlı bir eğitim

ve kalkınma seferberliğine girilmesidir. *Kars Gazetesi*'nin yayın çizgisinde bu amaca yönelik atılan her adım coşkulu bir üslupla yerini alır.

1930'lu yılların sonuna doğru *Kars Gazetesi*'nde, "Kars'ta köy kalkınması" konulu yazılara özel bir önem verilir. Şimdi bu yazılara daha yakından bakalım: İlbay (Vali) Akif Eyidoğan'ın köyü kalkındırma konusunda yürüttüğü çalışmanın tutanakları gazete sayfalarında yer alır. Vali Eyidoğan, Kars'a bağlı bütün ilçe kaymakamlarıyla 11-15 Aralık 1937 tarihleri arasında beş gün boyunca "köy işleri"ni ele alan bir çalışma yürütür. Bu toplantı kararlarına iki sayı boyunca yer veren gazete, toplantıyı "Bu toplantı, cidden köy inkılâbını tam ve canlı bir dava olarak ele almıştır, ne mutlu Kars köylüsüne"[34] sözleriyle duyurur. Söz konusu toplantı tutanağı, merkez ve çevre köylerin, kasabaların bütün sorunlarını masaya yatıran, çözüm üreten ve kalkınma modeli sunan bir içeriğe sahiptir. Kars'ta köy kalkınmasına yönelik olarak yapılan toplantının tutanakları otuz beş maddeyi içerir. Alınan kararlara yakından bakıldığında, öncelikle her nahiyede örnek köyler yaratmanın ve bunların sayısının nahiye bazında yılda 5-10 köye çıkarılmasının hedeflendiği görülür. Böylece beş yıl sonra Kars civarının örnek köylerle donatılması planlanır. Öncelikle her köye okul açmak, öğretmen sayısı yeterli değilse eğitmenli okulların sayısının artırılması acil tedbir olarak belirlenir. Köylerin altyapı sorunlarının çözümü için tek tek sorunlu köyler eksen alınır ve yapılacak işler karara bağlanır. Tarım ve hayvancılığın bilimsel yöntemlerle yapılması ve yerel zanaatların ekonomik yaşama katkısını sağlamak, uygulamaya dönük önerilerle birlikte düşünülür. Bu kararlar arasında köyleri ağaçlandırmak, üzerinde durulan önemli bir konudur. Nitekim bütün eğitmen kursları ve köy enstitülerinin bulundukları bölgeyi ağaçlandırmaları ve çevre koruma örgütü gibi çalışmaları, politik bir kararın uygulamaya yansımasıdır.

Kars Gazetesi'nde yerel idarecilerin, halkevi başkanlarının veya şehre konuk olarak gelen aydınların konuşmalarına ve makalelerine de yer verildiğinden söz etmiştik. Bunlar arasında dönemin Kars Valisi Eyidoğan'ın köylüye yönelik olarak yaptığı konuşmasının

Kars Valisi Akif Eyidoğan (soldan dördüncü), yanında Kurs Müdürü Halit Ağanoğlu. Kars Cılavuz Eğitmen Kursu öğrencileriyle birlikte. (Arşiv: Yüce Ağanoğlu)

içeriği, 1930'ların sonunda Kars'ta görev yapan idealist yönetici tipinin temel niteliklerini ortaya koymaktadır. Eyidoğan konuşmasında, yirmi bir yıllık idareci olarak, geçmişteki idareci tipiyle kendi kuşağındakileri karşılaştırır ve bir bakıma başka yöneticilere ders verirken, halka da hesap verir:

> Aziz yurddaşlarım; tesbihli Celâlli, zaptiyeli, huzuruna varılmaz eski idare adamları çoktan devirlerini ikmal etmişlerdir. Cumhuriyet valileri her gün halk saflarının içindedir. Onlar Abdülhamid gibi saraylara kapanan, totaliter bir idarenin diktatörü gibi manken, otomobillerden inmeyen adamlar değillerdir. Eğer kendi şahsi hakkınızı ve menfaatinizi korumak için aradığınız yerde bulamıyacak olursanız ki halkın daha üstün bir hakkı ve menfaatı peşinde, bizi çağıran daha önemli bir vazifeye gitmişizdir.[35]

Vali Eyidoğan'ın gazete sayfalarında izlediğimiz çalışmalarının temelinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun halktan kopuk rejimine seçenek oluşturma niyeti bütün açıklığıyla ortaya konur. Eyidoğan,

kendisini "Cumhuriyet'in valisi" olarak tanımlar ve buna uygun davranmak zorunda olduğunu halka ilan eder. Eyidoğan, 1937'de valilik yaptığı Kars'ta iki yıl önce görevlendirilmiştir. Halka verdiği raporda, sadece 1936 yılında sekiz bin dilekçeyi yanıtladığını anlatır: "...Hiçbirinden yüksünmedim. Bütün yorgunluğum, birçok sebepli sebepsiz sıkıntılardan sonra neticede Rejimden hoşnut kalan o adamların saadetlerine feda olsun, helal olsun."[36]

Kars Gazetesi'nde köyü kalkındırmanın yolunun köydeki okuldan geçtiği, köyün can damarının okulda verilen eğitimle güçleneceği anlatılır:

> [...] Köylümüz ne yazık ki hâlâ eski bilgi üzerine toprakla boğuşuyor. Bu hal onun az masraf ve emekle çok randıman olmasını önleyemiyor. Çünkü köylümüz tarım ve köy ekonomisi ve buna benzer genel ve hayatı bilgilerin birçoğunu henüz tam olarak bilmiyor, bu tabii olarak eski yılların ıstıraplı hatırasıdır, fakat mademki bu hakikat anlaşılmıştır, mademki köylü ve köy tam anlamı ile idrak edilmiştir, şu halde mes'ele kalmamış demektir. Zira bir şeyi anlamak demek ilgi göstermek üzerinde uğraşmak demektir... Burada yalnız bugün yapılacak iş köy ve köylü ruhiyat ve yaşayışına göre, bir iş planı ile faaliyete geçmek, daha doğrusu bir köy yönetge sistemi kurmaktır. Bunların başında hiç şüphesiz köy okulu gelir. Köy okulu dünkü nazari okul ve eğitim tipini arzetmemek yükündedir, zira bugün kurmak istediğimiz köy ve yetiştirmek istediğimiz köylü yüksek bir devrimin ve rejimin anlamı olacaktır. Dünkü geri, bilgisiz, hasta, köylü elbetteki bugünkü Kemâlizm köylüsü olmayacaktır. Kemâlizm köylüsü Kemâl Atatürk gibi traktörle tarlasında şuurlu olarak çalışan ve bunun büyük adamın işaretini kendisine sembol ve ülkü yapan bir tip arzedecektir. İşte bu tip Atatürk'ün Efendi diye işaret ettiği varlıktır.[37]

Yazar Toker'e göre, bu amacı gerçekleştirmek için köy okullarının köylünün ihtiyaçlarına göre yeniden kurulması, köylü çocuklarının bu doğrultuda yetiştirilmesi gerekmektedir. Köy eğitimi "devrim köylüsünü yetiştirecek tarzda" olmalıdır. Toker'e göre "devrimin köylüsü"nü yetiştirecek okulun temel özelliği şöyledir:

> [...] Köy okulu köyün bugünkü ve yarınki mutlak ve gerekli ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde düzenlenmiş bir durumda olmalıdır. Bu da köy kültürünü ülkü

> bilmekle olur. Okul yatı tipinde olmalıdır. Bu suretle rejimin istediği karakteristik genç, enerjik, verimli, bilgili köy gençliğini yetiştirmek kolay olacaktır. İkinci derecede köy yatıları köyün gerekli ve hayatı ihtiyaçlarının küçük bir modelini kendisinde yaşatmalıdır, kooperatifçilik, tarım işleri çeşit ekim köy ekonomisi, köy bütçesi köy sağlığı gibi hayatı ve ameli işlerin beşiği olmalıdır. Çocuk nazari bilgiden ziyade o hayatı yaşamalı ve yaşatmalıdır. Köy çocuğunun geniş ve hakiki kitabı kendi hayatı ve ideal devrim köyü olmalıdır. Bununla beraber Kemâlizmin müfrid bir cumhuriyetçisi olacak olan bu çocuklara kuvvetli bir kültür verilmeli, Türk ulusunun tarihsel ve evrensel değeri bu kafaların birer santıralı olmalıdır. Bu mesele her şeyden önce öğretmen işidir. Zira bu amaca köylüyü götürecek, ilâhi ereğe yetirecek köy öğretmenidir. İşte köy öğretmeninin bu yönden hazırlanmış olması köyü benimsemesi ve köy kültürüyle beslenmiş olması gereklidir. Bence ülkü insanların karakterinde olmalıdır, o zaman köyün kuru ve sıkıcı dedikleri manzarası başkalaşacaktır. Bugün itiraf etmek lâzım gelirse birçok genç öğretmen ve işyarlar köyü geri kurak bulmaktadır; belki haklıdırlar, fakat uçurumdan kurtarılan bir yurdun köylerinde ne arayacağız. Onu ve bu iyi şeyleri köylerde bizler yaratacağız.[38]

Bu makalede ve takip eden yıllarda yayımlanan yazılarda köyü kalkındırma görevinin başta öğretmen olmak üzere "münevverler"e ait olduğu savı ileri sürülür. "Doğuda köy kültürünü ilmi ve metodik bir şekilde yaymak için köy öğretmen okuluna şiddetle ihtiyaç" duyulmaktadır.[39] Toker bu yazısında, kültür bakanının da Kars'a yaptığı gezi sırasında eğitim konusunda eksikliği saptadığını ve Kars Cılavuz Köy Eğitmen Kursu'nun yanında bir köy muallim mektebinin açılması için "ilktedrisat genel direktörlüğüne direktif verdiğini" yazmaktadır. Bu yazıda İsmail Hakkı Tonguç'un adı belirtilmemekle birlikte, bu talimat Tonguç'a verilmiştir. İlköğretim Genel Müdürlüğü'nün de bu konuyu olumlu şekilde değerlendirdiğini, gazetede bir ay sonra çıkan haber doğrulamaktadır.

Gazetedeki yazılarda, Kars'ta köy kalkınması ile "maarif meselesi" birbirinden ayrılmaz önemli iki mesele olarak belirir. Kars vilayetinde eğitim çağında 39.764 çocuk bulunmasına karşılık, okuma olanağına sahip çocuk sayısı 8.974'tür. Yaklaşık 30.000 çocuk eğitim olanaklarından yoksundur. Bu sayı eğitimcileri endişelendirir.

Sorunu kısmen de olsa çözebilmek için en az 6000 öğretmene daha ihtiyaç vardır.[40] "O halde ne yapacağız?" diye sorulur ve bu meseleyi çözmek için yapılması gerekenler şöyle özetlenir:

> Kültür dairesi her gün resmi muallim istiyen köylülerin haklı müracaatları ve şikâyetleri karşısındadır. Bu yüksek duygudan mütehassis olmakla beraber bir iş yapamamaktan mütevellit manevi bir azap içindeyiz. Bu tedbirler cümlesinden olmak üzere bakanlığında önemli takip ettiği Eğitmen okulları ve vilâyetimizin orijinal bir faaliyeti olan Ulus okulları kısmen okuma yazma ihtiyacını temin etmektedir.[41]
>
> 1. Birbirine çok yakın köy çocukları için gündüz merkez okulları açmak.
> 2. Üç sınıflı olup da ikinci devresi olmiyan ve uzak mesafelerde bulunan köyler için tam teşkilatlı ve pansiyonlu merkez okulları açmak.
> 3. Açılacak olan bu okulları yeni ihtiyaçlar ve yeni ceryanlara göre organize etmek suretile daha faideli neticeler elde etmek.
> 4. Ayrı ayrı okullara verilecek cûzi tasisat bir okula vermek suretile okullarımızı maddi ve manevi her cihetten takviye etmek.
> 5. Teşkilâtı halkın ayağına götürmek suretile köylüye çocuklarını okutacak imkânlar hazırlamak.
> 6. Ebeveynleri nezdinde ihtimalki mazinin kötü tesir ve telkinlerinden kurtulamıyan köylü çocuklarını bu pansiyonlu merkezlerde kuvvetli disiplin ve yeknesak bir terbiye sistemine göre yetişdirmek, yeni nesil yeni fikirlerle yetiştirmek.[42]

Gazetede yer alan bu yazıda, 1938 vilayet bütçesinin sınırları zorlanarak ve yukarıda belirtilen kararlara uygun şekilde öğretmen kadrosu hazırlanır. Kars'a yeni gelecek öğretmenlerin maaş, harcırah ve teçhizat bedelleri tamamen bütçeye konulur. İzmir'den, Edirne'den Kars'a hizmet için gelen yeni öğretmenlerin yasal haklarının kendilerine zamanında ödeneceği haberine yer verilir.[43] Kars ili kültür durumu konusunda hazırlanan bu rapora göre, il ve ilçe merkezlerinde yatılı pansiyonlar açılacaktır. Rapora göre pansiyonlu okul, 1937-1938 öğretim yılında Cılavuz'da uygulanmış ve başarılı olmuştur. Gazetenin yayımlandığı tarihte "gündüzlü öğrencilerden başka okulda 65 çocuk, yatılı eğitim alarak mükemmel tahsil ve terbiye edilmektedir."[44]

Kars Gazetesi'nde Cılavuz Eğitmen Kursu

Kars Gazetesi için Cılavuz Eğitmen Kursu'nun ve Cılavuz Köy Enstitüsü'nün özel bir yeri olduğunu söylemek mümkün. Daha önce değindiğimiz gibi bu yerleşke önce eğitmen kursu, sonra da köy enstitüsü olarak işlev görmüştür. ...O yıllarda her iki kurumun Kars ve civarında toplumsal değişimin dinamiği olacağına inanç oldukça güçlüdür. Gazetenin sayfalarında, artık köylünün geçmişte olduğu gibi başına gelen her türlü felaketi tevekkülle karşılama döneminin sona ereceği söylenir. Devrim ışığı olarak kabul edilen eğitmenler aracılığıyla köydeki değişime işaret edilmekte ve gazetede eğitmenlerin köydeki işlerinde ne kadar başarılı oldukları yazmaktadır:

> Eğitmen kurslarından yetişen inkilapçı eğitmenlerimizden İncesu köyü Ulus öğretmeni, Abdullah oğlu İskender, köyünün yalnız kültür bekçiliğini değil, aynı zamanda köylünün sağlık gözcülüğünü ve bekçiliğini de yapmaktadır. Geçenlerde bu yüksek duygulu eğitmen köyünde hastalanan bir köylünün rahatsızlığının Apantisitten olması muhtemel olduğunu ileri atmış ve hasta köylüyü peşine takarak Kars memleket Hastanesine getirerek Doktorlara göstermiş ve neticede hakikaten köylünün apandisit olduğu anlaşılarak tedaviye alınmıştır. Bu canlı hadise bize gösteriyorki Türk inkilabı, devrimci ellerle her tarafta bol ışıklarını vermektedir. Bu eğitmen arkadaşa candan tebrik ve teşekkür etmek bir inkilap borcudur. Yakında bütün Türk köylüsü bu bilgili başların yönetgesinde hakiki benliğini alacaktır.[45]

Görüldüğü gibi, kısa süreli kurslarda yetiştirilen bu meslek grubundan beklenti oldukça yüksektir. Eğitmen, hem köyün kültürel açıdan kalkınmasına katkıda bulunacak, hem de köylünün sağlığı konusunda duyarlı olacak özelliklere sahip olacaktır. Bu kişiler öğretmen, ziraatçı, sağlıkçı, veteriner vb köyde neye ihtiyaç varsa onu yapacak, aynı zamanda devrimin ilkelerini hayata geçirecek donanıma sahip olacaktır. Günümüzden bakıldığında eğitmenden beklentinin abartılı olduğu düşünülebilir. Oysa 1930'ların sonlarında Türkiye'nin, konumuz çerçevesinde Kuzeydoğu Anadolu'nun içinde bulunduğu koşullarda söz konusu beklenti yerindedir. Eğitmenler,

önemli bir oranda başarılı olmuş, çevrelerinde örnek kişilikler olmuştur.[46]

Cılavuz Eğitmen Kursu'ndan mezunların görevlendirildikleri köylerde ilk işleri, belirlenen proje doğrultusunda köylünün de katkısıyla okul yapmak olur. Hazırlanan projeye göre bir dershane, bir adet eğitmen evi işlevi görecek oda, bir adet evrakların konduğu oda, son olarak da köy kurul odası işlevi görecek bir oda yapılacaktır. Söz konusu projede eğitmenlerin başarısını artırıcı tedbirler de alınmıştır:

> [...] Bu okullara Alfabe ve okuma kitapları gönderilmiştir. Her eğitmen okulunda, eğitmenin istediğimiz bir talim unsuru olabilmesi için her okulda bir kütüphane teşkil edilmiş, Eğitmenin okuması için tesbit edilen 24 nev'i kitaplar kendilerine gönderilmiştir. Eğitmen okullarında okuttuğumuz talebe mıktarı 1877 dır.[47]

Eğitmenlerin eğitimi kurs sonunda bitmez ve iş başındayken, belirli aralıklarla gezici başöğretmenlerin öncülüğünde yetiştirilmelerine devam edilir. Gezici başöğretmenlerin büyük bir sorumluluk üstlendikleri ve fedakârlıkla çalıştıkları bilgisi gazetede yer alır:

> [...] Öğretmen arkadaşlarımın arızalı ve kışı şiddetli geçen bu bölgelerde bizzat şahit olduğum gayret ve fedakarlıklarını takdirle yad etmek lazımdır. Eğitmenlerde bulunmasını arzu ettiğimiz öğretmenlik evsafini temin hususunda bu arkadaşlarımın çok mühim olan bu kalkınma işinde daha fazla çalışacaklarından eminim...[48]

Bu sözlerin ardından eğitmenlerin ziraat faaliyetlerinde ihtiyacı olan aletlerin yakında kendilerine gönderileceği belirtilir.

Kars Gazetesi'nde, eğitmen kursundaki eğitmen adaylarının sayısının artırılmasına yönelik oldukça ısrarlı bir tutum görülür. Eğitim sorununun bir an önce çözülmesi, köylere olabildiğince kısa zaman içinde öğretmen göndermek gazete için yakıcı bir ihtiyaçtır. Hemen her sayıda öğretmen ihtiyacı dile getirilir. Bu ihtiyacın karşılanmasına yönelik ilk işaret "Kars ili kültür durumu"na ilişkin şubat ayında yayımlanan raporda karşımıza çıkar. Rapora göre, "nisan ayında Cılavuz'daki kurs daha geniş bir örgütlenmeyle faaliyete geçecek ve Ruslardan kalan harap binalar yakında tamir

T.C.
Kars cilavuz
Köy egitmenleri
yetiştirme kursu
direktörlüğü

(Tarim bakanlığı Tahsisatinden)

İHT Arşivi- C8 / Z-117 / 0 / EA sf. 1 / 2

1937.yılı Nisan Ayı Sarfiyat cetveli

müessesenin senelik Tahsisati		Tahsisat Bakıyesi	
Lira	kuruş	Lira	kuruş
1970	34	1647	70

BU ayin sarfi Yati		gecen aylarin Sarfiyati		Sarfiyat Yekuni		izahat
Lira	kuruş	lira	kuruş	Lira	kuruş	Lira kuruş 1500 0 budafa.V, 470 34 Mevcut 1970 34 yekun
322	64	0	0	322	64	30/4/1938 tarihinde

Muallim ve Memurlar	Daimi müstahdemler	Kursun egitmen namzatlari	
Adet	Adet	Adet	İzahat
2	2	0	

2/5/1938 Hesap işyarı

Musaddaktir.
direktör

İHT Arşivi- C8 / Z-117 / 0 / EA sf. 2 / 2

T.C. (Kültür Bakanlığı Tahsisatindan)

Kars. Cilavus.Köy egitmenleri yetiştirme Kursu 1937.yılı Nisan Ayı Sarfiyat cetveli

müessesenin senelik Tahsisa tı		Tahsisat bakıyesi	
Lira	K.	Lira	K.
3352	91	2697	23

Bu Ayin Sarfiyati		geçen Aylarin sarfiyati		Sarfiyat Yekuni		izahat
Lira	K.	lira	K.	Lira	K.	lira kuruş 1060 00 120 00 1125 00 fasil 2305 00 66[illegible]len 1047 91 gecenseneden bakıye 3352 91 İki aylık
655	68	0		655	68	30/4/938 Tarihinde

Muallim ve memurlar	Daimî müstahdem ler	Kursun egitmen Namzatlari	
Adet	Adet	Adet	İzahat
6	1	48	30/4/1938 tarihinde

2/5/1938 Muhasebe işyarı

Musaddak tir.
Direktör

Kars Cılavuz Köy Eğitmen Kursu'nun 1937 yılına ait harcamalarına ilişkin "Sarfiyat Cetveli" (Arşiv: İHTBV)

İHT Arşivi- CS / Z-117 / 0 / EB sf. 1 / 2

T.C.
Kars cılavuz
Köy Eğitmenleri yetiştirme
Kursu direktörlüğü

(Tarım Bakanlığı tahsisatından)

Kursun 1938 yılı Nisan Ayına Ait Masraf
Müfredat Puslası.

Alınan Eşyanın Cinsi	Miktarı	Fiyatı Lira	Fiyatı Kuruş	Tutarı Lira	Tutarı kuruş
Çayır biçme makinesi	I	70	00	70	00
Arabalı pulluk	I	28	00	28	00
Tek kollu Pulluk	I	22	00	22	00
Beygir Tırmığı	I	55	00	55	00
Demir kürek	25	0	36	9	00
Yekun				I84	00

30/4/1938 hesap işyarı,

Musaddakdir.
Direktör

İHT Arşivi- CS / Z-117 / 0 / EB sf. 2 / 2

T.C.
Kars cılavuz köy
öğitmenleri yetiştirme
kursu direktörlüğü

(Kültür Bakanlığı tahsisatından)

Kursun 1938.yılı nisan Ayına ait masraf müfredat
puslası.

Alınan Eşyanın cinsi	miktarı	fiyatı Lira	fiyatı kuruş	tutarı Lira	tutarı kuruş	
Yemek kaşığı	I4		2I/5	3	85	
Yemek çatalı	I4		2I/5	3	85	
Çay kaşığı	40		I0	4	00	
Subardağı	22		I2/5	2	75	
Su koğası	4		80	3	20	
Su sürahi	I0		90	9	00	
Et makinepiçağı	2		50	I	00	
Çay fincanı ve tabağı	50		25	I2	50	
Masa muşanbası	8	I	50	I2	00	(8)metredir
Yurğan	30	6	30	I89	00	
Şiltelik bez	I74		26/5	46	II	(I74)metredir
YUrğan çarşafı	90		65	58	50	(90)metredir
Yatak çarşafı	6I		29	I7	69	(6I)metredir
Yekun				363	45	

30/4/1938 Hesap işyarı

musaddakdir.
direktör

Kars Cılavuz Köy Eğitmen Kursu'nun 30 Nisan 1938'de alınan alet, makine ve diğer ihtiyaçlarını gösteren belge. (Arşiv: İHTBV)

İHTArşivi-C8/Z-117/0/EB sf. 1/8

5/5/938

T.C.
Kars-Cılavuz
Köy Öğretmenleri Yetiştirme
Kursu Direktörlüğü
Sayı: 41

Kültür Bakanlığı Yüce Katına

Kars-Cılavuz Köy Öğretmenleri yetiştirme Kursunun Nisan ayı içindeki durumunu gösterir rapordur:

I-Kurs,12/4/938 den itibaren hazırlıkları yapılarak,22/4/938 de açılmıştır.

II-Yapı,Cılavuzdaki pansiyonlu okul'a ait olup ilişik plânda görüleceği üzre altta küçüklü büyüklü 15 oda bir salon,üstte üç salon dan ibarettir.Plânda işaretlenmiş kısımları kurs tarafından işgal edilmiştir.

Yatak,yemek yerleri şimdilik kifayet etmektedir.Yağmurlu günlerde ,taşarıda tedrisat yapılmamadığından,sıkıntı çekilmektedir.İlk okul çalışmasını sona erdirince dört derslıane boşaltılmış olacak ve o zaman darlığın da önüne geçilmiş bulunulacaktır.

III-Malzeme:Geçen yıl kullanılan malzeme 50 öğitmen namzedi ile öğretmenlerin ihtiyaçlarını ö leyecek mıkdarda bulunuyordu.Bu yıl kadroda artırılma yapılmış olduğuna göre 50 kişilik yatma,yeme haceti teda ik edilmiştir.

Mevcut malzemenin bakımlarına dikkat gösterilmektedir.

IV-Öğretmenler:Kursa atanmış bulunan İspekter ve Öğretmenler 15/4/938 tarihinden itibaren telgrafla ödevlerine çağırılmışlardır. Ödevlerine başlama tarihleri şöyledir:

Kurs Direktörü	Halit Ağan	12/4/938
Eğitim Şefi	Abdurrahman Altok	26/4/938
Öğretmen	Bekir Tekdal	22/4/938
:	Celâl Avcı	25/4/938
:	Şevket Kızılkor	29/4/938
:	Ömer Lütfü Bakır	29/4/938

Kursun açıldığı 22/4/938 tarihinden 30/4/938 e kadar iki ispekterle dört öğretmen işe başlamış bulunuyordu.

V-Muhasebe ve a niyat işleri:

A-Muhasebe ve ayniyat işleri geçen devrede Tarım Bak lığı tarafından istihdam edilen ve 937 yılı gayesine kadar,iki hademe ile birlikte,ücretleri temin edilmiş bulunan memurlar tarafından tedvir edilmiş ve bu sebeple de tebellüğ edilen kadro çizelgesinde yazılı hesap işyarlığına başka kimse alınmamıştır.Bu durum,10 sayı,18/4/938 tarihli yazı ile Kültür Bakanlığından sorulmuştur.

B-Hesap durumunu gösterir çizelge ile,bu ay içinde satın alınmış eşyayı gösterir çizelge ilişiktir.

VI-Kadro durumu:Tebellüğ edilmiş bulunan kadroya göre 8 Öğretmen,iki ispekter,bir aşçı ödevlerine atanmış bulunmaktadır.Doktor ve askerlik öğretmenleri henüz bulunamamışlardır.Mayıs ayı içinde Doktor ve Askerlik Öğretmeninin bulunup işe başlattırılmalarına çalışılacaktır.

VII-Öğitmen namzetleri ve seçim: Duyurultuları gereği 25 Kars İl'inden,25 Artvin ve 25 Ağrı'dan alınmak üzre 75 namzet alınacaktı.Kars ve Artvin'den hazırlanmış namzet fişlerinden 25 er kişi seçilmiştir.Bunların 48 i kursta mevcut bulunmaktadır.Nisan ayı içinde Ağrı'dan fişler gelmemiş bulunduğundan Ağrı İl'i için seçim yapılamamıştır.

Seçimde,namzetlerin bölge teşkil etmeleri ön plânda tutulmu ve İlkokul mezunları tercih edilmiştir.İl'lerden alınan öğretmenler sayısına göre de bölgeler meydana getirilmesi hesaplanmıştır.

Bu vaziyete göre Artvinden alınan üç öğretmen için şavşat,

İHT Arşivi-C8/Z-117/0/EB sf.2/8

Ardanuç, Şirya bölgeleri ve yine üç öğretmen alınan Kars için Bardız, Selim, Çanak bölgeleri kurulması hesaplanmıştır.

İki öğretmen alınan Ağrı için de iki bölge meydana getirilmek üzere seçim yapılacaktır.

VIII-Vakit çizelgesi: Saat beş buçukta kalkmak ve yirmi ikide yatmak üzre vakit çizelgesi yapılmıştır. 24 saatlik zamanın onbirsaat yirmi beş dakikası tarım ve Kültür üzerinde çalışmalara ayırt edilmiş, diğer kısım dinlenmeğe bırakılmıştır.

IX-Eğitim: Namzetlere yarınki meslek hayatlarında ve şahsi hayatlarında müessir olacak üstün temizlik alışkınlığı vermek üzre tertibat alınmış, her gün için el, ayak, yüz yıkama ve sıkca traş olmaları yoluna konulmuştur. Diş fırçası, macun kullanma işi mayıs içinde yoluna konulacaktır.

Genel işler ve tarım işlerine karşı alâka, Kültür'e bağlılık ve muntazam çalışmaya karşı kazanılması gereken alışkınlığın temini ön iş olarak ele alınmış bulunmaktadır.

X-Öğretim:

A-Türkçeden, temel harflerden yazma, okuma, okunanı anlama ve anlatma üzerinde çalışılmıştır. her Eğitmen namzedine bir alfabe kitabı verilmiştir.

B-Hesaptan sayma, yazma, yazal ve sözel, basitce, toplay ve çıkay işlevleri yaptırılmıştır.

C-Yurt yaşama bilgisinden vücut temizliği konusu işlenmiştir.

Talim heyetini teşkil eden öğretmenler ay içinde tamamen gelmemiş bulunduklarından gruplar meydana getirilememiş ve idare yolu ile öğretmen ve eğitmen namzetleri vazifelendirilmişlerdir. Program mücibi birinci hafta içinde yapılması gereken yoklama da nisan içinde yapılamamıştır.

XI-Tecrübeler: Derslerin ayanî ve faal bir metodla verile bilmesi için:

A-bir sebze bahçesi hazırlanmış ve muhitte yetişmesi mümkün sebzelerin tohumları tedarik edilip ekime başlanmıştır.

B-Etrafın ağaçlanmasını ve eğitmen namzedinin ağaç dikmiş olmasını temin yolunda ağaç fideleri hazırlanmış ve dikilmeğede başlanmıştır. Dikilen ve dikilmekte olan ağaçlar arasında bir kısım da meyva ağacı bulunmaktadır. (Dikme işi henüz sona ermemiş bulunduğundan rakam tesbit edilmemiştir)

C-Tarım Bakanlığınca verilmiş bulunan 1500 liralık tahsisatla İstanbuldan ziraat aletleri numaralanmış ve çayır biçmemakinesi, beygir tırmığı, iki adet pulluk, 25 tane kürek Kars'tan satın alınmıştır. İki kısrak, arıcılığa ait kovan ve diğer araçlar da satın alınacaktır.

İşler ve dersler ilerledikçe muhitin icaplarına göre vasıtalar hazırlanacak ve rasyonel bir çalışma alışkınlığının kazandırılmasına önem verilecektir.

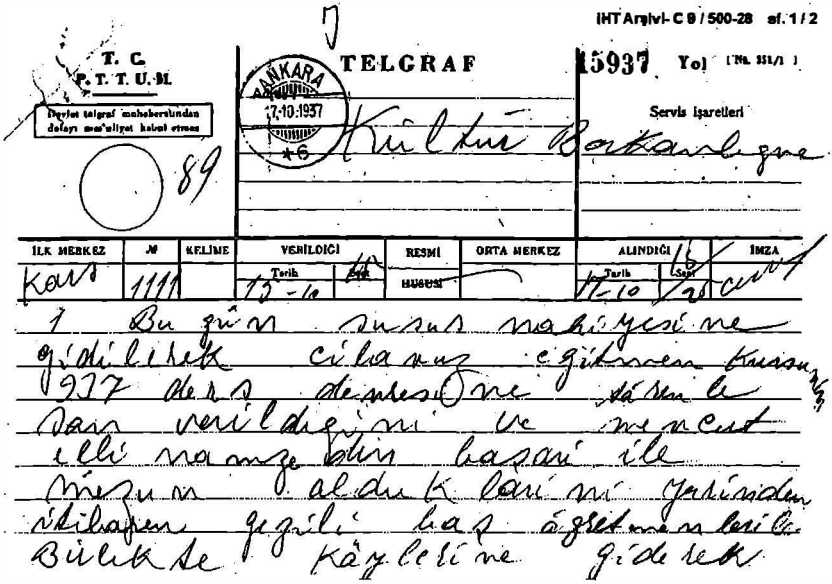
XII-Hulâsa: 22/4/938 tarihinde açılan kurs 30/4/938 tarihine kadar iyi bir tarzda faal bulunmuştur. Öğretmen ve Eğitmen namzetleri, ilk günler olmasına ve acemi bulunmalarına rağmen, alâka ile ödevlerine bağlılık göstermişlerdir.

Gelen aylarda gideğit üstünlük görüleceğinin bugünden belli olmakta olduğunu arzile nisan ayı raporunu sunar, içten saygılarımı yüceltirim.

Kurs Direktörü

Halit Ağan

30 Nisan 1938 yılı raporu: Kurs Direktörü (Müdürü) Halit Ağanoğlu (Arşiv: İHTBV)

İHT Arşivi- C 9 / 500-28 sf. 1 / 2

T. C.
P. T. T. U. İL

TELGRAF

15937 Yol

Devlet telgraf muhaberatından dolayı muamelat kabul etmez

ANKARA
17-10-1937

Servis işaretleri

Kültür Bakanlığına

89

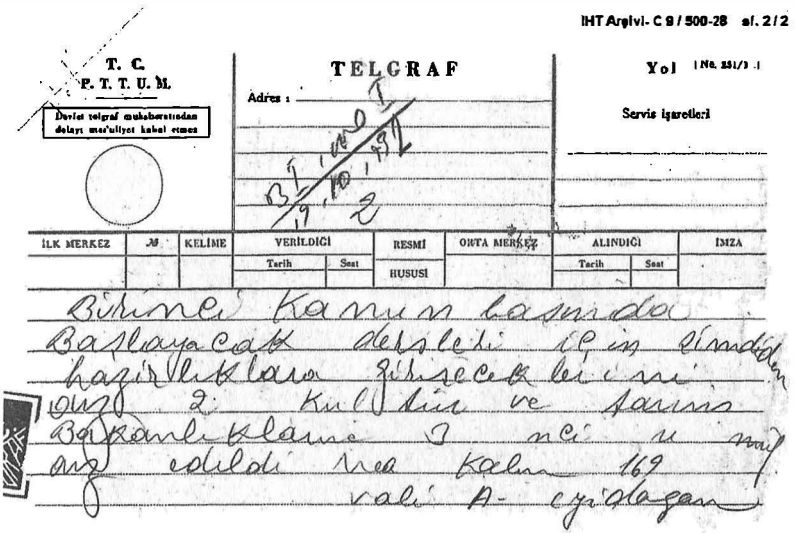
İLK MERKEZ	№	KELİME	VERİLDİĞİ Tarih	Saat	RESMİ HUSUSİ	ORTA MERKEZ	ALINDIĞI Tarih	Saat	İMZA
Kars	1111		15-10				17-10	20	

1 Bu gün sunus nahiyesine gidilerek cilavuz eğitmen kursu 937 ders devresine ait ders verildiğini ve mevcut eli namze bir başarı ile mezun olduklarını yakından itibaren geçili kış öğretmen kursu Bülbülde köy okuluna gidecektir.

edilecektir."[49] Oysa gazetenin sonraki sayılarında bu kararın aylar boyunca uygulanamadığı görülür. Gazeteden izleyebildiğimiz kadarıyla il bütçesinin sınırlı olması, onarıma başlamayı engelleyen önemli bir etkendir. Fakat bir süre sonra beklenen fırsat çıkar ve Cılavuz'daki binaların onarılacağına ilişkin haberden altı ay sonra Kars, dönemin milli eğitim bakanı olan Saffet Arıkan'ı ağırlar. 14 Temmuz 1938'de Bakan "Bay Saffet Arıkan", Vali Eyidoğan'ı makamında ziyaret eder:

> [...] Yanlarında vekâlet Kültür heyeti ve İlbay Akif Eyidoğan'la Kültür direktörü Bay Sadi Tokcan olduğu halde 14-7-1938 sabahı vilayet makamını ziyareti müteakip otomobillerile Cilavuz Eğitmen kursunu tetkik etmişlerdir. Eğitmenlerin durumu, okulun vaziyeti, tedrisat işlerile yakından ilgilenen Bakan, Kurs Direktör ve talim heyetine teşekkürde bulunmuş yemeği burada yedikten sonra iyi intibalarla ayrılmışlardır.[50]

Bu haberden dört gün sonra binaların onarılacağı haberi yeniden yayımlanır:

İHT Arşivi- C 9 / 500-28 sf. 2 / 2

T. C.
P. T. T. U. M.

Devlet telgraf muhaberatından
dolayı mes'uliyet kabul etmez

TELGRAF

Adres :

Yol

Servis işaretleri

İLK MERKEZ	No	KELİME	VERİLDİĞİ Tarih	Saat	RESMİ HUSUSİ	ORTA MERKEZ	ALINDIĞI Tarih	Saat	İMZA

Bükreş kanun başında
Başlayacak dersleri için elindeki
hazırlıklara göre cevabi
gönderilmesi ve tarihin
bildirilmesi rica olunur 169
Vali A- cyidoğan

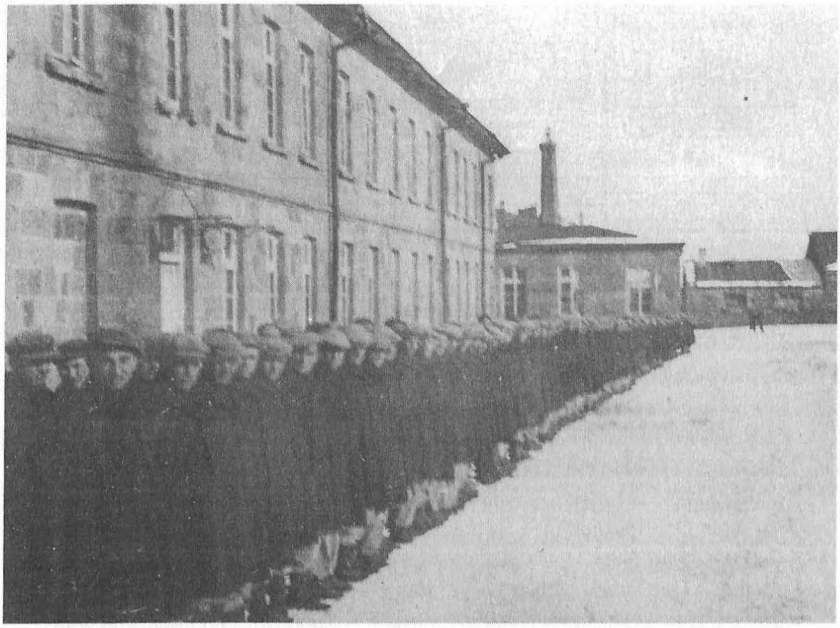
Yukarıda yer alan telgraf, Kars Valisi Akif Eyidoğan tarafından 17.10.1937'de Kültür Bakanlığı'na çekilmiştir. Telgraftan görüleceği gibi eğitmenlerin mezun oldukları belirtilmekte ve köylere gönderileceğinin bilgisi verilmektedir. Bu belgede de Vali Eyidoğan'ın Cılavuz Eğitmen Kursu'yla yakından ilgilendiği görülmektedir. (Arşiv: İHTBV)

Cılavuzdaki binadan köy öğretmen okulu olarak istifade etmek için yakında tamirata başlanacaktır. Ve yahut bu binadan istifade edilerek Eğitmen adayı mevcudu önümüzdeki yıl 200'e çıkarılacaktır.[51]

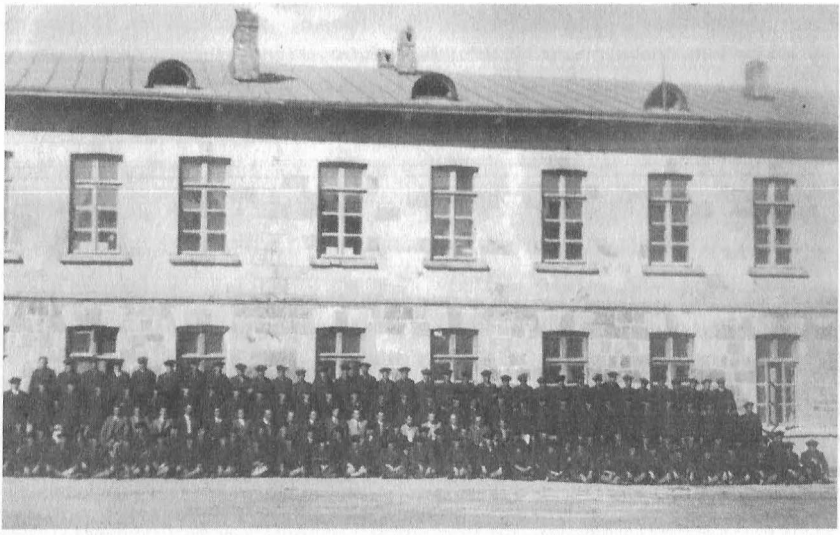
Cilavuzda açılan eğitmen kursunun müstakil binada yerleşmesi için bugünkü Susuz Okulu yanındaki büyük binanın tamiri kültür bakanı Bay Saffet Arıkan'ın Kars'ı ziyaretlerinde nazarı itibare alınmış ve bunun içinde Vekalet yardım vaadında bulunmuştur. Binanın hemen tamirini temin maksadile bakanlıktan 6 bin lira tahsisatla, 6 ustanın gönderildiği anlaşılmıştır. Bu suretle gelecek sene Eğitmen namzedi kadrosu 250 ye çıkarılacaktır.[52]

Görüldüğü gibi 14 Temmuz 1938'de alınan karar, çok kısa süre içinde 19 Ağustos 1938'de uygulanır.

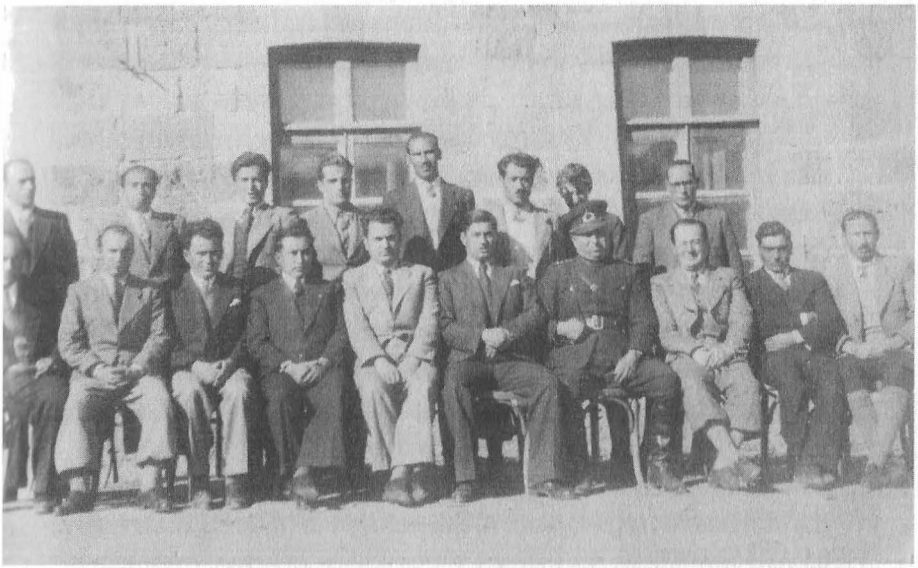
O yıllarda eğitmen kursu ve köy enstitüsü söz konusu olduğunda bürokratik engellerin ortadan kalktığını söylemek mümkündür. Alınan kararlar, verilen sözler çok kısa bir zaman içinde yerine getirilir. Saffet Arıkan'ın Cılavuz Eğitmen Kursu'nu ziyareti, köy öğretmeni

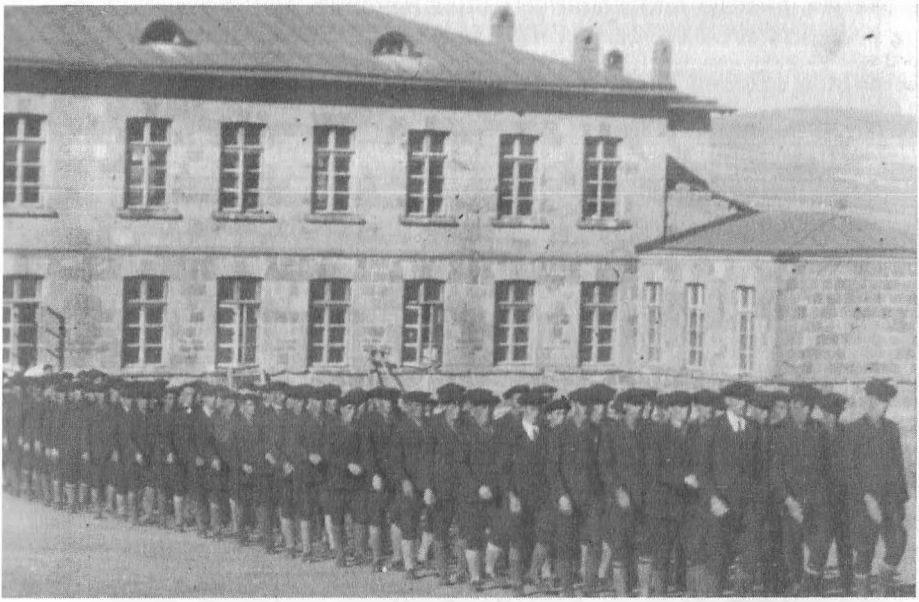
Eğitmenler, 1939.

Eğitmen kursunun eğitmen adayları ve öğretmenleri bir arada, 1939.

Öğretmenler ve eğitmen kursuna konuk olan subay, 1939.

Eğitmen adayları, 1939.

yetiştirme işinde daha somut adım atılmasını sağlamış; Kars kamuoyunda bu doğrultudaki umutlar artmıştır:

> Öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere Susuzda bir köy öğretmen okulu açılması için yapılan teşebbüs bakanlıkça tetkik edilmektedir, her halde müspet bir neticeye varacaktır.[53]

Haberin hemen altında Ardahan'a ortaokul açılacağı, Iğdır'da açılacak ortaokulun temelinin atıldığı bilgisi verilmektedir. Bu haberin yanındaki sütunda ise, Toker'in sorunu bütün boyutlarıyla ele alan oldukça uzun bir yazısı bulunmaktadır. Yazı şu sözlerle sonlanır:

> Bina bakımından hazır olan Cılavuz'da bu okulu açmak, nihayet teşkilat meselesidir. O zaman doğu köylerine kültür bollukla girecektir. Bu işin incelenmesi ve buna ilgi gösterilmesini kültürcülerimizden bir köy kalkınma davası olarak dileriz.[54]

Kısa bir zaman sonra, 25 Birinciteşrin (Ekim) 1938'de Cılavuz'da binaların tadilatına başlandığı ve eğitmen adaylarının sayısının iki katına çıkacağı müjdelenir ve Kültür Bakanlığı'na "memleket hesabına şükran ve minnetarlık" duygularıyla teşekkür edilir.[55] Haberin altında eğitmen kursu mezunlarının orduevinde müsamere verdikleri anlatılır:

> Cilavuz Eğitmen Kursu mezunları 22 Cumartesi gecesi şehrimiz orduevinde çok orijinal bir müsamere vermişlerdir. Müsamere zengin bir program tatbik etmekle beraber memleketin bütün ileri gelenleri hazır bulunmuştur. Burada köycülük ve kültürünü temsil eden eğitmenler, yarın köylere hakiki bir varlık ve inkılap bekçisi olacaklardır. Müsamerelerdeki muvaffakiyetlerinden dolayı eğitmenlerimizi tebrik ederiz.[56]

Gazetenin eğitmen kursunda olan biten her şeyi Kars halkına anlatmaya büyük önem verdiğini görebiliriz. Örneğin Kars Lisesi öğretmenlerinin Cılavuz'a yaptıkları gezileri gazetede haber olur. Ayrıca gazetenin yazarı ve lise tarih öğretmeni Tarhan Toker, Cılavuz'da bir gününü geçirir ve gözlemlerini gazetede yayımlar. Toker'e göre, Doğu köylerinin eğitmen ihtiyacı bu yolla karşılanacaktır. 1937'de

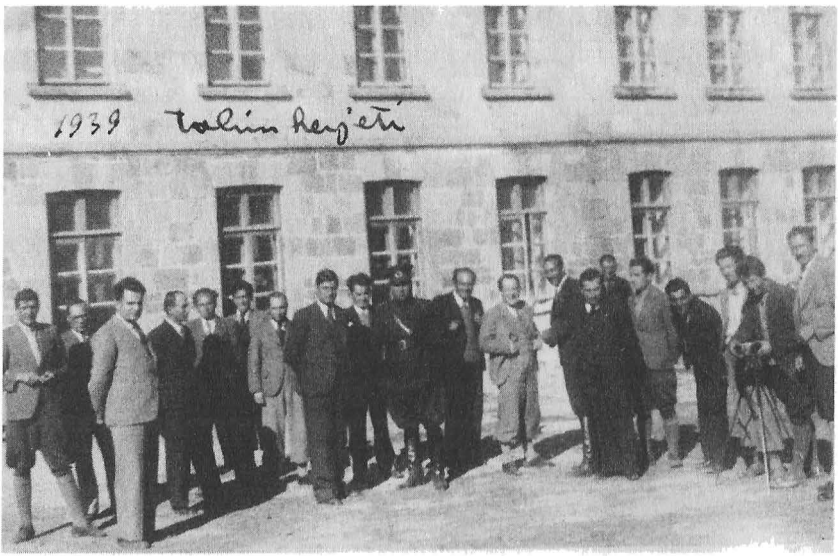
açılmasının hemen ardından 50 mezun, 1938 başlarında 65 mezun Kars köylerine dağılır. Başlangıçta Kars-Ardahan çevresinden askerliğini yapmış köylü gençler alınırken, ilk mezunlardan sonra Ağrı ve Çoruh çevresinden de gençler alınır:

> [...] Bu suretle Cılavuz Eğitmen kursu üç vilayetin eğitmen isteğini karşılayacak demekti. İşte bu suretle açılan Cılavuz eğitmen kursunun nasıl çalıştığını ve kursun genel vasıflarını tebarüs ettirmeye çalışacağım.
>
> 1. Kurs binası bölge durumu: Kurs binası Susuz yatılı okulundan başka bir yer değildir. Bina yatılı okul için her türlü isteği karşılıyacak vaziyette tam manası ile mükemmeldir. İdare odaları, öğretmen odası, yemekhane ve yatak odası, atalyeler, Eğitmenlerin yemek yemeleri için modern yemek salonu, mutalaa salonu, yatakhaneler, revir... gibi bir çok bölümleri ihtiva ediyor.
>
> 2. Binanın dış durumu, tarla ve bahçe: binanın iş teşkilatı ve taksimatının düzgün olduğu kadar bahçe ve tarla vaziyetide çok mükemmeldir. Bahçe olarak ayrılan arazi Eğitmenler tarafından teşcir, tarh edilerek güzel bir hale sokulmuş, her nevi sebze ve fidan yetiştirilmiştir. Ayni zamanda bahçenin içine yine eğitmenler tarafından Havuz, çeşme ve yol gibi faydalı şeylerde ilave edilmiştir. Tarla olarak tefrik edilen arazi bir takım maktalara bölünerek üzerinde ekim, gübre, hububat, sebze, makine, pulluk, saban ve çapa gibi tarımsal ameliyelerin netice vereceği randıman üzerinde, tecrübe tarlalarında riyazi nisbetler dahilinde mesai ve ameliye sarfediliyordu.
>
> 3. Bir günlük eğitmen mesaisi, Eğitmenler için hazırlanan program cidden köyün yükselmesi çok pratik ve amelidir. Zira bu programa göre; günlük mesai çizelgeleri Öğleye kadar, arıcılık, tavukculuk, Sütcülük, köy sağlığı, tarla zıraatı, ameli işler ve atayla mesaisi gibi bir yığın faaliyet ve hareketten ibarettir. İşler şef öğretmenler tarafından idare edilir. İşlerden kurtulan eğitmenler, öğle yemeklerini kalori cedveline göre tanzim edilmiş olan tabele muhteviyatına göre gıdalı bir şekilde temiz ve sıhhi masalarda gayet zevkle yiyorlar. Bu ameli adamların yemek yiyişide, işleri kadar asılane ve iştahlı idi. Köyün kudretini aşmıyacak şekilde tam bir köy gıda kadrosuna göre tanzim edilmiş olan yemek tabelesi cidden şayanı kayıttır. Bunda aranan, tenevvüden ziyade gıda kalori, bolluk ve temizlikti. Ekmeklerde halis kırmızı buğday ekmeği idiki bu bizim Françolardan muhakkak çok lezzetli ve gıdalıdır. Yemeklerden sonra uzun bir istirahat devresi vardır. Bu istirahat devresinide çalışmaktan zevk duyan bu köylü gençler boşa harcamıyor. Bu fasıladan istifade ederek ya bahçede, ya

atalyede veya salonda çalışmakla vakit geçiriyorlar. Serbest çalışan salonuna konmuş olan kara tahtalarda ameli köy hesapları yapan Eğitmenler bilhassa bu matamatik faaliyetten çok haz alıyorlar. Bir kısmıda büyük mutalaa salonuna çekilerek Köylünün gazetesi, Tayyare dergisi, bakanlık tarafından gönderilmiş kitaplar ve ders notlarını sessiz ve anlayışlı olarak okumakla vakit geçiriyorlar... Bilhassa bu salon mesaisi çok gurur duyulacak şekildedir, yarının köy eğitmeni burada okumanın zevkini alıyor köyünde de böyle bir yerin kurulması için gereken örnekleri burada alıyor.

Salonun tefrişi çok orijinaldı. Duvarlarda şu levhalar görülüyor. Atatürkün Kocatepede büyük resimleri, Başvekil, diger memleket büyüklerinin resimleri, inkılap safhalarını anlatan tablolar, köylü, ekonomi, endüstri, tarım, tayyare tabloları, köy nüfus grafikleri, vecizeler... Bunların en orijinal olanı (32000 köyü biz kurtaracağız) levhasıdır. Bir tarafta radyo... Eğitmenler istirahat zamanlarında bu radyo ile dünya ahvalini öğreniyorlar. Öğleden sonra kültür dersleri coğrafya, tarih, yurd bilgisi sağlık ve ekonomi bilgileri, ziraat bilgileri, okuma, yazma, matamatik, çocuk pedagojisi, Psikoloji... Eğitmenleri hazırlayan şefler ve genç tecrübeli öğretmenler bu adamlarla geceli gündüzlü meşgul olmaktan haz ve zevk duyarlarken eğitmenlerin çok enerjik ve verimli adamlar olduğunu söylemekten kendilerini alamıyorlardı. Bu temiz ve köy hayatı yaşanan inkılap yuvasında bilseniz ne kadar zevkli saatler geçirdim. Eğitmenlerle görüşmek, onların çalışma ve eğlenmelerini görmek, öğretmen ve şefleri iş elbiselerile mesai başında bulmak, insana enerji aşılıyordu. Sözümü keserken yarın köylerde inkılap bekçiliği yapacak olan eğitmenlere muvaffakiyetler diler bütün hayatını bu memleket evlatlarının yetiştirilmesine ve köy davasına bağlamış olan genç direktörlerile şef ve öğretmenlerine tebrik ve takdirle karşılamağı bir ödev bilirim.[57]

Toker'in bu izlenimlerini heyecan dolu, sıcak bir üslupla anlattığı görülmektedir. Cılavuz'da olan bitenler dönemin aydınları tarafından ütopyanın gerçeğe dönüşmesi olarak anlatılır. Onlar için köylü çocuğunun yaşamındaki her olumlu değişim, ülke için umut kapılarının aralanması demektir. Kars'ta yaşayan aydınlar, çağdaşlaşmanın köydeki değişimle başlayacağından emindirler. Bu yüzden de gazetede, eğitmenlerin attığı her adımı destekleyici ve kamuoyunda da ses getirmeyi sağlayacak yazılar yayımlanır. Bakan Arıkan'ın eğitmen kursunu ziyaretinin ardından Kars ve çevresinde köy kalkınmasına

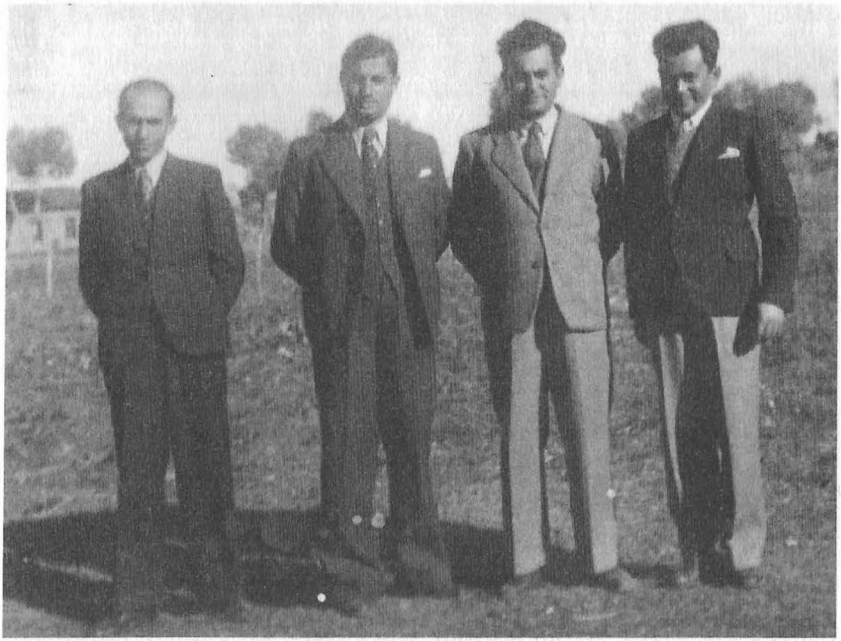
Öğretmenler bir arada, 1939.

yönelik umutların arttığı görülür. İşte gazete, bir yandan umutların sözcülüğünü yaparken, öte yandan da devletin aldığı kararların kamuoyunda destek görmesine hizmet eder.

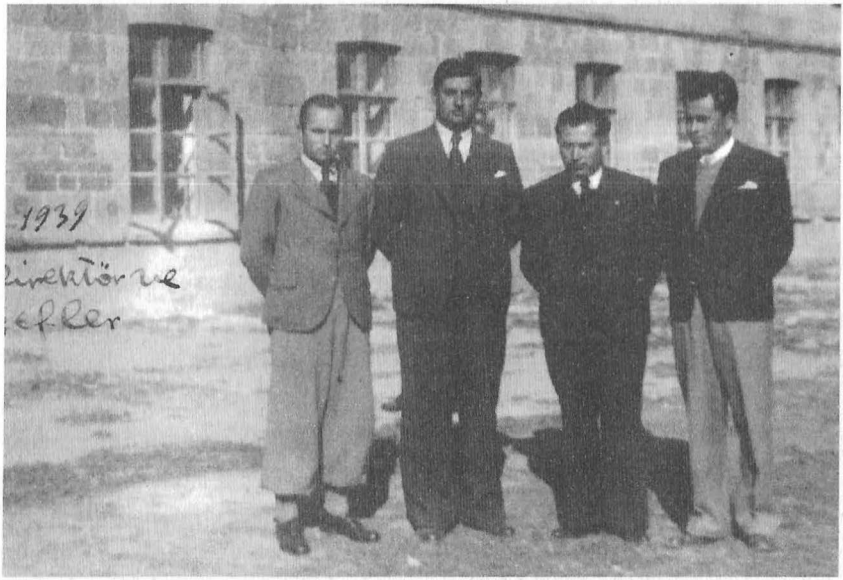
Kars Gazetesi sadece Kars'ı ve Cılavuz'u ziyaret eden devlet büyüklerini, akademisyenleri, yazarları haber olarak vermez; 30 km uzaktaki Cılavuz'dan Kars'a gelen öğretmenler hakkında da bilgi verir. Cılavuz Eğitmen Kursu öğretmenlerine de "büyük adamlara" verdiği değerin aynısını verir! "Cilavuz Eğitmen Kursu Muallimleri" başlıklı bir haberde de "Pazar tatilinden istifade ederek Cilavuz Eğitmen kursu talim heyeti şehrimize gelmişler ve akşam dönmüşlerdir"[58] denilmektedir. Gazeteye sadece Cılavuz'un muallimlerinin değil, eğitmen adaylarının yaptığı geziler de haber olur:

> Cilavuz Eğitmen kursu pamukçuluk tetkikatı için Iğdır'a gitmiş ve gereken müşahede ve tetkikler yaptıktan sonra dönmüşlerdir.[59]

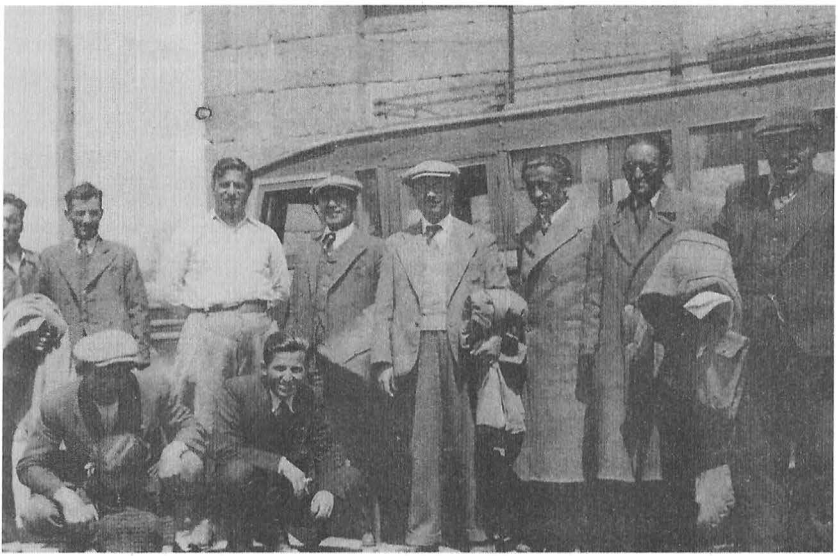
Kars Gazetesi'nde eğitmen kursundan mezun olanlara verilen değeri, eğitmenlerin hangi bölgeye ve hangi köye atandıkları haberinden bile anlamak mümkündür.[60] Cılavuz Eğitmen Kursu'ndan

Ziraatçılar ve öğretmenler, 1939.

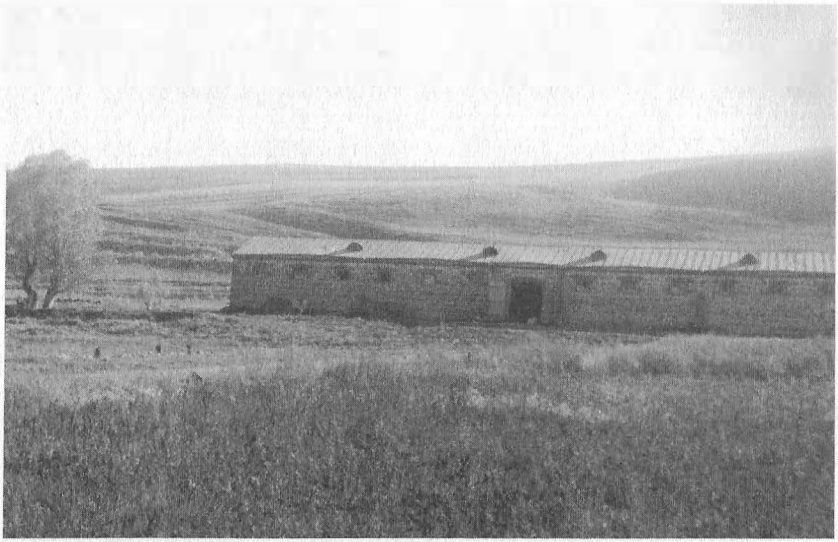
Eğitmen Kursu Direktörü Halit Ağanoğlu (soldan ikinci) ve eğitim şefleri, 1939.

Halit Ağanoğlu, öğretmen arkadaşları ve konuklarla birlikte. Arkada Kars'a yolcuları götürecek olan otobüs. 7.10.1941. (Arşiv: Yüce Ağanoğlu)

mezunların sayısı arttıkça gazetede mezunların listesi yayımlanmaz. Buna karşın eğitmenlere gönderilen araç gereç ve malzemelere ilişkin haberler daha fazla görülmeye başlar. Eğitmenler kanununda, kursu bitirenlere köylerinde kullanacakları araç gereçlerin, eğitim materyallerinin verilmesi zorunludur. Bu uygulama 1945'lere dek devam eder:

> Ziraat vekaleti, vilayetimiz dâhilindeki eğitmenlere tevzi olunmak üzere yeniden 61 adet pulluk ile en iyi cinsinden bamya, kabak, biber, patlıcan ve fasulya tohumu göndermiş, bunlar ziraat müdürlüğümüzce eğitmenlere tevzi olunmuştur. Vekâletimizin bu kiymettar alakasını, eğitmenlerimiz'in iyi çalışmalariyle ödeyeceklerini umarız.[61]
>
> ...
>
> 1940 yılında, Cilavuz Eğitmen Kursundan mezun olan ve Kars bölgesinde vazife alan 61 eğitmene Ziraat vekâleti tarafından 61 adet Gazi Orman Çiftliği mamulatı pulluk, Erzurum tohum islah istasyonundan 7000 kilo buğday, 1000 kilo arpa, 10000 kilo yulaf, Bursa ziraat mektebinden 5 kilo kabak, 1 kilo 300 gram biber, 1 kilo 300 gram patlıcan tohumu ile İstanbul ziraat mektebinden olmak üzere 2 kilo 500 gram bamya tohumları gönderilmiştir. Buğday, yulaf, arpa

Eğitmen Kursu adayları tarafından yapılan tavla, 1939.

Solda Halit Ağanoğlu, Eğitmen Kursu'nun atlarıyla poz veren eğitmen adaylarıyla birlikte, 1939.

tohumlukları tevzi edilmiş, sebze tohumları ise Iğdır, Tuzluca, Kağızman Bölgesi eğitmenlerine gönderilmiştir. Pulluklar 24-5-941 tarihinde geldikleri için henüz tevziatı yapılmamıştır. Tevzii için icap eden tebliğatı yapılmıştır.[62]

Görüldüğü gibi Cılavuz Eğitmen Kursu'ndaki yaşantı, eğitim tarzı, mezunların adları ve atandıkları yerler, kursu ziyaret edenler, eğitmenlerin ziyaret ettikleri yerler, eğitmenlerin Kars Orduevi'nde verdikleri müsamereler, görev yerlerindeki başarıları, kendilerine verilen araç gereçler vb eğitmenle ilgili her şey *Kars Gazetesi*'nde haber değeri taşır. Askerde okuma yazma öğrenmiş bu köylü gençlere yönelik yaklaşım çok önemlidir ve özgüven inşası anlamına gelmektedir. Bu 1930'lu ve 1940'lı yılların ortalarına dek devletin yaşama geçirdiği bir politikadır; köy enstitülerinin açılmasıyla birlikte daha programlı ve verim alıcı bir biçime bürünür...

3. BÖLÜM

KURUMSALLAŞMA: CILAVUZ KÖY ENSTİTÜSÜ

Eğitmen kursunun başarısı bu eğitimi niteliksel ve niceliksel açıdan geliştirmeyi gündeme getirmiştir. Balkır'ın dediği gibi "Köy Enstitüsünün anası, eğitmen yetiştirme kurslarıdır."[1] Bu sav, Cılavuz Köy Enstitüsü için de doğrudur. Eğitmen kursuyla birlikte ortaya çıkan başarı, oluşan birikim, Cılavuz Köy Enstitüsü'nün açılmasını ve toplumsal alanda meşruiyetini sağlamıştır. *Kars Gazetesi*'nden izlediğimiz gibi Kars kamuoyu, kız ve erkek köy çocuklarının aynı mekânda eğitim görme, barınma ve üretme düşüncesine alıştırılmıştır.

Bu bölümde öncelikle Kuzeydoğu Anadolu'nun içinde bulunduğu yaşam koşulları, Cılavuz Köy Enstitüsü'nün kuruluş amacı, öğretmenlerin özellikleri, enstitüye ayrılan arazinin ve enstitü binalarının niteliği, enstitüde hangi araç gereçlerin bulunduğu, öğrencilerin seçildiği iller ve öğrenci sayısı, eğitim biçimi, üretim biçimi, enstitüdeki hayvan sayısı, gündelik yaşantı ayrıntılarıyla incelenecektir. Bunun yanı sıra Cılavuz Köy Enstitüsü mezunlarından, enstitüde öğretmenlik yapanlardan, Susuzluların anlattıklarından ve bugün öğretmen lisesi öğrencilerinden elde ettiğimiz verileri değerlendireceğiz. Fakat burada gözden ırak tutmamamız gereken nokta, diğer enstitüler gibi, Cılavuz Köy Enstitüsü'nün bir okul değil, "enstitü" oluşudur: Kuruluşu, işleyişi, yönetimi, yerleşimi bakımından da köy enstitüleri bir okul değildir. Hiçbir okulda köy enstitüsünde bulunan

yapılar, bölümler, çalışma alanları yoktur; olsa bile köy enstitülerindeki gibi geniş çapta değildir.[2]

Enstitünün Kuruluşu

Cılavuz Köy Enstitüsü, önceki bölümde değindiğimiz büyükbaş hayvancılığa uygun, su kaynaklarının bol olduğu ve oldukça sert bir iklime sahip coğrafyada kurulur. Bir anlatıya göre, Ağanoğlu enstitü için bir yer aramak amacıyla at arabasıyla Kars'ı ve çevresini dolaşır. Ancak kendisine gösterilen mekânları uygun bulmaz. Bu sırada kendisini dolaştıran arabacı, bir de Cılavuz'a bakmasını önerir. Cılavuz'daki binaları gören Ağanoğlu, buranın enstitü için kullanılabileceğine ikna olur. Çevrede kendisine kimlerin yardımcı olacağını sorar. Şaduman (Yamen) Ağa'dan söz ederler. Böylece Şaduman Yamen'le tanışır, dostlukları başlar ve Cılavuz'daki en büyük destekçisi olur. Ot bürümüş, yıkıntılar içindeki binaların onarımı için ilk destek ondan gelir.[3] Binaların onarımı önce eğitmen adayları, sonra enstitü öğrencileri tarafından yapılır. Ardından da eğitime başlanır. Ağanoğlu, Cılavuz'daki binaları gördüğünde "Şu harabeler içime bir sızı veriyor" diyerek duygularını dile getirir. Binaların çatıları sökülmüş; pencereleri, duvarları yıkılmış, yağmur ve fırtınadan erimiş, güneşten çatlamış, binaları otlar sarmıştır. Uygarlık tarihini anımsatan Ağanoğlu'na göre, insanlığın yapıcılıktan yıkıcılığa geçtiği tarih dilimi "gerileme devri"dir ve bizim tarihimiz bunun örnekleriyle doludur. "Yapmak ve yıkmak psikolojik bir problemdir. İleri adam yapıcıdır. Gururunu, eserinde görür. Eserin çöküşü ve yok oluşunda teessürlere boğulur... Fakat insan yıkması, insan ihmalinden yıkılma, öldürmenin yarattığı acılar başkadırlar ve bir türlü dinmezler."[4] Ağanoğlu, Cılavuz'un binalarına bakarken, Kurtuluş Savaşı sonrası Anadolu'nun harabe haline gelmiş coğrafyası ile halkın yaşam koşullarının geriliği arasında bağ kurar. O, mevcut koşulları değiştirmeyi ve ileri gitmeyi, bu koşullardan kurtulmayı ana dava olarak benimser. Bu davanın başarılması için halkın bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Ağanoğlu, çözümün "terbiye meselesine" dayandığını ve "asırların

katılığı"nın ancak eğitimle aşılabileceğini öne sürer. Bunu da halkın öncüsü olacak öğretmenin "konfora değil, konfor yaratmaya" yönelmesiyle gerçekleşeceğini belirtir.[5] Nitekim Ağanoğlu, eğitmen kursu müdürlüğünden enstitü müdürlüğünün sonuna dek bu uğurda büyük bir mücadele yürütür.

Enstitü Müdürü Halit Ağanoğlu, başlangıcından itibaren enstitüyü anlatan yazılar yazar. *Kars Gazetesi*'nin yanı sıra *İlköğretim Dergisi*'nde de bu yazıları yayımlanır. Bunlar arasında "Köy Enstitüleri ve Ankara" başlıklı yazısı, Ağanoğlu'nun 1949'da Cılavuz'u anlattığı kitabının giriş bölümünde de yer alıyor.[6] Ağanoğlu 1944 yılında, *Köy Enstitüleri Dergisi*'nde öğrencilerinin geldiği bölgenin coğrafi ve sosyoekonomik özelliğini şöyle değerlendirir:

> [...] Bölgenin kışları sert ve altı yedi ay kadar uzun sürdüğü olur. Kış ayları içinde şiddetli tipili fırtınalar olur. Köyden köye hatta bir köy içinde, evden eve geçilmek imkanı kalmaz. Karın iki metreye kadar yağdığı yıllar olur... Yapı malzemeleri taş, çok defa kerpiçtir. Evlerin üstleri toprakla örtülüdür... Yağmurlu günlerde köy içleri çamurlu bataklık haline gelir. Köy evleri umumiyetle penceresiz, badanasız, ahırlarla iç içe, sağlık şartlarından uzak bir durumdadır. İstirahat odaları, mutfak, yemek yeri gibi bölümler hemen iç içedir. Evler dış görünüşleriyle bir güzellik taşımazlar. Köy kadınlarının giyimleri çok iptidaidir. Başlara mangırlı fesler giyildiği ve burunlara hızma denen bir nevi küpe takıldığı görülür. İstihsal vasıtalarının başlıcaları: Karasaban, pulluk, kazma, tırpan, iptidai harman aletleri. Bazı yerlerde çayır makinesi, beygir tırmığı, fenni arı kovanına da rastlanır. İstihsal metodu göreneklere müstenittir, tecrübelere dayanmaz. Cer kuvveti ekseriyetle, öküz, manda ve az olarak da attır. Damızlık olarak inek, koyun, keçi, manda, at beslenir. Köylüde düşünme ve hayat telakki-i bakımlarından gerilik göze çarpar. Şii, Şafii, Sünni, Alevi... gibi birçok mezhepler, bu bölge insanlarında ayrı ayrı zihniyet ve telakki tarzları yaratmış bulunmaktadır. [...] Yüz köye 27 öğretmen düşmektedir. [Ağanoğlu burada Ağrı, Erzurum, Kars ve Çoruh'u içeren bütün bölgeyi kastetmektedir.] Kız çocuklarının yüzde 10'u, erkek çocuklar yüzde 24'ü okullara devam etmektedir.[7]

Ağanoğlu, bu bölgeye Cılavuz Köy Enstitüsü müdürü olarak atandığı zaman planladığı o kadar çok şey vardır ki duygu ve düşün-

celeri, tümüyle yaratacağı kuruma ve yetiştirmeyi düşündüğü gençlere odaklanmıştır:[8] Enstitü yeri seçilirken iklim şartları, güneş, hava ve su daima ilk planda hesaba katılır.[9] Ardahan ve Kars, 30 yıl Çarlık Rusya tarafından işgal edilen ve Kurtuluş Savaşı'nın ardından bağımsızlığına kavuşmuş yerlerdir. Bu yüzden Ağanoğlu için Kars ve civarı, "sade vatan coğrafyası değil tarihimizdir... İçinde övüne övüne, sevine sevine" gezilen bir yerdir."[10]Ağanoğlu'nun Cılavuz'a müdür sıfatıyla yola çıktığı sırada hissettikleri ile görüşülen öğrencilerin duygu ve düşünceleri arasında önemli bir paralellik bulunmaktadır. 1940'ta Ağanoğlu, 37 yaşında deneyimli bir öğretmendir.[11] Buna karşılık Cılavuz'a kabul edilen öğrencilerden en küçüğü 11, en büyüğü ise 16 yaşındadır. Müdür Halit Ağanoğlu, Cılavuz'a yabancı değildir. Daha önce (1937-1939 yılları arasında) yaz aylarında Cılavuz Eğitmen Kursu'nda çalışmıştır. Cılavuz'a gelen öğrenciler de Erzurum, Artvin, Ardahan ve Kars'ın köylerinin çocuklarıdır. Bu çocuklar da bölgeye yabancı değildir.

Cılavuz'a geliş öyküsüne dikkatle baktığımızda, Ağanoğlu'nun "övüne, sevine" büyük bir coşkuyla geldiği bu coğrafyada, kendisini büyük bir örgütlenmenin mimarı olarak kabul ettiğini görürüz. Bunun yanı sıra Ağanoğlu, ortaçağ kalıntısı toplumsal yapının tasfiyesinde büyük bir rolü olacağı kanısındadır. Enstitüde yetiştireceği gençler aracılığıyla "ileri milletler safında", saygın bir ülke kurmayı hayal etmektedir:

> 1940 yılının Mart ayı başlarında bir tel emri ile Trabzon'dan Ankara'ya çağrıldım. Kars'taki Cılavuz Köy Enstitüsü'nü kurmaya memur edildim... Kars'a hareket ettim. Yolda hep fikir yapıyorum: Köy Enstitüsü, köylü, millet topluluğu, bu topluluğun ilerletilmesi, geriliklerin tasfiyesi ve vara vara yarının dünyasında ileri milletler safında ileri kıymetli Türkiye. Bu yapı kurulursa, bizim de bu yeni yapıda emeğimiz geçmiş bulunacak.[12]

Halit Ağanoğlu, 2300 yıl önce Ksenophon'un Erzurum'u şöyle anlattığını söyler:

"Evler yer altında idi. Kapuları bir kuyu ağzı gibi dar. Alt tarafı genişti. Hayvanlar için yollar kazılmıştı. Fakat insanlar merdivenlerle iniyorlardı. Evin içinde keçiler, koyunlar, sığırlar ve kümes hayvanları çocuklarla karma karışıktı." Aynı dekor bugün doğu bölgelerimizde çoğu teşkil ediyor.[13]

Ağanoğlu, bu sözlerle 2 bin yıl sonra bile Anadolu'nun aynı koşullarda olduğunu belirtmek ister. Çünkü öğretmenliği süresince köylerdeki yaşamın insan onuruna aykırı olduğunu bizzat yaşamıştır. Bu nedenle de yaşadıklarını genç kuşakların yaşamasını istemez. Köylerin içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal sorunlara, akılcı bir eğitim yöntemiyle çözüm bulunacağına inanır. Anılarında, 1922'de Trabzon'da öğrenci olduğu yıllarda kuraklıktan kurtulmak için yağmur duasına çıkıldığı günlerden söz eder. "Hayat kavrulmakta ve ümitsizlik etrafı sarsmaktayken", bütün öğrenciler ve halk yağmur duasına çıkarlar. Çakıl taşı bol olan Değirmendere'nin kıyısında toplanılır, kırk bin çakıl taşı okunarak çuvallara doldurulur ve dereye dökülür. Böylece yağmur yağacağı umulur. Dahası, herkes o kadar emindir ki yağmurun yağacağından sel olmasından korkulur."[14] Yoksulluk ile batıl inançların el ele varlığını sürdürdüğü ve nüfusun çoğunluğunun köylerde yaşadığı koşullarda kalkınma davası, dönemin aydınları tarafından en önemli dava olarak görülür. Ağanoğlu, "Bizim nesil inkılâpçıdır" der: "Cemiyeti geri şartlar içinden çıkarıp, ileri şartlara göre organize edeceğiz. Geri öldürücüdür. Yaşamak için yeniye, ileriye atılacağız..."[15] İnkılapçı bir kuşağın bireyi olarak kendisini tanımlayan Cılavuz Köy Enstitüsü müdürü, öğrencilerinin de yaşama bakışını değiştirir. Ona göre:

Köylü kız ve delikanlıları okutmağa ve köylü halk yığınlarının arasına münevver insan sokmağa doğru bir gayret" olarak enstitüler kurulmuştur. Böylece "yeni hareketlerden uzak yığınlar içine, yine kendi içlerinden gençleri yeni fikir ve marifetlerle teçhiz edip salmak, fikir yayabilmenin ilk yollarından biridir.[16]

Evet, enstitüyü kuracak ve köy çocuğuna öğretmen, köy halkına öncü yetiştireceğiz. Öğretmen ve öncü nasıl bir anlayış ve karakterde bulunacaktır. Ve niçin? Sonra, ona bu anlayış ve karakteri hangi terbiye şartları içinde vereceğiz? Öğretmenin karakterini bulmak enstitüyü tasarlamayı kolaylaştırır...[17]

Ağanoğlu, enstitü mezunu öğretmenin köyde bir öncü olarak toplumsal değişimi sağlayacak özellikler taşıması gerektiği kanısındadır:

> Köyü bu halde koymayacağız. Kalkındıracağız. Kalkınma yeni cemiyete doğru şekillenmedir. Yeni cemiyet, yapısını şu unsurlarla bulmaktadır: Müsbet ilimden kök alan düşünüş, duyuş, rasyonel çalışma, sağlık ve konfor içinde yaşama, milli şuura erme, cemiyet içinde eşit haklar sistemine göre hak ve vazife anlayışı içinde bulunma, dünya milletleri arasında vazife ve hakları bilme.[18]

Yukarıda kısaca dile getirilen duygu ve düşüncelerle kurulan Cılavuz Köy Enstitüsü'nün öğrencileri de aynı yıllarda okuma hakkı kazandıkları için büyük bir umut ve heyecan içindedirler. Öğrencilerin enstitüye başladıktan sonra bu duygu ve düşüncelerine, toplumsal değişimde kendilerini birer aktör olarak görmeleri de eklenecektir. Onlar, yaşamlarının değişeceğinin bilincine henüz küçücük yaşlarında varmışlardır. Enstitülere yoksul köylü çocuklarının alınması kural olarak belirlendiği halde zaman zaman bu kuralın uygulanmadığı da görülmüştür. Örneğin öğrencilerden Perihan Akçam'ın babası memurdur. Fakat babasını henüz yedi yaşındayken kaybetmiştir. Kendi deyişiyle, annesi ve on yaşındaki ağabeyiyle köyde yaşayan dedesine ve dayılarına "sığınmış"lardır. Son derece yoksul bir yaşam sürmektedirler. İkinci görüşmeci olan Halise Sarıkaya Apaydın'ın babasının kasabada lokantası olmakla birlikte, köyle bağı sürmektedir. Her ikisinin annesi de köylüdür. Batı'da "pozitif ayrımcılık" kavramının bilinmediği yıllarda, enstitüye kabul edilen bu kız çocuklarına pozitif ayrımcılık uygulanarak okuma hakkı verilmiştir.

IHT Arşivi- D4 / 46-3 / A sf. 1 / 4

Cılavuz Köy Enstitüsünün Kuruluşu

I- TARİHÇE:- Cılavuz, Kars-Ardahan şosesi üzerinde, Karstan 30 kilometre uzaklıktadır. Karsın şimaline düşer. Susuz çayı adiyle anılan çayın iki tarafında, sathı mailleri tatlı meyilli, bir vadinin içindedir. Vadi, içindeki söğüt ve kavak ağaçlariyle güzel bir dekor meydana getirmektedir.

İklim:- Bir vadi içinde bulunan Cılavuzun havası, etrafına nazaran, daha mülâyimcedir. Bulunduğu bölgenin hususiyeti icabı olarak yazları kısa, kışları uzun sürer. Çok kere İlkteşrinlerde başlıyan soğuklar mayıs sonlarına kadar devam eder. Bu yüzden henüz olmamış bulunan birçok sebzeler donduğundan tohum almak kabil olmaz. Bazan çiftçinin harmanı kar altında bile kalır. Soğuklar sıfırın altında 40 dereceye kadar düşer. Rüzgârlar bazan şiddetli kar tipileri yapar. Böyle zamanlarda münakale tamamen durur. Karlı zamanlarda nakil işleri yalnız kızaklarla yapılır. Yağmurlar haziran ortalarına kadar sık sık yağar. Çok defa bu zamanlarda şiddetli dolular olur. Yetiştirilmeğe çalışılan sebzelerle hububata çok ziyan verir. Sıcaklar, haziran ortalarından ağustos sonlarına kadar devam eder.

Binalar:- Evvelce Cılavuzda bir askerî garnizon kurulmuş bulunuyordu. Sonraları garnizon terk edilmiş.. Muhtelif kışla, tavla, aile evleri.... gibi binalar terk edilme neticesinde, hemen kâmilen, harap duvarlardan ibaret kalmışlardı. 1936 yılında kışlalardan biri tamir edilerek Pansiyonlu köy okulu haline konulmuş ve (1937)de ilk olarak (50) mevcutlu Eğitmen kursu bu binanın bir tarafında çalışmıştı. (1938) yılında yine ayni yerde Eğitmen Kursu faaliyette bulunmuştu. (1939) da kışlalardan bir ikincisi tamir edilmiş; ayrıca bir mutfak ve hamam Eğitmen namzetlerine yeniden inşa edilmiştir.

1940 Haziranında Enstitü kurulmuş ve bu yıl içinde yemekhane, tavla, 8 ailelik bir aile pavyonu, bir misafirhane meydana getirilmiştir.

1941 de iki aile evi, bir fırın ve büyük kışlalardan bir üçüncüsü yapılmıştır.

Bu gün kullanılmakta olan Enstitü binaları üç büyük Okul binası, bir mutfak, bir yemekhane, bir hamam, bir fırın, bir tavla, üç aile evi (biri 8 ailelik), bir misafirhaneden ibarettir.

II- Arazi:- Enstitüye ayırt edilen arazinin bir kısmı Ziraat Vekâletinden devr alınmış olup bunun hudutlarının tesbiti ve müessaseye tapu edilmesi işiyle uğraşılmaktadır. Bu arazi içinde metruk bir meyva bağlığı, üç büyük bina harabesi, tarla ve araziyi sulıyacak su mevcuttur.

Arazinin diğer kısmı Cılavuzda kurulmuş olan Köy pansiyonlu okuluna ait arazi olup oldukça düz ve geniştir. İşlenmeğe müsait kısmı (6) bin dönüm kadardır. Suyu mevcut olmadığından kurak mevsimlerde verimli değildir.

Müessesenin bulunduğu vadi içinde Nahiye Müdürlüğüne, Nahiye Müdürü evine ait olmak üzere evvelce tefrik edilmiş bir kısım tarlalar da müessese tarafından işletilmektedir.

Henüz tapuya raptedilmemiş olmakla beraber Enstitünün elinde 6000 dönümden fazla arazi bulunmaktadır.

Bu arazinin hey'eti umumiyesini işliyecek cer vasıtasına malik bulunulmadığından bir kısmı müessese tarafından arpa, buğday, patates, sebze ziraati için işletilmekte ve diğer kısımları, işlemek üzere, köylülere verilmektedir.

▷

İHT Arşivi- D4 / 46-3 / A sf. 2 / 4

Cer vasıtalarının artırılması ve Ziraat Vekâletinden müdevver arazi ve bağlıkların su yollarının yeniden tesisi ile arazinin ve metruk bağlıkların verim bakımından kıymetlendirilmesi müessese tarafından ön plâna alınmış bulunmaktadır.

III- Harap binalar ve arazinin mamur hale konulması için Eğitmen namzetleri, Enstitü talebesi ve öğretmenler tarafından, bilhassa yaz mevsimlerinde, ciddî mesai sarfedilmiştir.

Duvar, sıva, beton işleri tamamen müessese mensubini elemanlar tarafından yapılıp başarılmış; marangozluk ve dülgerlik işlerinin mühimcesi, henüz eleman yetişememiş bulunduğundan, dış ustalara yaptırılmıştır.

İki aile evi, fırın, hamamda marangozluk işleri de tamamen müessese elemanları tarafınfan yapılmıştır.

İnşaatta harcanan para mıkdarı şöyledir:

Yapılan bina	Yapıldığı sene	Harcanan para
Hamam	1939	1343,-- lira
Mutfak	1939	150,-- "
IV No.lı Büyük bina	1939	5192,20 "
Yemekhane	1940	4961,87 "
Tavla	1940	607,68 "
Büyük aile evi	1940	2494,17 "
Aile evi	1940	282,60 "
Misafirhane	1940	573,-- "
Küçük aile evi	1941	693,20 "
Büyük aile evi	1941	2422,10 "
I No.lı büyük bina	1941	16702,-- "
Fırın	1941	591,20 "
Y e k ü n , , .		35713,02 Liradır.

İnşaat, ekseriyetle müessese elemanları tarafından yapıldığından ve malzemenin ağaç kısmı ormanlardan tedarik edildiğinden diğer kısım malzemenin mubayaasında 3803 sayılı kanunun 22 nci maddesine göre pazarlık usulüne tabi kalındığından inşaat işleri ucuza mal edilmiştir.

Talebe ve öğretmenler iş karşısında çok gayretli ve heyecanlı davranmışlardır. Kerpiç yapma, kum hazırlama, yüksek duvarlar ve çatı üstlerine harç, çamur, kireç taşıma... gibi çokça yorucu ve bunaltıcı işlerde öğretmenler ve talebede enerjili ve inanlı bir insan ruhu hâkim kalmıştır.

IV- Talebe toplanırken:

Enstitünün kuruluşu, çevre köylerinde akisler yaptı. Üçer beşer çocuğu beraberine alan veliler, Cılavuza geliyorlar. Enstitü yeni ve kurulan her yeni ümitlerle doludur. Köylü çocuk ve büyüklerinin gözlerinde ümidin ışıkları parıldamaktadır. Yalnız bu görüşler eski görüşlere dayanıyor.

Velilerden bir çoban söylüyor:

"Şimdiye kadar ocağımızdan yetişip te Devlet kasanından ekmek yiyen olmadı. Bu çocuğu da Devlet beslesin."

Talebe "İnşaat, harman, hayvan bakımı, işlerine sevk edildi. Fısıldaşmalar var:

"-Biz, hayvan tımarını, harman savurmasını, çayır biçmeyi köyümüzde de yapıyorduk."

Çobanın sözünde, çocukların fısıldaşmalarında e ki mektep yaşar görünmektedir: mektep ve eli kalem tutar Devlet memurları..

Hayat için teşkilâtlandığını iddia eden eski mektebin bir sürü lâfçı, münakaşacı [illegible] yarattığını çoban ne bilsin ve belki küçümsediği kendi emeğinin, münevver münakaşacıların kahvaltılarını hazırladığını nasıl kestirsin? Bu yolda ne duyuşu olsun!

▷

-III- İHT Arşivi- D4 / 46-3 / A sf. 3 / 4

Talebenin toparlanışında şu intibalar edinildi:
Eski mektebin yarattığı işçiliğihor görüş zihniyeti bizzat işle yetişmiş köylü kafalarına kadar girmiştir.Ve ona göre davranıldı: İş, alıstori bütün teşkilâtımızda kıymetlendirildi.
Enstitü 1940 da kurulmuştu.(1941)yılının Ağustos güneşi altında bir duvar başında çalışan çocuğumuza şairin biri sordu:
-Elindeki malayla ne yapıyorsun, küçük?
-Harap vatandan bir köşe yapıyorum.
Hakir işçilik, vatan yapıcılık kertesine erişmiştir. Ve şimdi köylü,Enstitüsünü eski mektepten ayırt ederek tanımaktadır.

İHT Arşivi- D4 / 46-3 / A sf. 4 / 4

Kars-Cılavuz Köy Enstitüsü Mütedavil Sermayesine ait hayvanlar:

Hayvanın cinsi	Adedi
At	8
İnek	15
Büyük boğa	1
İki yaşında dana	13
Bir yaşında dana	11
Kaz	30

Mütedavil Sermayeye ait ziraat aletleri ve nakil vasıtaları:

C i n s i	Adedi
Mibzer	1
Orak makinası	1
Çayır "	1
Beygir tırmığı	1
Pulluk	2
Krema makinası	1
Yayık	1
Ekstraktör	1
Malâksör	1
Petek makinası	1
Araba	2
Tarla tırmığı	1
Düğen tahtası	5
Otomobil (kaptı kaçtı)	1
Kızak	1

Ağanoğlu'nun Tonguç'a Cılavuz Köy Enstitüsü'yle ilgili gönderdiği rapordur. Tarih belirtilmemekle birlikte 1941'in son ayları veya 1942 yılının ilk ayları olduğu kanısındayız. Bu rapordaki bilgilerin bir kısmı, Ağanoğlu'nun 1949'da yayımlanan Köy Enstitüleri Yolunda *adlı kitabında da yer almaktadır. (Arşiv: İHT Arşivi)*

Cılavuz'un İlk Eğitim Kadrosu

Enstitünün açıldığı ilk yıllarda buraya Kars, Çoruh, Erzurum ve Ağrı'nın köylerinden öğrenci alındığını belirtmiştik. İlk yıl öğrenci sayısı 450'dir. Enstitüde müdür dışında on beş öğretmen bulunmaktadır: Halit Ağanoğlu (müdür), Aydın Arıkök (müdür muavini), İsmail Güçlü (öğretmen), Binnaz Arıkök (öğretmen), Remzi Çakır (öğretmen), Mecit Temuçin (öğretmen), Celalettin Can (öğretmen), Selim Bilgen (öğretmen), Şevket Özay (öğretmen), Mehmet Karayel (öğretmen), Zakir Güven (öğretmen), Neriman Erçetin (öğretmen), Kasım Sözen (öğretmen), İbrahim Türkoğlu (öğretmen), Selahattin Temel (öğretmen). Sadece iki memur görev yapar: Abbas Akdoğan (muhasip) ve Hamdi Yazar (daktilo).[19] Fakat burada Öğretmen Hikmet Soydan'ın adı geçmemektedir. Fakat Soydan yazdığı bir yazıda 1940 yılında burada öğretmen olarak göreve başladığını söylemektedir.[20] Ne zaman göreve başladıklarını tespit edemediğimiz Rıfat Öztürk ve Tufan Tunçsal, 1944 yılının Eylül ayında başka okullara tayin edilmişlerdir.

Yeni tayin edilen memurlar Abbas Erdoğan, Sıtkı Ergun, Lami Türker ve Halis Özgün'dür. Askerden dönen yapıcılık öğretmeni Mehmet Karayel ve demircilik öğretmeni Kâzım Sözen'dir.[21] Bahattin Fırtına tarafından yazılan usta öğreticilerin ele alındığı eserde, demircilik usta öğreticisi Nazım Usta'dan söz edilir.[22] Bir de Cılavuz'un emektarı Malakan Pavli Usta'yla İstanbul'dan gelen ve hidroelektrik santralinin motorunu yerleştiren, adlarını saptayamadığımız iki Ermeni usta anılar arasından karşımıza çıkmaktadır. O dönem enstitü öğretmenlerinin hepsi ilkokul öğretmenleridir; fakat usta öğreticiler öğretmen değil, "usta"dır. Öğrencilerin anlatılarında da karşımıza çıkan bir olgu, bu kişiler arasında okuma yazma bilmeyenlerin de bulunduğunu göstermektedir. Bununla birlikte bu ustalar, işini çok iyi yapan ve öğrencilere de ustalık öğreten kişilerdir. Bu kişiler, enstitülerin en güç dönemleri olan kuruluş sürecinde büyük fedakârlıklarla çalışmış, mesleklerinin inceliklerini öğretmiş ve öğrenci yetiştirmiştir.

1947'de Cılavuz Köy Enstitüsü'ne giren Hasan Özkan'ın anımsadığı Cılavuz'daki çalışanlar şunlardır:

Pavli Usta'nın kız kardeşi Maniya; Nevvare ve Vehbi Ünsal'ın Cılavuz'da doğan çocukları Tülin'le beraber, 1951. (Arşiv: Ünsal Ailesi)

Aşçı Selman Usta, yardımcısı Mehmet Dayı, hizmetlilerden Ali, hizmetlileri yöneten Seyfullah Kılıç'ı, kışın kızakla Cılavuz-Kars arasındaki ulaşımı sağlayan Mehmet Dayı'yı, Bakkal Aslan Eldaş'ı unutmak mümkün mü?[23]

Özkan'ın anımsadığı öğretmenler ise şunlardır: Nevvare Ünsal, Fuat Artun, M. Tevfik Yavuzer, Kayhan Tümer, Bedia Kars, Nurettin Kars, Fatma Buzcular, Şevket Buzcular, Mehmet Aydın, Muzaffer Aydın, Nazım Esen, Mecit Temuçin, Abbas Erdoğan, Ömer Bakır, Rana Erdoğan, Kemal Gündüz, Hasan Özer. Memurlar ise Hamdi Yazar, Yunus Karabağ, Halit Ceyhan, Abbas Akdoğan'dır.

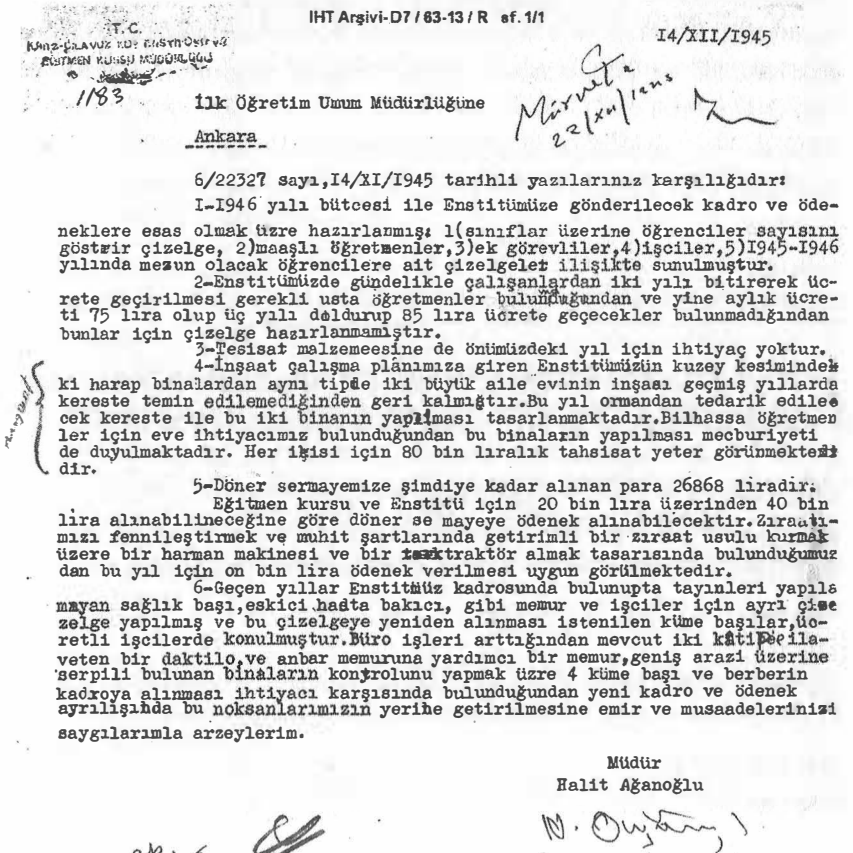
1946'dan sonra köy enstitüleri aleyhine oluşan iklimden öğretmenlerin de önemli ölçüde etkilendiği görülmektedir. Örneğin Cılavuz'da kuruluş sürecinde emek vermiş öğretmenlerin, Ağanoğlu'nun da Kepirtepe'de görevlendirilmesinin ardından, birer birer bu kurumdan ayrıldığı görülmektedir. Selim Bilgen ilk ayrılan öğretmen olmuştur. 9 Ekim 1948 Cumartesi günü yayımlanan *Kars Gazetesi*'ndeki yazıda, enstitülerin açıldığı ilk yıllarda yetenekli ilkokul

öğretmenleri tarafından eğitim verildiği belirtiliyor. Fakat haberden anlaşıldığına göre, köy enstitülerine artık eğitim enstitüsü ve fakülte mezunları tayine edilmekte, muallim mektebi mezunları da "kendi istekleriyle" Cılavuz'dan ayrılmaktadır. Bunun yanı sıra yeni mezunların köy enstitülerine atanmalarından sonra eğitim yılının beş yıldan altı yıla çıkarılacağı belirtiliyor:

> Milli Eğitim Bakanlığı verimi arttırmak ve kaliteyi yükseltmek için, son yıllarda, Eğitim Enstitüleri ve Fakülte mezunu öğretmenleri de Köy Enstitülerine tayin etmeye başlamıştır. Bu vaziyet karşısında, Enstitülerin kuruluş ve çalışmasında çok gayret gösteren ve emeği geçmiş olan ilk mektep muallimleri (Muallim Mektebi Mezunları) kendi arzuları ile ilkokul öğretmenliğine dönmeye razı olmuşlardır. Geçen sene Cılavuz Köy Enstitüsü'ne Ankara'daki Gazi Eğitim Enstitüsü mezunlarından ilk defa olarak 4 öğretmen tayin edilmişti: Osman Kırbaş (matematik), Necmettin Karagülle (Türkçe), Hasan Özer (fizik-kimya), İşvesar (resim iş). Bu yıl aşağıda ismi yazılı Muallim Mektebi mezunu öğretmenler Cılavuz Köy Enstitüsü'nden kendi istekleriyle ayrılmak dileğinde bulunduklarından şu yerlere nakilleri yapılmıştır: Mecit Temuçin Oltu merkez, Ömer Özden Niğde merkez, İbrahim Sevük İstanbul-Kartal, Abbas Erdoğan Kayseri, Rana Erdoğan Kayseri, Ömer Bakır Pazaören Köy Enstitüsü, Fahriye Kamuran Balıkesir, İbrahim Türkoğlu Kırşehir...

Adları sayılan öğretmenlerin "kendi istekleriyle" tayin edildiklerinin sıklıkla belirtilmesi dikkat çekicidir. O dönem ulusal kamuoyunda, bu öğretmenlerin yetiştirdiği köy enstitüsü öğrencilerinin yeterince iyi eğitilmedikleri tartışılmaktadır. Cılavuz'dan ayrılan öğretmenlerin yerine ise atanan öğretmenler şunlardır: Nevvare Uğuralp (İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu mezunu, tabiiye), Selahattin Tansel (Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi mezunu, edebiyat), Kemal Gündüz (Gazi Eğitim Enstitüsü mezunu, müzik), Mevlüt Gürsel (Gazi Eğitim Enstitüsü mezunu, pedagoji), Kayhan Tümer (Gazi Eğitim Enstitüsü mezunu, beden eğitimi), Emin Serim (Gazi Eğitim Enstitüsü mezunu, resim), Vehbi Ünsal (Necati Eğitim Enstitüsü mezunu, toplu dersler).[24]

1948 öğretim yılında Cılavuz'da 800 öğrenci, 32 öğretmen olduğu gazetede yer alan bir başka bilgidir.

T.C.
KARS-CILAVUZ KÖY ENSTİTÜSÜ VE
EĞİTMEN KURSU MÜDÜRLÜĞÜ
1183

İHT Arşivi-D7 / 63-13 / R sf. 1/1

I4/XII/I945

İlk Öğretim Umum Müdürlüğüne

Ankara

6/22327 sayı,I4/XI/I945 tarihli yazılarınız karşılığıdır:

I-I946 yılı bütcesi ile Enstitümüze gönderilecek kadro ve ödeneklere esas olmak üzre hazırlanmış: l(sınıflar üzerine öğrenciler sayısını göstrir çizelge, 2)maaşlı öğretmenler,3)ek görevliler,4)işçiler,5)I945-I946 yılında mezun olacak öğrencilere ait çizelgeler ilişikte sunulmuştur.

2-Enstitümüzde gündelikle çalışanlardan iki yılı bitirerek ücrete geçirilmesi gerekli usta öğretmenler bulunduğundan ve yine aylık ücreti 75 lira olup üç yılı doldurup 85 lira ücrete geçecekler bulunmadığından bunlar için çizelge hazırlanmamıştır.

3-Tesisat malzemeesine de önümüzdeki yıl için ihtiyaç yoktur.

4-İnşaat çalışma plânımıza giren Enstitümüzün kuzey kesimindeki harap binalardan aynı tipte iki büyük aile evinin inşaası geçmiş yıllarda kereste temin edilemediğinden geri kalmıştır.Bu yıl ormandan tedarik edilecek kereste ile bu iki binanın yapılması tasarlanmaktadır.Bilhassa öğretmenler için eve ihtiyacımız bulunduğundan bu binaların yapılması mecburiyeti de duyulmaktadır. Her ikisi için 80 bin liralık tahsisat yeter görünmektedir.

5-Döner sermayemize şimdiye kadar alınan para 26868 liradır. Eğitmen kursu ve Enstitü için 20 bin lira üzerinden 40 bin lira alınabileceğine göre döner se mayeye ödenek alınabilecektir.Zıraatımızı fennileştirmek ve muhit şartlarında getirimli bir zıraat usulu kurmak üzere bir harman makinesi ve bir traktör almak tasarısında bulunduğumuzdan bu yıl için on bin lira ödenek verilmesi uygun görülmektedir.

6-Geçen yıllar Enstitüz kadrosunda bulunupta tayinleri yapılmayan sağlık başı,eskici hasta bakıcı, gibi memur ve işçiler için ayrı çizelge yapılmış ve bu çizelgeye yeniden alınması istenilen küme başılar,üoretli işçilerde konulmuştur.Büro işleri arttığından mevcut iki kâtibe ilaveten bir daktilo,ve anbar memuruna yardımcı bir memur,geniş arazi üzerine serpili bulunan binaların kontrolunu yapmak üzre 4 küme başı ve berberin kadroya alınması ihtiyacı karşısında bulunduğundan yeni kadro ve ödenek ayrılışında bu noksanlarımızın yerine getirilmesine emir ve musaadelerinizi saygılarımla arzeylerim.

Müdür
Halit Ağanoğlu

eA: 6

14 Aralık 1945'te Halit Ağanoğlu'nun, Tonguç'a gönderdiği mali durumu bildiren rapor. (Arşiv: İHT Arşivi)

Cılavuz Köy Enstitüsü'ne 1944'te kabul edilen öğrencilerden saptayabildiklerimizin sayısı ise şöyledir: Çoruh ilinden 42, Kars ilinden 117 öğrenci olmak üzere 159 öğrenci kaydedilmiş ve bütün öğrenci sayısı 912'ye vardırılmıştır.[25] Mezunların yıllara göre dağılımına Haziran 2008'de Kâzım Karabekir Anadolu Öğretmen Lisesi'ne yaptığımız ziyaret sırasında öğrenci kütüğünden baktığımızda ise şöyle bir tablo ortaya çıkıyor:

Öğretim Yılı	Kız öğrenci	Erkek öğrenci
1943-1944	3	143
1944-1945	3	143
1945-1946	4	77
1946-1947	3	98
1947-1948	1	150
1948-1949	2	201
1949-1950	1	80
1950-1951	0	73

Menekşe'nin Kâzım Karabekir Anadolu Öğretmen Lisesi Müdürü Kayan'dan elde ettiği veriye göre de mezunların sayısı şöyledir:

Öğretim yılı	Mezun sayısı
1943-1944	146
1944-1945	146
1945-1946	81
1946-1947	101
1947-1948	151
1948-1949	209
1949-1950	81
1950-1951	73
1951-1952	121
Toplam	1.109

Bu mezunlardan ulaşabildiklerimizin anlatılarında görüleceği gibi bu öğrenciler, sayısal veri olmalarının çok ötesinde, insanüstü çabayla hem kendi yaşamlarını değiştirmişler hem de çevrelerininkini...

Amacı ve Çalışma Programı

Burada Cılavuz Köy Enstitüsü'nün çalışma programına geçmeden önce Ağanoğlu'nun köylü ve köy çocuğuna ilişkin değerlendirmesine göz atalım:

Köy çocuğu altı yedi yaşlarından itibaren çiftte çalışır. Çobanlık yapar. Issız kırlarda köylerin bir kaç saat uzaklarında hayvan otlatır, harmanda çalışır, on on beş yaşlarında evlenir ve aile büyüğü olur. Okullarda gereğince ders göremeyen köy çocuğu, köyün şartları ve realitenin sert olayları içinde yetişir. Vücutça kuvvetli, mütahammül ve başarılı olur. Enstitümüz bu çocukları alır. Onları öğretmen ve köyde geçecek bir sanatkar olarak yetiştirir. Onların vasıtasıyla köylü-halkımızı yetiştirme amacı güder.[26]

Ağanoğlu, enstitünün amacına ulaşması için şu ilkeleri dikkate alır:

1. Türk köylüsünü Cumhuriyet rejiminin icaplarına göre yetiştirmek, onu düşünme, duyma, yaşama, istihsal kabiliyetlerini arttırma bakımlarından ileri ve üstün bir dereceye çıkarmak. 2. Köylere kafası işlek, duyuş ve düşünüşü olgun, üstün yaşama itiyatları kazanmış, köyün verim kabiliyetlerine göre istihsal yollarını bulabilecek, karşılaştığı zorlukları yenmekten usanmayacak, davasına heyecanla bağlı ve davayı tahakkuk etmeye azmetmiş, Cumhuriyetçi eleman yetiştirmek.[27]

Bu öğrenciler belirlenen amaca uygun olarak, memleketin en uzak bölgesine, çoğu sınır boylarındaki köylere öğretmen, sanatkâr, önder olarak yetiştirilirler:

İçinde bulunduğumuz şartlar bilhassa başlangıç yıllarında çok ağırdı. Tabiat, Köy Enstitülerinin bulunduğu diğer bölgelere nazaran çok serttir. Kış aylarında herkes bulunduğu yerde kapanır, kalır. Tipili, karlı, fırtınalı yollar geçit vermez. Kurtlar köylere, yollara inmeye başlar. Sert, yakıcı ve kavurucu soğuklar gafi ve aciz durumdaki insanları öldürür. Bu şartlar altında yüzlerce öğrencisi bulunan bir yatılı müesseseyi sıkıntısız işletmek, orada vazife almış arkadaşların fedakarlıkları, öğrencilerin hiçbir engelden korkmadan çalışmalarıyla mümkün olabilir. Cihazın bir tarafında aksaklık başladı mı, kurumun hayatı sarsılır, felce uğrar. Burada çalışanlar şimdiye kadar hiçbir işlerinde gayeyi sarsacak, hızı gevşetecek, etrafındakilere uyuşukluk telkin edecek aksaklık göstermediler. Her işi insan takatinin üstünde bir emekle yendiler. Çetin şartlara rağmen tabiatla savaştılar. Onun zalim kuvvetlerini kumandaları altına alarak bunlardan faydalanmaya başladılar. Boşu boşuna delice akan sulara gem vurma sırrını buldular. Geceli gündüzlü süregiden bu tür çalışmalar sayesinde Cılavuz şenlendi. Yakında elektrik

> ışıklarıyla çevremizi aydınlatacağız. Kol ve hayvan kuvveti yerine elektrik, motor kuvvetini de geçireceğiz. Mezunlarımızı köylere salmaya başlayınca sıra, burada gerçekleştirdiğimiz işleri köylere götürmeye gelecek. Vatanın hangi bucağında olursa olsun Türk köyünü aydınlatacağız. Onu tabiatın ve sosyal hayatın her türlü zulümlerinden kurtarıp, mesut, şen, bereketli, verimli köy yapacağız. Bunun için yılmadan, bıkmadan çalışıyoruz.[28]

Ağanoğlu, Cılavuz Köy Enstitüsü'nün "bünyesi ve çalışma alanları"nı da şöyle anlatır: İlk olarak kültür derslerinde öğrencinin kafasını bilgilendirmek, kafasını işler hale koymak, onu his bakımından "duygulu insan kılığı"na sokmak amacı güdülür. Bütün derslerin konuları bu maksada göre tertiplenir. O günün ve geleceğin köyünün gerektirdiği her çeşit zirai işler yapılır. At, inek, koyun, kümes hayvanları, arı beslenir. Buğday, patates ve türlü sebzeler yetiştirilir. İçinde yaşanan çevrenin özelliklerine göre meyve bahçeleri kurulur ve peynirciliğe önem verilir.[29]

Görüldüğü gibi Cılavuz Köy Enstitüsü'nün çalışma programı ve yaşantısı, "ileri köy hayatı" için tasarlanan amaca uygun olarak planlanır. Dershane, koridorlar ve bütün binaların yeterince ışık ve hava almasına özen gösterilir. Ayrıca temizliğe büyük önem verilir. Eşya kullanımda ise sadeliğe, güzelliğe ve sağlıklı olmasına dikkat edilir. Öğrencilerin ileri metoda dayalı üretim yapmalarını destekleyecek resim, yazı, grafiklerle görselliği zengin bir ortam yaratılır. Cılavuz Köy Enstitüsü öğrencilerinden, eğitimbilim ile ilgili araştırmalarıyla tanıdığımız Bakırcıoğlu, Cılavuz'daki eğitimin o yıllarda bile görsel içerikte olmasını, çağdaş bir eğitim uygulaması olarak anımsamaktadır.[30]

Cılavuz'da çalışma programı, diğer enstitülerde olduğu gibi mevsime, haftaya ve güne göre planlanır. Görüldüğü gibi aylık plan yapılmaz. Kırsal alanda mevsimler, üretim sürecini ve biçimini belirler. Kuzeydoğu Anadolu'da kış mevsimi ortalama altı ay sürer. Kasım ayında başlar, nisan sonlarında biter. Kış çok soğuk ve karlıdır. Bu yüzden de genellikle dışarıda iş yapılamaz. Dolayısıyla bu süre boyunca "nazari" derslere ve atölye çalışmalarına ağırlık verilir. Bahar ve yaz aylarında ise "ameli" çalışmalara ağırlık verilir. Gün için-

de planlanan sekiz saatlik süre, ders ve atölye çalışmalarını içerir. Günlük işler arasında mutfak, yemekhane, dershane, koridorların temizliği, hayvanların bakımı ve yemlenmesi öğrenciler tarafından yapılır. Bu çalışmalar öğrencinin eğitiminin bir parçası olarak planlanır ve her hafta bir sınıf tarafından nöbetleşe olarak yapılır.[31] Bazı kışlar bir öncekine göre daha da sert geçer. O zaman öğrencinin ve öğretmenlerin yaşantıları daha da güçleşir. Öğrenciler hem kapanan enstitünün yolunu açar, hem de donan hidroelektrik santraline su akışının gerçekleştiği su kanallarındaki (arklardaki) buzları kırarlar:

> Bu yıl çok şiddetli, fırtınalı günlerle her senekinden ağır ve uzun süren kış, hâla devam etmektedir. Bu şiddetli soğuk ve tipiler bize çok zahmet çektirmektedir. Bilhassa elektrik santrali su arkının donması, birkaç defa Enstitünün karanlıkta kalmasına sebep olmuştur. Bu günlerde devam eden şiddetli fırtınalar yüzünden elektrikler sönmüştür. Her sönüşünde öğrenci gruplarının yılmadan, usanmadan ve üşenmeden gayretle çalışmaları, boşuna akmakta ısrar eden suyu elektrik ışığına çevirmiştir.[32]

> Enstitüde duvar, sınır diye bir şey yoktu. Bakardık her gün köylüler, kentliler konuk gelir giderlerdi... Giyim kuşamda olsun günlük yaşantımızda olsun lükse karşı idik. Hiç hademe yoktu. Çamaşır bulaşık hariç her çeşit temizliği kendimiz yapardık. Koridorları, sınıfları ıslak talaşla süpürür, paspasla silerdik. Tahta tabanları mazotlardık. Haftada bir gün, bir sınıf genel temizlik yapardı. Camlar, helalar, lavabolar pırıl pırıl olurdu.[33]

Enstitü Binalarının Temel Özellikleri ve Cılavuz Köy Enstitüsü

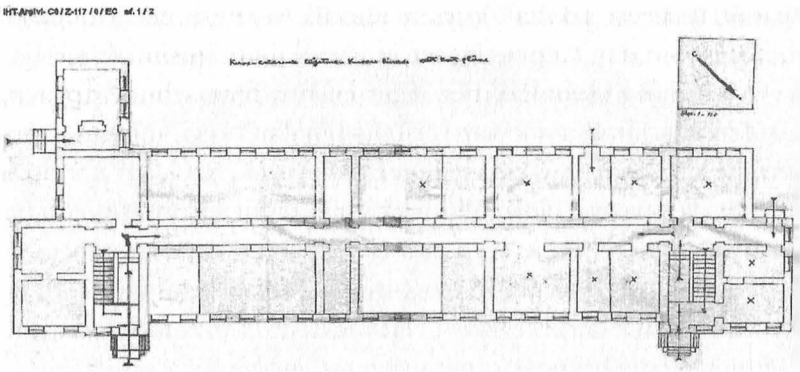
Bilindiği gibi, köy enstitülerinin açılacağı mekânlar dikkatli bir araştırma sonucu seçilmektedir. Enstitünün hangi bölgede bulunacağı, denize yakınlığı-uzaklığına, iklim koşullarına, rüzgâr özelliklerine uygun olarak belirlenir. Bu amaçla "Köy Enstitüleri Binalarının Avan (Öntasar) Projelerine Aid Müsabaka Şartnamesi" adı verilen çalışma yapılarak, broşür halinde yayımlanır.[34] Broşürde Maarif Vekâleti tarafından "müsabaka" düzenlendiğini öğreniyoruz. Buna göre mimarlar, planlamayı düşündükleri enstitü bölgesinde en az üç

gün olmak üzere kalmak zorundadırlar. Arazinin genel durumunu, yöresel inşaat tarzını, inşaat malzemesinin cinsini ve içeriğini analiz etmekle yükümlüdürler. Eğer enstitü binalarının yapılacağı arazide kullanılmasına karar verilmiş binalar varsa, mimarlar projelerinde bu binaları yıkmayı teklif etmeyecek, projeleri içinde bu binalara da yer verecektir. Oldukça ayrıntılı bir biçimde hazırlanan bu şartnamede on iki köy enstitüsü[35] için bina yapılması düşünülmektedir. Köy enstitülerinin her birinde ihtiyaç olan yapıların, bütün özellikleriyle birlikte sayısı verilmektedir. Hemen her enstitüde okul binası, idare binası, toplantı binası, atölye binası, mutfak, çamaşırhane, banyo, tavla, ahır, kümesler, depolar, revir, umumi helalar, yüz yıkama yerleri ve öğretmen evleri plan dahilinde yapılır. Her bir enstitüye, 50 kişilik kümelere göre derslik, müzik salonu, kitaplık, banyo, yatakhane ve yemekhane yapılır. Bunun yanı sıra mekânın eğitim, üretim, dinlenme, eğlenme vb yaşamın gerekleriyle ilintili olarak planlandığı görülmektedir. Öğrencinin oyun alanları da plan dahilindedir. Ayrıca her enstitüde 600 öğrencinin oyun ihtiyacına yetecek miktarda oyun alanı bulunacak, bu yerler vaziyet planında gösterilecektir.[36] Bu arada yarışmaya katılacak mimarlar, projelerini hazırlarken tarihi dokunun korunmasına yönelik olarak da bilgilendirilir. Aksu Köy Enstitüsü'nün Perge antik kentine çok yakın olduğu uyarısı yapılarak, enstitü için seçilecek yere dikkat edilmesi istenir:

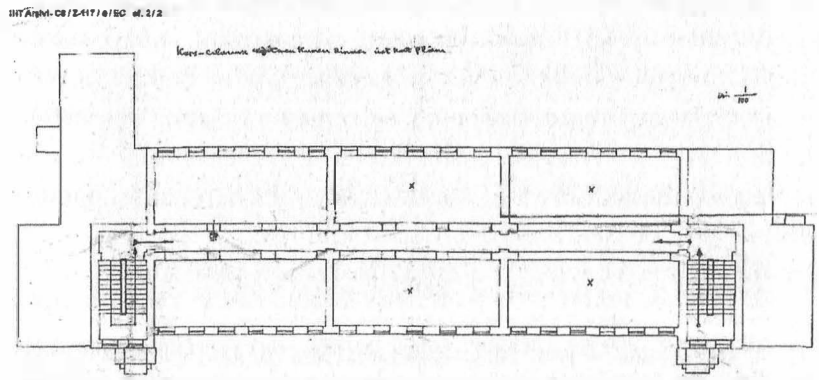
> Enstitüye tahsis edilen saha içinde Perge harabelerine aid tiyatro ve stadın hususi durumları göz önünde tutularak bunlara pek yakın yerlerin, yeni yapılacak binalarla kapatılmamaları şarttır.

Buradan da görüldüğü gibi enstitüsü binalarının tarihi dokuya zarar verecek veya gölgeleyecek biçimde yapılmamasına özen gösterilir.

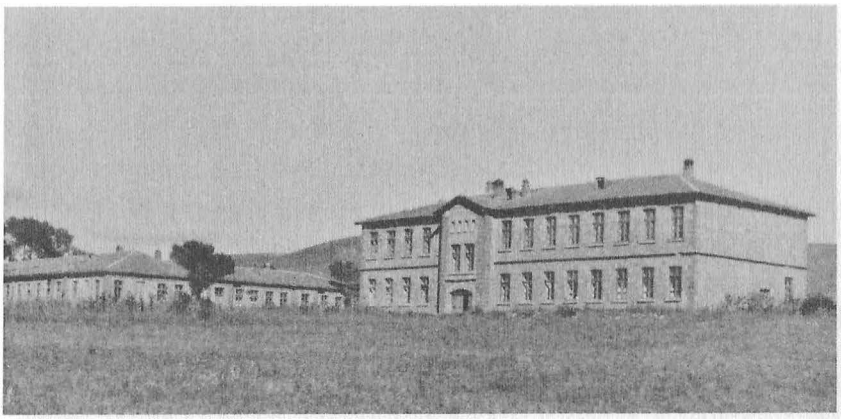
Projesi planlanan on iki köy enstitüsü arasında Cılavuz Köy Enstitüsü bulunmamaktadır. Daha önce belirttiğimiz gibi, Cılavuz'da Ruslardan kalan binalar kullanılmış; eğitmen kursu döneminde baş-

Kars Cılavuz Eğitmen Kursu binasının alt kat planı. (Arşiv: İHT Arşivi)

Kars Cılavuz Eğitmen Kursu binasının üst kat planı. (Arşiv: İHT Arşivi)

Kars Cılavuz Eğitmen Kursu binası. (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

layarak, aşamalı şekilde ihtiyaca yönelik yeni binalar eklenmiştir. Yukarıda yer alan Cılavuz Eğitmen Kursu planı mevcut binaya aittir: "Mevcut binalara ilave olarak 1939-1940 ders yılında şu binalar yapılmış veya tamir edilmiştir: 250 kişilik yatakhane, 2 Tavla (ahır), 1 Atölye, 1 Hamam, 2 Öğretmenevi."[37]

Yukarıda değindiğimiz gibi köy enstitüsü binaları mimarlar tarafından tasarlanır; fakat inşasında öğretmenler ve öğrenciler çalışır. Cılavuz'daki binaların onarım sürecine katılan öğrenciler, o günleri şöyle anlatmaktadırlar:

> Birkaç binanın üzeri yarım yamalak yapılmış. Biz böyle çocuk ellerimizle, biz çalışarak okulumuzu yaptık. Altını döşettiler, üstünü de... Ama tabii büyük çocuklar da, büyük arkadaşlar da var, yardımlaşarak okulları yaptık. İçerisine girdik. Bu okullar Ruslardan kalma taş bina, sadece iki katlı... Yatakhanesi, yemekhanesi her şeysini yaparak içerisine girdik ve öğretime başladık 1939 yılında...[38]

Bu çalışma sürecine katılan öğrenciler, "Ben daha çocuğum, ne işim var bu inşaatlarda çalışmada" dememişler:

> [...] Bizim sevincimiz, böyle bir okula girmişiz, böyle efendim... Eee biz çocuk adamız, öyle yoksulluktan çıkmışız gelmişiz, yeni yeni elbise giymişiz efendim... İşte önümüze bir tabak bir şey geliyor, onu biz yadırgamayız, ama zengin çocukları bunu katiyen benimseyemediler, yapamadılar, dayanamadı, çekti gittiler. Biz kaldık orda, 140 kişi... 200 kişiden 140 kişi![39]

1943 yılında binaların mevcut durumu şöyledir: Üç okul binası, bir yemekhane, bir mutfak, bir hamam, bir fırın, bir atölye, bir tavla, sekiz ailelik bir pavyon, bir ailelik ev, bir küçük ilkokul, bir samanlık.[40]

Bu inşa süreci, öğrencilerin sadece kendi enstitüsünü yapmasıyla sınırlı kalmaz. Öğrenciler imece usulüyle başka enstitülere de gider ve 25-40 kişi arasında değişen öğrenci gruplarının dayanışmasıyla diğer enstitülerin eksik binaları yapılır. Örneğin Cılavuz'dan Ankara Hasanoğlan, Erzurum Pulur ve Malatya Akçadağ köy enstitülerine öğrenci grupları gider. Yaz boyunca çalışıp bitirdikleri binaların giriş kapısının üstüne de "Cılavuz" imzasını atarlar. Tıpkı sanatçının eserini imzala-

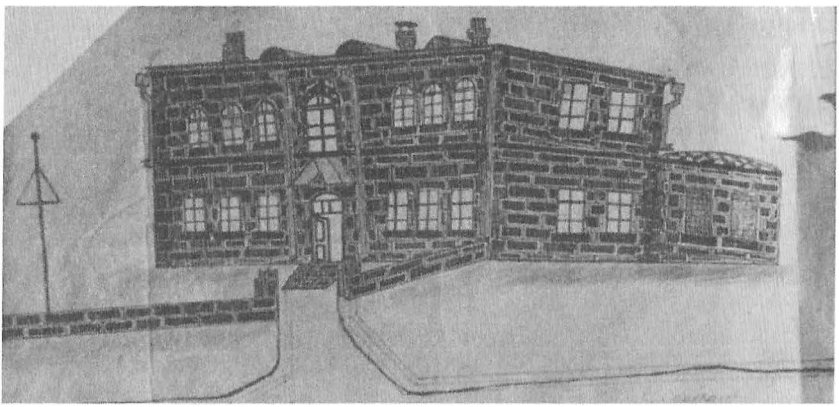

Öğrencilerin inşa ettikleri öğretmen evleri. (Arşiv: F. Günüşoğlu)

H. Ağanoğlu, öğretmen evlerinin önünde. (Arşiv: F. Günüşoğlu)

Cılavuz'un 1940 yılında öğrencisi olan Nizamettin Önal'ın 4 Haziran 1941'de çizdiği enstitü binasının resmi. (Arşiv: Nurullah Nail Önal)

ması gibi, bu imza da geleceğe kalır. Söz konusu enstitülerde inşa sürecine katılanların anlatılarından görülebileceği gibi, bu öğrenciler çalışmalarını bitirdikten hemen sonra "yurt gezisi" ile ödüllendirilirler.

Enstitülerin imece yöntemiyle yapılmasının çok boyutlu katkısı bulunmaktadır. Öğrenciler, bir yandan bina yaparken, diğer yandan da farklı coğrafya ve kültürlerle karşılaşma olanağı bulurlar. Birlikte üretip, birlikte eğlenir ve dostluklar kurarlar. Öte yandan öğrencilerin ve öğretmenlerin imecesiyle gerçekleşen bu girişimin ülke için başka katkısı da bulunur. Köy enstitülerinin efsane müdürleri arasında sayılabilecek Arman'ın enstitü binalarının inşasıyla ilgili sarf ettiği sözler, bugün için bile değerinden bir şey yitirmemiştir:

> [...] Devlet bütçesinden verilen ödenekle ve döner sermaye ile işletilen işliklerden elde edilen ranttan herkes yararlanmakta, her tür tarım ve deniz ürünleri üretiminden sağlanan artı değer, bunu yaratanlara giysi, ek besin, sağlık ve ders araçları olarak dağıtılmaktadır. Enstitülerde bürokrasi ve buna bağlı hiyerarşi yok edilmiş, arttırma ve eksiltme yasasına bağlı olmadıkları için her tür alım ve yapımda müteahhit yoluna gidilmemiştir.[41]

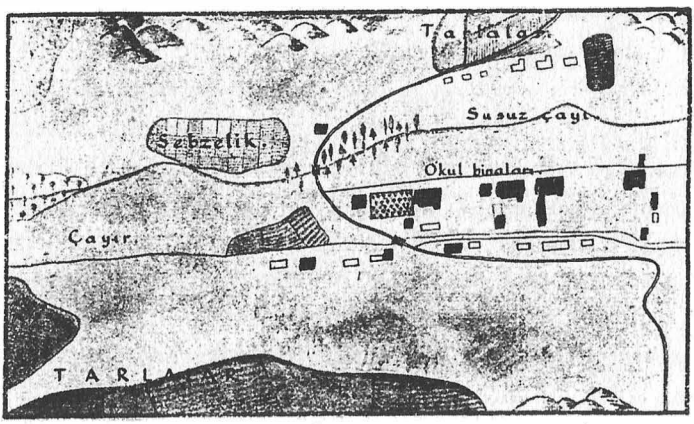
Bu durum bir kazanç olarak öğrencilere geri dönmüştür. Daha sonraki bölümlerde öğrencilerle yaptığımız görüşmelerde de görüleceği gibi yurt gezileri, enstitü inşasında çalışan öğrencilerin bellekle-rinde olağanüstü bir deneyim, görgü, bilgi ve keyif olarak saklanır.

Arazi Büyüklüğü, Elde Edilen Ürün Çeşitliliği ve Geliri

Cılavuz Köy Enstitüsü, 618 hektar arazi üzerinde kurulur. Bugün ise Kâzım Karabekir Anadolu Öğretmen Lisesi 53 dekar arazi üzerindedir. Yıllar geçtikçe Cılavuz'un çayırları, tarlaları ve bütün arazi hızla küçültülür. 1976 yılında Çatak yöresinde deprem olur. Deprem sonrası okul arazisinin bir bölümüne depremzedeler için konut yaptırılır.[42] Fakat köylüler bu konutları ihtiyaçlarına uygun bulmadıklarından oturmak için kullanmazlar. Köylüler bu yapıları o zamandan günümüze dek hayvan barınağı olarak kullanmaktalar! Böylece konut için yapılan boşuna harcamanın yanı sıra enstitünün tarım alanları da ortadan kaldırılmış olur.

Cılavuz'da tahıl üretimi dışında sebze ve meyve üretilir. Özellikle buğday, patates, lahana, başlıca ürünleri arasında sayılabilir. Bunların dışında taze fasulye, nohut, soğan da üretilir. Burada patates ambarları bulunur. 1942 yılında elde edilen ürünler şöyledir: Buğday 11.000 kg, arpa 5000 kg, patates 17.600 kg, saman 30.000 kg, ot 70.000 kg, yonca 2.000 kg, süt 206 liralık, sebze 1,171 liralık, peynir 330 liralık, kaz 72,5 liralık.[43] "3556 lira ile 1942'de faaliyete geçen istihlak kooperatifimiz gayretli ve faydalı çalışmaları neticesinde sermayesini bugün 10000 liraya yükseltmiş ve kendi hesabına bir de kantin açmıştır."[44] Önceki bölümde incelediğimiz *Kars Gazetesi*'nde de Cılavuz'da yetişen ürünlerle ilgili bilgi bulunur:

> [...] İklim soğuktur diye Kars'ta patlıcan, biber, domates ve kabak gibi sebzelerin ekimine kimse yanaşmaz. İki numaralı dersanenin sebzecilik şubesinde, bunlarda dahil olmak üzere iklimin yetiştirebileceği her türlü sebzeler üzerinde tecrübeler yapılmaktadır. Bu sebzelerin tarlasını hazırlayan talebe, eken, sulayan ve çapasını yapan bizzat talebedir. Köyünde ziraat adına arpa ve buğdaydan başka bir şey ekildiğini görmediğini söyleyen Ardahanlı bir genç, yarın köyüne fasulye, soğan, ıspanak, pancar, havuç, domates, hıyar ve biberi de birlikte götürecektir. O, lezzetine varmıştır bunların ve ayrılmaz artık. Biz Kars'da kilosunu 25 kuruşa, o da nadiren yiyebildiğimiz kabağı, enstitü bahçeleri kendi mutfağına 5 kuruşa satıyor ve Cilavuz, Kars gibi Iğdır'ın fasulyesine, Kağızman'ın binbir nazla gönderdiği ıspanağa muhtaç değil.[45]

Cılavuz köy enstitüsünün sebze bahçelerini ve binalarının yerlerini gösteren kroki

A) Beden ve ruhun sağlamlığı,

B) Vazifesini kavrama ve onu başarmaya cehit,

C) Hâdiseler karşısında düşünce ve kavrayış,

D) Meslek bilgisini teşkil edecek olan bilimlere ve öğretim usullerine vukuf,

E) İyi ahlâklılık,

F) Ülkü sahibi olmak vasıflarıdır.

İkinci plânda bilhassa köy öğretmenlerinde bulunması gerekli vasıflar da şunlardır:

A) Kafasında, yaratılmak istenilen ideal köy, daima diri olarak yaşayacak ve bütün hamlelerini bu köyün gerçekleşmesine tevcih etmiş bulunacak,

B) Yapıcı, yaptırıcı olacak,

C) Kendi ev muhiti ile iş ve ziraat cephelerinde bilfiil rol alarak köye örnek olacak,

D) Köyü istenilen istikamette harekete geçirmek için köyün pisikolojisine vâkıf ve hâkim olacak, köyde rehber rolü oynayacak,

E) Köyde yapılması gerekli yol, çeşme, helâ, okul, köy odası, bahçe, koruluk, gib işleri ehemmiyetlerine ve yapılma imkânlarına göre plânlayabilmek iktidarında bulunacak,

F) Takipci, kurucu, başarıcı olacak,

G) Köyün, memleketin menfaatlerini şahsî menfaatlerinin üstünde tutacak, bu huyunu muhtelif vesilelerle, canlı ve müspet örneklerle köye tanıtacak,

H) Köyde geçer ziraat bilgisine ve bu bilgiyi hayata geçirecek pratik çalışmaya hakkiyle vâkıf bulunacak. Yapıcılık, marangozluk, dokumacılık ve diğer ziraat sanatları.. gibi bilgilere nazari ve amelî sahada aşina bulunacak,

İ) Köyde hislerine kapılıp tarafgirliğe sapmayacak. Bütün köylüyü bir tutmak maharetini gösterecek,

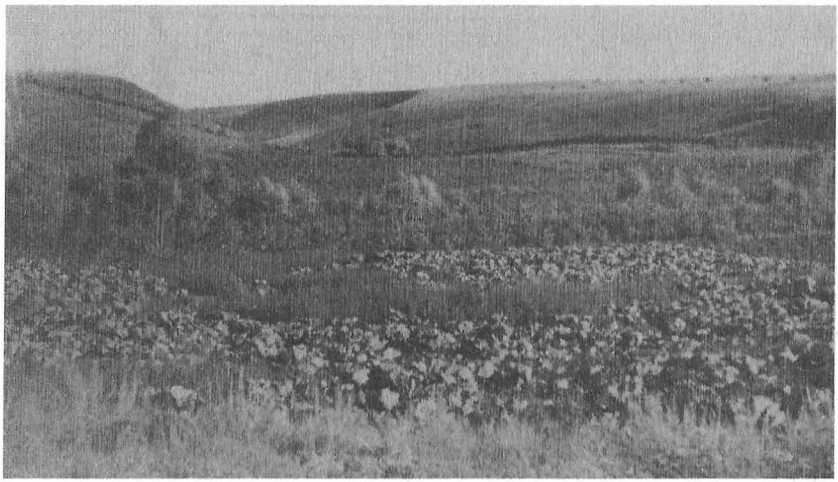
J) Düğün ve derneklere, millî bayram topluluklarına, oyunlara iştirak edecek, millî kıymetleri ele alıp işliyerek değerlendirecek, köye kendisini mal edecek ve sevdirecek,

K) Köylüye muhtelif vesilelerle hükümetin çalışmaları, elde ettiği sonuçları izah etmeyi bilecek, köyde millî, vatanî, ahlâki hislerin gelişmesine çalışacak, eski ve kötü telâkkilerin tasfiyesi imkânlarını hazırlayacak.

Hulâsa bütün gücü ile köyün, ideal köy istikametinde, kalkınmasına kendisini verecek karakterde bulunacaktır.

Yazımın başından beri belirtmeye çalıştığım ilkelere dayanarak memleketin en uzak bölgesine çoğu sınır boylarına serpili köylerimize öğretmen, sanatkâr, önder yetiştirmeye çalışıyoruz. İçinde bulunduğumuz şartlar bilhassa başlangıç yıllarında çok ağırdı. Tabiat köy enstitülerinin

Cılavuz'un tarlalarını, sebze bahçelerini ve binalarını gösteren çizim. (Arşiv: İHT Arşivi)

Cılavuz'un ekim yapılmış tarlaları ve bahçeleri... (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

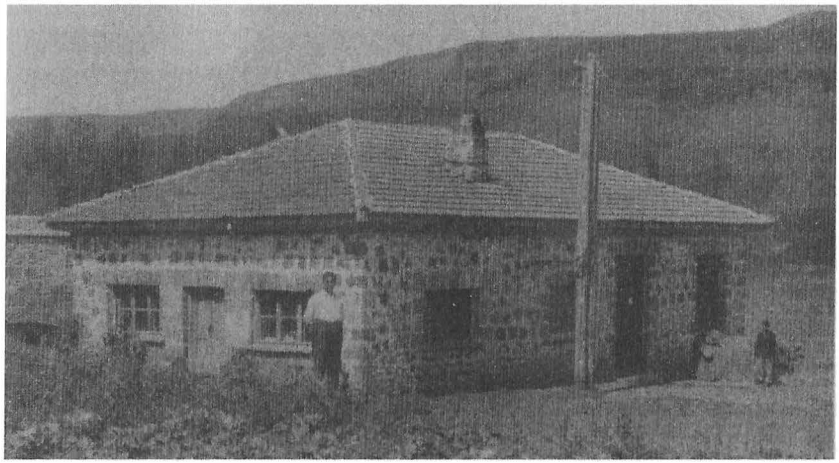

Sonuç olarak Cılavuz'da öğrencilerin beslenmek üzere ürettikleri de eğitimlerinin bir parçasıdır. Geleneksel olarak ekilen ürünlerin dışında da denemeler yapılır ve verim alınır. Böylece gelecekte öğrencilerin görev yapacakları köylerde, köylüyü ürün çeşitliliği konusunda bilgilendirmesi ve beslenmede de çeşitliliğe gitmek amaçlanır. O dönem için farklı ürün yetiştirme deneyimi önemli bir yenilik olarak görülmelidir.

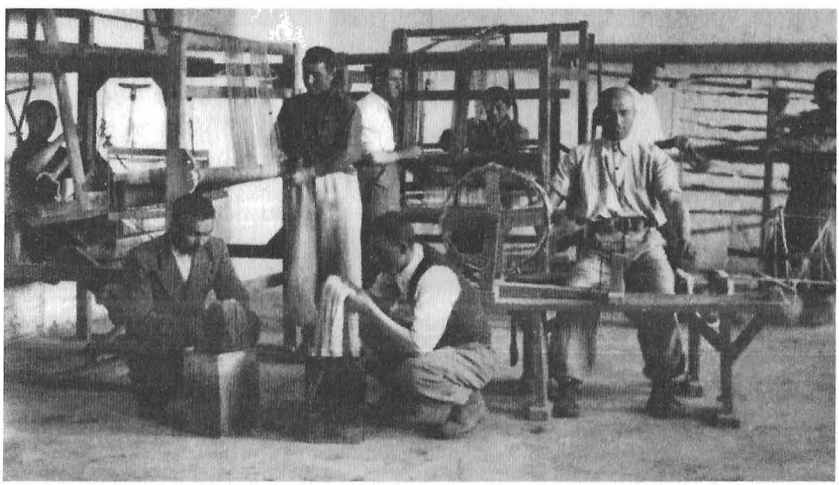
Cılavuz'un İşlikleri

Tarımsal üretim ve hayvancılık uygulamaları dışında köy enstitülerinde işlikler (atölyeler) bulunur. Bu işliklerde enstitülerin gereksinimlerini karşılamaya yönelik üretim yapılır. Cılavuz'da da diğer enstitülerde olduğu gibi işlikler bulunur. Cılavuz'daki işliklerin başlıcaları şunlardır: dikiş işliği, dokuma işliği, demircilik işliği, marangoz işliği. Bunun yanı sıra 1940 yılından itibaren fotoğrafçılık işliği de vardı.[46] 1944 yılının Mayıs ayında işliklerdeki mevcut durum şöyledir: Altı makinesi olan dikiş işliği bulunur ve bu işliklerden iki öğretmen sorumludur. İç çamaşırları, pelerinler, elbiseler burada dikilmektedir. Dokuma işliğinde ise dört tezgâh bulunmaktadır. Burada enstitünün ihtiyacı olan dokumalar yapılmaktadır. Üstelik de kışları uzun olan ve zamanlarını genellikle evde geçiren köylülerin bu tezgâhları kullanmaları için çaba sarf edilir. Dört ocaklı demircilik işliğinde ise balta, kazma, kürek yapılmakta; pulluk, araba gibi araçlar tamir edilmektedir. Marangozluk işliğinde de kurumun ihtiyaçları karşılanır. Daha fazla verim alabilmek amacıyla marangoz ve demirci işliği için elverişli bina yapımının sürdüğü haberi verilir. Bütün işlikler bir yandan üretim yeriyken, diğer yandan da eğitim yeridir. Böylece öğrencilerin iş içinde eğitimi sağlanır.[47] 1945 yılının ilk üç ayında dokuma atölyesinde 3000 m bez, 100 adet mendil, 30 adet havlu, 25 adet perde dokunur. Dikiş atölyesinde ise 215 mintan, 200 adet iş elbisesi, 250 yatak takımı ihtiyacı karşılanır.[48] Öğrencilerin dokumaları köylülerin de ihtiyacını karşılar. Enstitü mezunlarından Nizamettin Göçmen, 1940'ların başında, İkinci Dünya Savaşı'nın sürdüğü koşullarda, bez yokluğundan dolayı köylüler için kefen bezi dokuduklarını söylemektedir.[49]

Halise Apaydın'ın anlatısına göre, bir gün enstitüye konuk geleceği haberi ulaşır. Öğrenci Halise'ye de yemekhanenin perdelerini bir an önce bitirme görevi verilir. Dikiş işliğinde perde dikerken, öğretmeni Remzi Çakır da kendisine yeni bir gömlek dikmektedir. O sırada birisi içeri girer ve dikiş dikerken onların fotoğrafını çeker. Fotoğrafı çeken kişinin işini bitirip dışarıya çıkmasının ardından, Apaydın biraz da söylenircesine öğretmenine şu soruyu sorar: "Bu kadar sıkışmışken kim bu, bizi işimizden alıkoyup fotoğrafımızı

Direktör Halit Ağanoğlu, Cılavuz'un işliklerinden birinin önünde. (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

Cılavuz Köy Enstitüsü'nün dokuma işliğinde çalışan öğrenciler. Sol tezgâhta öğrenci Nizamettin Göçmen. Dokuma ipliğini nasıl haşıllayacağını (ipliğin dayanıklılığını ve kayganlığını artırıcı işlem) öğrenci Osman Bilir'e gösteren dokuma öğretmeni ve desinatör Hasan Karayel (solda tenekenin başında çömelen), 1944 veya 1945. (Arşiv: Nizamettin Göçmen)

çeken?" Remzi Çakır şöyle yanıtlar: "Hakkı Tonguç!" Görüldüğü gibi Tonguç enstitülerde her an, her yerdedir ve üretimi belgelemektedir! Burada Tonguç'un bürokratik işleyişten uzak, öğrenci ve öğretmenle ilişki kuran özelliğini anımsatmak gerekir.

Bu konuyla ilgili bir başka önemli ayrıntı, dikiş ve dokuma gibi "kadın işi" olarak görülen işlerin hem erkek öğretmenler, hem de yukarıdaki fotoğrafta görüleceği gibi erkek öğrenciler tarafından yapılmasıdır.

Özet olarak işliklerde yapılan üretim, esas olarak enstitünün ihtiyacını karşılamakta; fakat köylüden gelen talep üzerine onlara yönelik de üretim yapmaktadır. Bu işliklerde üretim yapılması, eğitim giderleri açısından bakıldığında büyük bir kazanç sağlamış; yaklaşık bin öğrencinin, yirmiye yakın öğretmen ve personelin olduğu bir kuruma ek bir harcama yükü getirmediği gibi, devletin eğitim harcamasının da düşmesine yol açmıştır.

Enstitüdeki Hayvan Sayısı

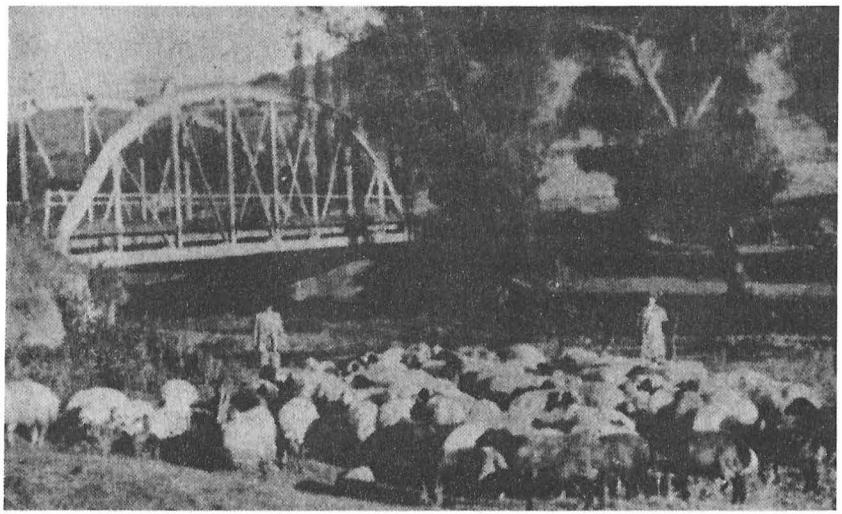
Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi, hayvanların otlatılması için oldukça geniş ve verimli meralara sahiptir. Bu nedenle bölgede yapılan hayvancılık, en önemli geçim kaynağı olarak büyük bir önem taşır. Enstitülerin kuruluş amacına uygun olarak, bölgenin doğası ve ihtiyaçları göz önünde bulundurulduğu için her enstitü belli alanlarda uzmanlaşır. Cılavuz'da da hayvancılığa bu bakımdan önemli bir yer verilir. Hatta uzun vadede, birkaç köyü içine alan uygulama çiftlikleri kurulması planlanır. Böylece Kars ve çevresinde hayvancılığı bilimsel bilgiyle yapan öğretmenler ve köylüler yetiştirmek amacı güdülür. Bu amacın gerçekleştirilmesi için de Cılavuz'daki eğitime önem verilir. 1940'lı yıllar boyunca Cılavuz Köy Enstitüsü'nün büyük ve küçükbaş hayvanları, yüzlerce kovanı bulunmaktadır. Bu konuya ilişkin elimizde ayrıntılı bir döküm bulunmamaktadır. Bununla birlikte enstitü öğrencilerinin verdiği bilgilerden, *Köy Enstitüsü Dergisi*'ne yazılanlardan, Ağanoğlu'nun kitabından ve birkaç anıdan bulduğumuz bilgileri paylaşmak durumundayız. Buna göre Cılavuz'daki hayvan sayısı şöyledir: "11 At ve tay, 44 inek ve dana, 6 öküz, 11 buzağı, 44 koyun ve 5 kuzu, Kars yöresinde önemli bir besin kaynağı olan 10 adet kaz bulunmaktadır." Bu rakamların en önemli yanı, 44 inek ve dananın 1940 yılında satın alınan 15 inekten üretilmiş olmasıdır. Bu yıllarda hayvanlar gerektiği kadar satın alınır. Asıl amaç satın almak

Cılavuz'daki kovanların bir bölümü. Öğretmenler ve müdür kovanların yanında.

Kuzeydoğu Anadolu'da kaz yetiştiriciliği önemli bir gelir kaynağıdır. O yıllarda Cılavuz'da da kaz yetiştirilir. (Arşiv: Yüce Ağanoğlu)

Enstitünün koyunları. (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

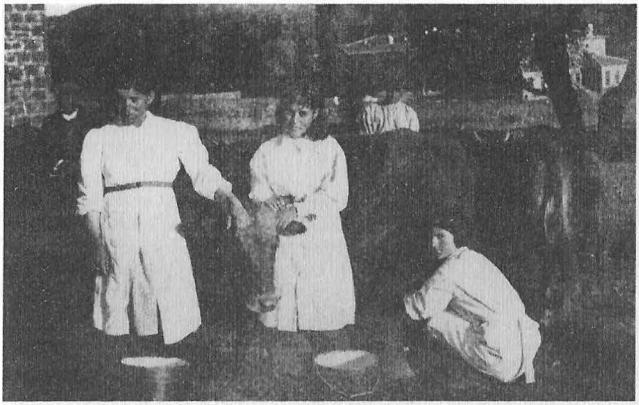
değil; olabildiğince çok, sağlıklı, az harcayarak üretim yapmaktır.[50] Bu yüzden hayvanların çoğalması çok önemlidir ve diğer enstitülerle bu bilgi paylaşılır: "Bu yıl 40 ineğimizden 15'i doğurmuş, 60 koyunumuzdan henüz 16'sı doğurmuştur."[51]

Enstitüde arıcılık işine de büyük önem verilir. 1947'de az ürün almalarına karşılık beş yüz kilogram bal üretilir. Kars-Ardahan balının çok değerli olduğunu o günlerde çok iyi bilen enstitü yönetimi, arıcılıkta daha da ileri gitme çabası içindedir. Kümes hayvanları ise, enstitünün ihtiyacını karşılayacak kadar yumurta üretir.[52]

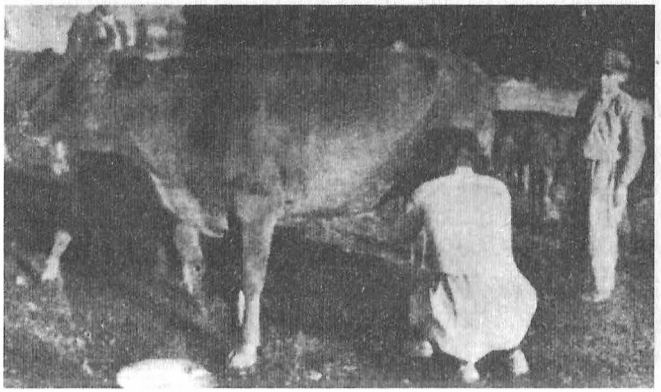
Cılavuz'da bulunan hayvanlar sadece üretim aracı olarak görülmez, onlara sevgiyle bakılır. Kaftancıoğlu'nun, enstitüye adımını ilk attığı günlerde dikkatini ahırdaki hayvanların adları çeker:

> Garip, tavladaki atların, ineklerin adlarını okudu beklerken. Kırmızı tenekeler üstünde ak ak yazılar: "Göleli", "Geyik", "Küçük Geyik", "Nilüfer", "Sakız", "Leylâ", "Karlıdağ" gibi bir sürü ad, gittikçe küçülüp yitiyordu tavlanın iki başına doğru.[53]

Nitekim Ağanoğlu'nun Cılavuz'dan ayrılırken vedalaştıkları arasında birkaç defa ana olan yavru buzağılar, torun sahibi olan taylar, her birinin doğumlarında yanlarında bulunduğu hayvan sürüleri de

Öğrenciler süt sağımı yaparken.

Öğrenciler süt sağımı yaparken.

Enstitünün atları. (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

Enstitünün üç kamyonu ve yanında poz veren öğrenciler. Yıl 1940-1945 arası olmalıdır. (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

bulunur.[54] Ağanoğlu'nun yazdıklarının satır arasında bu ayrılığın acısı açıkça görülmektedir. Aynı acıyı, bu hayvanların satılmasına tanık olan Kaftancıoğlu'nun yazdıklarından da görebiliyoruz.[55] Onun bu konudaki tanıklığına yeri geldiğinde değineceğiz.

Enstitüdeki Makineler, Ulaşım Araçları ve Aletler

Cılavuz'da bulunan makineler; temizlik, üretim, ulaşım ve kültür-eğlence amaçlı olmak üzere gruplandırılabilir. Ayrıca tarım ve hayvancılıkta kullanılan işliklerin özelliğine göre aletler de bulunmaktadır. Enstitüde beygir tırmığı, mibzer (tohum ekim makinesi), çayır makinesi, orak makinesi, tınaz makinesi, krema makinesi, yayık, malaksör (zeytinyağı makinesi), santrifüj ve suni petek makinesinden birer adet; bunun yanı sıra 3 araba, 1 otobüs, 1 motosiklet ve 2 kızak bulunmaktadır.[56] 1947 yılında 1 biçerdöver, 1 çayır biçme makinesi, 3 kamyon, 1 otobüs, 1 adet de cip bulunmaktadır.[57] Bunlar Ağanoğlu döneminde alınanlardır.

Cılavuz'un çamaşırhanesinde uzun yıllar işçi olarak çalışmış Kâzım Zeyrek, "Ot-balya makinesi Cılavuz'da, enstitüde vardı, ilçede yoktu"[58] demektedir.

Ayrıca öğrencilerin eğitimi için kullanılan 5-6 bisiklet, birkaç fotoğraf makinesi ve 1960'lara dek sinema makinesi vardır. Susuz halkı da sinema salonundan yararlanmakta, Gülbez Yahşi 1960'lara kadar her hafta sinemaya gittiğini belirtmektedir.[59]

Enstitülerin kapatılıp ilköğretmen okuluna dönüşmesinden kısa bir zaman önceki değişimi ise Gazioğlu anlatmaktadır:

> Okulun 500 kovan arısı, koyun sürüsü, jersey türü inekleri, atları, arabaları, her türlü tarım araçları var. Geniş tarlaları, çayırları bulunuyor. Ne var ki, biz öğrencilerin ne tarlalarla ne de hayvanlarla ilgimiz kalmadı. Onlara ücretli işçiler bakıyor. Biz sadece seyirci ve tüketiciyiz. Okulun döner sermayesi kar mı eder, zarar mı? Hiçbir bilgimiz yok. Sorma hakkımız yok.[60]

Köylere Tayin Edilen Öğretmenlere Verilen Araç Gereçler

1937'de eğitmen kursuyla başlayan ve köy enstitüleriyle devam eden bir gelenek oluşur. Buna göre, mezunlara görev yaptıkları köyde ihtiyaçları olan kitap, tarım aletleri, besi hayvanları ve bir miktar tarla verilmesi söz konusudur. Mezunlara tarla ve hayvan verilmesinin nedeni de bulundukları köylerde tarım ve hayvancılıkla ilgili kendilerinden örnekler yaratmalarının beklenmesidir. Bu durum çok önemsenir, eğitmen ve öğretmene verilenlerle ilgili haberler hem *Kars Gazetesi*'nde, hem de *Köy Enstitüleri Dergisi*'nde yer alır.

> 147 öğretmene, ziraat aletlerini, hayvanlarını temin için gayretle çalışılmaktadır. Şimdiye dek 210 inek, 74 pulluk, 9 kremo makinesi alınmış, bölgelere bir enstitü öğretmeni ve bir enstitü talebesi nezaretinde gönderilmiştir. Hayvan ve alet işlerinde devam edilmektedir.[61]

Bu durum köy enstitülerinde, bizim saptayabildiğimiz kadarıyla, 1946 yılına dek devam eder. Fakat sonraki yıllarda öğretmene herhangi bir destek söz konusu olmaz. "Ben 1948'de mezun oldum. Bizden öncekilere aletler verdiler, tarla verdiler, hatta öküz bile verdiler. Bize hiçbir şey vermediler..."[62]

Sonuç olarak yedi yıl içinde Cılavuz'da büyük bir başarı gerçekleşir, değişim yaşanır. Buna karşın daha yapılacak çok iş, gidilecek çok yol vardır. Ancak Türkiye'de siyasal yönelim değişmiştir: Ne Yücel milli eğitim bakanıdır, ne de Tonguç ilköğretim genel müdürü! Cılavuz Köy Enstitüsü için ise sonun başlangıcı, 1947'de Halit Ağanoğlu'nun Kepirtepe Köy Enstitüsü'ne tayin edilmesiyle başlar. Ağanoğlu'nun eseri, on yıl içinde yapılan işlerin dökümü ve orada yaşananlara bir veda gibidir. Ağanoğlu'nun Cılavuz Eğitmen Kursu'yla başlayan, 1937'den 1947'ye dek Cılavuz'da yaptığı işlere baktığımızda geride kalan büyük bir başarı söz konusudur:

> [...] 1937'de korkunç bir harabe yığını, baykuş yuvası olarak bulunan Cılavuz'da küçüklü büyüklü, ya harap binaların onarılmalarıyla meydana getirilmiş, yirmi üç bina mevcut bulunuyor. Yirmi beş ailenin barınacağı ev, 1000 talebenin yerleşeceği dershane ve yatakhane, üç yüz kadar damızlık hayvanın yerleşeceği ahır, dört yüz tavukluk kümes, bir uygulama okulu ve ahırı, yüz elli arı kovanına havi kışlak, altmış beygirlik takatta hidroelektrik santrali, beş hoperlörlü bir amplifikatör, üç yüz bin kilo çayır vermekte olan tahsisine muvaffak olunmuş yayla, beş kilometrelik büyük su kanalı, hamam, fırın, park enerji... ve alınterimizin, tükenen nefeslerimizin madde üzerinde ifadelerini veriyorlar. On yaşına basmış, kesif gölgeli akasya ağaçları, bilhassa üç yaşına varmış yirmibeş bin kavak fidanı, üç bin meyva fidanı isabetli olarak yeşile verdiğimiz değeri ifade etmektedirler...[63]

Kars Gazetesi'nde Cılavuz Köy Enstitüsü

Kars Gazetesi, Cılavuz Köy Enstitüsü'nün kuruluşunu, eğitmenlere gösterdiği ilgi ve coşkuya benzer bir yaklaşımla karşılar.[64] Daha önce değindiğimiz gibi, 1938'de Saffet Arıkan'ın eğitmen kursunu ziyaretinin ardından, Cılavuz'da bir köy öğretmen okulunun açılacağına ilişkin haberler gazetede yerini almıştı. Bundan daha da önemli bir şey var ki o da Köy Enstitüsü Yasası 17 Nisan 1940'ta kabul edildiği halde, 8 Mart 1940'ta enstitülerin açılacağı haberi gazetenin sayfalarında yerini almıştır. Ardından 12 Mart 1940'ta Cılavuz Köy Enstitüsü'yle ilgili daha ayrıntılı bir haber yayımlanır.

Habere göre, Maarif Vekilliğince Cılavuz mevkiinde bölge müessesesi olarak 200 mevcutlu bir öğretmen okulu açılacaktır. Okulun 1 Nisan 1940 tarihinde faaliyete başlayacağı bile yazılır. Öğrenci sayısı bölge bazında bellidir: Çoruh'tan 30, Kars'tan 80, Beyazıt'tan 10, Erzurum'dan 80 olmak üzere 200 talebe alınacaktır. Okula köylü çocuklarının alınacağı belirtilir. "Okula kız talebe de alınacaktır." Burada okul binası kız ve erkeklere göre "müsait ve münasip şekilde hazırlanacaktır. Talebe burada 5 yıl tahsil görerek muallim olacaktır. Çocukların yiyecek, giyecek ve yatacak eşiyaya ait masrafları okul idaresince, Devlet tahsisatından temin olunacaktır. Kabul edilen talebenin okula gelme ve okulda iken köyüne gitme masrafları kendilerine aittir. Talip olanlar en yakın maarif dairelerine veya okul başmuallimlerine müracaat etmelidirler."[65] Enstitüye alınacak öğrencilere ilişkin haberden kısa bir süre önce gazetede enstitünün öğretmen kadrosuna ilişkin haber yayımlanır: Direktör, Trabzon İlk Tedrisat Müfettişi Halit Ağanoğlu; eğitim şefi, Kars İlk Tedrisat Müfettişi Sabri Kolçak'tır.[66] Bundan böyle kurumun adı resmi olarak "Cilavuz Köy Enstitüsü ve Eğitmen Kursu"dur.[67] Gazeteye göre köy enstitüleri ülke kalkınmasında önemli bir işlev görecektir. Toker, gazetedeki yazısında söz konusu temayı derinlemesine ele alır:

> [...] Seneden seneye sayısı ve kadrosu artırılacak olan bu enstitüler vasıtasiyle köye istenen ideal ve ülkü elemanı temin edilmiş olacaktır. Köyün havası ve sosyal hüviyeti içinde dogup büyümüş olan bu köy yavruları enstitülerde ameli ve nazari bilgi ve hüner alacaklardır. Bu müesseselere yalnız erkekler değil kız talebede alınacaktır. Bu suretle köyün bir taraftan erkek diğer yandan kadın unsuru inkilabın nimetlerini toplamak ve hazmetmek imkanını kazanmış olacaktır. Memleketin şehir ve kasabalarından ayrı, birer çiftçi mıntıkasında kurulacak olan bu tabiat okulları bir nevi köy inkilapçısı yetiştirmek için gereken bütün teçhizata sahip olacağı gibi burada okuyacak talebede yarınki inkilap köyüne göre ayar edilmiş hususi programla faaliyet yapacaktır. Bu müesseseler bir çok medeni memleketlerdeki tiplerin her halde en ileri ve ameli olanıdır. Zira Türk köyünün ve köylüsünün bünye ve hüviyeti hiçbir zaman başka memleket köylüsüyle mukayese edilmiyecek kadar orijinaldır. Onun için kurulacak enstitülerle Türk köycülüğünü mefkûre halinde ifade edebilecek kadar orijinal olacaktır.

> Bu güne kadar köy muallim mektebi gibi bir takım istihale ve tecrübe devirleri geçirmiş bulunan köy kültür davası, umarız ki enstitülerle ideal köyü yaratacaktır. Beş sene sonra bu yuvalardan çıkıcak olan köy gençleri kafasında inkilabın marifeti elinde muasır köycülük hüneri ruhunda köycülük mefküresinin bir misyoner taassubu halinde yanmakta olan köy ülküsüyle Anadolu yaylasının her biri birer hakikat ve istihsal şahikası olan köylerine serpileceklerdir. Dağ başındaki yayla köyü, bir vadi tabanına yapışıp kalan ova hüviyetli köyler bu yeni elemanların elinde geniş caddeli, kırmızı kiremitli, inkilab binalariyle süslenmiş, çamurdan, tozdan kurtulmuş, ağaçlıklı birer modern kasabacık halinde ta uzaktan insanları kendine çağıracaktır. Tarlasında pulluk, traktörle fennin icabına göre randımanlı çalışacak. Yas, tasa, bilgisizlik, yokluk denen arızi şeyler Türk köyünde tarihi bir istihalenin izlerini taşıyacaktır. İnkilapçı hükümetimize köylü adına candan minnet ve şükranlar...[68]

Yazar, enstitüleri bütün köyü, kadın erkek demeden aydınlanma düşüncesiyle yetiştirecek bir kurum olan görür. Toker, daha o yıllarda bu kurumların dünyada bir örneğinin görülmediği özgün yapılar olacağının farkındadır. Bu ve benzeri yazılar gazetenin sonraki sayılarında başka yazarlar tarafından da dile getirilir. "Kars'ta bir çelik fabrikası açılabilir mi?" diye sorulur. Ardından yanıt verilir:

> Hayır. Ne açılır? İnekhane... Yurdumuz çiftçi memleketidir. Biz kendimizden başka birçok ecnebi ülkeleri doyurabilecek durumdayız. Ve bu bakımdan köylerine varıncaya kadar fabrikalaşmış Almanya'dan daha zenginiz. Türk toprakları üzerinde pek yakın zamanda 'KRUP'ların örneklerini görebileceğiz. Fakat ne Berlin ne Mançester, bizim yurdumuzda tesisi mümkün olan toprak mahsülleri kombinalarını hayallerinden bile geçiremezler. İşte maarif vekaletimizin verdiği son bir karar yurdumuzun bu eşsiz vasfını değerlendiren yegane amil olacaktır; Yurdumuzun onbir bölgesinde köy enstitüleri açılıyor ve bu bahtiyar bölgelerden biri de Karstır.[69]

Kars ve çevresinin planlı bir politikayla tarım ve hayvancılık konusunda dünyada en iyi konumda olacağına yönelik inanç tamdır. Enstitülerin kuruluşu bu anlamda kalkınmaya büyük katkı sağlayacaktır. Fakat bunu gerçekleştirecek olan köy öğretmenin nitelikleri nasıl olmalıdır? Bu soruyu yazar S. Gergin, "Plajlara tiyatro ve sine-

malara kavuşmak için haziranı iple çeken muallimi biz nidek" diye yanıtlar. Bu öğretmen şehirli değil, köylü "münevver" olmalıdır:

> Köy kalkınması –ki buna ziraat kalkınmasıda diyebiliriz– adı ile ele aldığımız dava ancak bu müesseseler sayesinde hallolunacaktır. Köye köylü olan münevveri sokmadıkça oraya verilen her emek yüze yapılan makiyaja benzer; boya silinince çiller yine sırıtır. Plajlara tiyatro ve sinemalara kavuşmak için haziranı iple çeken muallimi biz nidek. Bize tarlası başında köylüye yol gösteren öğretmen lazım. Bize uzun kış gecelerinde köylü arasında bağdaş kurup onunla halleşmesini faydalı hasbihaller yapmasını bilen muallim lazım nihayet suyu kötüdür diye köyden kaçan değil, köye su getiren öğretmen lazım. Köylerimizin müstakbel manzaralarını tahayyül ederek heyecana kapılmamak elden gelmiyor:
>
> Dünün bir taş ve toprak yığınından ibaret olan köy sık ağaçlar arasında kaybolmuş: yeşillik içerisinde kırmızı çatısı ile bir gelincik gibi duran mektep. Mektep değil; köyün işleyen dimağı ve kalbi köylünün arzuhalini orası yazar, yarasını orası sarar, tarlasının hayvanının hastalığını, ziraat makinesinin arızasını orası teşhis eder, kanuna nizama ziraate müteallik her hangi müşkülünü orası çözer... Köylü eskiden bire beş aldığı tarladan şimdi bire on alıyor. Hayvanlarının cinsi, adedi ve mahsulâtından eskiye göre çok fark var. Zengindir ve sıhhatlidir. Çünkü kıtlama çayın şekerini temin edeceğim diye yuvanın mübram gıdası olan yağı götürüp yok pahasına satmıyor. Avlusunda sekiz on tane arı sandığı var şimdi. Eyi yiyor eyi giyiniyor ve çok çalışıyor. Buz üstünde şık oyunları tandır başında laklakiyatla geçen koca kış mevsimleri tarihe karışmıştır artık. Senenin dört mevsiminede kazanç getirilecek iş var şimdi ve istirahat saatleri köyün halk odasında radyo başında geçmekte. Köyün yanı başında akıp giden bir şelale vardır. Muallim küçük bir dinamo uyduruvermiş oraya; bütün köy pırıl pırıl yanıyor. Köyün şehirle olan iktisadi münasebetleri istihlak ve istihasal satış kooperatifleri şeklinde tanzim olunmuş: Köylü ticarette aldanmaktan korkmuyor artık: İşte dörtte birini ancak çizebildiğimiz ideal bir köy ki; bunu hayalden hakikate çıkaracak olan başlıca amil köy enstitülerinden beklediğimiz randıman olacaktır.[70]

Yukarıda Gergin'in köy kalkınmasıyla ilgili düşleri, Cılavuz Köy Enstitüsü'ndeki uygulamada gerçeğe dönüşmüştür. Öğrenciler, entelektüel birikim sağlamalarının yanında, tarım ve hayvancılıkta oldukça başarılı olmuştur....

Köy enstitüleri açıldıktan bir yıl sonra *Cumhuriyet* gazetesinde Ladik Akpınar Köy Enstitüsü'nü eleştiren bir yazı yayımlanır.[71] Yazıda söz konusu köy enstitüsünün yiyecek ve yakacak ihtiyacı için satın alma ilanı vermesi eleştirilir ve şöyle denir:

> Biz Enstitülerin kafi genişlikte arazi dahiline tesis olunarak, ameli hayat namına herşeyden önce zirai işlerimize inkişaf verecek, bilgili faaliyetlere kaynak olacakları hayaliyle avunuyorduk... Kabakla fasulyesini mütahitten satın alacak köy enstitüleri ilmi ve ameli olarak hangi ziraatı öğrenmiş olupta, sonra memlekete yapacaklardır?[72]

Cılavuz Köy Enstitüsü'nün müdürü Halit Ağanoğlu da *Kars Gazetesi*'nde, *Cumhuriyet* gazetesinde öne sürülen bu düşüncenin genel olarak doğru olduğunu söyler. Gerçekten de köy enstitüleri bütün ihtiyaçlarını temin etmiş kurumlar olmalıdırlar. Köy enstitüleri köy kalkınması davasını ele alacak, köylüye rasyonel bir biçimde üretim yapma becerisi kazandıracaktır. Aynı şekilde enstitülerde de bilimsel yöntemle üretim yapılacaktır. Ağanoğlu, *Cumhuriyet*'teki yazıda bu kurumların yaşının unutulduğunu ve bu nedenle hatalı bir yorum ortaya çıktığını söyler. Ardından da bir yıllık enstitü deneyimini ana hatlarıyla anlatır:

> [...] Enstitüler 1940 Haziranında kuruldu. Daha bugün 1941'dir. Hepsi bir yaş eder. Zaman ve zaman içinde imkânlar göz önüne alınmadan verilen hükümler mücerreddir. Enstitülerde (500) den artık kazan mevcudu vardır. (500) Kişilik mevcut ortalama hesap bir köy kadrosudur. Böyle bir köy kadrosunda 60-70 hane vardır ve her hanenin bir veya birkaç çift öküzü, atı, arabası vardır. Bütün bu hayvan kadrosuda toprakla boğuşma halindedir. Buna mukabil köylünün geçim vaziyetide bellidir. Henüz birkaç çift hayvandan başka cer vasıtasına sahip bulunmayan müesseselerden bir anda bir köy kadrosunun şu veya bu yiyeceği kazanına koymasını istemek hesapsız bir davranış olur.
>
> Geniş toprak ve artık miktarda cer vasıtalarının vücudu imkan dahiline niçin alınmadı? Böyle bir sual tevcih edilebilir. Fakat bu işi organize edecek müesseselerin kendi toprağının verim kudretini, huyunu, iklimini tanımadan ve o şartlar içinde yaşayacak, kendi takadını, şartlara göre kendisini ayar etmeden geniş ölçüde ve nazari hesaplara tabi kalarak hareket edişi isabetli olmaz vahim neticeli olur. Misalleri var: Dış memleketlerden getirilen göçmenlere ev, tarla, çift çubuk

verildiği halde, göçmenlerin yeni muhite intibakları, verim kudretlerini arttırabilmeleri senelerin sayısına bağlı kalmıştır. Bu yeni köylü ile yeni köyün birbirine alışması hesabıdır. Ve enstitüler yeni, yerleştikleri toprak yenidir. Enstitülerin mesaileri şöyle incelenmelidir: Kuruldukları günden beri kültür, ziraat, inşaat cephelerinde neler yapabildiler? Sonrada hüküm verilmelidir. (Köy Enstitüleri) adı ile neşredilen broşür incelenirse varılacak hüküm, müsbet olacaktır. Köy Enstitüleri 1940 da kuruldu. 1940 da dünya milletleri gibi biz de vatanı harp afatından korumak endişesi ile müdafaa hazırlıklarında idik. Bu hazırlıkların yanında Büyük Millet Meclisimiz köy enstitüleri kanunu da çıkarmıştı. Vatanı korumak için silaha, yapıp kalkındırmak içinde Köy Enstitülerine sarılıyorduk. Bunun içinden şunu çıkarmak yaraşır: Köy kalkınması davası bir istiklal savaşının davasıdır. Köy Enstitüleri eli ile bu dava maddeleşecektir. Zaman biraz daha işlesin, imkanlara biraz daha varılsın. İstekler fazlası ile tahakkuk edecektir. Yalnız acele istekler realitenin çetinliğine yeniliverirler.[73]

Ağanoğlu, İkinci Dünya Savaşı koşullarında hayata geçen bu uygulamanın siyasal, ekonomik ve toplumsal boyutlarına dikkat çekmektedir. Köy enstitülerinin çalışma koşullarıyla ilgili yapılan yorumlarda peşin hükümlü ve aceleci olmamak gerekmektedir. Çünkü her yeni yaşantı için zamana, deneyime ve birikime ihtiyaç bulunmaktadır. Bu bakımdan Ağanoğlu'nun köy enstitüleri deneyiminin bir yıllık değerlendirmesini yaparken, "Vatanı korumak için silaha, yapıp kalkındırmak içinde Köy Enstitülerine sarılıyorduk" demesi oldukça düşündürücüdür.

Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan söz konusu yazıdan kısa bir süre sonra Fuat Araslı, Cılavuz Köy Enstitüsü'ne gider ve bir yazı dizisi kaleme alır. Araslı'nın amacı, Cılavuz'daki uygulamayı yerinde görmek ve izlenimlerini kamuoyuyla paylaşmaktır. Araslı *Kars Gazetesi*'nde beş sayı süren yazısında, dolaylı da olsa *Cumhuriyet* gazetesinin olumsuz tutumuna yanıt verir:

[...] Vakit: Bir ders saati. Fakat kürsüdeki muallimin takririni sessizce dinleyen bir talebe gurubu ararsanız, nafile yere yorulmuş olursunuz. Cilavuz da her taraf dersanedir. Nereye baksanız arı kovanını andıran bir faaliyet ve hareket görürsünüz. Dersanenin manası burada, kapalı bir oda değil, insanla tabiatın temas ettiği her nokta, her mevzudur. İşte, üzerinde harıl harıl çalışılan iki katlı

bir pavyon, bir taraftan çatısı örülürken diğer taraftan dahili sıvaları yapılıyor, döşemeleri, tavanları çakılıyor, büyücek bir salonda tezgahlar kurulmuş; pencere, kapı gibi teferruat hazırlanıyor. Hadi numarasını biz koyalım ve bir numaralı dersane diyelim buna. Muazzam bir dersane değil mi? 40-50 genç burada hem sanat öğreniyor, hem de kendi yuvasını yapıyor. 938 senesinde eğitmen kursunun yarım bir bina ile ele aldığı Cilavuz'da Köy Enstitüsü de kurulduktan sonra bu güne kadar irili ufaklı 8 bina vücuda getirilmiş ve tekmil bu inşaat talebenin elinden geçmiştir. İrili ufaklı tabirini biraz canlandıralım ve dersane, yatakhane, muhtelif çalışma odaları, mutfak, fırın ve saire ile 450 talebeyi ve öğretmenlerini barındıran bir müesseseyi göz önüne alalım.

Şimdi iki numaralı dersanedeyiz. Tahminen birbuçuk kilometre uzunluk ve 500 metre enine yayılan bu dersane birkaç şubedir. Çayır şubesi, tarlalar, sebze bahçeleri, meyveli ve meyvesiz ağaç fidanlıkları şubeleri. Günün yarısını atelyelerde geçiren talebe, diğer ders saatlerinide gruplar halinde ve başlarında öğretmenleri olduğu halde bu açık hava dersanelerinde geçirirler. İşte Cilavuz deresinin ta öte başında büyücek bir grup çayır biçmek ve yığın yapmakla meşguldür. Bu suretle çayır biçmeyi bilfiil öğrenen yarının köy muallimleri aynı zamanda mektepte kendilerini sütü ile yoğurdu ile besleyen ineklerin kışlık yiyeceğini de hazırlamış oluyorlar. Enstitünün kendi emrindeki çayırlardan önümüzdeki kış için temin ettiği ot 20 arabadır. Yani 500 lira. [...]

Şarkın mühim yoksulluklarının başında ağaç gelir. Ve biz bu yoksulluğu ancak mekteplerde vereceğimiz ağaç sevgisi, ağaç kültürü ile giderebileceğiz. İki numaralı dersanenin fidancılık şubesi bu mevzuda geniş ümitler veren bir durumdadır. İki senede meyveli ve meyvesiz 20.000 ağaç dikmiş olan boz yamaçların çocukları, kendi yavruları gibi bakıyorlar bunlara ve ağaçları birçoğu, kendisini dikenlerle aynı yılda meyve verecektir inşallah.[74]

Araslı yazısına öğrencilere yönelik izlenimleriyle devam eder. Tavla nöbetçisi olan Mehmet Atabey, taranmış saçlarıyla, tertemiz ve tulumunu giymiş bir genç olarak anlatılır. Atabey, hayvanların altlarını temizlemekte, arpasını ve yulafını vermektedir. Bu öğrenci, işini mutlulukla yapmakta ve hayvanlara sevgiyle yaklaşmaktadır. Araslı, bu tabloda modern bir köy yaşamına ilişkin ipuçları görür. O bütün bu gördüklerinden sonra, köy enstitülerine şehirli çocuklarının kabul edilmemesine yönelik itirazlara da net bir biçimde karşı çıkar ve şöyle der: "Etmez ya! Göster bana, bir Mehmet Atabey hususiyetinde şehirli çocuğunu!"[75]

Araslı'ya göre, kız öğrenciler de Atabey gibi işlerini mutlulukla yaparlar. Araslı, ellerinde emaye kovalarla neşe içinde bir grup kız öğrencinin binadan çıktığını görür. Öğrenciler ahırın önünde akan suda ellerini yıkar, "arkadaş sevgisiyle okşayarak yanaştıkları" inekleri sağarlar. Araslı'nın verdiği bilgiye göre, Cılavuz'da 1940 yılında 15 inek ve bir boğa alınarak işe başlanır; bir yıl sonra ise inek sayısı 24'e ulaşır. Bu hayvanlardan elde edilen süt, peynir, yağ ve yoğurt enstitüde tüketilmektedir. Böylece geleceğin öğretmenleri, "meşhur" Edirne peynirinin nasıl yapıldığını, Silivri yoğurdunun formülünü ve yağın nasıl imal edildiğini öğrenmektedir. Öğrenciler, halk arasında "imansız peynir" denilen yağı alınmış peynir dışında, sütten farklı seçenekler üretilebileceğine tanık olmakla yetinmez; kendileri bizzat bunun üreticisi olurlar. Burada eğitim gören gençlerin çoğu, bugün Kars kaşarı diye bildiğimiz peynir çeşidini bilmemektedir. Anlatılarda da görüleceği gibi ilk kez enstitüde bu peyniri tadarlar. Araslı bu durumu bildiği için gençlerin peynir üretimi yapmalarına çok önem verir.

Cılavuz'da üretilen bala da övgüler düzen Araslı, burada Ardahan balından daha iyisini yediğini dile getirir. O, bu bölgenin her yerinin arıcılığa elverişli olduğu halde, yeterince bal üretilmemesinden yakınır. "Bizim bölgemizin her tarafından bal akmalıydı" diye yakınan Araslı, Cılavuz Köy Enstitüsü'nün bu boşluğu da dolduracağını düşünür. Onun bu düşüncesi, bir yıl içinde Cılavuz'da gerçekleşen değişimi gözlemlemesinden kaynaklanır. 1940 yılında iki kovanı olan enstitünün, 1941'de 18 kovanı bulunur. Bu bir yıl içinde önemli bir gelişmedir. Araslı, yaklaşmaya korktuğu kovanların arasında öğrencilerin rahatlıkla ve "aşkla" dolaşmasının bal üretimi konusunda da kendisini umutlandırdığını belirtir. O, enstitüde arıcılık konusunda bir uzman olmadığını, ancak "arıcılığın teorisini de, pratiğini de hazmetmiş" olan Zakir Güven'in çok faydalı olacağını söyler. Nitekim Araslı'nın öngörüsü doğru çıkar. Sonraki bölümlerde göreceğimiz gibi, Zakir Öğretmen özellikle arıcılıkta çok başarılı olur.

Araslı, Cılavuz'da 1.000 dekarlık bir arazi üzerinde arpa, buğday ve yulaf üretildiğine değinir. Bu arazide rasyonel yöntemlerle üre-

tim gerçekleşmekte ve bunu da öğrenciler yapmaktadır. Cılavuz'da üretim araçları da değişmiş; öküzün yerini at, tırpanın yerini orak makinesi ve rüzgârla gerçekleştirilen sapları ayırma işlemlerinin yerini savurma makinesi almıştır. Enstitüdeki bu kısmi makineleşme, köylülere de örnek olarak anlatılmaktadır.[76]

Yazı dizisinde Araslı'nın vurguladığı bir başka nokta, öğrencilerin sadece tarıma ve hayvancılığa dayalı bilgi ve beceriyle sınırlı bir eğitim almamalarıdır. Bu öğrenciler, bir yandan da kültür derslerinde beceri kazanırlar. Örneğin onlar için Türkiye haritası, duvara asılı çeşitli renklerle boyanmış kâğıt veya bir bez parçası değildir. Cılavuz'daki öğrencinin "ruhu" bununla yetinecek yapıda değildir! Onlar haritalarını kendileri yapar. Üstelik de kalemle ve fırçayla değil, "kazma, kürek ve nasırlı ellerle" yapılan bir harita söz konusudur! Araslı'nın tarif ettiği haritanın Türkiye coğrafyasının maketi olduğu anlaşılıyor. Bu harita, yere yapılmıştır. Fiziki coğrafyanın ve ulaşım yollarının ayrıntılarını veren kabartmalardan oluşmaktadır: "Arazi üzerinde işlenmiş; nehirleri, gölleri, dağları ve denizleri, şose ve demiryolları ile bir Türkiye minyatürüdür bu. Elli adımda doğu sınırlarından batısına varılan bu Türkiye'ye pasaportsuz girilip, çıkılır ve meşhur Ağrı'nın 1.500 küsür metre yükseklikteki karlı tepesini bir adımda öteye aşarsınız..."[77]

Cılavuz'daki yaşamın temelinde disiplin olduğunu belirten Araslı, ziyaretçinin gözüne ilk olarak bu "disiplin rejiminin çarptığını" söyler. Buradaki disiplin, yöneticilerin çalışanlar ve öğrenciler üzerinde uyguladıkları baskıdan ve çekinmeden farklı bir şeydir. Bu disiplinde uyum ve sevgi söz konusudur. Müdürden öğretmene, hizmetliye, öğrenciye dek herkesi içerir. Her şeyde birlik, beraberlik ve ahenk bulunmaktadır! Yine Cılavuz'da öğrenciler, ağır-hafif, temiz-pis her işte çalışan birer "amele" gibidirler. Ancak yatakhaneleri, düzenli reviri, müzik salonu, okuma odası, hamamı, radyosu ve öğretmenlerinden gördükleri değer ve ilgiyle "tam bir[er] efendi"dirler. Araslı sözlerini şöyle tamamlar: "Şurada örs ve körük başında eli-yüzü simsiyah olmuş bir genci, az sonra piyanonun başında ve üstü başı beyaz lekeler içinde kireç söndüren delikanlıyı okuma salonunda *Ulus* gazetesini tetkik eder göreceksiniz." Bu durum kız öğrenciler için de geçerlidir.

Örneğin inekleri sağan kızlar, aynı zamanda dikiş makinelerinin başında, birinci sınıftaki kardeşlerinin iç çamaşırlarını dikerler. Onlar birer terzi değil, geleceğin öğretmenleridir. Posof, Oltu ve Bardız'dan gelen altı kız öğrenci, köylerde Türk kadınına, annesine örnek olacaktır. Araslı, onları köyü kalkındıracak özneler olarak kabul eder ve onlardan "Cumhuriyet elemanı" diye söz eder.[78]

Cılavuz Köy Enstitüsü'nün 1941 yılındaki bu fotoğrafına baktığımızda, oldukça gelişmiş eğitim ve üretim yerleşkesini görürüz. Burası ne okul, ne köy, ne kasaba, ne kenttir... Belki de hepsinin toplamıdır: Maddi ve manevi kültürün üretildiği bir yer... Buradaki öğrenciler barınacakları binayı onarır, yenilerini inşa eder. Hayvanları sağar, sütünü tüketir, arılarından bal alır, yetiştirdikleri sebzeleri yer... Bununla da yetinmez, kendi haritasını kendi yapar. Kız erkek demeden ata biner, bisikletten traktöre araç kullanmayı öğrenir. Piyano, keman çalar... Herkes mandolin çalmayı bilir burada... Araslı, yazısında Cılavuzlu öğrencilerin tarım ve hayvancılıkla ilgili üretim, inşaat vb işler dışında bir lise öğrencisi gibi tarih, coğrafya, matematik, fizik gibi dersleri de öğrendiğini söyler. Üstelik fotoğrafçılık; motosiklet, bisiklet, otomobil, traktör kullanmakta, makine tamiri de öğrenmektedir. Zirai hastalıklarla mücadelede de ne yapacaklarını bilen bir kuşak yetişir. Araslı'nın verdiği bilgiye göre, 1941 yılının Kasım ayında eğitmen kursunda Karslı 36, Erzurumlu 25, Çoruhlu 18 ve Ağrılı 15 eğitmen adayı, köy enstitüsünde ise 197 Karslı, 93 Erzurumlu, 74 Çoruhlu ve 6 Ağrılı öğrenci bulunmaktadır.

Araslı gibi Kars'ta yaşayan çok sayıda aydın, Cılavuz Köy Enstitüsü'nde olan biteni incelemek veya meraklarını gidermek için bu kurumu ziyaret eder. 1938'de Kültür Bakanı (Milli Eğitim Bakanı) Saffet Arıkan ve İsmail Hakkı Tonguç'un Cılavuz'u ziyaretlerinden sonra bakanlık düzeyinde bir gelenek oluşur. Her iki bakan da Kars'a gelir, önce valiliği ziyaret ederler. Ardından ziyaret edilen yer Cılavuz'dur. Ankara'ya dönüş yolunda Kars'taki diğer kurumlara gidilir. Bu durum, Ankara'nın Cılavuz'a gösterdiği özel ilgi ve önemin işaretidir. 1942 yılında Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel de Cılavuz'a gelir. Önceki yıllarda Bakan Arıkan, eğitmen kursunun

çalışmalarını incelemiştir. Bu defa incelenen kurum ise köy enstitüsüdür. Bu konuyla ilgili haberi yine *Kars Gazetesi*'nden okuyalım:

> Maarif Vekili Hasan Ali Yücel maiyetinde ilk tedrisat genel müdürü İsmail Hakkı Tonguç, maarif umum müfettişlerinden Osman Horasanlı, ziraat enstitüsü profesörlerinden Hikmet Birant, kalemi mahsus müdürlerinden Hakkı Uludağ, vekilin oğlu Can Yücel oldukları halde 27.6.1942 Cumartesi günü Sarıkamış yolu ile otomobille saat 18-de şehrimizi şereflendirmişlerdir.[79]

Yücel ve heyeti ertesi gün sabah 9.30'da Cılavuz'a gitmek üzere yol çıkar:

> Cilavuz'da Köy Enstitüsünü teftiş buyuran maarif vekilimiz bütün binaları teferruatıyla gezmişler, talebenin bilgi, sıhhat, gıda ve diğer durumlarını gözden geçirerek, müşahadelerinde bizzat memnun ve mütehassıs olmuşlardır.[80]

Heyet, enstitüde öğrencilerin 70 kişilik mandolin korosu konserini dinleyip halk oyunlarını izler. Posoflu bir kız öğrencinin at üzerindeki gösterisi, erkek öğrencilerin çıplak ata binip kement atarak yarışmaları, erkek ve kız öğrencilerin bisiklete binişleri izleyenlerde büyük bir heyecan yaratır. Heyet saat 13.30'da Cılavuz'dan ayrılır.

Hasan Âli Yücel ve İsmail Hakkı Tonguç'un Cılavuz Köy Enstitüsü'nü ziyaretlerinden bir ay sonra gazetede önce "Kars'ta Ankara Üniversitesi Haftası"[81] başlıklı haber, ardından da "Profesörlerin Gezileri" başlıklı bir haber yer alır. Habere göre, Ankara Üniversitesi profesör ve doçentleri önce Cılavuz'u, sonra Kars'taki "görülecek diğer yerleri ziyaret" ederler.[82] Ziyaretçiler; DTCF Dekanı Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu, Prof. Dr. Remzi Oğuz Arık, Nevzat Tüzdil, Enver Ziya Karal, Namık Tayşı ve Doç. Tahsin Banguoğlu, Cemal Alagöz, Suut Kemal Yetkin, Cevdet Perin, Necati Akder'den oluşan on kişilik bir heyetten oluşmaktadır.

Ankara'dan gelen bu üst düzeydeki konukların ziyaretinden kısa bir süre önce gazetede, Cılavuzlu öğrencilerin başarılarıyla ilgili haberler boy gösterir. Bunlar arasında "Cılavuz Köy Enstitüsü Müsamerede Fevkalade Başarı Gösterdi" haberi oldukça ilgi çekicidir:

Sağda yerde oturan çocuk Can Yücel, sol başta mandolin çalan öğrenci Halise Sarıkaya. (Arşiv: H. S. Apaydın)

Müsamere elliye yakın mandolinci ve korocu talebenin istiklal marşı ile başlamış ve bu üvertür daha perde açılmadan seyircilere enstitü hakkında bir fikir edinmeğe güzel bir vesile olmuştur. Enstitü talebesi gerek müzikte, gerekse ayak oyunlarında vefkalade muvaffak olmuş hele mevzuu ve sujesi tam bir köy hayatından alınan 'Himmetin Oğlu', piyesinde Enstitü, köylü ruhunu çok güzel temsil etmişlerdir. Piyeste Himmet rolünü 124 Ali Türk, Gülsüm'ü Halise Sarıkaya,[83] Zibayı 5 Fatma Toksoy, İmam'ı 3 Ziya, Veli'yi 132 Abbas, Muammer'i 269 Münir Özkaya ve Samoeli 40 Kemal oynamışlardır. Piyes gerek talebenin gösterdiği istidat gerekse kostüm bakımından pek çok beğenilmiş ve alkışlanmıştır. Kars: İdare ve talim heyetini, yarın için bizlere büyük umudlar veren talebeyi tebrik eder.[84]

Gazetede bu haberden iki sayı önce *Himmet'in Oğlu* adlı oyunu CHP Kars yöneticilerinin de hazırladığını, tesadüfen Cılavuzluların da aynı oyunu sahneye koyduğunu görürüz:

Son dakikada aldığımız habere göre, yapılacağını bu sayımızda bildirdiğimiz Cumhuriyet Halk Partisinin büyük müsameresine Cilavuz Köy Enstitüsü de iştirak edecektir. Enterasan bir tesadüf olarak Enstitü de Himmetin Oğlu adındaki piyesi hazırlamış ve 19 Mayısta Kars'ta oynamaya karar vermiştir. Bu vaziyet karşısında müsamerenin tertip heyeti her iki teşekkülün de aynı piyesi oynamasını muvafık görmüş ve ona göre program yapmıştır. Piyes esasen çok hareketli ve alaka çekici olduğundan bütün Kars halkının bunu görebilmesi için üst üste birkaç gece oynanmasına evvelden karar verilmişti.[85]

Halise Sarıkaya (solda), Himmet'in Oğlu *oyunundaki rol arkadaşlarıyla birlikte, 1943.*

Öğrenciler ve öğretmenler Kars Halkevi önünde. Tarih belirlenemedi. (Arşiv: İHTBV)

Bu oyun sırayla birkaç akşam sahneye konur. Fakat gazetedeki haberden de gördüğümüz gibi, övgüyü enstitü öğrencilerinden oluşan oyuncular alır; diğer oyuncuların sözü bile edilmez.

Gazetenin sonraki sayılarında da öğrencilerin başarılarına ilişkin haberler bulunur. Cılavuz'dan Kars'a 19 Mayıs törenlerine katılmak için gelen gençlerin sergiledikleri gösteriyi bütün Kars ayakta alkışlar. Bu törene Cılavuzlular "boz elbiseli, tunç yüzlü ve sert adımlı bir talebe kafilesi"[86] olarak 500 kişiden oluşan kız ve erkek katılmış, geçit töreninde 250 kişiyle gösteri yapılmıştır. Enstitü Müdürü Halit Ağanoğlu'nun konuşması coşkuyla karşılanmıştır.[87] Araslı'ya göre Cılavuz'dan gelen öğrenciler, bütün Karslıların gözünde "hadise" olmuştur!

4. BÖLÜM

ANLATILARDA CILAVUZ KÖY ENSTİTÜSÜ

Bu bölümde Cılavuz Köy Enstitüsü'ne kabul edilen öğrenciler ve öğretmenlerle yaptığımız görüşmeler ile bu kurumda farklı dönemlerde öğrenci olan düşün insanlarımızdan Dursun Akçam, Ümit Kaftancıoğlu ve Gültekin Gazioğlu'nun eserlerinden hareketle Cılavuz Köy Enstitüsü'ne bir pencere açacağız. Bu üç düşün insanı köy enstitüsünün eğitiminden beslendiler, oradan edindikleri birikimle ve toplumsal sorumlulukla yaşamlarını sürdürdüler. Onların eserleri dönemin toplumsal yaşamına, enstitü yıllarına ve sonrasına ilişkin bilgi vermektedir. Kaldı ki bu eserler edebi açıdan önemli bir anlatım ve dil zenginliği de sunmaktadır.

Araştırma sürecinde yaptığımız görüşmeleri değerlendirirken birtakım kategoriler oluşturmak gerekliliği ortaya çıktı. Anlatılardaki ortaklığı ya da farklılığı ortaya çıkarmak açısından bunun yararlı olacağı kanısındayız. Kitabın başında da belirttiğimiz gibi, görüşmecilerimizle sözlü tarih yöntemi kullanarak görüşmeler gerçekleştirdik. Büyük çoğunluğuyla evlerinde, iki kişiyle bir kafeteryada, iki kişiyle de Ardahan Halk Kütüphanesi'nde görüşüldü. Bazılarıyla birden fazla görüşme yapma gereği duyuldu. Birkaç görüşmeci, görüşmeden bir süre sonra anlatılarında eksiklikler kaldığını bildiren mektuplar gönderdiler ve eksikleri tamamladılar.

Ayrıca Nizamettin Göçmen yazdığı mektupla, Erden Bilgen ise babası Selim Bilgen'le ilgili hem yazdıklarıyla hem de bire bir

görüşmemizde anlattıklarıyla çalışmaya katkıda bulundu. Bütün görüşmecilere çocukluklarından başlamak üzere, hangi toplumsal kökene ait oldukları; ana babalarına, çocukluk yıllarına ilişkin algıları, ailelerinin geçim durumu, kaç kardeş oldukları, ilkokul günleri ve o yıllardaki eğitim yaşantısı, öğretmenlerine ilişkin algıları soruldu.

Bunun yanı sıra Cılavuz Köy Enstitüsü'nü ilk kez kimden duydukları ve ne düşündükleri, enstitüye giriş sınavı ve kabul anlatıları, Cılavuz Köy Enstitüsü'ne hangi araçla nasıl ulaştıkları, ilk izlenimleri, oradaki yaşantıya ilişkin duygu ve düşünceleri, öğretmenleri ve yöneticilerle ilgili düşünceleri, arkadaşlık algıları, eğitimle ilgili düşünceleri; okuma, eğlenme, kutlamalara ilişkin algıları, enstitünün konuklarıyla ilgili anımsadıkları, kadın erkek ilişkileri, başka enstitülerle imece, yurt gezileri vb yaşantılara ilişkin anlatıları kaydedildi ve gruplandırıldı. Bütün bu anlatılarda kişinin kendi sesini vermeyi temel ilke olarak benimsediğimizi belirtmeliyiz. Anlatı sırası, genellikle anlatıcıların doğum tarihlerine göre belirlenmeye çalışıldı. Fakat bazı durumlarda anlatıcının yaşı büyük de olsa, enstitüye geç başlamış olduğu için düşüncelerine anlatı akışına göre yer verildi.

Öğrencilerin Cılavuz Köy Enstitüsü'ne Gelmeden Önceki Yaşantıları

Burada görüşmecilerin doğum yeri, yılı, yaşam koşulları, toplumsal çevreleri, ailelerinin yapısal özellikleri, kardeş sayıları, geçim durumları vb konulardaki anlatılarına yer verilecektir. Bunun yanı sıra yine onların paylaşmak istedikleri oranda tarihsel belleklerine başvurulmuştur. Bu anlatılarda, anlatıcıların ifadeleri ve vurguları olduğu gibi korunmuştur.

1921'de Erzurum iline bağlı Asiller ilçesinin Ardı köyünde, 31 Aralık günü dünyaya gelmişim. Ölenler dışında dokuz kardeşiz. Bildiğim kadar iki çocuk ölmüş. Babam daha önce başka bir hanımla evlenmiş. Birinci Dünya Savaşı sırasında babam asker. Başçavuştu, okuryazarmış. Levazım başçavuşu olarak

yiyecek ambarını babama teslim etmişler. Yani böyle birisi olduğu için güven vermiş. Askerken, işte hanımı hastalanıyor. Ölüyor İlke Hanım. İlke Hanım'dan başka çocukları da olmuş ama, iki çocuk, onlar da küçükken ölmüşler.

Annem de babamın amcasının oğlunda imiş, yani amcaoğlunun hanımı. Onu da Ermeniler bir köyde keserek öldürüyorlar, yani 5-6 kişiyi keserek öldürüyorlar. Ruslar işgal edince onlar şımarıyor, işte şu ünlü şey, 1915 olayları... Yani Ermeniler, biri de babamın amcaoğlu, işte annemin eski kocası. Başkaları da var, işte 5-6 kişiyi öldürüyorlar. Ondan sonra yine bir haylısını da alıp oradan, Rusya içerilerine doğru tutsak olarak sevk ediyorlar. Annem kimsesiz kalıyor, zaten kendi annesi babası da yok. Annem bizim köye gelin geldikten sonra babası dara düşmüş, annesi kimsesi yok... Kardeşi mardeşi var da, onlar da, herkes kendi derdinde, zaten işgale uğramış oralar. Rus işgaline uğramış, herkes muhacir olmuş gitmiş. Benim dedem işte orda Sipahi Beyi, taaa 1808'de Sipahi Beyliği verilmiş bizim sülaleye... Herkes ee Rus geliyo diye arabasını kağnısına koşar, çoluk çocuğunu almış yola düşmüş. Dedem inatçıymış biraz, demiş ki "Ben bu kadar malı mülkü, serveti Rus'a bırakmak için mi geldim, gitmeyeceğim buradan" demiş, gitmemiş ama sonradan çok büyük zarar görmüş. Ermeniler rahatsız etmişler, özellikle işgal altında kalınca ne olur? En sonunda köyü terk etmek zorunda kalmış, fazla uzağa da gitmemiş oralarda bir yerde de ölmüş. Anne tarafı böyle...

1914-1915 kışında. Annemle babam sonra düğün müğün olmadan evlenmişler. Ondan sonra, babamdan annemin çocukları olmuş, ben beşincisiyim, hep kız olmuş. Oğlan olunca babam fazla önem vermiş, benim yaş günlerimde kurban kesip ziyafet çekiyormuş. Babam köylü, biraz varlıklı bir köylüymüş. Babam gençliğinde hastalık falan geçirmiş, sonradan sağlığı yerine gelmiş ama, tarla çiftçilik işlerini dedem babama vermemiş. Bir dükkân açmış yani, hatta mağaza derler... Yani büyükçe bir şey, her tür şeyi, manifaturadan tutun da her şey varmış...

Köyümüz 30-35 haneli bir köy. Halamın köyünde, 15-20 km mesafede Azap Köyü diye bir köy vardı. Orada ilkokul vardı, üç sınıflık köy okulu... Ama o sırada biz üçüncü sınıfa geldik, beş sınıfa çıkarıldı. Bizim şansımız var. Babam halama rica etti, beni emanet etti. Babamın bir tek erkek evladıyım... Çok şeydi, yani özverili, beni muhakkak okutmak istiyordu. Hatta etraftan köylüler falan, yaşlısın, bizden çalışan kimse falan yok, çiftçilikle kim uğraşacak falan, o da diyordu ki, "Bu çocuğa fırsat bulursam, ben bu çocuğu okulda, Cumhuriyet okulunda okutacağım" diyor.[1]

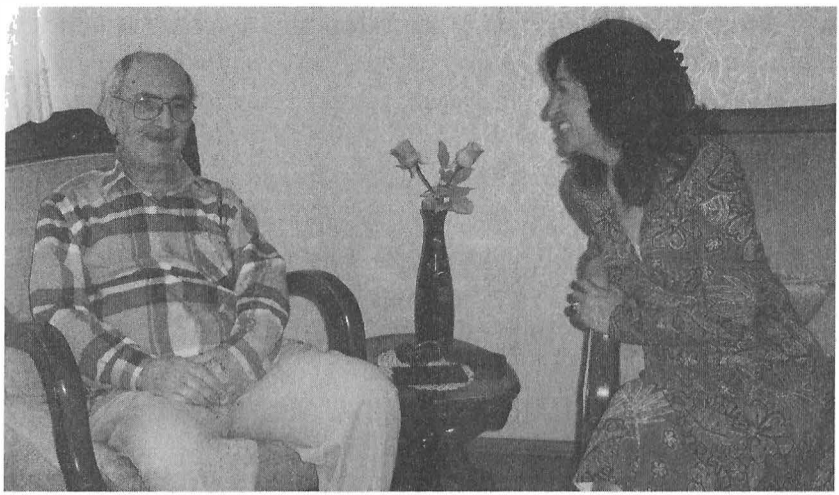
Cılavuz Köy Enstitüsü'nün ilk mezunlarından Osman Nuri Alper'in çocukluk günlerine ilişkin yukarıdaki anlatısı son derece önemlidir. Çünkü onun anımsadıkları arasında savaşlar, işgaller, kadın ve çocuk ölümleri, işgal edilen vatan, Ermeni çetelerin katliamları, genç kadınların ve erkeklerin yalnızlığı, kimsesizliği yer alır. Ardından Kurtuluş Savaşı'ndan sonraki kuruluş çabaları! Yoksulluğa karşın umudun yeşermeye başlaması... Bu kuşağın temel özelliği, söz konusu umudu güçlendirmekten hiçbir zaman vazgeçmemiş olmalarıdır. Onların yaşam öykülerine yakından baktığımızda, bu umudun politik ve sosyokültürel temellerini görmek mümkündür.

Cumhuriyet'le yaşıt olduğunu söyleyen görüşmecilerimizden Kâzım Arıcı da sözü edilen bu kuşak içinde yer alır. Arıcı, 1924 yılında Ardahan'ın Posof ilçesinin Suskab-Aşık Sülali köyünde dünyaya gelir. O yıllarda 300 hanelik olan bu köyde aileler çiftçilik yaparak geçimlerini sağlar. Arıcı, çocukluğunda kuzuları ve danaları otlatarak ailesinin geçimine katkıda bulunur.[2]

Çocukluk yaşamlarının günümüzle kıyaslanmayacak kadar farklı olduğunu dile getiren Abit Akan, yaşadıkları ortamı şöyle betimler: "Ayağımıza çarık bulamıyorduk. Köylerde koyun komları var, ahırlar var, kışın soğukta oralarda oynuyorduk arkadaşlarlan... Hayatımız şimdiki çocukların hayatına katiyen benzemez. Şimdi çocuklar, rahat okur elektrik lambası altında, biz kitap okurken annemiz çırayı yakardı, çırayı ocağa koyardı, böyle okurduk."[3]

Annesini bir "hayal" gibi anımsayan 1926 Arpaçay doğumlu Rıfat Yıldırım ise altı kardeşin en büyüğüdür. Yıldırım, altı yaşındayken annesini, dayısının eşini ve halasını bir ay içinde koleradan kaybeder. Hasta yatağındaki annesini bir "hayal gibi" anımsar. Annesini kaybettiğinde bir de kız kardeşi vardır. Annesinin ölümünün ardından babası evlenir, dört kardeşi daha olur. Ailesi çiftçilik ve hayvancılıkla geçimini sağlar. Diğer görüşmecilerimizle kıyasladığımızda ailesinin ekonomik durumu daha iyidir. Babası dindar, ancak "okumaya hevesli" biridir. Çocuklarına din eğitimi de verir, modern eğitim almasını da destekler.[4]

Artvin'in Yusufeli ilçesinden Ziver Özdemir de Yıldırım gibi 1926 doğumludur. Özdemir'in köylüleri, tarıma ve hayvancılığa elverişli yeterli araziye sahip olmadığı için ana geçim kaynakları "gurbetçi-

Osman Nuri Alper, Firdevs Gümüşoğlu'nun İzmir'de yaptığı görüşmede. (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

lik"tir. Köyün erkekleri, yılın altı ayı çalışmak için büyük şehirlere gider. Buğday, arpa ve mısırla sınırlı tarımın yapıldığı köyde herkes yoksuldur. Ama açlık yoktur! Özdemir'in kuşağındaki diğer anlatıcıların dile getirdiği gibi açlığın olmaması, hemen herkesin 10-15 koyun ve büyükbaş hayvanının olması bir şanstır! Aç kalmamalarını buna borçludurlar.

Dönemin köylerinde zanaat sahibi kişilerin yetersizliği, "usta" kişilerin yokluğu da çok önemli bir sorundur. Köyde eğer böyle biri varsa bu durum, onların diğer köylülere göre ekonomik ve sosyal olarak daha iyi konumda olmalarını sağlar.[5] Örneğin Ziver Özdemir'in babası ve amcaları hızarcıdır. Bu meslekten kişilerin varlığı dönemin köyleri için de büyük bir avantajdır.[6]

Cılavuz'da öğrenci olduktan sonra yaşamında köklü değişiklikler olan İsa Öztürk ise 1926 yılında, Kars'ın Ermenistan sınırında Sosgerd-Taşdere köyünde doğar. Öztürk, babasını "molla, fakat uyanık bir baba" olarak niteler. Çünkü babası 1930'dan sonra köydeki tarlasını, evini terk ederek nahiye merkezine taşınır. İki göz odalı bir eve yerleşir. Çocukları burada okusun ister. Bu sırada köylerin çoğunda okul yoktur, okul olan köyler de üç sınıflıdır. Bu okulların açılması da 1930'ların sonlarına doğru eğitmenlerin köylere gitme-

siyle gerçekleşir. 29 köyü olan nahiyede altmış hane ve bir tane beş sınıflı ilkokul bulunur. Yakın köylerdeki çocuklar da bu okula gelirler. İsa Öztürk'ün "yakın" köylerin çocukları dediği öğrenciler, 4-7 kilometre uzaktan yürüyerek okula ulaşırlar. "Yani tipide mipide, çok korkardık, bu çocuklar telef olacak diye... Ama yedi sekiz çocuk beraber, grup halinde gelirlerdi ilkokulu okumaya."

Öztürk'ün babasını "uyanık", öğrenmeye meraklı biri olarak değerlendirmesinin bucak merkezine yerleşmelerinden başka bir nedeni daha bulunur. 1920'li yıllarda babası, Öztürk'ün ağabeyini okusun diye köylerinden 50 km uzaktaki Kars'a göndermiştir. Bu tutum, dönemin köylü bireyi için büyük bir ileri görüşlülük ve fedakârlıktır. Üstelik bu babanın 14 çocuğu olduğu düşünüldüğünde, alınan karar oldukça radikaldir. Ancak nahiyede de yaşamaya başlasalar baba Öztürk bildiği işi yapacaktır: Çiftçilik!

> Babam çiftçiydi, orda da çiftçi burda da çiftçi... Geçim nasıl olacak, yoksul ve ilkel koşullarda bir köy yaşamı. Geçimin temeli tarla tarımı ve hayvancılık. Tarla verimi Allah'a kalmış! Bir yıl dolu vurur, bir yıl sıçan keser, bir yıl kuraklık canına okur. Havalar iyi gitse bile alacağı bire üçtür. Üstelik ulaşım güçlükleri nedeniyle ürettiği ürünü de satamaz, yok pahasına elden çıkarır... Ermeniler gitmiş, nüfus da az o zaman. Etraf köylerden gelen kırk elli aile oraya yerleşmiş. Demişler ki, tarlalar serbest, isteyen istediği yeri sürerse onun olsun. Bizde de kardeşler kalabalığız ya, belki üç yüz dönüm tarlamız vardı... Hele şeyi hiç unutmuyorum, ben ilkokul üçteyim, kalabalığız bereket, ama gene de ırgat da çalıştırıyoruz ücretle, o zamanlar elli kuruş bir tarım işçisinin günlüğü. Bir de benim babamın iyi bir huyu vardı. Azcık rahmetli babamı öveyim! Molla İbrahim'e ırgatlar parasız gitmek ister. Çünkü buğday ununa, arpa unu kattırmaz. En kıtlık yılında bile muhakkak ekmeğini buğdaydan yapardı, halbuki arpa, buğdaya göre yarı fiyatına ucuz. Ondan una katarsın, daha biraz ucuza mal oluyor. Onun için bizim ekmeğimiz meşhurdu köyde, rahmetli yengem de çok güzel tandır ekmeği yapardı, yemek de... Kendimiz çalıştığımız için tarlada kardeşler, yemekler ona göre yağlı ve iyi olurdu, onun için biz şeyimiz, ırgat sıkıntısı çekmezdik...[7]

Çok çocuk, kırsal kesimde her zaman için ekonomik bir anlam ifade eder. Bir yandan çocuk ölüm oranlarının yüksekliği, diğer yandan işgücüne olan gereksinim, çok çocuğa sahip olmayı yaşamın bir

İsa Öztürk ile Firdevs Gümüşoğlu'nun İstanbul'da yaptığı görüşme sırasında. (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

zorunluluğu haline getirir. İsa Öztürk'ün de on dört kardeş olması ve ekilebilir arazilerin kendilerine verilmesi, işgücünün çokluğu açısından onları diğer ailelerden daha avantajlı bir konuma getirmiştir. Öztürk'ün dile getirdiği gibi, 1940'lara doğru bile, Kars'ın bir nahiyesinde buğdaydan yapılan ekmeğin ve yağlı yemeğin sofralarında bulunması sıra dışı bir durumdur. İyi nitelikte ekmek ve yemek yemeleri, ırgatların da bundan faydalanması, onun çocukluk günlerinin güzel anıları arasında yer alır.

Görüşmecilerimizden bir başkası, Artvin Yusufeli, Odem köyünde doğan Servet Polat, bir başka toplumsal olguyu bize anlatır. 25 Temmuz 1926'da doğduğu halde 20 gün sonra nüfusa kaydedilmiştir. O yıllarda köylerimizde bu davranış bir alışkanlık halindedir. Yine de Polat'ın 20 günlük farkla da olsa doğum tarihini bilmesi önemlidir. Çoğunluk doğum tarihini hiç bilmez. Bu bölümde değineceğimiz gibi Cılavuz mezunu görüşmecilerimiz, bütün çabalarına karşın doğum tarihlerini kesin olarak öğrenemezler. Anadolu'nun pek çok yerinde olduğu gibi, erkek çocuklar askere küçük yaşta gitmesin ya da geç gitsin diye düşünülür. Bu kararda genellikle köylerdeki işgücüne olan ihtiyaç belirleyicidir. Kız çocuklar için nüfus kaydı bile gereksiz sayılır.

Görüşmecilerimizin pek çoğu gibi Servet Polat da annesini altı yaşındayken kaybeder. Babası iki ay sonra evlenir, bu evlilik onun çocuk belleğine büyük bir acı olarak yerleşir. Ancak bir yandan babasına da hak verir: "Annem baharda öldü, iki ay üstünden geçmeden evlendi. Şimdi ihtiyacımız da vardı, işimiz çok..."

Sonra babasının başka çocukları olur, üç kardeşken, kardeş sayısı sekize çıkar. Dede, halalar, amcalar, sekiz kardeş, kısaca bütün aile gece gündüz birlikte çalışır ve bir arada yaşar. Öztürk'ün anlatısında gördüğümüz aile yapısı, Servet Polat'ın ailesinde de karşımıza çıkar. Ailede işgücünün fazla olması, arazinin çokluğu ve 70-80 tane keçi ile 20-30 tane koyunun eklenmesi, ekonomik durumlarının diğer ailelere göre daha iyi olmasını sağlar. "Kışın okula gidiyodum, yazın çobanlık yapıyorum. Benden evvel amcam çobanlık yapıyodu, amcamdan sonra ağbeyim yaptı, ondan sonra ben yaptım, dört sene çobanlık yaptım. Zaten ben 5-6 yaşında oğlakları otlattım. "[8]

İsmail Hakkı Tonguç'un bütün arzusuna ve çabasına karşın köy enstitülerinden az sayıda kız öğrenci mezun olmuştur. Cılavuz Köy Enstitüsü'nden de çok az kız öğrenci mezun olur. Bu öğrencilerden ancak ikisiyle görüşme imkânı bulabildik. Bunlardan biri Halise Sarıkaya Apaydın'dır. Apaydın, Erzurum'un Oltu ilçesinin Çiftlik köyünde 1927 yılında doğar. Halise Sarıkaya Apaydın, doğum tarihini sorduğumuzda şu yanıtı verdi: "Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk nüfus sayımında doğmuşum ben." Yanıtın bu denli kesin olması dönemin koşulları göz önünde tutulduğunda şaşırtıcı olmakla birlikte, bunun toplumsal cinsiyete ilişkin ilginç bir açıklaması bulunmaktadır. Ailesinin Halise Hanım'dan önce iki kızı daha vardır. Beklenen çocuk artık bir erkektir. Ancak yine kız doğar ve bebeğe isim konulmaz. O, daha on günlük bebekken nüfus sayımı yapılır ve köydeki evlerine nüfus memuru gelir. Çocuğun adını soran nüfus memuruna nine çok net bir yanıt verir: "Kız oldu, istemiyorduk onun için koymadık." Nüfus memuru bir hafta önce doğan oğluna Halis adını koyduğunu, bu bebeğe de Halise adını verdiğini söyler. Halise Sarıkaya Apaydın'ın dikkat çektiği gibi kuşağının çocuklarının doğum tarihleri belli değildir. Oysa Apaydın'ın bir doğum tarihi vardır: "Çok da memnunum bundan" der.[9]

Servet Polat ve Firdevs Gümüşoğlu'nun İstanbul'da yaptığı görüşme sırasında. (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

Geleneksel toplumların bir özelliği olarak çocukların doğduğu ay ve yıl, işlerin yapıldığı zamanlara, doğanın döngüsüne, önemli tarihsel olaylara göre anlatılır: Örneğin ekinler biçilirken, güz yeni gelmişti, ilk kar düştüğünde, seferberlik zamanı vb biçimlerde doğum tarihleri belirtilir. Benzer bir durum Cimşit Demirci için de söz konusudur. Ardahan'ın Çimenkaya köyünde doğan Cılavuz mezunu Demirci de doğum tarihini öğrenmek için çaba gösterir: "Aslında 1929'un Ekim-Kasımı arasında doğmuşum. Tam tespit edemedim. Bir bilen vatandaş şeyiyle doğumumu tespit ettim."[10] Ardahan'ın Hanak ilçesinde doğan Abit Akan'ın anlatısı ise, doğum tarihini tespit edememenin bir örneğidir. Akan'ın nüfus kaydı uzun yıllar yapılmaz. "Benim birlikte oynadığım arkadaşlarım var. Onların doğumuna göre ben, 1927, 28, 29... Üç yılın biri, doğumluyum. Fakat 1932 doğumlu olarak yazılmışım" derken, bir yandan da gülerek dört yıllık bir zaman dilimini işaret ediyordu![11]

Dursun Akçam'ın yazdıkları, yoksulluğun ve cehaletin bütün derinliğiyle yaşandığı yıllarda, hem yeni doğan çocuğun geleneksel doğum tarihi ya da gününe ilişkin algıların boyutunu, hem de çocuğun bu toplumdaki "araçsal değeri"ni bize gösterir. Annesi, Dursun Akçam'ı bostanda patates sularken doğurur. Önlüğüne sarıp sarma-

layarak eve dönerken babasıyla karşılaşır yolda. Babası kucağındakinin ne olduğunu sorduğu sırada, bebek ağlayarak yanıtlar. Babası "Ne acelen vardı, bari sulama işini bitirdikten sonra doğursaydın!" der ve gider. Dağ köylerinde patates ekiminin baharın gelişine bağlı olduğunu dile getiren Akçam, patatesin ekim işinin bazen erken, bazen geç başladığını yazar. Ardahan'ın bahar ayı en erken mayıs ayında başladığı için patates ekmek ve çapalamak, mayıs-haziran aylarından başlar, temmuz sonlarına değin sürer. Akçam, bu nedenle doğduğu ayın kesin belli olmadığını söyler. Annesine göre "kiraz ayının (haziran) ortalarıydı", babasına göre "biçim ayı (temmuz) içindeydi." Doğduğu ay kesin olmayan Akçam'ın doğduğu yıl da kesin olarak bilinmez! Dahası, annesi ömrü boyunca nüfusa kayıt edilmemiştir. Babasının nüfus cüzdanını ve ne zaman aldığını, Akçam şöyle anlatır:

> Liyme liyme bir cüzdanı vardı, paçavralar içinde özenle saklardı. Doğum tarihi, "Hicri, 1312" yazılmıştı. Babam ne "Hicri" tarihi bilirdi ne "Miladi" tarihi... 'Mustafa Kemal'in askerleri geldikten sonra' almıştı "Cüzdanı"nı. Asker kaçakları, "Urus casusları aranırken cüzdan" çok gerekli olurdu. Yaşını on yıl yanılma payı ile söylerdi, "Varım 50-60", ya da "60-70". Ne ki 70-80 yaşlarında öldü, 80-90 diyemedi.

Akçam'ın nüfus kaydı da doğumundan "birkaç yıl sonra" yaptırılır. Ailesi Akçam'ın yaşını, onun yaşıtlarına bakarak açıklamaya çalışırlar. Akçam'ın dediği gibi onların yaşı da kesin olarak belli değildir. Nüfusa kayıtlı olanlar, gerçek yaşlarından ya büyük ya küçüktür. Çocuğun nüfus kaydına önem verilmemesinin nedenini, köylülerin "Çocukla itin farkı yoktu!" sözleriyle açıklayan Akçam, bir yandan da çocuk ölüm oranlarının sıradanlığını bizlere gösterir. Kayıt için kasabaya gitmenin zorluğu, bürokratik işlemlere yabancılık da çocuğun nüfusa kaydedilmesini gereksizleştirir. Bir başka neden de daha önce değindiğimiz gibi çocuk ölüm oranlarının yüksekliğiyle ilgilidir. Çocuk doğduktan sonra ilk beş yıl içinde ölebilir; kasabaya gitmenin zahmetine, işlemler için zaman ve para harcamak da eklenir. Nitekim Akçam'dan önce doğan iki kardeşi de ölmüştür:

> Acaba ölenlerin ardından ben de ölecek miydim? O nedenle adımı 'Dursun' koymuş ve beklemişler. Görmüşler ki ölmüyorum! Kayıt işlemini de işte o zaman yerine getirmiş babam. Peşimden doğan kardeşime de benim uğurlu adımın bir benzerini vermişler, "Durmuş!" Durmuş da ölmemiş, durmuş! Espender, Sultan, kayıttan düşürülmeyen ölmüş kardeşim Cefer'le birlikte sayımız beşe ulaşmış. Babamda yeni bir umut, "Dayan avrat!" demiş anama, "Altıncıyı da getirdin mi bu iş tamam!" Anamla birlikte kendisi de dayanmış, iki yıl sonra altıncı kardeşim gelmiş dünyaya! Babam da böylece yol vergisinden, yani Artvin'in derelerinde bir ay boyu angarya çalışmaktan kurtulmuş. İki kutsal ad koyarak ödüllendirmişler altıncımızı, "Ebubekir Kerim". Yedinci ve sonuncu doğan kız kardeşim, anamın ifadesiyle, "teknenin son hamuru" olmuştu.

Dursun Akçam'ın da dile getirdiği gibi, erkek çocukların nüfusa kaydedilmemesinin bir başka nedeni de askere olabildiğince geç göndermek ve erkek çocuğun işgücünden yararlanmak içindir. Bu yüzden çocuk doğduktan beş altı yıl sonra nüfusa yazdırılır. Oğlunu askere göndermek istemeyenler arasında nüfusa kız olarak yazdıranlar dahi çıkar. Erkek egemenliğinin en katı haliyle uygulandığı geleneksel toplumda, nüfusa kız çocuk olarak kayıtlı olmak bir anlam ifade etmez. Öte yandan çocuklarını bazen de başkalarının nüfusuna kaydederler. Ancak bu durum, altı çocuğu olanın yol vergisinden kurtulacağının öğrenilmesiyle değişmeye başlar. Akçam'ın bir Cılavuz Köy Enstitüsü mezunu ve edebiyatçı olarak dikkat çektiği gibi, köylü başlangıçta çocuğun nüfusa kaydına aldırmaz. Çocuk sayısı dörde, beşe vardığında kayıt işlemini başlatırlar. Hatta nasıl olsa arkası gelir diye yeni doğanı ikiz olarak da yazdıranlar çıkar. Bu arada ölen çocuklara kayıt yapılmışsa, onun kaydı düşürülmez. Sonuç olarak Dursun Akçam'ın doğum tarihi de belirsizliğini korur. Bir edebiyatçı olarak güçlü bir gözlem ve zengin bir üslupla bu konuyu şöyle özetler:

> Yaşıtlarım arasında doğum tarihi kesin belli olan tek kişi vardı, teyzemin oğlu Kerim Doğru. Kerim'in babası adliyede 'mamır'dı, daha sonraları katipliğe değin yükselecekti. Çocuk sayısı arttıkça onun da aylığı artıyordu. O nedenle kayıt işlemini günü gününe yaptırmıştı. Gel gelelim tanıkların her biri başka şey söylüyordu, birinin dediğini öbürü tutmuyordu. Anama göre bir buçuk, iki yıl sonra

doğmuştum Kerim'den. Teyzemse altı ay, bir yıl sonra diyordu. Ayı, gününü bir yana, Kerim'in doğumu 1927. Ya benim? 1927 mi, 1928 mi, 1929 mu? Nüfus kütüğündeki resmi yaşım, "1930". Hasılı kelam, gerçek doğum tarihimi öğrenemediğimden bugüne değin yaş günümü kutlayamadım. 1980'lerde yurtdışına kaçmak zorunda kaldığım günlerde, 'resmen' elli yaşındaydım.[12]

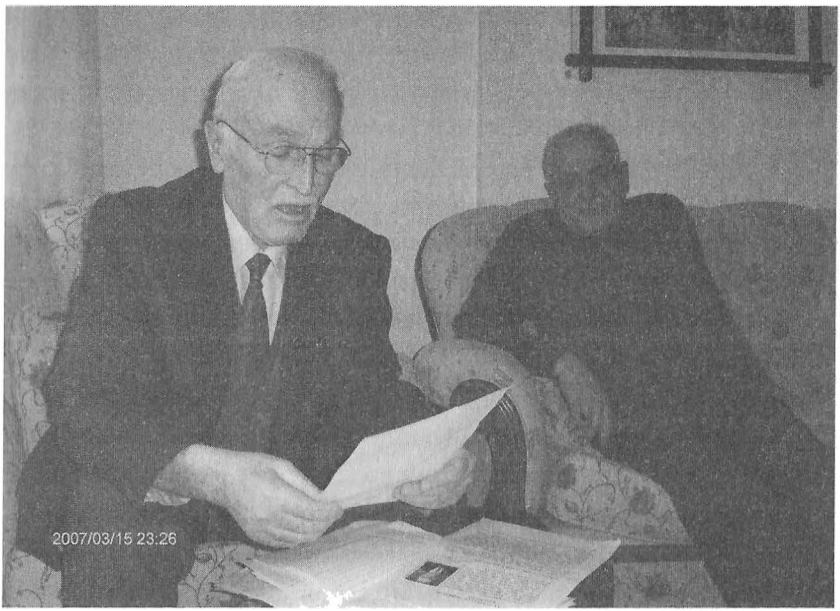
Dönemin toplumsal koşullarına, aile yapısına ve kardeş sayılarına ilişkin dikkat çekici anlatılardan biri de Ramis Başar'a aittir. Başar, yedi kardeş olduklarını "Beşi bir ana, bir babadan; ikisi bir kızla bir erkek ayrı anadan" sözleriyle anlatır.[13]

Süleyman Atilla'nın sözleri de diğer görüşmecilerimizle benzerlik taşır. 1927 yılında Kars'ın Kağızman ilçesi Geçivan-Tunçkaya köyünde doğan Atilla, dokuz kardeş olduklarını şu sözlerle dile getirir: "Bir anadan, bir babadan!"[14] Onun bu sözleri, daha önce değindiğimiz gibi, köylerdeki ölüm oranlarının yüksekliğini işaret etmekte, neredeyse aynı anne babadan kardeş sahibi olmanın sıra dışı bir durum haline geldiğini bize göstermektedir.

Eğitim ortamlarına erişim Kuzeydoğu Anadolu'da bugün olduğu gibi, geçmişte de önemli bir sorundur. Görüşmecilerimizin hemen hepsinin anlatılarında, beş sınıflı ilkokulu olan köylerin bulunmadı-

Ali Yıldız, 1949 yılında mezun olduğunda çekilen fotoğrafı.

Ali Yıldız (solda) ve Cimşit Demirci. (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

ğı görülmektedir. Köylerinde üç sınıflı okul olanlar dahi çok azdır. Şavşat'ın Oba köyünde 1928 yılında doğan Ali Yıldız'ın söylediği gibi, nahiyede çocuklarını okutmak ailelerin çoğu için neredeyse imkânsızdır: "Orda ev tutacaksın, aile bulunacak, bir tanıdık olacak, yedi yaşında sekiz yaşında bir çocuğu gönderemezsiniz."[15]

Eğitmen kurslarını tamamlayan eğitmenlerin köylere gelmesiyle köylerde değişim başlar. Eğitmenler için üç sınıflı okullar açılmaya başlanır. Çocukluğunda bu okullardan birinin açılışına Şavşat'ın Çayağzı köyünde tanık olan Hasan Özkan, 1938'in sonbaharında muhtarın şu sözlerini duyar: "Bu iş yapılacak. Bir an evvel başla da bitsin. Cevri Efendi gelmiş!" Küçük Hasan için "Cevri Efendi" merak konusu olur. "Kimdir Cevri Efendi?" Annesine sorar; Cevri Efendi eğitmen kursunu bitiren köylüleridir. Eğitmen henüz göreve başlamadan hazırlık yapılır. Caminin altındaki medresenin pencereleri genişletilir, ara bölmeleri kaldırılır, bir de yazı tahtası ile sınıfın sıraları yapılır. Özkan, yeni açılan bu okula ilişkin anılarına şöyle devam eder:

> Bende bir heyecan başladı. Ağabeyime diyorum ki, "bana da defter alın ki ben de okula gideceğim." Ama elbisem yok. Gün geldi okula gidecek çocuklar, okulun kapısında toplandılar. Ben de gittim. Eğitmen sıraya dizdi, içeri aldı. Beni ve bir kişiyi daha geri gönderdi. Eve geldim ağlamaya başladım. Çare yok. Bana elbise alınamıyor. Para yok. Ablama kitap verdiler. Ne güzel kitaptı o. Atın ayağına nal çakanlar, top oyanayanlar, arılar... [1938 yılında okutulan Alfabe kitabından söz etmektedir.] Ben ablamla beraber o kitabı okumaya çalışıyorum. Ha gayret derken, ben de okumayı öğrendim. Hesap da yapıyorum. 1939 yılının Mart ayı geldi bana elbise alındı. Hemen okula gittim, eğitmen beni kaydetti. İlk üç sınıfı köyümüzde işte bu eğitmende okuduk, adı Cevri Yılmaz'dı...[16]

İlkokulun sayıca yetersiz, ulaşımın sınırlı olduğu koşullarda ortaokula gitmek de neredeyse imkânsızdır. 1928 doğumlu Kâzım Çakmur da ilkokulu bitirdikten sonra ortaokula gitme hayali kuramaz: "Kars'ta ortaokul vardı, Sarıkamış'ta ortaokul yok. Kars'a gidecem, ev tutacam, orda okuyacam bu mümkün değildi, mümkün değildi... İşte Cılavuz olduğu için, Cılavuz açıldığı zaman rahatlıkla bizi götürdüler, okuttular."[17] Köy enstitülerinin açılması, sıklıkla değineceğimiz gibi, köy çocuklarının eğitim alması yönünde büyük bir umut olur. Cılavuz'da okuma olanağına kavuşanlar arasında yer alan Hüseyin Yılmaz'ın çocukluğu Ardahan'ın Yukarıdikan köyünde, kalabalık bir aile içinde geçer. Babasının iki erkek kardeşi ve onların ailelerinin de bir arada yaşadığı, on yedi çocuk, üç odalı bir evde yaşarlar. Altı kardeş olan Yılmaz'ın yaşamını değiştiren eğitim hareketi, kardeşlerinin de yaşamını etkiler: "İkimiz öğretmen, ikimiz çiftçi; bir kardeşimiz de emniyetten, baş emniyet amiri olarak emekli oldu."[18]

Nizamettin Göçmen de köylü çocuğu olmadığı halde sıra dışı bir uygulamayla enstitüye kabul edilir. Babası Sakıp Göçmen, gümrük muhafaza memurudur. Babası Kars'ta görev yaparken 1930 yılında Kars'ta doğar. Yedi çocuklu bir ailenin ikinci çocuğudur.[19]

Cılavuz Köy Enstitüsü mezunlarının yaşam öyküleri, yıkılan bir imparatorluk ile yeni kurulan bir ülkenin tarihsel, siyasal, ekonomik ve toplumsal sancılarını içerir. Örneğin Kâzım Çakmur, doğum yerini anlatırken, Erzurum'un Şenkaya ilçesinin Baldız beldesinde, Allahu-

ekber Dağları'nın eteğinde, Sarıkamış faciasının başlangıcının olduğu yerde doğduğunu söylemektedir. O, doğum yeri ile tarihsel belleğinde yer eden facia arasında doğrudan bir bağ kurar. Çakmur, babasından söz ederken onun İstiklal Savaşı madalyası sahibi olduğuna vurgu yapar, Kurtuluş Savaşı'nda Antep'te Fransız işgaline karşı savaştığına değinir. Ardından amcasının da 1914'te Ruslara karşı savaşırken gazi olduğunu, kendisinin de İkinci Dünya Savaşı koşullarını yaşadığını belirtir. Bütün bu anlatılar Çakmur'un kimliğini oluşturan, kişiliğini şekillendiren ögeler olarak karşımıza çıkıyor:

> İkinci Dünya Savaşı yılları, bir kıtlık oldu. Köyde ekip biçen adamlar dahi, normal hasılat alamazlardı... Onun için o zaman çok kıtlık yıllarıydı. Biz Cılavuz'da da çok kıtlık durumları çektik, yani çok açlık durumları oldu. Haaa dediğim gibi, fakir bir ailenin çocuğuyum ben. Babam işte madalya sahibi ama, ekmeği taştan çıkaran bir adamdı, çalışkan bir adamdı, adam gibi adamdı...[20]

Cılavuz Köy Enstitüsü mezunları arasında, babası köylü olmayan görüşmecimiz Perihan (Akıncı) Akçam da bulunmaktadır. Baba tarafı İstanbul'un seçkin aileleri arasında yer alır, hatta dedesi Osmanlı sarayında doktor olarak görev yapar. Babası Kemal Akıncı ise, Kurtuluş Savaşı'nda Batı cephesinde Yunanlara karşı savaşan Harbiyeli bir subaydır. Savaş sırasında bir arkadaşı öldürülür ve babası konuyla ilgili suçlanır. Yargılanır, kendini yeterince savunamaz ve mahkûm olur, Sinop Cezaevi'ne konur. Sonra da askerlikten ihraç edilir. O sırada Cumhuriyet yeni kurulmuştur. Ona "sana ihtiyacımız var" denir. Nitelikli insan gücünün olmadığı koşullarda eğitimli bir insanın yaşamının cezaevinde geçmesi uygun görülmez. Ne iş yapmak istediği sorulduğunda da "öğretmen" olmak istediğini söyler. Böylece Kemal Akıncı, Ardahan'ın Hanak ilçesinde görevlendirilir ve dönemin idealist öğretmenleri arasında yerini alır. Aynı zamanda nahiye müdürünün kâtipliğini de yapar.* Köylü, Kemal Bey'i çok sever ve çevrede saygı duyulan bir kişi olan Yunus Ağa'nın kızıyla evlenmesini sağlar. Perihan Akçam'ın anlatısına göre, "Aleviler oğlan tarafı oluyor, annem diyor ki 'Bana üç gün üç gece düğün yaptılar.'"

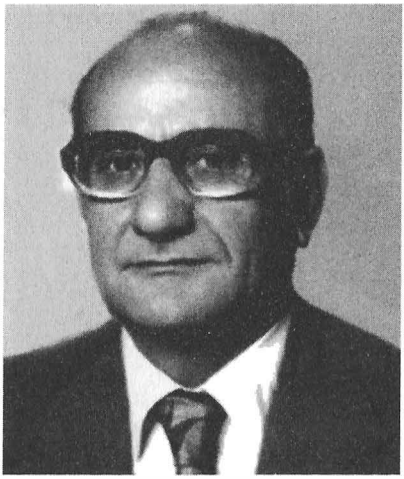
Önceki baskıda bu bölümde yer alan Nahiye Müdürü İsmail'den söz eden anlatım ve aktarım yanılgıya dayandığından bu baskıda çıkartılmıştır. (F.G.)

Perihan Akçam. (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

Kemal Akıncı 1924 yılında, Posof'ta görevlendirilir. Ancak Hanaklılar Kemal Bey'in Posof'a gitmesini istemez, "Sen bizim çocuklarımızı okut, senin maaşını biz verelim" der. Kemal Bey kabul etmez ve Posof'a gider:

> Gidiyor, iki ay mı ne kaldı kalamadı, otel yok, bi şey yok artık nerde kaldı. Annem diyor ki, geldi ki zayıflamış. Zaten annem diyordu "hiçbir şey yemezdi"... Dadılarla büyümüş bir adam! "Ben öğretmenlik yapamam, artık orada olmuyo Posof'ta yapamam" diyor. Fakat babam için annem, diyor ki "Bi işe çok iyi başlardı, arkasını getiremezdi" diyor. "Hemen yılardı" diyor. Çünkü adam öyle yetişmemiş ki... Bir de, halktan gelmemiş. Tepeden gelen bir insan... Sonra Sarıkamış'ta yetim mektebi açılıyor, yetim mektebi diyordu, annem adına. Bu da savaşta ölen babaların erkek çocukları, kızlar yok, onları alıp okutuyorlarmış. Ve babam Sarıkamış'a öğretmen oluyor. O yetim mektebine. Yedi yıl orda kalıyorlar. O bölgeden de savaşta ölen çocukları topluyorlar, orda okutuyorlar. Galiba bunlar okuma yazma bilen öğrenciler. Sonra işte kaç yıl okutuyorlarsa onu bilmiyorum, beş yıl mı, üç yıl mı, orda kalıyor öğrenci. Ve sonra onlar, bütün devlet dairelerine memur oluyorlar. Ben küçükken Ardahan'daki tapu memuru, nüfus memuru, tahrirat katibi ve benim bütün öğretmenlerim, hepsi babamın öğrencisi.

Dursun Akçam.

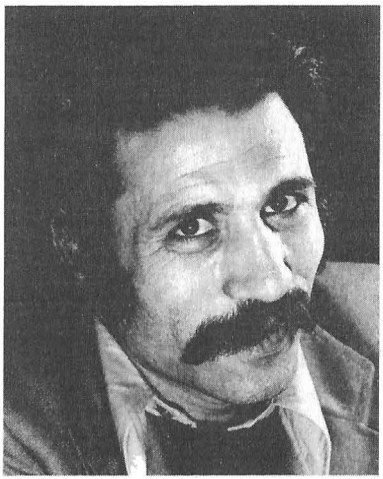
Babam bize her akşam masal anlatırdı ve her masalın arkasında da "Dedem Korkut geldi, masal da burada bitti" derdi. Bu sözcüğü hiç unutmam. Babam bizimle konuşurdu... Bizimle oyun oynardı, çok güzel zeybek oynardı. Elinde bir beyaz mendil bizi tutardı elimizden... 1937'de, ben ilkokula yeni başlamışım veyahut 38, babam hastalandı, epey bir hasta yattı. Doktor yok, hiç bi şey yok Ardahan'da. Fakat o kadar annem çabaladı, çalıştı, askeriyeye haber ulaştırıldı ve babama askeriye sahip çıktı. Babamı annemle beraber aldılar, Erzincan Hastanesi'ne götürdüler. Bir jip geldi kapıya, babamı götürdüler. Biz iki kardeş, dayılarımda kaldık. Aile de büyük bir aile ve beraber oturuyorlar, zengin bir aileydi. O kış orda oturuyorlar. Hemen hemen bahara yakın, alın gidin demişler. Çünkü zatüre, zatülcenpe çevirmiş... Durumu artık ağır, geldi babam, o yazın ömrü doldu ve biz kalakaldık. Abim ilkokulu bitirmiş, ben üçüncü sınıfa geçmişim, elbise yok, ayakkabı yok, hiçbir şey yok, kalakaldık. Maaş yok, para yok.[21]

Görüldüğü gibi İstanbul'da seçkin bir aileye doğan, fakat yaşamı güç koşullarda geçen bu genç subay, yaşama yeniden Hanak'ta ve Sarıkamış'ta tutunmaya çalışır. Kemal Akıncı'nın ölümünün ardından eşini, kızını ve oğlunu yoksullukla, yalnızlıkla geçen yıllar beklemektedir. Sonraki bölümde göreceğimiz gibi Perihan Akçam'ın Cılavuz'a geliş öyküsü, Ardahan'a ve çevresindeki halka emek veren babasının emeğine saygı duruşu gibidir. Küçük Perihan'ın yaşamı, babasının ölümünden dört yıl sonra, Cılavuz'un kapılarının kendi-

sine açılmasıyla büyük bir değişim geçirir. Bu değişim, annesinin yaşamını da olumlu yönde etkileyecektir.

Cılavuz'da öğrenci olduktan sonra yaşamı değişen çocuklardan biri de Rasim Bakırcıoğlu'dur. Eğitimin ona açtığı bu yoldan öğretmen, ders kitabı yazarı ve edebi eserler ortaya koyan bir kişiye dönüşür. Bakırcıoğlu, Artvin'in Ardanuç ilçesine bağlı Aşağı Irmaklar köyünde 1937 yılının Mart ayında doğar. Babasını altı aylıkken kaybeder. Babası askere alınmak için Kars'a gittiğinde hastalığı nedeniyle geri çevrilir. Bu sırada annesiyle babası bir iki yıllık evlidir. Babasının ölümünün ardından dört yaşına dek dayısının evinde yaşarlar. Bakırcıoğlu dört yaşındayken, annesi babasının yeğeniyle evlenir. Ancak annesi bu evliliğe koşullu onay verir ve oğlunu birlikte götürmek tek şartıdır. Annesinin düğünü küçük Rasim'in belleğine yerleşir: "Demişler ki anneme, çocuk kalsın sonra getirelim. Efendim annem böyle arkasına aldı beni, dün gibi hatırlıyorum, birlikte götürürsem giderim, yoksa gitmem dedi. Böyle bir anne büyüttü beni." Annesiyle gitmesine rağmen evlenmesinin onu çok incittiğini, içinin ezildiğini ve acı çektiğini söyleyen Bakırcıoğlu, o duyguyu hâlâ hatırladığını dile getirir.[22] Annesinin üç çocuğu daha olur. Kardeşleriyle güzel bir ilişkisi olduğunu belirten Bakırcıoğlu, bunun üvey babası ve annesi sayesinde olduğunu söyler: "Üvey babamı benimsediğimi söyleyebilirim, baba yerine geçti sanıyorum. Çünkü onun beş çocuğu vardı, onları ayrı koydu, beni ayrı... Hani camekân çocuğu da derler ya [gülüyor] fazla korudu, fazla korudu... Şimdi anlıyorum, fazla korudu..." Ancak on bir yaşındayken Bakırcıoğlu daha üzüntülü günler yaşar. Annesi felç geçirir, doktorun sadece Artvin'de olduğu şartlarda yeterince tedavi göremez ve annesini kaybeder. Üvey babası da kısa bir süre sonra evlenir. Önce babasını, sonra da annesini kaybetmesinin ardından küçük Rasim dayısının evinde yaşamaya başlar:

> Dayım sert bir insandı, sertliğini o zamanlar hissetmiyordum, ama büyüdükçe sertliğini çocuklarının üzerinde, benim üzerimde de korkunç şekilde yaşadı ve yaşattı bize... Ancak annem ve anneanem duyarlı, efendim çok zeki çok çalışkan. Çünkü ilk eşini kaybetmiş o [anneannesi]. 93 Harbinde Merzifonlara gelmiş, oralarda bırakmış ilk eşini. Geri dönmüş bir daha evlenmiş, bir oğlu bir kızı olmuş. 15 yaşında bir oğlu ölmüş.[23]

Ümit Kaftancıoğlu.

Yaşam koşullarının herkes için çok güç olduğu ortamda, çocuklar için yaşam daha da güçtür. Özellikle anne ve baba kaybı söz konusu olduğunda. Bakırcıoğlu yoksulluk çekmelerine, yamalı giysi giymesine karşın "çıplaklık yaşamadık ama" demektedir. Dahası kendisine ailede özen gösterildiğini, çarık giymekle birlikte ilkokula gitmeden önce "iskarpin" giydiğini de belirtmektedir. Bazı çocukların ayakkabıyı köy enstitülerinde ilk kez giydiği göz önünde bulundurulduğunda, Bakırcıoğlu'nun yaşam koşullarının göreli olarak daha iyi olduğu açıktır.

Ümit Kaftancıoğlu da yoksul bir köylü çocuğu olarak, 1934 yılında Ardahan'ın Hanak ilçesinin Saskara köyünde doğar. Asıl adı Garip Tatar'dır. Daha ilkokula gitmeden okuma yazma öğrenmiş, köy odasında bulunan üç bine yakın kitabı okumuştur. Bunlardan bazıları şöyledir: Kerem ile Aslı, Âşık Garip, Kerbela Vak'ası, Kerbelanın Öcü, Hazreti Muhammed'in Hayatı, İmdat ya Ali, Hayber Kalesi Cengi vb.[24] Cılavuz Köy Enstitüsü'ne kabul edilmesi yaşamındaki "dönemeç" olur: Cılavuz Öğretmen Okulu'nu 1956-1957 yılında bitirir. İlkokul öğretmenliği yapar. Daha sonra Balıkesir Mustafa Necati Eğitim Enstitüsü'nü bitirir ve Türkçe öğretmeni olarak görev yapar. TRT'nin 1970 yılında açtığı öykü yarışmasına "Dönemeç" ile katılır ve TRT Hikâye Büyük Ödülü'nü kazanır.[25] 1980 askeri darbesinden önce 11 Nisan 1980'de öldürülür.

Anlatılardan ve Cılavuz mezunu yazarların eserlerinde de görüldüğü gibi, 1920'li yıllarda doğanların öyküleri diğerlerinden farklılıklar içerir. Burada 1893 Harbi, Rus işgali, Ermeni çeteleriyle girilen çatışmalar, köy baskınları, ardından Kurtuluş Savaşı'na ilişkin anlatılanlar karşımıza çıkar. Bu kuşaktan öncekilerde ise dedeler, babalar, amcalar birtakım cephelerde savaşmış, ölmüş, yaralanmış, esir alınarak Rusya içlerine götürülmüş... Sarıkamış faciası hâlâ dillerden düşmüyor! Cumhuriyet'in kuruluşuna dek, Anadolu'nun her yerinde olduğu gibi istikrarsızlık söz konusudur. İşgaller, kıyımlar, ölümler, göçler, salgın hastalıklar, aynı günlerde hastalanıp ölen ve yan yana gömülen aynı ailenin bireyleri, öte yandan yoksulluk... Anlatılarda herkesin yoksul olduğu koşullarda açlığın yaşanmamış olmasına vurgu dikkat çekicidir. Bu kuşak için savaş kadar açlık da dehşet verici olmuştur! O nedenle yoksulluklarının üzerinde fazla durmadan açlık çekmediklerini söylerler.

Kadınların yaşamı da güçlüklerle doludur, köylerde üretim yapıp gündelik yaşamın sürdürülmesine çalışırlar. Çocuk yaşta evlenen, çocuk yaşta eşini yitiren, çocuklarıyla yalnız kalan kadınlar ve erkekler... Anlatılardaki köylerin hane sayıları oldukça düşüktür. Köylerin birkaçı dışında okul bulunmaz. Buna karşılık halk eğitime büyük bir değer verir, eğitimin dönüştürücülüğüne inanılır... Erkek çocuk için de olsa zaman zaman bir çözüm bulunur okutmak için: Akraba yanına gönderilir. Fakat kızlar başka köylerde okumaya gönderilmezler!

Aileler çok çocuklu. Doğum oranı oldukça yüksek, buna paralel olarak çocuk ölüm oranları da yüksek. Köylerde kadınlar erkek çocuk doğurmak zorunda! Öte yandan çok çocuk, aynı zamanda yol vergisinden kurtulmak anlamına geliyor! Anlatıların pek çoğunda "ölenlerin dışında... kardeşiz" diyenler çok fazla. Yine anlatılarda, ölenlerin dışında aynı anneden dokuz kardeş olanlar var. Bir tek Rasim Bakırcıoğlu aynı babadan tek çocuk, o da babasını altı aylıkken kaybettiği için. (Annesinin ikinci evliliğinden olan kardeşleri var.) Anneler, babalar birden fazla evlilik yapmışlar. Her evliliğin ardından gelen yeni kardeşler, çocuk belleklerine yer etmiş... Pek çok anlatıda görüldüğü gibi annenin, babanın ya da her ikisinin yitirildiği çocukluk günlerine ilişkin anımsanan acılar söz konusudur.

Anlatıcıların ebeveynlerinin eğitim durumlarına baktığımızda, hemen hepsi hiç eğitim almamış köylülerin çocukları. Sadece Perihan Akçam'ın babası Harbiye'de eğitim görmüş. Onun dışındakiler ailelerinde ve köylerinde ilk okuyan kişi olmuş. İçlerinde giysisi olmadığı için mart ayında ilkokula başlamak zorunda kalanlar, komşudan alınan giysiyle enstitü yollarına düşenler var.

Genel olarak toplumsal çevresini ele aldığımız bu çocuklar için "okul"un ve okumanın anlamı neydi? İlkokul günlerini nasıl yaşamışlardı? Aşağıda yer alan anlatıda bu soruların yanıtları verilecektir.

Enstitü Öğrencilerinin İlkokul Günleri

Burada Cılavuz mezunlarının ilkokul günlerine baktığımızda, kimisinin üç sınıflı okulu bitirdikten sonra beş sınıflı köy okuluna devam ederek burayı bitirmiş olduğunu görürüz. Kimisi de doğrudan beş sınıflı eğitim ortamlarını yaşamışlar. Onların öğretmenleriyle ilgili anımsadıkları, kendilerinin ve çevrelerinin eğitime ilişkin algıları, dönemin toplumsal yapısına ve eğitim tarihimize ilişkin önemli veriler içerir. Köylerde okulun olmaması, okul varsa bile yeterli sayıda öğretmen olmaması önemli bir sorundur. Okulların çoğu birleştirilmiş sınıflar olarak eğitim verir. Birinci sınıftan beşinci sınıfa dek aynı öğretmen sınıftan sorumludur.

Osman Nuri Alper'in anlatısına baktığımızda, beş yıllık ilkokul sürecinde dört öğretmen değiştirdiği görülür. Birinci sınıf öğretmeni Sırrı Bey'dir. Bu öğretmen, Alper birinci sınıfı bitirdiğinde askere alınır ve okul bir yıl kapatılır. Ancak bir yıl sonra bir asil, bir vekil öğretmen verilir. Görüşme yaptığımız bütün mezunların dile getirdiklerine baktığımızda, ilkokul öğretmenlerinin bu çocukların belleklerinde çok önemli bir yeri olduğunu söylemek mümkündür. Bu öğretmenlerin çoğunluğu, görüşmecimiz olan bu çocukların belleğinde olumlu yönde izler bırakmıştır. Bakırcıoğlu'nu ise öğretmenin giyim tarzı, başı açık bir eşinin olması, kendilerine karşı tutumu ve evlerinin düzeni de etkiler:

> Öğretmenin yaşantısına bakıyorum, giyimine kuşamına bakıyorum, efendim eşi var başı açık. Bazen geliyor, başı açık birisi bizimle birlikte. İşte, öğretmenin evi var. Evin düzeni filan bütün bunlar bizi çok etkiledi, hatırlıyorum. Onlar da bende, okumanın kamçısı oldu diye düşünüyorum. Öğretmenimiz bizzat bizi teşvik etti.[26]

Alper'in öğretmenleriyle ilgili sözleri de bu yöndedir:

> Modern bir bayan, Behice Hanım bizi okuttu... Behice Öğretmen, zeki öğretmendi... Faik Bey de beşte geldi, Karadenizli, vekil değil, asil öğretmendi. Rus savaşına gitmiş, orada yaralanmış, anılarını anlatırdı. Anılarını anlatırken de gözleri yaşarırdı, iyi bir adamdı, duygulu bir adamdı, bizi iyi yetiştirdi diyebilirim.[27]

Bu anlatıdaki ilk vurgu, öğretmenin modern ve zeki bir kadın olmasıdır. Geleneksel olandan farklı bir kadın tipidir, bir bakıma modern yaşama ve düşünceye açılan bir penceredir Behice Öğretmen. İkincisi, öğretmenin tarih bilincini ve duyarlılığını çocuklara aktarmadaki becerisi ve samimiyetidir.

Servet Polat'ın öğretmeni Naile Öncü ise İstanbullu bir öğretmendir. Artvin'in bir köyüne İstanbul'dan gelmiş olması, öğrencilerin gözünde onun değerine değer katar. "Çok değerli bir öğretmendi, İstanbulluydu o, ama hakikaten çok değerli bi öğretmendi. Dersini böyle şaşırmazdı iki dakika. Çocuğu vardı, onu bırakırdı, yani öyle çocuğum var, savsaklayım, derse gelmeyim diye hiçbir şey yok."[28]

Yukarıdaki anlatılarda görüldüğü gibi, öğretmenin niteliğinin göstergeleri arasında sınıf içi tutumları başta gelir. Kâzım Çakmur'un ilkokul öğretmenine ilişkin anımsadığı, sınıf içi tutumunun yanı sıra sınıf dışındaki tutumunun da ne denli önemli olduğudur:

> Beş sınıflı okuldu okulum. O da Ruslardan kalma, çok güzel bir binaydı. Beş sınıflı bir okulda üç tane öğretmenimiz vardı. Çok değerli öğretmenlerdi, onlardan bir tanesi sonra Cılavuz'a öğretmenliğe geldi. Akif Günay, o Cılavuz'a öğretmen oldu. Şimdi kızım, biliyorsunuz öğretmenin bir sınıf içi görevi vardır, bir de sınıf dışı görevi vardır. İlkokuldayken ben, gündüz ders anlatırdı öğretmenler, akşam olduğu zaman köy odasına toplanırlardı. Yurt bilgisi kitapları vardı, soysal bilgiler, tarih, coğrafya... Lüks lambası vardı, bazen petrol lambası, gaz lambası

vardı bazen, bize okutturdu, halkı okuturdu. Halk oturmuş (çok büyük odalar vardı), onlar dinliyorlar, bu öğretmenler izah ederdi. Demek ki bu öğretmen sınıf içi-sınıf dışı görevlerini çok güzel yürütüyormuş.[29]

Eğitmenler köylerde görevlendirilmeye başlandığında okul eskiyse yıkılır, yenisi yapılırdı. Bu eğitmenler de öğretmen gibi hem öğrencilere, hem de halka karşı kendilerini sorumlu hissederler. Bu eğitmenlerden Haydar Ilgar, 1937'de köyde görevlendirildiğinde, öğrencileri yetiştirirken halka da yol gösterir, onlara her konuda yardımcı olmaya çalışır. Hanlar Kızılkaya eğitmen ve öğretmenin köylüye karşı tutumunu şöyle anlatır: "Örneğin bir vatandaşın herhangi bir okuryazarlığı yoktu ki mektup yazsın, çocuğu askerdedir. Hemen gelir eğitmen yardımcı olurdu onlara. Yani ellerinden geleceği, vatandaşın müracat ettikleri konularda, gerek öğretmen olsun eğitmen olsun, köy halkına gereken yardımı gösteriyolardı." Buna karşın halk da öğretmen ve eğitmene büyük bir saygı besler, onlar bir topluluğa girdiğinde halk saygıyla ayağa kalkar. Eğitmen ve öğretmenler halk için artık kendilerinden biridir: "Bir örneğini vereyim, kadınlar derede çamaşır yıkıyor, tabi malum ya, orasını açıklamayım... [Aynı zamanda yıkanıyorlar demek istiyor.] Öğretmen uzaktan geliyor, kim olduğu belli değil, toparlanıyolar, bakıyolar ki köylü değil, öğretmen. Aralarında konuşuyorlar köylü şivesiyle, 'Gız gız' diyor, 'çekinme gelen öğretmendir!' Zarar gelmeyecek kişi..."[30]

İlkokul öğretmenleri için "anlatıla anlatıla bitirilemez" diyen Bakırcıoğlu, hem eğitmenin hem de Cılavuz mezunu Ahmet Üstündağ'ın öğrencisi olduğunu söylüyor. Öğrenciliğinin ilk üç yılını eğitmende, son iki yılını öğretmende okur. Bakırcıoğlu 1950-51 öğretim yılında dördüncü sınıfa başlar. İlk kez güzel bir sınıf gören Bakırcıoğlu, okulunu ve sınıfını şöyle anımsıyor: "Beyaz badanalı, kocaman güzel bir bina ve duvar takvimini hatırlıyorum." Bakırcıoğlu'nun ilkokul anıları arasında ilk sırada halk okuma kitapları, Oğuz Destanı, alfabe, tabiat bilgisi kitapları geliyor.

Dönemin öğretmenlerinin köylü çocuklarının eğitimi kadar köylünün eğitimine de önem vermesinin temelinde, öğretmenlerin kişisel özelliklerinin ötesinde, kendilerine değer veren bir ilköğretim

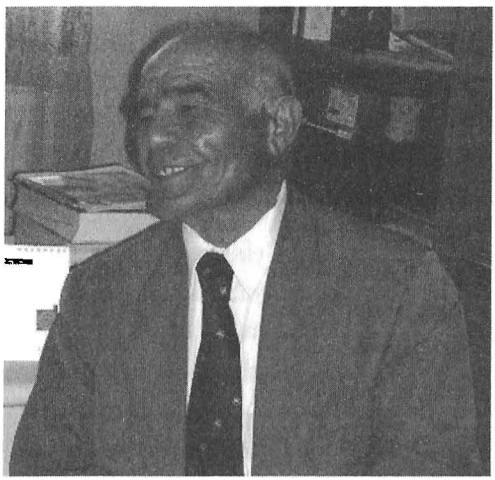
örgütlenmesi bulunur. O öğretmenlerin idealizmi, ülkenin içinde bulunduğu tarihsel ve toplumsal gerçekliğe, öğretmenlerin kişisel özelliklerine bağlı olmakla birlikte, ana neden ilköğretim genel müdürünün ve dönemin eğitim bakanının onların yanlarında olmasıdır. Buna halkın eğitime verdiği değer de eklenince köylerde büyük bir değişim çabası başlar. Daha önce değindiğimiz gibi eğitim ortamları, okul binaları ya yoktur ya da kullanılmaz durumdadır. İyi olan binalar ise, Rus işgali sırasında Rus askerlerin kendi ihtiyaçları için yaptıkları binalardır. Okul inşa etmek köylerin öncelikli sorunudur. Bu sorun köylülerin desteğiyle aşılmaya çalışılır. Bazı köylerde camiler, bir süreliğine de olsa okul olarak kullanılır:

> Yalnız Cuma namazı sırasında köylüye cami bırakılıyordu, onun dışında cami bizimdi. Sıralar koydular, okula çevirdiler. Bi tarafta birinci sınıf, bir tarafta da ikinci, üçüncü sınıf, arada karatahta var. Karatahta dönerli, karatahtaya diyelim ki yazıyorsunuz, çeviriyorsunuz, öbür tarafı boş, orayı yazıyorsunuz.[31]

Servet Polat da okul binası olmadığı için camide eğitim görenlerden: "Okul da yoktu, orda caminin bir medresesi vardı, bi sınıf orda okurdu. Dördüncü ve beşinci sınıfı da böyle okudum. Ondan sonra tabi okul yapıldı, halkın şeyiylen, tabi desteğiyle büyük bi okul yaptılar. O zaman öğretmenler de çoğaldı, beşinci sınıfta oraya taşındık."[32]

Köylerinde okul olmadığı için ilkokula on bir yaşında giden Ali Yıldız için eğitmenin köyde göreve başlaması büyük bir mucize anlamı taşır. "Köyümüzde ilkokul olmadığı için on bir yaşında ilkokula gittim, on bir yaşında... Eğer ki köyde, o eğitmen okulu açılmasıydı, ben okuyamazdım."[33]

Köyde eğitmenli okulun açılmasıyla yaşamı değişenlerden biri de Şemsettin Şirinoğlu (Küçük). Arapça eğitimin yasak olduğu koşullarda, hoca evlerde çocuklara Arapça okutur. 1938'de köylerinde eğitmenli okul açılır. Bu defa okula gitmesinin önünde başka bir engel bulunur, yoksulluk! "...İşte eğitmen okuluna gidecektim, şartlarım yoktu gidemedim, kar yağdıktan sonra babam çarık falan temin etti... Üç sınıflı eğitmen okulunu köyde bitirdim."[34]

Kâzım Arıcı. (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

Perihan Akçam, ilkokulu Cılavuz'da bitiren şanslı çocuklardan biridir. Onun Cılavuz'daki bu ilkokula gitmesi için adeta Ardahan'ın bütün ileri gelenleri harekete geçer. O, Ardahan'a ve Kars'a büyük emek vermiş, genç yaşta yaşamını yitirmiş bir öğretmen çocuğudur. Cılavuz'daki ilkokuldan önce köydeki üç sınıflı okulda okur:

> Birinci sınıfı hatırlamıyorum kim okuttu beni. Fakat ikinci sınıfta da eğitmen okuttu. Kibar Eğitmen, Aşağı Hanaklıydı. Adı Kibar'dı ve ben Kibar öğretmenimi çok severdim. Bana çok iyi davranıyordu. Yalnız çok iyi öğretmendi, yani hepimize çok iyi davranıyordu. Ben üçüncü sınıfı bitirdim ve İdris Okyay vardı. Bu da Sarıkamış'da okumuş. Mustafa Bey, Erdoğan Bey vardı, bunların soyadlarını pek hatırlayamıyorum. İdris Okyay'ı hatırlıyorum, çünkü Ardahanlıydı. Onlar çok istedi annemden, beni okutacaklar, Kemal Bey'in kızını okutacaklar ve Kemal Bey'e borçları var...[35]

Yukarıda yer alan sıcak, duygu yüklü anlatılara karşın köydeki okula başlamak için ayakkabı, önlük gibi temel gereksinimlerini karşılayamayan köylü çocukları söz konusudur. Kâzım Arıcı'nın Posof gibi Anadolu'nun çatısında yer alan, dokuz on ay kar altındaki bir ilçenin köyünde okulun ilk gününe ilişkin anımsadıkları şöyledir: "1933 yılında amcamın oğlu, benim elimden tutarak okula götür-

dü, son güzde! Ama üstümüzde yok, başımızda yok, yalınayak... O günlerde halk çok yoksuldu. Karlar yağmaya başladı... Beş sene sonra 1939 yılında okuldan mezun oldum."[36]

Arıcı, diğer öğrencilerle kıyaslandığında, bütün yoksulluğuna rağmen kendi köyünde ilkokulu bitirdiği için şanslıdır. 1920-1930 arasında doğan öğrencilerin çoğunluğunun köyünde beş sınıflı okul olmadığı için ilk üç yıl kendi köylerinde ya da yakın köylerde ilkokula giderler. Birkaç köyden ulaşılabilecek bir yere okul yapılır, çocuklar bu okullara gider. Ardahan'ın Koyunpınar köyünde yaşayan Hüseyin Yılmaz, üç dört kilometre uzaklıktaki okula gider:

> [...] 150 öğrenci mevcudu, üç öğretmenli bir okulda okudum. Beş yıl aşağı yukarı, üç dört kilometre her gün gidip geliyorduk. Karda kışta... Daha çocukken abim son sınıftaydı, abimin yardımıyla, bazen babam okula götürürlerdi. Yani yardımlaşma... Sonra tabii dördüncü beşinci sınıfa geçtik mi, kendi kendimizi götürüp getirirdik, çamurlara, kara, suya bata bata...[37]

Ali Yıldız da üç sınıflı eğitmen okulunu bitirince komşu köydeki beş sınıflı, "teşkilatlı" okula giden çocuklardan biridir. İki yıl sonra buradan mezun olur. Bu iki yıl boyunca bir akrabasının evinde kalır. Bu akrabanın kendilerine çok iyi baktığını söyleyen Yıldız'a göre bu okuldaki öğrencilerin çoğu okur, aralarında Cılavuz'a gidenler olur.[38] Sabahları okula gitmek için erkenden kalkıp, ayakları donmasın diye çarıklarına ot dolduran bu çocuklardan Fikret Cevlani, yaşadığı bütün güçlüklere karşın o günleri acıyla anımsamaz. Bu sürecin sonunda Cılavuz'da okuma hakkına kavuşmuş olması, belleğinde olumlu anlatıların çoğalmasını sağlamış. "Çantamızı alırdık, bez çantaların içine ekmeğimizi koyardık, giderdik, akşam geri dönerdik. Her gün gider gelirdik. Bazı zamanlar olmuştur ki donardı, kirpiklerimiz donardı, buna rağmen biz okulu bitirdik."[39]

Köyde beş sınıflı okul olmadığı için üçüncü sınıftan sonra iki yıl okula gidemeyen Hasan Özkan, "mütemadiyen okumak ister." Bilgili bir insan olmak, yaşamını değiştirmek için okumak istemektedir. İki yıl sonra komşu köyde okuyan bir arkadaşının teşvikiyle tekrar okula başlar. Yürüme mesafesinde olmayan bu okulda okumak

için de yine akraba, tanıdık desteği alınır. Bu akrabaların maddi bir talepleri olmadığı gibi, onlara kendi çocukları gibi sahip çıkarlar. Özkan dördüncü sınıfı burada okur, ancak öğretmeni askere alınır. Gideceği başka bir okul yoktur, yine eve dönmek zorunda kalır. Bir yıl daha böyle geçer, ertesi yıl bir vekil öğretmen göreve başlar. "Aslan Ulu isminde, o bizi okuttu. Sonra, o vekil öğretmenimiz orman mühendisi oldu."[40] Eğitime erişim konusundaki engeller Özkan'ın anlatısında somutlanır. Buradaki en değerli olgu, ilkokul düzeyindeki bir çocuğun önünde sıralanan dağ gibi engelleri aşma azmidir. Öte yandan kendisiyle yaşıt olan bir başka çocuk tarafından okula gitmek için teşvik edilmesi ve akraba destekleri, dönemin dayanışmacı toplumsal ilişkilerinin boyutunu bize göstermektedir.

Köyünde okul olmadığı için, nahiyedeki okula giden Süleyman Atilla zaman zaman bir akrabasının yanında kalarak, kimi zaman da köyünden yürüyerek okula gider. Cılavuz'dan mezun olduktan sonra kendi okulunda öğretmenliğe başlar. "Kötek İlkokulu'nda ilk öğretmenliğime 1947'de orada başladım. Vasıta falan yok, beş kilometre yürüyerek gidip geliyorduk. Bazen köye giden araba falan olunca onlara biniyorduk. Zaten bizim köyde ilk okuyan, devletten maaş alan benim, 1947'de..."[41]

Üç sınıflı eğitmen okulundan sonra başka köyde dört ve beşinci sınıfı okuyan Şemsettin Şirinoğlu (Küçük), köylerine altı yedi kilometre uzaktaki okula gitmek zorunda kalır. İkili eğitim veren bu okulda öğlenci olan Şirinoğlu, sabah dokuzda yola çıkıp öğlen birde okulun bulunduğu köye ulaşır. Karlı havalar da dahil olmak üzere, birkaç arkadaşıyla birlikte iki yıl bu yolculuğu yapar. "...Orda üç dört saat okuduktan sonra bu sefer gece evimize dönerdik."[42]

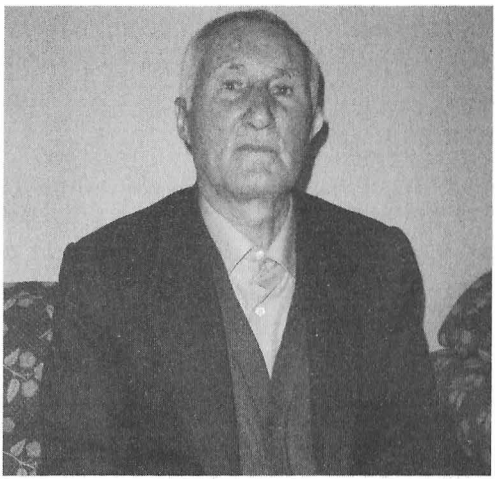
O yıllarda beş sınıflı okulu olan köyler, diğerlerine göre oldukça avantajlı konumdadırlar. Bu köylerin çocukları karda kışta kilometrelerce yol yürümek ya da aylarca akraba evinde kalmak zorunda kalmazlar. Ayrıca bu okullarda kızların okullaşma oranları da oldukça iyidir. 1928 yılında köyünde okul açıldığını, on üç köyden öğrencinin bu okula geldiğini söyleyen Bakırcıoğlu, annesinin de bu sayede okula gidebildiğini belirtmektedir. "Annem ilkokulu bitirmişti. Annemin tarafına 'Efendigiller' denirdi, yani okumuş de-

mek... Okumanın anlamının farkında annem... Annem, 'Yazmamı satacam, oğlumu okutucam' dermiş. Annemin okumaya hevesi vardı, dayım da engel olmadı."[43]

Hanlar Kızılkaya'nın köyünde de eğitime önem verilir, kızlar ilkokula gönderilir. Ancak kız çocuklarının ilkokuldan sonra eğitimine izin verilmez: "Kız öğrenciler ne yazık ki yüksek tahsile gidemediler. İşte o zaman köylü ilersini tahmin edemediğinden kız öğrenciler, beşinci sınıfa kadar okudu, beşinci sınıfta evde kaldılar."[44]

Rıfat Yıldırım, yukarıda ilkokul günlerine yer verdiğimiz Cılavuz mezunlarından göreli olarak daha rahat koşullarda ilkokula başlar. Amcasının oğlu 1938'de eğitmen olduğunda onu ve dayısının oğlunu yanına alır, üç yıl görev yaptığı köyde okutur. Üç yılın sonunda Gezici Başöğretmen Remzi Çakır birkaç öğretmenle birlikte, üç yıllık köy okulu mezunu olduğuna dair diploma verebilmek için onları sınav yapar. Çakır'ın bu sınav sonrasında eğitmene kendisiyle ilgili söyledikleri, Yıldırım'ın belleğine kazınır ve yaşamına yön verir:

> Sıra bize geldi, soruları sordular, hiç unutmam bana şeyi sordular, üçgenin alanını, çevresini, dörtgenin falan... Hacimlerden sordular, ben hepsini de bilebildim yani. "Okuyacak mısın?" dedi, dedim "Hayır." "Niye?" diye sordu, "Nerde okuyum, buraya kadar okudum, burda imkânım vardı, amcamın oğlu vardı, bizi okuttu" dedim. Remzi Çakır çağırdı amcamın oğlunu, adı Musa'ydı, "Musa bu çocuğu okut" dedi. Bu benim zihnime yığıldı, demek ki bende bir şeyler var! Amcamın oğlu "Tamam efendim, okutucaz okutucaz" dedi. Eh diplomamızı aldık üçüncü sınıftan. Ben şimdi güzü bekliyorum, nerde okuyacam, yani yakınımızda okul yok, yani beş sınıflı okul yok. Hacı Veli Köyü var. Orda babamın bacısı vardı, bacısının oğulları vardı, orda da okul var. Amcam köyden gidiyor, harman sonu, ben de üstüm başım yırtık, ayağımda çarık bunun peşine koşturuyorum. Aklımda kalmış ya "ben okuyacam" dedim, bayağı kafama koydum. O adamın sözü [Remzi Çakır] beni etkilemiş, amcamın oğluna, "ben de gelicem nereye gidiyorsun" dedim "Oğlum, babanın haberi yok kızar" dedi. "Yok, babam kızmaz, babam benim okumamı istiyor" dedim, gittik Hacı Veli'ye. Hacı Veli'de gittim, kendi başıma kaydımı yaptım. Doğrudan doğruya, "ben okumaya geldim" dedim. Babamın bacısıgilden okula gittim, orda da kaydımı yaptırdım, benim peşime dayımın oğlu da geldi. Şubata kadar okuduk, şubatta öğretmenimiz askere gitti, biz kaldık gene yetim! Yine okulda kaldı eğitmen, bir tek eğitmen kaldı o köyde,

Rıfat Yıldırım. (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

ne yapacaz, biz geri köye geldik. Dedem de çok dindar bir adamdı, okumuştu hem de gayet güzel. "Ne yapacağız oğlum, sizi ben Koç köyüne götüreyim şimdi" dedi. Yürüyerek gittik bizi kaydettirdi, benim kaldığım ev çok uzak, orda da akrabamız vardır. Onun da çocuğu yoktu, kabul ettiler, o mahallede köyden tek başıma gidiyorum, ama çok sıkıntılı okudum o zaman. Bir beyaz torbam var, içersine defterimizi, kalemimizi koyardım. Karda kıyamette gidiyordum, öğleleri çocuklar evlerine gidiyolardı yemeğe, öğle paydosuna. Ama... Allah rahmet etsin evinde kaldığım insanlar, ekmek koyarlardı biraz peynir. Emeklerini gördük, derler ya, dile ki sahip ol! Onun da oğlan çocuğu yok, sanki ben onun çocuğuymuşum gibi benimsediler beni. Millet dağılır, ben otururdum masanın başına, onları yer, öyle derse devam... Dördü öyle okudum, beşi de... Öğretmenimiz ilk baştan Osman Ataman'dı. Allah rahmet etsin, tek başına beş sınıfı birden okutuyordu, dördüncü sınıfın sonuna doğru bir öğretmen geldi. Diplomamızı aldık, iyi bir öğrenciydim ben. Ama ben bununla da yetinmiyorum, okuyacam, Cilavuz'u kafaya koymuşum![45]

Çocukların eğitime erişimlerinin önünde köyde okulun olmamasının, uzak köylere veya kasabalara gitme zorunluluğunun, özellikle kız çocuklarını bu olanaklardan mahrum bırakmasının yanı sıra bir başka engel daha bulunmaktaydı. Çocukların işgücü aileler için büyük önem taşıyordu ve okula giden her çocuk, eksik bir işgücü anlamına geliyordu. Babası Ramis Başar'ı beşinci sınıfa geldiğinde

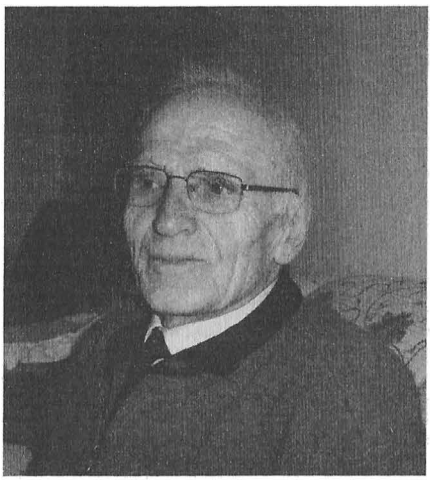
artık okula göndermez. Kardeşi de aynı şekilde okula yollanmaz. Ağabeylerinin askerde olduğu bu dönemde babalarının onlara ihtiyacı vardır. Böylece üç yıl okula gidemezler. Üç yıl sonra öğretmenin devreye girmesiyle mezun olur:

> Babacan bir insandı, Karadenizliydi, Hopalıydı. Çok iyi bir insandı, geldi bir gün bizim çalıştığımız yere, başımıza dikildi, babama "hafız" dedi. Babama "hafız" diye hitap ederdi. "Bu çocukları gönder, bunlara bir şahadetname vereyim, ilerisinde lazım olur" dedi. Babam da işte onun hatırına yani, gitsin diploma alsın diye değil. "Öğretmen kalkmış, koskoca öğretmen kapıma gelmiş! Gidin" dedi, gittik, öğretmen bize bir şahadetname verdi, ikimize.[46]

Cumhuriyet'in ilk yıllarında öğretmen sayısının yetersizliğinin yanı sıra nitelikli öğretmen sayısı da sınırlıdır. Yine de öğretmenler, çalışma ve yaşam koşullarının güçlüğüne rağmen, eğitimin içeriğini olanakları ölçüsünde zenginleştirmeye, Cumhuriyet'in değerlerini köylüye benimsetmeye çalışırlar. 1928'de Posof'un Âşık Sülali köyünde ilkokul açılır. O dönemde yeni alfabe de kabul edilmiştir. Öğretmen halka bunun haberini bir tekerleme biçiminde verir: "Arap harfleri girdi kümese, bundan sonra Atatürk diye bir büyüğümüz çıkmış, büyük paşamız çıkmış, onun yeni yazısını öğreticem size."[47]

Dönemin öğretmenlerinin dikkat çekici bir başka yanı ise, öğrenciler arasında başarılı olanları görme ve seçme özelliklerdir. Anlatılarda da görüldüğü gibi, öğretmenler söyledikleri bir sözle çocukların eğitimlerinin devamında etkili olabilmektedir. Cimşit Demirci'ye Ardahan'ın Yalnızçam köyündeki vekil öğretmen şöyle der: "'Sen okuyacaksın, burada dur' [...] Başarılı bir öğrenci olduğum için o köyden bırakmadı beni, o köyden de mezun oldum."[48]

İlkokulu birincilikle bitiren Halise Sarıkaya Apaydın'a öğretmeni "Babanı çağır konuşacağız, öğretmen okulu açıldı, enstitü açıldı, oraya göndereceğiz seni" der. Kasabalarda dahi ortaokulun olmadığı koşullarda bunu duyan küçük Halise sevinçle babasına koşar; ancak babasının kararı kesindir, "Olmaz" der. Bu defa öğretmenlerine gider, durumu anlatır, sonunda babası ikna edilir. Ancak annesinin direncini kırmak oldukça güç olur. Anneyi ikna etmenin de

Şemsettin Şirinoğlu (Küçük). (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

yolu bulunur, çevrenin desteğiyle anne de razı olur: "Annem dindar, 'Göndermem' dedi. Kasabanın bütün eşrafı geldiler, annemi ikna ettiler. Dediler ki 'Bizim çocuklarımız istiyoruz okusunlar, etekle para döküyoruz okumuyorlar Erzurumlarda, başka yerlerde. Senin çocuğunu okutuyor devlet, daha ne istiyorsun, gönder' diye eşraftan sıkıştırma oldu. Ondan sonra annem de razı oldu. Esas olan, ikna olmak! İkna olduktan sonra oraya nasıl gönderilecek. Vasıta yok, bir kağnı arabasıyla üç gün, üç gecede gidilir."[49]

Artvin'deki ortaokula başlayan, oradaki pansiyonda kalan Şirinoğlu, köyden gelen arkadaşından Cılavuz'un açıldığını duyar, köylü çocuklarının kabul edildiği bu yatılı kurum onlar için daha caziptir. Karar hemen verilir: "... 'Şemsettin ben Cılavuz'a yazılacam, baban dedi ki Şemsettin de yazılsın', kalktık gittik."[50]

Görüşmecilerimizin anlatılarından hareketle eğitmenlerin ve öğretmenlerin öğrencilere yaklaşımına ve eğitimin içeriğine baktığımızda çok değerli veriler karşımıza çıkıyor. Her yaştan çocuğun bir arada olduğu sınıflarda öğretmenin sıcak yaklaşımı, öğrenciler üzerinde olumlu bir etki yapar:

> Eğitmen çocukları seviyor, okşuyor, ilk izlenimim bu. Eğitmenin bende bıraktığı iz benim için çok önemli. Köyde okuma yazma bilen yok. Ama eğitmen

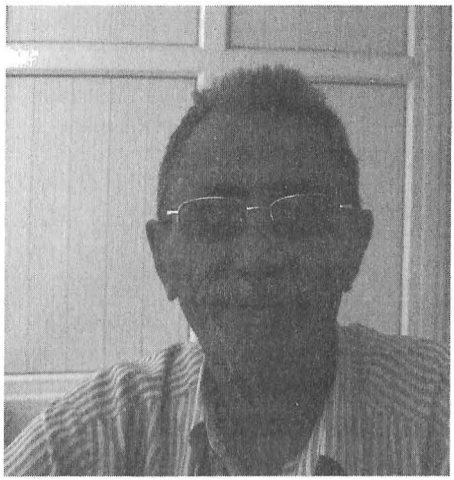
> okuyor, yazıyor, bizi de okutuyor, gazeteler gelirdi okula... Ulus gazetesi gelirdi, eğitmen onları okuyor, okuma öğrenmiş çocuklara dağıtıyor, okutuyor. Bende bıraktığı iz, bu okuma işi oldu. Ondan çok bağlandık, sevdik eğitmenimizi.[51]

Eğitmenin tutumundan yalnızca Özkan etkilenmez. Bakırcıoğlu da eğitmenin okumaya önem verdiğini söylüyor. Eğitmenin kendilerine Oğuz Destanı'nı çok güzel bir Türkçeyle okuduğunu, destanın kendisini çok etkilediğini anımsıyor. Ayrıca halk okulları [millet mektepleri] için hazırlanan halk okuma kitapları ile Halkevlerinin yayınları okullarına gelir. Bu önemli eserlerin bir köy okulunda bulunmasının temel nedeni, Cılavuz mezunu bir öğretmenin köylerine atanmış olmasıyla ilgilidir. Özkan'ın anlatısında da gördüğümüz gibi, köydeki eğitmenli okula bile *Ulus* gazetesi gelmektedir. Bununla birlikte köy enstitüsü öğretmenlerinin atanmasıyla köylere gazeteler ve diğer yayınlar sistemli olarak gelmeye başlar.

Bakırcıoğlu beşinci sınıfa geldiğinde öğretmeni "Hangi kolu istiyorsunuz?" diye sorar. O da yayın kolunu ister. Kitaplık kolu değil! "Çünkü gazete çıkardık. Şimdi bizim öğretmen, başöğretmenimiz, öğretmenler odasında topladı bizi. Çok canlı kafamda, net bir resim şu anda da... Bunu da bir gün yazacağım ayrıntılarıyla. 'Sen başmuhabir olacaksın' dedi, başmuhabir, başyazar değil. Orada başyazı yazdığımı biliyorum."

Hem bir eğitmenle hem de bir öğretmenle öğrencilik yapan Bakırcıoğlu, iki eğitimci arasındaki temel farklara işaret eder. Eğitmen kısa süreli kurslardan geçmiş, gezici başöğretmenler tarafından eğitilen ve rehberlik edilmeye devam eden öğretmendir. Temel bilgileri, kılavuz kitaplarda kendileri için oluşturulan programı adım adım uygular. Bakırcıoğlu eğitmenin değerini yadsımamakla birlikte onun derslerinin "tekdüzelik" içerdiğini söyler. Onun bu saptamasının temeli, köy enstitüsü mezunu öğretmeni Ahmet Üstündağ'ın eğitim metoduna dayanır. Bu öğretmen ezberden uzak, yaparak-yaşayarak öğrenciye eğitim verir:

> [...] Tahtanın başındayım, böyle ellerim yanda ve anlatıyorum ben. Bir başlıyorum tıkır tıkır tıkır bitiriyorum. Fakat anlıyorum, öğretmenin gözüne bakıyorum,

Kâzım Çakmur. (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

ışık yok! "Allah Allah" diyorum, "tıkır tıkır tıkır konuşuyorum" diyorum içimden. Bitirdim, "Olmaz" dedi. Ben şaşırdım nasıl olmaz ya, ben her sözcüğü söyledim. Neyse ben ezberlemişim... Her sözcüğü cümle cümle, çok hevesle çalışmışım, çok iyi hatırlıyorum. 4. sınıf tabiat bilgisinde, ilk derste, ezberle anlamanın farkını Ahmet Bey öğretti...

Bir gün bir bez getirdi sınıfın ortasına, dedi ki "Bunu şimdi şey yapacağız çocuklar, harita yapacağız" dedi. O beze şey sürdü, beyaz kola var ya, onu sürdü. Onlar dört parça mı, üç parça mı onları yan yana getirdi, Türkiye haritası çıktı, çıtasını da yapmış daha önceden. İki tarafı çift çıta, böyle yan yana araya sıkıştırdı, çiviler çaktı. Çok hoş bir harita oldu, duvara asıldı. Yani yapma, işte beş duyuya hitap eden eğitim...[52]

1920'den 1940'lı yıllara dek sadece eğitmenler, öğretmenler değil, nahiye müdürleri de kendilerini köylüyü eğitmekle yükümlü görürler. Köy odalarında sık sık yaptıkları toplantılarda köylüye bilgi verirler. Yine o dönem önemli bir sağlık sorunu olan bitlenmeye karşı köylü bilgilendirilir, uyarılır. Bit muayenesi dahi yapmak zorunda kalır: "O zaman öyle bir kalkınma hamlesi vardı ki, bak çok önemlidir bu, bir nahiye müdürü köy odasına topluyor bit muayenesi yapıyor." Bu örnekte nahiye müdürünün halka karşı sorumluluğunun, halkın da onun tutumuna karşı hoşgörüsünün temelinde Çakmur'un şu sözleri yatar:

> O yöre tutucu bir yer değildi, Cumhuriyet'e diyebilirim ki ilk saygı duyan o yöredir. Çünkü bunlar harp görmüşler, darp görmüşler, muhacir olmuşlar gitmişler. Mesela benim babamlar Rus Harbi'nde Kırşehir'e gitmişler, orada 7 yıl kalmışlar. Erzurum alındıktan sonra 1914'te geliyorlar Kırşehir'e, 1924'te tekrar geri gidiyorlar bunlar böyle...[53]

Dursun Akçam'ın üç yıllık köy okulundan sonra beş sınıflı ilkokulda okumak için tek başına verdiği mücadele de inanılmaz bir kararlılık ve başarının öyküsüdür. Akçam köy okulunda üç yıl okuduktan sonra kendine okul arar. Bildiği tek ilkokul vardır, o da Ardahan'dadır. Köyüyle Ardahan arası uzaktır, hele bir çocuk için oldukça zahmetli ve uzun bir yoldur. Fakat kararlıdır, şehir ilkokulundan mutlaka "şahadetname" alacaktır. Günlerce Ardahan'daki 23 Şubat İlkokulu'nun kapısına gider gelir. Üstü başı perişandır, her defasında öğrenciler ve görevliler tarafından kovulur. Akçam bu defa bir öğretmeni takip eder Şehir Kulübü'ne dek. Bu defa da kulübün kapısındaki görevli kovalar içeriye girmesin diye:

> [...] Ben kimin sürüsünü meradan ürkütmüştüm? Çakal olmaktan kurtulmanın yolu da şahadetnameden ve de Cılavuz'dan geçerdi! Öğretmen olduktan sonra, ben de Şehir Kulübü'ne giderim! Beni dışarı atan adam ibibik şapkalı adam, karşımda hazırol duruşuna geçerdi. Sürekli buyruklarım altında onu ezecektim.[54]

Küçük Akçam'ın bu sözleri, Freire'nin ezilenler için söylediklerini anımsatmaktadır: "Onların ideali insan olmaktır, fakat onlar için insan olmak ezen olmaktır. Bu onların insanlık modelidir."[55] Yine Freire, ezilenlerin büyük ve insani tarihsel görevinin kendilerini ve ezenlerini özgürleştirmek olduğunu söyler. Öğretmen ve yazar olan Akçam, Cılavuz'da aldığı eğitimden sonra ezeni insanlık modeli olarak almaz, ezilenlerin yanında yer alır. Çünkü o, kendisini okulun kapısından kovan anlayış ile köy enstitülerini kapatan anlayışın örtüştüğünü çok iyi bilmektedir.

Dönemin eğitim politikaları doğrultusunda, öğretmenler çalışkan, başarılı çocukları keşfediyor ve enstitüye gitmeleri için emek veriyor. Kasabada bile ortaokulun olmadığı günlerde kasaba eşrafı,

bir kız çocuğunun okutulması için "dindar anne"yi ikna etmeye geliyor. Bir başka önemli nokta, Perihan Akçam'ın babasının Ardahan halkı üzerinde büyük bir emeğinin bulunmasıdır. Ardahan'da yaşayan bu insanlar, babasını kaybetmiş, annesiyle yoksulluk içinde yaşayan bu çocuğu ne yapıp edip okutmak isterler. Bu nedenle küçük Perihan'ı daha ilkokulu bitirmeden alır götürürler Cılavuz'a. Cılavuz'a gidiş anlatılarına yer vereceğimiz bölümde bu konuyu ayrıntılarıyla ele alacağız. Burada saptadığımız önemli bir nokta Cılavuz Köy Enstitüsü'nün bir ilkokulunun olduğudur. O yıllarda yeter ki okutulacak öğrenci bulunsun, enstitünün yanı sıra ilkokul eğitimi de verilir Cılavuz'da.

Çocukların okula gidiş geliş serüvenine baktığımızda, bir kısmı okul olan köylere gidip akraba yanında kalarak ilkokulu okuyorlar. Bir kısmı da 3-4 km, bazıları 6-7 km yol yürüyerek okula ulaşabiliyorlar. Öte yandan "köyde eğitmen okulu açılmasıydı, okuyamazdım" diyenler çoğunlukta... Bu da eğitmen kurslarının ne denli başarılı olduğunu ve önemli bir ihtiyaca karşılık geldiğini göstermektedir. *Kars Gazetesi*'nde, eğitmenlerin köylerde görevlendirilmelerine ilişkin haberlerin hiçbirinin abartı olmadığını anlatılardan da görmek mümkündür. Eğitmenin okuluna *Ulus* gazetesi gelmesi, eğitmenin bu gazeteyi öğrencilere okuması, okuma öğrenmiş çocuklara dağıtması, eğitmende farklı bir bilinç yaratıldığını göstermektedir. Bunun yanı sıra öğrencinin okuma tutkusuyla okul kapısında ısrarcı olması, kaydını yaptırmak üzere yollara düşmesi, eğitim aracılığıyla yaşam değişikliği arasındaki bağın ne denli kuvvetli olduğunu düşündürüyor. Öte yandan çocuklar arası dayanışma dikkat çekicidir. Köyde okul olmadığı için üç sınıflı okulu bitirdikten sonra iki yıl okula devam edemeyen çocuğu, arkadaşı komşu köyde okula başlaması için teşvik ediyor. İlkokul çocuklarının birbirlerini teşvik etmeleri de oldukça anlamlıdır. Toplumsal dayanışmanın örneklerini henüz küçücük yaşlardaki çocukların öğrenmeleri de önemli bir başka olgudur.

Ayrıca okula gitme olanağına kavuşan kardeş, akraba vb kişiler, yakınlarının da okuması için çaba sarf eder. Örneğin Bakırcıoğlu, öğretmen olur olmaz annesi öldüğünde bir buçuk yaşında olan kar-

deşini üvey babasından alır, kendisi okutur. Yedi yıllık öğretmenken de onu Cılavuz'a gururla götürür:

> İkinci sınıftaydı o zaman, aldım getirdim. Eşim de sağolsun, var olsun, çocuğa çok iyi baktı, sırtını yıkadı onun... Ona özenle baktı. Ben de özenle çalıştırdım Cilavuz'un sınavlarına hazırladım. Efendim aldım, elimle Cilavuz'a götürdüm. Öğretmenlerim vardı orda, "Kardeşimi getirdim, hocam, benim kardeşim" dedim. Sınava girdi, listenin başında adını gördüm, çok gururlandım. Şimdi emekli müfettiş...[56]

Öğretmenlerin okula gönderilmeyen çocukların peşinden evlerine, tarlalarına gitmeleri ve babayla konuşmalarının ardından babanın "koskoca öğretmen kapıma gelmiş, gidin!" diye çocuklarını okula göndermek zorunda kalışı, öğretmenin saygın konumuyla yakından ilgilidir. Bir başka önemli nokta, 1920'li yılların başında doğan çocuklar eğitmenle ilkokula başlamışken, 1930 ve üzeri yıllarda doğanlar arasında bazılarının, Rasim Bakırcıoğlu'yla yapılan görüşmede karşımıza çıktığı gibi, Cılavuz Köy Enstitüsü'nden mezun olan öğretmenlerle eğitim görme şansına sahip olmalarıdır. Cılavuz Köy Enstitüsü mezunu öğretmenin ezberciliği ortadan kaldıran tutumu, haritayı bizzat öğrencilerin karşısında yapması, kitaplık kolu değil de "yayın kolu" kurması, öğrencileri gazete çıkarmaya ve yazmaya teşvik etmesi dikkat çekicidir. Bit kontrolü yapan nahiye müdürüne karşı gösterilen hoşgörü ve öğretmene verilen değerin temelinde, bu halkın "harp, darp ve muhacirlik gören" bir halk olması vardır. Örneğin onarılmak üzere yıkılan okulun inşaatı sürerken camiye sıralar yerleştirilir ve çocuklara camide eğitim verilir. Köylü gün içinde camiye gitmez, sadece cuma namazında gider. Bu tutum köylünün eğitime verdiği anlamsal değerle açıklanabilir.

Cılavuz Köy Enstitüsü'nü İlk Kez Kimden Duydular, Ne Düşündüler?

Bu başlık altında enstitü mezunlarının Cılavuz Köy Enstitüsü'nü ilk kez kimden duyduklarına, ne hissettiklerine, çocuk yaşamlarında

Cılavuz'un neye karşılık geldiğine, nasıl anlamlandırıldığına ilişkin duygu ve düşüncelerine yer vereceğiz.

Osman Nuri Alper, 1939 yılında ilkokulu bitirdiğinde babasının maddi durumu kötüleşir, böylece Erzurum il merkezinde ortaokulu okuma olasılığı ortadan kalkar. Parasız yatılı okul sınavlarına girer, sınav sırasında bazı öğretmenlerin öğrencilere yardım ettiğine tanık olur ve bozuk bir moralle köyüne döner. Köydeki işlere yardım eder, ilkokuldan sonraki bir yıl böyle geçer. Bir yıl sonra bir kış ayında Horasan'daki halasının oğlundan bir "pusula" alır. Alper'in yaşamı pusuladaki şu cümleyle birdenbire değişir. "Dayı, Kars'ın Cilavuz Köyü'nde bir mektep açılıyormuş, köy çocuklarını arıyolar. Osman'ı sen buraya gönder." Babasıyla birlikte hemen mezun olduğu ilkokuldan gerekli belgeleri alarak ilçe milli eğitim müdürlüğüne başvururlar. Tarlalarda çalışan öğrencilerin toplandığı bu ilk yıllarda öğrenciler enstitüye sınavsız alınır. Sadece mezun olduğu ilkokulun başöğretmeni, her öğrenci için bir değerlendirme fişi doldurur. Burada notları, öğrencinin genel hali vb bilgiler yer alır. Böylece enstitü için başvurusunu mart ayında yapan Osman Nuri Alper köyüne döner. Temmuz ayında bir jandarma aracılığıyla haber köye ulaşır:

> Doğrusu biraz da köydeki yaşama da alışmıştım yani. Bir yandan da sanki biraz hoşuma gider oldu, ama sonuçta, okumayı çok istediğim için... Bir de övünmek gibi olacak ama hayli başarılı bir öğrenciydim. Sonuçta sevindim yani. Hazırlığımızı yaptık, ilçeye gittik. İlçede bu kez "yüklenme senedi" istediler noterden...[57]

İlkokuldan sonra Artvin'de ortaokula başlayan Servet Polat ve iki arkadaşı, bir ailenin yanında aylığı yedi buçuk liraya kalır. Okula devamsızlık eden bu üç arkadaş, Artvin Halkevi'ne gidip kitap, gazete okur; sinemada defalarca aynı filmi izleyerek zaman geçirir. Filmin adı *Hatay'ın Kurtuluşu*'dur. "Her gün orda onu seyrede seyrede sinemadan da bıkmıştım" diyecek kadar bu işi abartırlar. Ancak halkevine gitme alışkanlıkları, burada gazete okumalarını ve haberleri takip etmelerini sağlar. Bir gün üç arkadaş gazeteyi okurken köy enstitülerinin açılacağı ve buraya köy çocuklarının alınacağı haberiyle

karşılaşırlar. Bundan sonra haberleri takip etmeye başlarlar, yasa çıkar çıkmaz da soluğu milli eğitim müdürlüğünde alırlar: "Biz hemen koştuk, okul boşalmış... Baktık ki okul müdürü geldi, bağırdı çağırdı 'Vay efendim ne arıyorsunuz burda?' Fakat biz ilkden gitmiştik, yazıldık. Her şeye kendimiz karar veriyoruz. Dört kişi yazıldık. Baharda kaydımızı yaptık, temmuzun içersinde geldi haber."[58]

Köylerinden Cılavuz'a giden iki öğrencinin yazın köye gelmesiyle enstitüden haberdar olan Coşkun Saraç, altı arkadaşıyla birlikte başvurusunu yapar. Beş arkadaşı enstitüye kabul edilir, o kabul edilmez. Saraç o sırada on yedi yaşındadır ve ilkokulu bitireli beş yıl olmuştur. Ancak o yine de kabul edilmeme nedeni öğrenmek ister. Susuz ilçesinin nahiye müdürü olan akrabasına, enstitüye kabul edilmeme nedenini öğrenmesi için mektup yazar. "'İlkokulu bitirmenin üzerinden beş yıl geçtiği için seni oraya dahil etmemişler, ama kendine güveniyorsan gel, burda sınavla alacaklar' dedi. Ben de kalktım, gittim oraya, sınav yaptılar. Remzi Çakır vardı sınav komisyonunda, kazandım sınavı."[59] Görüldüğü gibi Saraç'ın enstitüye kabul edilmeme gerekçesini öğrenmek için çaba sarf etmesi, kendine güvenerek sınava girmesi ve kazanması enstitünün kapılarının açılmasını sağlar. Bu çocukların yılmadan, olumsuz koşullardan olumlu sonuç çıkarmaları ve hedeflerine ulaşmak için mücadele etmeleri son derece değerlidir. Örneğin komşu köylerden Cılavuz'a gidenler olduğunu öğrenen Yıldırım, "Cilavuz'u kafama koymuştum" diye yanıt vermektedir.[60] Halk arasında "tebligatlar" yapıldığını söyleyen Cimşit Demirci de o zaman Cılavuz'u "kafasına koyan"lar arasındadır."[61]

İlkokuldan sonra ortaokulu okumak için babasıyla Kars'a kayıt yaptırmaya gelen İsa Öztürk'ün eğitim yaşamı da hoş olmayan sürprizlerle doludur. Kayıt sırasında, Öztürk'ün nüfus kaydında soyadının Göktaş olduğu ortaya çıkar. O güne dek nüfus kaydındaki soyadı farklılığını bilmeyen babası okulun müdürüne kaydı alması için yalvarsa, "Mahkeme kararıyla düzeltiriz" dese de müdür kabul etmez. Çünkü Kars'ta bir ortaokul bulunmakta ve Ağrı'dan dahi öğrenciler gelmektedir. Ortaokula yeterince öğrenci başvurmuştur. Öztürk babasıyla birlikte çaresiz köye döner. Bir yıl sonra da İkinci Dünya Savaşı başlar, babası için Kars'ta çocuk okutmak imkân-

sız hale gelir. 1940'ın bir Eylül akşamı hayvanları otlatmaktan eve döndüğünde babasından müjdeli haberi alır. Babası hayvan sağlık memuru Fikri Efendi'yle karşılaşır, Fikri Efendi babasına Cılavuz'un açıldığının haberini verir:

> "Aman, Molla Amca Cilavuz'da bir öğretmen okulu açılmış, oraya çocuk arıyolar. Hemen al çocuğunu Maarif Müdürlüğü'ne götür" demiş. Babam da "Yarın çarşamba, yarın tren var, hazır ol, Kars'a gidiyoruz" dedi. Evde bir tahta okul çantam vardı, ona çamaşır koydu ablam, annem rahmetli olmuştu iki sene önce... Gittik Maarif Müdürlüğü'ne. Maarif müdürünün odasında da kapısı açıktı, odacı da var orda. Müdür, masasının başında oturuyordu, yanında da bir adam var, böyle omzuna atmış gocuğunu... Gocuğunun yakasında da tilki derisi var. Biraz iri, boylu bir adamdı. Bir kilot pantolon var üzerinde, çizme de var herhalde, kilot pantolon çizmesiz olmaz! Meğer o, Cilavuz'un müdürü imiş, Ağanoğlu imiş! Babam hemen öğretmen okulu lafını eder etmez o lafı aldı. Hemen dilinden Laz olduğunu anladım: "Ketur bakayim baba dedi." [Gülüyor.] Cüzdana baktı, diplomaya baktı, soyadımı nüfustan düzelttirmişiz, artık Öztürk'tü. "Tamam" dedi, "Sen şimdi notere gidiceksin, ama burda noter yok. Ağır ceza mahkemesinin başkâtibi Maksut var" dedi. Bak o Maksut'u unutmamışım! [Gülüyor.] "O" dedi, "noter vazifesi görüyo, ona git, bi taahhüd senedi yaptırıcaksın, o biliyo" dedi. "Çocuğu Cilavuz'a verecem de, o ne yapılacağını bilir" dedi. Eyvallah dedik, çıktık ordan, gittik Maksut Efendi'yi bulduk. "Tamam amca ama, iki de kefil lazım." Eyvaaah şimdi şeyini unuttum, kaç lira kaç bin lira kefalet yapılıyo, bilmiyom... Çocuk bırakır kaçarsa veya öğretmenlik yapmazsa tazminat ödeyecek devlete. Neyse babamın bi halasının oğlu vardı, işportacılık yapardı Mehmet. O geldi, ikinci bi adam lazım. Onun alışveriş ettiği iyi bi manifaturacı vardı, Gümrülü, adı Şerefhan'dı. Kışlık yiyeceğini dayımlar da, babamlar da ondan alırlarmış. İşte pazendi, patiskaydı, Amerikan bezi... Her yıl sonbaharda ürünleri satınca, evin ihtiyacı önceden ondan alırlarmış. Başka zaman da, bazen veresiye alırlarmış, sonra ürün satınca verirlermiş, tanıyolar. Babam gitti ona rica etti, dedi ki, "Bizim çocuğu öğretmen okuluna vericem, bi kefil noksan, benim çocuğa kefil olur musun?" Bak şimdi heyecanlandım! [Gözleri doluyor.] Allah rahmet eylesin, o da demek engin gönüllü bir adammış ki, bu çocuk okusun diye razı oldu...[62]

İsa Öztürk'ün babası, işlemleri tamamladıktan sonra oğlunu Ardahan'a giden bir kamyona bindirir, şoföre parasını öder ve çocu-

ğun Cılavuz'da ineceğini söyler. Babası küçük İsa'ya bir de harçlık verir, üzerinde İnönü'nün resmi olan banknotlar!

Köydeki dört çocuğun Cılavuz'a gitmesiyle enstitüden haberdar olan Hüseyin Yılmaz'ın babası, ilkokulu bitirdikten sonra okumasına izin vermez. Çünkü işlere yardım edecek birine ihtiyacı vardır. Aradan bir yıl geçer, Hüseyin on dört on beş yaşlarındadır. Yılmaz babasına ticaret yapmak istediğini söyler, babası kabul etmez. Okumak istediğini söyleyince bu defa babası "seve seve" diye yanıtlar. Babası onu Ardahan Milli Eğitim Müdürlüğü'ne götürür. Oradan bir arkadaşıyla beraber Cılavuz'un yoluna düşerler.[63]

Cılavuz'a gitmek isteyen öğrencilerden Ali Yıldız'ın okuma hevesinde komşu köylerden öğrenci olanların kıyafetlerine imrenmesinin de payı bulunur. Ağabeyi de Cılavuz'da okumak ister, bir kış bekler ki enstitü öğrenci alsın. Ancak yeterince öğrenci alındığı için haber gelmez, ağabeyinin yaşı geçer, Cılavuz'a gitme hayali sona erer. Ali Yıldız ise 1944 yılında dört arkadaşıyla birlikte yola çıkar, enstitüye başvurur.[64]

Enstitülerin kurulduğu ilk yıllarda, enstitü köylünün çoğu için bir anlam ifade etmez. Fikret Cevlani'nin dile getirdiği gibi, ilk mezunların köylerde çalışmaya başlamasıyla halkta "biraz yumuşama" olur. Cevlani'nin enstitüye gitmesinde bu ilk mezunlardan birinin payı olur. Babasına "Burdan kız ve erkek öğrenci götürücem, senin de oğlun varsa lütfen gönder" der. Böylece ilkokulu bitirir bitirmez yıl kaybı olmadan babası onu Cılavuz'a götürür.[65]

Hasan Özkan'ın ilkokul günlerindeki hayalini süsleyen meslek subaylıktır. Askeri okula gitmek için Milli Eğitim Bakanlığı'na dilekçe bile yazar. Dilekçesini kareli A4 kâğıdına yazdığını anımsayan Özkan, okuma olanağı olmadığını, yetim olduğunu belirterek kendisine bir yol gösterilmesini ister. Dilekçesine yanıt beklediği günlerde, bir sonbahar akşamı otlattığı hayvanları eve getirirken köyün öğretmeni Süleyman Yeter'le karşılaşır. Cılavuz mezunu olan bu öğretmen, enstitünün öğrenci aldığını ve kardeşini oraya götüreceğini söyler. "Gelirsen seni de götürürüm" der. Hasan Özkan kararını verir, ağabeyine söyler. Hemen hazırlığa başlanır, komşudan pantolon alınır, çorap temin edilir; yolda yiyeceği ekmeği hazırlanır, bir

torbaya doldurulur. Sabah erkenden yola çıkmak üzere öğretmene gider, üç çocuk daha katılır onlara. Cılavuz'a ulaştıklarında hemen sınava alınırlar. Önce matematik sınavı yapılır. Tahtada problemin ilk aşamasını rahatlıkla çözer, ikinci aşamasını çözemez. Ama öğretmen yaptığını yeterli bulur. Kararını açıklar:

> Yazı yazdım, yazıyı beğendi, dil bilgisi, özel isim, cins isim onları sordu. Onları da söyledik. Oradaki bir öğrenci de kâtiplik ediyor, Kâzım Avşar. Ona dedi ki "Yaz, beş." Beş o zaman tam numaraydı. Sonrada liste asıldı. Dört kişi gittik, iki kişi kazandık, iki arkadaşımız kazanamadı. Onlar da ertesi sene kazandılar. Dersler başladı, okulun eski öğrencileri derslere giriyorlar çıkıyorlar. Bize "namzet" diyorlar. Namzet, git namzet gel namzet... 1947'de girdim Cılavuz'a.[66]

Bu öğrenciler hemen derse başlayamaz, birer battaniye verilir, yatakhanenin yeri gösterilir. Birkaç gün böyle geçer, "namzetler imtihan olacak" diye haber yayılır. Bu sınavı kazanmazsak diye endişelenen Özkan ve arkadaşlarının korktukları başlarına gelmez. 120 kişi tekrar sınava girer. "1952'de mezun oldum, ne ikmale kaldım, ne sınıfta kaldım."[67] Özkan'ın sınava girdiği dönem, enstitülerin müfredat programlarının değiştiği, enstitü müdürlerinin başka enstitülerde görevlendirildiği, Yücel'in kabine dışında bırakıldığı, Tonguç'un ilköğretim müdürlüğünden ayrıldığı dönemdir. Bu nedenle Özkan, önceki yıllarda enstitüye alınan öğrencilerin hiçbirinin karşılaşmadığı bir muameleyle karşılaşır: 120 öğrenciyle birlikte derslere ve enstitü işlerine hemen başlayamaz. Ardından ikinci kez sınava girmek zorunda kalır.

Arkadaşıyla köyünden kalkıp Artvin Maarif Müdürlüğü'ne giden Şemsettin Şirinoğlu, orada Cılavuz'a başvurmak için bir form doldurur. Okuldan da tasdiknamesini alıp köye dönmeyi planlar. Ancak Şavşat'ta encümen azası olan Necip Bey'i bulamayınca o gece Artvin'de kalır. Karneyle ekmek verilen günlerdir. Artvin Ortaokulu'nun pansiyonunda kalan küçük Şemsettin, fırına verdiği unun karşılığında ekmek alır. Kalan son beş ekmeğini parası ve ekmeği kalmayan arkadaşıyla paylaşır. Ertesi gün okuldan tasdiknameyi alır, ama arkadaşı onu bırakıp Cılavuz'un yoluna düşmüştür bile.

Artvin-Cılavuz arası 70 kilometredir. Bu yolu tek başına yürümek zorunda kalan Şirinoğlu, geceyi Opisan adlı bir handa geçirmek zorunda kalır. Bitlenirim korkusuyla yatağa yatmaz. Ocak ayıdır, orada üşütür, hastalanır:

> Bu tarafım yanıyor efendim, bu tarafım donuyor. Ertesi gün eve zor yetiştim, üç dört ay tahmin ediyorum zatürreden yattım. Doktor nerede Hoca Hanım, doktor falan yok, kendiliğimizden iyileştik, arada sancılanıyordum. Annem babam beni ziyaret yerlerine, türbeye götürdüler. Orda yattılar, güya rüya gördüler, beni tedavi ettireceklerdi... Oradan döndüm, geldim ki hani dilekçe vermiştik ya, Hasan Bey'in [Hasan Özkan] anlattığı Süleyman Öğretmen, Cılavuz Köy Enstitüsü'nde okuyor, o haber getirmiş Şemsettin'i istiyorlar diye.[68]

Ramis Başar da çoğu arkadaşı gibi köyünden Cılavuz'a giden öğrencilerden,[69] Süleyman Atilla ise kendisinden önce Cılavuz'da okuyan, komşu köyden Mustafa Turan ve Halil Turan'dan enstitüyü öğrenir. [70] Başar 1940'ta, Atilla ise Mart 1942'de Cılavuz'da öğrenci olurlar.

Kâzım Çakmur da ilkokulu bitirdikten sonra babasının işlerine yardım eden çocuklardan biridir. Gece ormanda kalır, kesilen ağaçları kağnıya yükleyip kantarda tarttırıp odun tüccarına teslim ederler. On gün sonra ne kadar odun teslim etmişlerse, karşılığında paralarını alırlar. İki kağnıları olduğu için de birini babası, birini kendisi güder. Ormanda çalıştığı günlerin birinde annesi köyden haber gönderir, "Kâzım'ı Cılavuz'a istiyorlar" diye. O da "öküzün çubuğunu" kardeşine teslim eder, köye bile uğramadan yola çıkar: "Oradan trene atladım Kars'a gittim. Kars'tan da iki kişi bana katıldı, hep beraber gittik. Cılavuz'a bizi kaydettiler ve okula başladık."[71]

Ümit Kaftancıoğlu (Garip Tatar), bütün yaz boyunca Gani Ağa'nın sürüsünü dağda otlatırken bir yandan da Cılavuz'dan gelecek kabul mektubunu bekler. Sonbahar gelir, umutları kırılır, her gün annesine "el kadar kâğıt"ın gelip gelmediğini sorar. Bu kâğıdın gelmesi geciktikçe başlangıçta küçük de olsa var olan umut, umutsuzluğa dönüşür. Annesi şöyle der: "Yetim hırsızlığa çıkmış da ilk akşamdan ay doğmuş oğul, biz kim, Cılavuz kim? Bizim yazımız kara yazılmış..."[72]

Soldan sağa Ali Yıldız, Cimşit Demirci, Hasan Özkan, Firdevs Günüşoğlu ve Şemsettin Şirinoğlu (Küçük). (Arşiv: F. Günüşoğlu)

Dursun Akçam ise Cılavuz'un açıldığını bakkalın önündeki kalabalık Topal Osman'ın getirdiği haberi tartışırken duyar. Cılavuz'da "köyün ensüstüsü" adında bir mektep açılmaktadır. Daha da önemlisi köylü çocukları burada bedava okuyacaktır. "...Çarığı, çorabı da 'dövletin' boynunda... Enstitüde tahsil görenler, en birinci 'mamır', en birinci meellim, en birinci sıhhiyeci olacaktı."[73] Topal Osman "ekmek üstüne yemin etse" de köylüler bu habere inanmaz. Ancak Akçam'ın içine yine de bir "kor" düşer! Cılavuz'a bir gidebilse açlıktan kurtulacaktır. Üstelik "anamı da dayaktan kurtarırım" diye düşünmeye başlar.[74] Artık düşlerinin vazgeçilmez unsuru olmuştur Cılavuz, her gece Cılavuz yolunda görür kendini. "Hazreti Ali'nin düldülüne binerek" gider, ama bir türlü ulaşamaz. Her seferinde Sakaltutan'ı aşarken kayar, düşer. Bazen de kanatlanır uçar, Kısır Dağı'nda kanatları kilitlenir, fırtına da sürüklenir, bir türlü Cılavuz'a varamaz.[75]

Dursun Akçam'ın *Kafdağı'nın Ardı* adlı eseri hem bir yaşam anlatısı, hem de edebi değeri olan bir yapıttır. Üstelik büyük bir mücadelenin, yoksulluğun, acının, umudun ve başarının belgesidir. Daha önce de değindiğimiz gibi Akçam, üç sınıflı köy okulundan mezun olduktan sonra ilkokula kabul edilmek için mücadele eder, sonunda Ardahan'daki 23 Şubat İlkokulu'na başlar. Bütün hayali Cılavuz'a gidip "meellim" olmaktır. İlkokulu bitireceği sırada öğrenir ki Cıla-

vuz Köy Enstitüsü'ne sadece köy okullarından mezun olanlar alınmaktadır. İşte o zaman dünya başına yıkılır. Aklına tek çare gelir: Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'e mektup yazmak! Mektubu yazar da... Mektubuna yanıtı Tonguç verir: Rüyalarını gördüğü "Hazreti Ali'nin Düldülü" çıkıp gelmiştir artık!

> "Sevgili Oğlum Dursun,
>
> Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'e yazdığın mektubu okudum. Direnişini yürekten kutlarım. Devam etmekte olduğun 23 Şubat İlkokulu'ndan alacağın diploma ile Cılavuz Köy Enstitüsü Direktörü Halit Ağanoğlu'na başvurursan, dileğin yerine getirilecektir.
>
> Gözlerinden öper, başarılarının devamını dilerim.
>
> İsmail Hakkı Tonguç/İlköğretim Genel Müdürü"

> Tutamadım kendimi oturdum, ağladım. Kimdi bu babacan adam? Bir köylü parçasının gözlerinden öperek mektup yazıyordu Ankara'dan. 'Dileğin yerine getirilecektir' diyordu.[76]

Bütün anlatılarda görüldüğü gibi, Cılavuz Köy Enstitüsü açıldığında her yere haber gönderilir köy çocukları alınsın diye. Daha önce de ayrıntılı olarak değindiğimiz gibi, *Kars Gazetesi*'nde de bu konu sıklıkla haber olur; vali, öğretmen, muhtar, mal müdürü, Cılavuz Köy Enstitüsü öğrencisi, hemen herkes köylü çocuklarını haberdar etmekle kendilerini yükümlü görür. Cılavuz'dan gelecek olan haber, Kaftancıoğlu'nun dediği gibi "el kadar kâğıt"tır ama "yazısı kara yazılanlar"ın yazısını değiştirir! Cimşit Demirci'nin anlatısında gördüğümüz gibi, "Tebligatı duyan kafasına koyar!" Dursun Akçam kâbuslar görür "ya kabul edilmezsem" diye... Öte yandan "boz elbiseli enstitü öğrencilerine imrenen", öğretmenin ve eşinin modern giyimine, evinin düzenine özenen çocuklar için de birer yaşam tarzı değişikliğine karşılık geliyordu Cılavuz'da okumak...

Enstitüye Ulaşım Öyküsü

Cılavuz Köy Enstitüsü'ne ulaşım ve ilk izlenimler, öğrenciler için olduğu kadar Tonguç için de önemlidir. Tonguç her şeyi belgeleme-

ye özen gösterir, fotoğraf çeker. İzlenimlerini yazar, başkalarını da yazmaları yönünde teşvik eder. Tonguç, Cılavuz'a ilişkin izlenimlerini de yazar. 1942 yılında Tonguç, Hasan Âli Yücel ve yanındaki heyetle birlikte Ankara'dan yola çıkar. Erzurum'a dek trenle yaptıkları yolculuğa, Erzurum'dan sonra otomobille devam ederler. Akşam hava kararmak üzereyken Kars'a ulaşırlar. Kars'ta bir gece geçiren heyet ertesi gün, 28 Haziran 1942 Pazar sabahı Cılavuz'a gitmek üzere Kars'tan ayrılır. Tonguç, Kars-Ardahan yolu üzerindeki Cılavuz'a ilişkin ilk izlenimlerini *İlköğretim Dergisi*'nde şöyle anlatır:

> [...] Karşımıza birden bire güzel, ağaçlık bir vadi çıktı. Uzaktan bu vadinin içine serpilmiş Cılavuz Köy Enstitüsü binalarının çatıları görünüyordu. Otomobiller kıvrıla kıvrıla vadiye inen yolun üstünde kayar gibi Enstitünün önüne geldiler. Vekillerini karşılamak üzere dizilmiş, saf tutmuş birkaç yüz talebenin önünde durdular. Öğretmen ve talebe emeğiyle meydana getirilen binalar birer birer gezildi. Bu sırada çocuklar bahçede davul, zurna seslerine ayak uydurarak milli oyunlar oynuyorlar. Pazar gününü eğlenerek geçirmeye çalışıyorlardı. Vekil ve refakatindekiler bir müddet, yüzlerce çocuğu öğretmenleriyle beraber oynadığı bu oyunları seyrettiler. Sonra binaların önüne dizilmiş olan yüksek ve bol gölgeli kavakların altına oturuldu. Bir öğretmenin idaresinde, çocuklardan bir grup misafirlerin yanına getirildi. Bunlar türkü söylediler, mandolinlerini çaldılar. Gelenler büyük bir haz içinde yağız yüzlülerin şarkılarını dinlediler. Vekil, talebeye türlü derslerle ilgili sorular sordu. Onlarla hem bir öğretmen, hem de bir baba gibi görüştü. Köylere gidecekleri zaman yapacakları işler üzerinde duruldu. Kız ve erkek talebeyi birbirleriyle mukayeseye elverişli mevzular etrafında konuşuldu. Söz bir aralık bu civarların yakın tarihine intikal etti. Çocuklar bu mevzuda da uyanık insanlara mahsus bir eda ile cevaplar verdiler... Konuşmaların sonunda kız ve erkek talebeler arasında seçilenler ata binme, bisiklet kullanma bakımlarından da yoklandılar... Hepsinin hem yüzleri hem vücutları bakır kırmızısına dönüşmüştü. Bunlar çelik yapılı gençlerdi. Vekilleriyle serbest serbest konuşabiliyorlardı.[77]

Vekilleriyle serbest serbest konuşan bu çocuklar, iki yıl gibi kısa bir süre içinde atılan adımların büyüklüğünü gösteriyor. Cılavuz'daki eğitim biçimiyle, Freire'nin ezilenlerin "sessizlik kültü-

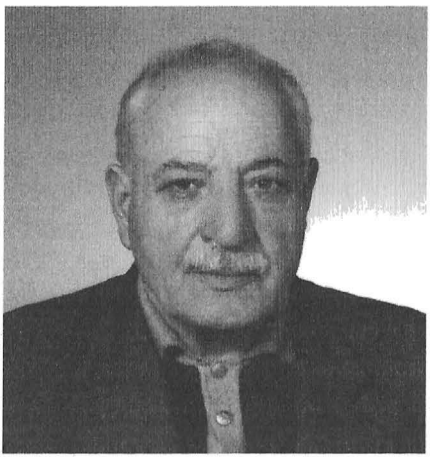
rü"[78] olarak adlandırdığı olgunun daha o yıllarda enstitülerde aşıldığı görülmektedir. Freire'ye göre eğitim sistemi, bir bütün olarak sessizlik kültürünün sürdürülmesinin başlıca araçlarından biridir. Bu kültür yoksullarda, ezilenlerde karşımıza çıkar. Köy enstitüsü sistemi bütünüyle bu kültürün ortadan kaldırılmasının bilincini yaratmış, sessizlerin kendi seslerinin farkına varmalarına yol açmıştır. Bu açıdan Tonguç'un dile getirdiği "vekilleriyle serbest serbest konuşan çocuklar", enstitülerde uygulanan eğitim ve yaşam felsefesinin ürünüdür.

Bu çocukların Cılavuz'a ulaşma öykülerini dinlediğimizde, yukarıdaki izlenimlerin hangi mücadele üzerinden yeşerdiğini ve geliştiğini bütün açıklığıyla göreceğiz. Onların sesi, geçmişin sesi olmakla birlikte, geleceğimizin de sesi olacak içeriktedir. Osman Nuri Alper, dört öğrenciyle birlikte trenle Kars'a dek gelir, sonra da at arabası tutarlar Cılavuz'a gitmek için. Tahta valizlerini, bez torbalarını yerleştirip arabaya binmek isterken, arabacı sadece eşyalarını götürebileceğini söyler. Böylece 30 kilometrelik Kars ile Cılavuz arasını yürüyerek giderler. "Hepimiz çocuğuz, yalnız benden üç dört yaş büyük arkadaşlar vardı. Bir de halamın oğlu vardı, o da üç dört yaş büyüktü benden."[79] 31 Temmuzda yola çıkan bu çocuklar, "yatsı zamanı" Cılavuz'a ulaşırlar, Ruslardan kalan binaların arasına gelince nöbetçi öğrenciler kendilerini karşılar.

Posof'tan atla 7-8 saatte ulaşılan Cılavuz'a gidişini "Babam atın terkisine aldı beni" diye anlatan Kâzım Arıcı, babasıyla sabah erken saatte yola çıkar, akşamüzeri Cılavuz'a ulaşırlar.[80]

12 yaşındayken enstitüye gitme kararını babasına "Cilavuz'a gidicem" diyerek bildiren Cimşit Demirci, yürüyerek Ardahan'ın köyünden yola çıkar. Ablasının yaşadığı Tükeşen köyünde geceler, ertesi sabah yine yola çıkar, bu defa akşam Kars'ın Aynalı köyüne ulaşır. Çok yorulduğu için birkaç gece de burada yaşayan ablasının evinde kalır. Sonra da iki saat yürüyerek Cılavuz'a ulaşır. Demirci'nin köyü ile Cılavuz arası 65 kilometredir, on iki yaşında bir çocuk olarak bu yolu yürür.[81]

Servet Polat ve arkadaşları, köyden yola çıkıp dağı aşar ve Artvin'e ulaşırlar. Artvin'den Ardahan'a gidebilmek için ovadan gelen

Cimşit Demirci. (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

kamyonları beklerler. Gece yarısı teneke yüklü bir kamyon gelir ve üç arkadaşı alır, sicimlerle bağlı tenekelerin üzerine otururlar. Hiç uyumadan, sicimlere tutunarak tehlikeli bir yolculuk yaparlar. "Uyku uymak yok, uyursan gidersin aşağıya..." Öğle saatlerinde Ardahan'a geldiklerinde kamyonun şoförü Cılavuz'a giden şoseyi gösterir, başlarlar yürümeye. Akşam olunca bir köy çıkar karşılarına, köpeklerin havlamasından köye girmeye korkarlar. Sonunda bir eve yaklaşabilirler: "Bir Kürt köyüydü, bizi orada konuk ettiler. Ertesi gün sabahleyin yola düştük, tam ikindi zamanıydı Cilavuz'a geldik."[82]

Hüseyin Yılmaz ve Abit Akan da Ardahan'dan Cılavuz'a "piyade" [83] giderler.[84] Ancak Abit Akan ve arkadaşları "kadro yok" gerekçesiyle geri çevrilirler. Okuldan ayrılanlar olduğunda çağrılacakları söylenir. İki ay sonra çağrılırlar ve öğrencilikleri başlar.[85]

Öğrencilerin Cılavuz'a ulaşım anlatıları güçlüklerle doludur. Öğrencilerden Halise Sarıkaya Apaydın, Cılavuz'a giderken diğer öğrencilerle kıyaslandığında göreli olarak daha konforlu bir yolculuk yapar. Babasının bir memur arkadaşının Ardahan'a tayini çıkar. Memurun ailesiyle taşınacağı gün babası kızını onlara teslim eder. Memurun eşi, çocukları ve küçük Halise, Erzurum'un Oltu ilçesinden Cılavuz'a kamyondaki eşyaların üzerinde yolculuk yaparlar. Cılavuz'da Ağanoğlu'na teslim edilir.

Abit Akan ve eşi. (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

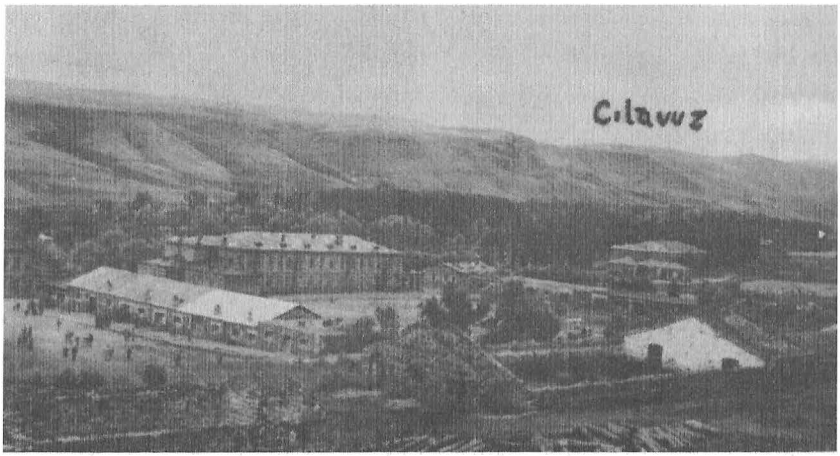
Ben heyecanlan okula gidiyorum ve biz o zamanlar köy enstitülerinin nasıl bir okul olduğunu bilmiyoruz, duyuyoruz öğretmen okulları var. Erzurum'da var, bilmem Konya'da var filan, öyle duyuyoruz ama nasıl bir okul olduğunu bilmeden... Kafamda düşünüyorum, yatılı okula gidiyorum, arkadaşlarım olacak, onlarla beraber çalışacak, onlarla beraber işte derslerime çok çalışıp öğretmen olacağım diye sevinçle gittim.[86]

Perihan Akçam'ın Cılavuz'a gidiş anlatısı ise filmlere konu olacak içerikte ve görsel zenginliktedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi babası Kemal Akıncı Harbiye mezunudur. Askerlikten ayrılmak zorunda kalan babası, 1920'lerin başında Ardahan'da hem öğretmenlik, hem de nahiye müdürüne kâtiplik yapar. Akçam babasını henüz yedi yaşındayken kaybeder. Bu olayın ardından annesi ve kendisinden üç yaş büyük olan ağabeyiyle birlikte dedesinin köydeki evine sığınırlar. Ağabeyi Cılavuz Köy Enstitüsü'ne başvurmuş, ancak memur çocuğu olduğu için kabul edilmemiştir. O da Ankara'ya, halasının yanına okumaya gider. Aradan birkaç yıl geçtikten sonra küçük Perihan'ı enstitüye almak isterler, fakat bu defa da annesi istemez. Çünkü annesi, oğlunu almayan enstitüye kırgındır. Perihan Hanım'ın babasının öğrencisi olan ve o yıllarda Ardahan'da öğretmenlik yapan İdris Bey bir gün köylerine gelir. Yanında da yedek at getirmiştir. İdris

Öğretmen, Akçam'ın annesini "Eşim sizi görmeyi çok istiyor, gelin birkaç gün misafirimiz olun" diyerek Ardahan'a götürmek ister. Annesi, ısrar karşısında istemeye istemeye de olsa kızını da yanına alarak ata biner. Ardahan'a geldiklerinde İdris Öğretmen'in evine değil de 23 Şubat İlkokulu'na giderler. Atlar hademeye emanet edilir, müdürün odasına çıkılır. Masa başında oturan kişi "Geldiniz mi İdris" der. Müdürün odasında oturur oturmaz bir yandan İdris Bey, öte yandan müdür, annesine küçük Perihan'ı Cılavuz'a göndermek istediklerini söyler, adeta yalvarırlar. Annesi ağlayarak "hayır" der. Uzun uğraşılara rağmen annesi ikna edilmez. Bir ara masa başında oturan müdür yerinden kalkar, küçük Perihan'ın yanına gelir, şöyle der: "Hanım, hep sizinle konuştum. Bir de hanım kızımla konuşalım"der. Perihan Akçam'ın saçını okşayarak "Kızım, annenle köye gitmek mi istersin, yoksa okula gidip öğretmen olup, bu okula gelip öğretmenlik mi yapmak istersin?" diye sorar.[87] Öyle bir ses tonuyla sorar ki küçük Perihan'ın yanıtı çok net olur: "Evet okula gitmek isterim." O andan itibaren seferber olunur, evlere haber salınır, küçük Perihan'a göre bir bavul dolusu eşya toplanır. İdris Öğretmen onu ayakkabıcıya götürür, kırmızı rugan ayakkabı alınır. O kırmızı rugan ayakkabıları hiçbir zaman unutmaz! Ardından da posta arabasına haber salınır, "postacı amca dev cüssesiyle" çıkagelir, ona emanet edilir. Her şey oldubittiyle gerçekleşir, annesi bu duruma razı olmak zorunda kalır. Perihan Hanım o sırada on yaşındadır, daha ilkokulu bitirmemiştir.

> Yola çıktık, yol boyunca babamın öldüğünü, annemle yalnız kaldığımızı anlattım. Postacı Amcam da bana "Kızım oku ki annene de faydan olsun" vb sözlerle bana nasihat etti. Gece bir yaylada konakladık. Köylüler, yemek verdiler bize, altıma döşek yaptılar. On yaşındaki bir çocuk olarak annemden ilk kez ayrılıyordum, üzüntülüyüm. Ama bir yandan da heyecanlıyım öğretmen olacağım diye, yıldızların altında öylece uykuya daldım. Sabah uyanıp, yine Postacı Amca'yla yola çıktık. Cılavuz'a geldik.[88]

Cılavuz'a en iyi koşullarda ulaşan az sayda çocuklardan biridir Perihan Akçam. Ali Yıldız, Şavşat'ın köyünden üç günde yürüye-

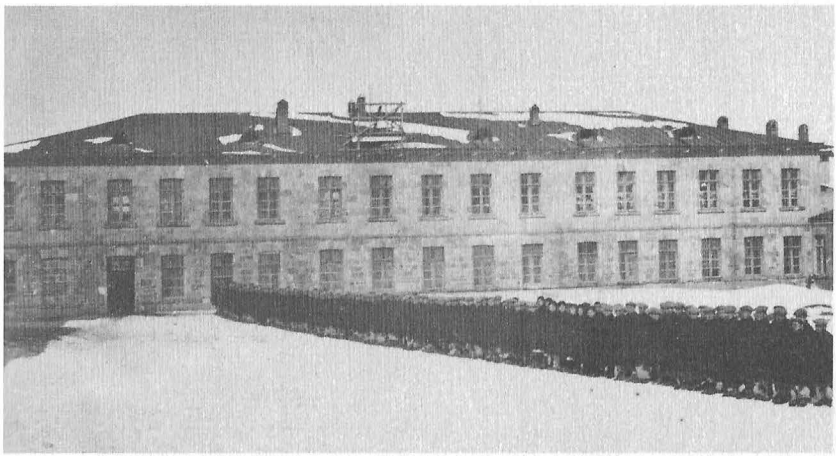

Cılavuz'dan bir görünüş.

rek Cılavuz'a gelir. Yolda yiyecekleri bittiğinde köylülerden yiyecek isteyerek, geceleri otların üzerinde geceleyerek yolculuk yapar; 16 Ağustos 1944'te enstitüye kaydını yaptırır.[89]

Köyü ile Ardahan arasının 50-60 km olduğunu söyleyen Şemsettin Şirinoğlu, bahçelerinden topladıkları elmaları ata yükleyerek, babasıyla birlikte Ardahan'a gelir. Ardahan'da elmaları satarlar, babasının bacağı ağrıdığı için köye dönecektir. Babası oğlunu bir kamyonla Cılavuz'a göndermek ister. Ama şoför, on lira karşılığında Cılavuz'a oğlunu götürebileceğini söyler. Ancak on lira çok pahalı gelir onlara, yürümekten başka çare kalmaz. Babası onu yolda gördüğü bir adama emanet eder, ayrılırlar. Bir süre sonra adam, Şirinoğlu'na ayrılma zamanının geldiğini, yolunun üzerindeki ilk yerleşim yeri olan Hasköy'e 20 dakikalık yolu kaldığını söyler.

> Şimdi adam gitti, benim arkamda çantam var, gidiyorum belki beş dakika, ama bana yarım saat gibi geliyor. Oturuyorum, ağlıyorum, iştahım da yok stresten. 1944 olduğuna göre on beş yaşında ancak varım, oturuyorum ağlıyorum. Biraz daha biraz daha yürüyorum, bir de baktım ki aşağıdan baca dumanları çıkıyor. Yani köy gözükmüyor ama şose görünüyor. Köyün üst başında bir adam, arpa tarlası biçiyordu, karısı da tarlayı kaldırıyordu, iki tane de çocuğu vardı tarlanın kenarında. Onlara dedim ki "Amca" dedim, "Beni bu gece misafir eder misin?" dedim, işte saat üç dört suları... Ağustos ayı. Dedi ki "Ederim ama

Cılavuz Köy Enstitüsü'nde 1941 yılı kış ayları.

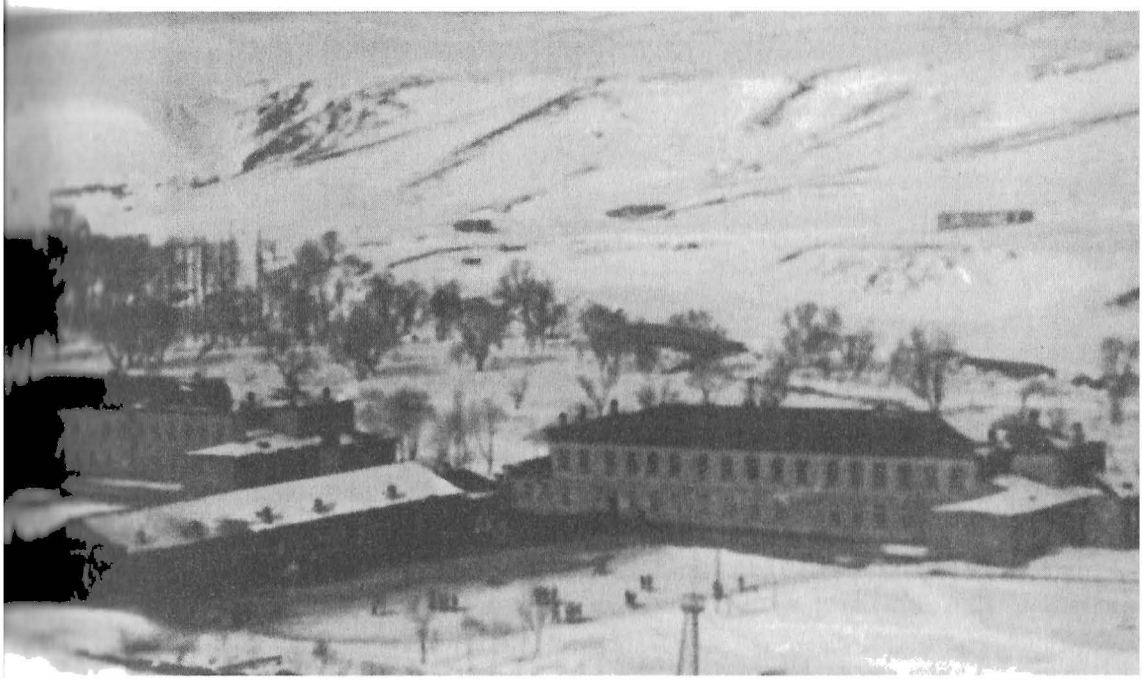
akşama kadar bana yardım edersen." Ama ben oraya kadar nerdeyse yetmiş seksen kilometre gelmişim, efendim razı oldum, çantamı bıraktım, aldım elime dirgeni, tarlanın bu başından öteki başına kadar bir gittim, baktım ki yorgunum. Adama döndüm dedim ki, "Sen beni böyle misafir edeceksen et, etmeyeceksen ben gideyim." Adam "Edemem" dedi. Ben tekrar çantayı aldım, şoseye indim, köyde köpeklerden de korkuyorum, üstelikte köy Türkçe bilmiyor, Kürt köyü. Efendim şoseden iniyorum, bakıyorum belki kimseyi görürüm de, misafir olurum. Baktım iki adam sandalyede oturuyorlar, çıktım yanlarına dedim ki "Ben burada kalmak istiyorum, kalacak yer bulunabilir mi beni misafir edecek"... Adam dedi ki "Benim bir hanım" var dedi. Dedim ki "Öyleyse şimdi yatacam, beni sabahleyin çok erkenden uyandırmak şartıyla", efendim parası on kuruş muydu ne onu hemen peşin verdim, yattım çarıklarımı... Duymuşuz ya Artvin'deki intiba "Karslılar hırsızdır" diye! Çarıklarımı bile yastığın altına sakladım, tabi o gece stresten kâbuslar falan görüyorum, neler görüyorum. Hoca Hanım ağlanacak şey... [Gözleri doluyor.] Efendim sabahleyin çok erken uyandım, hemen kalktım çantamı aldım, şoseye düştüm. Şoseden Cilavuz'a gidiyorum. Önce Kiziroğlu'na, enstitünün biçeneği [çayırlar], baktım ki Cilavuz öğrencisi, asker elbisesi gibi bir elbise giyiniyordu, efendim onlara rastladım. Yolumu kestiler "Nerelisin?", işte falan yerli. Bana yolu tarif ettiler, gittim Cilavuz'a, gidiyorum ama görünmez durumda. O yolda da ağladım yine, okulu bulamayacağım endişesi hâkim... Baktım okul göründü, okulun önünde öğrenciler dolaşıyor, çok kalabalık dolaşıyor, sevindim tabi, çok sevindim![90]

Cılavuz'da kış.

Rıfat Yıldırım 1942'nin Şubat ayında babasıyla birlikte Cılavuz'a gider. Yollarının üzerindeki bir köyde "tanrı misafiri" olarak gecelerler. Cılavuz'a ulaştıklarında "alımlarının" olmadığı gerekçesiyle kabul edilmezler, onlar da çaresiz geri dönerler. Gidiş-geliş 130 km yolu yürümek zorunda kalırlar. Aradan aylar geçer, köyde kıtlık olur, babası bir başka köyde bir bakkal açar. Bir yaz günü babasının dükkânından dönüşte de üç yol ayrımına gelir ve hiç gitmediği bir yoldan gider. "Allah'ın hikmeti! Baktım bir arkadaş Cilavuz'da öğrenci, 'Cilavuz'a öğrenci alıyorlar, hiç durmayın, alıyorlar' dedi. Hemen köye geldim, amcama dedim, harmanın son zamanı filan, 'Amca' dedim 'bizi istiyolar, bizim gitmemiz lazım' dedim."

Böylece dayısının oğlunu da yanına alan Rıfat Yıldırım, milli eğitim müdürlüğüne gider. Sınava alınırlar, kendi sınavı iyi geçer, ama dayısının oğlunun durumu pek de iyi değildir. Notları zarfa koyarlar, bu zarfla Cılavuz'a gitmeleri kendilerine söylenir. Kars'tan Cılavuz'a 30 km yürürler. Üstelik Ramazan olduğu için her ikisi de oruçludur.

Yıldırım, dayısının oğlunun alınmayacağı korkusuyla zarfı açar ve notları görür. Kendi notu iyidir, ama dayısının oğlununki kötü. Yıldırım'ın dayısının oğluyla ilgili endişelerinin temelinde ikisinin de annesiz olması yatar. Annelerinin mezarı yan yanadır, her ikisinin annesi de kolera salgınında bir ay içinde ölmüştür. Sonuç olarak çocuk aklıyla çözümü bulurlar. Sınav sonucunu isteyen Eğitim Şefi Asım Bey'e, "Evrak bizde değil, isterseniz getiririm" der. Asım Öğretmen evrak istemez. Böylece kayıtları yapılır: "665 benim numaram, 666 onun numarası, kaydolduk."[91]

Öğrencilerin Cılavuz'a ulaşım araçları arasında kızak da bulunur. Süleyman Atilla karlı bir mart ayında ağabeyiyle Kars'a kamyonla gelir, burada Susuz'a giden bir kızakçıya teslim edilir. Kızağın çift atı bulunur. Böylece rahat bir yolculuk yapan Atilla'nın bu yolculukta yanında arkadaşı Kerem Güneş vardır. Atilla'yı ve arkadaşını, dayısının çocukları Mustafa Turan ve Halil Turan karşılar ve kardeşlerine sahip çıkarlar. Onlar da sınavsız olarak enstitüye kabul

edilirler. Cılavuz'da sağlık kolunda okuyan Güneş, sonraki yıllarda Kars milletvekili olur.[92]

Tren yoluna ulaşmanın kolay olduğu yerlerden çocuklar trenle yolculuk yapar. Daha sonra yürüyerek veya kızakla Cılavuz'a ulaşırlar. Ramis Başar da trenle Kars'a ulaşan az sayıdaki şanslı çocuktan biridir: "Mesela Ardahan'dan, Posof'tan, Artvin'den gelenler, zavallılar taban teperek gidip geliyorlardı. Hiçbir şeyimiz yoktu. 375 kuruşla ikimiz gittik [kardeşiyle birlikte], ekmek koydular fazla değil, yani bir şey yok. Bir şey yok ki koysunlar, o yıllar zor yıllar..."[93]

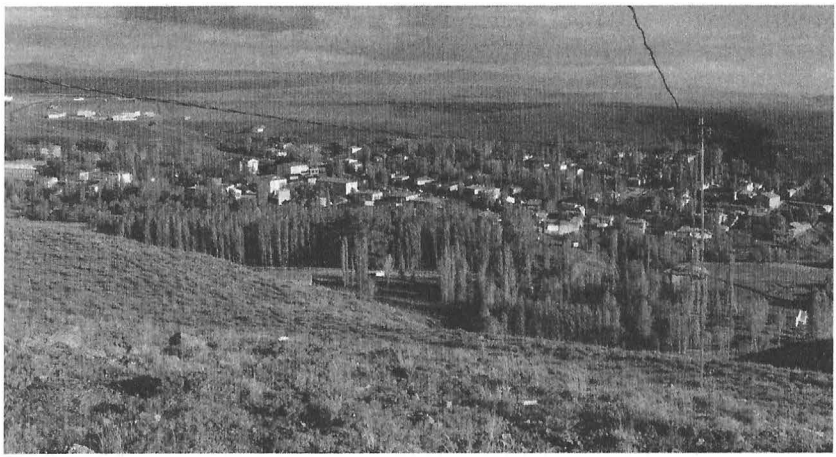
Erzurum'un köyünden annesinin diktiği beyaz bez çantaya azığını ve giysilerini koyarak yola çıkan Özdemir, nahiyede buluştuğu beş çocukla birlikte sekiz günde Cılavuz'a gider. 1 Nisandan 8 Nisana dek, ayaklarında lastik ayakkabıyla, dizlerine kadar suyun içinde yürürler. Onlar da yürüyerek Cılavuz'a gelen diğer arkadaşları gibi geceleri köylerde kalırlar: "499 numarayı bana verdiler, 8 Nisanda okula kaydoldum."[94]

Dursun Akçam, Tonguç'tan mektubu alır almaz anne ve babasından habersiz yollara düşer. Bir engel çıkar diye korktuğu için Cılavuz'a kaydını yaptırdıktan sonra onlara duyurmak ister. Kayıt yapıldıktan sonra onlar istese de engel olamazlar diye düşünür. Akçam'ın köyü Ölçek, Cılavuz'a bir buçuk günde yürünebilecek bir mesafededir. O da gündüz yürür, gece Hoçvan-Hasköy'de kalır, ertesi gün yine yola çıkar. Ertesi gün "güneşli bir dünya içinde" Cılavuz'a ulaşır. O güne ilişkin duygularını şöyle yazar:

> [...] Yüreğim göğsümü yumrukluyordu. Koruluğun içinden, taş yapıları doğrulttum. Kız oğlan bir şenliğe çıkmış gibiydiler. Gömlekli, boz pantolonlu, asker potinli... Kimilerinin elinde saz ve adını bilmediğim çalgılar vardı. Her yer cıvıl cıvıldı. Sıcak bakışlar arasında yürüdüm, hiç yadırganmadan...[95]

Ümit Kaftancıoğlu (Garip Tatar) ve arkadaşları iki gün yürüyerek akşam karanlığında Cılavuz'a ulaşırlar:

> Kurdun kuşun uyuduğu, sesin kesildiği bir gece ortasında ıslak çarıkların bıraktığı su sesleri var yalnızca... Attılar yeni bir tepeye kendilerini. Birden gözleri

İlk gördüklerinde öğrencilerin "cennete düştük" dedikleri Cılavuz, 2009. (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

> kamaştıran bir ışık. Günlük güneşlik sanki. Hepsi durdu. Yan yana sıralandılar. Köyden beri ilk kez yan yana geliyorlardı. O ışıklı yere ses-soluk çıkarmadan baktılar, baktılar... Işıklar, ışıklar, lambalar, lambalar, gökyüzünde, yerde, duvarda, yol üstünde, yapışık asılı... Lamba... lamba... lamba... Sayısız... Sanki Bayatlı'nın Gergeda'nın, Saskara'nın koyun sürüleri birleşmiş, burada lamba olmuşlar. [...] Yollar, ağaçlar, ince ince tahtalarla çevrili çiçekler, bir ölü sessizliği bu cennet içinde.[96]

Ali Osman Alkanlar'ın Cılavuz Köy Enstitüsü'ne yolculuğu da diğerlerininkinden pek farklı değildir. Karlı, fırtınalı dağları aşıp, ırmakları yürüyerek geçmek zorunda kalan çocuklardır bunlar. Yolculuk sırasında Kars Çayı'ndan geçerken boğulma tehlikesi bile atlatırlar. Aralarında çok az yaş farkı olan dört arkadaş birlikte yolculuk yaparlar. En büyükleri Enver, en küçükleri ise Ali Osman'dır. Enver'in yol göstericiliğinde, kaygan taşlarla dolu çayın içinden geçmeye çalışırlar. Bir yandan Enver, "Haydi arkadaşlar, suya bakmayın, karşıya bakın. Başınız döner" diye uyarmayı sürdürür. Suyun derinliği dizlerinden yukarı çıkar, suda ilerledikçe derinlik artar. Suyun akış gücü o kadar fazladır ki çocuklar güçlükle suyun ortalarına kadar gelebilirler. En derin yerine geldiklerinde su göğüslerine kadar çıkar. Bir yandan da bavullarını başlarının üstünde tutarak suya

kaptırmamaya çalışırlar. O sırada sert bir dalgayla dengesi bozulan Ali Osman'ı su sürüklemeye başlar, bavulu elinden kayar, suya gider, nefesi kesilir. Neyse ki gruptaki çocuklardan Allahverdi yetişir, onu kolundan yakalar ve derin bir nefes alır:

> Kurtulmuştum! Bir elim ayakkabımın bağlarına sıkı sıkıya sarılmıştı. Sonra bavulum aklıma geldi. "Bavulum" diye ağlamaya başladım. "Bavulumu bulmalıyız" diyordum. Ömrümde ilk defa bana ait bir bavulum, içinde de anamın dokuyarak koyduğu kazak ve çorap vardı.[97]

Ali Osman Alkanlar'ın belki ayağına ilk kez giydiği ayakkabısı, bir bavulu, anasının ördüğü kazak ve çorabı vardı. Şavşatlı İshak Köroğlu'nun değil ayakkabısı, doğru dürüst çarığı dahi yoktur. Köyü Ardahan'a yürüyerek on iki saatlik bir mesafededir. O yüzden de "Okula gelirken yaşadıklarım belleğimden hiçbir zaman silinmedi" der. Onlar, 1948 yılında bile, Ardahan'dan Kars'a gitmek için bir kamyon bulduklarında kendilerini şanslı sayarlar. O da Kars'a gitmek için bir yük kamyonu bulan şanslılar arasındadır! Yağmurla birlikte karın da yağdığı bir ekim ayında Sakaltutan Yaylası'na ulaşırlar. Hava daha da soğur ve kararmaya başlar. Bu arada kamyon bozulur, yürümek zorunda kalırlar. En az üç saat, rüzgârla birlikte yağan karın altında yürürler. Üzerlerinde doğru dürüst giysileri bile yoktur. Grupta Cılavuz öğrencisi olan "ağabeylerden biri" yanındaki mandolinin kılıfını çıkarır, küçük İshak'ın kulaklarına ve boynuna sarar. Uzun bir yürüyüşün ardından bir hana ulaşırlar, hancı hanın orta yerine ateş yakar. Böylece donmaktan kıl payı kurtulurlar. Ertesi sabah sıcaklık eksi 15-20 derecedir. Dört saat daha yürüyerek enstitüye ulaşırlar: "Çileli yolculuğumuz son bulmuştu. Bizim için yeni bir hayat başlıyordu. Okula vardığımızda ilk olarak nevresim, çarşaf, yatak olarak otla doldurulmuş döşek verdiler. Yıllarca bu ot döşeklerde yattık... Okulumuz adeta çok çocuklu bir aile gibiydi..."[98]

Coğrafyanın ve iklim koşullarının güçlüğünün yanı sıra yukarıdaki anlatıda görüldüğü üzere araçlar sıklıkla bozulur. Cılavuz mezunu Gazioğlu'nun dile getirdiği gibi araç gereç karaborsadır. Bunun yanı sıra araçların teknik yetersizliği ciddi bir sorundur:

> O dönem yollar son derece berbat, topraktı. Otomobiller dökülüyor. Otomobil lastiği karaborsa... İç lastik devamlı hava kaçırıyor. Beş on kilometrede bir duruyoruz. Kriko vuruluyor. Şamrel yamanıyor, lastik ayak ve pompa ile şişiriliyor. İç lastik yamadan görünmüyor. İkinci günün akşamı Erzurum'a, üçüncü günün akşamı Kars'a varıyoruz.[99]

Bu denli zorlu bir yaşamdan ve yolculuktan geçen bu çocuklar, bundan sonraki yaşamlarında da hiçbir güçlük tanımazlar. Aldıkları eğitim de onları bu yönde donanımlı kılar, ne teknik ne psikolojik hiçbir engel tanımayan bir kuşak yetişir. Bu öğrencilerin hepsi, kendileri ve aileleri için Cılavuz Köy Enstitüsü'nün yeni bir yaşama başlamanın mekânı olduğu bilinciyle yola düşer. Bu durum kız çocukları için de söz konusudur. Kars'a trenle gelenler daha şanslıdır diğerlerinden, ama onlar da 30kilometrelik yol yürürler. Belki de o dönem en kolay yolculuk yapanlar bu biçimde gelenlerdir. Çünkü bu çocuklar 60-70 km yürüyerek, karda tipide, geceleri köpeklerin saldırılarıyla karşılaşma korkusuyla ve boğulma tehlikesi atlatarak ulaşırlar Cılavuz'a. O nedenle bu çocuklar için Cılavuz, "cennete düşmek" anlamına gelir. Onların çetin bir yolculuktan sonra ulaştıkları Cılavuz'a ilişkin ilk izlenimleri nasıldı? Aşağıda Cılavuz Köy Enstitüsü'ndeki ilk izlenimler ve ilk gün anlatıları yer almaktadır.

Cılavuz Köy Enstitüsü'nde İlk İzlenimler, İlk Gün Anlatıları

Güçlüklerle Cılavuz'a ulaşan bu çocukların bir kısmı sınavsız alınır, bir kısmı da sınavla. 1940'ta ilk alınanlara sınav yapılmaz. Sınava girenlerin bazıları köydeki okullarında, bazıları maarif müdürlüklerinde, bazıları da Cılavuz'da sınava girerler. Enstitüye kabul edilen çocukların çoğu için hemen her şey çok yeni, şaşırtıcı ve ilktir. Tanımadıkları insanların karşısında konuşmak, "namzet" olarak kabul edilmek, hamamda banyo yapmak, yeni giysiler ve çarık dışında ayakkabı giymek; karyolada, ranzada yatmak, yemekhanede bir düzen içinde yemek yemek... Belki de tek şaşırtıcı olmayan şey, tarlada çalışmak, hayvanlara bakmak vb işlerdir.

Cılavuz'a bir yaz akşamı saat dokuz buçuk civarında ulaşan Osman Nuri Alper ve arkadaşlarını gece nöbetçisi olan öğrenciler karşılar. Her yeni gelen öğrenci gibi onlar da doğrudan müdür veya müdür yardımcısının odasına götürülür. O sırada müdür yardımcısı Aydın Arıkök'tür. Öğrenciler sıraya dizilir. Aydın Öğretmen, küçük Osman Nuri'ye sıra geldiğinde diplomasını ve nüfus cüzdanını ister, ancak nüfus cüzdanı yoktur. Daha önce Kars'ta parasız yatılı okul sınavı için başvuru yaptığı lisede nüfus cüzdanını bıraktığı için kaybolmuştur. Aydın Öğretmen ona en arka sıraya geçmesini söyler. Osman Nuri Alper korku içindedir, "ya kaydımı yapmazlarsa" diye düşünür! Bu sırada Müdür Ağanoğlu gelir, Aydın Arıkök'e "Başöğretmenin kanaati ne çocuk hakkında?" diye sorar. Başöğretmenin onun hakkında çok güzel şeyler yazdığı yanıtını alınca kaydı hemen yapılır. Kayıt yapıldıktan bir süre sonra nüfus cüzdanı enstitüye ulaşır.

Görüldüğü gibi, enstitüler bu yönüyle de bürokratik engelleri ortadan kaldırmaya yönelik bir çalışma tarzı benimserler. Eğitim kadrosu için önemli olan nitelikli gençler yetiştirmektir ve potansiyeli olan her genci enstitü bünyesine katmayı hedeflerler.

Artık enstitü öğrencisi olan Osman Nuri ve arkadaşlarına ertesi gün haki renkli golf pantolon, mont gibi kısa bir ceket, Beykoz postalı ve çorap verilir. Böylece ilk kez sağlam bir ayakkabı giyer. Sonra büyük bir kılıf verilir, yumuşak ot doldururlar içine. Ağzını da dikerler ve böylece yatakları da hazır olur. Hayvancılığın yapıldığı bu bölgede yatak yapacakları yün veya pamuk dahi yoktur. Sonra yatakhaneye giderler. Ruslardan kalan binalar yatakhaneye dönüştürülmüştür o sırada, altmış kişilik yatakhane kendilerine gösterilir. İki katlı tahta ranzalarda yatarlar. Öğrencilerden çoğu daha önce ranza veya karyola görmemiştir. Öğrenciler ranzada ya da karyolada yatmaya alışana kadar uyurken sık sık düşmeler olur! Osman Nuri Alper, daha önce bir kez yatmıştır evlerindeki kırık demirli bir karyolada. "Dedelerden kalma bir karyola..." Ama o da arkadaşları gibi alışık değildir karyolaya...

Enstitüye yeni gelen öğrencilerin alışık olmadıkları, ilk kez gördükleri bir başka şey de aydınlatma araçlarıdır. Köylerde çırayla, ocağın ışığıyla ya da gaz lambasıyla [Gaz pahalı olduğu için her evde

de olmaz.] aydınlanma sağlanır. Oysa enstitüde karşılarına lüks lambası ve gemici feneri çıkar. Lüks lambasını sınıfta ders yaparken, gemici fenerini ise yemekhanede ve yatakhanede kullanırlar:

> Gece bekçisi İlyas Efendi lüks lambasını asar, bir süre sonra havası azalınca söner, koku yapar, sarı alevler çıkar. İlyas Efendi gelir, özel bisiklet pompası gibi böyle lastikli hortumlu pompaları vardı, o pompayla hava verir, düzeltir. Belki on beş yirmi tane falan vardı, bütün dershanelerde. Gaz cam lambası, borulu onlar çabuk devrilir, rüzgârdan falan etkilenir söner. Daha muhafazalı olsun diye gemici fenerlerinden alıp asıyorlardı yatakhanelerin çeşitli yerlerine. İşte o zayıf ışık altında herkes sadece karyolasını görsün.[100]

Cılavuz'a bir akşam saatinde varan Kâzım Arıcı'yı hemen idare binasına götürüp kaydını yaparlar. Eski elbiseleri çıkarılıp yenileri verilir. "Çocuk adam" olarak "yenilerini giyince artık dünya benim oldu. Ne yaparsın, yoksulluktan gelmiş insanlarız." Arıcı'nın Cılavuz'a geldiği dönemde enstitüde yeterince yiyecek bulunmaz, öğrenciler zaman zaman açlık dahi çeker. Ekonomik durumları kendilerine göre daha iyi olan öğrenciler enstitüden ayrılır. "Biz fakir çocuklar kaldık orda" demektedir.[101]

Enstitüye yeni gelmiş bu öğrencilere mutlaka ağabey veya abla diye nitelendirilen büyük sınıf öğrencileri yol gösterici, öğretici olurlar. Yeni gelenlerin alışması öğrenciler aracılığıyla sağlanır.

Ardahan yönünden gelindiğinde Cılavuz, yolun karşısındaki vadide yeşilliklerle dolu bir alana yayılmıştır. Servet Polat, uzun bir yolculuktan sonra ulaştığı Cılavuz'u görünce çok sevinir, memleketi olan Artvin Yusufeli'ne göre burayı daha ağaçlı ve güzel bulur. 4 Ağustos 1940'ta Cılavuz'da öğrenci olur: "Koruluğu var aşağıda... Ağaçları var, kavak ağaçları var, söğüt ağaçları var, orda vadide... Biz ilk gittiğimiz zaman 180 kişi falan ancaktık. Eğitmenler de vardı. Onların bölümü ortadaki bina var ya, ordaydı. Doğu tarafındaki bina idari bölümüydü. Kızlar orda kalıyodu, o bölümde. 5-6 tane kız vardı zaten."[102] Polat, enstitüye kayıt olduktan sonraki gün hemen işlere ve derslere başlar. Enstitüde ilk günden itibaren hiç yabancılık çekmediğini belirtir.

1940 yılında Cılavuz'a gelen öğrenciler, altyapısı tamamlanmamış bir yerleşkede eğitime başlarlar. Onlar, kendilerinden önce burada eğitmenlerin başlattığı çalışma sürecine katılırlar. Halise Sarıkaya Apaydın 1940 yılında enstitüye geldiğinde, Ruslardan kalan binaların kapılarının ve pencerelerinin henüz takılmadığını, eğitim başlamadan önce bu işlerin yapıldığını söyler. Binalar onarılırken askerlerin atlarını koydukları haralar sınıf haline dönüştürülür. Revir olarak kullanılan binaya kızlar yerleştirilir. Halise Sarıkaya Apaydın ve diğer kız öğrenciler biraz şaşkındırlar. Klasik öğretmen okulları gibi bir okula geldiklerini düşünürler, ancak bu okulun sınıfı, yemekhanesi, yatakhanesi, hamamı yoktur. İki katlı bu binada hastabakıcı, hemşire ve on iki kız öğrenci bulunur. Bu öğrencilere bir yandan da kitaplar verilir okusunlar diye. Yaşları küçük olduğu için henüz onlara verilecek uygun bir iş olmadığından daha büyükler onlara hizmet eder, yemekleri odalarına getirilir: "Kapı çalındı bir keresinde, ben açtım, bir baktım işçi kıyafetiyle genç bir çocuk, karavanayla yemek getirdi; ben onu işçi sandım, meğer sınıf arkadaşımmış!"

Başlangıçta erkek öğrenciler sırayla her gün nöbet tutarlar. Binaların genel olarak onarımı bitince kız öğrencilere de bazı işler verilmeye başlanır ve böylece onların da iş eğitimi başlamış olur:

> Şimdi erkek arkadaşlarla dizildik, böyle sıra sıra ve işbölümü yaptılar, iş eğitimine başlandı. Yemekhane nöbetçileri ayrıldı, sokakları temizleyecekler ayrıldı, yiyecekleri getirecekler ayrıldı, ilk çırpıda yapılacak işlerin bir taksimatını yaptılar. Arkadaşlar binanın pencerelerini takmışlar, kapılarını badana etmişler, cam sildik, kireçleri temizledik. Okuldan yeni mezun olmuşum, evde iş hiç yapmamıştım, ablalarım vardı, onlar yapıyordu... Hiç unutmam biyoloji öğretmenimiz oldu Binnaz Arıkök, bize süpürgeyi tersinden tutturdu, "Böyle böyle yapacaksınız" dedi. Kireçleri mireçleri temizledik, camları sildik ve ondan sonra da yemekhanede nöbet tuttuk, masaları düzenledik, masaları temizledik, yani kızlar bu tür işleri yaptılar.[103]

Halise Sarıkaya Apaydın'ın anlatısında görüldüğü gibi, herkese yaşına ve gücüne göre iş verilir. Bu durum köylerde de böyledir. Geleneksel toplumların da özelliklerinden biridir, yaşa göre ve cinsiyete

göre işbölümü! Bu örnekte de görüldüğü gibi, enstitülerin başlangıcında cinsiyete dayalı işbölümü söz konusudur. Fakat enstitü sistemi oluşturulduktan sonra, sonraki bölümlerde göreceğimiz gibi, cinsiyete dayalı işbölümünün keskin sınırları ortadan kaldırılmaya çalışılır. Enstitü öğrencilerinin tümünün anlatılarında dikkat çeken önemli bir nokta da kadın erkek ayrımı olmadan, her öğretmenin öğrenciler gibi iş yaptıkları gerçeğidir. İş yapma eyleminin öncüsü olur bu öğretmenler.

Cılavuz'a gider gitmez ilk günden işe başlayanlar arasında Rıfat Yıldırım ve dayısının oğlu da vardır. Yaz ayları olduğu için inşaat işleri sürmektedir. Onlar da ağabeylerinin yol göstericiliğinde kiremit taşır, çamurdan tuğla yaparlar. Ancak on gün sonra dayısının oğlu "Ben burada okumayacağım, bir kediye verdikleri kadar ekmek veriyolar bize, burda acımızdan öleceğiz. Burda okunur mu?" der. Yıldırım onu şöyle yanıtlar: "Ben okuyacam, köyde seni kınıyacaklar bak, ona göre..."[104] Annesi kolera salgınından ölen bu çocukla kader birliği yaptığını hisseden Yıldırım, dayısının oğlunu böylece engeller ve enstitüde kalırlar.

Ardahanlı Cimşit Demirci, Cılavuz'u "çökek bir yer, vadi her tarafı" diye tanımlar. "Yüksekten bakıldığında dersin ki cennete düştüm" derken de duygularını dile getirir.[105]

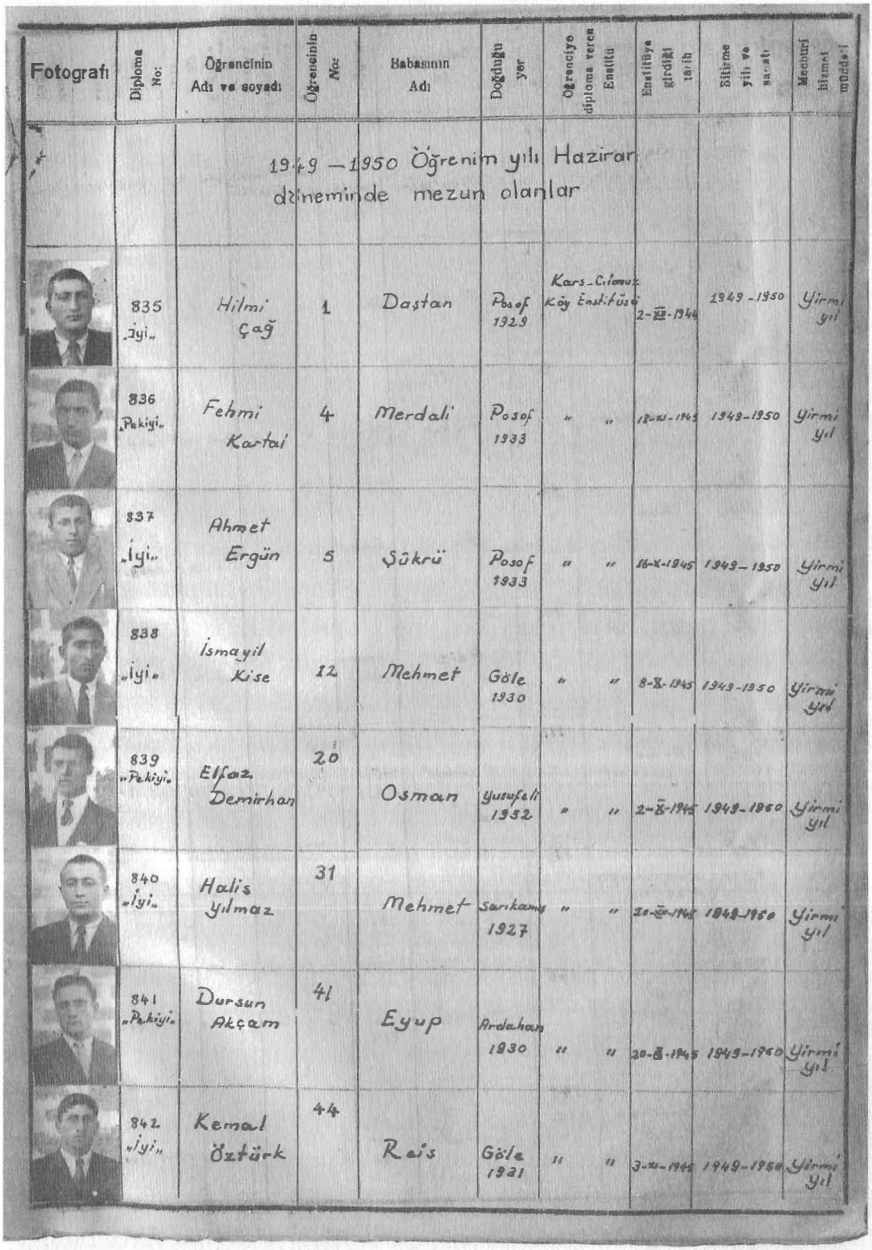
Cılavuz'un yeşilliğini "Bana çok çarpıcı geldi" sözleriyle ifade eden İsa Öztürk'ün ilk izlenimleri şöyledir: "Şimdi kızım, sen Ardahan'a gittiğine göre görmüşündür. Şimdi o mezradan köprüye inince, yokuştan Susuz vadisi gözükür. Kavak, söğüt ağaçları, yeşillik içinde bostanlar filan, bana cennet gibi geldi! Çünkü benim memleketimde ağaç diye bi şey yoktu." Köylerinde tarlalarına fidan ektikleri halde daha büyümeden köylülerin hayvanlarını getirip otlattıklarını, ağaç yetiştirme bilincinin köylülerde olmadığını söylemektedir. İlkokul günlerinde Gezici Başöğretmen Remzi Çakır öğrencileri toplar ve köyün ortak malı olan araziye yarıklar açtırır. Buraya kavak ve söğüt fidanları diktirir. Ancak iki yıl sonra hiçbiri kalmaz. Köylüler hayvanlarını burada otlatır. İşte bu nedenle ağaçsız ve kıraç yerlerden gelen Öztürk ile diğer köylü çocuklar, Cılavuz'un yeşilliğini büyüleyici bulur.

Öztürk'ün Cılavuz'la ilgili ikinci izlenimi ise "boz elbiseli" çocuklardır. Bu öğrencilerden biri kayıt için Öztürk'ü Arıkök'ün odasına götürür:

> Aydın Bey kâğıtlarıma şöyle bir göz attı, beni götüren çocuğa dönerek "Mehmet, vakit geç oldu, bu çocuk sana emanet. Bunu al Hamdi Bey'e götür, elbise, çamaşır, ayakkabı ne lazımsa versin. Sonra beraber yemeğe gidin, gece yatakhanede de yatacak yer ayarla, yarın gene bana getir kaydını yapalım" dedi. Ertesi gün gene odasına gittik. Nüfus cüzdanımın üstüne 19.IX.1940 yazdı, altına çizgi çekti, onun altına da 118 yazdı. Böylece ben 118 numaralı öğrenci olarak C şubesine kaydoldum. Arkadaşlarla tanışınca anladım ki, meğer onlar haziran-dan beri ders okuyorlarmış...[106]

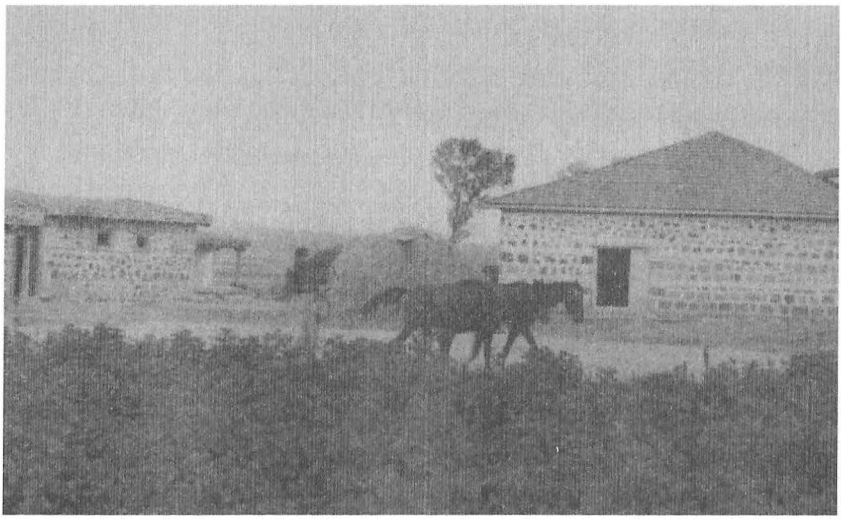
Devlet dairelerinde yapılan işlemler sırasında dönemin çocuklarına genellikle babaları, ağabeyleri, amcaları ya da köyün öğretmeni eşlik eder. Ataerkil toplumlarda devlet veya genel olarak kamusal alan erkeklerin alanı olarak kabul edildiği için bu alanda erkeklerin görünürlüğü meşrudur. Ancak "aile reisi" veya onun görevlerini yüklenecek kişi yoksa kamusal alana kadının çıkışı kabul edilebilirdi. Öğrenciler arasında sadece Hanlar Kızılkaya, annesiyle birlikte gelerek Arpaçay Milli Eğitim Müdürlüğü'ne başvurusunu yapar. Babasını üç dört yaşındayken kaybeden Kızılkaya, onu "geçmişine rahmet" diye sevgiyle anarak sözlerine başlar. Kızılkaya 23 Ağustos 1943'te de Cılavuz'da sınava girer, 649 numarayla 1A sınıfına kaydı yapılır. O sırada enstitüde 1000-1200 arası öğrenci bulunur. Öğretmen Kemal Soydan onu bir ağabeye teslim eder, yatakhaneyi, yemekhaneyi ve çevreyi öğretsin diye. Akşam olur, fakat küçük Hanlar emanet edildiği ağabeyini kaybeder. Ne yapacağını bilemez, diğer öğrencileri izler, aynısını yapmaya çalışır:

> Yemekhaneye girdiler, ben de onlara baktım onlar ne yiyosalar, ben de aynı vaziyette çatalımı aldım, kepçe var. Karavanadan herkes birer tane aldı, ben de bir tane aldım, bir patates, ekmek yedim. Yatma zamanı geldi, abim yok, yani bana refakat eden ağabey yok. Ne yapim? O zaman arpalar biçilmişti, çıktım arpalar yığının içersine, kafamı da kapattım, geceyi geçirdim. Sabahleyin kampananın sesiyle öğrenciler uyanıyor, ben de uyandım o sese. Üstüm başım arpa olmuş hep. Köyden gelmişsin zaten, bir şeyim yok, ceket yok, bir şey yok. Bir

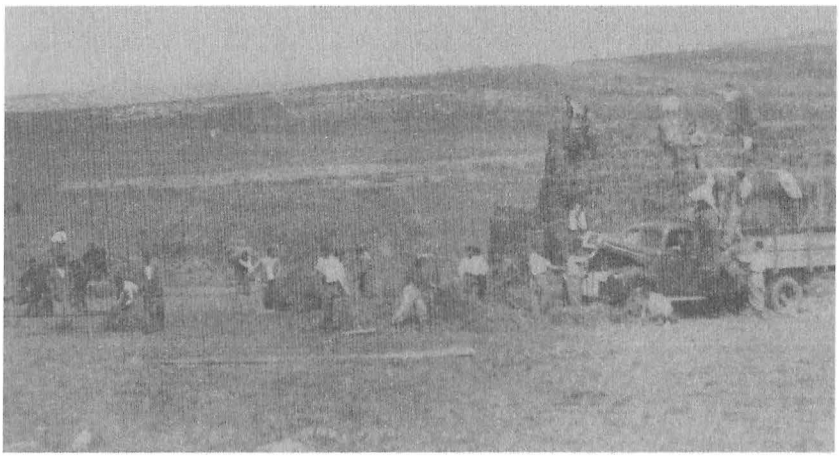
Fotoğrafı	Diploma No:	Öğrencinin Adı ve soyadı	Öğrencinin No:	Babasının Adı	Doğduğu yer	Öğrenciye diploma veren Enstitü	Enstitüye girdiği tarih	Bitirme yılı ve sanatı	Mecburi hizmet müddeti
		1949 – 1950 Öğrenim yılı Haziran döneminde mezun olanlar							
	835 „İyi"	Hilmi Çağ	1	Dastan	Posof 1929	Kars-Cılavuz Köy Enstitüsü	2-XII-1944	1949-1950	Yirmi yıl
	836 „Pekiyi"	Fehmi Kartal	4	Merdali	Posof 1933	" "	18-XI-1945	1949-1950	Yirmi yıl
	837 „İyi"	Ahmet Ergün	5	Şükrü	Posof 1933	" "	16-X-1945	1949-1950	Yirmi yıl
	838 „İyi"	İsmayil Kise	12	Mehmet	Göle 1930	" "	8-X-1945	1949-1950	Yirmi yıl
	839 „Pekiyi"	Elfaz Demirhan	20	Osman	Yusufeli 1932	" "	2-X-1945	1949-1950	Yirmi yıl
	840 „İyi"	Halis Yılmaz	31	Mehmet	Sarıkamış 1927	" "	20-XII-1945	1949-1950	Yirmi yıl
	841 „Pekiyi"	Dursun Akçam	41	Eyup	Ardahan 1930	" "	20-X-1945	1949-1950	Yirmi yıl
	842 „İyi"	Kemal Öztürk	44	Reis	Göle 1921	" "	3-XI-1945	1949-1950	Yirmi yıl

Cılavuz Köy Enstitüsü öğrenci kayıt defteri.

gömlek, siyah gömlek, bir tane de beyaz kazağım var. Üstüm başım arpa oldu, ağladım, ağlaya ağlaya gittim. Beni biri gördü, Kemal Bey'in yanına götürdüler. Kemal Soydan, "Hanlar noldu?" dedi, "Abim kaçtı, ben de gece dışarıda kaldım, arpa yığınının içinde yattım" dedim. "Ben gidiyorum, ben kayıt etmiyorum" dedim. "Etme, yapma oğlum nereye gidiyorsun sen? Burda tanıdıkların var mı?" dedi. "Vardır" dedim, "Kimdir?" dedi. Sürmeliler var, Allah rahmet etsin onlar da öldü... Sürmeli [Sürmeli Ilgar] teyzem oğludur, halam oğludur, bir de dedim Davut var. "Seni onun yanına göndereyim" dedi, yanıma bir tanesini verdiler. İncesu Deresi diyoruz burada, ekin biçiyolar tırpanla bi de makineyle, ben gittim onların yanına, 15-20 kişi var. Ben de onlarla çadırda kaldım, orda çalıştık sonra. Biçim bir aya yakın sürüyor, bitimine kadar orada kaldım. Saman bi tarafa, arpası bi tarafa çıkardı. Tekrar o samanı arkadaşlarla ben de dahil olmak üzere beraber çuvallara doldurur sırtımızda taşır, yukarda damların üzerinde stok yapardık. Öylece okul hayatı başladı.[107]

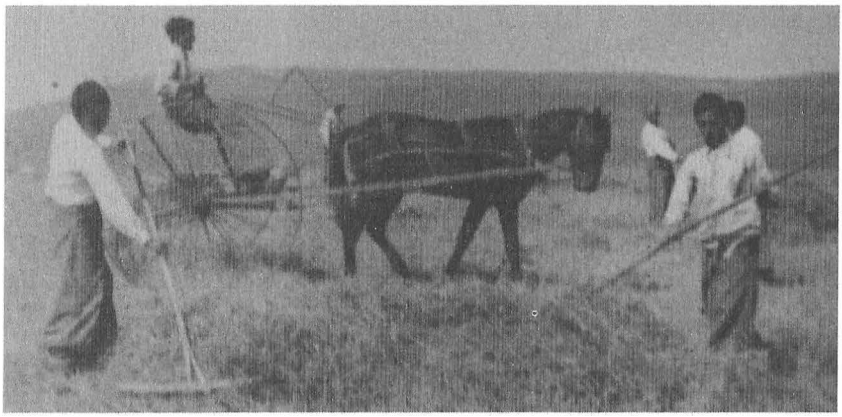
Hanlar Kızılkaya'nın yaşadığı ilk gün olumsuzluklarla dolu olmakla birlikte, öğretmenin tutumu bu yaşananları unutturacak niteliktedir. Enstitüye yeni gelen bu öğrenciyi bir tanıdığına, köylüsü olan bir öğrenciye emanet etmek, onun enstitüye alışma sürecini hızlandırır ve kendini güvenli bir ortamda hissetmesini sağlar. Enstitülerin tümünde öğrencilerin ortama alışması için benzer uygulamalar gerçekleşir.

Öğrenciler, enstitüdeki büyükbaş hayvanları kışın beslemek için tarladan samanları toplarken... Yıl 1940'ların başı olmalıdır. (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

Ayağında çarık dahi olmayan, üstünde yırtık elbiseyle enstitüye gelen Abit Akan, Cılavuz'a ilişkin ilk izlenimini "Bir ışık uyandı" sözleriyle anlatıyor.[108] Fikret Cevlani ise özellikle savaşın sürdüğü yıllarda "ot yataklar"da yatmalarına, yeterince doymamalarına rağmen dört arkadaş öğretmen olmadan köylerine dönmemeye karar verdiklerini anlatır. "Cenazemiz buradan çıkacak, biz bu okulu bitireceğiz" diye düşünürler.[109]

Cılavuz'daki yapılar, yaşamında iki katlı bina görmemiş bu çocuklardan Süleyman Atilla'ya çok "kocaman" gelir. Başlangıçta ot yatakları yadırgasa da zamanla buna da alışır. Ancak açlığa alışmak kolay değildir. Pazar günleri zaman zaman kahvaltı dahi vermeden, öğle yemeği ile kahvaltı birleştirilir. Kimi öğrencinin yaptığı gibi o da şöyle bir tedbir alır. 1943 yılında ağabeyi köyünden bir çuval un getirir, fırıncıya verirler, fırıncıdan ekmeği kiloyla ihtiyacına göre alır. Bazen de enstitünün kooperatifinde çalışan Osman Nuri Ağabeyi'nin [Alper] tenekede haşlayıp sattığı patateslerden satın alır. İlkbaharda ise kırlardaki otları toplayıp yer. Süleyman Atilla, zahmetli bir yaşam sürdürdükleri ve açlık çektikleri halde "Kötü bir anı olarak hatırlamıyorum", "Hiç şikâyetim olmadı, şimdi olsa yine giderim!" diyebilmektedir. Onun belleğinde olumlu çağrışımları olan anılar bulunur. Örneğin çocukluk günlerinde hiç çarık giymemiştir,

Hanlar Kızılkaya'nın sözünü ettiği tarlalarda öğrenciler tırpan yaparken. Yıl 1940'ların başı olmalıdır. (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

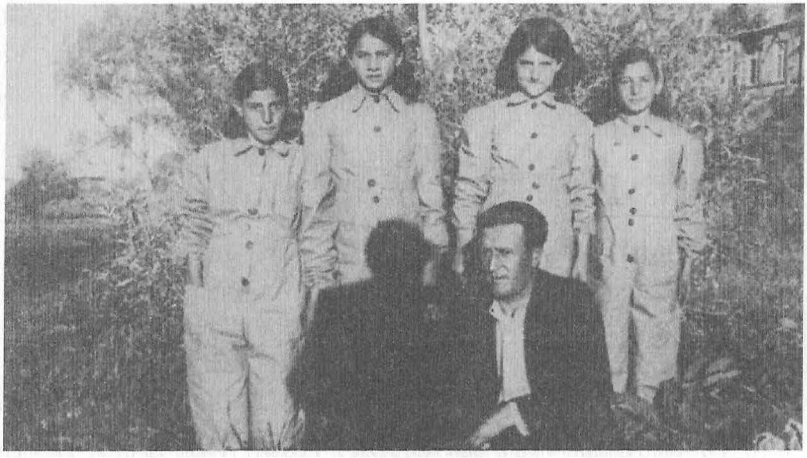
Bir öğrenci atların yardımıyla harman yerinde çalışırken. Yıl 1940'ların başı olmalıdır. (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

ama lastik ayakkabıdan sonra Beykoz potini giyince " O bize lüks geldi" diyerek, enstitüde karşılaştıkları "konfor"a dikkat çeker. Atilla enstitüyü eşitliğin ve arkadaşlığın olduğu bir kurum olarak anımsar. Ayrıca enstitüyü değerli olduklarını hissettikleri bir ortam olarak anlatıyor. Öğretmen öğrenci, öğrenci öğrenci ilişkisinin çok iyi olduğu, Müdür Yardımcısı Aydın Arıkök'ün 800 öğrencinin adını, soyadını bildiği, her öğrenciyi tanıdığı bir eğitim yeridir burası. Atilla "Sorunlarınızı paylaşır mıydınız?" biçimindeki sorumuza gülerek "Sorunumuz olmuyordu ki..." diyerek yanıt veriyor.[110]

Hüseyin Yılmaz, İkinci Dünya Savaşı'nın sürdüğü yıllarda enstitüdeki yaşam koşullarının büyük güçlüklerle dolu olduğuna, yeterince giysilerinin ve yiyeceklerinin olmadığına ve yatakhane ve dersliklerin yeterince ısıtılmadığına, şartlarının çok ağır olduğuna dikkat çekmektedir. Ancak Yılmaz bu koşullarda bile eğitimin çok iyi olduğunu vurgular.[111]

Ardahan'da Cılavuz'a götürülmek üzere "Postacı Amca"ya emanet edilen Perihan Akçam, gece bir yaylada sabahladıktan sonra ertesi gün Cılavuz'a gelir. Postacı amcası elinden tutarak idare binasına doğru götürür:

> Postacı Amcam iriyarı, ben küçücük... Postacı Amca yürüyor, ama ben koşuyorum, bir binaya girdik. Kapıyı çaldı, içerden "Gel" dedi. Halit Ağanoğlu oturuyor, ben bilmiyorum tabii... Beni götürdü içeri, "Haa sen mi geldin?" dedi, Postacı Amca "Evet" dedi. "Size bir de talebe getirdim" dedi. Çıkardı zarfı verdi. Postacı Amca beni, kendisi gibi iri yarı bir adama, sonradan anladım müdür olduğunu, teslim etti. Müdür Halit Ağanoğlu'ydu. Kalktı geldi benim yanıma, böyle iki tane de koltuk var. Adam "Hoş geldin kızım. Burada bir sıkıntın olursa her zaman gelip bana söyleyebilirsin. Sakın hiçbir şeye üzülme" dedi. Beni dizine oturtup, sevdi. Postacı Amca ayakta gidiyor, gidecek. Hiç unutmam sağ tarafında oturuyorum. "Gidebilirsin" dedi Postacı Amca'ya. Amcam gitti! Ben o anı, o şeyi, hiç unutamam. Kalakaldım, şöyle bir baktım, bu ondan daha iriyarı... Sevdi okşadı beni, bağırdı, kapı da açık "Fatma Hanım'ı yollayın bana" dedi. Dedim herhalde bir öğretmen gelecek. Fatma Hanım geldi, kara kuru bir kadın. Böyle beyaz tülbentte buradan sıkmış... [Başını göstererek.] "Bu çocuk sana teslim" dedi. "Bunu şimdi şeye götüreceksin" dedi, "ambara, her şeyini alacaksın, yatağını yapacaksın, bu çocuk yoldan geldi, buna banyo yaptıracaksın, hamama götür, banyo yaptır. Her sabah bu çocuğun saçları taranacak, banyo yapılacak ve çamaşırı yıkanacak. Bu çocuk sana teslim, çocuğu perişan görürsem ellerini kırarım senin" dedi. O da, benim elimden tuttu, Fatma Hanım, koridorun başına doğru yürüdük. Koridorun başında da yatak odası, yatakhane var, kızların yatakhanesi. Gittim bir sürü ablalar, Halise Abla [Halise Sarıkaya Apaydın] falan hepsi orda. "Oooo küçük, minik gel, fındık gel", ben de küçücüğüm... Yatağa nevresimim, her şeyim alındı, yatak yapıldı, dolaba yerleştirildi, ayakkabı, potin, elbiseler, yazlık-kışlık her şey. Nasıl seviniyorum ama o anda, anlatamam.

Öğrenciler enstitüdeki ilk giysileriyle... Yıl 1940.

Sağda Öğretmen Aydın Arıkök, askere alındığı günlerde ve Halit Ağanoğlu. (Arşiv: Yüce Ağanoğlu)

Bavulumu açtı yerleştirdi, ondan sonra "Hadi" dedi "seni yıkıyayım" dedi. Aldı götürdü hamama, beni bir de bi güzel yıkadı. Fatma Hanım vura vura, döve döve... [Gülüyor.] Fatma Hanım her sabah geliyor, beni alıyor, elimi yüzümü yıkatıyor, saçlarımı Fatma Hanım tarıyor, tararken de kafama kafama vuruyor... Ben aşağıda ağlıyorum... Ağanoğlu, sabah içtima oluyoruz, spor yapılıyor, kahvaltıya giricez. "Nasılsın küçüğüm" diyor ve ben "İyiyim' diyorum." Halit Ağanoğlu palto omzunda, hep paltosu omzunda gezerdi. Geliyor, tabi kızlar, başta benim başımı okşuyor, "Bir şey lazımsa bana koşa koşa gel" diyor. Ama ben hiç gitmiyorum yanına. Ablalar bana dediler ki "Git söyle, beni dövüyor diye." Şimdi ben çocuk aklımla, ben gider söylersem Fatma Hanım beni daha çok döver. Hiç söylemedim. Epey bir süre kaldım, herkes izinli gidiyor. O zaman izinler 45 gündü ve devre devreydi. Dersler yok, okul tatil dediler ki bana ablalar öğretiyor aklı. "Git Halit Ağaoğlu'ndan izin iste, anneme gidicem diye." Olur mu, olur dediler. Gittim "Ben anneme gidicem" dedim. "Herkes izinli gidiyor, ben de anneme gitmek istiyorum" dedim. Durdu, "Ben seni annene göndereceğim, ama birkaç gün sonra. Sen hazırlığını yap" dedi. Haa, bu arada da dedi ki "Ama geri gelecek misin?" Şimdi ben yıllardır köyde büyüdüm, artık dört yıldır köydeyim. "Kuran kitap çarpsın ki gelecem" dedim. Halit Ağanoğlu ondan sonra beni her gördüğünde, "Kuran kitap çarpsın öğretmenim, ben gelicem" diye bana takılırdı. Bir gün bana dedi ki "Bugün hazır ol seni yollayacağım annene." Büyük sınıflar "Müdür bey Perihan kimse, onu çağırıyor" dediler. Ben koşa koşa gittim, Postacı Amcam orda! O Postacı Amca'yı öyle benimsedim ki... Postacı Amca birkaç yıl boyunca tatillerimde beni Ardahan'a götürüp, orada bekleyen bir ere teslim ediyordu. Er de atının terkisine koyup, beni köye, anneme götürüyordu. Birkaç yıl böyle geçti. Tatil dönüşüne yakın annem karakola haber veriyor, er geliyor, beni alıp Ardahan'a götürüyor, Postacı Amcama teslim ediyordu. Postacı Amca, babam gibi olmuştu... İşte, Postacı Amcam gelmiş, "Hani bavulun hazır mı?" dedi, "Hazır" dedim. Ama şimdi bana bir sürü elbise vermişler ya, ben hepsini bavuluma dolduruyorum, bavulum almıyor. Götürücem arkadaşlarıma göstericem. Halise Abla dedi ki, hiç unutmam, "Bir kısmını dolaba koy" dedi. "Burada hiç bir şey olmaz. İstersen yenileri götür" dedi, ama hepsi yeni! İlkokul beşinci sınıfı böylece Cılavuz'da tamamladım, sonra enstitüye alındım. Enstitü, köy çocuğu olmadığım halde, kuraldışı bir şey yapıp beni almıştı. Okuyacağım için çok mutluydum. Hem öğretmen olacak, hem de annemi dayılarımın yanında sığıntı olmaktan kurtaracaktım.[112]

Perihan Akçam için Cılavuz'da okumak, annesini "sığıntı" olmaktan kurtarmak anlamına gelirken, Ali Yıldız'ın dedesi için de benzer bir anlam taşır. Yıldız'a daha ilkokuldayken, yaşlı ve hasta olan dedesi "Cılavuz'a git" der. Dedesi için Cılavuz, torununun geçimini rahatlıkla sağlayacağı bir umut kapısıdır. Dedesi şöyle der: "Öğretmen olursun, maaşını alırsın, geçimini sağlarsın."[113]

Şemsettin Şirinoğlu Cılavuz'a tek başına, zorlu bir yolculuktan sonra ulaşır. Kaydını yaptırdıktan sonra "Stresten, üzüntüden kurtuldum, rahat ettim" der."[114]

Cılavuz'a 228 numarayla kaydolan Ramis Başar ve arkadaşları, kaydın ardından enstitüyü gezerken binaların büyüklüğünün kendilerini şaşırttığını, onlara "saray" gibi geldiğini söyler. Köylerindeki evler, "topraktan ve kelle taşlarından yapılmış basbayağı, kuyumsu" evlerdir. Evler; hayvanların konulduğu ağıl, ocağın olduğu, aynı zamanda mutfak olarak kullanılan tandır başı ve bir göz odadan ibarettir. Yedi kardeş bir yerde, anne babası bir odada yatar. O yüzden enstitü yerleşkesi onu ve arkadaşlarını şaşırtır. Başar'a ve arkadaşlarına 15-20 gün sonra yeni giysiler verilir. Köyden gelirken üzerlerinde olan giysileri "perişan" diye tanımlayan Başar, yeni elbiselerini giydikten sonra kendilerine güvenlerinin geldiğini ve "adam olduklarını" hissettiklerini belirtiyor.[115]

Dursun Akçam'ın *Kafdağı'nın Ardı* adlı eserindeki anlatımına göre, Cılavuz'a kayıt yaptırdığı ilk gün eğitimbaşı kara kaplı defteri açar, öğrenim belgesi ve kimliğine bakar, deftere adını soyadını yazarken duraklar ve başını kaldırır: "Milli Eğitim bakanına mektup yazan sen misin?" diye sorar. Akçam olan biteni ayrıntılarıyla anlatır, eğitimbaşı gülerek "Tonguç Baba senin için bize mektup yazdı" der.[116] Kaydı yapıldıktan sonra söğüt ağaçlarının arasında bulunan konukevinde, ot yatağında çok rahat uyur.[117] Kuş sesleriyle uyanır, ambar görevlisi öğrenci ona yardımcı olur: "Sultan Abla, önce don, gömleğimizi, ardından da mintan, pantolon ve potinlerimizi prova yaptırarak verdi. Yardımcısı ağabeyi çağırdı: 'Bunları hamama götür, önce yıkansınlar' dedi." Hamamı ilk kez Cılavuz'da gören Akçam'a hamam görevlisi olan öğrenci ağabeyi havlu verir; musluğu, kurnayı nasıl kullanacağını ve nasıl yıkanacağını tarif eder, kapıyı kapar ve gider. "Yeni bir dünyada, yeniden doğmuştum."[118]

Cılavuz'a yaptıkları başvuruya yanıt alamayan Garip Tatar ve arkadaşları kar, tipi demeden yollara düşer. Başvuru yaptıkları halde, kabul yazısı kendilerine uzun bir bekleyişten sonra gelmeyince çareyi enstitünün kapısına dayanmakta bulurlar. Akşam geç saatlerde Cılavuz'a ulaşırlar. Ertesi gün karınları doyurulur, köylerine dönmeleri istenir. Çünkü kayıt zamanı çoktan geçmiştir.

> Yelatan'dan esen yel gibi patladı Garip: "Yoksuluz açız. İlkokulu bitirdik, biz de okumak istiyoruz. Bizim de babamız ol, iyi okurum ben, çok okurum, elini ayağını öperim. Bizi de alın buraya..." Boşandı Garip, direktör dinliyor mu dinlemiyor mu, anlıyor mu, anlamıyor mu, bunları düşünmeden arka arkaya sıralıyor, karanlıkta türkü çağıran tek bir yolcu gibi ıssızda...[119]

Ağanoğlu, bu çocukların çaresizliğini ve okumak için ısrarını görünce dayanamaz. Nöbetçi öğrenciye sınav yapmaları için öğretmenleri çağırmasını söyler. Ardından odaya "zayıfça, küçük bir kız girer", öğretmene benzetemezler, şaşarlar. Nöbetçi öğrenci, öğretmene bu çocukların hangi koşullarda enstitüye ulaştıklarını anlatır. O "küçük öğretmen", "Aferin yavrularım, taa oralardan buraya geldiniz demek, okumak için bu kadar yol yürüdünüz ha... Aferin..." der. Sonra da eğitimbaşına dönüp "Eğitimbaşım bu çocuklar yaz seçmelerine katılmamışlar mı, yoksa kazanamamışlar mı?" diye sorar. Eğitimbaşı, "Katılmışlar, kazanmışlar da bizim çağrımız ulaşmamış. Geç kalınca da hakları kayboldu tabii..." deyince "küçük öğretmen", "Yoooo. Eğitimbaşım, çocukların hakları var. Sen yolu izi olmayan, bir küçük mektubun ulaşamadığı dağ başında oturt bunları, sonra da suçu bunlara yükle, olur mu? Suç devletin, olmaz. Aferin çocuklarım, göreyim sizi... Çekinmeden cevap vereceksiniz" diyerek çocukları okşar.[120]

Bu sınavın ardından Ağanoğlu gibi sert görünümlü, ancak sevgi dolu bir direktörün, Nevvare Uğuralp Ünsal gibi neredeyse tüm yaşamı İstanbul'da geçmiş genç bir öğretmenin duyarlılığı sonucu, Garip Tatar ve arkadaşları enstitünün öğrencisi olur. Onlara açılan bu yol, Garip Tatar'dan Ümit Kaftancıoğlu'nu yaratır. Böylece Türkiye, halkbilimi araştırmalarına ve edebiyatımıza bir dönem yeni bir soluk getiren Kaftancıoğlu'nu kazanmış olur.

Öğrencilerin enstitüdeki ilk gün izlenimleri, şaşkınlığın yanı sıra sevinç, heyecan ve umut doludur. Bu kurumda yabancılık çekmezler. Yalnızlık hissettiklerinde direktörün, öğretmenlerin, ablaların ve ağabeylerin sevgisi ve yol göstericiliği devreye girer. Öte yandan onlar, ağaç yetiştirmeye yabancı köylerden gelirler. Cılavuz'un içinde bulunduğu coğrafyayı severler. Yeşilliği ve ağacı bol olan, ortasından geçen Susuz Çayı'na hayran olurlar. Üstelik enstitü ortamını da sıcak bulurlar. Binalar ise "kocaman", hatta "saray" gibidir. Yaşamlarında ilk kez yatakhanede karyola, ranza ve yemekhanede masa görürler. Ayrı tabaklardan yemek dahi yeni bir durumdur onlar için. Nasıl banyo yapılacağını öğrenirler ağabeyleri ve ablalarından. Daha da önemlisi 800-1.000 adet öğrencinin bir arada olduğu bu ortamda dayanışma içinde yaşamayı öğrenirler.

Ancak burada yaşamak hiç de kolay değildir. Bununla birlikte köylerindeki yaşamları da öyle... İkinci Dünya Savaşı'nın ekonomik zorluklarının etkisi, büyük bir ağırlıkla Cılavuz'un üzerine de çökmüştür. Unları biter. Cılavuz'daki eğitime sempatiyle bakan Şaduman Ağa, unu azalan enstitüye destek amacıyla buğday verir.[121] Zaman zaman yeterince yiyecek olmadığı günler de yaşanır, aç kaldıkları bile olur çocukların. Fakat anlatılardan da görüleceği gibi, açlık çekmek kötü bir anı olarak hatırlanmıyor. Öğrenciler bütün o sıkıntılı günlere karşın, Dursun Akçam'ın sözleriyle, "yeni bir dünyaya yeniden doğduklarını" dile getirirler.

Cılavuz'un Efsane "Direktörü": Halit Ağanoğlu

Cılavuz Köy Enstitüsü'nü anlatmak, bir anlamda Halit Ağanoğlu'nu da anlatmak demektir. Ağanoğlu öğrenciden öğretmene, Susuz'da yaşayan ve o günleri görmüş insanlara dek günümüzde bile herkesin dilindedir. Ağanoğlu halkla iç içe, disiplinli, ama saygı ve sevgiyle anımsanan, çalışkan, üretken, bilgili, zeki, geleceği gören, yurtsever ve iyi bir hatip olarak anımsanıyor. Ağanoğlu, 1940-1947 yılları arasında Cılavuz Köy Enstitüsü'nün direktörü-müdürü olarak görev yapar. Bundan önce de 1937-1940 yılları arasında Cılavuz Köy Eğitmen Kursu'nun "Halit Ağan" olarak tanınan müdürü-

dür. Ağanoğlu, toplam on yıl Cılavuz'a emek vermiş bir eğitimcidir. 1946'da enstitüler aleyhine gelişen siyasal iklimin ardından onun da görev yeri değiştirilir.

Bu bölümde önce Engin Tonguç'un, Halit Ağanoğlu'nun Cılavuz Köy Enstitüsü'nü kurmakla görevlendirilmesiyle ilgili yazdıklarını ele alacağız. Sonra da Ağanoğlu'nun kaleme aldığı duygu ve düşüncelerini paylaşacağız. Bunun yanı sıra Cılavuz'un öğretmenlerinin ve öğrencilerin anlatılarındaki Ağanoğlu'nu tanıyacağız.

Engin Tonguç'un kaleminden Cılavuz'un kuruluşuna giden yol şöyle anlatılır:

> [...] Yine o günlerde İstanbul İlköğretim Müfettişlerinden Hürrem Arman, Fehmi Akıncı, Şinasi Tamer, Halit Ağanoğlu Ankara'ya çağrıldılar. Dördü de Tonguç'u Gazi Eğitim Enstitüsü'ndeki öğrencilik yıllarından tanıyorlardı. Gelir gelmez niye çağrıldıklarını anladılar. Köy Enstitüleri Kanunu çıkar çıkmaz 12 yerde enstitüler açılacaktı. Buralarda görevlendirileceklerdi. Bir hafta Ankara'da kaldılar. Bu süre içerisinde Tonguç, şube müdürleri F. Oğuz Bayır ve Hamdi Keskin'le birlikte oldular. Özellikle saat 17.00'den sonra Tonguç onları şube müdürlerinin odasında topluyor, yasa tasarısını, yapılmak istenenleri anlatıyor, bazı belgeleri okutuyor, konular veriyor, ertesi günkü toplantıya hazırlanarak gelmelerini istiyordu... Bir tür eğitim ve bilgilendirme denebilecek bir haftalık uğraş sonunda ne yapılması istendiğini daha iyi anlamışlardı. Son güne kadar nerede, ne görev alacakları söylenmemişti. Son günün sabahı Tonguç onları teker teker odasına çağırdı. Halit Ağanoğlu Kars-Cılavuz, Hürrem Arman Beşikdüzü Köy Enstitüsü'nü kuracaklardı... Dördü birden İstanbul trenine bindiler. Önerildiği gibi Eskişehir'de inip Çifteler Köy Öğretmen Okulu'nu ve oradaki uygulamayı gördüler, orada iki gün kaldılar.[122]

Tonguç'un belirttiği gibi, köy enstitüleri yasası henüz çıkmadan kaç enstitü kurulacağının ve kimlerin nerede görev alacağının çalışması yapılmaya başlanır. İsmail Hakkı Tonguç'un çalışma tarzı oldukça özgündür. Tonguç, daha yasa çıkmadan, bu kurumlarda çalışmasını istediği kişileri sürece dahil ederek düşünmelerini ve katkıda bulunmalarını sağlar. Öte yandan enstitülerde görev alacak müdür adaylarının, köy enstitülerine temel olan Eskişehir Çifteler Köy Öğretmen Okulu'ndaki uygulamaları yerinde görmeleri

ve hissetmelerini amaçlar. Tonguç, klasik bürokratik uygulamaların dışına çıkar, çalışma alanına ve çalışma konusuna yabancılaşmamış insanların enstitülerde görevlendirilmesini amaç edinir.

Ağanoğlu, Tonguç tarafından 1940 yılının Mart ayında bir "tel emri" ile Trabzon'dan Ankara'ya çağrılır. Engin Tonguç'un yukarıda yer alan yazısında da görüldüğü gibi, bir hafta boyunca, mesai saatlerinin sonrasında daha da yoğunlaştıkları bir çalışma yaparlar. Akşamları ayrıldıktan sonra da ertesi gün için üzerinde düşünmeleri ve çalışmaları gereken bir konuları bulunur. Son çalışma gününe dek Ağanoğlu ve arkadaşları, görevleri ve görev yerleri konusunda bilgilendirilmezler. Tonguç'un çalışma tarzının temel özelliklerinden biri de bu tutumda karşımıza çıkar. O, birlikte iş yaparken insanları tanımaya ve işe uygun kişiyi bulmaya özen gösterir, bunu tercih eder. Ağanoğlu da Cılavuz için doğru bir seçim olur. Nitekim bir haftalık çalışmanın sonunda Tonguç, Ağanoğlu'na "Sizi Kars'a göndereceğim, orası çetin yerdir, size güvenim var" diyerek kararını bildirir.[123] Halit Ağanoğlu 1937-1939 yılları arasında, üç yıl boyunca yaz aylarında Cılavuz Eğitmen Kursu'nda görev yaptığı için Cılavuz'un hem iklimini hem de bütün toplumsal yapısını çok iyi bilmektedir.

Ağanoğlu, genç Cumhuriyet'in bir öğretmeni olarak, yurt sevgisiyle ve bağımsızlık tutkusuyla doludur. Bir tren yolculuğunda hissettikleri bunun en önemli göstergesidir:

> [...] Üzerinden akıp gittiğimiz demiryolunda yabancıya para vermeyişimizin ve mahsulünü çürütmeden pazarlara sürebilen vatandaşlarımızın huzur ve saadetlerini duymakla hazlanırken, bu çetin kayalıkları kırıp parçalayarak, delerek başarılmış büyük işin, Cumhuriyet neslinin işi olmasından ayrıca övünüyor ve bana düşen işi başarmak için cesaretimi arttırıyorum: Enstitüyü mutlaka başarı ile kuracağım.[124]

Ağanoğlu, enstitüyü gerçekten de başarıyla kurar. Ancak hedefi, sadece enstitüyü bir kurum olarak işler hale getirmekle sınırlı değildir. 20. yüzyıldan nasibini almamış köylülerin zihinlerini bilgiyle donatmak en büyük ülküsü olur. Bu düşüncelerini dile getirirken, Osmanlı İmparatorluğu'nda üç akımdan ikisini kıyasıya eleştirir.

Bunlar, İslamcılık ve Turancılıktır. Her iki düşünce tarzının da halka yabancı olduğu görüşündedir. Bu düşüncenin "kendimizi, içimizi, dertlerimizi bilmemekten" kaynaklandığına inanır. Bataklıkları kurutmanın, çamur yolları düzeltmenin, halkı bilgilendirmenin ve endüstriyi geliştirmenin sonucunda bir ütopya gerçekleşebilir. Turancıların fetih anlayışı yerine ülke gerçekliğine odaklanması gerektiğini düşünür. Onun için Turan, boş hayallerin peşinde, yabancı coğrafyaları fethe gitmek değildir.[125] Ağanoğlu için kalkınma çabalarına girişmek, boşa akan Aras Nehri gibi bütün doğal kaynaklarımızın akılcı bir biçimde değerlendirilmesi gerekir. Bütün "münevverler"in boşa giden zenginlik kaynaklarımız karşısında "azap" duymasını ve bu duygunun ileri atılmak için "kırbaç" etkisi yaratmasını ister. Gelişmiş ülkeleri bu yönüyle örnek olarak gösterir.[126]

Halit Ağanoğlu, Cılavuz Köy Enstitüsü'nde direktör olarak görevlendirildikten sonra kendisine şu soruyu sorar: "Hangi istikamete gideceğim?" Hangi yöne gideceğine ilişkin "mecburiyetler"in nereden kaynaklandığını bilmenin ve mecburiyetleri iyi tanımanın doğru yolu seçmek anlamına geleceğini düşünür. Bu süreçte halkın güvenini sağlamaya çok önem verir:

> Evet, Enstitüyü kuracak ve köy çocuğuna öğretmen, köy halkına öncü yetiştireceğiz. Öğretmen ve öncü nasıl bir anlayış ve karakterde bulunacaktır. [...] Sonra, ona bu anlayış ve karakteri hangi terbiye şartları içinde vereceğiz? Öğretmenin karakterini bulmak enstitüyü tasarlamayı kolaylaştırır. Böyle olunca öğretmenin yapısına, köye göre ayar tutturmak karşımıza dikilen bir sorudur.[127]

Köyün öncüsü olarak yetiştirilecek gençlere verilecek eğitimin niteliğini tartışan Ağanoğlu, "yorulmadan" kopyacı bir tarzda davranılırsa, öğretmen yetiştirilecek kurumların kolaylıkla kurulacağını belirtir. Avrupa ve Amerikan okul sistemleri alınıp, ünlü bir pedagogun eğitim sistemi uygulanabilir. Böylelikle "Garp hayranları"nın dilekleri de yerine getirilmiş olur. Ancak Batı'dan kopyalanan sistem yüzünden daima zarar gördüğümüzü de belirten Ağanoğlu, uygulanacak sistemin "kendi bünyemize uygun" olmasına önem verir. Bu tutumun "Garba arka çevirmek" anlamına gelmeyeceğini, "Gar-

Halit Ağanoğlu'nun babası Akçaabat Müftüsü Mehmet İzzet Efendi. (Arşiv: Yüce Ağanoğlu)

ba arka da çevirmenin bizim için ölüm" olacağını vurgular. Burada Ağanoğlu, rasyonel ve bilimsel düşünce tarzını reddetmeyen, ancak Batı sistemini taklitten de sakınan bir eğilim ortaya koyar. Nitekim enstitülerin özgünlüğünü sağlayan yaklaşımın temelinde de bu anlayış bulunur.[128]

1940 yılından itibaren Ağanoğlu, zaman zaman yukarıda yer verdiğimiz düşüncelerini *İlköğretim Dergisi*'ne, *Kars Gazetesi*'ne ve *Köy Enstitüleri Dergisi*'ne de yazar. Yazdıkları sadece düşünce üretmek düzeyinde kalmaz, düşüncelerini gerçeğe dönüştürür. Ağanoğlu toprağın ekilmesinin, hayvanların yetiştirilmesinin, kovanlar dolusu arının bal vermesinin, işliklerde üretim yapılmasının, kütüphanenin değerli eserlerle dolmasının, müzik salonunda piyano da dahil olmak üzere her tür müzik aleti bulundurulmasının, bir hidroelektrik santrali kurulmasının vb koşullarını yaratan büyük bir idareci olmuştur. Bunun da ötesinde öğrencilerine birbirini sevmesini, üretimi sevgiyle yapmalarını ve köyün öncüsü olmayı öğretmiştir. Öğrencileri Ağanoğlu'nun bir yandan sert, disiplinli bir kişi olduğunu belirtirken, öte yandan onu sevgi ve saygı yüklü ifadelerle anımsar. Anlatılara göre Ağanoğlu disiplinlidir, sert bir görünümü vardır, ama kırıcı değildir. Öğrenciye değer verir, öğrencinin gelecekte öğretmen olacağı bilinciyle davranır. Onları köyün önderi bireyler olarak

IHT Arşivi-Q01 GY022 HAgan sf. 1 / 2

5-III-1941
Cılavuz

Muhterem Hakkı Bey,

Bir mektubunuzda resmî çerçeve tışında ele alınmağa değer meselelerin mektupleşmelerle halli cihetine gidilmesi yolunda direktifler vermiştiniz.Bu direktife uyarak müessesemizin gelecekteki vaziyeti etrafında düşündüklerimi bu mektubumla arza teşebbüs etmiş bulunuyorum.Zamanınızı boşa harcamış olursam affınızı dilerim.

1-Hali hazır vaziyete göre(450)enstitü talebesini,darlık çekilmekleberaber,yerleştirmek imkânına sahip bulunuyoruz.Dersleri tışarıda vermek ve yağmurlu günlerde yemekhaneden istifade edilmek şartile 100 kadar öğitmen namzedi de alabileceğizdir.Fakat gelecek teşrin devresinde Enstitüye talebe alabilmekliğimiz imkânı şimdilik yoktur.Bu yaz devresinde,geçen yıllar ele alınıp ikmal edilememiş bulunan ,büyük binanın inşası ikmal edilirse Enstitü kadresu bugünkünü nazaran (250)kişilik daha genişliyebilecektir.

Bunun için de,inşaat mevsiminin dar olması göz önüne alınırsa, şimdiden Gölede mevcut kerestemizin nakli ve ayrıca kereste tedarik edilip biçtirilmesine başlanması lâzımdır.

Geçen yıl gayret ederek sekiz ailenin ikamet edebileceği vüsatte bir aile pavyonu hazırlamıştık.Talim kadromuz çoğaldıkça ev ihtiyaz da artmaktadır.Zarurî olan bu ihtiyacın önlenmesi için de aile evleri meydana getirmek mecburiyetinde bulunulmaktadır.

Mütedavil sermayemize inkişaf vermek üzre bu yıl için(100)kadar koyun alınacaktır.(35)at,inek ve buzağıdan ibaret bulunan bugünkü hayvan mevcudumuzu kışlatmak için geçen yaz devresinde hazırladığımız tavlayı da mutlaka genişletmek mecburiyetinde bulunmaktayız.

Ayrıca demircilik,marangozluk,inşaat atölyeleri meydana getirmek ve bu atölyeleri müessesenin gayesile mütenasip bir kabiliyete getirmek te kendisini hissettiren mecburiyetlerdendir.

Bunlardan başka mütefernik daha bir çok yeniden inşa,onarma gibi işler bu yaz devresinde başarılacaktır.

2-Müessesenin bilhassa kış devresinde su ihtiyacı ehemmiyetle ele alınacak bir mevzu teşkiletmektedir.Hemen üç kilometre kadar mesafede bulunan bir menba suyunun müessesemize nakli ile bu ihtiyaç çok iyi bir surette önlenmiş olacaktır.Bu tesisat için de yalnız boru,çimento gibi malzemeye ihtiyacımız vardır.İnşa işini başarmağa kudretimiz elverir vaziyettedir.Tahmin ettiğimize göre(6)bin lira bu işe yetecektir.

3-Elektrik işinin halli şimdilik birinci plana alınmamaklaberabe ber para ve malzeme bulunduğunda bu işi de halletmeğe kendimizi muktedir görmekteyiz.

4-Mütedavil sermayeye inkişaf vermek başlıca düşüncelerimizi teşkil etmektedir.Bir taraftan hayvanlarımızı artırmak,diğer taraftan hayvanların yiyeceklerinin tedarikini kolaylaştırmak ve zürai istihsali artırmak için eer kuvvetine fazlaca muhtaç bulunulmaktadır.Elimizde faal bulunan (4)kısrak mevcuttur.Bütçemize dört adet kısrak almak üzre tahsisat konulmuştur.Lâkin muhitteki elverişli atlar askeriyece mubayaa edilmiş olduğundan iyi cins hayvan bulup alamamışızdır.

Bir taraftan hayvan tedarik etmek diğer taraftan da bir traktör elde ederek ziraat faaliyetimi genişletebilmek isteğindeyiz.Bu da mütedavil sermayemizin artırılmasına bağlıdır.Şimdilik elimizde(2600)liralık nakit vardır,Bunun bir mikdarı alınacak koyun ve atlara harcanacağına göre geri kalacak mikdar amortisman ve afatlara karşı ihtiyat akçası olarak elde tutulacaktır.

5-Müessesenin gayesine uygun ve bütün cephelerile hakikata mutabik bir kooperatifin kurulması derpiş edilmiş ve hazırlanan esas mukavele ve raporla ilişik olarak sunulmuştu.Kooperatifin kurulmasında mahiyin ücret icapları hassaten göz önünde tutulmuştur.Kışları mümakalatın zorlaştığı, hatta durduğu hesaba katılarak kooperatifin bir çok havayıcı zaruriyyeyi ve mesela gaz,şeker,un..gibi mevaddı defter,kalem..gibi kırtasiyyeye müteallik eşyayı müsait mevsimde mübayaaya muktedir bir sermayeye sahip olması tesmül edilmiş azamî(500)liralık hissa senedine malik olmak hakkı hissedarlara verilmiştir.

Köylü ihtiyaçlarından olan pulluk,tırmık,tırpan..gibi malzeme de bol olacak sermaye ile tedarik edilecek hem köylümüm kolayca,ucuzca tedarikine imkan verilecek,müessesenin köy karşısındaki mevkii tebarüz etti-

▷

IHT Arşivi- Q01 G Y022 HAgan sf. 2 / 2

2

rilip köylü ile bera berlik fili olarak temin edilecektir.
Çocuklarımızın da hakiki bir kooperatif çevresinde görerek,için-de çalışarak yetişmelerine imkân verilecektir.

6-Talebmizin harici elbisesi temin edilmiş bulunmaktadır.Yalnız İstanbuldan gelen elbiseler pantolon,casket ve pelerinden ibarettir.Şapkayoktur.İkinci sınıf talebemize biz kasket te yaptırmış bulunuyoruz.Yeni almakta olduğumuz 250 talebe için kasket yaptırmak lazimgeliyor.
Ayrıca geçen devre talebesine verilen iş elbiseleri iyice eskimiş vaziyettedir.Yeni alına n talebenin iş elbisesi bulunmamaktadır.Her nekadar kendi beraberlerinde getirdikleri elbiselerin işte giyilmesi cihetine gidilmekteyse de çocukların hemen çoğunun elbiseleri çok fena bir vaziyet te bulunmaktadır.Bunun için 450 çocuğumuz için iş elbisesi yaptırmak gereklidir.

7-Tahsisatımız ve ihtiyaçlarımız: Mevcut tahsisatımızla mayıs gayesine kadar işçemizi temin edecek vaziyetteyiz.İnşaat mevsiminin çok kısa bulunduğu mıntakamızda hemen karın kalkup yolların işlemeye başladığı zamanda işe başlamak ve erken davranmak lazimgelmektedir.Başlıca ihtiyacımızı teşkil eden malzeme kereste,kireç,çimento,çivi,saç'dır.Bunlardan çimento,çivi ve saç'ın tedariki zor ve hatta belki de mümkün olmayacaktır.Bununlaberaber saç yerine toprak örtüsü ve ya tahta kullanmak,çivi yerine ağaç çivi kullanmak ve geyme inşaat yapmak cihetlerine gidilecekti: Ne şekil olursa olsun imkânlara göre hareket etmek ve başarıya varmak yollarını düşüneceğizdir.Bu vaziyete göre her şeyden önce malzeme tedariki için paraya ihtiyacımız vardır.

8- Talebe kaydine devam edilmektedir.Şimdiye kadar kaydedilen 143 kadardır.Ağrı vilayeti henüz hiç talebe göndermemiştir.Aldığımız cevap ta " Tam teşkilatlı köy okulları bulunmadığından şeraiti haiz talebe de yoktur."denilmektedir. Ankaradayken " köy kanununa göre bulduğun yolda yürü " diye bir yol gösterdiniz.Bu yolda yürüyerek Pasof,çıldır,arpaçay ..gibi bütün şartları itibarile köyden başka bir yer olmayan ve çocukları aranılan köy şartlarını haiz çocukları almakta devam ediyoruz.Kadroyu doldurmak için de vilayet kadrolarından ziyade taliplerin evsafı haiz olmalarına bakmaktayız.

Hülasa: Müessesemizin vaziyetini,yapılmasını tasarladığımız işlerini arzettim.Mayıs gayesine kadar mubayaasına muktedir olabileceğimiz malzemeye karşılık takdir buyurulacak miktarda para gönderilmesini beklemekteyiz.Yapılması lazimgelen bir çok işler yanında yapılanların da,harcanan zamana göre ,ehemmiyetlice işler olduğu kanaatindeyiz.Diğer müesseseler ,bizzat görerek,verdiğimiz direktiflerle daha isabetli inkişaflara mazhar olurken bizim de görüşlerimizden bir an önce faydalanmamız için gözlerimiz yolumuzu beklemektedir.
Bütün öğretmen arkadaşlar sıhhatli,meşeli ve vazifelerine bağlı dırlar.İstemekte olduğumuz gibi talim kadrosu arasındaki ahenk kardeşlik derecesinde samimîdir.
Arkadaşlarımla birlikte en iç sevgi ve saygılarımı sunar uzun ömürlerinizi dilerim.

Halit Ağanoğlu

Halit Ağanoğlu'nun enstitünün kuruluşuyla ilgili İ. Hakkı Tonguç'a yazdığı rapor niteliği taşıyan mektup!

görür. Bu nedenle de gerektiği zaman öğrenciyi koruyucu bir tutum alır. Ancak Ağanoğlu'nun görevden ayrılmasından sonra öğrenciyi koruyacak idareci bir daha Cılavuz'a gelmez. Ağanoğlu'nun Kepir-

Halit Ağanoğlu, öğretmenler ve öğrencileri.

tepe Köy Enstitüsü'nde görevlendirilmesinden 2,5-3 yıl sonra acı bir olay yaşanır Cılavuz'da. Mehlika Bozkurt adındaki öğrenci intihar eder. Artık enstitüde sorunlar başlamıştır. Oysa Ağanoğlu'nun döneminde bir genç kız ölümü çare olarak düşünemez. Zaten o kadar az kız çocuğu vardır ki... Öğrenci değerlidir, kız öğrenci ise daha da değerlidir onun gözünde. Bu konuyla ilgili ayrıntılı anlatıları ayrı bir bölümde ele alacağız.

Aşağıda Cılavuz'da öğretmenlik yapanların Ağanoğlu'yla ilgili düşüncelerine öncelikle yer verilmektedir. Ardından da öğrencilerin ve Susuzluların gözünden "direktör"ün kişiliği ve eğitimciliği ele alınacaktır.

Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nden tarım öğretmeni olarak mezun olduktan sonra Cılavuz Köy Enstitüsü'ne atanan Mestan Yapıcı şöyle anlatmaktadır:

> Halit Ağanoğlu babacan, tez yürekli, yazıp çizmeden istediğini yaptıran biriydi. Köy Enstitüsü ruhunu yakalamıştı. Çevresiyle iyi geçinirdi. Köylü dostları da vardı. Onlara değer verirdi.[129]

Yapıcı'nın "yazıp çizmeden" istediğini yaptıran biri olarak nitelediği Ağanoğlu'nun bu yönü, Tonguç'a benzer. Bürokrasinin hantal işleyişini çoğu zaman bir kenara koyarak, sorunları Ankara'ya bil-

dirmeden yerinde çözer. Yapıcı'nın dikkat çektiği bu durum, hem enstitü çalışanlarıyla hem de halkla kurduğu ilişkisindeki becerisiyle, onlara verdiği değerle açıklanabilir.

Daha önce de değindiğimiz gibi Ağanoğlu disiplinli, sert, karar verdiğinde hiçbir engel kabul etmeden uygulayan bir insan olarak anlatılıyor. Fakat anlatılanlardan görüleceği gibi, yeri geldiğinde verdiği karardan vazgeçmeyi de bilen bir idarecidir aynı zamanda. Makal'ın aktardığına göre, Cılavuz'da dördüncü sınıf öğrencisi olan Hakkı, öğretmenine saygısızlık yapar. Hakkı'nın yaşı öğretmenden büyüktür. Enstitüye geç başlayan öğrenciler olduğu için ilk yıllarda bu sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Bu öğrenci disiplin kuruluna verilir. Enstitüden atılma söz konusu olmadığından bu öğrenciyi başka bir enstitüye göndermek için öğretmenler kurulunda oylama yapılır. Bir olumsuz, bir çekimser oya karşın çoğunluk oyuyla öğrencinin gönderilmesi kararı çıkar. Ağanoğlu'nun "Kim bu olumsuz oyu veren?" sorusuna yanıt veren öğretmen düşüncelerini şöyle ifade eder:

> Bu iş şaka değil, ciddi bir durumdur! diyerek beni payladı. Ben de: 'Müdür Bey, öğrencinin savunması var da, bizimki yok mu?' dedim. "İzin verin de düşüncemi savunayım. Ben şaka yapmıyorum. Beni buraya öğretmen diye atadılar. Bu mesleğe severek girdim. Öğrenciyi başka bir okula yollamakla güçsüzlüğümüzü, beceriksizliğimizi onaylamış olmuyor muyuz? Bu öğrenciyi biz eğitmiyoruz, siz eğitin demek bu." Konu yeniden tartışmaya açıldı. Uzun tartışmalar sonucu, müdürün yaptığı son konuşma benim düşünceme yaklaşıyordu. Yeniden oylamaya gidildi ve Hakkı'nın başka okula gitmesi önlendi.[130]

Burada da görüldüğü gibi öğretmenin düşüncesini tartışmaya açan, enstitü için önemli bir konu olan "disiplinsizlik"le ilgili bir olayı tekrar gözden geçiren bir idarecidir o.

30 Eylül 1941 sabahı saat yedide, Cılavuz Köy Enstitüsü'nün önündeki meydana öğretmenler, öğrenciler ve hizmetliler toplanır, bir çember oluştururlar. Çemberin tam ortasında iki öğrenci, omuzlarına asılı davulları ve ellerinde tokmaklarıyla sessizce beklemektedir. Sabah sporu ve halk oyunlarından önce yapılan küçük bir törendir bu. Ağanoğlu, enstitüye yeni çıkmış olan Öğretmen Hikmet

Soydan'ı tanıtır. Bu genç öğretmenin onların eğitimi ve öğretimi için orada bulunduğunu anlatır. Ardından öğrenciler hep bir ağızdan "sağ olsunlar" diyerek bağırır ve alkışlanır. Daha sonra Ağanoğlu, genç öğretmene enstitünün nasıl bir kurum olduğunu anlatır. Burada yeni bir eğitim sistemi uyguladıklarını, bilginin amaç olmadığını, üretmenin bir aracı olduğunu anlatır. Ağanoğlu anlatmayı sürdürür:

> 'Bu sistemde bilgi amaç değil yaratmanın, üretmenin bir aracıdır. İş yapmak, yaratmak, üretmek, tartışmak, eleştirmek, doğruyu öğrenmek, düşüncelerini özgürce söyleyebilmek bir öğrencinin özelliği ve temel hakkı olacaktır. Öğrencilerimizin atıl güçlerinin ancak böyle hareketlenip canlanacağına, kendine ve topluma yararlı bir hale geleceğine inanıyoruz. [...] Tavlada atlarımız, ahırlarda ineklerimiz, ağıllarda koyunlarımız, kümeslerde tavuk ve kazlarımız, kovanlarda arılarımız var. Fotoğrafçılık, müzik, spor ve halk oyunları kulüplerimiz de bu örgütlenmenin bir diğer boyutunu oluşturuyor. Ürettiklerimiz çok yakın bir gelecekte gereksinimlerimizi karşılayacak ve kendimize yeteceğiz' diyerek, beni atların bulunduğu tavlaya götürdü. Hayatımda ilk kez bir tavlaya giriyordum ve çok heyecanlıydım. Öğrenciler atları tımar ediyorlardı ve bizi saygıyla selamladılar. Müdür Bey'e çalışmalarını ve atların durumlarını anlattılar. Halit Ağanoğlu her atı bana tek tek tanıtıyor bir yandan da onları okşuyor ve seviyordu. "Hoca Hanım lütfen onlara, dokunun ve sevin ki onlar da sizi sevsinler. Kız erkek bütün öğrencilerimiz iyi bir binicidirler ve bir gün siz de onlara katılacaksınız." İçimden acaba yapabilir miyim diye düşündüm ve çok istekli olduğumu hissettim...[131]

Ağanoğlu'nun öğretmen ve öğrenciler üzerinde etkili olduğunu, saygı ve sevgiyle kendisinden söz edildiğini belirtmiştik. Bunun yanı sıra köylüler arasında da sevildiğini yaptığımız görüşmelerde saptamıştık. Ayrıca *Köy Enstitüleri Dergisi*'nde yayımlanan bir köy monografisinde de Ağanoğlu'nun köylerdeki saygınlığına ve etkisine rastladık. Kars'ın Susuz ilçesi, Çıkrık köyüyle ilgili yazılan bu monografi çok önemlidir. Monografi köyün fiziksel özellikleri, aile yapısı, köylülerin birbirleriyle ve yabancılarla ilişkileri, kültür durumu, ekonomik durumu, kadının iş hayatındaki yeri, cinsi eğitim [toplumsal cinsiyet eğitimi], sağlık durumu ve eğlence başlıkları altında yapılan bir incelemedir. Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü öğrencisi Köktürk'ün incelediği bu köy 240 nüfuslu ve 37 hanelidir.

"Köylülerin birbiriyle ve yabancılarla ilişkileri"ni anlattığı başlık altında, köylünün "yabancı ve memur" algısını analiz eder. Köktürk, yazısında köylünün devlet memurlarına karşı korkuyla karışık bir saygısı olduğuna değinir. Örneğin köye jandarma geldiğinde akılları başlarından gider. Köye gelen yabancıların kim olduklarını, ne için geldiklerini öğrenmeden endişeden kurtulamazlar. Bir şey sorulduğunda yanıt vermemeyi, yanıt verirlerse de gerçeği saklamayı tercih ederler. Gerçeği söylerlerse ellerinden bir şey alınacakmış gibi ürkerler. Öte yandan devlet memurları en büyük insandır onlar için, çocuklarının da onlar gibi olmasını isterler. Çocuklarının da memur olmasını arzularlar, buna imkân bulamadıkları zaman da tanıdıkları "yüksek" memurların adlarını onlara verirler: "Bunun en güzel örneği Cılavuz Köy Enstitüsü Müdürü Halit Ağanoğlu'nun adını veya unvanını çocuklarına vermeleridir. Bugün Çıkrıklı'da Halit adlı altı, Direktör adlı bir çocuk vardır."[132]

Ağanoğlu, öğrencilerinin gözünde kötü söz söylemeden disiplin sağlayan, saygı duyulan, sevilen bir yöneticidir. Bütün düşünce ve uygulamalarının temelinde öğrencilerinin donanımını artırma ve gelişmelerini sağlama çabası yatar. Çevresiyle ilişkileri çok iyi olduğu için her türlü gelişmeden haberdar olur. Köy enstitülerinin eğitim programlarında dağcılık veya kayak dersleri olmadığı halde, Kars'a bir kayak öğretmeni geldiğini duyar duymaz onu öğrencilere kayak öğretsin diye enstitüye getirir. Bütün köy enstitüleri idarecileri gibi, Ağanoğlu'nun da programda olmayan eğitimi gerekli gördüğünde öğrenciye verme yetkisi bulunur. Sarıkamış'ta bile kayak merkezinin olmadığı koşullarda onun öğrencileri kayak yapmayı öğrenirler. Daha sonra Kars Lisesi öğrencileriyle kayak yarışması yaparlar, Cılavuzlular liseleri yarışmada geçer. "Öyle iyi öğrendik, yani durdu üstünde. Ağanoğlu, biz enstitüdeyken eşiyle beraberdi, hatta çocuğu yoktu, orda doğdu."[133]

Sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak yer vereceğimiz gibi, öğrenciler sadece yarışmalarda değil, 19 Mayısta bayram kutlamaları sırasında da Kars'a giderler. 700-800 öğrencinin bir arada Kars'a yürüyerek girişlerinden önce Ağanoğlu, öğrencilerini her zaman öğretmene yakışır davranışlar içinde olmaları yönünde uyarır:

Bütün öğretmenler, bütün öğrenciler, onun sözünden çıkmazdı. Sözü de geçerdi yani... "Kars'a gidiyorsunuz 19 Mayısta, kravatınızı burdan düşürüp, böyle atmayacaksınız, sonra sağa sola bakmayacaksınız. Öğretmene yakışır davranmamızı isterdi."[134]

Perihan Akçam için Ağanoğlu, onun çocukken kaybettiği babası gibidir. Bu yüzden de Ağanoğlu "bıraksalar dünyayı kurtaracak" kadar güçlü biridir!

> Ağanoğlu benim gözümde, çok iriyarı... Belki Ağanoğlu ufak tefek birisi... Öyle olsa kabul etmem, "Bu Ağanoğlu değildir" derim... Tamm m bir Karadenizli... Paltosu hep omzunda, paltosunu ben kışın bile kollarına taktığını hiç hatırlamam ki. Başı açık! Ben hiç Ağanoğlu'nun başına şapka filan örttüğünü bilmem. Babacan ama haksızlığa karşı gelen. Öğrenciler çok korkardı, acaba kimseyi dövmüş müydü Ağanoğlu, bilmiyorum. Ama herkes çok saygı duyardı... Bizi onlar yetiştirdiler.[135]

Kaftancıoğlu da "direktörü" pehlivan yapılı, ayakları kunduralı, boz giysili, saçları kesik, esmer ve kalınca bir adam olarak anımsıyor. "Bastıkça yer oynuyor sanki" diyen Kaftancıoğlu, Ağanoğlu'nun heybetli görünümüne olduğu kadar otoritesine de vurgu yapar.[136]

Ağanoğlu'nu "Çok iyi bir müdür, çok iyi bir yönetici, çok iyi bir insandı..." diye tanımlayan Osman Nuri Alper, onun çok iyi bir hatip olduğunu da söylemektedir. Ağanoğlu onlara yurt sevgisini ve çalışma aşkını duygulandırarak, heyecan duymalarını sağlayarak aşılar. Alper'e göre, Ağanoğlu güzel konuşma yeteneği olan biridir, ses tonunu yerinde ve çok iyi kullanır: "Bizi çok etkiledi, bize ideal verdi. O idealin yerleşmesinde Halit Ağanoğlu'nun konuşmaları çok etkili olmuştur."[137]

Ağanoğlu'nun çok iyi bir konuşmacı olduğu düşüncesine Alper'in sınıf arkadaşı İsa Öztürk de şu sözlerle katılır: "Ağzı köpürmezdi ama, ağzı köpürerek konuşurdu diyeceğim! O kadar heyecanla konuşurdu, konuştukça heyecanlanırdı... Ben ondan etkilenmişimdir mesela..."[138] İdare binasının önünde toplanan 800-1.000 öğrenciye mikrofonsuz hitap eder, sesini duyurur, bilgi verir ve heyecan duymalarını da sağlar.

Abit Akan da Ağanoğlu'nun iyi bir hatip olduğunu yinelerken, güzel konuşmasının yanında konuştuğunu çocuğa kavrattığına da değinir. Ayrıca "Halit Ağanoğlu fakirden yana, çocuğu sever, fakiri sever, yoksulları sever..."[139]

Osman Nuri Alper, Ağanoğlu'yla ilgili sonraları bir düş kırıklığı yaşadığını, bu duygusunu İsa Öztürk'le paylaştığını söylemektedir: "İsa'ya dedim ki 'Yaa İsa, keşke CHP'den koysaydı, Demokrat Parti'den koymuştu! [Görüşme anında olay yeni olmuş gibi hissediyor, üzüntü ve düş kırıklığını vurguluyordu. Ağanoğlu, 1957 seçimlerinde DP'den Trabzon milletvekili seçilmiş ve bir dönem milletvekilliği yapmıştır.]"[140]

İsmail Hakkı Tonguç Belgeliği Vakfı'ndan edindiğimiz bir belgeye göre Ağanoğlu, Tonguç'a 8 Haziran 1946'da CHP'den Kars milletvekili adayı olmak istediğini belirten ve Tonguç'un da desteğini rica eden bir mektup yazar. Mektupta dikkat çeken önemli bir nokta, ülkeye hizmet etmenin yanı sıra artık çocuklarını bir araya toplamak ve onların eğitimiyle ilgilenmek isteğini de dile getirmesidir! Bu mektupta Ağanoğlu'nun öncelikle CHP'den adaylığı tercih ettiği, ama her nedense bunun gerçekleşmediği görülmektedir. Ağanoğlu, eşi Hafize Ağanoğlu'nu Cılavuz'da tifodan kaybetmiş, üç çocuğundan birini yatılı okula, ikisini de kız kardeşlerinin yanına göndermek zorunda kalmıştır.[141] Mektubunda çocuklarına yakın olmak, "babalık vazifesini" yapmak istediği anlaşılmaktadır.

Cılavuz Köy Enstitüsü'nü araştırma sürecimizde öğrencilerin davranışlarına, ne okuduklarına birebir dikkat edildiğine ilişkin çok sayıda anlatıyla karşı karşıya kaldık. Öztürk'ün Ağanoğlu'yla ilgili anlattıkları günümüz için de oldukça değerlidir. Ağanoğlu'nu "kültürlü biri" olarak tanımlayan Öztürk, bir gün Ağanoğlu'nun elinde Tekin Alp'in Türkçülükle ilgili bir kitabını görür. Kars'a gittiğinde kitapçıdan bu kitabı ve Orhan Seyfi Orhun'un yayımladığı *Çınaraltı* dergisini alır. *Çınaraltı*, dönemin ırkçı-milliyetçi bir dergisidir. Dergide Türk ırkının üstünlüğüne dair yazılar yer alır. Öztürk bu dergiye abone olmuştur. Bir sabah çalışması esnasında sınıfta Öztürk'ün elindeki dergiyi gören Ağanoğlu, öğrencilere çalışmayı bırakmalarını söyleyerek, bu dergiyi diğer öğrencilerin bilip bilmediğini

İHT Arşivi-Q01 G Y020 HAgan sf. 1 / 1

8/VI/1946

Sayın Hakkı Tonguç,

Size hörmetlerimi sunarak ve müsaadenize güvenerek bir kaç satırla bazı düşüncelerimi arzedeceğim:

Hemen on yıla yakın bir zamandanberi Kars'ta çalışıyorum. Evvelce de Erzincan ve Şartları itibariyle en çetin Dersim bölgelerinde iman ve heyecanla çalışmıştım. Kars halk yığınları içinde bir sevgi ve itimadla yer almış bulunuyorum. Yeni seçimler dolayisi ile halktan ve başta Vali olmak üzre salahiyetli diğer makamlardan teşvik görmekteyim. Bundan cesaret bularak, geçen emeğimi göz önüne alarak Kars Millet Vekilliği adına adaylık koymağa teşebbüs ettim.

Durumumu sizler iyi bilirsiniz. Bu memlekette imanla, heyecanla yiprana yiprana çalıştım. Mahrumiyetler içinde yuvamda dağıttım. Çocuklarımı bir araya toplamak, tahsillerine itina etmek, babalık vazifemi yapmak bir taraftan iç endişemdir.

Yirmi yıll en çetin şartlar içinde ve müsbet sahada çalıştıktansonra bu teşebbüste kendimi haklı buldum. İki gün gibi, biraz da biz Asfalt'ın, gelişmiş insan muhitinin içinde çalışalım, yaşama imkanını bulalım, dedim. Olursa ne ala. Olmazsa vazifeye devamımız tabiidir.

C.H. partisi adına adaylığımın kabulünde bir yardımınız olacağını sezinleyerek yardım yapmanızı saygılarımla diler ve yürekten duygularımla ellerinizden öperim.

Halit Ağanoğlu

Halit Ağanoğlu'nun İsmail Hakkı Tonguç'a yazdığı mektup.

sorar. Öğrencilerden hiçbiri dergiyi daha önce okumamıştır. Ağanoğlu konuşmasına devam eder, bu derginin zihniyetinin ırkçı olduğunu anlatır:

> "Böyle bir zihniyet gütmek, her ırkın üstünde Türk ırkı deyip, bir ayrımcılık yapmak topluluğumuz için sakıncalıdır, ayrılık yaratır, farklılık yaratır, kardeşliği zedeler." Bizim Türkiye'nin etnik bir mozayik olduğunu ilk defa ondan duydum ben. Aramızda Şavşatlı çocuklar var, onların anadili Gürcüce. Hopalı çocuklar çoktu, Laz da vardı, Gürcü de vardı. Ağrılı Kürtler de var, Karslı Kürtler de var... Ondan sonra bir daha Çınaraltı'ya aboneliği yenilemedim ve ondan da etkilendim.[142]

Nitekim 1944'te Nihal Atsız'ın da içinde olduğu ırkçı Türkçüler tutuklanır.

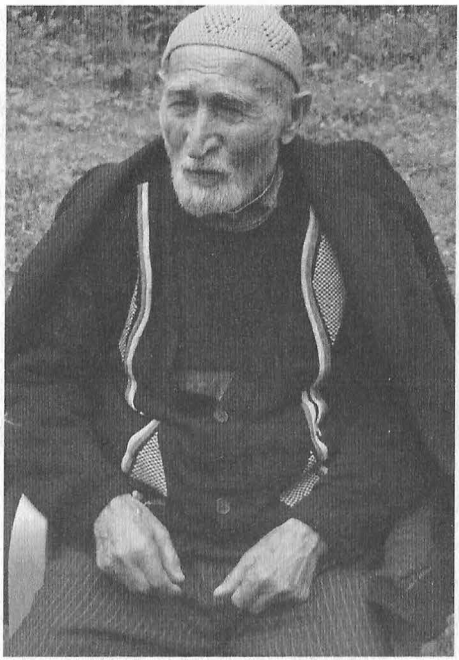
Kaftancıoğlu, kovanlardan bal aldıktan sonra kovanların ortalığa saçılmış olduğunu gören Ağanoğlu'nun çok öfkelendiğine tanık olur. Kovanların düzenlenmesi, derlenip toparlanması lazımdır. Ağanoğlu öğrencilere şöyle bağırır: "Gelecek yaza bal yiyecek yok mu? Arılara şükran borcumuz var, balı aldıktan sonra bu borç daha da artar... Derhal ne yapılacaksa bugün yapılsın, bırakın o işi!' direktör kızmıştı..."[143] İşte Ağanoğlu, Anadolu köylüsüne olduğu kadar "arılarına da şükran borcu" olan da bir yöneticidir. Onun bu yönünü öğretmen ve öğrenciler kadar Susuz halkı da iyi bilmektedir.

1907 Rusya doğumlu, Susuz köyünden Mehmet Zengül enstitü günlerini anlatırken, eğitmen kursuna gitmediği için, aradan geçen yarım yüzyıldan fazla süreye karşın halen kendisine kızıyor, hayıflanıyordu. Aklının çalışmadığını, çalışsaydı eğer o kursa gidip bir yıl sonra öğretmen olabileceğini düşünür. Ağanoğlu'nu yakından tanıyan Zengül, "Burayı o kurdu", "Laz adamıydı" diye anlattığı Ağanoğlu'ndan sonra oraya bir "çöp dahi ekilmediğini", hiçbir şey yapılmadığını üzüntüyle dile getiriyor. Ağanoğlu zamanında her türlü hayvanın yetiştirildiğini, sonra bütün bunların satıldığını söyleyen Zengül şöyle diyordu: "Devrilene kadar devam etti de [Ağanoğlu görevden ayrılana kadar], ondan sonra tabi ki sattılar işte..."[144]

Mualla Eyüboğlu Anhegger ise Ağanoğlu'nu şöyle anlatıyordu:

> Trabzon'dan ağır ceza reisi dedem Hamdi Eyüboğlu, Ağanoğlu'nun arkadaşıydı. Ağanoğlu'nun karısı doğum sırasında öldü. [Eyüboğlu, bu konuyu yanlış anımsıyor. Ağanoğlu'nun torunu Yüce Ağanoğlu'nun verdiği bilgiye göre, büyükannesi Hafize Hanım tifoya yakalanmış ve Cılavuz'da ölmüş. Ağanoğlu bir daha evlenmemiş.] Çok üzgündü ben Cılavuz'a gittiğim sırada. Çok sevgi dolu, neşeli, disiplinli, çocukları seven biriydi. İnşaatları kontrol ediyordum. Aynı zamanda inşaat yapmayı öğretiyordum.[145]

Ağanoğlu'nun öğrencileri, bugün bile ondan sevgiyle ve saygıyla söz ediyorlar. O, öğrencilerinin gözünde babacan, disiplinli, ama se-

Mehmet Zengül. (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

Mualla Eyüboğlu Anhegger ile Firdevs Gümüşoğlu birlikte. (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

Ağanoğlu, eşi Hafize Hanım ve çocuklarıyla birlikte Cılavuz'da. (Arşiv: Yüce Ağanoğlu)

vilen, güven duyulan, yenilikçi, "arılara şükran borcu" olan bir yönetici! Kars'a gelen kayak öğretmenini öğrencilere ders vermek üzere konuk edecek kadar ileri görüşlü ve yenilikçidir. Sonraları kayağı Kars'ta yapılan kayak yarışmalarında Kars Lisesi'nin önüne geçecek kadar iyi öğrenirler. Eğitim programında kaya tırmanışı olmadığı halde öğrencilere bu sporu da öğretme ve sevdirme yoluna gider. İçlerinde en başarılısı ise Halise Sarıkaya Apaydın'dır! Öğrencileri Ağanoğlu'nun çabasını ve emeğini boşa çıkarmazlar.

Sonuç olarak Ağanoğlu, "tez yürekli, yazıp çizmeden", bürokratik işleyişe birebir bağlı kalmayan, hatta Perihan Akçam'ın anlatısında da gördüğümüz gibi "kuraldışı" olarak kız öğrenciyi okula kaydeden, demokratik işleyişe değer veren, üretimi, hayvanları, doğayı seven bir insan. Aynı zamanda "yeni okula" inanmış ve mimarlarından biri olmayı benimsemiş. Halkın gözünde de oldukça önemli bir yeri var. Anadolu'da hiç kimse korktuğu, zarar gördüğü, sevmediği, değer vermediği insanın ismini çocuğuna vermez. Cıla-

vuz'da çocuklarına "Halit" ve "Direktör" adını veren insanların varlığı, Ağanoğlu'nun bu bölgeye yaptığı katkının sonucudur. Günümüzde de Cılavuz'da halk Ağanoğlu'ndan "Cumhurbaşkanı gibi bir insandır" diye söz ederek ona verdiği değeri dile getirmektedir.[146]

Öğretmenlerin Özellikleri

Günümüzde müfredat programları, ders kitapları, sınav sistemi, öğrenci-öğretmen ilişkileri ve öğretmen yetiştirme politikaları hemen her kesimin dile getirdiği başlıca toplumsal sorunlar arasında sayılır. Geçmişten alınacak dersler olduğunu, uzun yıllar öğretmenlik yapmış, sayıları giderek azalan geçmişin köy çocuklarından öğrenmek gerektiği kanısındayız. Onların dile getirdiği öğretmenin kimliği ve donanımı, üzerinde düşünülmesi gereken önemli ayrıntılar içermektedir.

Cılavuz Köy Enstitüsü mezunlarının söz birliği etmişçesine Ağanoğlu'yla ilgili yukarıda dile getirdiği nitelikler, Cılavuz'un öğretmenleri için de geçerlidir. Aydın Arıkök, bu öğretmenlerden biridir. Müdür yardımcılığı da yapmış olan Arıkök, Türkçe öğretmenidir. Talip Apaydın'ın Çifteler Köy Enstitüsü'nde öğretmeni olan Arıkök uzun yıllar Cılavuz'da çalışır. Halise Sarıkaya Apaydın ilk okuma zevkini Arıkök'ten alır.[147] İsa Öztürk'ün de en sevdiği öğretmen Arıkök'tür, onu "adı gibi aydın kafalı" bir kişi olarak tarif eder. Sabahattin Ali'nin kitaplarını ilk kez onun sayesinde okur, edebiyatta gerçekçi akımı ilk kez ondan öğrenir. Öztürk'ün yazdığı öyküleri ilk o okur ve düzeltmeleri yapar. Öğretmenini çok çalışkan bir kişi olarak anlatan Öztürk, Arıkök'ün üstlendiği görevler arasında enstitü kooperatifinin de olduğunu söyler. Arıkök her cumartesi yazın dışarıya, kışın ise içeriye masa koyar, öğrencilere ailelerinden posta havalesiyle gelen parayı bir deftere kaydeder ve dağıtır. Ancak Arıkök, öğrencinin istediği parayı hemen vermez, öğrenciyle pazarlık yapar. Çocuğun zaten az olan harçlığını yersiz yere harcamasını önlemeye ve harcamayı uzun süreye yaymaya çalışır: "Kaç kuruş istiyorsun? Ne alacaksın, ne yapacaksın? Biz sana kalem, defter, kâğıt, ne lazımsa hepsini bedava veriyoruz, yemekler de doyurucu" der.[148]

IHT Arşivi- D4/46-3/B/EB ef. 1/1

Cılavuza gelirken

Manasına tam denk yeni bir ülkü peşinde
Koştuk; demedik: " Tehlike var, şarktır, uzaktır."
Zor,güç hiç olurken bizdeki iman ateşinde,
Dostlar bize derlerdi:
"- Yazık,gitme ıraktır!.
"Tam üç kadın, üç yavru, düşün, neyler hudutta?
"Gel, gitme soğuk yerlere bir dost sözü tut ta!
"Bir harp hızı var şarktaki şimşekli bulutta;
" Sen asker olursan bu küçükler kalacaktır."

- Mantıkla benim ülkümü öldürme,nolursun !
Yurt kaygısı varken bunu nerden de bulursun?
Herşey ve çocuklar, kadınım bir yana dursun;
En önce düşüncem bu güzel yurt, bu ocaktır!

Yurdun bu çorak bölgesi kurtuldu henüz dün;
Tekrar buranın hicrine kail mi ki gönlün?
Öyleyse denilmez bu giden yoleuya sürgün;
İmarına koşmak bize borçtur, ona haktır!

Yurt sevgisinin bende alevleştiği tavdır;
Her aşkı, o, örten, kapatan bir yüce lâvdır.
Aydın! Bugün, ömründeki en zorlu sınavdır,
Vur, çık şu geçitten ki yolun bak, yüzün aktır!

-Aydın Arıkök-

IHT Arşivi- D4/46-3/B/EC ef. 1/1

Ö Ğ Ü T

-Köy Enstitüsü talebelerine:-

Derhal işe saldır oğlum, çalışmaktan bıkma hiç;
Varsın olsun fırtına,kar,tipi,bora ve yağmur.
Günlük işi bitirmeden atölyeden çıkma hiç;
Varsın olsun ellerin de, elbisen de toz, çamur.

"San'at altın bileziktir, aynası iş insanın;"
Meçhullerle dolsa bütün, üzülme hiç, dört yanın;
Bilgiyle iş birleşince meçhul kalmaz, inanın!
Sağlam bilgi sahibine atî verir ışık, nur.

Yeni birşey öğrenilmez dinliyerek, bakarak.
Öğrenmenin en iyiği alnından ter akarak
Haşir, neşir olmakladır, iş içinde, muhakkak.
Bunun için işte burda kitap işle okunur.

Kuru öğüt, nazariyat köye vermez bir fayda;
İlim, hüner ateşinde erir zor da, kolay da..
Bu sayede oturacak Türk Köylüsü sarayda;
Artık görsün yaşamakta biraz rahat ve huzur.

Çocuklarım, bilgiyi de, hüneri de sevmeli;
Bunlar köyü yükseltmenin iki mühim temeli.
Bu iki şey yapar ancak köyleri yurt güzeli;
Bu iki şey verecektir köye sevinç ve sürur.

Köyün kara talüini ak ederken ilerde,
Rast gelirsen bir güçlüğe, bir engele, bir derde,
Kazandığın maharetle bunları yok eder de
Hissedersin zaferine karşı haklı bir gurur.

Cılavuz: -Aydın ARIKÖK-

Öğretmen Aydın Arıkök'ün Cılavuz Köy Enstitüsü'nde çalışmaya başladığında yazdığı iki şiir dönemin idealizmini, insan ve vatan sevgisini yansıtmaktadır. Tarih belirlenemedi. (Arşiv: İsmail Hakkı Tonguç)

Arıkök'ü "Babaydı, çok temiz bir insandı" diye anlatan Ramis Başar, "Yırtık Faturalar" adlı okuma parçasıyla ilgili yaptığı çalışma nedeniyle "iftihar" listesine yazıldığını belirtir. Arıkök, Türkçe dersinde her hafta başarılı olan öğrenciyi başarısından dolayı ödüllendirir: "Gurur vericiydi... Unutulmayacak bir şeydi..."[149]

Aydın Arıkök'ü ve Cılavuz'da tabiat bilgisi dersi öğretmeni olan eşi Binnaz Arıkök'ü sevgi ve saygıyla anımsayanlardan biri de Osman Nuri Alper'dir. Alper'e göre öğretmen öğrenci ilişkisi, baba çocuk, anne çocuk ilişkisi gibidir. İş dersi öğretmeni Neriman Hanım ve coğrafya dersi öğretmeni Fatma Buzcular sevgiyle anımsanan öğretmenlerdir.[150]

Öğretmen öğrenci ilişkisindeki içtenlik, öğretmenlerin öğrencilere çok yakın olmalarıyla ilgilidir. Bu öğretmenler, hastalanan öğrencilere de büyük bir özen gösterirler. Örneğin Nizamettin Göçmen'in gözleri yetersiz ışık sonucu kanlanır ve batma olur. Sonra da ışığa ve yazıya bakamaz hale gelir. Bütün öğretmenler onun bu durumuyla ilgilenirler. Özellikle Fatma Buzcular onu her gün revire götürüp pansumanını yapar. Hastalık geçmeyince de Kars Devlet Hastanesi'ne tedavi için gönderilmesini sağlar.[151]

Öğretmenlerin öğrenciye yaklaşımlarındaki sevgi ve destekleyici tutum, onları başarılı ve kendilerine güvenen insanlar haline dönüştürür. Onlar, öğrencilerinin eksiklerini ve sorunlarını fark eden öğretmenlerdir. Halise Sarıkaya Apaydın'ın yaşamını değiştiren, kişiliğini oluşturan öğretmenlerden biri de Cılavuz'da eğitim şefi olan Asım Artun'dur. Apaydın ilkokul günlerinde oldukça çekingen, kendisine yapılan bir haksızlığı dile getirmeye korkan bir çocuktur. Hatta ilkokulu bitirirken sınıfta herkesin notları hesaplanır ve birincinin kim olduğu saptanır. Apaydın'ın notları yanlış hesaplandığı için bir başka öğrenci birinci seçilir. Arkadaşlarından birinin "Halise'nin notu daha yüksek" diye uyarısı sonucunda öğretmen onun notlarını tekrar hesaplar. Böylece Halise birinci olur. Bu yanlışı dahi söyleyemeyen, yazılı sınavlarda başarılı, sözlülerde başarısız bir çocuktur. Apaydın o günler için "Konuşma yeteneğim yok, hiç yok..." demektedir. Ama Cılavuz'a geldiğinde, Asım Artun öğrencisinin bu yanını fark eder. Onu yanına çağırır, "Yarın

öğrencilerinin karşısında nasıl konuşacaksın?" diye kaygısını dile getirir. Bundan böyle bütün şubelerin temsillerinde rol alacağını ona bildirir: '"Seni sahneye çıkaracağım ve sen bu sıkılganlığını unutacaksın.' Çok memnun oldum. Ama çok zor, tabi... Ya şiir okuyacağım, ya temsilde görevim olacak, ya milli oyunda oynayacağım. Yani muhakkak. Sürekli görev verdi bana. Yani taa o zaman kırıldı bu... Hiç bir sıkılganlık çekmeden, hayatım boyunca çok yararlandım..."[152]

Kâzım Arıcı'ya göre öğretmenlerin bir başka özelliği ise dersleriyle yaşam arasındaki bağı çok iyi kurmalarıdır. Öğretmenler, öğrencilerin her konuda bilgilerini artırıcı ve farkındalıklarını yükseltici bir eğitim yöntemini yaşama geçirirler. Örneğin 1943-1944 yıllarında savaş devam ederken sosyal bilgiler dersi öğretmeni derse beş on dakika erken gelir, dünyada olan bitenleri anlatır. Herkesi konuşturarak fikirlerini alır, en sonunda tartışmanın özetini yapar ve dersine ondan sonra başlar. Fizik öğretmeni Remzi Çakır da benzer bir eğitim yöntemini benimser. Lüks lambasının ışığında ders yapıldığı yıllarda Çakır, "hem fizik dersini işleyeceğiz, hem okulu ışığa kavuşturacağız" diyerek elektrik santralinin yapım planını öğrencilere müjdeler. Yapı dersi öğretmeni İsmail Güçlü, binanın nasıl yapılacağını uygulamalı olarak öğretir:

> Böyle kaba konuşurdu... "Çocuklarrr gelin buraya" diye bağırırdı. [Kahkahayla gülüyor.] "Bu sıva böyle atılır", efendim "bu taş böyle koyulur", inşaat yapıyoruz... "Bu sıva böyle mi yapılır, hele al bakayım malayı eline, at bakim Kâzım." Atarım yarısı yere, yarısı duvara... "Yog öyle atılmaz" der, "böyle atılır." Bizzat elimizden tutar adam, öğretirdi...[153]

Arıcı'ya göre, bu öğretmenlerin bir kısmı Erzurum yetim mektebi olarak bilinen öğretmen okulundan yetişirler. Savaşlardan ve kırımlardan sonra sahipsiz kalan Ermeni, Rum ve Türk çocukları burada yetiştirilmiş ve öğretmen olmuştur. Arıcı'ya göre oradan mezun olan 5-6 öğretmenleri vardır, onlar çok farklı ve kültürlüdür: "İşte bu fizik öğretmenliğini yapan Remzi Çakır, milletvekili oldu sonradan. Bu adam işte, oranın çocuğudur."[154]

Ramis Başar'a göre Remzi Çakır'ın eli her işe yatkındır. Bir cebinde pense, bir cebinde kerpetenle dolaşır. Cılavuz'daki akarsudan elektrik santrali yapım işini de o üstlenir. Sonraki bölümde göreceğimiz gibi, bütün öğretmenlerin ve öğrencilerin emeğiyle Cılavuz'un aydınlatılması sağlanır:

> [...] Hatta bir ara havuz yaptı derince, onun altını deldirdi, değirmen oluklarında böyle daralır. Su tazyikle çarka vursun diye yaptı, ilk denemede yıkıldı. Ondan sonra tekrar ikincisini yaptı ve enstitüye elektrik verdi. Enstitü ışıklandı. Bütün sınıflara, yatakhaneye elektrik geldi, her taraf aydınlandı, aydınlık oldu.[155]

Hüseyin Yılmaz öğretmenlerinin hepsinin iyi olmalarının yanı sıra disiplinli olduklarını da anımsıyor. Başlangıçta enstitüdeki öğretmenler, öğretmen okulu mezunudur. Yılmaz, bu öğretmenlerin birikimlerinin günümüz üniversite hocalarında dahi olmadığını düşünüyor. 1940'ların ikinci yarısından itibaren fakülte mezunu öğretmenler enstitülere atanmaya başlanır. Onun döneminde kırka yakın öğretmenden çoğu fakülte mezunudur. Yılmaz'ı okumaya teşvik eden öğretmeni Talip Apaydın'dır. Ayrıca Canip Akın, Şemsettin Ataman ve Nazım Esen öğretmenleridir:

> [...] Bize verdikleri insan sevgisi, memleket sevgisi... Onlar bazı şeyleri anlatırken, adamların gözleri dolardı. O zaman fakirdi ülke, Türkiye fakirdi, Doğu çok fakirdi, bugün de fakir, bugün de fakir... Öğretmen insanı yapan, yani insanı şekillendiren, insan yapan...[156]

Ziver Özdemir, Talip Apaydın'ın Türkçe öğretmenliğinin yanı sıra çok güzel mandolin çaldığını söylemekte, "hep çalsın isterdik" demektedir.[157]

Perihan Akçam, öğretmenin her şeyi bilemeyeceğini Cılavuz'da öğrenir. Öğretmen her şeyi bilemez ama bilmediğini de açıkça söyler. Örneğin matematik öğretmeni Mahmut Ünal sınıfta bazı problemleri çözemediğinde "Siz de çalışın, ben de çalışayım, geleyim" diyecek kadar kendine güvenlidir. Zaman zaman öğrenciler öğretmenlerin

Öğretmen, edebiyatçı Talip Apaydın, Firdevs Gümüşoğlu'yla birlikte Ankara'daki evinde. (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

çözemediği problemleri çözer, bu öğretmen için sorun olmaz! Öğretmenin tutumunun arkadaş gibi olduğu eğitim ortamı söz konusudur. Müfettişler sınıfı denetlemeye geldiği zaman da öğrenci öğretmen dayanışması yaşanır:

> Öğretmen bizden hiç bi şey saklamadığı için, biz öyle başarılı öğrenci oluyoduk ki müfettiş parmak ısırıyordu. "Nasıl yetiştirmiş helal olsun" diye söylüyordu. Fakat öğretmen belki iki ay önce anlattığı dersi anlatıyor olsun... Aaa hiçbir fire verilir mi! Müfettiş bööyle kala kalıyodu ve müfettiş gittikten sonra hiç unutmuyorum... [Kahkahayla gülüyor.] Öğretmen sınıfın ortasında "Ne diyim diyordu size, siz iyi öğretmen olursunuz, siz çok iyi öğretmen olursunuz, ne diyim size..." Yani, sonra orası bizim evimizdi. İnanmazsınız ama ben son sınıfta, biz üç kızdık mezun olurken. Artık ben ayrılıyorum. Nasıl ağlıyorum, iki gözüm iki çeşme. [...] Düşünebiliyor musun ben mezun olmuşum ama "kurtuldum" demiyorum, hayır ağlıyorum! İki ay sonra maaş alıcam, anamı da yokluktan yoksulluktan, kardeş kapısından kurtarıcam...[158]

Enstitülerde, aksi yöndeki genelgelere rağmen, öğretmenler arasında az sayıda da olsa öğrenciyi dövenler bulunur. Yine enstitülerde disipline konu olan çok az sayıda sorun yaşanır. Enstitü yönetimi bu sorunların büyümemesini ve öğrencilerin dışlanmamasını sağlama yönünde çaba gösterir. Bu sorunlardan birini yaşayan, disiplin kuruluna verilenlerden biri Hanlar Kızılkaya'dır. Onunla görüştüğümüz tarihte, ileri yaşına rağmen yerinde duramayan biri olduğu izlenimi edindik. Kızılkaya enstitüde öğrenci olduğu yıllardaki halini "çok atılgan"dım, "biraz geçimsizliğim de vardı" diye gülerek anlatır. Dersleri iyi olmadığı için bir dönem kaybeder. Bir bayram öğrencilerin izinli olarak evlerine gitmeleri üzerine, öğretmeninden izin ister. Defter, kalem alacaktır. Öğretmen de izin vermez. Öğretmene "Ardahanlılara, Şavşatlılara veriyorsun, bana niye vermiyorsun?" diyerek itiraz eder, hatta taş atar. Araya giren Öğretmen Zakir Güven "Hanlar, napıyorsun, dur!" diyerek onu durdurur. Ardından disiplin kurulu toplanır ve enstitüden uzaklaştırılır. Annesi enstitüden uzaklaştırıldığını öğrenince "Vah ocağımız battı, ocağımız battı!" diye ağlamaya, dövünmeye başlar. Hanlar, bu defa annesine bu haberi verene öfkesini yöneltir: "Sürmene bıçağım vardı o zamanlar, koştum, gidip bunu yakaladım, bıçağı çektim, 'Ben söylemedim' dedi." Sonunda Ağanoğlu'yla arası iyi olan bir köylüsü çözümü bulur! Hanlar'ı önüne katar, kendisi atla, o yaya Cılavuz'a gelirler. "Ağanoğlu beni çağırdı, 'Oğlum anlat' dedi." Kızılkaya, Ağanoğlu'nu ikna eder, enstitüye devam etme izni çıkarır. Son sene bütünlemeye kalır. Köyüne döner, derslerine kendi geliştirdiği yönteme göre çalışır:

> Şimdi konuşmaya alışkın değilim, çekiniyorum, terliyorum, sıkılıyorum. Kitaplarımı alırdım, ekmek de alırdım, evlerimizin önü kayalıktır. Çıkıyordum oraya, okuyordum kitaplarımı. Karşımdaki o taşları canlı olarak arkadaşlar yapıyordum, büyük taşları da öğretmen yapıyordum. Öğretmen beni kaldırır derse, ben çıkıp selamımı veriyordum, anlatıyordum. Öyle anlata anlata kendimde bi değişiklik oldu... Kendime göre bir öğrenme metodu geliştirdim.[159]

Ramis Başar, enstitünün ilk yıllarındaki öğretmenlerin çok değerli olduğunu belirtmektedir. Öğretmenlerinden Hikmet Soydan, kendilerinden sadece üç yaş büyüktür; Fransızca öğretmeni, Yunanistan'dan göçmen olarak gelen Şevket Buzcular'dır. O da çok genç bir öğretmendir. Tarım öğretmeni Zakir Güven, müzik öğretmeni Selim Bilgen çok iyi insanlardır. Selim Bilgen onlara her türlü enstrümanı çalmayı öğretir. Dokuma öğretmeni İsmet Bey [usta öğretici olmalıdır] ve Kemal Soydan, Başar'ın anımsadığı öğretmenlerdir.[160]

Cılavuz'da öğretmenler, öğrencilerine okuma kültürünü hemen bütün derslerde vermeye çalışır; öğrencilerin çok okuması teşvik edilirdi. Bu derslerin başında Türkçe gelir. Türkçe derslerinde kendi yazarlarımızla birlikte evrensel yazarlar ve düşünürler okunur, tartışılır. Öğretmenler, öğrencilerin okudukları üzerine düşünce geliştirmelerine ortam yaratmaya çalışırlar. Talip Apaydın verdiği derslerin birinde, peş peşe üç ders Dostoyevski'yi, sonraki derste de Namık Kemal'in eserlerini inceler. Bir ders arasında öğrenciler kendi aralarında "Namık Kemal'e bir ders, Dostoyevski'ye üç ders ayırdı, neden acaba?" diye konuşurlar. Derste öğretmene sormaya karar verirler. Kâzım Çakmur bu soruyu derse girdiğinde Apaydın'a yöneltir. Çakmur, öğretmeninin renginin bembeyaz olduğunu söyler. 1946'da Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nden Cılavuz'a atanan Apaydın, artık enstitüler lehindeki havanın değişmeye başladığı, Yücel ve Tonguç'un yerine enstitü karşıtlarının görevlendirildiği ortamda bu dersleri yapmaktadır. Sovyet düşmanlığının hızla arttığı, ırkçı-milliyetçi eğilimlerin güçlendiği yıllardır. Bu nedenle Apaydın, öğrencisinin sorusunun arka planındaki tartışmayı çok iyi bilir. Ama soruyu sakin bir biçimde "Biz eserlerine göre yazara ders saati ayırıyoruz. Arkadaşlar, Namık Kemal'in çok kültürü yok. Bu gerçekleri konuşmak lazım, ama öteki adam dünya çapında eser vermiş" diye yanıtlayarak öğrencilerini ikna eder.

Cılavuz'da öğrencilerin köye ve köylüye yabancılaşmamalarını sağlamaya özen gösterilir. Köyün canlandırılması ve kalkındırılması onların ana konularıdır. Özellikle son sınıflara doğru öğretmenler öğrencilere yönelik hayali atamalar yapar ve atama yapılan köylerdeki sorunların nasıl çözüleceği tartışılır. Böyle bir uygulama sırasın-

da Remzi Çakır, öğrencilerden Kâzım Çakmur'u da bir köye atar. Çakmur bu atamaya itiraz eder, "Ben bu köye gitmem" der. Öğretmen neden gitmek istemediğini sorduğunda, "O köyü her gün su götürüyor" diye yanıtlar. Remzi Çakır cevap olarak şu sözleri sarf eder: "Aaa biz seni bunun için yetiştiririz, sen burda yetişeceksin, bilgi sahibi olacaksın, o köye gideceksin. O selin önünde, sen set olacaksın." Çakmur, anlatısını "Hiç unutamam bu lafları! Bu öğretmen çok iyi bir öğretmendi, Sarıkamış'ın Yağbasan köyündendi..." diyerek tamamlar.[161]

1951 yılında Cılavuz'da öğrenci olan Rasim Bakırcıoğlu, enstitülerin artık bozulmaya başladığı günlerin tanığı olur. "Laf aramızda, artık o demokratik düzen yoktu" demektedir! Tonguç'un talimatına rağmen 1946'da, sık olmasa da öğrenciye yönelik şiddet uygulandığı anlatılarda karşımıza çıkar. Ancak bu yıldan sonra enstitüde "sıra dayağı" görülür: "İkinci sınıfta beden eğitimi öğretmeni, iriyarı bir adam sıra dayağına çekti bizi. Birisi bir şey söyledi, ben kimin söylediğini duymadım, yanımdakiler de söylemedi. Kim söyledi diye sordu, ses yok, sınıftan çıkın dedi pat pat pat..." Bakırcıoğlu, dayak atan öğretmenin yanı sıra çok iyi öğretmenleri de olduğunu, bunlardan Nevvare Ünsal, Mehmet Dündar, Behçet Güler'i çok iyi anımsadığını belirtir. Nevvare Ünsal'ın tabiat bilgisi dersinin çok eğlenceli geçtiğini, uygulamalı ders yaptırdığını anımsar. Bu derste her öğrenci bir hayvanın resmini yapar, bu resimler sonradan sınıfa asılır; Bakırcıoğlu'nun yaptığı kırlangıç resmi de öyle. Bakırcıoğlu, "Basit de olsa yapmaya yöneltmek, çok farklı bir etki bırakıyor insanın üstünde" diyor. Behçet Güler, Türkçe dersinde öğrencilere sadece şiir yazacakları bir defter aldırır. Her öğrenci sevdiği, beğendiği bir şiiri her hafta defterine yazar. Böylece şiir okumaya, yazmaya ilişkin beceri ve beğeni oluşturulur. Yine bu derslerin yaşamla bağı olmasına önem verilir. Örneğin coğrafya dersi için coğrafya dersliği bulunur. Öğretmenleri Mualla Hanım haritayı etkin olarak kullanır, öğrenciyi de derslerinde aktif hale getirir: "O dönemde, gözümüze hitap edenleri unutmuyorum."[162]

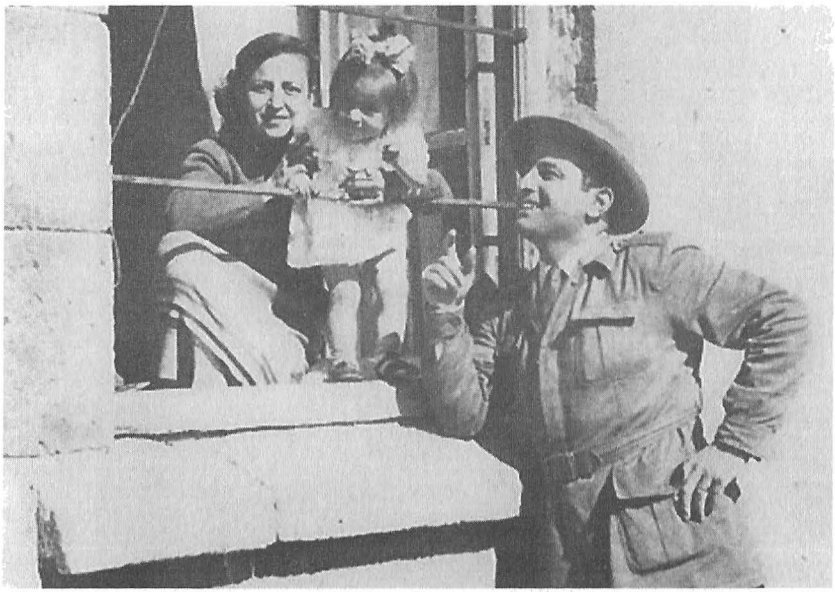
Nevvare Ünsal'ı saygıyla anımsayanlardan biri de Hasan Özkan'dır.[163] Öğrenciler arasında Nevvare Öğretmen'e taktıkları ad

Nevvare Uğuralp ve Ali Vehbi Ünsal, Cılavuz'da öğretmenlik yaparken tanışırlar ve burada evlenirler. İki öğretmenin Kars'ta evlendikleri gün çekilen fotoğraf, 19.02.1949. (Arşiv: Ünsal Ailesi)

Nevvare Uğuralp Ünsal ve Ali Vehbi Ünsal, 2010. (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

Ali Vehbi Ünsal, Nevvare Ünsal ve kızları Tülin, Cılavuz Köy Enstitüsü'ndeki evlerinde. (Arşiv: Ünsal Ailesi)

"ana"dır. Özkan, onun davranışlarını hem kendi çocuklarına, hem de öğrencilerine aşılamaya çalıştığını belirmektedir. Öğretmeninin öğretim yöntemine dikkatimizi çeken Özkan'a göre, Nevvare Ünsal öğrencilere ödev verir. Ödevleri inceledikten sonra mürekkepli "yeşil" bir dolmakalemle not verip imzalar ve öğrenciye ödevi iade eder. Bu durum öğrencinin yaptığı işi yabancılamamasına da katkıda bulunur. Özkan'ın ödev kâğıdını bugün bile saklamasının nedeni, öğretmenine olan saygı ve sevgisidir.

Özkan, öğretmenlerden Asım Artun'un nasıl bir yöntem uyguladığını anımsamamakla birlikte, diğer dersleri ihmal edip onun dersini çalışmaya başladıklarını dile getirmektedir! Beden eğitimi dersi öğretmeni Kayhan Tümer'i sert mizaçlı, bağırıp çağıran biri olarak anımsar. Özkan'a göre Tümer, sporla ilgilenen öğrencilerin dışındakiler tarafından pek sevilmez. Ancak bir olay öğretmenlerine karşı saygı duymalarını sağlar. Sonbaharda bir cumartesi günü derse girerler;[164] 15-20 dakika geçer geçmez kampana çalar, yangın çıkmıştır. 1.000 kişiye hizmet veren yemekhane yanar. Öğretmenler büyük bir özveriyle yangına müdahale ederler. Bu arada Kayhan Öğretmen'in

Öğretmenlerden Bedia Kars, Nevvare Ünsal'ın Cılavuz'da doğan kızı Tülin'le beraber. (Arşiv: Ünsal Ailesi)

kolu kırılır, ilk müdahale yapıldıktan sonra Kars'a doğru yola çıkar. Bu arada öğrenciler haftanın son günü tören için toplanır, İstiklal Marşı'nı söylemeye başlarlar. Marşı duyan öğretmen, Kars yönündeki virajdan çıkan arabayı durur, İstiklal Marşı bitince yoluna devam eder: "Bu manzara hepimizi duygulandırdı. Bu konuyu unutamıyorum. Adam acı içinde kıvranıyor, ama bayrağı selamlıyor!"[165]

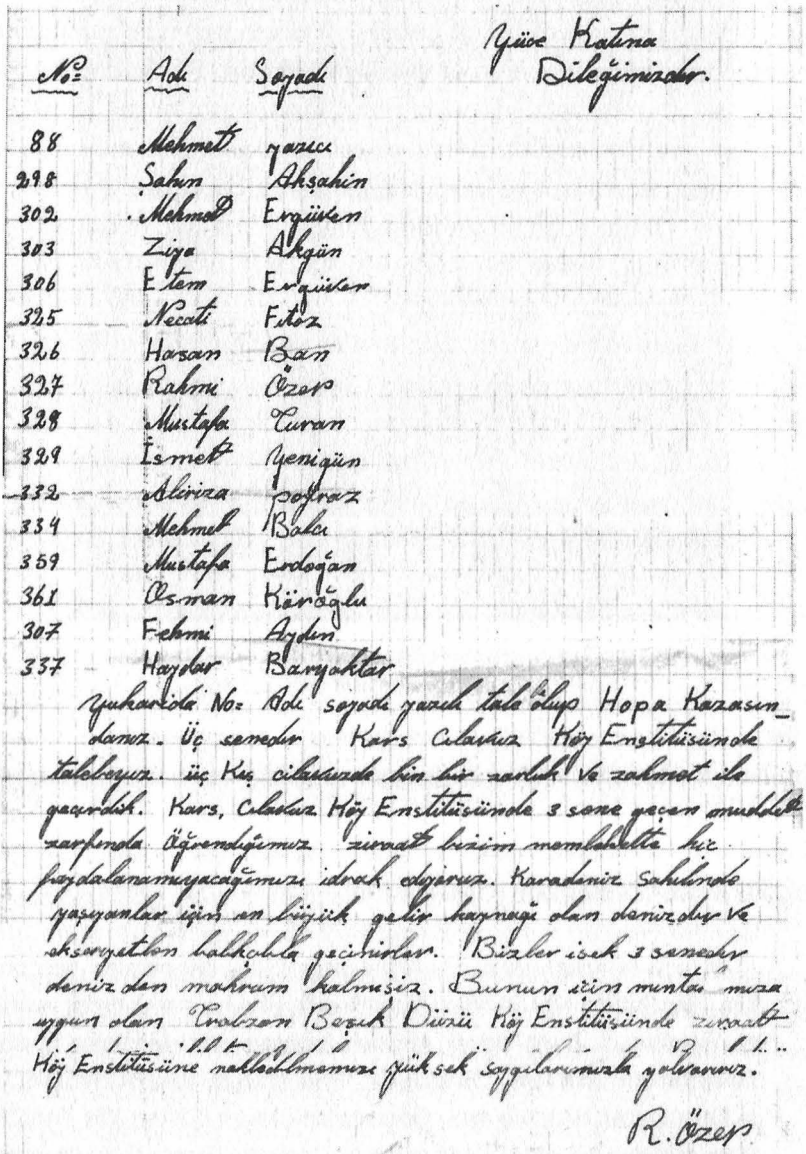
Görüleceği gibi öğrenci öğretmen ilişkisinde yüz yüze, oldukça yakın ilişkiler söz konusudur. Öğrenci öğretmenini yol gösteren, öğrenme araçlarını kendisine veren kişi olarak görüyor. Nitekim öğretmen de kendisini öyle görüyor. Öğretmen çözemediği problem söz konusu olduğunda, "ben çalışacağım, siz de çalışın" diyebilecek kadar özgüvene sahip. Öğrenci de öğretmenine karşı güven duyuyor, ona saygı ve sevgi besliyor. Bilmediği konular söz konusu olduğunda öğrencinin gözünde öğretmenin değeri azalmıyor. Öte yandan öğrenciler duygularını ve düşüncelerini açıklıkla öğretmenlerine iletebiliyorlar. Kaldı ki sorunlar çözülmüyorsa şikâyetlerini Ankara'ya,

Öğretmen Bedia Kars, yerde oturan Öğretmen Nevvare Ünsal.
(Arşiv: Ünsal Ailesi)

"baba" bildikleri Tonguç'a yazabiliyorlardı. Bu mektupların bir kısmında Cılavuz'daki eksikler, yanlışlar bildiriliyor; hatta öğretmenler bile Tonguç'a şikâyet edilebiliyordu. Apaydın'ın bu mektuplarla ilgili ilginç bir gözlemi olur. Tonguç'u Ankara'da ziyaret ettiğinde gördüklerini bir eserinde şöyle anlatır:

> En uçta ben duruyordum. Bir telgraf uzattı: "Şunu oku bakalım" dedi okudum. "Biz Ortaklar Köy Enstitüsü öğrencileriyiz. Bize her sabah çorba veriyorlar. Yiyemiyoruz. Zeytin ekmek versinler. Saygılarımızla ellerinizden öperiz." "Dinlediniz mi?" diye sordu. "Evet" dedik. "Peki, şimdi de şunu oku bakalım." O da bir mektuptu. Herhalde aynı gün postadan çıkmıştı. Cilavuz Köy Enstitüsü öğrencilerinden geliyordu. Rastlantıya bakın, onlar da her sabah zeytin ekmek yemekten şikâyetçiydiler. Çorba istiyorlardı. 'Bu enstitülerin yöneticileri hatalı iş yapmışlar' dedi. 'Kars çevresinin çocukları sabahları çorba içmeye alışkındır. Onlara her gün zeytin ekmek vermek olmaz. Ege Bölgesi'nin çocukları da zeytin ekmeğe alışkındır... İşe alışkanlıklardan başlamak gerek.[166]

Yüce Katına
Dileğimizdir.

No:	Adı	Soyadı
88	Mehmet	yazıcı
298	Şaban	Akşahin
302	Mehmet	Ergüven
303	Ziya	Akgün
306	Ekrem	Ergüven
325	Necati	Fidoz
326	Hasan	Ban
327	Rahmi	Özer
328	Mustafa	Turan
329	İsmet	Yenigün
332	Alirıza	Poyraz
334	Mehmet	Bala
359	Mustafa	Erdoğan
361	Osman	Karaoğlu
307	Fehmi	Aydın
337	Haydar	Baryaktar

Yukarıda No: Adı soyadı yazılı talebeleriniz Hopa Kazasın-
danız. Üç senedir Kars Cılavuz Köy Enstitüsünde
talebeyiz. Üç kış cılavuzda bin bir zorluk ve zahmet ile
geçirdik. Kars, Cılavuz Köy Enstitüsünde 3 sene geçen mevsimle
zarfında öğrendiğimiz ziraat bizim memleketle hiç
faydalanamayacağımızı idrak ediyoruz. Karadeniz sahilinde
yaşayanlar için en büyük gelir kaynağı olan denizdir ve
ekseriyetlen halkımız geçimlerini Bizler ise 3 senedir
denizden mahrum kalmışız. Bunun için mıntaka muna
uygun olan Trabzon Beşikdüzü Köy Enstitüsünde ziraat
Köy Enstitüsüne nakledilmemiz yüksek saygılarımızla yalvarırız.

R. Özer

Tonguç'a gönderilen mektuplardan bir örnek. Bu mektupta görüleceği gibi, Hopalı öğrenciler deniz hasreti çekmekte, aldıkları eğitimin bölgelerinde pek karşılık bulmayacağından yakınmakta ve Beşikdüzü Köy Enstitüsü'ne gönderilme taleplerini dile getirmektedirler. (Arşiv: İHTBV)

Cılavuz Köy Enstitüsü'nün öğretmenleri de öğrencileri gibi savaşlar, göçler yaşamış, yoksulluk çekmiş ve ülkenin içinde bulunduğu yazgıyı dönüştürmek için yola çıkan insanlardır. Bunlardan Remzi Çakır, savaşlar sonunda anasız babasız, kimsesiz kalmıştır. Kimsesiz çocuklar için Erzurum'da açılan öğretmen okulundan mezun olur. Selim Bilgen de yoksul ve kimsesiz kalmış bir çocuktur. O da Sivas Öğretmen Okulu'ndan mezundur. Bilgen, ilkokul öğretmeni olarak eğitim aldığı halde, bir müzisyen kadar birikimli ve bilgilidir. Öğrencilerin mutlaka bir enstrüman çalmasını sağlamakla kalmaz, yetenekli olanların da sivrilmesini sağlar ve kendilerini geliştirmelerine destek olur. Cılavuz Köy Enstitüsü'nde çok sayıda enstrümanın olduğu bir müzik odası bulunmaktadır. 1940'ta Cılavuz'daki müzik odasında bir de piyano vardır. İşçi Kâzım Zeyrek o günlerin tanığıdır. Biz henüz sormaya fırsat bulamamıştık ki izlenimlerini şöyle anlattı: "Kocaman sofra kadar piyano vardı, on parmaklan çalirdiler. Biz de dinlerdik. Çook serbes idi."[167] 1941 yılında *Kars Gazetesi*'nde yayımlanan yazıda da enstitüde piyano olduğu görülüyor.[168] Piyanonun ne zaman ve kimin tarafından alındığına ilişkin bilgiye ulaşamadık. Fakat akıbeti konusunda kesin bir bilgiye ulaştık. 1965 yılında öğretmen okulundan mezun olan Yakup Maral, müzik odasında siyah büyük bir piyano olduğunu anımsıyor:

> Şu anda gördüğünüz piyano, bizim müzik odamızdaki piyanoydu, yeni alınmıştı o zaman. Eski konser piyanosu diye adlandırdığımız, markasını bilmiyorum, siyah üçayaklı bir piyano vardı, çok güzel bir görünümü vardı. Hatta onun üzerinde biraz çalışırdım da... Bazı tuşları çalışıyordu yani, beş on tanesinden ses çıkıyordu, diğerleri bozulmuştu onun. Onarımı için gelen paraya, şu anda görmüş olduğunuz piyanoyu almışlardı. [KKAÖL'deki kütüphanede kilitli bulunan piyanoyu kastediyor.] Fazla ayrıntısını bilmiyorum, sadece bize yansıyan kısmı onun onarımı için gelen parayla, yeni bir piyano almaya karar veriyorlar, onarmıyorlar. O piyano, çok uzun bir zaman yani, 80'li yıllara kadar okulun deposundaydı biliyorum, sonra kayboldu, yok! Şimdi benim hatırladığım, iki kez hurda olarak sattılar. Yani okula ait, eski işte, Köy Enstitüsü'nde kullanılmış, daha sonra zamana uygun olmayan miladı dolmuş diye adlandırılan, ambara kaldırılmış olan şeylerin hepsini hurda olarak sattılar. Bir bakıma tarihe hurda gözüyle baktılar diyelim..."[169]

Cılavuz'un öğretmenlerinden bir grup. En önde sağda Selim Bilgen.

Müzik öğretmeni Bilgen'in dünya çapında trompet sanatçısı oğlu Erden Bilgen, anne ve babasının yaşamlarının en mutlu günlerini Cılavuz'da geçirdiklerini belirtmiştir. Selim Bilgen'in yaşamına kısaca bir göz atalım. Bu yaşamöyküsü, bireyin yaşamı ile yaşamdaki duruşu ve yapıp ettikleri arasındaki bağı göstermektedir:

> Selim Bilgen 1912 yılında Priştine'de doğdu. Daha kundakta bebek iken Balkan Savaşları nedeni ile annesi ve yakınları ile Türkiye'ye göç ediyorlar. Devlet, kendilerini Gönen ilçesi civarına yerleştiriyor. Priştine'de kalan babası ise, savaşta şehit oluyor ve geri dönemiyor. Türkiye'ye gelişlerinden bir yıl sonra annesi de vefat edince, Selim, Ahmet ve Mehmet üç erkek kardeş öksüz kalıyorlar. Önceleri annelerinin erkek kardeşi, daha sonraları da büyük ağabeyleri Mehmet, kardeşlerine bakmaya çalışıyor. Selim ve Ahmet, daha 5-6 yaşlarında iken çalışmak zorunda kalıyorlar. Bu nedenle de Selim ilkokula ancak 12 yaşında iken başlayabiliyor. Yoksulluk içerisinde geçen çocukluk ve ilkokul günlerinden sonra kardeşi Ahmet ile birlikte İstanbul'a gemi ile geliyorlar. Kendi başlarına okul araya araya şu anda Marmara Üniversitesi Rektörlük binası olan, zamanın Haydarpaşa İlköğretmen Okulu'nun binasını buluyorlar... Kayıtların kapanması nedeni ile okula alınmak istenmeyen iki kardeşi, sürekli ağlamaları nedeni ile okul müdürüne götürüyorlar. Okul müdürü, her iki kardeşin velisi olarak kendisini gösteriyor ve onları okula kaydediyor.

Sağ başta önde uzanan Selim Bilgen, eşi Nezaket Bilgen (soldan üçüncü).
(Arşiv: Erden Bilgen)

Öğretmen Okulunda Selim, daha çok müzik ve spor ile, ağabeyi Ahmet ise Müzik ve Edebiyat ile ilgilenir. İyi derecede futbol oynayan Selim Bilgen, okulun bitmesine birkaç ay kala arkadaşları ile birlikte bir maçta çıkan kavga nedeni ile hep birlikte Sivas Öğretmen Okulu'na gönderilirler. Bu nedenle kardeşi Ahmet ile yolları ayrılır. Birkaç ay sonra Selim Bilgen Sivas Öğretmen Okulu'nu bitirdiğinde tayini Kars'a çıkar. Gazi İlkokulu'nda öğretmenlik yaparken aynı zamanda ortaokul ve lisede müzik öğretmenliği yapmaktadır. İki yıl sonra Susuz Köyü'ne okul müdürü olarak tayin edilir. Bu sırada tamirat aşamasında olan Cilavuz Köy Enstitüsü biter bitmez de enstitüye müzik öğretmeni olarak atanır. Okulda gerek spor, gerekse müzik konusunda çok aktif çalışmalar gerçekleştirir. Mandolin öğrencilerini yanına alarak Türkiye'nin çeşitli bölgelerini onlara (özellikle Batı'ya) tanıtmak üzere geziye götürür. İstanbul Büyükada'daki öğrencileri ile çekilen fotoğraf, bu gezilerden bir tanesidir. Enstitüde hem müzik ve beden eğitimi, hem de öğretmen eksikliği nedeni ile diğer dallarda derslere girer. 1940 yılında eşi Nezaket Bilgen (Tepedelenli) ile evlenir. Cilavuz'da dokuz yıl kalırlar. Burada çocukları; Özgen, Gönen, Esen ve Erden doğarlar. 1949 yılında Cilavuz'dan ayrılır, tekrar Kars'a dönerler. Kars'ta Ziya Gökalp İlkokulu'nda öğretmenlik yapar. 1952 yılında tayinini memleketi olan Gönen'e ister ve tayini aynı yıl gerçekleşir. 1969 yılına kadar görev yapan Selim Bilgen, Gönen İlköğretim Müdürlüğü'nden emekliye ayrılır. 25 Haziran 1996'da Gönen'de vefat eder.[170]

Sağ başta Selim Bilgen, çocuklarıyla birlikte. (Arşiv: Erden Bilgen)

Ortada Selim Bilgen, sağda oturan Nezaket Bilgen,
Cılavuz Köy Enstitüsü günleri, 1 Ocak 1947. (Arşiv: Erden Bilgen)

Sol başta Nezaket Bilgen, Cılavuz'da bir gün, 1945. (Arşiv: Erden Bilgen)

Cılavuz'da öğrenciler gibi öğretmenler ve aileleri de sık sık kayak yaparlar. Soldan birinci Selim Bilgen, üçüncü Halit Ağanoğlu. Sağ baştan ikinci Nezaket Bilgen. (Arşiv: Erden Bilgen)

Görüldüğü gibi Selim Bilgen'in yaşantısı, o yıllarda pek çok çocuğun ve gencin yaşantısıyla benzerlik taşır. Bilgen'in ve ağabeyinin kimsesizliği, yoksulluğu ve okumaya ulaşma mücadelesi ile enstitü öğrencilerinin, özellikle Dursun Akçam, Ümit Kaftancıoğlu, Şemsettin Şirinoğlu (Küçük) ve Ali Osman Alkanlar'ın o kadar fazla ortak yanı bulunuyor ki... Eğitime ulaşmak için mücadele ediyorlar... Belki de bu nedenle öğrenciler, Selim Bilgen'den, Remzi Çakır'dan, Aydın Arıkök'ten ve diğer öğretmenlerden hâlâ saygı, sevgi ve özlemle söz ediyorlar. Onlar kuruluş günlerinin öğretmenleri olarak, Cılavuz'da taş taşımaktan bal üretmeye, fizik dersine, elektrik santrali yapımına dek her türlü işi öğrenciyle birlikte yapmışlar. Bu anlamda öğretmen öğrenci ikiliği ortadan kalkıp öğrenci öğretmen olmuş!

Cılavuz Köy Enstitüsü'ne sonraki yıllarda batıdan gelen başka öğretmenler de katılır: Nevvare Ünsal (Uğuralp), Bedia Kars, Nurettin Kars, Ali Vehbi Ünsal bu öğretmenler arasındadır. Bu öğretmenler de oradaki güçlükleri öğrencileriyle paylaşmayı bilmişlerdir. Üstelik de batıdan gelen gençler olarak, öğrencilerine başka bir pencere açmışlardır. Daha önce de değindiğimiz gibi, Cılavuz Köy Enstitüsü'nün açıldığı ilk yıllarda görev yapan öğretmenlerin hemen hepsi ilkokul öğretmenidir. Buna karşın iyi bir mühendis, fizikçi, ziraat uzmanı, veteriner kadar başarılı yapıtlar yaratmışlardır. Adı geçen bütün öğretmenler öğrenciye anne, baba, abla ve ağabey olmuşlardır. Kendi bilgilerinin yeterli olmadığı yerde öğrencinin bilgisine değer vermişlerdir. Dürüst olmayı, doğa sevgisini, insan sevgisini, "memleket" sevgisini onlara öğretmişler ve ilginç uygulamalar gerçekleştirmişlerdir: "Hayali tayinler" yaparak öğrencilerine bölgenin özelliklerini bilinçli bir biçimde yaşatmışlardır. "Selin önüne set olma" eğitiminin yanı sıra, cehaletin önüne de set olmayı onlara öğretmişlerdir. Bu nedenle de onlar hâlâ saygı ve sevgiyle anımsanıyor, tarihin bir döneminin yaratıcıları olarak yerlerini alıyorlar... Öğrencilerin de yaşamlarını benzer biçimde kurduklarını ve öyle yaşadıklarını sonraki bölümlerde göreceğiz.

Ancak Cılavuz'da bazı olumsuz uygulamalar da olduğu görülmektedir. Tonguç'un genelgesine rağmen yer yer anılarda karşımıza çıkan, bazı öğretmenlerin öğrencilere dayak attıkları gerçeğini de burada anımsatmakta yarar var. Köy enstitüleri sistemi bu tür şiddet

Öğretmenler bir arada. Sol başta Halit Ağanoğlu, 1941.

dolu davranışların ortadan kaldırılmasından yana, öğrenciye değer veren, öğrenci ve üretim merkezli bir uygulamadır. Bununla birlikte tek tek de olsa bazı olumsuz örnekler yaşanmıştır. Anlatılara dikkat edilirse bugüne kalan; üreten, araştıran, bilgili ve sevgi dolu öğretmenlerin adlarıdır.

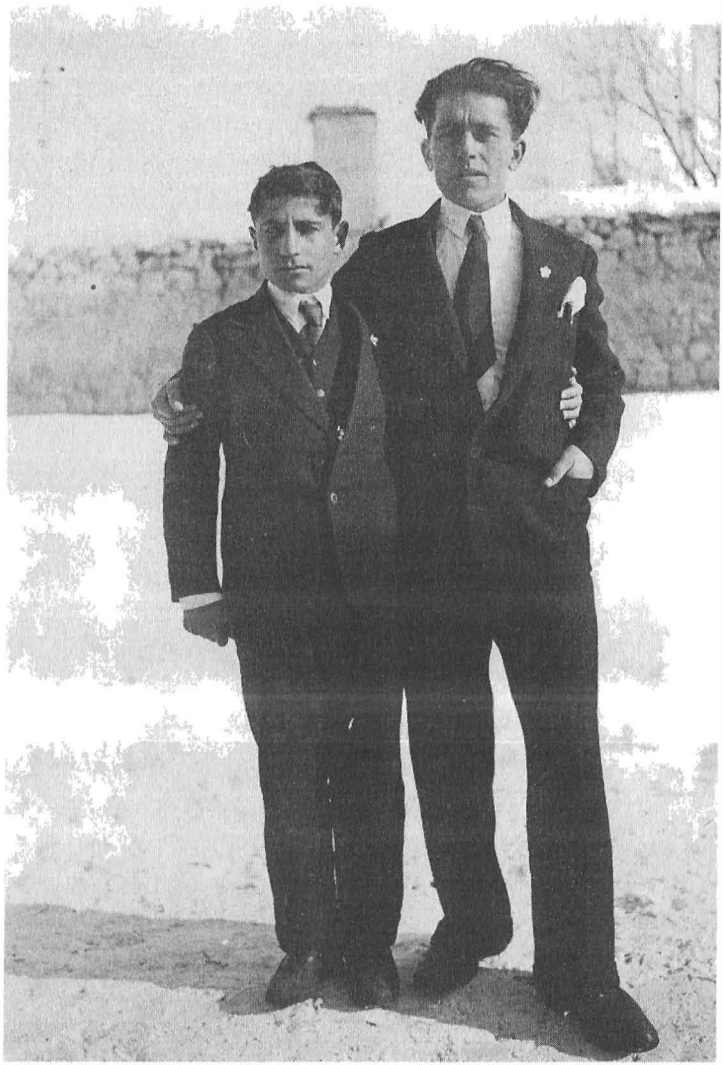
Bir Kaza: "Bacağımı ve Gönlümü Cılavuz'da Bıraktım..."

Nizamettin Göçmen, mezun olduktan iki ay sonra geldiği enstitüde korkunç bir kazaya tanık olur. Bu kazayı belleğinde büyük bir acı olarak 31 yıl taşır. Göçmen, 1948 yılının Haziran ayında Cılavuz'dan mezun olur. Ağustos ayı sonlarına doğru enstitü müdürlüğünden adresine bir yazı gelir. Yazıda öğretmenler kurulu kararıyla Yüksek Teknik Öğretmen Okulu'na aday gösterildiği belirtilmekte, sınavlara katılmak için yazısını ve yolluğunu almak üzere enstitüye başvurması istenmektedir. Göçmen, yazısını ve yolluğunu almak için zaman kaybetmeden enstitüye gider. Bu arada öğretmenlerine desteklerinden dolayı teşekkür etmek için onları tek tek ziyaret eder. Tarım öğretmeni ve ziraat şefi olan Zakir Güven'i de görmek ister. Nizamettin Göçmen, Zakir Öğretmen'in harman yerinde olduğunu öğrenince de oraya gider. Öğretmenini biçerdöver makinesinin üze-

rinde, öğrencilerine biçerdöverin nasıl çalıştığını tarif ederken bulur. Öğrencilerin bir kısmı makinenin saptan ve samandan ayırdığı buğdayları çuvallara doldurmakta, bir kısmı samanları ayırmakta, bir kısmı da ayrılan samanları bir araya toplamaktadır. Çalışma her zamanki gibi imece usulüyle devam etmektedir. Bir grup öğrenci de Zakir Öğretmen'in yanındadır. Öğretmeni Nizamettin Göçmen'i görünce biçerdöverden iner, öğrencisini sevgi ve özlemle kucaklayarak şöyle der: "Yumurtaların hesabını vermeye, civcivlerin kıçına zeytinyağı sürmeye mi geldin!" Göçmen, öğretmenin sorumlulukları arasında yer alan tavuk kümesinin yirmi gün kadar bakımını üstlenmiştir. Bu çalışmaya gönderme yapan Zakir Öğretmen öğrencisiyle şakalaşır. Kümesteki çalışma sırasında, civcivlerin kuyruklarının altındaki dışkılar kuruduğu için problem yaşarlar. Göçmen'in görevlerinden biri de bu dışkıyı yumuşatmak için zeytinyağı sürmektir.[171] Bu arada Göçmen öğretmeniyle sohbet ederken yağmur çiselemeye başlar. Zakir Öğretmen, "Oğul, yağmur basmadan şu geri kalan kısmı da halledelim" der ve biçerdövere çıkar. Bu sırada şişmanca bir öğrencisini yanına çağırır, biçerdöveri nasıl çalıştıracağını gösterir. Öğretmen tam biçerdöverden ineceği sırada, öğrenci oturağa yerleşirken öğretmenine dokunur. Zakir Öğretmen yağmurdan hafif ıslanmış olan biçerdöverden kayarak düşer. Bacağı biçerdöverin helezonuna takılır; bacağının arkasındaki yumuşak doku, kemik görünecek kadar tamamen kopar. Zakir Öğretmen bu sırada bayılır, Kars Devlet Hastanesi'ne götürülür. Nizamettin Göçmen'in tanık olduğu bu acı olay, "31 yıl belleğinden silinmez." Zakir Öğretmen'le ilgili daha sonra sağlıklı bir bilgi alamaz. 31 yıl sonra Güven'in Ayvalık'ta yaşadığını öğrenir ve ziyaretine gider. Öğretmeni bacağını kullanamamakta ve koltuk değneğiyle yürümektedir. Göçmen, öğretmenine kendisini tanıttığında Zakir Güven çok duygulanır ve şöyle der:

> Bak oğul, yıkılmadım, ayaktayım. Bacağımı Cılavuz Köy Enstitüsü'nde kaybettim, ama köy enstitülerine olan sevgimi ve aşkımı kaybetmedim. Bacağımı ve gönlümü Cılavuz'da bıraktım, kendim buradayım. Kovan kovan arılarım, fidanlarım, bağlarım, bostanlarım orada yaşıyor. Sizler köy enstitülerinin hormonsuz, özünü Anadolu köyünden alan saf, temiz, katıksız ürünlerisiniz ve birer Anadolu güneşisiniz. Başarılarınızı gördükçe, duydukça sonsuz bir zevk ve gurur duyuyorum.[172]

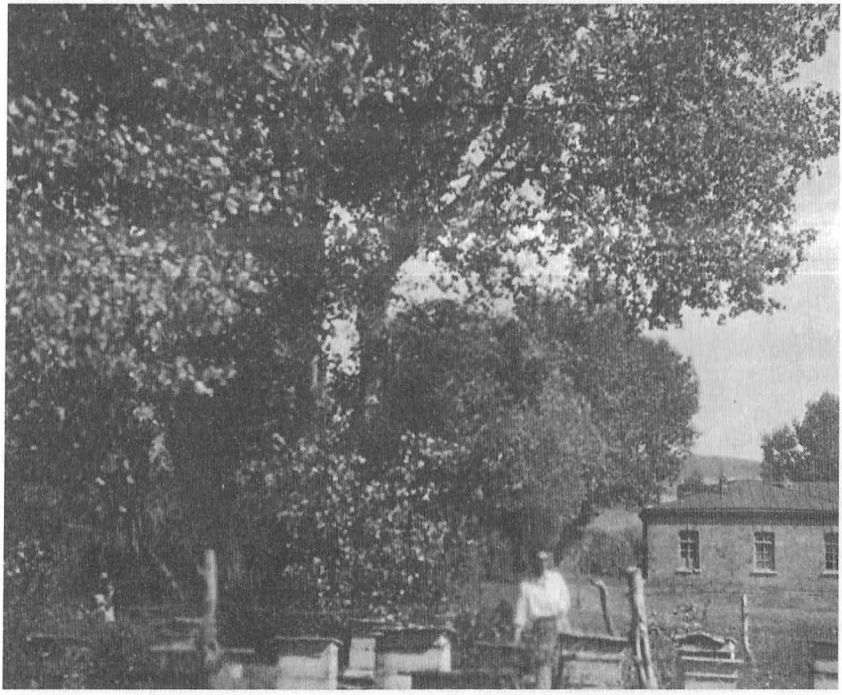
Köy enstitüleri ruhunun kendisini yaşattığını öğrencisine anlatan Güven, "ölsem de gam yemem" derken, "babacan bakışlı gözlerinden" yanaklarına birkaç damla yaş dökülür.

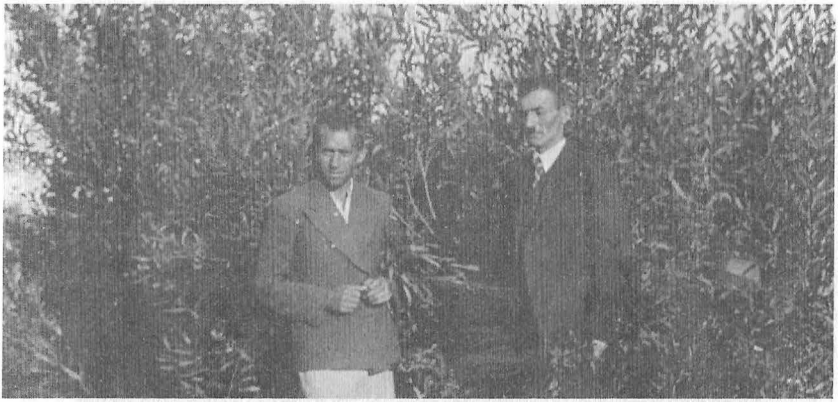
Zakir Güven (solda) Muallim Mektebi'nden bir arkadaşıyla birlikte.
(Arşiv: Güven Ailesi)

Zakir Güven oğluyla birlikte Cılavuz'da. (Arşiv: Güven Ailesi)

Zakir Güven Cılavuz'da kovanların başında. (Arşiv: Güven Ailesi)

Zakir Güven meyve bahçesinde (solda), 7 Ekim 1941. (Arşiv: Güven Ailesi)

Zakir Güven (önde ortada), öğretmen arkadaşlarıyla. (Arşiv: Güven Ailesi)

Zakir Güven öğrenci ve öğretmenlerle atabarı oynarken (sol başta). (Arşiv: Güven Ailesi)

Zakir Güven ve eşi Terlan Güven. (Arşiv: Güven Ailesi)

Zakir Güven, öğretmen çocuklarını at arabasıyla okula götürürken. (Arşiv: Güven Ailesi)

Zakir Öğretmen, öğrencilerine olduğu kadar çevrede bulunan köylülere de güven vermiştir. Zakir Öğretmen'in oğlu Hüseyin Güven'in yazdıkları, Cılavuz'da yaşanan sıradan bir gün için önemli bir tanıklıktır. Tarlalarda, bostanlarda, ahırlarda, ağıllarda, kümeslerde, mandırada geçen yorucu bir günün tozunu kirini üzerlerinden atmış, tertemiz yıkanmışlardır. Öğrenciler ve öğretmenler, etüt çanının çalınmasını beklerken bir yandan da dinlenmektedir. Çanın çalmasına daha bir saat vardır. Kimileri mandolin, kimileri blok flüt çalmakta; mırıl mırıl, kimseyi rahatsız etmeden şarkı, türkü söylemektedir. Zakir Öğretmen de bu kümelerden birinde oturmuş, elinde aletleriyle yeni bir kovan çatmaya çalışmaktadır. Enstitünün bir tarafı çam, diğer tarafı da ileride kesip kullanılmak amacıyla dikilmiş kavak ağaçlarıyla kaplıdır. Bu sırada otlaktan dönen koyun

Zakir Güven, ayrıldıktan 30 yıl sonra ziyarete gittiği Cılavuz'da. O yıllarda okulun aşçısı olan Salman Çavuş'la birlikte. (Arşiv: Güven Ailesi)

Öğrenciler iyileştirdikleri ayı yavrusuyla oynarken. Sağda ise evcilleştirilen kurt yavrusu, 1941.

Halit Ağanoğlu ve öğrenciler evcilleştirdikleri kurt yavrusuyla birlikte.

sürüsü, çoban Dursun Durmuş'un gözetiminde geniş alana doğru gelmektedir. Ama her zamanki sakin gelişe göre biraz daha farklı bir durum söz konusudur. Koyunlar, iribaş çoban köpeği Alaca'nın denetiminde neredeyse koşturarak ağıla yönelir. Çoban Dursun, iki ağaç dalının arasına bağlanmış kepeneğinin üzerinde taşıdığı bir yükü çekerek Zakir Öğretmen'in yanına gelir. Kendi olanaklarıyla yaptığı sedyesini sarsmadan, itinayla yere bırakır. Zakir Öğretmen ve öğrenciler başına toplanırlar. Sedyede tostoparlak, kan revan içinde, her yeri yaralı bereli bir ayı yavrusu vardır. Herkes şaşkınlık içindedir. Zakir Öğretmen, "Bu ne Dursun? Ne oldu, nereden buldun bu ayıyı?" Dursun, ağrıyan belini ovarak cevap veriyor:

> Sorma beyim. Sürü otlağa yayılmışken birden bir cayırtı koptu. Nedir deme-me fırsat kalmadan bizim Alaca ok gibi fırladı. Meğer bununla, bir de artık abisi midir, ablası mıdır, iki yavru sürüye dalmışlar. Muratları zarar vermek değil, oynamak, eğleşmek, ama gel de bunu Alaca'ya anlat. Bir daldı bunlara, diğeri akıllıymış anında toz oldu. Ama bu, bizim Alaca'nın dişlerinden nasibini aldı. Orada

kurda kuzguna bırakmaya da gönlüm elvermedi. Dedim bizim Zakir Efendi ziraat şefidir, topraktan ekinden anladığı kadar bunların dilinden de anlar, bir çaresini bulur. Süre süre getirdim buraya kadar. Gayri sen bilirsin.

Zakir Öğretmen bu art niyetsiz, temiz köy çocuğuna bakıp gülerek "Ula oğlum, ben ayının dilini nereden bileyim? Sağlık memuru Abdullah da izin aldı memlekete gitti. Yani bir dert açtın ki başımıza..." der. Hüseyin Güven'in anlatısına göre Dursun'un duyduğu güven boşuna değildir. Zakir Öğretmen de okuttuğu çocuklar gibi bir köy çocuğudur. 1940'lı yıllarda doktorun değil kendisinin, adının bile uğramadığı Aşkale'nin bir uzak köyündendir. Ömürleri boyunca kendi hastalıklarına, dertlerine kendileri çözüm bulmaya alışıktırlar. Zakir Öğretmen yavru ayıya kıyamaz, öğrencilere döner. "Yavuz, koş sağlık ocağına. Tentürdiyot, alkol, sulfakol, ne bulursan kap gel. Ali, sen de mutfağa git iki tencere sıcak su getir. İsmail, çamaşırhaneye git, temiz çaput al, oradan da atölyeye git iğne iplik al gel." Çocuklar yıldırım gibi gidip gelirler. Zakir Öğretmen önce, yattığı yerde debelenmeye bile kuvveti olmadan inildeyen yavrunun yaralarını yıkar, siler, temizler. Sonra bütün yaralarını ilaçlar; derin gibi görünen iki kesiğini, yavrunun mecalsiz direnmelerini görmezden gelerek diker. Sarılacak yerlerini sarar. O sırada yanlarına gelen enstitü müdürü, Zakir Öğretmen'in işi bitene kadar sessizce izler. Sonra da "Hayırdır Zakir, veterinerliğe mi başladın?" diye sorar. Zakir Öğretmen Dursun'un hikâyesini anlatır, eğer izin verirse ayı yavrusuna iyileşene kadar bakıp sonra yabana salacağını söyler. Ağanoğlu'na, "O da Allah'ın bir kulu" der. Ağanoğlu, "Başka türlüsü bize yakışmaz zaten Zakir. Sorumluluk sende. Yalnız dikkat et. Adı üstünde, iyileşince bir ayılık yapmaya kalkmasın. Çocuklara bir zarar gelmesin" diyerek uyarısını da yapmayı ihmal etmez. O gün ayı yavrusunun Cılavuz Köy Enstitüsü'ndeki uzun yaşamının ilk günü olur.[173]

Enstitülerde Zakir Güven gibi öğretmenler; insan, hayvan ve doğa sevgisini yaşamlarının doğal bir parçası olarak görür, öğrencilere de bu duyguyu vermeye özen gösterirler. Zakir Öğretmen için imkânsız diye bir şey yoktur. Tarım öğretmenidir, ama gerektiğinde

veteriner gibi temel bilgilere ve donanıma da sahiptir. Bir canlıyı kurtarmak ve bunu öğrencilerinin katkısıyla yapmak da bu öğretmenlerin eğitimlerinin bir parçasıdır.

Cılavuz Köy Enstitüsü'ndeki Eğitimin Niteliği

Köy enstitülerinde eğitim süreci başlangıçta üç, sonra dört, daha sonra da beş yıl olmuştur. Öğretmen okuluna dönüştükten sonra da yıllar içinde bu süre sürekli artmıştır. 1940'larda öğretmen yetiştirmek çok acil bir ihtiyaç olarak görüldüğü için enstitülerde bir süre hızlandırılmış eğitim verilir. Alper, söz konusu hızlandırılmış eğitimden geçer. Enstitüler açılalı henüz birkaç ay olmuştur, 1940'ın Kasım ayında öğrenciler ikinci sınıfa geçirilir ve birinci sınıfa öğrenci alınır. Burada amaç, "1955'e kadar okul ve öğretmen olmayan köy"ün kalmamasıdır. Yine bu yıla dek herkesin okuryazar olması hedeflenmiştir.[174]

Köy enstitülerindeki eğitim; iş içinde, iş yaparak eğitimdir. Bu bakış açısıyla gerçekleşen eğitim, Tonguç'un ülkemize kazandırdığı bir uygulamadır. Tonguç, köy yaşamını ve köylüyü çok iyi tanıdığı için köy çocuğunun iş yapmaya yabancı olmadığının bilincindedir. Ortaya koyduğu eğitim ilkeleriyle, işe ve üretmeye yatkın olan bu çocuklardan, ne ürettiğini ve nasıl üreteceğini bilen, sorumluluklarının farkında olan insanlar yaratır:

> İnsanın en etkin (aktif) olduğu an, sorumluluk yüklendiği, iş yaptığı andır. Bunun sonucu olarak da, en sağlam öğrenme, bir işi yaparak kazanılan bilgi ve becerilerdir.175

Bu düşünce, eski okul-yeni okul karşılaştırmasına dayanır. Tonguç'un "eskimiş okul" diye tanımladığı okul, her bakımdan değerini kaybetmiş, öğrencilerine ve kendilerine fayda sağlamayan, hatta bazı bakımlardan onlara yük olan veya zararı dokunan okul demektir. Tonguç bu okulun eskiyerek değerini kaybettiğini, toplum için yük haline geldiğini, çocukları eğiteceği yerde soysuzlaştırdığını, onların sağlıkları için zararlı olduğunu düşünür. "Eski okul" anlayışını

sona erdirecek olan öğretmene büyük bir sorumluluk verir. Tonguç "eski okul"un özelliklerini şöyle anlatır:

1. Binası sağlık şartlarına uygun olmayan, temiz tutulmayan, tesisat eşyası öğrencilerin iş yapmalarına elverişli bulunmayan, oyun alanı olmayan, okul hijyenin saptadığı şekilde ısıtılamayan, havalandırılamayan okul eskimiş okuldur.

2. Çalışmaları sadece okuma, yazmadan ibaret olduğu için öğrencileri edilgen durumda bırakan, çocukla hayat arasında engeller koyarak onları birbirinden ayıran, çocuğu can sıkıcı dersliğe kapayarak hep öğretmeni dinlemeye ve onun karşısında susmaya, hareketsizliğe sevk eden; öğrencilerin oyun oynamalarına, türkü ve şarkı söylemelerine, gülmelerine, arkadaşlarıyla şakalaşmalarına yüz vermeyen veya engel olan, bunlara fırsat ve imkan hazırlamayan okul, eski okuldur.

3. Çocuğun beden ve ruh bakımlarından gelişme çağında olduğunu göz önünde tutarak ona öğretilecek bilgilerin dozunu bu yönlerden ayarlayamayan, çocukların el, göz, kulak, hançere gibi organlarını türlü amaçlara göre geliştiremeyen, öğrencilerini devamlı olarak etkin durumda bulundurmaya yarayacak çalışmalara fırsat ve imkan hazırlayamayan; çocuğu hayata ve ileride sahibi olacağı bir meslekle ilgili yönsemelerine değer vermeyen okul eski okuldur.

4. Öğrencileri okuldan korkan, sınıfı geçince veya okulu bitirince kitapları yırtıp atan; onlara serbest okuma zevki aşılamayan, önemli vatandaşlık bilgilerini öğretmeyen, çocuklara, vücutlarının sağlığını koruyucu işlerin alışkanlığını kazandırmayan; hem öğrencileri, hem de çevresindeki insanlar tarafından sevilmeyen okul, eski okuldur.

5. İşliği, ahır ve kümesi, kuş tünekleri, koşum ve sağım hayvanları, tarım işlerini uygulamaya ve bu alanlarda deneyler yapmaya elverişli tarlası, meyve ve sebze bahçeleri, yerine göre bağı, gül bahçesi, tütün veya mısır tarlası, koruluğu, samanlığı, anbarı, çayırı veya yoncalığı, tarım araçları, kooperatifi, kısacası işletmesi olmayan, öğretmeni bir okul işletmesini idare edemeyecek durumda olan köy okulu, eskimiş, eğitsel değeri kalmayan okuldur.

6. Çocuklara öğretilecek konuları köy hayatından almayan ve bunları köyün ihtiyaçlarına, özelliklerine göre düzenlemeyen, çalışmalarına toprak ve ter kokusu sindiremeyen, onları tabiat olayları ve unsurlarıyla yoğurmayan, çevrenin gerçeklerine ve sosyal olaylarına ilgisiz kalıp bağlanmayan, öğretilecek bilgi ve hünerleri çocukların yaşlarına, seviyelerine uygun düşecek bir kıvama getirerek onlara mal edemeyen, bunları metodsuz ve gelişi güzel öğretmeye kalkışan, içinde hür bir hava esmeyen ve neş'e fışkırmayan köy okulu, eski okuldur.

> 7. Öğretmeni çok konuşan, öğrencileri hep dinleyen, öğretmeni emir veren, öğrencileri verilen emire boyun eğerek kendi kendine hareket edemeyen, öğretmeni yönetmelik maddelerine esir olan, öğrencilerinden şahsi teşebbüs bulunmayan okul, eski okuldur.[176]

Cılavuz Köy Enstitüsü'nde, Tonguç'un yukarıda dile getirdiği "eski okul" kavramının ortadan kaldırılmaya çalışıldığı bir eğitim modeli uygulanır. Köy enstitülerin tümünde olduğu gibi, Cılavuz'da da yukarıda yer alan ilkeler, eğitim ve üretim yaşamına egemen kılınır. Nitekim enstitünün müdürü Ağanoğlu, göreve başladığı ilk günden itibaren sorumluluğunun farkında, hedeflerinin bilincindedir. Ağanoğlu'na göre 1923, gerinin yıkılışı, ilerinin kuruluşudur. O, özgürlükleri ortadan kaldıran despot bir devlet yönetimini, kadere boyun eğmeyi, göreneğe dayalı verimsiz üretim biçimini ve sağlıksız yaşam şartlarını "geri" olarak niteler. Buna karşılık halk iradesine dayalı bir devlet biçimini, ileri teknoloji kullanmayı, sağlıklı yaşamayı ve düşünce özgürlüğünün olduğu bir toplumsal yapıyı "ileri" bulur.[177] Ağanoğlu için Cılavuz Köy Enstitüsü, "ileri" olarak tasarladığı toplum yapısının bir çekirdeği anlamına gelir. Ona göre Cılavuz, 1923'te kurulan bu yeni ülkede "eski okul" anlayışının yıkılacağı, olumlu örneklerin çoğalacağı bir uygulama alanı olacaktır.

Sözü edilen bakış açısının yerleştirilebilmesi de hem öğretmenin, hem de öğrencilerin yeni bir anlayışa doğru yönlendirilmesine bağlıdır. Tonguç'un enstitü müdürlerine gönderdiği mektup bu bakımdan oldukça öğreticidir. Öncelikle öğrenci merkezli bir eğitim uygulamasıyla karşılaşırız. Buna paralel olarak, eğitimde özyönetim ve kişilik gelişimine özen gösterme zorunluluğu karşımıza çıkar. Son olarak da demokrasi kültürünü yeşertmek için gerçekleşen uygulamalar dikkat çekicidir:

> [...] "Öğrencilerin kendi kendilerini idare etmeleri" ilkesine dayanan bir gelişim sağlanacaktır. [...] Derse ve vazifeye geç gelmek, öğretmenliğe yakışmayacak laubali hareketlere girişmek, sarhoş olmak, kumar oynamak gibi öğrencilere fena örnek olabilecek hareketlerde bulunmak, öğrencileri dövmek, onlara haka-

ret etmek yasaktır... Tabelaya giren öğretmenler, istihkakları olan yemeği öğrencilerle birlikte enstitüde yemeğe mecburdurlar. Hususi evlere ve odalara yemek götürmek yasaktır. Enstitü işleri en az on beş günde bir bütün öğretmenler ve öğrenciler bir araya gelerek konuşulur. Ve bu konuşmalarda imkanlar, vekillikten verilen direktifler göz önünde tutularak verilen kararlara uygun olarak yürütür. Enstitülerde en az on beş günde bir eğlenti tertip olunur. Bu eğlentilere öğrencilerin ve öğretmenlerin katılmaları şarttır. [...] Öğrencilere angarya şeklinde, manası anlaşılmayan işlere bu kurumlarda asla yer verilmeyecektir. Bir Enstitüde işlerin soysuzlaştığı görülürse bundan birinci derecede öğretmenler mesuldür. [...] Belli çocukları yalnız terzilik, şöför muavinliği, davar çobanlığı, tuğlacılık gibi belli işlerde uzun müddet çalıştırmak yasaktır. Şartlar ne olursa olsun, mevsim hangi mevsim bulunursa bulunsun, öğrencilere her gün serbest okuma yaptırılacak ve onlara kitap okuma alışkanlığı mutlak surette kazandırılacaktır. [...][178]

Bütün enstitülerde olduğu gibi, Cılavuz Köy Enstitüsü'nde de dışarıyla bağı kesen duvar bulunmaz; güvenlik görevlileri ya da kapısında bekçileri yoktur. Öğretmen, aynı zamanda öğrencidir. Öğretmen, öğrenciye öğrenmenin araçlarını ve zevkini vermekle kendini yükümlü görür. Eğitim öğrenci merkezlidir, okul binasının dışına taşar, yaşam içindedir ve yaşam sevgisi, doğa sevgisiyle beslenir. Serbest okumaya eşlik eden özgür düşünce ve kendine güven söz konusudur. Buna bir de sanat sevgisini eklemek gerekir. Bu kurumlarda müzik, halk oyunları ve tiyatro, öğrencilerin yaşamlarının merkezine konur. Burada amaç, köye gidecek genç öğretmenlerin bulunacağı ortamın gereksinimine göre donanımlı olmalarını sağlamaktır. Eğitimin en temel anlamı, bireyi ve toplumu olumlu yönde değiştirecek içeriğe kavuşturmaktır. Öte yandan öğrenci mezun olduktan sonra da yalnız bırakılmaz, eksikleri veya çözemediği sorunlar olduğu zaman gezici başöğretmeni yanında bulacağından emindir.

Bu kurumların bir başka önemli özelliği, tatil edilmeyen kurumlar olmasıdır; bunlar kapılarını tatil için kapamayan tek eğitim kurumlarıdır. Öğrencilere ve öğretmenlere tatil izni verilir. Fakat bu izin, öğrencilerin tümüne birden aynı zamanda verilmez. Köylerinde ailelerinin üretimine yardımcı olabilmeleri için ihtiyaç duyulan değişik zamanlarda, kümeler halinde ve 45 gün olarak verilir. Fakat bu süre içinde enstitüdeki işlerin aksamamasına da dikkat edilir. Öğretmenler de sırayla izinlerini kullanır...[179]

Öğrenciler öğretmenler için ev inşa ederken.

> Hasan Âli Yücel, İsmail Hakkı Tonguç bu okulların mucididir. Dünyada bu şekilde eğitim yapan, hiçbir yerde böyle bir okul yoktur. Sadece yani bir işletme şeklinde kendin çalışacaksın, kendin yiyeceksin, kendin okuyacaksın... Lise öğrenimi, ayrıca meslek dersleri, beş sene içersinde biz bunları kavradık. Ama yılda 45 gün iznimiz var. Tabi bu 45 gün içerisinde okul ikiye bölünür. Yarısı 45 gün izine gider, yarısı okuldaki faaliyetleri sürdürür... Hiçbir şekilde kapanmaz, öğretmeniyle öğrencisiyle daima bir işletme şeklinde faaliyette bulunur...[180]

Buraya dek enstitülerde verilen eğitim anlayışının genel bir çerçevesi çizmeye çalışıldı. Bu eğitimin öznesi olan Cılavuz mezunları yaşadıkları eğitimi nasıl değerlendiriyorlardı? Bu bölümde öğrencilerin konuyla ilgili görüşlerine başvurularak, aradan geçen yarım yüzyıldan fazla bir zaman sonra aldıkları eğitimi nasıl analiz ettikleri araştırıldı.

Cılavuz Köy Enstitüsü'nün ilk mezunlarından Halise Sarıkaya Apaydın, enstitüde öğlene kadar kültür derslerinin yapıldığını, işlerin gruplara ayrıldığını, her öğrencinin on beş günlük sürelerle dönüşümlü olarak işleri yaptığını belirtmektedir. Kuruluş yıllarında tarım ve inşaat başlıca işler arasında yer alır. Bunun yanı sıra hayvancılık, bahçe tarımı, marangozluk, demircilik, dikiş ve dokuma işleri öğrencilerin mutlaka katıldığı işlerdir. Söz konusu işleri öğretmek için, özellikle bölgenin en iyi ustası enstitüde "usta öğretici" olarak

Dokuma işliğinde öğrenciler.

görevlendirilir ve işin bütün yönleri öğrencilere öğretilir. Cılavuz'un iyi kalite tavukları, kazları, koyunları ve inekleri vardır. Süthanesinde kızlara süt sağmaları ve peynir yapmaları öğretilir. Dokuma atölyesinde kumaş dokumanın yanında halı dokumayı da öğrenirler. Öğrenciler, dokuma ipliklerini kendileri boyayarak renkli iplik elde ederler. Bunu yanı sıra yemekhane ve yatakhanede kız erkek ayrımı olmadan nöbet tutarak sorumluluk alırlar.[181]

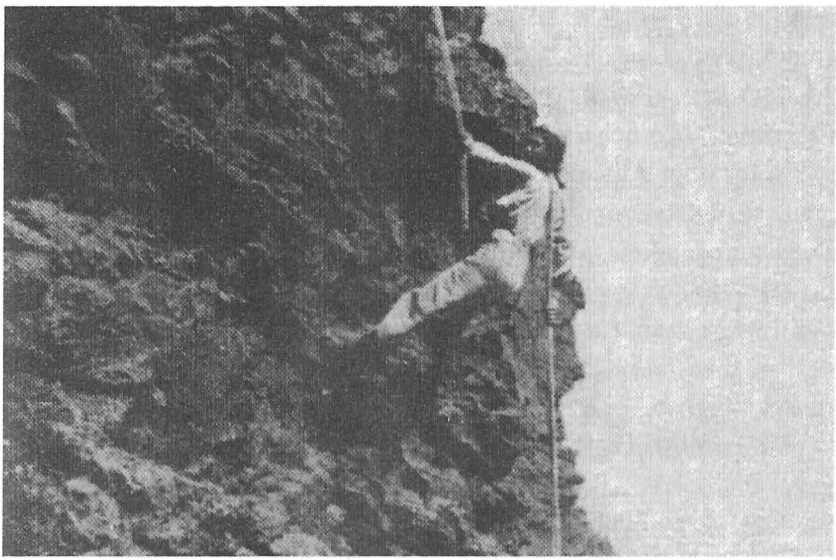
Öğrenciler dokuma ve dikiş atölyesinde ihtiyaçları olan bezi dokuyup giysilerini, çarşaflarını, perdelerini de kendileri dikerler. Ayrıca dışarıdan da sipariş aldıkları zamanlar olur. Dokudukları yollukları satarlar, geliri enstitüye kalır. Bu işleri de "canla başla" yaparlar.[182] İkinci Dünya Savaşı'nın sürdüğü yıllarda yokluk ve yoksulluk içinde yaşayan köylü, kefen için bez dahi bulamaz. Bu köylüler enstitü müdürlüğüne başvurarak cenazeleri için kefen bezi dokunmasını rica ederler. Dokuma öğretmenine bu konuyla ilgili yazılı talimat da verilir: "Dokuma öğretmenine defalarca yazılı emir geldiğine tanık oldum. Dokuduğumuz beyaz bezlerden, bu çaresiz köylülere kefen için bez verilmesine tanık olmak bizleri daha da aşkla, şefkle ve severek çalışmaya yöneltiyordu."[183]

Enstitülerin müfredat programında dikiş derslerinin sadece kızlara verildiği yazsa da Cılavuz örneğinde erkeklerin de kızlar gibi dikiş dikmeyi öğrendikleri, dikiş atölyelerinde çalıştıkları görülmektedir. Öğrenciler pantolon, gömlek, iç çamaşırı ve çarşaf dikerler. Ziver Özdemir de dikiş diken öğrencilerden. Ayrıca marangoz ustası da olan Özdemir, kendisiyle görüşme yapmak için gittiğimizde evindeki bütün mobilyaları göstererek, "Benim eserimdir! Aç kalsam marangozluk yaparım, terzilik yaparım, inşaatçılık yaparım... Aç kalmam yani..." demektedir.[184]

Öğrencilere verilen eğitimin temelinde, çalışmaları sonucu bir eser meydana getirdikleri duygusu yaratılmıştır. Ramis Başar, bu duygunun kendilerinde geliştirildiğini, ürettiklerinin karşısına geçip bakmanın en güzel, en gurur verici şey olduğunu dile getirmektedir. Ürettiklerini tüketmekten ve başkalarının da ihtiyacını karşılamasından zevk alırlar, gurur duyarlar: "Tarla ekerdik, ne derler ona, biz cırva deriz, bir çift atın çektiği atlar da kodaman kodaman atlardı, büyük atlardı. Tarla da sürdük, bağ da belledik, domates ektik, patates ektik, lahana ektik... Bunları topladık getirdik, o ürünleri almak tabi hoş geliyordu..."[185]

Cılavuz'daki eğitim, ezberden uzak, uygulamaya dayalı olduğu için öğrenciler yaptıkları işin bilincinde bireyler haline dönüşürler. "Bize öyle bir duygu verdiler ki o okul bizim. En büyük şey bu bence, okul bizim! Onun için okula zarar vermemek, kırığı onarmak... Yani biz ne itildik, ne kakıldık, ne bileyim aşağılanmadık. Ayrıca değer verildi bize."[186]

Apaydın, arkadaşları gibi henüz on bir yaşındayken kendi işini yapmayı, sorumluluk almayı öğrenir. O, "Böyle eğitile eğitile yukarı doğru, hem yaşımız büyüdü, hem yaptığımız işler büyüdü" diyerek gelişimini özetlemektedir. Cılavuz'da öğrenciler ata binmeyi, bisiklet ve motor kullanmayı da öğrenirler. Enstitüde 5-6 bisiklet bulunur. Daha önce değindiğimiz gibi kayak, dağcılık ve kaya tırmanışı da yaparlar. Kaya tırmanışı ve arka üstü kayadan iniş önemli denemeleridir. Bu tırmanışlardan birini de Halise Sarıkaya Apaydın yapar. Öğretmen önce tırmanışla ilgili bilgi verir. Sonra da deneme için gönüllü olup olmadığını sorar. O, arkadaşlarının da elini kaldırdığını

Halise Sarıkaya kaya tırmanışı sırasında.

sanarak elini kaldırır. Bir bakar ki sadece kendisi kaldırmış. Kısa bir şaşkınlıktan sonra tırmanışı yapar, arkadaşlarından alkış alır:

> O ilk tırmanışım bana büyük bir moral verdi, tabi güven verdi, onun için dağcılıkta en iyi bendim, kayakta en iyi bendim. Kız ve erkekler arası... Hayır, her şeyin gerçeğini, aynısını anlatıyorum. Hiç yanlışım yok... [Kahkahayla gülüyor.] Kars Lisesi'yle müsabakaya girerdik. Kayakta da dağcılıkta da müsabakaya girdik. Kayakta birinciliği bir erkek arkadaş, o resimde en önde bir erkek arkadaş vardı, o kazandı. İkinci bendim Kars'taki müsabakada. Dağcılıkta bendim yalnızca! Yani, insana böyle moral veren, güveni artıran bir eğitimdi o.[187]

1940 yılında Cılavuz'da ilkokul öğretmeni olan ve nota bilen, müziğe hevesli Selim Bilgen, öğrencilerine de müzik zevki aşılamakta son derece başarılı olur. Mandolinlerin akordundan sorumlu Osman Nuri Alper'e göre, enstitüde elli tane mandolin bulunur. Selim Öğretmen derslerinde öğrencilere önce porteyi tanıtır, ardından notaları... Daha sonra da mandolini. Pena nasıl tutulur, tellerin adları, her tel üzerinde hangi nota vardır, hangi perdeden çıkar gibi temel bilgileri verir ve öğrencilere mandolin çalmayı öğretir. Alper,

öğretmenin yazdığı notalara bakarak mandolini çalmaya başlar. İlk çaldığı şarkı, onu da arkadaşlarını da şaşkınlığa düşürür! "Baktım, Allah Allah şarkı çıkıyor, şaştım kaldım, çok da sevindim." Selim Öğretmen, öğrencisinin mandolin çalmayı çabucak öğrenmesinden memnun olur. Alper de öğretmeninin yazdıklarını çalarak kendini geliştirir. Enstrüman çalmaya çok hevesli olduğunu belirten Alper, dizanteri olduğu için bir süre revirde yatmak zorunda kalır. Mandolin çalmaya çok geç başlar, ama en öne o geçer. Alper'e göre o yıllar mahrumiyet yıllarıdır, kitap olmadığı için Selim Öğretmen onlara nota yazmaktadır. Cumartesi eğlencelerinde müzik programlarında, mandolin grubu olarak eğlenceye katkıda bulunurlar.[188]

Rasim Bakırcıoğlu, "nefis bir müzik salonu, yağlıboyayla boyalı güzel bir müzik salonu" olduğunu söylemektedir. Halk müziğinin üzerinde çok büyük etkisi olduğunu, çok güzel halk müziği örneklerini Cılavuz'da dinlediğini belirtir. Batı müziğini de Cılavuz'da dinleyen Bakırcıoğlu'nun bazı arkadaşları bu müzikten hoşlanmaz, ancak o "iyi ki de dinletiyorlar" diye düşünür.

Son sınıfta Bakırcıoğlu'yla yedi arkadaşı birlikte bir duvar gazetesi çıkarırlar. Herkes uyanmadan, şafak vakti yazmayı seven bu grup gazeteyi hazırlar. Bu yüzden de gazeteye *Şafak* adını verirler. Üç binada üç duvar gazetesi bulunur. Enstitü yönetimi öğrencilerin yazdıklarına karışmaz, onlara tam serbestlik verir. Bir seferinde öykü yarışması düzenlenir ve öyküler duvar gazetesinde yayımlanır. Bir başka yarışma imla kurallarıyla ilgilidir. Türkçe öğretmeni Mehmet Dündar öğrencileri yemekhaneye toplar, metni okur, öğrenciler yazar. Bakırcıoğlu dördüncü sınıftadır, notu 86 olur. Birinciliği 90 puanla beşinci sınıftan bir öğrenci alır. İsteyen herkes yemekhanede gerçekleşen bu yarışmayı izler. Bir başka ilginç uygulama Türkçe dersinde yine Dündar tarafından yapılır. Dündar, kompozisyon dersinde "Konumuz yangın" der. Kısa bir zaman önce yemekhanenin çatısı yanmıştır ve kompozisyonda yemekhane yangınını anlatırlar. "Yusufelili bir arkadaş en güzel kompozisyonu yazdı."[189]

Cılavuz'da bir ilkokul öğretmeni müzik öğretmeni olarak başarılı olabilmekte, tarım öğretmeni Zakir Güven tarih konusunda konferanslar verebilmekte ve öğrencilerin ilgisini canlı tutabilmek-

tedir. Polat'ın anlatısına göre, "Öğretmenler konferans mahiyetinde dersler yaparlardı. Zakir Bey çok güzel tarih anlatırdı, yaşatır gibi... Ben böyle heyecanlanırdım, o kadar güzel anlatırdı tarihi konuları. Konferans verirdi."[190]

Alper'in anlatısına göre Zakir Öğretmen fotoğrafçılık dersi de verir. Fotoğrafçılık dersi seçmeli ders olarak öğrencilere sunulur, öğrencilerin çoğu bu derse de ilgi duyar. Enstitüde birkaç adet fotoğraf makinesi bulunur. Nizamettin Göçmen de Cılavuz'da fotoğrafçılık eğitimi alır. Öğretmen olur olmaz bütçesini de zorlayarak bir fotoğraf makinesi alır. Filmin banyosunu ve kâğıda tab edilmesini enstitüde öğrenmiştir: "Basit bir sandık, kırmızı ambalaj kâğıdı ve beş numara gaz lambasından yararlanarak çektiğim fotoğrafları tab ediyordum. Her türlü olanaksızlıklara, yokluklara rağmen 1952-1953 yıllarında Kızılveren Köyü İlkokulu'nda çalışırken çektiğim fotoğraflar bu yöntemlerle elde edilmiştir..."[191]

Yukarıdaki örneklerden de görüldüğü gibi Cılavuz Köy Enstitüsü'ndeki öğretmenler, çok yönlü mesleki birikime sahip insanlardan seçilmiştir. Enstitülerdeki eğitim anlayışının temelinde öğrencilere de her türlü mesleği öğretmek vardır. Geleceğin öğretmenleri hangi bölgede görev yapacaksa, oranın ihtiyacına göre eğitim öncelik taşır. Bu yüzden dağ köylerinde, kışın dokuz on ay sürdüğü bir coğrafyada kendine yeten çok yönlü insanı yetiştirmek büyük önem taşır. Bu eğitim ancak Tonguç'un dile getirdiği "yeni okul" anlayışıyla başarılabilirdi. Nitekim üretimin, dayanışmanın, eğlencenin ve sevginin yeşertildiği bu kurumlardaki eğitim oldukça disiplinlidir.

Enstitülerde sabah erkenden kalkılır, kişisel temizlik yapıldıktan sonra öğretmenlerin denetiminde yarım saat spor yapılır. Cılavuz Köy Enstitüsü'nün bulunduğu coğrafyadaki kış düşünüldüğünde, dışarda buz da olsa tipi de olsa öğrenciler mutlaka spor yaparlar veya yarım saat davul zurna eşliğinde halk oyunları oynarlar. Ardından bir saatlik etüt (mütalaa) başlar. Ramis Başar, bu etütlerden birinde bir sabah ders çalışmak yerine roman okumayı tercih eder. Bir uyarı onun sabah saatlerinde yapacağı işlerde önceliklerinin değişmesini sağlar: "Bir gün ben kendime biraz güvenmişim galiba, roman almış okuyorum mütalaada. Behçet Kemal Çağlar asker Kars'ta, geldi böyle, sınıfta geziyor. Her taraf sessiz sükût, derin bir sessizlik içerisinde.

Geldi böyle eğildi baktı, 'Niye okuyorsun bunu, sabah bu dinç kafayla derslerine çalışsan daha iyi olmaz mı?' dedi."[192] Başar, Çağlar'ın bu sözlerinin önemini kendi öğrencilerine de öğretir.

Abit Akan, derslerine her zaman çok çalıştığını belirten Cılavuzlulardan biridir. Arkadaşları kendisinden yüksek not aldığı zaman "Ben niye alamadım?" diye kendine sorar, derslerine daha da çok çalışır. Enstitülerdeki eğitim, günümüzde olduğu gibi acımasız bir rekabete dayanmaz. Bu kurumlardaki eğitim, bir öğrencinin başarısının diğerlerine örnek olmasını sağlamaya ve başarısız olan öğrencinin bu durumu aşmasına hizmet eder. Başarısız olan öğrencinin dışlanmasına ve başarısızlığının derinleşmesine fırsat verilmez. Nitekim başarısız öğrenciler, çalışarak başaramayacakları şey olmayacağını da öğrenirler. Çalıştıklarında bilgiye ve başarılı bir üretime ulaşacaklarının farkındadırlar.

> Cılavuz'da saat 12'den sonra uyumadım hiç, ders çalışıyordum daima... Arkadaşlarım benden yüksek not aldığı zaman, ben niye alamadım diye çok çalışıyordum. Pedagoji tarihi dersinde, yabancı kelimelere çok çalışıyordum. Sonra ruhbilim, çocuk gelişimi... Öğretmen olacağımız için çocuk nedir bize anlatılırdı. Anne karnında ne kadar ne zamanda canlanır, doğduktan sonrası, hep öğretilirdi. Çocuk ne zaman, kaç metre ileriyi görüyor, onu bile okuduk... Ben de bu nedenle öğretmenlik hayatımda hiç çocuk dövmezdim, eğitirdim.[193]

Hüseyin Yılmaz, beş yılda her mesleği yetkin bir biçimde öğrendiklerini dile getirirken eğitimdeki disipline dikkat çekmektedir: "Efendim, cumartesi muhakkak ki üç saat gidip etüt yapacaksın. İnşaatta mısın, başka bir işte misin, pazar günü en az iki üç saat gideceksin, derse çalışacaksın. Haftanın belirli günlerinde atölyede çalışacaksın. Demirciysen işlikte, inşaatçıysan inşaatta..."[194]

Enstitü eğitiminin amaçları arasında öğretmen yetiştirmek bulunmakla birlikte, sağlıkçı ve iyi birer ziraat teknisyeni yetiştirmek de vardır. Enstitülerin sağlık kollarındaki eğitim ve mezun olan sağlıkçılarla ilgili yeterli araştırma bulunmamaktadır. Cılavuz Köy Enstitüsü bağlamında biz sadece bir sağlık kolu mezunuyla görüşebildik. Sağlık kolunda okumaya "heves"i olduğunu söyleyen Mev-

lüt Akkaya, 1943 yılında Cılavuz'a girer. Öğretmenliğin ona göre bir meslek olmadığını düşünür. 1946 yılında sağlık kolunu bitirir ve Ankara'ya, Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nün orta bölümüne, ileri bir sağlık eğitimi alsın diye gönderilir. Bir grup arkadaşı ve bir öğretmenin eşliğindeki yolculuğuna Cılavuz'dan başlar. Atın çektiği kızaklarla Kars'a gider. Kars'tan ata binerek Sarıkamış'a ulaşır. Sarıkamış'tan da dekovile binerek Erzurum'a, oradan da trenle Ankara'ya giderler. Hasanoğlan Köy Enstitüsü orta bölümünde, sağlık kolunda iki yıl daha okur: "Hem kültür derslerini görüyoduk, hem sağlık derslerini gördük. 1948'de mezun olduk."[195]

Köy enstitülerinde son sınıf öğrencilerine yönelik staja benzer bir uygulama karşımıza çıkar. Günümüzde staj olarak bilinen uygulama, işveren açısından ucuz öğrenci emeğinden yararlanmak, öğrenci için ise mezun olmak için alınacak bir belge anlamına gelir. Oysa enstitülerde staj, başlı başına bir deneyim ve öğrenme sürecidir. Öğrenciler son sınıfta, kırk beş gün kadar ikişer kişilik gruplar halinde köylerde görevlendirilir. Öğrencilerin öğrendikleri her şeyi köylerde uygulamaları beklenir. Ayrıca Kars'taki okullarda ders verdirilir, öğretmen olmak için yeterince donanımlı olup olmadıklarına bakılır. Yeterli bulunmayan öğrencilere destekleyici eğitimler verilir. Mezun olan öğrenci bu süreçten geçmeden ataması yapılmaz.[196] Öğretmen yetiştirme politikasındaki bu duyarlılık, nitelikli öğretmenlerin, kendine yeterli insanların yetişmesine yol açar. Bu eğitim bir yanıyla özgüven eğitimdir. Cılavuz mezunları hem öğrencileriyle ilişkilerinde, hem de toplumsal çevrelerinde sevilen ve saygı gören bireyler olurlar.

Perihan Akçam, enstitüde "insan ilişkilerini, kendi ayakları üzerinde durmayı" öğrenir. Enstitü sonrası yaşamında, öğrendiklerinin kendisi ve çocukları için onur kaynağı olduğunu belirtmektedir:

> Enstitü bana kişiliğimi verdi. [...] Bir sene TÖS'ün kampları vardı Narlıdere'de. Çadırlarda kalıyorduk. Bi devre ben de gittim oraya. Mesela orda o nöbetçi koyduk. Bugün biz nöbetçiysek, sabahın köründe kaldırdım çocuklarımı. Sokaklar süpürüldü, yemekhane servisi bize ait, yemekhane, o masaların tanzimini biz yapacağız pırıl pırıl... Ondan sonra tabi akşam teşekkür edildi, Perihan Akçam ve çocuklarına... Ama biz öyle gördük![197]

Öğrenciler kayak yaparken.

Kayak yapan öğrenci Neriman.

Cılavuz'da öğrencilere kayak öğretmeni getirilerek kayak öğretilir.

Soldan dördüncü Halit Ağanoğlu, Cılavuz'daki arı kovanlarının bulunduğu alanda. (Arşiv: İHTBV)

Sağda Halise Sarıkaya, öğrenciler bisiklet kullanmayı öğreniyor.

Kız erkek ayrımı olmadan bisiklet kullanmayı öğrenen öğrenciler. (Kaynak: Halit Ağanoğlu, Köy Enstitüleri Yolunda)

Coşkun Saraç da Akçam gibi, enstitü eğitiminin kendilerine insan olmayı öğrettiğini ve insanlara yaklaşımlarının iyi olmasına yol açtığını belirtmektedir. Atandıkları köylere kolayca uyum sağlarlar: "Köylüleri küçük görmedik, onların evlerine kadar gittik, yemeklerini de yedik, iyi geçindik, aleyhimize bir durum olmadı. Bir de çalışkandık, yani biz hiç ihmal etmedik görevimizi."[198] Görevlerini ihmal etmeyen bu öğretmenler, kimseye muhtaç olmadıkları gibi çevrelerine de örnek olurlar: "Yani bize bu şekilde öğrettiler ve kavrattılar."[199]

Kendisiyle görüştüğümüz zaman yetmiş yaşında olan Hasan Özkan, kendisine hiçbir işin güç gelmediğini belirtmektedir. "Yürüyelim, güç gelmez; şu işi yapalım, güç gelmez. Şunu şöyle kotaralım, bana güç gelmez. Ben zannediyorum ki, kendime olan itimadı bana kazandıran okulum olmuştur."[200]

Tonguç'un deyişiyle "eski okul" anlayışıyla yetişen, klasik öğretmen okulu mezunları, enstitülerdeki işleyişi gördüklerinde şaşkınlıktan şaşkınlığa düşmektedir. Karşılarında büyük bir uyum içinde çalışan bir işletme ve dayanışan insanlar bulunmaktadır. Öğretmen Hikmet Soydan, Cılavuz'a atandıktan sonraki ilk dört saat içinde gözlerine inanamaz. İnekler sağılıyor, yağ ve yoğurt yapılıyor, dikiş atölyesinde nevresimden pijamaya dek her şey dikiliyor, tarlalar sürülüyor, meyve ve sebze toplanıyor, duvarlar örülüyor... Soydan, öğrencilerin bu denli üretken olmaları karşında hayranlığını gizleyemiyor ve onları içtenlikle sevmesi için bütün bunların yeterli olduğunu düşünüyor. Ona göre burada yapılan her şey, geri kalmışlığa, cehalete ve yoksulluğa karşı bir meydan okumaydı. Bu yaratıcı bir çabaydı ve öğrencilerini sevmesini sağlamanın yanında, saygısı duyması için de yeterliydi gördükleri:

> Dirençli, güçlü ve basiretliydiler, her işin üstesinden geliyorlardı. [...] Ben burada ne yapacak ve ne işe yarayacaktım? Cilavuz Köy Enstitüsü'ne Edirne Öğretmen Okulu'nun öğretim kadrosunun seçimi ile atanmıştım. Özenle ve tıka basa doldurduğum belleğimden başka neyim vardı ki? Okuldaki ilk gecemde gözüme uyku girmedi. Kesinlikle bir çıkış yolu bulmalıyım...[201]

Bu duygularla görevine başlayan genç öğretmenin kaygılarının yersiz olduğunu Cılavuz'daki yaşam ona gösterir. Enstitülerin hiçbirinde, klasik eğitim sisteminde olduğu gibi "belleği tıka basa doldurmak" söz konusu değildir. Çünkü enstitülerdeki eğitim, "anlatım hastalığına" tutulmamıştır.[202] Bu nedenle de Cılavuz'a yeni atanan Öğretmen Hikmet Soydan şaşkınlık içerisindedir. Fakat öylesine iyi örgütlenmiş bir yapıyla karşılaşır ki o da yapıya dahil olur. Öğrencilerin de anımsadığı gibi, Hikmet Soydan unutulmaz öğretmenler arasında yerini alır.

Cılavuz'da eğitim, yaşam için gerçekleşir. Tarlada, bahçede, hayvanları sağarken ya da işliklerde çalışırken, sonraki bölümlerde görüleceği gibi Tolstoy, Schiller vb edebiyat ustalarını okumak, doğal yaşantının uzantısı olarak gerçekleşir. Bunun dışında coğrafi koşullara uygun spor yapılır. Kız erkek ayrımı yapılmadan dağcılık, kaya tırmanışı, ata ve bisiklete binmek, fotoğraf çekmek vb yaşantılar öğrenilir. Bu eğitim biçimi, Tonguç'un teorik çerçevesini çizdiği, ilk kez köy enstitülerinde uygulanan özgün bir biçimdir:

> Köy Enstitülerinden önce okullarımızda bir takım işler yaptırılırdı. Bıçakla küçük küçük sabanlar, boyunduruklar, masacıklar... Böylece çocukların parmaklarının, tasarım güçlerinin gelişeceği söylenirdi. Tonguç'a gelindiğinde iş, gerçek işe dönüştü. Öğrenci temrin içinde değil, gerçek iş içinde, tıpkı yetişkin bir insan gibi sorumluluk alarak, o işi yapıp tamamlamak ve onu kullanılır duruma getirmek gibi bir anlayışa oturtuldu. Temrin okulunda biliyorsunuz, işin bütünü değil, çoğu zaman parçası alınırdı. Örneğin bir yapıda sadece kapı ya da pencere yaptırılırdı. Ya da kapı kemeri, ya da dört duvardan biri yaptırılırdı. Ya da sadece merdiven. Not alındıktan sonra bunlar tekrar yıktırılırdı. Tonguç'un açtığı eğitim-bilim yolunda iş bütündür ve gereksinmeden doğar.[203]

Cılavuz'da da iş bütündür ve gereksinimden doğar. Örneğin kompozisyon dersinde, yemekhanenin yanan çatısı öğrencilerin kompozisyon konusu olabilmektedir. Dokuma atölyesinde, cenazesine kefen bile bulamayan yoksul köylüye kefen bezi dokunur. Fizik dersinde öğrenciler karanlıktan kurtulmayı öğrenirler. Kadın erkek, öğretmen öğrenci herkes bu derste üzerine düşeni yapar! Elektrik santrali inşası öğrencilerin belleklerinde önemli bir yer tutar. Öğrencilerin ve

öğretmenlerin hidroelektrik santralinin inşa günlerine ilişkin anlatılarının oldukça öğretici olduğu kanısındayız.

Karanlıktan Kurtuluş: Öğrenci Emeği ile Hidroelektrik Santrali İnşası!

Ağanoğlu'nun aktardığına göre, Cılavuz'da Nisan 1940'tan 1941'in yaz aylarına dek binaların yapımının ve ziraat çalışmalarının çekirdeğini oluşturmayla uğraşılır. 1942'de araziyi sulayabilmek için 5 km uzunluğunda su kanalı açılmasını amaçlarlar. Plan gereği Mayıs 1942'de her gün bir sınıf, öğretmenlerinin öncülüğünde kanal açma işinde çalışacaktır. Kanalın geçtiği yerde elli metrelik bir uçurumdan suyu aşırmak gerekir:

> Öğretmenler arasında iş kudretine, anlayışına güvenilir arkadaşlarım kendilerini gösteriyorlardı. Teknik işlerde bir müşavir gibi bana yardımcı olan Remzi Çakır, bilhassa büyük bir değer taşıyor... Uçurumun başında çadırını kuran Remzi Çakır, kanalın geçiş istikametini çizer, hazırlarken diğer öğretmenler de hergün aldıkları görevi öğrencilerle birlikte yarış yaparcasına ileriye vardırıyorlardı. Öğretmenlerimiz arasında kız öğretmenler de erkek arkadaşlarından geri kalmamağa çalışıyor ve çamur içinde, yağmur altında fiilen çalışıyorlardı. İşe başladığımızın ellinci günü, suyu kanal boyunca akıtmağa ve iki bin dekarlık araziyi su altına almağa muvaffak olmuştuk. Ağustosun kavurduğu topraklarda şimdi ekinler boy almakta ve sebzelikler yeşillenmektedir.[204]

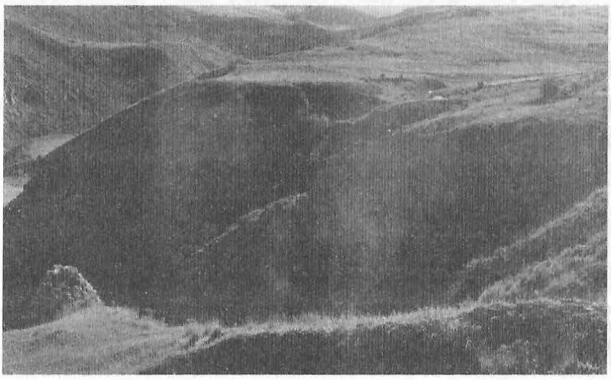
Kanal açma işleminin başarıyla sonuçlanmasından sonra, Halit Ağanoğlu'nun da Remzi Çakır'ın da akıllarında ve gönüllerinde hep olan şeyi hayata geçirme zamanı gelir. Kâzım Çakmur'un anlatısına göre Remzi Çakır, Ağanaoğlu'nu elektrik santrali yapımı için ikna eder. Aslında Ağanoğlu da elektrik santralinin yapımından yanadır. Boşa akan su ve karanlıkta eğitim yapan öğrenciler Ağanoğlu'nu da rahatsız etmektedir. Ancak çekinceleri bulunur. Başlangıçta Ağanoğlu, santralin inşaatına harcayacak yeterince paraları olmadığı için çekimser davranır. Öte yandan enstitü için bir elektrik santrali kurmak büyük boyutlu bir girişimdir. Başarısız olunduğu takdirde harcanacak para da çocukların emekleri de boşa gidecektir. Ancak

Remzi Çakır ısrarını sürdürür. Çakır, elektrik santrali yapma konusunda küçük de olsa deneyime sahiptir. Daha önce Sarıkamış'taki köyünde de elektrik elde ettiği bir değirmeni bulunur. Çakır, santral inşaatı başarısız olursa harcadıkları parayı değirmenini satarak ödeyeceğini söyleyerek ısrarını sürdürür ve sonunda Ağanoğlu'nu ikna eder.[205]

Osman Nuri Alper'e göre Remzi Çakır, elektrik santralinin "başmühendisi"dir! Aynı zamanda çok yetenekli, kafası çok iyi çalışan bir fizik öğretmenidir. Ağanoğlu gibi Çakır da Susuz Çayı'nın boşa akmasından, ondan yeterince yararlanmamaktan rahatsızdır. Bu akarsu, en kurak mevsimlerde bile iki veya üç değirmeni döndürecek kadar su gücüne sahiptir. Santralin yapımından önceki yıl Susuz Köyü'nün tarlalarını, bahçelerini sulamak için yapılan arkı genişletirler. Arkın bendini sağlamlaştırırlar. Böylece çaydan daha büyük bir suyun bu arka akmasını sağlarlar.[206] Çakır bir gün öğrencileri toplar, kazma küreği sırtlarına yükler, öğretmenin elinde bir metre uzunluğunda bir değnek, suyun aktığı en yüksek yere çıkarlar. Remzi Öğretmen elindeki bir avuç samanı suya atarak saatine bakar, kendi usulünce suyun debisini ölçer.[207] Daha sonra elektrik santralinin tribününün konulacağı yeri saptar. Suyun tahminen on metre yüksekten düşeceği şekilde hesaplama yapar. Dört köşe, kule gibi, on metre yüksekliğinde bir sütun inşa edilir. Tribün basınçlı suyun önüne, bur kule gibi inşa edilen sütunların ortasına yerleştirilecektir. Remzi Öğretmen, öğrencisi Osman Nuri'yi kendisine yardımcı olarak seçer. Öğrencilerden Adil de onlarla birlikte çalışır. Bu arada Remzi Çakır, santralin bütün iş planını kendisi yapar. Aynı zamanda İstanbul'dan iki usta getirilir. Onlar yanlarında gerekli malzemelerle birlikte "40 beygir gücünde Fransız tipi tribün"[208] getirirler. Bu ustalar elektrik direklerini kurar, direklere hatları bağlar, elektrik düğmelerini ve prizleri gerekli yerlere takarlar. Ayrıca tribünü basınçlı suyun önüne yerleştirirler. Bu iki ustadan biri elektrik, diğeri makine ustasıdır. "İstanbul'dan iki tane tribün getirttiler, şimdi tribünleri koyacak usta yok, kimse anlamıyor bundan. İki tane Macar[209] usta getirdiler İstanbul'dan, sarı uzun boylu adamlardı, yani hâlâ hayalimde, bu ustalar o tribünü koydu yerleştirdi..."[210], İsa Öztürk'e

Zakir Güven ve öğrencileri enstitüye su getirmek için kanal açarken.

Su kanalları, suyun kaynağı olan Suuçıran'a dek döşenir.
Bu mesafe enstitüye yaklaşık beş kilometre uzaktadır. (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

Su kanalını açmak için çalışan öğrenciler.

göre bu iki ustayı İstanbul'dan alıp getirmek için Remzi Öğretmen görevlendirilir. Remzi Çakır, İstanbul'dan geldikten sonra da izlenimlerini sınıfta öğrencilere anlatır. Santral inşasında mühendis olmamasının sakıncalarına kadar her türlü düşüncesini öğrencileriyle paylaşır. İstanbul'dan gelen bu ustalar, bir ya da iki ay Cılavuz'da çalışarak tesisatları yaparlar.[211]

Tribünün yerleştirileceği yer ve arkların duvarları da yapılınca sıra tribüne su vermeye gelir. Bu arada tribün, arka 50-60 m uzaklıkta bir yere yerleştirilir, arktan gelen su tribünü çevirerek elektrik üretilecektir:

> Suyu bağladık, herkes geldi, işitmişlerdi zaten. Santral çalışacak, elektrik üretecek falan diye. Herkes hevesle koşmuş gelmişti, su bağlandı geldi doldu, bağlantı arkının duvarı biraz yüksek kısmında yığıldı. Gerçi beton ama beton yeterince sağlam değilmiş. Onun basıncıyla duvarın birisi ayrıldı yerinden. Sağlam olan duvarın yanında duran Adil dediğim arkadaş, suya atlarken duvar yıkılıyor, o da duvarla birlikte gidiyor aşağıya. Ama bereket ki fazla yüksek değil, iki üç metre kadar bir yükseklik var.[212]

Bu kaza sırasında bine yakın öğrenci, santral için yapılan havuzun çevresindedir. Şans eseri büyük bir kaza az zararla atlatılmış olur. Bu kazadan sonra Remzi Çakır öğrencilere "Biz bunu yanlış yaptık, hesap hatası yaptık" der. Betonun içine destekleyici demirler koyarak yıkılan duvarları yeniden yaparlar. Ancak bu olaydan sonra santralin bitişi bir ay gecikir. Ekim 1944'te santral hazır hale gelir, yine bir kaza olur endişesiyle Remzi Çakır öğrencilere haber vermeme kararı alır. Osman Nuri Alper, İsa Öztürk ve Adil [soyadı tespit edilemedi] enstitüdeki bütün elektrik düğmelerini arkadaşlarından gizlice açarlar:

> Bu defa suyu bağladık normal geldi, gayet güzel çalıştı, elektrik üretti, her taraf şıkır şıkır oldu... Bir baktık beş dakika sonra, beş yüz altı yüz kişi, ne kadar öğrenci varsa hepsi santrala geldi, koşa koşa geliyolar... Kalabalık dalga halinde yani büyük bir sevinç tabi... Çok çok büyük bir sevinç! Ne hissettiğimi, vallahi anlatmak zor, yani o kadar büyük bir mutluluk ki... O kadar büyük bir başarı duygusu... Zaten, yeniliklere makinelere falan çocukluğumdan beri merakım var. Elektrik santraline aşırı bir ilgi duymuştum. Onun için orda başarılı bi sonuç alınca da çok mutlu olmuştum.[213]

İsa Öztürk de bu başarıdan büyük bir coşku duyduklarını, enstitünün aydınlandığı o gün davul zurna çalarak, oynayarak kutladıklarını belirtmektedir.[214] Öğrencilerden Kâzım Arıcı da enstitünün santralinin inşasında çalışan çocuklardan biri. Arıcı, enstitünün elektrikle aydınlanmasından sonra "kendiliğinden yanan bir şey varmış" diye şaşkınlık yaşadığını kahkahalarla anlatmaktadır. Çünkü o dönemde büyük şehirlerin merkezleri dışında köylerde elektrik yoktur. Köylerde aydınlanma çırayla veya yanan ocağın ışığıyla gerçekleşir. Arıcı da diğer çocuklar gibi elektrikle ilk kez karşılaşır: "Işıkta ders yapıyoruz, nasıl sevinmezsin ki? Çocuk aklımızla böyle bi şeyler varmış diyoruz."[215]

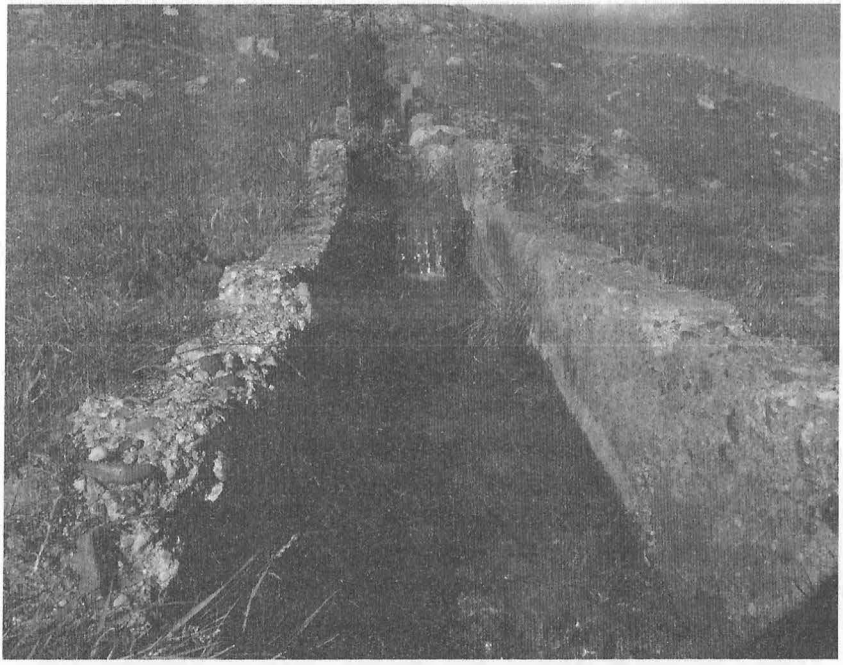
Halise Sarıkaya Apaydın, elektriği ilk kez enstitüden Kars'a yarışmaya gittiğinde görür. O parlak ışıklar onu çok etkiler! Hâlâ yılbaşı gecelerindeki ışıklandırma, çocukluk günlerindeki Cılavuz'u ona anımsatır. Çünkü o gün "Bir elektrik yanışı vardı, ben hayatımda böyle bir şey görmedim" demektedir. "Şimdi elektriği yaptık, ışıklar yandı. Her taraf böyle cennete dönüştü... [Kahkahayla gülüyor.]"[216] Apaydın'a bu duyguyu veren şey elektrikle aydınlanmaları kadar, o santralin yapım sürecine küçük bir çocuk olarak emeğiyle dahil olmasıdır. Onun inşaata katkısı taş taşıyarak olur. Erkek arkadaşları taşları kaldırıp kızların sırtına yüklerler, kızlar da taşları inşaat alanından uzak bir yere götürürler. Yine böyle taş taşırken, erkek arkadaşlarından biri espri olsun diye ağır bir taşı sırtına koyar: "Bakalım taşıyabilecek mi?" diye muzipçe bekler... Bu arada öğretmenlerden biri onun fotoğrafını çeker. Görüldüğü gibi çalışma koşulları son derece ağırdır, ancak imece ve güven duygusu güçlüklerin unutulmasına, anılarda mutluluğun kalmasına yol açar.

Kanalın ve elektrik santralinin inşasında kadın erkek, küçük büyük demeden herkes gücü oranında çalışır. Bu çalışmaya öğretmenler, henüz enstitüye alınmış birinci sınıf öğrencisi de emeğini ortaya koyar. İlkokulu henüz bitirmiş bir çocuk olarak Nizamettin Göçmen de emek verenler arasındadır:

> Haziran ayında Cilavuz Köy Enstitüsü'ne girdim. O yıl yeni başlamış olan ve suyun tutulması için örülen, taş duvarların yapımında çalışan büyük sınıf öğrencilerine yardım ettim. Taş duvarların arasına sıkıştırılacak, küçük taş kırıntılarını önüme bağlanan deri bir önlüğün içine doldurarak kendilerine ulaştırmak için alın

Su kanalı açılırken.

Cılavuz Köy Enstitüsü öğrencilerinin yaptığı su kanalı halen kullanılmaktadır.
(Arşiv: F. Gümüşoğlu)

teri döktüm. Enstitümüzün elektriğe kavuşmasında küçük sınıfıma, küçük vücuduma ve küçük yaşıma rağmen az da olsa, böyle bir eserin taş duvarları arasına sıkıştırılan taş kırıntıları Nizamettin Göçmen'in gururu, onuru ve övünç kaynağı olmuştur. Kış mevsimi gelince normal dersler başladı. Elektrik olmadığı için yatakhaneler gemici feneri, dershaneler ise lüks lambaları ile aydınlatılıyordu.[217]

Cılavuz 1944 yılının Ekim ayından itibaren elektrikle aydınlanır. Bu yıldan sonra artık lüks lambası, karpit lamba, gaz lambası ve gemici feneri gibi aydınlatma araçları enstitüdeki öğrencilerin yaşamlarında yer almaz. 1951-1952 öğretim yılında, Beşikdüzü Köy Enstitüsü'nün kız öğrencilere ayrılmasının ardından Cılavuz'a gelen Gazioğlu, elektrikle aydınlanan bir ortamda eğitim görür:

Okulumuzun hidroelektriği vardı. 5 kilometre uzaktan Tellipınar'dan kanal içinde getirilen su ile çalışan elektrik santralına, okulun baş ustası, Pavli Usta bakardı. Pavli Usta'nın elinden her şey gelirdi. Okulda bozulan her şeyi tamir ederdi.[218]

Sonuç olarak Cılavuz Köy Enstitüsü'nde öğrencinin elektrik santrali kurma sürecine katılması, kendi emeğiyle aydınlanması, onlarda büyük bir özgüven yaratır. Kendi planlamaları ve emekleriyle aydınlanmaları, tarlada elde ettiği ürünle ya da bakımını yaptığı hayvanların sütüyle, peyniriyle beslenmekten daha başka anlamlar içerir. Geleneksel olarak bildiklerinin çok dışında bir deneyim söz konusudur burada. Kasabalarda bile elektriğin olmadığı koşullarda Cılavuz ışıl ışıldır. Bu durum öğrencilerin bilinçlerine de yansır. Karanlıktan aydınlığa geçiş, onlarda farklı bir bilinç yaratır. Artık Cılavuz Köy Enstitüsü mezunları için başarılmayacak hiçbir iş yoktur! Enstitüdeki eğitimden bunu öğrenirler.

Kitap Okuma Kültürü

Öğrencilerin sık sık yinelediği gibi, Cılavuz Köy Enstitüsü'nde oldukça zengin bir kütüphane bulunmaktadır. Günümüze de kısmen kalan kütüphaneden rastgele seçtiğimiz bir kitapta Raçinski köylülere şöyle seslenir:

> [...] Etrafımızda bütün millet, derin bir cahillik içinde yüzüyor. Size sorarım: Bu millet, hangi millettir? Kendi milletiniz değil mi? Kabahat kimdedir?[219]

İşte köy enstitülerinde eğitim, Raçinski'nin sorularını sordurtacak bir biçimde kurgulanır. Öğrencilerde okuma kültürü yaratılırken, bir Rus aydının sorduğu sorunun benzerini kendi yaşantılarında sormaları sağlanmaya çalışılır. Köy enstitülerinde okuma kültürü önce zengin kitaplıklar oluşturularak sağlanır. Rus, Alman ve Fransız klasikleri kütüphanelerde yerlerini alır. Puşkin'den Schiller'e, İngiliz yazarlara dek dünya edebiyatı önce Cılavuz'un kütüphanesinin raflarında yerini alır, sonra da öğrencilerin gönüllerinde. Kitap okuma kültürü öğrencilere su kadar, ekmek kadar gerekli hale gelir. Öğrencilere yılda 20-25 kitap okuma zorunluluğu getirilir. Ancak okumanın tadına varan öğrenciler, bu sayıyı dörde beşe katlayacak kadar çok okurlar. Çakmur, on dakikalık teneffüste dahi boş duran öğrencinin olmadığını söyler; ya kitap okurlar ya da enstrüman çalarak o zaman dilimini zenginleştirirler. Boş zaman geçirmek enstitü kültüründe yadırganan bir davranıştır. Kitap okuma eylemi de rastgele yapılmaz, eleştirel bir okuma yapmaları özendirilir. Bu eleştirilerden bir sentez yaratılır. Örneğin Schiller'in bir eseri okunmuşsa "eserin nasıl yazıldığı, romandaki kahramanların kimlerden oluştuğu, bu eserin başka nasıl yazılabileceği" gibi sorulara yanıt verilmeye çalışılır. Çakmur, ilkokul Türkçe öğretmenlerinden Ömer Akarsu'nun okuma kültürüne büyük bir katkısı olduğundan söz eder.[220]

Kütüphanede Yunan klasikleri de önemli bir yer işgal eder. Tercüme edilen tiyatro eserleri de öğretmenlerin öğrencilere okuttukları kitaplar arasındadır. Talip Apaydın Cılavuz'da öğretmenlik yaptığı yıllarda, her hafta bir kitap okuma zorunluluğu getirir. Bu okuma sınıf içi sorumluluğa dahildir. Onun dışında isteyen istediği kadar kitap seçip okuyabilir. Hüseyin Yılmaz o günleri anlatırken, gözleri parlayarak "Okuduğumuz kitabın özetini çıkarır, dosyamıza koyardık" diyor. Apaydın, "göreceğim" dediği dosyayı mutlaka inceler, imzalar ve öğrenciye geri verir. Ödev olarak verilen bu özetlerin kendilerini geliştirdiğini belirten Yılmaz, ödev olarak okudukları kitabı bitirdikten sonra kitap üzerine düşündüklerini, önemli buldukları

yerleri çizdiklerini, sonra özet yazmaya başladıklarını belirtir. Örneğin 150 sayfalık bir kitabı iki sayfada özetlerler. Böylece düşünme, analiz etme ve yazma alışkanlıkları gelişir. Yılmaz, derslerine doğru dürüst çalışmayan bazı arkadaşlarının her sınavdan "on" almalarına şaşar kalır!

> İşi gücü roman okumaktı... Fakat bir gün yazılıda gördüm, galiba meslek dersleri öğretmeni imtihan ediyor ve baktım onun yazılısına... Kitaptan hiçbir kelime yazmamış, kafadan yazıyor adam, yazdı yazdı verdi. Notlar okunduğu zaman, on! O zaman dedim ki kendime, okumanın bu kadar faydası varmış. Dersi dinliyor o kadar...[221]

Enstitülerin kütüphanesi Milli Eğitim Bakanlığı tarafından desteklenir. Bakanlığın tercüme bürosu tarafından yayımlanan bütün eserler, enstitü kütüphanelerine ve halkevlerine gönderilir. Enstitü kütüphaneleri sadece dünya klasiklerini değil, yerli yazarları ve Doğu klasiklerini de bünyesine dahil eder. Öte yandan meslek kitapları, sağlık bilgisine ilişkin kitaplar ve broşürler de kütüphanede bulunur. Bunlar daha çok Halkevleri Yayınları ve Ziraat Bakanlığı'na ait yayınlardır. Gültekin Gazioğlu anılarında şöyle yazar: "Türkçe öğretmeni Mehmet Dündar kendilerini klasik eserlere yöneltmeseydi Nihal Atsız'a, Abdullah Ziya Kozanoğlu vs.'ye takılıp kalacaktık."[222]

Özçelik Karahasanoğlu, Beşikdüzü Köy Enstitüsü'nden Cılavuz'a Gazioğlu'yla birlikte nakil yapılan öğrencidir. Onun anlatısı, kütüphaneyle ilgili bizleri bir başka olguyla karşı karşıya bırakmaktadır. Karahasanoğlu'nun anlatısına göre, Cılavuz'da iki kütüphane bulunmaktadır; biri klasik edebi eserlerin olduğu kütüphane, diğeri ise mesleki kütüphanedir. 1950'den önceki Cılavuz mezunlarının anlatısında bu bilgiyle karşılaşılmadı. Muhtemelen söz konusu ayrım, enstitülerin eğitim programının değişmesiyle birlikte gerçekleşen uygulamalardan biridir. Özçelik Karahasanoğlu'na göre Ümit Kaftancıoğlu, öğrenmeye karşı müthiş bir açlık çeken masa arkadaşıdır.[223] Kaftancıoğlu klasik eserlerin olduğu kütüphaneden, kendisi de mesleki kütüphaneden sorumludur. Karahasanoğlu, "O benden çok okuyordu"[224] diyerek arkadaşından övgüyle söz eder.

Okumaya tutku düzeyinde bağlı olan İsa Öztürk, kütüphaneden her türlü kitabı okuduğunu belirtmektedir. Özellikle macera kitapları ve yerli polisiyeler okur. Bu kitaplar sadece onun hayal dünyasını beslemekle kalmaz, gündüz okuduklarını akşamları yatakhanede arkadaşlarına yarım saat anlatır. Bu durum o hale gelir ki okuduğunu anlatmadığı zamanlar arkadaşları anlatmasını bekler. Sonra herkes, masal dinler gibi derin uykuya dalar. Öztürk, okuduğunu anlatmasının kendisine konuşma alışkanlığı kazandırdığını düşünür.[225]

Öğrencilerin okuma, okuduğunu tartışma ve özet çıkarma alışkanlıkları, süreç içinde onların yazmalarını da sağlar. Çok okuduğu için yazabildiğini söyleyen Ramis Başar, "Aşar Vergisi" adını verdikleri bir piyesi yazanlardan biri olur. Yazdıkları bu oyunu bir cumartesi eğlencesinde sahneye de koyarlar. O, aşar vergisini toplayan memur olur, diğer arkadaşları köylü kadınlardan oluşur. Vergi toplayan memur, o zavallı kadınlara hakaret eder vb. Köylünün ezilmesine ve horlanmasına eleştirel yaklaşan bu oyunları izleyen arkadaşları, onlara "çok okudukları için" saygı duyarlar, hayran olurlar.[226]

Cılavuz'da kütüphanenin yanı sıra ayrı bir okuma salonu olduğu, daha önce değindiğimiz *Kars Gazetesi*'ndeki bir yazı dizisinde de karşımıza çıkmıştı. Bakırcıoğlu da okuma salonunu bizlere anımsatarak, burada *Cumhuriyet*, *Vatan*, *Yeni Sabah* ve *Yeni İstanbul* gazetelerinin bulunduğunu belirtmektedir.[227] Bakırcıoğlu henüz ikinci sınıf öğrencisiyken öğretmeni ödev verir, "Başyazı okuyup, özetleyip getirin" der. Böylece *Cumhuriyet* gazetesinin başyazarı Nadir Nadi'yi on üç yaşındayken tanımış olur.[228]

Kâzım Arıcı, kitap okuma alışkanlığının yaşam boyu devam ettiğini belirtir.[229] Hüseyin Yılmaz da enstitüde edindiği kitap ve gazete okuma alışkanlığının öğretmenlik yıllarında devam ettiğini, çocuklarına da zengin bir kütüphane mirası bıraktığını söylemektedir: "Benim sekiz tene çocuğum var, beşi üniversite mezunu... Ben ev yapayım, bilmem arabam olsun değil, çocuklar okuyacaklar... Biz orda aldık okuma alışkanlığını, okuma sevgisini..."[230]

Kirby, enstitülerdeki dönüşümle birlikte öğrencilere özellikle *Mefküreci Muallim* ve *Beyaz Zambaklar* adlı kitapların salık verildiğini belirtmektedir. Buna karşılık 1952'de Cılavuz'da Bakan Tevfik İleri öğrencilere "*Beyaz Zambaklar*'ı okuyan elini kaldır-

sın" deyince 10-12 öğrencinin elini kaldırdığını, kitabı özetlemesi istenen öğrencinin özetleyemediğini, bir başkasının ise başarılı bulunduğunu söyler. Kirby'nin buradan çıkardığı sonuç, öğrencilerin bu kitaplara pek rağbet etmedikleri doğrultusundadır. Çünkü artık yıl 1952'dir ve öğrencilerin kitap okuma tercihleri sınırlandırılmıştır. Hatta 20.05.1947'de "köy enstitülerinde serbest okuma işleri" konulu genelge bile yayımlanmıştır. Öğrencilerin ders dışı kitap okumaları, "seviyelerine uygunluk savıyla", özellikle klasiklerin okunmasının engellenmesi yoluna gidilir.[231] Artık öğrencileri Türk ve dünya klasiklerini okutmaya yönelten politikalardan vazgeçildiği yıllar söz konusudur. Oysa 1947'den önce öğrencilere kitap okumak en temel ihtiyaç olarak benimsetilmiştir.

Cılavuz Köy Enstitüsü'nden günümüze kalan kütüphanede geçirdiğimiz kısa zaman dilimi içinde kitapları gözden geçirdiğimizde bile, öğrencilerin ifade ettiği gibi, bunun çok zengin bir kütüphane olduğunu söyleyebiliriz. 1945 Susuz doğumlu İbrahim Zeyrek, 1961'de öğretmen okulunda son sınıf öğrencisidir ve 1978'de de mezun olduğu okula öğretmen olarak atanır:

> Öğretmen olarak geldiğimde, eğitim şefi olarak görev yaptığımda, kütüphaneye gittim. O kitaplardan bir kısmı yok olmuştu, yani Fransız klasiklerinden işe yarayanlar. Öyle düzenli bir sayım yapılmamıştı, ben okul müdürlüğü de yaptığım için, zaman zaman komisyon kurulur, elden çıkarılacak kitaplar varsa çıkarılır. Ben onların hiç birisini göremedim, bir hayli azalmıştı, benim bildiğim kadarıyla 3000'in üzerinde kitap vardı. Epey bir azalma vardı.[232]

Kaldı ki bu kitapların özellikle 12 Eylül 1980'den sonra yakıldığını öğretmen okulu mezunları dile getirdiler. 1950'lere gelmeden benzeri uygulamaların başka köy enstitülerinde de yapıldığının örneğini bir köy enstitüsü müdürü olarak Arman vermektedir:

> Jurnaller ve baskınlarla Enstitülerde bir terör başlatıldı. Yüksek Köy Enstitüsü mezunlarından 23 kişi çavuş çıkarıldı, tüm mezunlar baskı altına alındı. Kitaplıklardaki kitaplar ayıklandı, yakıldı, son iki sayısı bir arada çıkarılan Köy Enstitüleri Dergisinin on binlere varan sayısı İzmit Kağıt Fabrikasında hamur edildi.[233]

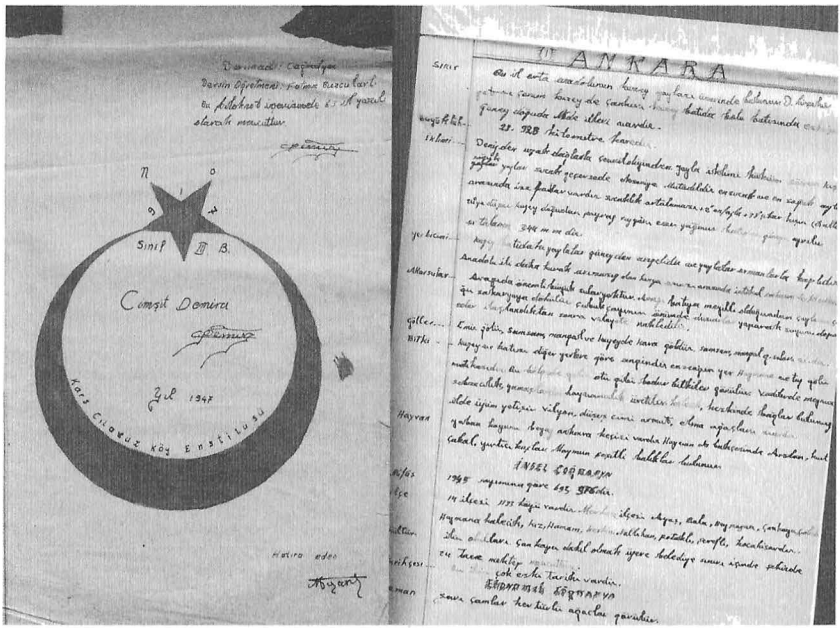

Cılavuz Köy Enstitüsü günlerinden kalan kütüphane. Soldan sağa Emel Pak, lisenin çalışanı, Yakup Maral, Bekir Zariç, Firdevs Gümüşoğlu, 18 Haziran 2008.

Yukarıda sözü edilen bütün yıkım sürecine karşın bugün Cılavuz günlerinden kalan kütüphanede çok değerli kitaplar bulunmaktadır. Tespit edebildiğimiz kitapların bir listesini kitabın sonunda ekler kısmında veriyoruz: Kâzım Karabekir İlköğretmen Okulu Kütüphanesi'nde bir saatlik çalışmayla tespit edilen kitapların listesi. Bu kitapların bazıları en az iki adettir. Buraya aldığımız bu kısacık liste bile kütüphanenin halen ne denli zengin olduğu konusunda bir fikir verebilir kanısındayız.

Cılavuz'daki Eğitime, Öğrenci Cimşit Demirci'nin Defterlerinden Açılan Pencere

Cılavuz Köy Enstitüsü'nde öğrenci olan Cimşit Demirci'nin bugüne kalan defterlerine baktığımızda, bu defterlerdeki yazıların ve defterlerin içeriğinin oldukça değerli olduğu görülmektedir. Bu defterler, enstitüdeki eğitimin içeriğine ilişkin de önemli ipuçlarını vermektedir. Kaldı ki enstitülerdeki eğitim programının değiştiği ve enstitünün kuruluş sürecinde yer alan öğretmenlerin, idarecilerin başka yerlere tayin edildikleri (birkaçı kendi isteğiyle ayrılır) koşullar söz konusudur. Buna rağmen sonraki yıllarla karşılaştırıldığında daha nitelikli bir eğitim olduğu defterlerden anlaşılmaktadır.

Cimşit Demirci'nin coğrafya defteri.

Defterlerde görsel eğitime, çizerek ve resimleyerek ders konularının anlatımlarına özel bir önem verildiği anlaşılmaktadır. Örneğin coğrafya dersinde, bir yıl boyunca bütün illeri konu olarak ele aldıkları görülür. Her ilin özelliklerine göre ayrıntılı çizimler yapılmıştır. Dersler oldukça düzenli ve renkli anlatımlarla ele alınmıştır. Diğer derslerde de anlatımdaki yalınlığın yanı sıra konuların derinlemesine işlenmesi söz konusudur. Yeri geldikçe başarılı bilim insanlarının çalışma alanlarına ilişkin örnekler verilmiştir. Çocuk ruhbilim dersinde, bir çocuğun fizyolojik ve psikolojik gelişimi o kadar ayrıntılı ve güzel anlatılmıştır ki örnek uygulamalar olarak, eğitimbilimciler için incelenmeye değer öğeler taşır. Örneğin sosyoloji defterinde akademik bir birikimin bütün özellikleri görülür.

Cılavuz Köy Enstitüsü'nde verilen derslerden biri ise ev işi dersleridir. Bu derslerin kız öğrenciler için okutulduğunu biliyoruz. Fakat Cimşit Demirci'nin el yazısıyla özenle tutulmuş defteri, bize başka bir gerçeği gösteriyor: En azından birkaç yıl bu dersi erkeklerin de okuduğunu. Defter 11 Haziran 1949 tarihinde sona eriyor.

Cimşit Demirci'nin defterlerinden sayfalar.

Aşağıda defterlerden aldığımız notlar bulunmaktadır:

Genel Öğretim Dersi: (1947-1948), Sınıf IV B, Ders Öğretmeni: Mecit Temuçin

Özel Öğretim Dersi: (1948-1949 Ders yılı) Canip Akın.

Bu derslerin konuları arasında Türkçenin, dilbilgisinin, tarih, coğrafya ve aritmetik derslerinin öğretilme amaçları ayrıntılı olarak ele alınır. Bunun yanı sıra çocuğun "imgelem"inin geliştirilmesi için çocuğun masal ve hikâye okumaya teşvik edilmesi amaçlanır. Dersin öğretimindeki esaslar arasında "zararlı geleneklerle ve inanmalarla mücadele"de sayılır: Haftanın bazı günlerinde çamaşır yıkama, lohusalık ve çocuk bakımına ait görenekler bunların arasındadır. Öğretmen adayından görevlendirileceği köylerde söz konusu gelenek ve göreneklerle ilgili yanlışları ortaya koyması, öğrencilere anlatması beklenir.

Eğitimbilim Dersi: [yıl belirtilmemiş] Her dersin hayatla ilişkisi eğitimin en büyük amacı olarak kabul edilir.

Çocuk ve Gençlik Ruhbilim Dersi: (1948-1949) Sınıf V B: Ders Öğretmeni: Mahmut Ünal.

Eğitim Tarihi Dersi: (1948-1949) Dersin Öğretmeni: Canip Akın-Müdür Muavini

Bu derste eğitim tarihinde iz bırakmış düşünürlere yer veriliyor. Defterdeki notlarda Platon'dan J. J. Rousseau'ya dek çok sayıda düşünür karşımıza çıkıyor.

Toplumbilim Dersi: (1948-1949) [Dersi kimin verdiği defterin kapağında yer almıyor.]

Bu defterdeki ilk satırda sosyoloji sözcüğünün anlamı açıklanıyor, ardından Auguste Comte'un ilk kez sosyoloji kavramını kullandığı belirtiliyor. Ayrıca, "Mustafa Suphi tarafından (ilmi iştimai) diye telaffuz edilmiş, daha sonra Ziya Gökalp (İştimaiyat) diye kullanmıştır" ifadesiyle kavramın ülkemizdeki ilk kullanımına dair de dikkate değer bir bilgi verilmektedir.

Tabiat Dersi: [Yıl ve dersin öğretmeni defterde belirtilmemiş]

Dersin içeriğine baktığımızda kanatlılar, sürüngenler vb hayvanlara ilişkin ayrıntılı bilgi yer aldığı görülüyor. Bu hayvanların resimleri çizilerek özellikleri anlatılıyor. Öğrenciler hayvan bilgisinin yanı sıra hücrenin yapısı ve özelliklerini de öğrenmişler. Ayrıca bulaşıcı hastalıklardan korunma yöntemleri ve tedavileri, sağlıklı beslenme; protein, karbonhidrat, yağ ve su açısından zengin yiyecekler ayrıntılı olarak ele alınmış. Bu notlarda dikkat çekici bir tanımlama karşımıza çıkıyor: Ekspres kahvaltı! Öğrencilere "ekspres kahvaltı"dan kaçınmanın önemi öğretiliyor! Hızlı ve çabuk yeme alışkanlığının yarattığı sorunlar konusunda günümüzde uzmanlar sürekli uyarılar yapıyorlar. Oysa 1940'lı yılların sonunda, oldukça erken bir öngörüyle, bu biçimde beslenme Cılavuz'da bir sorun olarak kabul edilerek ele alınmıştır.

Ziraat Dersi: (1946-1947) III B. [Dersin öğretmeni belirtilmemiş.]

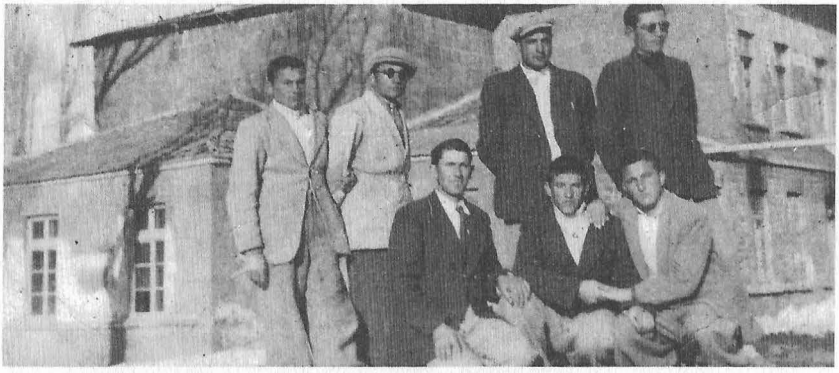
Fizik Dersi: (1946-1947) III B: Dersin öğretmeni Ali Bayrak

Kimya Dersi: (1946-1947) III B: Dersin öğretmeni Ali Bayrak

Fizik Dersi: (1947-1948) IV B: Dersin öğretmeni Hasan Özer

Ev İdaresi Defteri: (1947-1948) IV B. [Dersin öğretmeni belirtilmemiş.]

İyi bir ev kadının özellikleri, "İktisatlı ve muktesit olmak, bilgi sahibi olmak, şen ve nezaketli olmak, cesur ve tedbirli olmak, çalışma

Cimşit Demirci (ayakta, sağdan ikinci), 2 Nisan 1948.

Cimşit Demirci (sağdan ikinci sıra, üçüncü), 8 Haziran 1948.

Cimşit Demirci (sağdan üçüncü oturan). 17 Eylül 1947

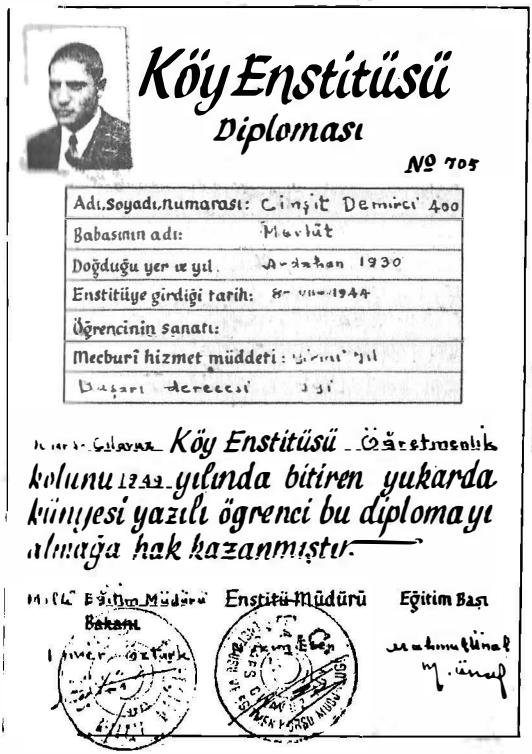
zevkine malik olmak" olarak belirtildikten sonra, banyolar ve duşlar başlığı altında beden temizliğine ilişkin bilgiler veriliyor. Ardından leke çıkarma yöntemleri vb ev içi alana ilişkin pratik bilgiler öğretiliyor.

Ev İdaresi Defteri: (1948-1949) V B. [Dersin öğretmeni belirtilmemiş.]

Hasta bakımı, pansumanlar, pansuman araçları, hafif kanamalar, kuvvetli kanamalar, yanık çeşitleri, kırık, burkulma, çıkıklar ve tedavi yöntemleri vb ders konuları arasındadır.

Cimşit Demirci'nin Cılavuz Köy Enstitüsü'nde okuduğu ders kitapları.

Köy Enstitüsü
Diploması

№ 705

Adı,Soyadı,numarası:	Cimşit Demirci 400
Babasının adı:	Mevlüt
Doğduğu yer ve yıl	Ardahan 1930
Enstitüye girdiği tarih:	8- VIII-1944
Öğrencinin sanatı:	
Mecburî hizmet müddeti :	[illegible] yıl
Başarı derecesi	[illegible]

[illegible] Cılavuz Köy Enstitüsü Öğretmenlik kolunu 1948 yılında bitiren yukarda künyesi yazılı öğrenci bu diploma yı almağa hak kazanmıştır.

Milli Eğitim Müdürü / Bakanı — İsmet Öztürk
Enstitü Müdürü — [illegible]
Eğitim Başı — [illegible]

Cimşit Demirci'nin diploması.

Cimşit Demirci'nin Cılavuz Köy Enstitüsü'nde ve mezun olduktan sonra tuttuğu not defterleri.

Öğretmenlerin Belleğinden Cılavuz

Önceki bölümlerde Cılavuzluların anlattıkları, bir kurumun kuruluş öyküsüne, üretim sürecine, eğitim kültürüne, insan ve insan-doğa ilişkilerine yönelik zengin veriler sunmaktadır. Bununla birlikte burada çalışmış öğretmenlerin gözlemlerine ve düşüncelerine başvurmak, tablonun bütününü görmemize katkıda bulunacaktır. Aradan geçen yetmiş yıldan fazla bir zaman dilimi yeterli sayıda öğretmene ulaşmamızı güçleştirmekle birlikte, az sayıda da olsa söz konusu öğretmenlere ulaşmak büyük önem taşımaktadır. Bu öğretmenlerden Mestan Yapıcı ve Bedia Kars'ın yazdıklarından yararlandık. Talip Apaydın, Yusuf Ziya Bahadınlı, Nevvare Ünsal ve Ali Vehbi Ünsal'la ise görüşme şansı yakalayabildik. Nevvare Öğretmen'in anlatılarına sonraki bölümlerde yer verilecektir.

Öğretmenlerden Mestan Yapıcı, Kızılçullu Köy Enstitüsü'nün ardından 1943'te Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'ne girer. Burayı bitirince 1946'da Cılavuz Köy Enstitüsü'ne atanır. Mestan Yapıcı'yla birlikte Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü mezunu Talip Apaydın, Mehmet Toydemir, Ali Bayrak ve Mustafa Sabri Taşkın da Cılavuz'a atanırlar.

Mestan Yapıcı, hayvan bakımı kolundan mezun olan ilk ve son öğretmendir. Onun mezunu olduğu Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'ndeki eğitim oldukça niteliklidir. Dönemin en önemli yazarları, sanatçıları ve hocaları burada dersler verir. Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, Ziraat Enstitüsü, Gazi Eğitim Enstitüsü, Devlet Konservatuarı ve Siyasal Bilgiler Fakültesi hocaları burada dersler verir. Bu derslerden bazıları Hasanoğlan'da, bazıları da Ankara'da yapılır ve öğrenciler ilgili fakültelere derslere giderler.[234] Hasanoğlan'daki "hayvan bakımı kolu" adını Tonguç koyar, bölümün adının Türkçe olmasını ister. Bu kolun ana dersleri şöyledir: zooloji, biyoloji, kalıtım ve sağlık bilgisi, hayvan yemleri bilgisi, çayır ve meracılık.[235] Burada okuyan öğrenciler, kültür derslerinin yanı sıra ziraat, kümes hayvancılığı ve zirai işletme ekonomisi konularında da bilgi sahibi olurlar. Bu kol (bölüm), Türkiye'de hayvancılığın gelişimine katkıda bulunacak insanları yetiştirmeyi amaçlar. Bu

eğitimin yarattığı donanımdan Öğretmen Yapıcı, Cılavuz'da çok yararlanır.

O yıllarda enstitüde 300'e yakın koyun, 16 inek, çok sayıda tavuk bulunmaktadır. Göreve başladıktan kısa bir süre Cılavuz'da hayvan hastalıklarıyla ilgili sorunlar çıkmaya başlar. Önce koyunlar kan işer ve ölür. Ölen bir koyunun ciğerlerini alıp veteriner fakültesine götürerek analiz yaptırır, koyunların "hayvan sıtması" olduğu teşhis edilir. Hastalığa kenelerin neden olduğu anlaşılır, ahırlar kenelerden temizlenince koyunlar sağlığına kavuşur. Bir süre sonra ahırlardan sorumlu nöbetçi öğrenciler iki kuzunun doğduğunu müjdeler, kuzular erken doğmuştur. Bir hafta sonra da öğrenciler, "Kuzular ölüyor" diye haber getirir. Kuzulara kalbi destekleyici iğne yapar ve hayvanlar sağlığına kavuşur. Bu uygulamalar Mestan Öğretmen'in derslerinin parçasıdır. Hayvanların hastalıkları artmaya başlayınca Yapıcı ders programını değiştirir. Koyunlarda görülen çiçek hastalığının tedavi yöntemini derste öğrencilerine gösterir. Hastalığının üçüncü döneminde olan bir koçu dersliğe getirir. Koçun kuyruğunun altında ve koltuk altında çiçekten oluşan sivilce kabuklarını bir bıçağın ucuyla fincanın içine toplar. Üzerine süt doldurur ve güneş gören bir pencere önüne koyar. Ertesi gün iğneye taktığı ipliği fincandaki karışıma daldırarak koyunların kulaklarını deler. Böylece en ilkel, ancak işe yarar aşı yöntemini uygulamış olur. Yıllar sonra karşılaştığı bir öğrencisi, öğrendiği bu yöntemi köylerde uyguladığını ve çok yararlandığını kendisine söyler.

Yapıcı, Cılavuz'da sadece hayvan hastalıklarına karşı mücadele yürütmez, hayvanların bakımına ilişkin yaygın olan boş inanç ve uygulamalara karşı da mücadele yöntemleri geliştirir. Enstitüde bulunan Çıldır-Göle cinsi ineklerin sağlıklı olmamasının ve buzağıların çoğunun ölmesinin nedenlerini araştırır. Yeni buzağılayan ineğin ilk sütünün yavrusuna verilmediğini fark eder. Halk arasındaki bu yanlış inanış, enstitüde de hüküm sürmektedir. Buna göre ineğin doğumdan sonraki ilk sütü buzağıya verilirse bu sütün buzağıya dokunacağı, onu hasta edeceği düşünülür. Oysa "ağız sütü" denilen bu ilk sütün buzağıya verilmesi, buzağının sindirim sisteminin güçlenmesini sağlamaktadır. Enstitüdeki buzağılara bu süt verilmediği için ishal

olup ölmektedirler. Mestan Öğretmen, öğrencilerin gözünün önünde bir aylık bir deneme yapar. Buzağıların birine her zaman yapıldığı gibi "ağız sütü" vermez, bir ay sonra doğanlara ise bu sütü verir. Sonradan doğanlar ağırlık ve sağlık açısından diğer buzağıdan daha sağlıklıdır. Ağız sütü verilmeyen buzağı ise sık sık ishal olur ve gelişme bozukluğu gösterir. Bu buzağıya sonradan verilen süt de dokunur. Mestan Öğretmen buna da çare bulur; süt dokunmasından ishal olan buzağıya yumurta içirerek onu iyileştirir. Onun hayvan hastalıklarına karşı aldığı bu önlemler ve tedavi yöntemleri, Kars'taki veterinerlerin de ilgisini çeker ve ona bir teşekkür mektubu gönderirler.

Mestan Öğretmen, tavukların ölümlerinin önüne geçecek donanıma da sahiptir. Tavuklardan sorumlu nöbetçi öğrenci tavukların ölmeye başladığı haberini getirdiğinde öğrencilerini toplar, kümese giderler. Tavukların esnediğini görünce, "Bu durum besin zehirlenmesi olasılığını akla getiriyor" der. Sonra öğrencilere tavuklara nasıl otopsi yapılacağını gösterir. Ölen tavuğun kursağında mısır doludur. Ancak bu mısırlar küflüdür. Küflü yemi tavuklara vermeyi keser, hasta tavuklara da ilaç verir. Böylece tavuklar sağlığına kavuşur.

Mestan Öğretmen'in başarıları Cılavuz'daki askeri yetkililerin de kulağına gider. Bir gün bir köylü kadın, iki öküzünün zehirlendiğini öne sürerek şikâyet için karargâha başvurur. Bunun üzerine kumandan Mestan Öğretmen'den hayvanları görmesini ve bir rapor düzenlemesini rica eder. Raporu Kars Veteriner Müdürlüğü'ne yollamak niyetindedir. Mestan Öğretmen rapor yazma yetkisi olmadığını söyler. Kumandan, öğretmenden bu köylü kadına bir iyilik yapmasını ister. Bir çift öküzü olan yoksul bir kadındır. Mestan Öğretmen ilk kez karşılaştığı bu durum karşısında çözüm bulmaya çalışır. Kırk adet yumurta ister. Yumurtaları kırar, sarısıyla akını ayrı kaplara koyar. Yumurtanın akını her iki öküze içirir. Öküzlerin "südkostik"le zehirlenmiş oldukları kanısına varmıştır. Yaptığı işlemi anlatan bir de tutanak tutar, öküzleri Kars Veteriner Müdürlüğü'ne gönderirler. Kadın borcunu sorar, o da "kırdığı yumurtaların sarısını" ister! Kadın dualar ederek ayrılır. Mestan Öğretmen ve altı arkadaşı o akşam "yumurta şöleni çeker!" Bir süre sonra Kars Veteriner Müdürlüğü'nden enstitüye "doğru tanı ve yerinde ilk önlemle ilgili olarak" teşekkür yazısı gelir.[236]

Görüldüğü gibi Mestan Yapıcı'nın aldığı eğitim, onun her koşulda çözüm üretmesini sağlayacak niteliktedir. Onun bu çabası enstitüyle de sınırlı olmaz, çevredeki köylülere de fayda sağlar.

Düziçi, Cılavuz ve Pazarören köy enstitülerinde coğrafya öğretmeni olarak görev yapan Bedia Kars, Cılavuz'a 1949'da atanır. Karlar altında ayakta durmaya çalışan bir kurumla karşılaşır. Düziçi Köy Enstitüsü'ne göre koşullar çok ağırdır. Kars'tan Cılavuz'a kızakla yolculuk yapar. Cılavuz'da çalışmaya başladığında 20-25 öğretmen bulunur, bunların 6-7'si kadındır. Bedia Öğretmen, Cılavuz'daki öğrencilerini ise eğitime aç, sevgi dolu olarak anımsar. Öğretmenlik yıllarının en güzel günlerinin Cılavuz'da geçtiğini belirten Bedia Öğretmen, oradaki öğrencilerinin yardımseverliğini ve dayanışmasını unutmayacağını belirtir. Köy enstitülerinde çalıştığı için çok mutlu ve onurlu olduğunu söyleyen Bedia Öğretmen, bu okullarda öğretmenlik yapmanın kendisi için ayrıcalık olduğunu dile getirir.[237]

Mestan Yapıcı ve Bedia Kars'ın Cılavuz'la ilgili anıları, enstitülerin parlak günlerinin sona ermeye başladığı; ancak üretkenliğin, köyü canlandırma idealinin hâlâ etkisinin olduğu, dayanışmanın ve sevginin egemenliğinin sürdüğü son günlere aittir. Oysa Talip Apaydın ve Yusuf Ziya Bahadınlı, enstitüler aleyhinde gelişen havadan doğrudan etkilenmiş öğretmenlerdir. Onların anlatıları, enstitülerdeki değişime ilişkin önemli ayrıntılar içerir.

Apaydın 1946 yılında Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nden mezun olur. O mezun olduğunda Reşat Şemsettin Sirer bakan olmuştur. Diplomasında Sirer'in imzasının bulunduğunu söylerken, imza yeni atılmış gibi üzüntüsü derindir. Çünkü Sirer, enstitülere açık açık düşmanlık besleyen bir bakandır. Sirer, özellikle Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü öğrencilerine yönelik "milliyetçilik aşılamaya çalışan konuşmalar" yapar. Apaydın, o günleri anarken "Sanki biz milliyetsizmişiz, vatan mevhumuyla ilgimiz yokmuş gibi" davranırdı diyerek duygularını anlatır. 1946 yılında mezun olanlar, enstitüden huzursuz ve kırgın ayrılırlar. Mezun olunca kura çekerler, Apaydın'a Cılavuz çıkar. Cılavuz'a bu duygularla gelen Apaydın ve öğretmen arkadaşları, öğrenciler tarafından çok sıcak bir ilgiyle

karşılanır. Cılavuz'da kendi yaşında öğrencileri olduğu halde ona saygıyla davranırlar.

Cılavuz'da Türkçe ve müzik derslerine giren Apaydın, öğrencilerine şiirler okutup türküler söylettiğini ve halaylar çektirdiğini ve öğrencilerin bunlardan çok hoşlandığını söyler. Öğretmenliği zevkle yaptığını söyleyen Apaydın, mesleğini istediği gibi yapamaz. Cılavuz'a atandıktan altı ay sonra yaşamı "zindan"a döner. Apaydın'a göre kısa bir süre daha enstitülerin eski havası devam eder, ama kısa bir zaman sonra her şey değişir. Müdür Ağanoğlu Kepirtepe'de ve öğretmenler başka yerlerde görevlendirilir, kalanlara da baskı uygulanır. Askerlik tecilleri olduğu halde altı ay sonra bütün köy enstitüsü mezunları askere alınır. Apaydın'a göre amaç, onları enstitülerden uzaklaştırmaktır.

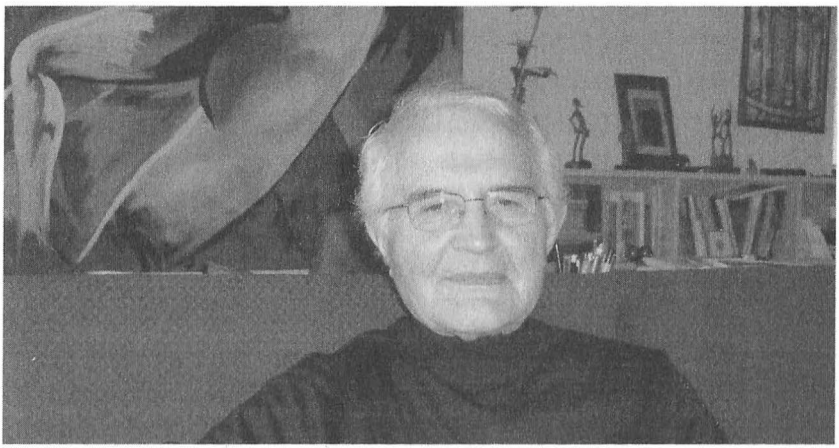
Apaydın iki yıl askerlik yapar. Askerlik günlerini "korkunç" diye niteler. Yüksekokul mezunu olduğu halde er olarak askerlik yaptırılır. 21 yaşında, yaşamının en duyarlı olduğu dönemde, diğer askerlerden farklı bir muameleye tutulur. Ayaş'ta askerlik yapar, dışarıya izinli çıkışı dahi yasaktır. Üstelik de okuyan, yazan, dergileri ve yeni çıkan kitapları takip eden bir gençtir. Dergilere şiirler yazar gönderir, ancak yayımlanıp yayımlanmadığını dahi takip edemez. Her türlü yayının okunması ona yasaktır. İki yıl boyunca devletin gazetesi olarak tanımladığı *Ulus* gazetesini bile okuyamaz, hiçbir konuda dışarıdan haber alamaz. Köy enstitülerinde yarışırcasına kitap okuyan bu gençler için söz konusu uygulama psikolojik işkencedir. Ancak işkencenin en büyüğüne bir olayla maruz kalacaktır. Bir gün talim yaparken yüzbaşı onu yanına çağırır, elindeki *Ulus* gazetesini uzatır, "Sizinkilerden birisini gebertmişler! Al git, şuraya otur, oku" der. Haberde, "komünist yazar Sabahattin Ali, yurtdışına kaçarken hudutta öldürüldü" yazmaktadır. "Oturdum, okuyamadım, ağladım. Çünkü ben Sabahattin Ali ile saatlerce böyle uzun uzun konuşmuştum. Sabahattin Ali'yi çok çok sevdim. Yani onun öyküleri benim böyle hayatımı değiştirdi adeta."[238]

Köy enstitüleri mezunlarına yönelik bu acımasız uygulamanın temelinde, İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin komşularıyla, özellikle 1919'dan sonra Sovyetler Birliği'yle girdiği dostluk politi-

kalarından vazgeçişi bulunur. Savaş sonrasında Türkiye, Batı yanlısı politikalara dahil olurken, Batı'nın ve ABD'nin SSCB'ye yönelik soğuk savaş politikasını benimser. Bu politikanın Türkiye'deki sonuçlarından biri de köy enstitülerine yöneliktir. Buradan mezun olanlara yönelik yıkıcı bir tutum benimsenir. Apaydın'a göre, 1946 yılında Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nde söz konusu politikaların ilk işaretleri görülmeye başlanmıştır bile. Hasanoğlan'da öğrenciyken, az sayıda da olsa bazı öğrenciler Nihal Atsız ve Fethi Tevetoğlu gibi sağcı yazarlarla yakın ilişki içindedirler. Apaydın sık sık Ankara'ya gider ve Sabahattin Ali'yle konservatuarda sohbet eder. Bazı arkadaşları, Niyazi Berkes ve Behice Boran'la Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde görüşür. Hasanoğlan'da yavaş yavaş sağ-sol ayrımı başlar. Ancak Apaydın, Marksizmi bilmediklerini, bilimsel sosyalizmle ilgili kitapları ilk kez 1960 ihtilalinden sonra okuduklarını belirtmektedir. Öncesinde Sabahattin Ali'nin kitaplarını okur, Nâzım Hikmet'in şiirlerini gizlice pelür kâğıda kopya eder ve arkadaşlarıyla paylaşır. "Solculuk" olarak nitelenen bu davranışlar, bu eylemlerle sınırlıdır. "Sağcı" arkadaşlarıyla aralarında kavga olmamakla birlikte sık sık tartışmalar çıkar. Apaydın'a göre tartışmanın temelinde, kendilerinin yoksullardan yana tavır almaları vardır. Oysa diğerleri "Türkiye'de yoksulluk yok" demektedirler. Apaydın ve arkadaşları ise, bu teze "Türk halkı eziliyor, köylü eziliyor, işçi eziliyor" diye karşı çıkarlar. Öğretmenlerden Sabri Taşkın'la Hasanoğlu'nda başlayan bu "çatışma", Cılavuz'daki öğretmenlik günlerinde de sürer. Hatta bir gün Ağanoğlu, Apaydın'ı yanına çağırır ve arkadaşının onun aleyhinde konuştuğunu söyleyerek dikkat etmesini ister: "Sınıflarda, öğretmen odasında, ölçülü olun demek ihtiyacını duydu Ağanoğlu. Yani bana iyilik etti aslında..."[239] Cılavuz'da sadece altı ay süren öğretmenliğine rağmen Apaydın; Artvin, Kars ve Doğu Anadolu'nun diğer illerinden gelen çocukların son derece mert çocuklar, iyi çocuklar olduğunu söyler. Görüşme yaptığımız gün dahi sesi titreyerek "Sevdim ben onları, onlar da beni sevdiler" diye o günleri heyecanla anar. Çünkü onlar "güler yüzlü öğretmenlik" yapmışlardır.

Yazar ve TİP (Türkiye İşçi Partisi) milletvekili Yusuf Ziya Bahadınlı ise Gazi Eğitim Enstitüsü'nü bitirdikten bir süre sonra, 1954

yılında Cılavuz'a edebiyat öğretmeni olarak atanır. Bahadınlı, bir yıl kaldığı Cılavuz'da hem enstitü, hem de ilköğretmen okulu günlerini yaşar. Onun anlatısı yukarıdaki anlatılardan çok farklıdır. O, Cılavuz'daki eğitimin "yeni okul"dan "eski okul"a doğru değiştiği günlere tanık olur. Cılavuz'a ataması yapıldığında Cılavuz'un nasıl bir yer olduğunu bilmemekle birlikte, köy enstitüsünde öğretmenlik yapacağı için çok sevinir. Trenle Erzurum'a gelir, oradan da Kars'a... Rus usulü diye nitelendirilen, geniş raylı trenle yolculuk yapar. Geniş vagonlarda sobalar, sobaların üzerinde çaydanlık bulunur... Vagonlar sallandıkça çay yerlere dökülür! Kars'a ulaştıktan sonra da Cılavuz'a kamyonla gider. Cılavuz'a ulaştıktan kısa bir zaman sonra köy enstitüsü tabelası indirilir, ilköğretmen okulu tabelası asılır. Bir yıl sonra da İvriz Öğretmen Okulu'na tayini yapılır. Cılavuz'a ilişkin sorularımızı yanıtlayan Bahadınlı, klasik öğretimden farklı bir uygulama olmakla birlikte köy enstitüleri zamanındaki idealizmin ortadan kalktığını belirtmektedir. Enstitü zamanında öğrenciler, köyü kalkındırmak için köye gideceklerinin farkındadır. Oysa kısa bir zaman içinde bu hava değişir. Öğrenciler bir an önce diplomalarını alıp köylerine gitmeyi, ailelerine yardım etmeyi düşünürler. Gençlerin idealleri ailelerine destek olmakla sınırlanır! Oysa Bahadınlı gibi köy enstitüsü mezunları, kendilerini köyün önderi, köyü canlandıracak kişiler olarak görürler. Köyün kalkınması ile ülkenin kalkınması arasında paralellik kurarlar ve kendilerini de bu değişimin öznesi olarak görürler. Nitekim Bahadınlı, köyünde öğretmenlik yaptığı yıllarda gündüz çocuklara eğitim verirken, akşamları da köyün yetişkinlerine okuma yazma öğretir, yurt ve dünya sorunları hakkında onlara bilgi verir. Kentlilerin yaşam biçimlerini, zenginliğin ve yoksulluğun nedenlerini köylüye anlatmayı sorumlulukları arasında görür. Bahadınlı, Cılavuz'da ziraat öğretmeni olan arkadaşının ne yapıp ettiğini bilmediğini söyler. Öğrencilerin nöbet tuttuğu, üretim yaptığı dönem de sona ermiştir. Yemekhanede artık hizmetliler çalışmakta, diğer işleri de çalışanlar yapmaktadır. Köylerde görev yapacak bu öğrencileri nasıl daha iyi yetiştirebiliriz yönünde hiçbir düşünceyle karşılaşmaz. Bahadınlı'ya göre, Cılavuz'da bulunduğu bir yıl boyunca öğretmenler toplantısı da yapılmaz. Sabah sporları,

Yusuf Ziya Bahadınlı. (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

cumartesi eğlenceleri ve eleştiri toplantıları söz konusu bile değildir. Cılavuzluların başarılarını sergiledikleri 19 Mayıs kutlamaları için Kars'a gidilmez. Müzik de öğrencilerin eğitiminden ve yaşamlarından çıkarılmıştır. Bahadınlı, ayrıca Cılavuz'un bir kütüphanesi olduğunu dahi anımsamamaktadır. Enstitü günlerinin tersine, Bahadınlı ve arkadaşlarının çevre köyler ve köylüler de ilişkileri olmaz, "Hiç aklımıza bile gelmedi, öyle bi hava oluşturulmuştu..."[240] der.

Ali Vehbi Ünsal da Cılavuz'da öğretmenlik yapar. Ünsal, 1942-1945 yılları arasında öğrencisi olduğu Necati Bey Eğitim Enstitüsü'nde köy enstitüsü hakkında pek bir şey öğrenmez. "Tayin olduktan, oraya gittikten sonra ve hele şimdi seneler geçtikten sonra anlıyorum"[241] demektedir. Bu durum bize, dönemin bazı yöneticilerinin köy enstitülerinin öneminin yeterince farkında olmadıklarını ya da kasıtlı olarak bu konuyu öğretmediklerini gösteriyor. Ünsal, Cılavuz Köy Enstitüsü'ne 1948'de atanır; kendisi o günlerde yaşanan olumsuz yöndeki değişime rağmen enstitü eğitiminin önemine dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak Cılavuz, öğrenciler kadar öğretmenlerin de etkilendiği bir kurumdur. Tanıklığından yararlanabildiğimiz az sayıda öğretmen olmakla birlikte, onların anlatılarında Cılavuz'a verdikleri değeri görmek mümkün. Onlar, enstitü eğitiminden vazgeçişin hem Cılavuz'a, hem de ülkemize kaybettirdiklerini bizlere düşündürmektedir.

Ali Vehbi Ünsal (akordeon çalan). Cılavuz, 1949.

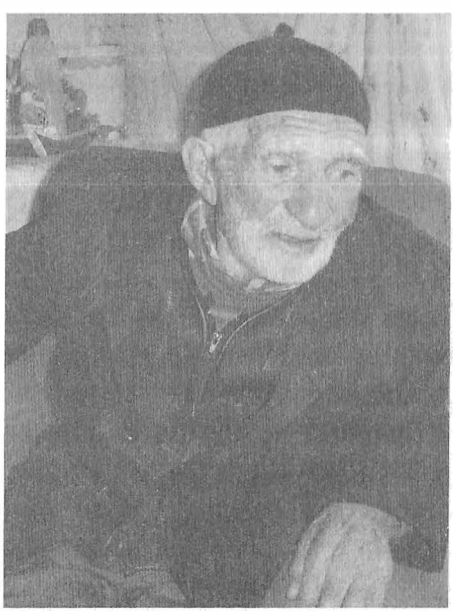

Ali Vehbi Ünsal (kayak giysili olan) öğrencileriyle beraber.

Bir İşçinin Belleğinden Cılavuz

Cılavuz'daki çamaşırhanede 33 yıl işçi olarak çalışan 1918 doğumlu Kâzım Zeyrek o yılları şöyle anlatmaktadır:

> Şimdi ben askerlikten geldim. "Çok fukarayım, ismim Kâzım Zeyrek" dedim. "Ben ne iş versen çalışırım, benim çoluk çocuğum ac, ben acam ac." Götürdü beni odunluğa verdiler, sonrada çamaşırhaneye verdiler. Öğrencileri nöbetçi veriyodular. Çamaşırları sayar, götürür verirdi. Sayıyla tabi, mesela bu kilot, bu mintan, bu pantolon, işte listeyle verirlerdi. Kirli çamaşırı getirir, yıkaniydi, kurutirdik, sahıbine verirdik. Günde üç sınıfın çamaşırı yıkaniydi. Üç tane çamaşır makinesi, bi de sıkma makinesi vardı, dört tane... Elimizlen yapmirdik. Bi büyük makine vardı, kırk parça çamaşır alidi. Önceleri elimizle yıkardik, sonra makine geldi, biz de rahat ettik. Dört tane kadın vardı, ben yıkamiydim, kadınlar yıkayidi, onların sabununu, sodasını gider bazen alıp getiriydim, veridim, yıkayidiler. Makineler Ağanoğlu zamanında geldi, Ağanoğlu getirtti. Çok severdi bizi... Ağanoğlu gibi bir müdür dünyaya gelmedi, vallahi gelmedi, değerli adamdı. Çook, gayet iyi adamdı, çoook talebesine bağlı talebesini sever.[242]

Kâzım Zeyrek. (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

Öğrenciler Arası İlişkiler

Bu bölümde, öğrencilerin birbirleriyle ilişkileri hakkındaki anlatılara yer vereceğiz. Burada özellikle, bine yakın öğrencinin bir arada bulunduğu koşullarda, öğrenciler arasındaki çelişkiler, çatışmalar ile öğrencilerin bu çatışmaları çözmeye yönelik tutumlarını öğrenmek amaçlanmıştır.

Köy enstitülerinde küçük sınıflar, büyük sınıftakilere "abla" ve "ağabey" diye hitap eder. Cılavuz'daki ilk gününde Dursun Akçam'ın dikkatini çeker bu hitap biçimi. Enstitüye gelir gelmez iki öğrenciye teslim edilir, Cemal ve Hüseyin. Cemal, Hüseyin'e "ağabey" derken, başkaları da Cemal'e "ağabey" demektedir. "...Ne de çok ağabey vardı Cılavuz'da!"[243]

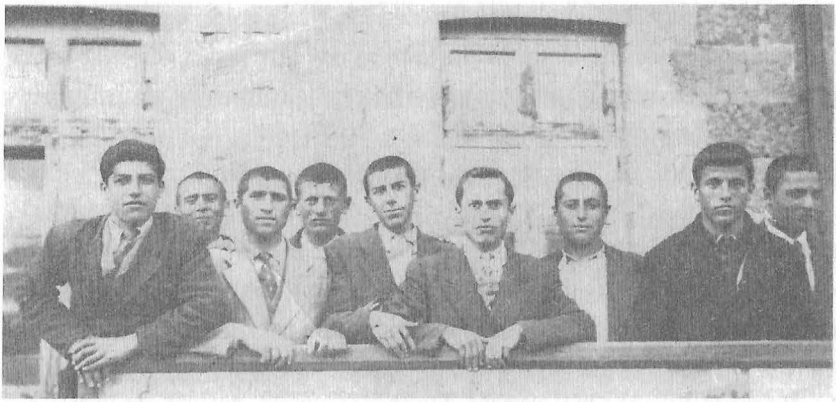
Enstitülerdeki bu sistem, büyük sınıfların küçük sınıflara karşı sorumluluk duymalarını, küçük sınıfların da onlara saygı göstermelerini ve örnek almalarını sağlayacak şekilde oluşturulur. Bu ilişki biçimi, büyüklerin küçükleri ezmesi, sömürmesi veya istismar etmesini engelleyecek biçimde kurulur. Çünkü bu kurumlardaki ağabey ve ablalık sistemi, "boyun eğme"ye, "emirleri yerine getirme"ye dayalı değildir. Her konuda olduğu gibi bu ilişki biçiminde de sevgi ve saygı temel alınır. Eleştiri kültürü ve iletişimde açıklığın olduğu bu yapı, bir ömür boyu süren dostlukların yeşermesini de sağlar. Üstelik "ağabey" ve "abla" olmak yaşla da ilgili değildir. İlkokulu Cılavuz'da bitiren Perihan Akçam'a göre, "ağabey"lerinin hepsi güvenilir ve lider yapılıdır. Ona öğrenciliği boyunca sahip çıkar, derslerine yardım ederler. Aynı zamanda kendi derslerini de ihmal etmezler. Akçam, "Kadın olsalar bir ana gibi korudular diyeceğim, ama hepsi erkekti... Bir baba, abi bunu yapamazdı" diyerek, sevginin ve desteğin derinliğine dikkatimizi çeker.[244]

Enstitülerde disiplinli bir eğitim olduğuna önceki bölümde değinmiştik. Öğrenciler arası ilişkide de bu disiplinin ipuçlarını görmek mümkün. Öğrencilerin anlatılarına göre, bu disiplin "kendiliğinden" ortaya çıkmaktaydı.[245] Cılavuz'da ilişkilerdeki disiplin; öğrenci öğretmen, öğrenci öğrenci arasındaki eşitlikten, saygı ve sevgiden beslenir. Öğrencilerin birbirlerini sevmelerini ve güven-

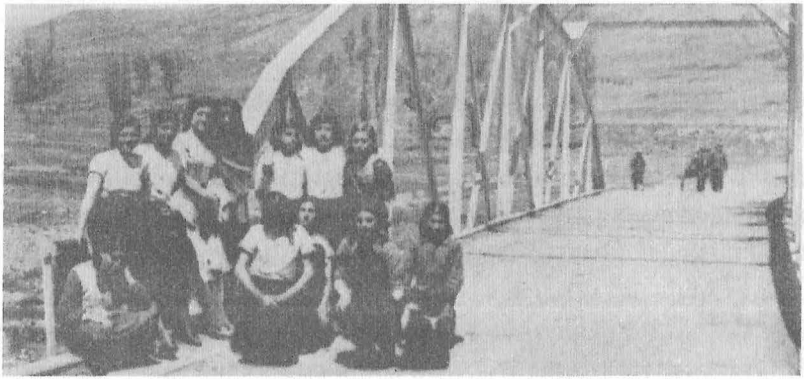
melerini sağlayacak ilişkiler ağı kurulur. Yeni gelen öğrenci büyük sınıflara ya da daha önce köyünden gelen bir başka öğrenci varsa ona emanet edilir. İlişkilerdeki açıklık ve samimiyet, disiplinli olmanın zeminini yaratır. Bir de burada, maddi yaşam kadar duygusal yaşamın da üretiminin birlikte yapılıyor olması, disiplini "kendiliğinden" bir hale sokar. Çok okumak, enstrüman çalmak, türkü söylemek, halk oyunları oynamak, imece halinde yazdıkları oyunları sahneye koymak ve başarılarının göz önünde olması bu çocuklarda güven duygusunu geliştirir. İşte bu yüzden "Cılavuz'da yaşam bir başka"dır.[246]

Zaman zaman bir evdeki kardeşler arasında olduğu gibi çekişmeler, çatışmalar ve sürtüşmeler de olur elbette... Osman Nuri Alper'e göre, örneğin Kağızmanlılarla Aşkaleliler kavga ederlerse, bazen bu durum idareye yansır, öğrencilere ufak bazı cezalar verilir veya uyarılır. Bazen de kendi aralarında halledilir. Tartışmaların veya çatışmaların hiçbir zaman din veya mezhep temelli olmadığını belirten Alper, Alevi arkadaşlarının Alevi olduklarını bile sonradan öğrendiklerini, bu ayrımların o zamanlar kendilerini hiç ilgilendirmediğini söyler. Oruç tutan öğrenciye de baskı yapılmaz, sadece büyüme çağında oldukları için beslenmelerine dikkat etmeleri gerektiği söylenerek, "Büyüdüğünüz vakit, istediğiniz gibi tutarsınız", ya da "Şimdi tutmasanız daha iyi" diye telkinlerde bulunulur.[247] Gazioğlu da Cılavuz'da öğrenci bileşiminin çok zengin olduğunu şu sözlerle anlatır: "Türkler, Kürtler, Azeriler, Gürcüler, Lazlar, Aleviler, Hanefiler, Şafiler vs tam bir çeşitlilik vardı."[248] Bu çeşitlilik, o yıllarda Türkiye'nin zenginliği olarak kabul edilir. Öğrencilere de bu zenginliğin önemine ilişkin bilinç verilir.

Cimşit Demirci'ye göre de enstitüdeki ilişkiler kardeşler arası ilişki gibidir. Cılavuz'da öğrenciler arasında "saygı, itibar, doğruluk ve dürüstlük" vardır. Düşenin kaldırıldığı, öğretmenin kaldırması beklenmeden ağabeyin adım attığı ilişkiler mevcuttur. Karadeniz sahillerinden gelen arkadaşlarının arada sırada hırçın davranışları olduğunu belirten Demirci, "Dövüş olmaz" demektedir.[249] İlişkilerdeki bu durumu Ağanoğlu'nun sağladığı konusunda bütün öğrenciler hemfikirdir.

Cılavuz'da bir grup öğrenci (sağdan birinci Cimşit Demirci), 24 Nisan 1949.

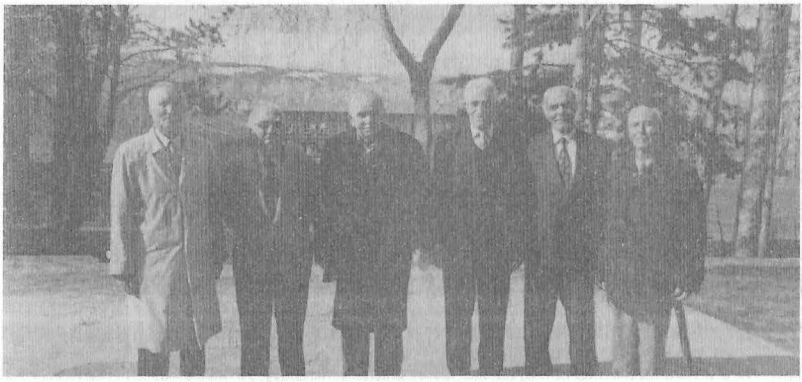
Cılavuz Köy Enstitüsü'nün yanı başındaki Susuz Çayı üzerindeki köprüde bir grup öğrenci. (Arşiv: H. S. Apaydın)

Cılavuz'da bir grup kız öğrenci.

1944 mezunları bir arada.

Cılavuz mezunları yıllar sonra enstitünün bahçesinde. Soldan sağa: Rıfat Yıldırım, Nurettin Koçer, Kibar Güzel, Ekrem Ver.

Firdevs Gümüşoğlu, Perihan Akçam ve Fikret Cevlani. İki sınıf arkadaşının enstitüde başlayan dostlukları sürüyor, 18 Mart 2007. (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

Kardeşler arası çelişkiler de dostluk temelinden koparılmaz. Köyünden bir "ağabey"in dönem birincisi olması, açık ifade edilmese de gurur duyulan bir olay olarak anlatılır. Ya da köylüsü olan öğrenciyle daha yakın olmak, "birbirini tutmak" gibi davranışlar, genellikle halk arasında görülen çelişkiler çatışmaya neden olmaz; olumlu çağrışımları olan bir duyguyla beslenir:

> Büyük sınıflara "ağabey" derdik. Pek de sayılmazlardı, aynı yaştayız aşağı yukarı, bir sene aramızda var. Arkadaşlarımızla çok iyi ilişkimiz vardı, birbirimizi tutardık. Hem birinci olan hem de ikinci dönemden olan, bizim köydendi. Osman Nuri Bey birinci dönemden, birinciydi... Bizim köyden Münir Özkaya da ikinci dönemden, bizim sınıfın birincisi de o idi. İyi bir diyalogumuz vardı, yediğimiz içtiğimiz beraber olurdu, beraber gezerdik, beraber dolaşırdık. Enstitü hayatı unutulacak gibi değil![250]

Gazioğlu, sınıf arkadaşlarından Garip Tatar (Ümit Kaftancıoğlu) hakkında "Sınıf birincisi olmak için büyük hırs taşıyordu" diye yazar. Köylüsü ve Beşikdüzü'nden arkadaşı olan Özçelik Karahasanoğlu'nu bir türlü geçemediğine, sık sık sınavlara itiraz ettiğine değinir. Kaftancıoğlu resim, müzik, beden eğitimi gibi yetenek derslerinde Özçelik'in açtığı farkı bir türlü kapatamaz. Gazioğlu yıllar sonra sınıf arkadaşıyla nasıl gurur duyduğunu şöyle anlatır: "Okuldaki yarışı hep kaybeden Garip'i, yıllar sonra, Türk Dil Kurumu'nun ödülünü kazanabilecek yetenekte bir yazar, radyoda köy programları yapabilecek usta bir yapımcı olarak görüyoruz."[251]

Öğrencilerin birbirileriyle ilişkilerindeki temel unsurun sevgi olduğunu söylemek abartılı sayılmaz. Birbirlerine enstitü dahilinde her alanda destek olmaları öğretilir. Zaman zaman ortaya çıkan sorunların da kolaylıkla çözüldüğüne dikkat çekiliyor. Sevginin ve saygının ilişkilere bu denli hâkim olması dikkate değer. Görüşme yaptığım sırada Perihan Akçam'ın "Halise Abla", Süleyman Atilla ve Ramis Başar'ın "ağabeylerimiz" sözü ağızlarından çıkarken, özellikle "Osman Nuri Bey Ağabeyimiz, Osman Nuri Ağabeyimiz" derlerken ses tonlarındaki vurgu, sevgi ve saygı oldukça dikkat çekiciydi. Öte yandan birbirlerinden söz ederken adlarıyla değil de "bey,

hanım" diye söz etmeleri ya da soyadlarıyla hitap etmeleri, eğitim aracılığıyla gerçekleşen modernleşmeye işaret etmektedir. Bu bağlamda Tonguç'un öğretmenlerin öğrencilerle, öğrencilerin de kendi aralarındaki ilişkilerine dair değerlendirmesi, öğrencilerin anlatılarını destekler niteliktedir:

> Köy Enstitülerinde öğretmenlerle öğrenciler, bir arada el ele vererek çalıştıkları ve her gün müsbet işler başardıkları, çetin şartlar içinde ter dökerek iyi bir çalışma çevresi yarattıkları için birbirlerine karşı arkadaşça davranırlardı. Öğretmenler öğrencilere "Arkadaş", küçükler büyüklere "Ağabey, abla" diye hitap ederlerdi. Çocuklar sık sık lüzumsuz yere cezalandırılarak korkutulmazlar, hırpalanmazlar, haysiyetleri kırılmış insanlar haline getirilmezlerdi. Onların bir gün öğretmen olacakları, köy okullarının ve köyde eğitim işlerinin bu arkadaşların ellerine geçeceği hesaba katılır; köylere şahsiyet sahibi öğretmen olarak gitmeleri ve enstitüde kendilerine tatbik edilen usulleri, gidecekleri yerlerde uygulamaları istenirdi.[252]

Cılavuz'daki eğitim, Tonguç'un yukarıdaki düşünceleriyle uyumludur. İlişkilerde korkunun değil, sevginin ve saygının egemen kılınması söz konudur. Öğrencilere gereksiz yere ceza verilmez. Onların geleceğin öğretmenleri olacağı unutulmaz. Bu nedenle de onurları kırılmaz, kişilik bütünlüğünün korunmasına özen gösterilir. Bu durum öğrenciler arası ilişkileri de olumlu yönde etkiler.

Kadın Erkek İlişkisi

Genel olarak enstitülere, özel olarak da Cılavuz Köy Enstitüsü'ne alınan ve mezun olan kız öğrenci sayısı oldukça azdır.[253] Bunun en önemli nedeni, 1940'lı yılların başında Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde ilkokulu yeni bitirmiş kızını köy enstitüsüne göndermeye gönüllü ana baba bulmanın güç olmasıdır. Kadınların eğitim görmesine karşı olan geleneksel düşünce, o dönemde kırsal kesimde daha da kuvvetli olarak karşımıza çıkar. Ancak bugün de benzeri bir anlayışın egemen olduğu, kadınların eğitim görme düzeylerinin erkeklerinkine oranla oldukça geride kaldığı da bir gerçektir. 1940'lı yılların bugünden belki de en önemli farkı, devletin kadının eğitimi-

ne yönelik pozitif ayrımcı uygulamalar yapmasıydı. Fakat bu anlayış çok kısa bir süre sürdürülebilmiş, ardından bu uygulamadan rahatsız olan güçler tarafından süreç sekteye uğratılmıştır.

Bu bölümde, kadınların erkeklerle birlikte özgür birer yurttaş olarak eğitim görme hakkını savunanlar ile bu düşünceye karşı olanların yaklaşımlarına yer vereceğiz. Bunun için önce Cılavuz Köy Enstitüsü öğrencilerinin düşüncelerine göz atalım. Ardından da Tonguç'un, Ağanoğlu'nun ve diğerlerinin düşüncelerine bakalım.

Hüseyin Yılmaz, 1940'ların ikinci yarısında Cılavuz'da 35 kız öğrenci olduğunu söyler. Ortalama 1000 öğrencinin olduğu bu kurumda, kız öğrenci sayısının çok az olduğu açıktır. Kız öğrenciler, öğretmenlerin kaldığı evlere yakın bir yerde bulunan yatakhanede kalırlar. Bunun dışındaki her yerde kız erkek birlikteliğine önem verilir.[254]

Kâzım Çakmur da kız öğrenci sayısının az olmasına değinir. Bununla birlikte kız arkadaşlarıyla her yerde beraber olduklarını, birlikte iş yaptıklarını ve bitirme sınavları için grup halinde ders çalıştıklarını belirterek şöyle der: "Sonradan o köy enstitülerine atılan iftiralar miftiralar, şunlar bunlar, katiyen gerçekle ilgisi yoktu."[255]

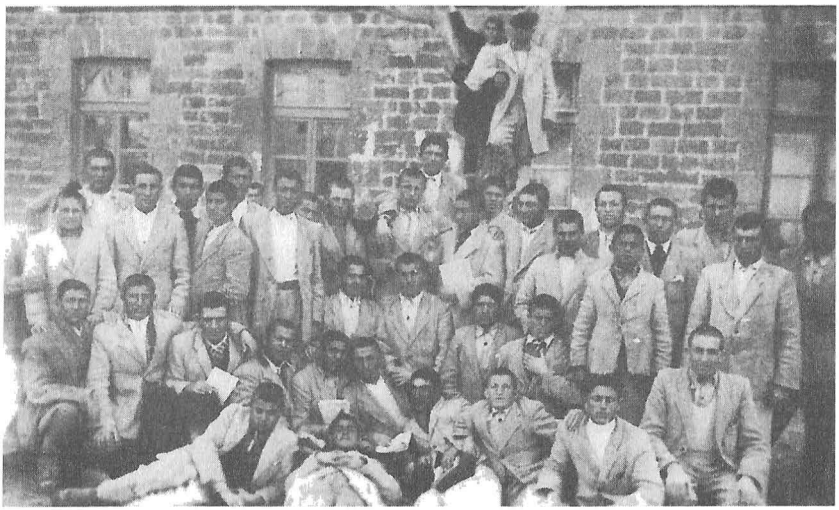
Perihan Akçam, küçük bir çocuk olarak öğrencisi olduğu Cılavuz'da "Haliyle büyüdüm, on sekiz yaşıma geldim" demektedir. Öğrenciler arasında birbirlerine duygusal yakınlık duyanlar da olur, hatta öğretmenler de bu durumu destekler. Ancak hiçbir erkek arkadaşının onlara karşı olumsuz bir tutumu olmaz. Enstitülere yönelik bu konudaki iftiralara değinen Akçam, kızgınlıkla "hiçbir kız öğrencinin hamile kalmadığını, çocuk düşürmediğini" dile getirir. Akçam dördüncü sınıfa geldiğinde, kadın öğretmenlerin onları, eşlerini enstitüde seçmeleri yönünde teşvik ettiklerini söyler: '"Köydeki ağanın oğluna, köydeki yakışıklı delikanlıya kalmayın. Eşinizi burada seçin' dediler. Köye gidecek erkek arkadaşlarımız için de öyle... Zaten delikanlılar da ya köyün en güzel kızlarını aldılar, ya köyün en zenginini aldılar..."[256] Kız öğrencilerin yatakhanesinin bulunduğu binada bekâr kadın öğretmenler de kalır. Nevvare ve Melahat öğretmenler bu öğretmenlerdendir. Nevvare Öğretmen İstanbul'da bir öğretmen okulundan, Melahat Öğretmen enstitüden mezundur. Hatta Nevvare Öğretmen, Ali Vehbi Ünsal Öğretmen'le Cılavuz'da tanışır ve evlenir.

Halise Sarıkaya ve arkadaşları. (Arşiv: H. S. Apaydın)

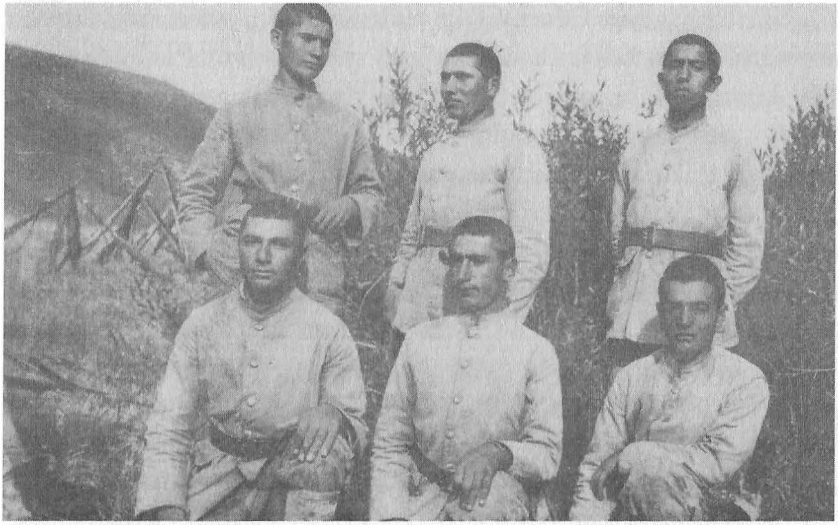

Halise Sarıkaya, Türkan ve Neriman. (Arşiv: H. S. Apaydın)

Üç nolu binanın önünde çekilen fotoğraflar. (Arşiv: Ali Yıldız)

Kâzım Arıcı da diğer köy enstitüsü mezunu öğretmenler gibi, 1946'dan sonra enstitülerdeki kadın erkek ilişkilerine yönelik karalama kampanyasına öfkeyle karşı çıkar. Cimşit Demirci, enstitünün aile yuvası gibi olduğunu, kendilerine iftira edildiğini söylemektedir: "Gezerdiniz tozardınız, ama ahlaksızlık yapılmazdı."[257] Farklı zamanlarda görüştüğümüz bu kişilerin çoğu birbirini tanımamakla birlikte, kendilerini yaralayan ve öfkelendiren bu konuyla ilgili aynı tepkiyi vermektedir. Kız arkadaşları azdır ve onları "kardeş edinir"ler. Günümüzde dahi o arkadaşları Arıcı'ya "ağabey" diye hitap ederler. Böyle bir sistem yerleştirilmiştir... Kâzım Arıcı'nın Cılavuz'la ilgili anımsadıkları arasında ona üzüntü veren bir olay da bulunur. Mehmet Fırat adlı öğrenciyle bir kız arkadaşı, fotoğraf atölyesinde baş başa otururken görülürler ve dedikodu köylerine kadar yayılır. Her iki öğrenci de enstitüden uzaklaştırılır. Enstitüde herkes bu duruma çok üzülür. Mehmet Fırat matematik ve Fransızca derslerinde çok başarılıdır: "Beş sene içinde anadili gibi Fransızcayı öğrendi. Çocuk çok temiz bi çocuktu, kız da öyleydi, maalesef... Yani memleket kaybı... Şimdi, dedikodu ortaya yayıldı ya, o zaman kız çocuğunu okutma falan yok ya, okulu karalama durumu olabilir..."[258]

Öğrenciler: A. Kaya, V. Uygur, Ali Yıldız, İsa Öztürk, A. Şentürk, 1943.

Son sınıf Cılavuz Köy Enstitüsü öğrencileri. Soldan ikinci Osman Nuri Alper. Ortada oturan küçük Nizamettin (Göçmen), birinci sınıf öğrencisi. Öğrenciler arasındaki yaş farkı dikkat çekicidir. Ancak büyüklerin küçükleri sevdikleri ve korudukları anlatılarda görülmektedir.

Görüldüğü gibi Cılavuz Köy Enstitüsü'nde, aralarında özel bir ilişki olduğu saptanan bu öğrencilerin enstitüden uzaklaştırılması da söz konusu olmuştur. Enstitülerdeki kız öğrencilerin aleyhine olabilecek her türlü söylentinin önüne geçme kaygısı, Cılavuz'da bu yanlış uygulamanın yaşanmasına neden olur. Ancak günün koşullarında dahi Tonguç'un kız öğrencilere yönelik ayrımcı uygulamaları ve erkek egemen anlayışı sert bir biçimde eleştirdiği, Eylül 1941'de enstitü müdürlerine yazdıklarından görülmektedir:

> Müesseselerinizdeki kız talebe işi, pek çok emeğinizi harcamanız gereken çok ciddi, önemli ve büyük bir meseledir. Kızları bir tarafa, erkekleri öteki tarafa ayırarak müesseseyi iki kafes haline getirmek asla doğru değildir ve bu ayırmanın neticesi olarak mektuplaşan, kız erkek iki talebeden kızı Enstitüden uzaklaştırmak tedbiri cemiyetin kadına kıyan eski telakkisinin yaşatılmasından başka bir mahiyet ve manaya haiz değildir. Kızlar kızlıklarını, erkek çocuklar da erkekliklerini bilerek müessesenizin tabii hayatı içine sokulmalıdırlar. Bisiklet, motosiklet kullanma işini, bir musiki aletini çalmayı, şarkı söylemeyi, milli oyunlar oynamayı bütün talebe aynı derecede bilmelidirler. Bütün güçlüklerine karşın kız ve erkekli bir hayatın her türlü işine, eğlencesine, zevklerine veya ıstıraplarına iki cins talebe de müşterek sevk olunmalıdır. Bayağı olan her şeyden kaçınmak ve korunmak şartıyla kız ve erkek talebeye hayatı bütünüyle yaşatmanız lazımdır.[259]

Toplumsal ön yargılar sonucu "kadınlara kıyan" bir eğitim ortamının oluşmasını engellemek, Tonguç'un en çok istediği şeydir. O nedenle Tonguç enstitü yöneticilerine, kadın erkek ilişkilerinin "doğal" bir seyir izlemesini telkin eder. Bu yaklaşıma karşın köy enstitülerinin karma eğitim vermesini içine sindiremeyen, geleneksel değerlerden yana olan güçler, enstitüler aleyhinde yürüttükleri propagandanın merkezine karma eğitim karşıtlığını koyarlar. Enstitüyü kapatmak için öne sürülen ve halk arasında da yayılan iki ana tema bulunmaktaydı. Bunlardan birincisi enstitülerde komünist yetiştirildiği, ikincisi de kızların erkeklerle rahat bir biçimde cinsel ilişki kurduğu, hatta kızların enstitü tuvaletlerinde bebek düşürdüğü yönündeydi. Bu düşünce, enstitülerin kurulduğu yıllarda o kadar açık ifade edilmezken, çok partili hayata geçilmesinin ardından CHP

içindeki birtakım güçlerin ve Demokrat Parti yandaşlarının enstitü karşıtı söyleminin önemli bir parçası haline geldi. Bundan dolayıdır ki enstitü mezunu görüşmecilerimiz, kendilerine yönelttiğimiz "Kadın erkek ilişkisi nasıldı?" gibi sorularımıza zaman zaman öfkeyle, zaman zaman da bu konuyla ilgili yaratılan söylemin kendilerini ne kadar üzdüğünü belirterek yanıt verdiler.

Ağanoğlu'nun kadın erkek ilişkisine ve enstitülerdeki karma eğitime yönelik düşüncelerine baktığımızda, o yıllar için oldukça ileri bir bakışa sahip olduğunu görebiliriz. Ağanoğlu daha o yıllarda, farklı eğitim anlayışlarının farklı "iffet" anlayışları ortaya koyduğunu söyler. "Hangi hareketlere iffetsizlik denilecektir?" sorusunu sorar. Ağanoğlu, kadının bir insan olarak bedensel bütünlüğünü savunur ve "iffet" kavramını her iki cinsin birbirine karşı saygısıyla ilişkilendirir:

> Ahlak telakkileri cemiyetlerin zihniyetlerinden, ideallerinden köklerini alırlar. Statik bir cemiyetin ahlak anlayışı, mevcut kaidelerin idamesini ve onlara itaati zaruri kılar. Şeriata Osmanlılığa doğru dönersek iffetli bir kadını peçesi, çarşafı ile hayalimizde yaşatmak zorunda kalırız. Çehresinden, saçından, elinden, ayağından bir parçasını erkeğe gösteren kadın iffetsizdir. Vicdanları harekete geçiren kıymetler eski olunca hüküm de eski olur. İleri bir cemiyetin ideali arkasında ve dinamik karakterde bir Türk cemiyetinin idraki içinde isek ölçüler değişir. Kadın, erkekle eşit bir şahsiyettir. Yüzü, gözü ve vücudu ile bir insan kıymeti taşır. Dişili erkekli milyonların plajlara döküldüğü bir devirde iffet, cinslerin birbirlerine saygı beslemesi ile ifade edilir. Kol, bacak göstermenin vicdanları üzen bir tarafı yok. [...] Kız, erkek beraber çalışır, beraber gezer, konuşur ve berabere milli heyecanların içinde kaynaşır, gelişirler. Esasen köylerin geçim şartları içinde kendilerini bulmakta olan kız ve delikanlılar, tarlada, bağda, bahçede beraber bulunmakta ve bu iffet ölçüleri kasabanın iffet görüşünü çok aşmış bulunmaktadır. Dünyayı görüyoruz: Cins ayrılıkları gitgide azalmıştır. [...] Eskinin ölçülerine dayanarak kız erkek münasebetlerine derece bulundurmak ve beraber çalışmanın kazandırdığı serbestliklere takmak kasıtlı ve hatalı görüştür.[260]

Ağanoğlu'nun sözleri, köy enstitülerinde uygulanan kadın erkek ilişkilerinin çerçevesini çizer. Kadın erkek eğitimine ilişkin son derece olumlu bu anlatıya karşın Cılavuz'da, öğrencilerin yukarıda ak-

tardığı gibi olumsuz bir olay yaşanmış, bir kız öğrenci ile erkek öğrenci enstitüden uzaklaştırılmıştır. Bu konunun ayrıntılarına ilişkin ne yazık ki bir belgeye ulaşılamamıştır. Köy enstitüleri başlangıçtaki kuruluş felsefesiyle devam etseydi, "iffet" kadına özgü bir sıfat olmaktan çıkacak, duygusal bağları olan öğrenciler okuldan uzaklaştırılmayacak, hatta cinsel taciz girişimleri rahatlıkla açık edilecek, bunu yapan kişiye bir yaptırım uygulanabilecekti. Kanar'ın anlattığı Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'ndeki bir olay, enstitülerde kadınlara yönelik olumlu tutumun çok önemli bir örneğini oluşturur. Kaldı ki Kanar'ın değerlendirmesi, feminist bir yaklaşımdan kaynaklanmaz. Kanar bu olayı, enstitüdeki demokrasinin nasıl işlediğini göstermek için anlatır. Bu anlatı oldukça önemlidir:

> Yüksek Köy Enstitüsü'nde, öğrencilerin kendi arasında seçtikleri üç kişilik bir öğrenci kolu vardı. Başkanı doğrudan öğrencilerin oylarıyla belirleniyordu. Bu kolun başkanı aynı zamanda, okul başkanı olarak anılıyordu. Öğrenciliğim süresinde bir dönem ben de okul başkanı oldum. Bu görevim sırasında arkadaşlarımla özgür ve saygılı insan ilişkisine örnek olabilecek bir olayı ve önemli bir kararı yaşadık: Bir erkek arkadaşımızın, bir kız arkadaşımızı zorla öpmeye kalkıştığı yolunda bir şikâyet edeni, edileni, tanıkları dinledik. Sonunda kız arkadaşımızın isteği dışında erkek arkadaşımızın kendisini öpmeye kalktığı için her yıl, Haziran ayında, yurdun çeşitli yörelerine yapılan yirmi günlük yurt gezisinden, o yıl yoksun bırakılmasına, yirmi günü okulda tek başına geçirmesine karar verdik. Bu karar okul yönetimince olumlanarak uygulandı. Bu karar öğrencilerin geniş kapsamda yönetime katılmalarının bir örneği olduğu gibi, insanların heder edilmemesi, insanlık onurlarının çiğnenmemesi için gerekli anlayışın gösterildiğinin, böyle bir anlayış ortamının yaratıldığının da kanıtı olmuştur.[261]

Başta da belirttiğimiz gibi, enstitülerde kızlara yönelik pozitif ayrımcılık yapılır. Kızların enstitüye kabulü söz konusu olduğunda yasal süreç uygulanmaz, her zaman ve her koşulda kız öğrenci kabul edilir. Perihan Akçam ve Halise Sarıkaya Apaydın örneğinde olduğu gibi, babaları çiftçi olmayan kızlar da kabul edilir. Yine Akçam örneğine baktığımız zaman, küçük Perihan tatil dönüşlerinde bir jandarmanın eşliğinde köydeki evine götürülür ve annesine teslim edilir, tatil bitince de Ardahan'a geri götürülür. Ülkemizde ilk kez, kızlar

ve erkekler bir arada aynı yerde eğitim görür, birlikte üretir, birlikte eğlenir. Kız öğrenciler yine ilk kez bir eğitim kurumunda pantolon giyer. Oysa aynı dönemde, Milli Eğitim Bakanlığı içinde Ağanoğlu'nun "eski ahlaka göre düşünenler" dediği kişiler ve düşünceler yaygın olarak bulunmaktadır. Bunlardan biri, Reşat Şemsettin Sirer'dir. Sirer, enstitülerin yeni açıldığı 1940'ta, enstitüdeki kızlarla ilgili şu yorumu yaparak Niyazi Berkes'i dehşete düşürür:

> "Sis [Berkes, Sirer'in 'siz' demek istediğini açıklar!], köy analarının oğlanlarla bir arada okumasını doğru bulur musunuz?" İçimden "bu adamın içinde cinsel bir korku var herhalde" derken, bu "köy anaları" deyiminin anlamını kavramaya çalışıyordum. [...] 1930'da Halkevi'nde iken yaptığım köy incelemesi dolayısıyla "köy anaları"nın "kent kızları"mızdan daha olgun kişiler olduğunu gördüğümü anlatan kısa bir konferansa daldım. Köy anaları deyimi sinirime dokunmuştu...[262]

Kız çocuklarını sadece geleceğin anası olarak gören bu zihniyet, 1946'da milli eğitim bakanı oldu; 1950-1951 yılında, ilk olarak kız öğrenciler Kızılçullu Köy Enstitüsü'nde toplandı. Ardından da Beşikdüzü Köy Enstitüsü kız öğrencilere ayrıldı.[263] Böylece Reşat Şemsettin Sirer'in milli eğitim bakanlığının önemli bir uygulaması gerçekleşir, enstitülerdeki karma eğitime son verilir. Bunun sonucunda şu tablo ortaya çıkar:

> 19 Mayıs kutlamalarına bütün Kars okulları gelir ve biz de gideriz. [...] Orada Alllahhh, kızlar gösteri yapar, biz erkekler, kızı orada görüyoruz efendim, aklımız başımızdan gitmiş. Ne felaket bir şey, insanın böyle karşı cinsi tanıma, anlama ve karşı cinsle birlikteliğini oluşturma olanaklarından yoksun kalmak, çok feci bir şey.[264]

> Kız öğrencileri Beşikdüzü'nde topladıkları zaman ne oldu biliyor musunuz? Oraya toplayınca kızları, taaaaa bilmem nerden kızını oraya göndermekten de caydı insanlar. Zaten kız öğrenciler, yüzde 10'muş. Öğretmen olduğum yıllarda, babaya dedim anaya dedim, gidin görün... Kızınızı gönderin dedim.[265]

Gazioğlu, köy enstitülerinin öğretmen okuluna dönüştürülmesinin ardından, kendi isteğiyle Cılavuz'dan Trabzon Erkek İlköğret-

men Okulu'na nakil ister. Bu okulda yatılı erkek öğrencilerin yanı sıra gündüzlü 15 kız öğrenci bulunur: "Onlardan çekiniyor, utanıyor, uzak durmaya çalışıyordum... Kız arkadaşlara karşı hep çekingen ve kompleksli oldum. Hiçbirisiyle yakın diyalog kuramadım, samimi olamadım."[266] 1952'de Beşikdüzü Köy Enstitüsü'nden mezun olmak üzere olan öğretmen adayı bir genç kız da Gazioğlu'nunkine benzer düşünceler dile getirir:

> Enstitüye ilk geldiğim zaman erkekler karşısında hiçbir sıkıntı hissetmiyordum. Hâlbuki şimdi erkek öğretmenlerle konuştuğum zaman bile adeta ayıplanmış gibi bir his duyuyorum. Köye gidince ne olacak bilmem. Bir öğretmen olarak muhtarla, ihtiyar heyetiyle temas etmem lazım. İlköğretim müfettişleri gelecek. Okulda ve sınıflarda büyük çocuklar olacak. Korkuyorum. Dilim tutuluyor. Ah, bunlar olmasaydı ne iyi olacaktı![267]

Kız öğrencilerin tekrar Cılavuz'daki öğretmen okuluna kabul edilmeleri için 1960'lı yılları beklemeleri gerekmişti:

> Biz 60'da girdik, kızlar 63'de alındı. 1962'de bi kaç tane gündüzlü alındı, 1963'den beri yatılı kız öğrenci alındı. Şimdi kızlar alındıktan sonra, hem kılık kıyafette düzelme oldu, fevkalade, kendiliğinden tamam mı! Ayakkabılar mesela, hiç boyasız ayakkabı ya da lekeli, kirli elbise giyecek kimse yoktu... Ders çalışmada da olumlu yolda etkiledi. Şöyle etkiledi, hani bir kızın karşısında, kalkıp da tahtada kızarmak, bilmemek o konuyu, ya da dersi anlatamamak gurur meselesi oldu. Kızlar için de öyle...[268]

Erkek Egemen Değerlere Başkaldıran Mehlika Bozkurt

Cılavuz mezunlarıyla yaptığımız görüşmeler sırasında Mehlika'nın karşımıza çıktığını başlangıçta belirtmiştik: "Bir kız öğrenci intihar etti", "Kendisini havuza atmış" vb sözlerini duyduk. Onu anımsayanların anlatılarından ortaya çıkan gerçek, erkek egemen kültüre bir "kurban" verildiğidir. Mehlika, erkek arkadaşıyla baş başa oturuyor diye, sadece baş başa olmalarından kaynaklanan bir suç işliyor! Dolayısıyla da teşhir ediliyor. Köyden gelmiş bir genç

Soldan sağa: Mehlika Bozkurt ve Perihan Akıncı (Akçam), 1945 (Arşiv: P. Akçam)

kız, artık köyüne dönemez, "bu suçu" taşıyamaz haldedir. Öğrencilerin aydınlanmak için emek vererek yaptıkları havuza atar kendini. Böylece erkek egemen kültüre diyet öder. Aile de taşıyamaz bu yükü ve cenazesini bile almaya gelmez. Ona arkadaşları sahip çıkar ve Mehlika, Cılavuz sırtlarına gömülür.

Mehlika'yı her hatırlayışında içinin yandığını söyleyen Öğretmen Bedia Kars, onun anlamsız ve yanlış bir nedenle cezalandırıldığını söyler. Mehlika'nın bütün suçu, erkek arkadaşıyla enstitü bahçesinde bir bankta oturmaktan ibarettir. Bunu gören eğitim şefi onu yanına çağırır ve Mehlika'yı disiplin kuruluna verir. Mehlika bu davranışa çok üzülür. Gece yarısı ayakkabısız bir halde yatakhanenin penceresinden atlayarak enstitünün elektrik santrali için yaptığı havuza gider ve kendini suya atar. "Çok güzel saçları vardı. Saçları

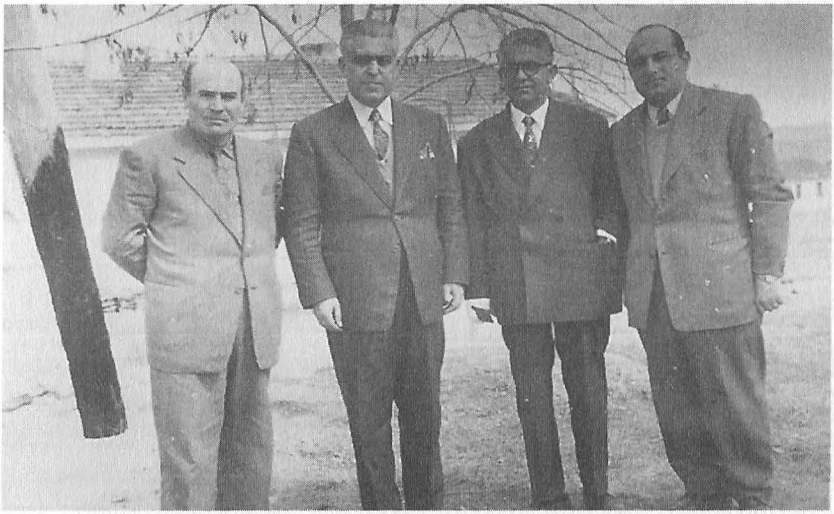
Soldan sağa: Perihan Akıncı (Akçam), Cılavuz'dan bir erkek öğrenci ve Mehlika Bozkurt, 1945. (Arşiv: P. Akçam)

Soldan sağa: Şaziye Tek, Perihan Akıncı (Akçam), Sabiha Yılmaz, Mehlika Bozkurt ve Meliha Yılmaz, 1946. (Arşiv: P. Akçam)

suyun yüzüne dağılmış ve donmuş olarak" bulunur.[269] Arkadaşları 40 gün boyunca, kurtlara karşı önlem olsun diye mezarının başında ateş yakar ve nöbet tutar. Enstitüde herkes yas tutar.

Perihan Akçam, Mehlika'nın Dursun Akçam'ın sınıf arkadaşı olduğunu belirtmektedir. Eğer yaşasaydı eşi Dursun Akçam'la birlikte 1950 yılında mezun olacaktır. Perihan Akçam'a eşinin anlattığına göre, eğitim şefi Mehlika'yı sabah "içtimaı"nda teşhir eder, ona "bas bas bağırır." Perihan Akçam'ın da öğretmeni olan eğitim şefi, Mehlika'nın akrabasıdır:

Ağanoğlu'nun Kepirtepe Köy Enstitüsü'ne tayin edimesinden sonra müdür olarak atanan Nazım Esen (soldan ikinci). Sağ başta Ali Vehbi Ünsal. (Arşiv: Ünsal Ailesi)

Müdür Nazım Esen (orta sırada, beşinci) ve öğretmenler.

İriyarı bir şey. Bakın, belki bunu söylerken yüz hattım çok değişiyor... O belki Halit Ağanoğlu'ndan daha iriyarı birisi. Ona göre nasıl olur da bir erkekle, bir kız yan yana gelebilir? Çünkü o zaman Halit Ağanoğlu yok...[270]

Mehlika'nın intihar ettiği dönemde Cılavuz'da yeni bir öğrenci olarak bulunan Gülbez Yahşi de Mehlika'nın intiharından farklı bir biçimde etkilenmiş. Çünkü bu olayın ardından eğitmen olan babası enstitüye gitmesine izin vermemiş. Bu durum Gülbez Yahşi'nin yaşamının akışını belirlemiş. Görüştüğümüz gün bile, aradan geçen 58 yıla karşın babasına öfkeli olan Gülbez Nine'nin anlatısı, kadınlara ödetilen bedelin boyutlarını çok açık bir dille ifade ediyor:

> 1932 doğumluyum. İlkokula Cilavuz'da bir ilkokul mektebi vardı, o zaman gittim. Babam bir eğitimciydi, eğitmen idi o zaman. İşte baba eğitmendi, babam bir de ödül aldı yani, ileri görüşlü bir eğitmendi, ama beni okutmadı, bir hafta okula gittim! Cilavuz'a bir hafta gittim ay benim kızım! O zamanda Mehlika adlı bir tene öğrenci, bir sevgili arkadaşınlan beraber olir. Öğretmen geliğir görir, yani beraber arkadaşlik, konuşiler "Vay beni, öğretmenim gördü", kendisini götürir, ula oranın adı nedir? [Yanımızda oturan erkek kardeşine soruyor.] Haaa santraldan aşağı atir, orda donup kalir... Annem 20 tene, annem çocuk doğirir, 20 çocuk, bu 20 çocuktan ikimiz kalmışık! Babam "Benim kızım güzeldir, gidecek oğlanlar peşine düşecek, ben okutmayacam" dedi. Ondan sonra okuldan aldı. Okumadım! İndi, oğlunu okuttu, torununu okuttu, torunu mühendis, torunu doktor, torunu öğretmen, torunu öğretmen hepsi... Beni niye okutmadı? Niye okutmadı? Onu, ondan sormalıydı... [Kızgın bir sesle söyleniyor!] Valla şimdi bile çok üzüldüm! [...] 16 yaşında nişanlandım, 17 yaşında düğünüm oldu, 18 yaşında anne oldum. Dört çocuk oldu, üç tene oğlum öğretmendir. Üçü de önce aha buradan, Cilavuz'dan, sonra üniversite okudular... Kızım, dikiş nakış hocası... O da kaçtı ya, onun için de boğazımı kestiler... Çok üzüldüm, koymadılar ki çalışmaya... [Kızının okumamasına, çalışma hayatının olmamasına çok üzüldüğünü ve sağlığının bozulduğunu belirtiyor.] [...] Anam çok zeki bir anaydı, çok iyi... Babam da zaten bir eğitimciydi, bana göre bir eğitimci olmadı, dağa neresini anlatim, neyini anlatim, annem hiç okul yüzü görmedi, annem iyiydi.[271]

İsmail Hakkı Tonguç, Gülbez Nine'nin çığlığının ve Mehlika gibi kız çocuklarının yaşamına son vermesinin ne anlama geldiğini en iyi bilenlerden biriydi. Tonguç'un bütün yazılarında ve uygulamalarında gördüğümüz gibi o, kadınların özgürlüğüne inanmış aydın bir eğitimciydi. Tonguç, kadın düşmanlarından şöyle söz eder:

Gülbez Yahşi. (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

> Ulusumuz yobazlardan çok çekmiştir. Eğer onlar her devirde şu veya bu şekilde, uygarlık dünyasına yöneltilen arabanın tekerleklerine kazık sokmasalardı bugün biz de ileri toplumların yanında yer alabilirdik. Türk halkının her bakımından geri kalmış olması onların yüzündendir. Bu softalar kadının amansız düşmanıdırlar. Kadını köleleştiren onlardır. Kadınların toplum hayatına karışmaları yobazları ifrit eder. Onlar kız erkek bütün çocukların laik okullarda eğitilmelerini kabul etmezler. [...] Softaların şerrinden ancak bilgili, laik yurttaşlarla kurtulmak mümkündür.[272]

Tonguç'un sözünü ettiği bu düşünce tarzı 1950'lerden itibaren eğitim sistemine yeniden egemen olur. Enstitülerdeki değişimle birlikte kız öğrenci sayısı azalır ve bu durum sorun olarak yeniden tartışılmaya başlanır. Doğaldır ki bu tartışmalarda, hastalığın teşhisini doğru koyanların sesi kesilir. Teşhisi yanlış koyanlarla hastalık tedavi edilmeye kalkışılır. Bu tartışmalar bağlamında, köy enstitüleri hakkında 30 Mart 1949'da *Öğretmen* dergisi tarafından bir anket düzenlenir. Ankete yanıt verenlerden biri Kırşehir'de görevli Gezici Başöğretmen Kalaycıoğlu'dur:

> [...] Kız öğrenci azalmıştır, azalacaktır da... Kız öğrenci bulmakta bilhassa son zamanlarda çok güçlük çekilmektedir. Köylü kızlar köyden ayrılıp ta enstitüye gelince yepyeni bir muhite bambaşka bir serbestlikle karşılaşıyor. Erkek öğrencilerle içli dışlı oluyor ve içlerinden bir kısmı da yolunu azıtıyor. Gerçi bunlar derhal temizleniyor. Temizleniyor ama bu hali gören veya işiten ve aslında bu gibi olayları çok büyüterek düşünen köylümüz kız vermemekte inat ve ısrar ediyor...[273]

Dicle Köy Enstitüsü'nden bir öğretmen de aynı ankete şöyle yanıt verir:

> Köy Enstitülerine kız öğrenci alınması çok büyük önem taşır. Köy aile hayatını geliştirme, köy kızlarını yarınki analık görevleri için hazırlamak küçümsenmeyecek bir konudur... Yeni okullarımızın prensiplerine uygun düşmemekle beraber, birbirlerinden ayrı erkek ve kız köy enstitülerinin kurulmasıyle köylümüzün ileri gelenleri de bu işe bağlanacak ve daha emin bir yoldan yürünebilecektir.[274]

Kadınların yazgısını "köylümüzün ileri gelenleri"nin inisiyatifine havale eden bu anlayış, kadını ve erkeği ayrı yaşam alanlarında tutmayı hedeflemiştir. Dolayısıyla erkeğin kamusal alana, kadının özel alana yönlendirilmesinin eğitim alanında da meşrulaştırılmasının zemini yaratılmıştır. Kadınların eğitimine ilişkin kararı, "köyün ileri gelenlerinin bu işe bağlanması"na bırakan anlayış, köy enstitülerindeki karma eğitime son vermiş ve köyde yaşayan kız çocuklarının eğitim hakkı ellerinden alınmıştır. Bugün istatistiklerden gazete haberlerine dek, yürünen bu emin yolların sonuçları bütün açıklığıyla görülmektedir! Böylece her gün yeni Mehlika'ların istatistiki bir veri olarak arşivlerde yerlerini almalarına seyirci kalınan bir Türkiye ortaya çıkmıştır.

Cılavuz'da Cumartesi Toplantıları, Eğlenceler ve Bayram Kutlamaları

Bu bölümde Cılavuz'da cumartesi günleri yapılan haftalık yaşantıyı değerlendirme, eleştiri toplantıları, eğlenceler ve bayram kutla-

maları ele alınacaktır. Enstitülerin hepsinde haftalık ya da en geç on beş günde bir, yapılan işlerin değerlendirildiği toplantılar düzenlenmiştir. Bu toplantıların ardından mutlaka eğlence gerçekleşir. Bu eğlencelerin içeriğinin eğitimsel nitelik taşıdığı görülmektedir. Cumartesi eğlencelerinin programını her sınıf dönüşümlü olarak hazırlamakla yükümlüdür. Bu yöntemle her öğrencinin etkin olarak katılımını sağlamak amaçlanır.

Haftalık Yaşantıyı Değerlendirme ve Eleştiri Toplantıları

Enstitülerde cumartesi günleri öğleden sonra, herkesin katıldığı genel temizliğe ayrılır. O günün akşamında haftanın işleri eleştirilip değerlendirilir, yeni haftanın planları üzerinde durulur, tartışılır. Bundan sonra da her hafta sonu yeniliklerle dolu eğlence başlar.[275] Cılavuz'da da diğer köy enstitülerinde olduğu gibi cumartesi toplantıları, haftanın bir değerlendirmesini yapmak, başarılı olanların kutlanması, başarısız veya eksik işlerin ve tutumların eleştirilmesi anlamına gelir. Bu toplantılarda müdürden öğretmene, öğrenciye, enstitüdeki hizmetliye kadar hemen herkes bulunur. Herkes çekinmeden eleştirisini yapar. Böylece herkesin enstitü yaşantısına sorumlulukla katılması, düşünce üretmesi ve yönetime katılması söz konusu olur. Bu durum enstitü çapında gerçekleşen demokrasi uygulamasına bir örnek oluşturur. Bu uygulamanın ilk örneğini eğitmen kursunda, daha sonra köy enstitüsünde görüyoruz. Ayrıca bu düşünceyi köy enstitülerinden önce köy eğitmen kursları için hazırlanan yayınlarda da görmek mümkün:

> En küçük bir haksızlık ve intizamsızlık karşısında bile istasyonlardan derhal şikâyet defterini isteyerek meseleyi bunlara yazınız. Bu sizin şahsi menfaatiniz icabı olduğu kadar memleketin umumi menfaati de bunu istilzam eder.[276]

Eğitmenlere önerilen bu tutum, bireysel hakların yanı sıra toplumsal çıkarların da korunmasının alışkanlık haline getirilmesini amaçlar.

Taner Timur, günümüzde demokrasinin sadece siyasal yönüyle anlaşıldığını ve bu doğrultuda değerlendirildiğini belirtir. Siyasal nak

ve özgürlüklere (örgütlenme, seçim, düşünce özgürlüğü vb) yer tanımayan rejimleri diktatörlük sayan bu görüşü doğru, fakat eksik bulur. Demokrasinin bir başka yönü ise, farklı statüdeki toplumsal sınıfların varlığından doğan toplumsal yönüdür. Timur'a göre, devrimlerde jakoben yöntemler kullanılsa da demokratik yönleri burada ortaya çıkar. Çünkü her devrim, egemen ve ayrıcalıklı sınıfı tasfiye ettiği ölçüde demokratik devrimdir. Bunu izleyen rejim, ister istemez devrimi korumaya yönelik yasaların otoriterce uygulandığı, karşı devrim potansiyelinin önlenmeye çalışıldığı, siyasal özgürlüklerin kısıtlandığı bir rejimdir. Timur, böyle rejimleri birer "demokratik diktatörlük" olarak görür. Bu rejimler toplumsal açıdan demokratik, siyasal açıdan diktatöryel rejimlerdir. Kemalist rejim tüm düşünce özgürlüğünü değil, karşı devrimcilerin düşüncelerinin özgürlüğünü kaldırmıştır. Timur'a göre bu durum, tüm devrimlerin ortak özelliğidir. Devrimci girişimlerin halka mal edilmesi, "zabıta kuvvetlerine dayanarak yaşamayacağı", bizzat devrimin ideolojisini yapan gazetelerde ifade edilir. Timur bu gibi düşüncelerin örgütlenmesi için Halkevlerinin kurulduğunu belirtir.[277]

Köy eğitmen kurslarının ve köy enstitülerinin de benzer bir nedenle kurulduğu kanısındayız. Burada devrimler halka mal edilecek ve köylü çocuklarından yurttaş yaratılacaktır. Özellikle köy enstitüleri sistemi, Timur'un belirttiği "egemen ve ayrıcalıklı sınıfı tasfiye" edecek ideolojik altyapıyı genç zihinlerde yaratmaya çalışır. Bunun yolunun klasik demokrasilerde olduğu gibi yönetime temsilciler verme aracılığıyla değil, doğrudan katılımdan geçtiği düşünülür. Nitekim enstitüler, öğrencinin yönetime doğrudan katıldığı mekânlar olur. İşte bu nedenle enstitülerde cumartesi toplantılarına büyük bir önem verilir. Burada öğrenci, işbölümünü ve yönetmeyi öğrenir. Aydın'ın belirttiği gibi, öğrencilere yönelik her türlü kötü söz ve davranış, baskı ve sertlik yasaktır. "Öğrenciye, psikolojinin ve pedagojinin ilkelerine uygun yaklaşımlarda bulunmak" temel ilkelerindendir.[278] Bu ilkelerle yetişen öğrenciler de eleştirilerinde aynı duyarlılığı sergilerler. Kâzım Çakmur çalışan, elinden iş gelen insanın kavgadan uzak olduğunu söyler. Eleştiri ve özeleştiri toplantılarında bazen sert tartışmalar olsa da kırıcı davranışlar söz konusu değildir.[279]

Tekben'e göre, köy enstitülerinin bütününde disiplinli bir yaşantı kurulmuştur. Enstitülerde eleştiri ve özeleştiri uygulaması hayata geçirilmiştir. Tekben ayrıca, ortalama 15.000 öğrencinin bulunduğu bu kurumlardaki olay sayısının herhangi bir lisede alınan bir yıllık disiplin kararının yanında hiç kaldığını ifade etmektedir.[280]

> Cumartesi toplantılarında öğretmenlerden de, nöbetçi öğretmen de muhakkak bulunur. Bizim okulun ayrıca hususiyeti de, mesela Ağanoğlu cumartesilerin çoğunda konuşurdu. Dersi yoktu, ders okutmazdı, ama onun her cumartesi konuşması bir ders gibiydi. En çok da temizlik, batıl inançlar üzerinde dururdu. Köylüde batıl inanç çok... Mesela ben ondan duymuşumdur, "bit yiğitte, pire itte bulunur" diye. Yani bitli olmayı mazur gösteren bir söz mesela. Bunun ne kadar saçma olduğunu, bitin hastalık taşıdığını, insanın kanını emdiğini anlatır, temizliğe önem verirdi. Her konuda konuşurdu cumartesi günleri, hem okulla ilgili söylüyeceklerini söyler. Böyle genel konular kendine göre belki seçiyordu, konuşurdu. Onun dışında da o haftanın hizmetleri, iyi hizmetler övülür, kusurlu hizmetler de belirtilirdi ki bir dahaki sınıfa sıra geldiğinde, onlardan sakınılsın. Uzak durmazdım, cumartesi toplantılarına muhakkak katılırdım.281

1948-1952 yılları arasında Cılavuz'da öğretmenlik yapmış olan Ali Vehbi Ünsal ise gözlerinden yaşlar süzülerek öğrencilerinden birini çok iyi anımsıyor:

> Dursun (Akçam) çok çalışkan ve akıllı bir gençti. Cumartesi toplantılarında en fazla o konuşurdu. Güzel konuşurdu! Konuşması hâlâ gözlerimin önündedir...[282]

Sonuç olarak, feodal değerlerin on binlerce yıl egemen olduğu bu coğrafyada, Timur'un sözünü ettiği "egemen ve ayrıcalıklı sınıf"ı tasfiye edecek kuşaklar yetiştirmek amaçlanır. Bunu zihinsel düzlemde gerçekleştirmenin araçlarından biri de bahsettiğimiz cumartesi toplantılarıdır. Toplantılar, öğrencilerin topluluk önünde konuşmayı, başkalarını hoşgörüyle dinlemeyi, düşünce geliştirmeyi ve farklı düşüncelere saygı duymayı öğrendikleri bir kamusal alan işlevi görür. İşte bu kamusal alan yaratma çabası, Türkiye'nin eğitim tarihinde katılımcı demokrasinin bir uygulaması olarak yerini alır.

Eğlenceler

Enstitülerde üretim yaşam için ne kadar gerekliyse, eğlenceler de o kadar gerekli görülür. Yukarıda özetlediğimiz cumartesi toplantılarının ardından her enstitüde mutlaka eğlence yapılır. Bu eğlencelerin içeriği hiçbir zaman rastlantıya bırakılmaz. Eğlenceler için de önceden planlama yapılır, her sınıf ve her öğrenci eğlencelerde görev alır. Her sınıf dört şube olduğu için sınıf sayısı da oldukça fazladır. Böylece bütün öğrencilerin katılımı bir biçimde sağlanmış olur. Eğlencelerde mutlaka bir piyes sahneye konulur. Bu piyesler çoğunlukla kolektif bir biçimde, öğrenciler tarafından yazılır. Bazen de yazılmış eserleri, yine öğrenciler sahneye koyar. Sahnelenen bu piyeslerden biri de *Himmet'in Oğlu* adındadır. İsa Öztürk ve Halise Sarıkaya Apaydın bu oyunda rol alırlar. Öztürk, oyundaki rolüyle ilgili düşüncelerini şöyle dile getirir: "Kolay ezberliyorum ya, hep bizim sınıfın temsillerinde bana da görev veriyorlar. *Himmet'in Oğlu* piyesini oynadık, ben öğretmen rolünü oynuyordum. Halise, ana rolündeydi."[283]

Piyeslerin dekoru ve kostümü de öğrencilerin tercihlerine göre ve onlar tarafından hazırlanır. Oyunlarda Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nin ve ülkenin sorunlarını ele alan temalar işlenir. İnisiyatifi öğrencilere bırakan, ancak öğretmenin de yol gösterici olduğu bir süreç yaşanır. Öte yandan "milli oyunlar" enstitülerin vazgeçilmezleri arasındadır. Halise Sarıkaya Apaydın, Cılavuz'daki folklor için "Bugünkü folklorun nüvesidir" derken son derece haklıdır. Çünkü Cılavuz'daki öğrenciler arasında Karadenizliler, Erzurumlular, Ardahanlılar, Karslılar ve Ağrılılar bulunur. Apaydın ve arkadaşları daha küçük birer çocukken bu oyunları öğrenirler. Farklı bölgelerden öğretmenlerin olması da folklorik zenginliği artıran bir etmen olur. Örneğin öğrenciler Egeli bir eğitim şefinden zeybek oynamayı öğrenirler.

Enstitüler halk oyunlarının yanı sıra halk türkülerine de önem veren kurumlardır. Apaydın'a göre, enstitülere kadar "aydınların katında halk türküleri pek ciddiye alınmıyordu." Köy enstitüleri sayesinde aydınların bu alana dikkati çekilir: "Bedri Rahmi Eyü-

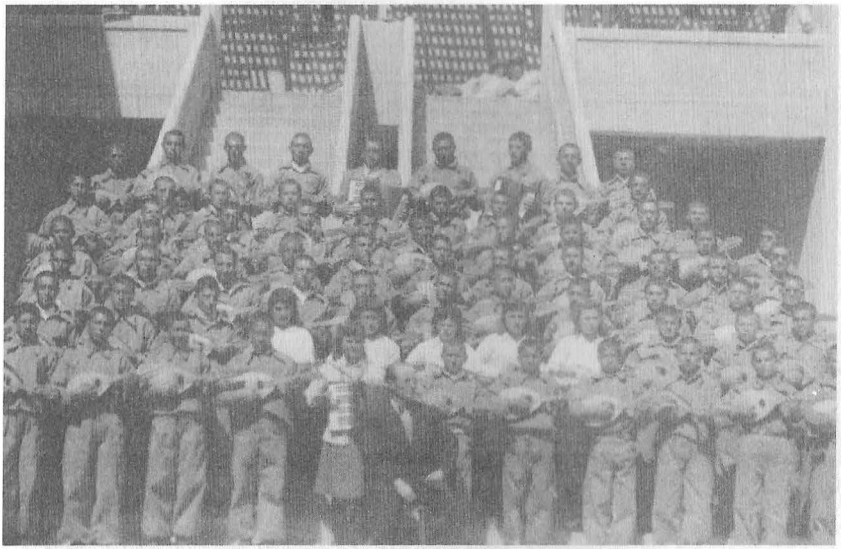

Öğrencilerden oluşan orkestra, 1940'ların başı. Enstrüman çeşitliliği dikkat çekici. Oturanlar arasında sol başta müzik öğretmeni Selim Bilgen, beşinci Halit Ağanoğlu.

boğlu'nun bir şiiri var; 'Ne zaman bir halk türküsü dinlesem şairliğimden utanırım.' Yani o kadar değerli halk türküleri var, o kadar değerli sözler."[284] Aydınlara türkülerin öneminin fark ettirilmesi de bir çabayı gerektirmiştir. Bu bölgenin âşıkları enstitüye çağrılır, konaklamaları sağlanır ve öğrencilerin onların dağarcığından yararlanması amaçlanır. Posof'tan Âşık Müdami enstitüye sık sık davet edilir. Örneğin Âşık Veysel, usta öğretici olarak çalıştığı Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nden Cılavuz'a iki kez gelir, öğrencilere bağlama çalar ve türkü öğretir.[285, 286]

Cumartesi eğlencelerindeki koronun ve enstitü orkestrasının mimarı da müzik öğretmeni Selim Bilgen'dir. En az yirmi mandolin, bağlama ve akordeondan oluşan orkestra, eğlencelerde önemli roller üstlenir. Bunun yanı sıra radyodan yayınlanan programlar, özellikle Muzaffer Sarısözen'in programları kaçırılmaz; yetenekli öğrenciler radyoyu dinlerken not alarak öğrendikleri türküleri arkadaşlarına öğretirler. Böylece öğrencilerin türkü dağarcıkları gelişir.

Enstitülerde kış günlerinde gerçekleşen bütün etkinlikler, 1000 kişilik yemekhanede yapılır. Yemekhanenin bir de sahnesi bulunur. Bu mekânda sadece eğlenceler veya eleştiri toplantıları yapılmaz,

Mandolin korosu bir 19 Mayıs kutlamasında Kars stadyumunda. En önde oturan Selim Bilgen. (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nün kemancıları. (Arşiv: H. S. Apaydın)

Soldan ikinci Cimşit Demirci. Mandolin öğrencilerinin vazgeçilmez enstrümanları! Tarihsiz.

Cılavuz Köy Enstitüsü öğrencilerinden bir grup, elinde mandolin olan öğrenci Nebahat Ünal, oturan öğrenci Nizamettin Göçmen. (Arşiv: Nizamettin Göçmen)

konferans biçiminde kitap tanıtımları da yapılır. İsa Öztürk, kendisine böyle bir görev verildiğini söylemektedir. Öğretmeni Şevket Buzcular, Öztürk'e bir kitap verir. Cumartesi günü Kars Maarif Müdürü'nün Cılavuz'a geleceğini söyler, ona verdiği kitabı tanıtan bir konuşma yapmasını ister. İki gün sonra yapacağı konuşmanın telaşına düşen Öztürk, sağlık memuru Abdullah Efendi'den revir sessiz olduğu için izin ister. 200 sayfalık kitabı revirde okur, notlar alır. Cumartesi günü en önde maarif müdürü ve öğretmenleri olmak üzere, 600-700 kişilik bir topluluğun karşısında konuşmasını yapar: "Velhasıl önce sıkıldım, sonra açıldım, konuya hâkimim, bir güzel anlattım onlara. Artık yarım saat mi sürdü, kırk dakika mı sürdü, bilemiyorum. Ama sonunda beni bir güzel alkışladılar. Oradan anladım ki beğendiler, selam verdim çıktım."[287] Etkinlikten sonra öğretmeni Öztürk'ten vesikalık fotoğrafını ister, maarif müdürü *İlköğretim* dergisine geceyi anlatan bir yazı yazmayı düşünmektedir.

Bu eğlenceler, yetenekli öğrencilerin öne çıkmalarını ve fark edilmelerini sağlar. Böylece bazı öğrencilerin Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nde güzel sanatlar eğitimi almasının da yolu açılır. Öte yandan topluluk karşısında konuşmak, türkü söylemek ve oyunlarda rol almak, genç insanların kimliğini olumlu yönde şekillendiren etkilerde bulunur. Bu gençler, enstitüde öğrendikleri yöntemleri, öğretmen oldukları köylerde de uygularlar. Halk oyunları ve müzik çalışmaları yapar, piyesler sahneye koyarlar. Bu etkinliklere köylüleri de dahil etmeyi kendilerine görev bilirler.

Bayram Kutlamaları

Cılavuz mezunlarının milli bayram kutlamalarını, 17 Nisan köy enstitülerinin kuruluş yıldönümünü ve özellikle Kars'ta yaptıkları kutlamaları, aradan geçen yarım yüzyıldan fazla zamana karşın çocuksu bir heyecan, mutluluk ve gururla anlattıklarına tanık olduk.

Cılavuz'daki milli bayram kutlamalarından çok, sözü Kars'taki 19 Mayıs kutlamalarına getirmeleri dikkat çekiciydi. Görüşmecilerimizin anlattıklarının bütününe baktığımızda, Kars'taki kutlamalara neden önem verdiklerini bütün açıklığıyla görebiliriz. Daha önce

büyük bir şehir görmemiş öğrencilerin çoğunlukta olduğu düşünüldüğünde, yaşananlar çocuk zihinlerinde önemli bir olaydır. Öğrenciler Cılavuz'un dışında, hem de büyük bir şehirde çalışmalarını ve başarılarını gösterecekleri kamusal bir platforma çıkma olanağı bulurlar. 19 Mayıs kutlamaları için aylar önceden hazırlık yaparlar ve Kars'ta kendilerinden daha iyi olanaklara sahip olduklarını düşündükleri "şehirli" öğrencilerden her seferinde daha başarılı olurlar. Cılavuzluların 19 Mayıs kutlamalarına ilişkin anlatılarına geçmeden önce, enstitüye 500 m uzaklıkta bulunan Susuz'da Nahiye Müdürlüğü'nün önünde yapılan kutlamalara kısaca değineceğiz.

Susuz'un merkezinde yapılan bu kutlamalar, 19 Mayıs dışındaki milli bayram kutlamalarıdır. Genellikle Cılavuzlular konuşmalar yapar, şiirler okurlar. Öğrencilerin bu kutlamalara ilişkin anlatılarında detay söz konusu değildir. Susuz'da yapılan bu kutlamalar günümüzde yapılanlara çok benzer. Öğrencilerde heyecan yaratmaz, birbirinin tekrarı kutlamalardır. Hatta İsa Öztürk, bu bayram törenlerinden hoşlanmadığını, kendisine her seferinde şiir okutulduğu için "angarya" gibi bile geldiğini söyler.[288] Oysa 17 Nisan kutlamaları bambaşka bir coşkuyla yapılır. Bu kutlamaların ev sahipliğini enstitü üstlenir. Kutlamalar için uzun bir süre hazırlık yapılır. Bütün çevre köyler enstitüye davet edilir, onlara yemek verilir ve bütün öğrenciler bu olay için seferber olur. Türküler söylenir, konuşmalar yapılır ve halk oyunları oynanır. Perihan Akçam'ın şu sözleri coşkunun düzeyini gösterir: "Ben yapmam etmem yok, öyle bir şey ki, zevkle koşardık..."[289] Nahiye merkezinde yapılan kutlamalar ile enstitüde yapılanlar arasındaki fark, klasik eğitim ile yaratıcı, üretici eğitim arasındaki farkta gizlidir. Resmi törenlerden sadece birkaç öğrenci ve öğretmen sorumludur, kürsüde sadece onlar bulunur. Bir de pasif dinleyiciler vardır. Enstitülerdeki eğitim tümüyle bu yönteme karşı geliştirildiği için öğrenciler bu törenlerden pek hoşlanmazlar. Akçam'ın kutlama hazırlıklarına katılımlarını anlatırken dile getirdiği "zevkle koşardık" sözü, birlikte üretmeden ve dayanışmadan ortaya çıkan mutluluk verici bir kültürü işaret eder. İşte Kars'ta kutlanan 19 Mayıs törenlerini öğrencilerin algısında farklı bir yere koyan etkenlerin başında bu olgu gelir. Yukarıda değindiğimiz gibi, "büyük

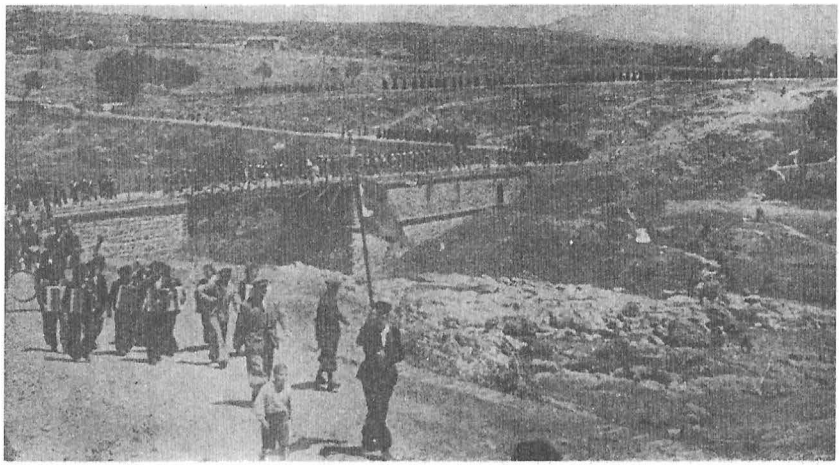
bir şehirde" kutlama, köylü çocuğun şehirliyle karşılaşması ve kendini anlatması diğer etkenlerdir.

19 Mayıs törenleri için hazırlıklar en az bir ay öncesinden başlar. Törenlerin vazgeçilmez üçlüsü spor gösterileri, müzik ve tiyatrodur. Rıfat Yıldırım, sesi güzel olduğu için hem Selim Bilgen'in enstrümanlarla donatılmış korosundadır, hem de spor gösterilerinde yer alır.[290]

19 Mayıs törenleri için Kars'a yürüyerek gidilir. Kura Nehri'ni takip eden yoldan gidildiği zaman yolun uzadığını söyleyen öğrenciler, 202. Alay'ın arazisinden geçerek Kars'a ulaşırlar.[291] Bu arazide bulunan dere boyunca yürürler. Akçam askeri alanı; binaları, lojmanları, ağaçlarıyla çok güzel, "muazzam bir yer" olarak anımsıyor. Bazen de askeri yetkililer bu yasak bölgeden öğrencilerin geçmesine izin vermek istemez, o zaman da Ağanoğlu devreye girer, izin sorun olmaktan çıkar![292] Ortalama 700-800 kişi bu yoldan geçer. Törene gidileceği gün sabah erkenden kalkılır, akşamdan hazırlanan yiyecekler kamyona yüklenir, öğrenciler battaniyelerini de yanlarına alır ve yürüyerek yola çıkarlar. Askeri alandan geçerken bazen mola verirler. Bu sırada askerler kendilerine yiyecek ve içecek ikramında bulunur. Kars'a doğru tekrar yola çıkarlar. Önce dağınık yürürler, Kars'a yaklaşıldığında, değirmenlerin ve hamamların bulunduğu yerde ellerini yüzlerini yıkar, kendilerine çekidüzen verir ve dinlenirler. Sonra üçer dörder sıra halinde en güzel marşları söyleyerek şehre girerler. Yıldırım'a göre şehre öyle bir coşkuyla girerler ki şehir tümüyle "ayaklanır, hepsi seyreder."

Bu gençlerin her davranışına öğretmenlerinin ve Ağanoğlu'nun öğrettikleri yansır. Onların öğretmen olacakları, bütün davranışlarıyla halka örnek olmaları gerektiği kendilerine sürekli telkin edilir. Ağanoğlu sık sık şöyle tembih eder, "Yolda yürürken çat çat bir şey çitlemeyin, buraya gelin, burada yeyin."[293]

19 Mayıs törenleri, Kars Stadyumu'nda yapılır. Kars Lisesi ve meslek liseleri törenlerde yer alır. Öğrenciler, Kars'taki gösterileri iple çekerler! Rasim Bakırcıoğlu'nun anlatısına göre Kars halkı da onlara özel bir ilgi gösterir. Cılavuzlular, spor gösterisinde de halk oyunları gösterilerinde de tek bir kişi gibi hareket ederler. Yüzler-

Kars'taki 19 Mayıs töreninden dönen öğrenciler. Öğrencilerin ikili üçlü sıralar halinde yürüdükleri ve Kars'tan Cılavuz'a inen şose yol üzerinde uzun bir sıra oluşturdukları görülmektedir.

ce Cılavuzlu aynı anda, öğretmenlerin bile komutunu doğru dürüst duymadan, hiç hatasız, uyum içinde gösterilerini yapar: "Korkunç güzellikte bir gösteri, kıyamet bir alkış... Orada törenin sonunda birinci ilan ederler. Teşekkür edilir, sonra okula yazı yazılır. [Gösterideki başarı nedeniyle kutlama yazısı.]"[294] Her tören sonrası, diğer liseleri geride bırakırlar. Cılavuzlular her sabah spor yaptıkları ve halk oyunlarını yüzlerce kişiyle birlikte oynamaya alışık oldukları için başarı kendiliğinden gelir. Akçam, Kars halkının tepkisini şöyle özetlemektedir: "Öyle böyle alkışlanmazdık..." Bu gösterilerin yanı sıra Halit Ağanoğlu her 19 Mayısta mutlaka bir konuşma yapar. Ali Yıldız da Ağanoğlu'nun hayret edilecek bir hatip olduğunu söylemektedir.[295]

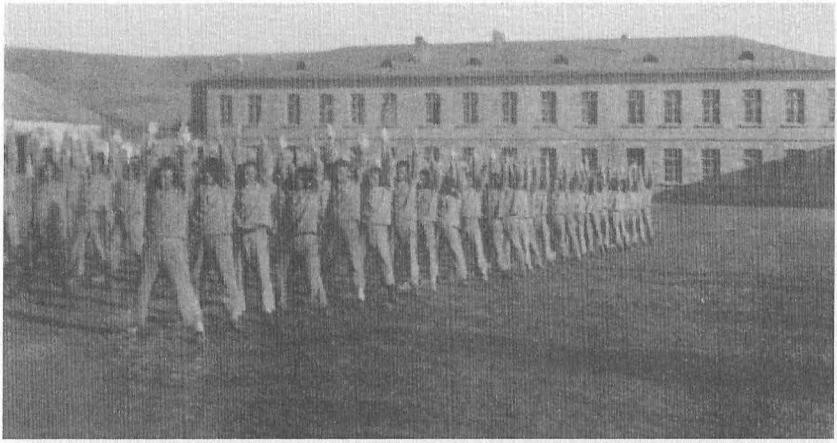
Stadyumdaki gösterilerin dışında öğrenciler Kars sokaklarında da geçit törenine katılırlar. Yıldız, Kars'ta Kâzım Karabekir Caddesi'nde davul eşliğinde "Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım, hangi çılgın bana zincir vuracakmış şaşarım..." diye tempo tutup marşlar söylediklerini anlatır. O anki duygularını şöyle dile getirir: "Bu yol hiç bitmesin, bu marş da bitmesin... Oradan 'Yaşasın Cilavuz Köy Enstitüsüüüü' diyerek bağırırdık. [Kahkahayla gülüyor.]"[296]

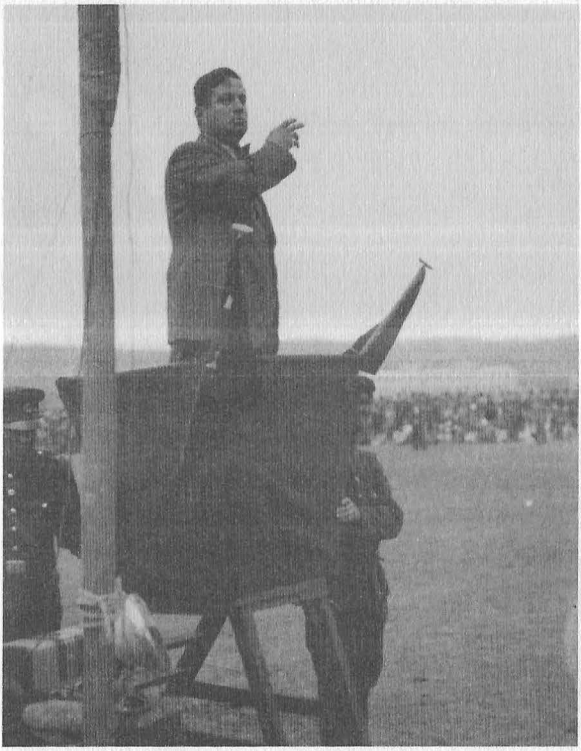
Bir grup son sınıf öğrencisi. Soldan sağa Osman Genç, (tespit edilemedi), Şükrü Gümüş, Tarık Altun (Kars Lisesi), Aydemir Pehlivan, Hasan Özkan.

Nazir Ejder (1949-1950 mezunu), Cılavuz'daki futbol takımından arkadaşlarıyla.

Cılavuz'da her sabah spor yapılırdı. Öğrenciler bu nedenle de Kars'taki kutlamalarda başarılı olurdu.

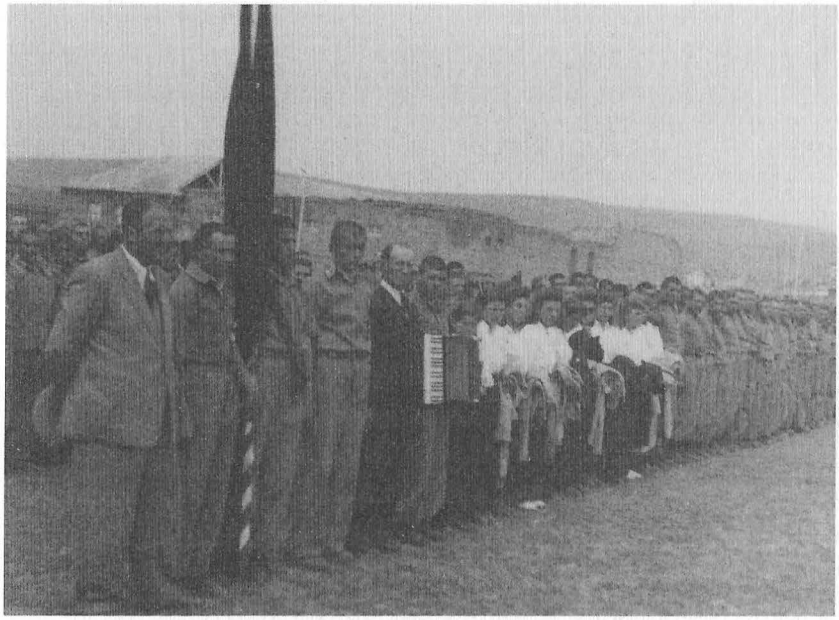
Ağanoğlu bir 19 Mayıs kutlamasında Kars'ta konuşma yaparken. (Arşiv: Yüce Ağanoğlu)

19 Mayıs töreni için öğrenciler Kars Kalesi'nin eteklerinden şehre girerken, 1940'ların ilk yılları olmalı. (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

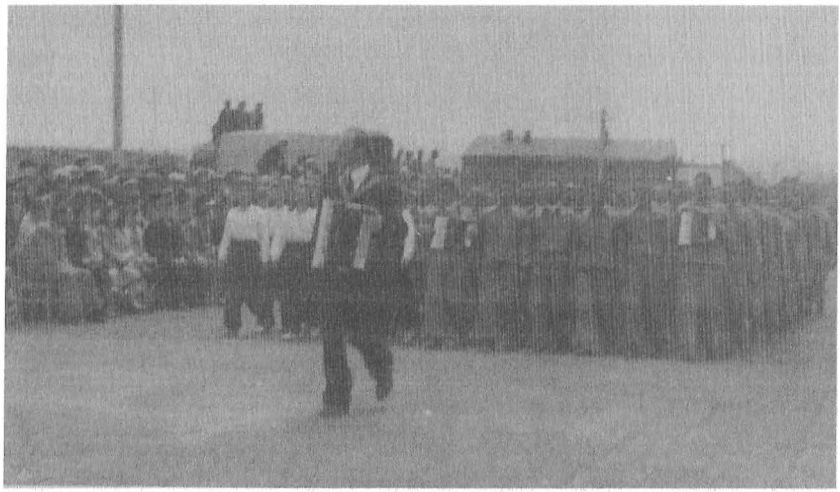
Öğrenciler 19 Mayıs'ta Kars sokaklarında, 1940'ların ilk yılları olmalı. (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

Öğrenciler 19 Mayıs'ta Kars'ta stadyumda. Soldan beşinci kişi Öğretmen Selim Bilgen, 1940'ların ilk yılları olmalı. (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

Öğrenciler 19 Mayıs'ta Kars'ta stadyumda. Kars'ın yöneticileri gençleri selamlarken, 1940'ların ilk yılları olmalı. (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

Öğrenciler 19 Mayıs'ta Kars'ta stadyumda gösteri yaparken. Önde öğretmen Selim Bilgen, 1940'ların ilk yılları olmalı. (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

Cılavuzlular gündüz kutlamalarına akşam Kars Halkevi'nde devam ederler. Akşamları mutlaka bir piyes sahneye koyarlar, bütün oyuncular Cılavuzlulardan oluşur. Bir defasında da halkevinin döner sahnesinde izleyiciye farklı bir şey sunarlar. Enstitülerdeki üretimi anlatan bir kurguyu sahne döndükçe izleyicilerle paylaşırlar. Sahnenin her dönüşünde demirciler demir döverken, kızlar bez dokurken, yapı ustaları bina yaparken, marangozlar da kendi mesleklerini yaparken tasvir edilir. Öğrencilerin bu gösterileri Kars halkı tarafından coşkuyla karşılanır.

1940'lı yıllarda, Cılavuz'dan Kars'a gelen bu öğrenciler bazen bir gece, bazen de iki gece konaklarlar. 1950'lerden itibaren günü birlik Kars'a gider, tören bitiminde Cılavuz'a dönerler. Yüzlerce öğrencinin konaklaması da sorun olmaz. Kars'taki okullara dağıtılırlar, kumanyaları ve battaniyeleri onlar gitmeden önce kalacakları okullara kamyonla götürülmüştür bile... Öğrencilerden Ali Yıldız ve Rıfat Yıldırım, İsmet Paşa İlkokulu'nda birkaç kez kaldıklarını anımsamaktadırlar. Daha önce yurt gezisine çıkan Cılavuz grubuyla birlikte İstanbul'a giden Yıldırım, burada Eminönü Halkevi binasında sınıflarda, sıraların üstünde uyuduklarını belirtir. Yıldırım, Kars'ta konakladıkları okulda da aynı yöntemle uyuduklarını söy-

ler. Yüzlerce öğrencinin konaklayacağı otellerin olmadığı yıllarda, ekonomik olduğu kadar işlevsel de bir yol bulunur.

Öğrencilerin Kars'tan Cılavuz'a dönüşleri de görkemlidir. Türküler ve marşlar çalarak şehirden ayrılırlar, Kars halkı da onları alkışlar arasında uğurlar. Dönüşte ise nöbetçiler dışında kalanlar iki gün izinli olurlar.[297] Böylece başarılarının tadını çıkarırlar.

Cılavuzluların başarılarının temelinde, daha önce değindiğimiz gibi sadece törene yönelik, geçici bir çaba için hazırlık yapmamaları bulunur. Spor, müzik ve halk oyunları onların yaşamının bir parçasıdır. Başarılarının bir başka nedeni ise yenilikçi yöneticilerinin olmasıdır. Örneğin bir 19 Mayıs kutlamaları öncesinde Ağanoğlu öğrenci ve öğretmenleri toplar, "Hep halk oyunları oynuyoruz. Biz dans da edebiliriz. Öğretmen arkadaşların birçoğu unutmuştur, hatırlarlar" der. Hemen çalışmaya başlarlar, bilenler bilmeyenlere öğretir:

> Sonra gençlik yani, öğretmeye gerek yok. Çünkü her an müzik çalıyordu, çok kolay bişey. Bize de dedi ki "kızlar" dedi, 15-20 kişi kadar kız var. "Hangi arkadaşınız gelirse gelsin onunla dans edeceksiniz. Bununla dans etmem yok!" dedi. 800 kişi dans ediyor, bunları yaşadık, sahada... O kadar kişi orda dans etti ve sonra o halkın alkışıyla, coşkusuyla karşılaştık...[298]

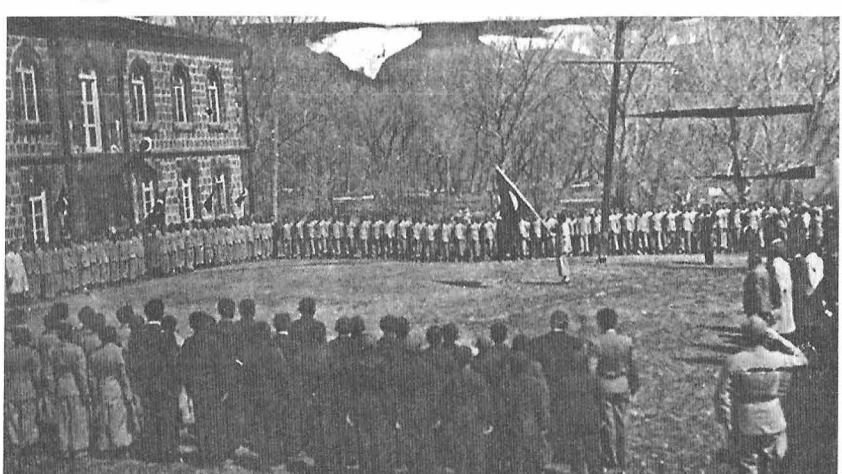
Fikret Cevlani, sevgi dolu ses tonuyla Ağanoğlu'nun "şişko göbeğiyle" dans ettiğini söylemektedir: "19 Mayısta Halit Ağanoğlu şişko göbeği ile, bayan öğretmenler, hepsi bizimle beraber... O alanda kim kime rastlarsa dans ediyor, herkes, müzik bitinceye kadar dans ettik."[299]

19 Mayıs kutlamalarıyla ilgili bir başka anlatı ise Ziver Özdemir'e aittir. Gençler, 19 Mayıs etkinliği çerçevesinde koşarak sınırdan Kars'a, oradan da Cılavuz'a toprak getirir. Getirilen toprağı Cılavuzlu öğrenciler Sakaltutan'a koşarak götürür. Oradan da Ardahan'dan gelen gençlere teslim eder. Onlar da koşarak Artvin'e götürürler. Böylece vatan toprağı elden ele Samsun'a ulaştırılır.[300]

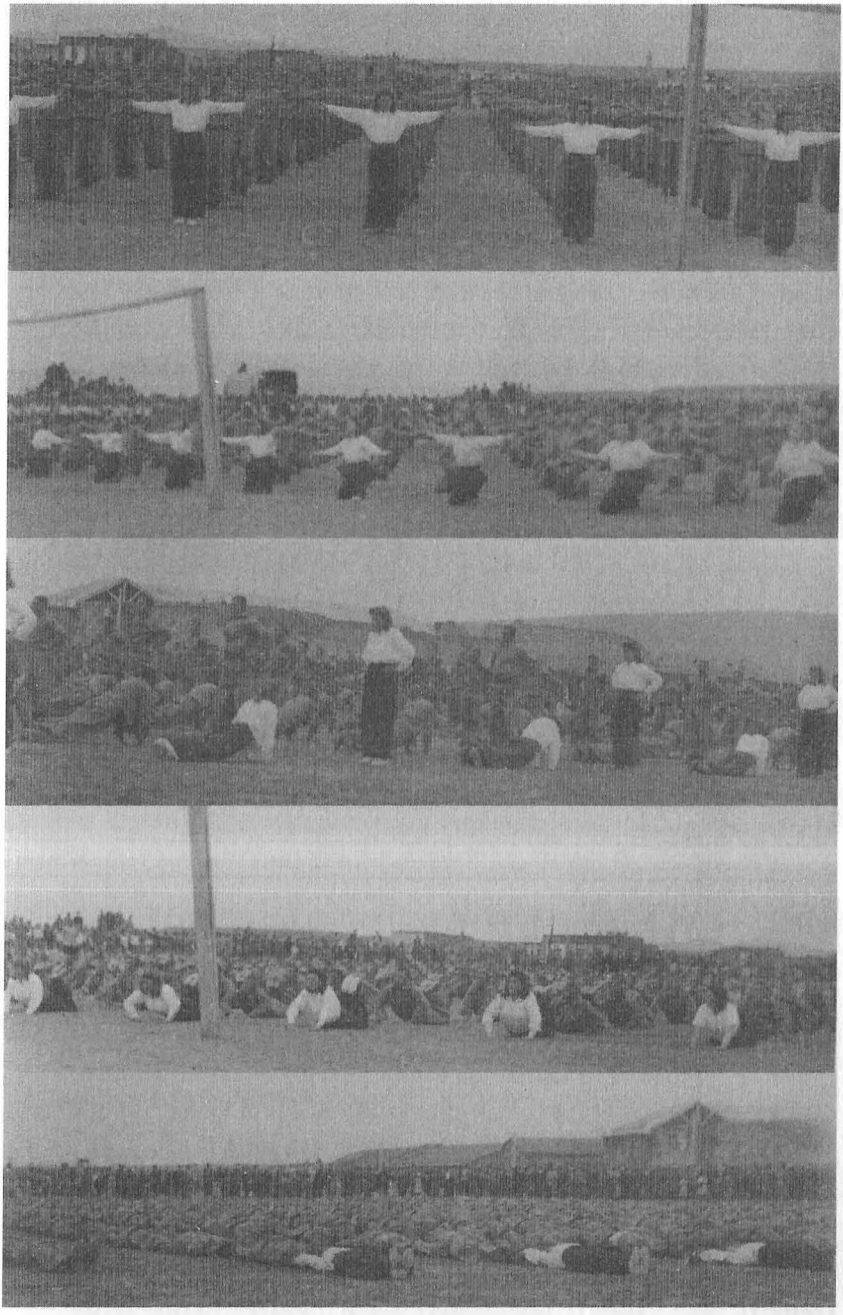
Öğrencilerin dışında o günleri yaşayan, Cılavuz'da çamaşırhane işçisi olarak uzun yıllar görev yapan Kâzım Zeyrek'in anlatısı da oldukça değerlidir. Zeyrek, 19 Mayıs kutlamalarını şöyle anımsıyor:

> Ooo dünya kopirdi. Köylerden de geliydiler Kars'a. Biz burda yapmiydık ki. Kars'a gidiydik. Tören yapidik, bi spor hocamız vardı, o kazanıydı her zaman, her zaman bizim kaza kazaniydı. Çok fena sporcuydu, çok değerli adamıdı, çok değerli. Hilmi Öğretmen miydi? Kars'a kökten gidiliydi. [Hep beraber gidilirdi.] Mecburi değil, keyfine, gitmezsen gitmezsin. Tabi gitmek isterim, oraya boş gidilmiyırdi, ne bileyim ne yapmiydiler ki! Yemekler, meyva kıyamet kadar, her ne meyva istersen orda var...[301]

Cılavuz Köy Enstitüsü'nün Kars'taki 19 Mayıs kutlamalarına ilişkin duygu ve gurur dolu anlatıların 1950'den itibaren sona erdiği görülür. Bakırcıoğlu, Kars'a günü birlik gidip döndüklerini söylemektedir.[302] Gültekin Gazioğlu ise anılarında, kutlamalar için 800 öğrenci içinden 400 kişinin seçildiğini, bu ekibe girmek için bütün okulun yarıştığını yazar. "Boylu boslu olduğu" için her yıl bu ekibe seçilir. Bayramdan bir gün önce beyaz keten ayakkabılar, beyaz atlet ve mavi şort verilir. Bayram günü askeri araçlar gelir, törene katılacakları alır, Kars'a götürür. Stadyumdaki gösteri saatine dek Kars'ın geniş caddelerinde yürüyüş yapar, marşlar söylerler, halk tarafından alkışlanırlar: "Okulumuzun öğrencileri disiplinleri, temiz giysileri, sağlıklı görünüşleri ile Karslıların haklı beğenisini kazanır, bundan müthiş gururlanırdık."[303]

23 Nisan kutlaması, Cılavuz'daki nahiye binası önünde İstiklal Marşı söylenirken, 23 Nisan 1942. (Arşiv: Erden Bilgen)

Öğrenciler, 19 Mayıs'ta Kars'ta stadyumda gösteri yaparken, 1940'ların ilk yılları olmalı. (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

Görüldüğü gibi bu sözler, 1950'den önceki anlatılardan çok farklıdır. Artık öğrencilerin üreticiliğini, yaratıcılığını ve özgüvenlerini ortaya koyan etkinliklerden uzaklaşılmış, sadece "seçilen" öğrencilerin katılımcı olduğu bayram kutlamaları gündeme gelmeye başlamıştır. Bu öğrenciler de 1940'lı yıllardaki öğrenciler gibi bayramları "iple çekerler", ancak gerekçeleri farklıdır. Gazioğlu'nun deyişiyle, ulusal bayramlarda Cılavuz'da güzel yemekler çıkar. Tulumba tatlısı, kadayıf, sabahları okulun ürettiği baldan yerler! Yine Gazioğlu'nun dönemindeki öğrenciler, dini bayramlarda da köylere giderler. Bayram namazlarına da en çok "iyi yemekler için" katılırlar. Çünkü köylüler, 5-6 kişilik gruplar halinde öğrencileri evlerine götürürler. Hamur işi yemekler ve etli pilav yenir, bol bol ayran içilir. Gazioğlu'na göre köylüler yoksul, fakat çok cömerttir. Başka zaman bu köylere gidemezler, çünkü okul bunu yasaklamıştır![304]

Sonuç olarak, Cılavuz'da bayram kutlamalarının içeriğini iki başlık altında değerlendirmek yerinde olur. 1948'den öncesi ve sonrası: Bu yıldan önce, özellikle 19 Mayıs kutlamaları için Kars'ta yapılan etkinliğe enstitü öğrencilerinin büyük çoğunluğunun katıldığını anlatılarından görebiliyoruz. Söz konusu coşkulu anlatıların "Dönemin gazetelerine yansıması oldu mu?" sorusundan hareketle yola çıktığımızda, *Kars Gazetesi*'nde öğrencilerin anlatılarına benzer haberlerle karşılaştık. Ağanoğlu döneminde yaratıcı tören programı hazırlanırdı. Akçam'ın anlatısında da gördüğümüz gibi, gösteri alanında Cılavuz Köy Enstitüsü öğrencilerinin dans etmeleri o gün için oldukça yaratıcı bir uygulamaydı. Yine o dönemde, 19 Mayıs etkinliği için öğrencilere o güne özgü kıyafetler verilmez; özellikle kentin içinde yapılan yürüyüşlerde, enstitülerin kendi standart giysileriyle yürüyüş yaparlardı. Enstitü öğrencileri bu giysileriyle tanınırdı.

1950'deki anlatılara baktığımızda, Cılavuz'daki öğrencilerin çoğunun Kars'taki törene katılmadığını görebiliriz. Bunun yerine içlerinden bazıları seçilir, "vücudu gelişmiş olanlar katılır!" Onlar da Kars'a günü birlik, "askeri araç"la gider ve dönerler. Sadece o gün törende giymeleri için spor giysiler verilir. Ayrıca akşamları Kars Halkevi veya orduevi sahnesinde halka sunulan herhangi bir gösteri söz konusu değildir. Gazioğlu'nun anılarında da gördüğümüz

gibi, öğrencilerin bayram namazlarına, namazdan sonra köylülerin verdiği yemekleri yiyebilmek için katılmaları bile düşündürücüdür. Oysa 1950'den önceki öğrenci anlatılarında bu tip örneklere rastlamadık. Üstelik de bu öğrenciler İkinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı koşullarda zaman zaman aç kaldıkları, iyi beslenemedikleri halde olumsuz içerik taşıyan herhangi bir anlatıya rastlanmadı. Bu yıldan sonra belleklerde bayram hazırlıklarındaki imece; öğrenci, öğretmen ve çalışanların türküler, marşlar eşliğinde 30 km yürüdükleri Kars yolunda biriktirilen anılar söz konusu değildir. Bayramların yalın coşkusunun bu yıldan sonra anlam değiştirdiği, biçimsel kutlamalara dönüştüğü de görülmektedir.

Enstitünün Konukları

Daha önce *Kars Gazetesi*'ni ele aldığımız bölümde de belirtildiği gibi, Ankara'dan Cılavuz Köy Enstitüsü'ne çok sayıda konuk gelir. Başta Saffet Arıkan, Hasan Âli Yücel, İsmet İnönü, Mevhibe İnönü, Ankara Üniversitesi'nden gelen bir grup akademisyen... 1950'lere geldiğimizde Cumhurbaşkanı Celal Bayar Cılavuz'a konuk olurlar. Bu konuklar arasında İsmail Hakkı Tonguç'u saymıyoruz. Çünkü Tonguç konuk değil, öğrencilerin gözünde sık sık yaşamlarına dahil olan biridir. Yasa, Tonguç'un özelliklerini sayarken onun "halk adam"ı oluşuna da değinir. Bu özelliğinden dolayı da öğrenciler ona "baba" demektedir:

> Tonguç, konuşması, davranışları, basit yaşayış tarzıyla halk adamı diyebileceğimiz bir insan tipinin bütün özelliklerini de şahsında toplamıştı. Onun babacanlığı "Tonguç Baba" olarak adlandırılması, gösterişten nefret etmesi bu özelliğinin bir sonucudur.[305]

Öğrencilerin onu bu denli benimsemesinin Tonguç'un bu özelliğinden kaynaklandığı açıktır. Dolayısıyla Tonguç, öğrencilerin anlatılarında kesinlikle konuk olarak anılmaz. O, öğrencilerin her türlü derdini dinleyen, sorunlarını çözen, eğlencelerine katılan, zaten onlardan biri olarak, "baba" olarak oradadır! Fakat öğrencilerin

"baba" vurgusunda otorite, çekinme ve korkunun izlerini görmek mümkün değildir. Sadece derin bir sevgi ve saygı söz konusudur. Tonguç, sabah gelip akşam giden bir konuk da değildir. Cılavuz'a gelir, bazen bir hafta, on gün burada kalır. Tonguç'un daha önce kısaca değindiğimiz "yeni okul" diye tanımladığı eğitim anlayışı, hiyerarşiden de uzaktır. O, enstitü yöneticilerine, öğretmenlerine ve öğrencilere yüzlerce mektup yazar. Yönetici ve öğretmenlere "kardeşim", öğrencilere "oğlum" diye hitap eder.[306] Onun yazdığı mektupların içeriğine baktığımızda, "bürokratik ve tutucu" yönetimin olduğu koşullarda iş yapabilmek için "mektuplaşmayı bir yöntem olarak" seçtiği görülür. Mektuplarında, "resmi yazı yoldadır" veya "resmi yazıyla anlatamayacağı" konuları ayrıntılandırarak anlatır. Geleneksel yönetim anlayışında yöneten ile yönetilen arasında ast üst ilişkisi kurmak, makamla olan mesafeyi artırmak, derinleştirmek, aşılmaz duvarlar yaratmak, yöneticinin kendini saydırması ve "yöneten" olduğunu hissetmesi ve hissettirmesi açısından önemli sayılır. Bu bakımdan yöneticilik; kişinin iktidar sahibi olması, gücünü ve otoritesini sıklıkla "yönettiği" kişilere anımsatması anlamına gelir. Tonguç'un yöneticiliğinin söz konusu bu anlayışla uzaktan yakından ilgisi bulunmaz.[307] İşte bunu bilen ve hisseden öğrencileri, onu kendilerinden biri olarak kabul ederler. Bu yüzden öğrencilerinin tümü, onu "baba" diye niteler. Bir enstitü müdürüne yazdığı mektubunda Tonguç, iki ay içerisinde sekiz köy enstitüsünü ziyaret ettiğini belirtir.[308] Ziyaret ettiği enstitülerde öğretmenlerin ve öğrencilerin gündelik yaşamlarına her zaman katılır. Öğrencinin bulunduğu her yere gider, gözler, eksikleri saptar, sonra da çözümün takipçisi olur. Öğrenciler neredeyse, o da oradadır. Abit Akan, bir grup öğrenci arkadaşıyla birlikte ot biçtiği dağda birdenbire Tonguç'u karşısında görür. Beş öğrenci, bir de "o", otlara oturup diğer öğrencilerle yemek yerler.[309]

Kâzım Çakmur, Tonguç'un Cılavuz'a iki kez geldiğini ve beş on gün kaldığını anımsar. Onu uzun boylu, başında şapkası olan ve "külot pantolon" giyen biri şeklinde tarif eder. O, öğrenci, öğretmen ayırt etmeden herkesle ilgilenir. Tonguç Cılavuz'a geldiğinde "bir bayram havası eser!" Herkes onu çok sever: Erzurum barını oynarken ona şöyle seslenirler: "Kısrağının başına, orana bak ora-

na, Hakkı Tonguç'u bekliyoruz horona..." Tonguç kalkar, horona katılır.[310]

Tonguç'un Cılavuz'a geldiği günlerin birinde, öğretmenleri Başar'a içeriği komik bir monolog verir. Öğrenciler, öğretmenler bir halka yapmış otururken Başar hazırlandığı monoloğu sunar. Tonguç yerinden kalkar, o gür sesiyle, "Böyle bir tane öğrencinin kalkıp da eğlendirmesi, güldürmesi olmaz. Herkes oynayacak, herkes eğlenecek" diyerek herkesi halaya kaldırır. O günü, "Biraz ben bozuldum yani!" diye anlatan Başar, Tonguç'la ilgili tek olumsuz sayılabilecek anıyı bu olayla ilgili anlatır.[311] Başar, Tonguç'un ne demek istediğini aradan zaman geçtiğinde anlar. O, herkesin katılımcı olduğu etkinliklerden yanadır, tek tek bireylerin öne çıktığı eğlencenin dahi "eski okul" anlayışıyla uyumlu olduğunu savunur.

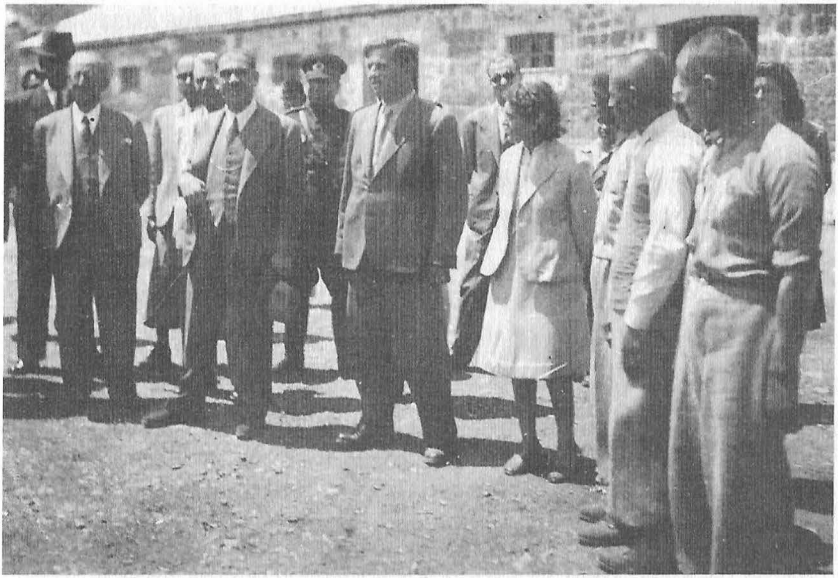
İsmail Hakkı Tonguç

Sol başta İsmail Hakkı Tonguç, yanında Hasan Âli Yücel, Cılavuz Köy Enstitüsü'nde, 24 Haziran 1942. (Arşiv: Yüce Ağanoğlu)

Kâzım Arıcı da "çocuk aklı"yla Tonguç'u uzun boylu, yakışıklı ve tok sesli bir kişi olarak anımsar. Tonguç'un *Eğitim Yolu ile Canlandırılacak Köy* adlı eserini okuduğunda onu daha iyi tanıdığını belirtmektedir. İnönü'nün ve Yücel'in Cılavuz'u ziyaretini de anımsayan Arıcı, hep beraber oturduklarını, onların kendilerine çeşitli sorular yönelttiklerini söyler. İnönü'yü görmek onları çok sevindirir: "Sevinmez miyiz, çünkü Atatürk öyle işlemiş içimize ki, öyle işlenmiş ki söküp atamıyorsun..."[312] Yine bu ziyaret sırasında öğrenciler, Hasan Âli Yücel'e kimya laboratuvarları olmadığını yakınarak anlatırlar. Yücel, onlara şu soruyu sorar: " Sizin tarlanız var mı? Hayvanlarınız var mı? Senin laboratuvarın orasıdır."

İnönü Cılavuz'u iki kez ziyaret eder. Bunlardan biri 24 Eylüle rastlar. 24 Eylül, hem kendisinin hem de Mevhibe Hanım'ın doğum günüdür. Eşine Cılavuz'dan kutlama mektubu yazar. Mektubunda Cılavuz Köy Enstitüsü'nde öğrencilerden birinin diğer öğrenciler adına kendisinin doğum gününü kutladığını, çok duygulandığını ve bayram yaptığını yazar.[313]

Hasan Âli Yücel, sağında Halit Ağanoğlu, öğretmen ve öğrencilerle birlikte, 24 Haziran 1942. (Arşiv: Yüce Ağanoğlu)

Bu fotoğraf Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 1943 yılında Cılavuz'u ziyareti sırasında çekilmiştir. Fotoğrafın arkasında "Reisicumhur İsmet İnönü'nün Cılavuz'u şereflendirmesi, 1943" yazmaktadır. (Arşiv: Erden Bilgen)

İnönü'nün Cılavuz'u bir başka ziyaretini de Ramis Başar anımsar. İnönü'nün enstitüye geldiği gün "direktör"ün odasında gelen-giden evrakları deftere işlenirken, Ağanoğlu Başar'dan petek dolu balı getirmesini ister. Kovandan çıkarılan bu petekte İsmet İnönü'nün portresi bulunur. İnönü'nün portresini yapıp sonra da peteği kovana koyarlar. Bir süre sonra kovandan İnönü'nün portresinin olduğu bal dolu petek çıkarılır.[314]

Ramis Başar'ın yukarıda anlattığı İnönü'ye verilen hediyenin yaratıcısı, Öğretmen Zakir Güven'dir. Zakir Güven, bu anısını oğlu Hüseyin Güven'e anlatır. Buna göre Ağanoğlu bir gün bölüm şefi olan öğretmenleri toplar, Cumhurbaşkanı İnönü'nün enstitüye geleceğinin bilgisini verir. Ancak bu ziyaretin tarihi belli değildir. Ağanoğlu, bunun bir ziyaret olmaktan çok "teftiş" olacağını tahmin eder ve bu düşüncesini öğretmenlerle paylaşır. Bunu duyan öğretmenler, Ağanoğlu'nun kendilerinden olağanüstü tedbirler almalarını isteyeceğini zanneder. Oysa Ağanoğlu, öğretmenlerden her zaman yaptıkları işlere devam etmelerini rica eder. "Biz burada bir ideal gerçekleştirmekteyiz" diyerek, yapay ve gösterişe dayalı hazırlıkların hem kendilerini, hem de gelecek heyeti küçük düşürmek anlamını taşıyacağını belirtir. Zakir Güven bu kısa toplantının ardından, "farklı" bir şey yaparak heyeti karşılamak ister. Enstitünün mandıralarından, tarlalarından, bostanlarından, ekinlerinden, kümeslerinden, ağıllarından, ahırlarından ve 160 kovanından o sorumludur. Arıcılık Zakir Öğretmen'in en büyük tutkusudur. "Koskoca Reisicumhur geliyor, ona bir şey hediye etmek lazım diye düşünür." Halı, kilim hediye etmeyi düşündüklerinde, onda çok var diye geçer içlerinden: "Bir teneke peynir verecek halimiz de yok ya, ayıp. Düşündüm düşündüm sonunda buldum. Kovanlardan birinin içine özel bir petek hazırladım. Balmumuyla uğraştım, didindim, peteğin ortasına Paşa'nın profilini yaptım. Onun üzerini kapadım, koydum kovana." Sonrası arılara kalır! Arılar da kehribar gibi parlayan bir petek ortaya çıkarır. Ortada İnönü'nün portresi vardır. Bir sabah İnönü, eşi Mevhibe Hanım ve bir heyet, sabah erken saatte enstitüye haber vermeden gelirler. Bütün öğrenciler ve öğretmenler her zamanki gibi işlerinin başındadır. İnönü büyük bir memnuniyetle enstitüyü gezer,

Susuz Çayı'nın kenarına yerleştirilen masalarda öğlen yemeğini yer. Müdüre, öğretmenlere ve öğrencilere memnuniyetini belirten bir teşekkür konuşması yapar. Ayrılma vakti geldiğinde Ağanoğlu, ahşap bir muhafaza içindeki balı İnönü'ye sunar. Elindeki peteğe şaşkınlıkla bakan İnönü, "Bu eserin mimarı kim?" diye sorar. Zakir Bey öne çıkar. İnönü birçok yer gezdiğini, çok değerli hediyeler aldığını, ancak bu kadar değerli bir hediye hiç almadığını söyler. Zakir Bey'e bunu nasıl yaptığını sorar. Zakir Bey de geleceklerini öğrendiği zaman kovandaki arılarla bir toplantı yaptığını, onlara şöyle dediğini anlatır: "Bakın İsmet Paşamız geliyormuş, haberiniz olsun. Eli boş gönderecek değiliz ya kendilerini, düşünün bir şeyler. Onlar da dağın, toprağın çiçeği, ağacıyla konuşmuşlar, el birliğiyle yapmışlar, bize de size sunmak kaldı."[315]

Cılavuz Köy Enstitüsü'nde yaşandığı anlatılan bu coşku dolu anılar, Tonguç'un, enstitülerde yaratmaya çalıştığı eğitim ve üretim ortamıyla doğrudan ilgilidir. Bu ortamın yaratılmasında, bakan olarak Hasan Âli Yücel'in ve cumhurbaşkanı olarak da İsmet İnönü'nün destekleyici tutumları büyük etkendir. Tonguç, arkasında onların desteğini hep hissetmiş, uygulamalarında özgür davranmıştır. Bu durum, enstitü müdürlerini ve öğretmenleri de olumlu yönde etkilemiştir. Nitekim Ağanoğlu'nun, İnönü'nün geleceğine ilişkin habere rağmen, öğretmenlere enstitüdeki olağan işlerine devam etmeleri yönündeki telkini de bize bunu göstermektedir. Ancak bu durum çok uzun sürmez. İnönü 1946'dan itibaren muhalefetin baskılarına direnemez. Cılavuz'un konuklarına ilişkin coşku dolu anlatılar, Hasan Âli Yücel ve İ. Hakkı Tonguç'un eğitim alanında tasfiye edilmelerinin ardından sona erer. 1947'den itibaren yeni yöneticiler Cılavuz'u ziyaret ederler. O günlerden belleklere, yukarıdaki anlatılarda yer alan duygu ve düşüncelerin tersi bir fotoğraf yerleşir.

(21)

IHT Arşivi- H1 / 118-13 / 0 sf. 1 / 6

Ösü:Maarif Vekili ile Şark Vilâyetlerine yaptığım seyahat hakkında:Not

Sayın Doktor Şevket Raşit Hatipoğlu
Ziraat Vekili
Ankara

Maarif Vekili Sayın Hasan Âli Yücel Şark Vilâyetlerine yapacağı tetkik seyahatinde kurulmuş ve kurulmakta olan köy Enstitülerinden bazılarını görmek üzere kendilerine refaketimi ve bu seyahatin köy Enstitüleri dolayısile de Ziraatcilerle entelektüel bir koloborasyona başlangıç olmasını selefi Âlinize teklif etmiş ve bu teklifin müşarünileyhce memnunlukla karşılanması üzerine ilk tedrisat Umum Müdürü İsmail Hakkı Tonguç,Maarif Müfettişlerinden Osman Horasanlı ve hususi kalem Müdürü ile birlikte seyahat eden Maarif Vekili beyefendiye bendenize de refik edilmiştim.

Seyahatten dönüşümüzün ertesi günü rahmetli Refik Saydam'ın ölümü üzerine teşekkül eden yeni kabineye Ziraat Vekili olarak girmenizin akabinde izinizi alarak tebdilen havaya gitmem dolayısiyle bu seyahate aitgörgülerimi arza imkân olmadı.Bu arada Cumhur Reisi hazretleri ile birlikte yaptığınız tetkik seyahatinde bendenizin gördüğüm Enstitülerden ikisini bizzat görmüş olmanız dolayısiyle mazaatım belki zâit ise de Vekâletimiz nam ve hesabına yaptığım bu seyahatte edindiğim ve ancak çabuk bir görme-geçme intibalarımdan ibaret olan,yani zamanın kifayetsizliği yüzünden esaslı bir tetkike dayanmayan mazaatım hiç olmazsa not şeklinde sunmayı belki faydalı olur sandım ve borç bildim.

Cılavuz Köy Enstitüsü'nün konuklarından Prof. Dr. Hikmet Birand'ın ziraat vekiline izlenimlerini ve önerilerini yazdığı rapor. (Arşiv: İHTBV)

Seyahatimiz (Ankara-Kars; Kars-Erzurum-Sivas-Kayseri-Ankara-) 25.Hazıran'dan 6.Temmuz'a kadar 12 gün sürdü. Bu Vilâyetlerde bunlardan madâ uğranan Hasankale, Sarıkamış ve Yıldızeli kazalarındaki Maarif Müesseselerinin (Liseler, Öğretmen Okulları, Teknik Okullar, Kız Sanat Enstitüleri, Orta ve İlk Okullar) teftişi ve zaruri seremoni ziyaretleri yüzünden seyahat çok yüklü ve hızlı geçti. Mahaza köy Enstitülerindeki duraklarımız nisbeten daha ferah daha uzun (Kars'da Cilavuz Köy Enstitüsünde yarım gün, Yıldızelinde yarım gün, Pazaören Köy Enstitüsünde bir gün) oldu.

Köy Enstitülerinin bünye ve amçları malum olduğundan bendeniz bu seyahatte köy Enstitüleri için ayrılabilen kısa zamanda edindiğim umumi intibaların ancak Vekâletimizi ilgilendirebilecek yanlarını not edeceğim. A. [illegible] ziraat yanı A. Enstitülerin ziraat yanı

a. Eleman meselesi: Enstitülerin, naçiz fikrimce, en büyük derdi eleman meselesidir. Eleman deyince yalnız zâraat öğretmenini değil, Enstitüyü talebeleriyle hoca usta ve ameleleriile Bağ, Bahçe dam ve hatta hayvan haşatı ile canlı bir organizmus gibi telekki eden ve henüz geno olan bu organizmus'u geliştirecek olan öğretmenlerin hepsini kasdediyorum Enstitülerin Ziraat Yöniyle alâkası yokmuş gibi görünen bu noktaya önce temas edişimin ve bu noktayı çok önemli saymamın sebebi bir yandan Enstitüler çoğaltılırken bu noktanın dikkate alınması bakımından, bir yandan da Ziraat öğretmenleri ile diğer öğretmenlerin yalnız el ve iş birliği değil, his ve pisikoloji birliği bakımından da lüzumlu gördüğüm içindir. Her hangi bir dersi okutan bir öğretmenin diğerinin faaliyet sahasını küçümsemesi veya bir kolun başka bir kola göre daha önemli tutulması armonik bir el emek, his ve düşünce birliği ile geliyecek olan

Müessesenin sıhatini bozar. Her şeyin ve herkesin faaliyetinin müşterek bir gayeye matuf olduğu, bu gayenin bu toprakların ve toprakların sahiplerinin saadetine müteveccih olduğu binaenaleyh birinin işini ancak diğerininki tamamladığı, bütünlediği bütün öğretmenlere iyice anlaşılmalıdır.

a. Ziraat Öğretmeni ve ziraat tedrisatı: Enstitülerde birer veya ikişer Ziraat Öğretmeni vardır. Ziraat öğretmenleri bizim ameliyat mektebi mezunları ve köy Enstitüleri kurulmadan önce Maarife intisap eden arkadaşlar dandır. Bunlar Enstitüler kurulduktan sonra Enstitülere alınmışlardır. Ziraat tedrisatının bu arkadaşların ya ameliyat mekteplerinden getirdikleri bilgi çerçevesinin içinde cereyan edeceği tabiidir. Esasen Enstitülerin bütün tedrisatı bir müfredat programına bağlanmamıştır. Enstitüler yeni bir Müessese olduklarından müfredat programları Enstitülerin strukturüne ve özüne uygun olması için bu kuruluş ve oluş senelerinde edinilecek bilgi ve görgüye iptina ettirilmek üzere önümüzdeki senelere bırakılmıştır. Hâlen tedrisat Öğretmenlerinin Müdürün Başkanlığı altında toplanarak haftanın, mevsimin, yerin hülasa Enstitü hayatının gerek dirdiği mesele ve mevzular üzerinde yaptıkları müzakerelerle verdikleri kararlara, yani haftalık veya iki haftalık programlara göre yapılmaktadır.

b; Ziraat pratiği: Enstitülerin yerleri, ucuzluk kolay istimlâk, tevsi vesaire gibi meseleler de rol oynamış olmasına rağmen mühitlerine göre uygun ve elverişli seçilmiştir. Enstitülerin Ziraat tedrisatı pratiği için kâfi derecede arazisi vardır. Ancak bu topraklar şimdi veya bir kaç senelerde Enstitülerin kendikendilerine yetmesi mevzuubahs olursa kâfi değildir.

Ziraat pratiği benim bu seyahatte gördüğüm üç Enstitü

IHT Arşivi- H1 / 118-13 / 0 sf. 4 / 6

titüde henüz öğülecek gibi değildir. Bu, belkide kurulma devrelerinde yapı işlerinin Enstitülerde daha çok işgal etmesinden ileri gelmiştir. Ziraat pratiğinde ziraat öğretmeninden başka muhitte ün alan ve Enstitülere çiftci başı olarak alınan çiftcilerden de faydalanılmaktadır. Enstitülerin ziraat pratiğinde şimdiye kadar nisbeten hâkim olan ve şimdi samimi olarak değişen düşünce, muhutin görenek ve gelenceklerinin en iyi metodları vereceğine inanılmış olmasıdır. Ziraat gibi çetin ve müsbet ilimlerin bütün kollarının birbirine karıştığı bir bilgiile, halline uğraştığı büyük davalar yüzünden bigâne kalan Maarifimizin şimdi köy Enstitüleri dolayısiyle bizzat karşı karşıya gelmesinden ziraatın şumul ve vüs'atinin memlekette yalnız bu günki yalın gerçek yüzünden değil, başka bakımlardan da anlaşılacağı için faydalı olacaktır. Maarif Vekâleti ve Vekâletin Enstitülere sokmak istediği ruhu mayalayan ve pişirmeye çalışan ilk tedrisat şubesi Enstitülerin ziraat kolunu işleme ve geliştirmesini amprik metodlara değil, bilginin eline vermeyi iştiyakla arzu etmektedir.

c. Enstitülerin muhit şart ve imkânlarına göre önem verecekleri ziraat kolları: Köy Enstitülerinde muhitin tabii şartlarına göre köylünün bilhassa iş edindiği ziraat kollarına henüz gereken önem verilmemiştir. Meselâ Kars'da hayvancılık ve sütcülük köylünün zirai faaliyetinin başında geldiği için Cilavus köy Enstitüsünde hayvancılık ve sütcülük teknolojisine, orta anadoludaki Enstitüler yerlerine göre koyunculuk ve hububat ziraatine bağ ve bahçeye, Adapazarı meyveciliğe, Kızılçullu Bağ Çarapcılık tütün, pamuk zeytin, incir gibi Ege mahsulleri ziraatine, benim görmediğim Antalya köy Enstitüsü narenciye ye önem vermeli ve Enstitülerden çıkacak köylü delikanlılar bunlar üzerinde temel bilgilere sahip

olmakla kalmıyarak hatta bunların inkişafı için de düşünebilecek kabiliyette olmalıdırlar. Eğer Türkiye çeşitli ziraat bölgelerine ayrılacak ve bu bölgeler de türlü ziraat sistemleri kurulacak ise, köy Enstitüleri bu amaç için alınacak tedbirlerden daha önce payını almalı ve Enstitüden yetişecek olan köy öğretmeni bunun içinde hazırlanmış bulunmalıdır.

d. Ziraat Müesseselerinden faydalanmak. Benim evvelce gördüğüm ve yeni gördüklerimden bir iki yaş eski olan köy Enstitüleri hemen yanıbaşlarındaki ziraat Müesseselerinden kâfi derecede faydalanmamakta idiler. Meselâ İzmirde Vekâletimizin Mücadele, Bağcılık, Zeytincilik İstasyonları ve fidanlıkları Adapazarında tohum İslah ve fidancılık İstasyonları, Kastamonuda fidancılık istasyonu, Enstitülerin bulundukları diğer Vilâyetlerin başlarında da bunlara benzer Ziraat Müesseseleri vardır. Bunların pratiğinde, iyi bir iş pilanı yapıldığı taktirde Enstitü talebesini çalıştırarak karşılıklı faydalanmak pek kabildir.

e-Ziraat sanatlarına hiç başlanmamıştır.

Hülasa: Denebilirki köy Enstitülerinde ziraat kolu himmete muhtaçtır. Binaenaleyh,

B. Vekâletimizin Enstitülere yapabileceği yardımlar

Vekâletimiz Enstitülere şimdilik şu yardımlarda bulunabilir.

a. İyi Ziraat öğretmeni bulmakta; ziraat tedrisatının programını devamlı temasla Enstitülerin müfredat programlarının ortaya çıkacağı zamana kadar birlikte hazırlamada,

b. Enstitülere kültür hayvanları seçmekde,

c. Enstitü topraklarını işlemek ve Ziraat ted-

İHT Arşivi- H1 / 118-13 / 0 sf. 6 / 8

risatında örnek olarak göstermek ve öğretmek için yalnız zaruri olanlardan mürekkep bir ziraat aletleri kolleksiyonu vücude getirmekte (hâlen Enstitülerde Ziraat Âletleri göstermek ve öğretmek için bile ya noksandır, veya yoktur. Netekim Yıldızeli köy Enstitüsü topraklarını sürmek için cihetî askeriyeden temin ettiği traktörlerin arkasına takacak iki pulluk bulamamıştır. Biz orada iken Sivas Ziraat Müdürü iki pulluk temin edeceğini vaad ettiği halde izinden döndüğüm zaman Yıldızeli köy Enstitüsü Direktöründen gelen ve bekleyen mektupta pulluk temin edilmediği ve bunun için Vekâletimiz nezdinde iltimasım reca edilmektedir.

d. Tohum ve fidan tedarikinde,

e. Enstitülerin kuruldukları yerlerin tabii şart ve imkânlarına göre Enstitülerin ziraatine verilecek yönde,

f. Enstitülere komşu ziraat Müesseselerinin el ve ide birliğinde,

g. Nihayet bütün Türkiye'nin ziraat bünyesinde değişmesini istediğimiz her şeyi köy Enstitülerine de intikal ettirerek Enstitülü köy delikanlısının genç ve alıcı kafasına aşılamak ve yerleştirmekte.

Köy Enstitülerinden çıkacak köylü delikanlılar Enstitüden getirecekleri kültür yükünü (bununla içinde ziraatte olmak şartı ile her şeyi kasdediyorum) doğrudan doğruya köye boşaltacaklarından köy Enstitüleri ziraati için sarfedeceğimiz her türlü gayretin orada bereketli bir toprak bulacağını sanıyorum. Bu vesile ile de derin saygılarımı sunarım. 1 / 9 / 942

Y.Z.E. Nebatat Enstitüsü
Direktörü
Prof. Dr. Hikmet Birand

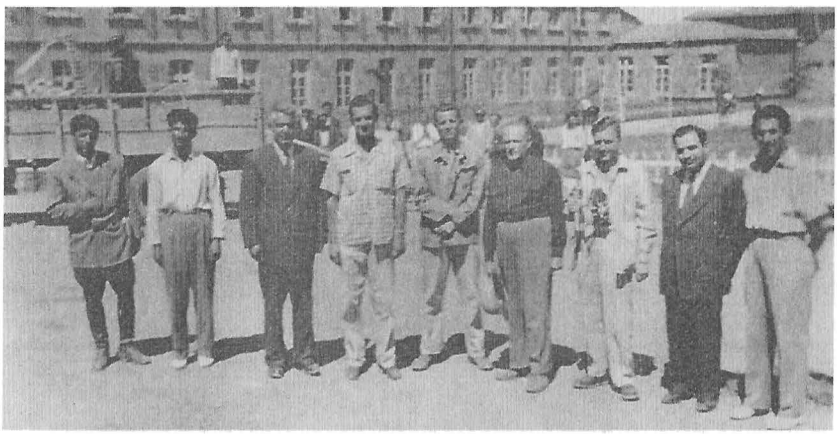
Cılavuz Köy Enstitüsü'nün 1950'den Sonraki Konukları

Cılavuz'un 1950'den sonraki konukları arasında da Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri yer alır. 1952 yılında gerçekleşen bu ziyarete Gazioğlu tanık olur. Onun yazdıklarına göre bu heyet, askeri birlik denetler gibi okulu denetler ve gider. Öğrencilerle konuşulmaz bile. Bir süre sonra enstitülerin adı, "köy ilköğretmen okulu" olarak değişir. Gazioğlu, Bayar'ı şöyle anlatır: "Sert, somurtkan, sevimsiz halini, bugünkü gibi anımsıyorum." Bayar, Amerikan modası golf pantolon giyer ve papyon takar.[316] Öğretmen Nevvare Ünsal ise Celal Bayar'ın Cılavuz'u ziyareti sırasında bir konuşma yaptığını söylemektedir. Bayar konuşmasında "Burası mahrumiyet bölgesi diyenler halt etmiş, burası mamuriyet bölgesi!" der. Yakın köylerden veliler de Bayar'ı görmek üzere Cılavuz'a gelmiştir. Bu sözleri duyan öğrencilerden birinin babası, oğluna alçak sesle Kürtçe bir şeyler söyler. Nevvare Öğretmen, öğrencisine "Baban ne dedi?" diye sorar. Öğrencisi şöyle yanıt verir: '"Babam diyor ki, baharda gelme, bir de kışın gel kurtlarla beraber. O zaman anlarsın, mamuriyet bölgesi mi, mahrumiyet bölgesi mi?' Köylü çok haklıydı!"[317]

Cılavuz Köy Enstitüsü'nün ziyaretçileri sadece Ankara'dan gelmez. 1951 yılında ABD'den "Barış Gönüllüleri" de Cılavuz'un konukları arasında yerlerini alır! Bu kişiler sınıflara girip dersleri dinlerler. İkinci Dünya Savaşı'nın bittiği, Soğuk Savaş'ın çoktandır başladığı bu yıllarda ABD'li bu kişilerin Cılavuz'a ilgisi dikkat çekicidir. Bu tarihi anı, matematik öğretmeni Ali Vehbi Ünsal fotoğrafla belgeler![318]

Artık bu ziyaretler, öğrencileri ve öğretmenleri denetleme, gücü ve hiyerarşiyi hissettirme, sindirme, incitme, hatta öğretmenleri aşağılama işlevi görür. Cılavuz'un konuklarından dönemin Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'yle ilgili Kirby'nin yazdıkları dikkat çekicidir:

> İleri, Köy Enstitüleri içinde bozgun yaratma taktiğini, 1952'de tanık olduğumuz bir Cılavuz gezisinde sürdürdü. Yerel ve köylü ileri gelenlerinden, gazetecilerden ve Köy enstitüsü öğrencilerinden oluşmuş bir topluluğa karşı

Cılavuz Köy Enstitüsü'nde ABDli "Barış Gönüllüleri"; soldan dördöncü, beşinci, altıncı ve yedinci kişiler! Soldan üçüncü kişi ise Müdür Nazım Esen. (Arşiv: Ali Vehbi Ünsal)

> Enstitü öğretmenlerine son derece aşağılayıcı bir dille saldırarak öğrencileri Enstitü disiplinine başkaldırmaları için kışkırttı. Enstitüdeki ağır çalışma koşullarında burada çalışmaları için, bu öğretmenlerin budala olmaları gerektiğini söyleyerek nakillerini isteyenleri hemen buradan alacağını bildirdi. CHP'nin Enstitüler'de ahlaksızlığı ve komünizmi yok edemediği savını ileri sürdü. Bu, Cılavuz'u kendileri için yıllardan beri emek verdikleri bir yuva sayan en yetenekli öğretmenlerin artık sabırlarının sonuna gelmelerine neden oldu. Nakillerini istediler ve bu istekleri hemen yerine getirildi. Ama onların yerlerine onların niteliğinde başkaları konamadığından, Cılavuz da sönük ve silik bir okul durumuna geldi.[319]

Başka Enstitülerin Kuruluşunda İmece-Dayanışma

Cılavuzlu öğrenciler 1941'den itibaren imece usulüyle başka enstitülerin yapımına katılırlar. Bu inşaat imecesinin ilkinin Hasanoğlan'da yapıldığını düşünmekteyiz.[320] Cılavuz Köy Enstitüsü burada işlik inşasını tamamlar.[321] Arman, Cılavuzlu öğrencilerin ayrıca burada demirhane yaptıklarını belirtmektedir.[322] Saptayabildiğimiz kadarıyla, öğrenciler Ankara Hasanoğlan, Erzurum Pulur, Diyarbakır Dicle köy enstitülerinin inşasına katkıda bulunurlar.[323] Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nü, bir bakıma "enstitüler imecesi" olarak inşa ederler. Hasanoğlan'a ilk olarak Kayseri Pazarören, Kars Cılavuz, Ladik

Hasanoğlan'a Gelen Cılavuzlu Öğrenciler Bina İnşa Ederken.

Akpınar köy enstitülerinin ekipleri ulaşır. Her ekip, 20 öğrenci 10 eğitmen olmak üzere otuzar kişiden oluşur. Bu üç ekip ve Kepirtepe Köy Enstitüsü öğrencileri ekibi 20 gün içinde birer atölye binası yaparak, bir ay önce başladıkları binaları 10 Ağustos 1941günü tamamlar ve Hasanoğlan'dan ayrılırlar.[324]

1944 yılında Düziçi Köy Enstitüsü'nün inşasında çalışmak üzere Cılavuzlu öğrenciler de bir ekip oluştururlar. Sıtmanın çok yaygın, kininin yetersiz olduğu koşullarda önce Düziçi'nden gelen öğrenciler yatağa düşer. Ardından Çifteler'den gelenler de öyle... Cılavuz ekibi hastalığa bir süre direnir, ama sonunda onlar da sıtmaya yakalanırlar.[325] Enstitünün ihtiyacına göre, bazen de 45 ile 60 gün arası değişen imece işini sürdürürler. Görevleri sona erdiğinde ise geleneksel hale gelen "memleket içinde inceleme gezisi"ne çıkarlar.[326]

Rıfat Yıldırım 1946 yılında Hasanoğlan'daki imeceye üçüncü sınıftayken katılır. Yaklaşık iki buçuk ay çalışarak iki katlı binalardan birini yapar. Ankara'ya trenle gidip trenle dönerler. Döndükten sonra bir hafta derslere girmeyip dinlenmeleri söylenir. Bir süre sonra da bakanlıktan yurt gezisi izni gelir.[327]

İmeceye katılan öğrencilerden bir diğeri de Ramis Başar'dır. Başar ve 40 arkadaşından oluşan grubun Samsun Ladik Köy Enstitü-

sü'ne gitmeleri planlanır. Deprem sonrası yıkılan binaları onarmaları amaçlanmıştır. Ancak yollar kapanır, tren çalışmaz ve onların planladıkları bu imece hayata geçmez. İlkbahar geldiğinde aynı ekibin bu defa Diyarbakır Dicle Köy Enstitüsü'ne gitmesine karar verilir. Öğretmenleri Tufan Tunçsal'la birlikte Kars'tan trenle önce Çetinkaya'ya, oradan da Malatya'ya aktarma yaparlar, ardından da Diyarbakır'a giderler. Başar, orayı "Allah'ın bir kırı, düz bir yer" olarak anımsar. Hiçbir şeyin olmadığı koşullarda, taş yığının ve ranzaların olduğu açık havada yirmi beş gün kalırlar. Kendilerine düşen işi tamamlarlar. Diyarbakır Dicle Köy Enstitüsü'nün inşasına Kepirtepe'den, Hasanoğlan'dan, Malatya Akpınar'dan ekipler gelir. Malatya Akpınar Köy Enstitüsü sadece ekip göndermekle yetinmez, bir çift öküz ve bir araba da gönderir.

Dicle Köy Enstitüsü, Ergani tren istasyonuna yaklaşık bir kilometre uzaklıktadır. Ramis Başar ve arkadaşları, istasyondan enstitüye tuğla taşırlar. Bu çalışma sırasında öğretmenleri kendilerine çok yüklenir ve kaldıramayacakları kadar iş yükler. Başar ve arkadaşları bu duruma isyan eder. Öğretmenleriyle sert bir tartışma yaşarlar. Başar, "Bu da bir anı olarak kaldı" der.[328]

Cılavuz'dan Erzurum Pulur Köy Enstitüsü'nün inşasına giden grupta bulunan Kâzım Çakmur ve arkadaşları öğretmenevi (lojman) yaparlar. Kırk beş kişi ölçer, biçer, inşaata başlanır. Temeller açılır, tuğla ocağında tuğlalar yapılır. Taş ocaklarından taş taşınır. Pulur ile Ilıca arasındaki üç kilometrelik yoldan, elden ele binaların ağaçlarını taşırlar. Üç aya yakın burada çalışırlar. Çakmur ekip içindeki en küçük öğrenci olduğu için ona daha hafif işler verilir. Çivileri o düzeltir! Binayı tamamladıklarında girişine "Cılavuz Köy Enstitüsü" yazarlar. Çakmur yıllar sonra ziyaret ettiği Pulur'da, yapımında çalıştığı binayı görmeye gider. "Cılavuz Köy Enstitüsü" yazısının üzeri sıvayla kapatılmıştır. Pulur'daki çalışmadan sonra bakanlık 40.000 lira gezi parası yollar. Öğretmen "Nereye gidelim?" diye öğrencilerine sorar![329]

İmeceyle Çalışmanın Ödülü: Yurt Gezileri

Burada önce yurt gezisinin yapılma amacını özetleyip, sonra Cılavuz öğrencilerinin gezi anlatılarına yer vereceğiz. Ardında da Ha-

Kars Köy Enstitüsü talebeleri Şehrimizde

Yurt dahilinde bir tetkik gezisine çıkmış olan Kars Vilayeti Cılavuz Köy Enstitüsü Talebelerinden 25 kişi başlarında öğretmenleri olduğu halde şehrimize gelmişlerdir. Misafir talebeler Şehrimizin görülecek yerlerini bu arada Vilayeti Kâğıt Fabrikasını, Halkevini, Maarif Müdürlüğünü ziyaret etmişlerdir.

Türk Yolu *gazetesi. Kars Cılavuz Köy Enstitüsü'nün Arifiye Köy Enstitüsü'nü ve İzmit'i ziyaretinin haberi, 14.08.1941.*

sanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü öğrencilerinin yurt gezilerine geçeceğiz. Yüksek Köy Enstitüsü gezilerini anlatanlardan biri, Cılavuz'a yurt gezisiyle gelen öğrencilerden Galip Akın, bir diğeri ise Cılavuz Köy Enstitüsü ve Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü mezunu Osman Nuri Alper'dir.

Köy enstitülerinde yurt gezileri iki biçimde karşımıza çıkar. Birincisi, farklı enstitülerden gelen öğrenciler tarafından, enstitü binaları bittikten sonra öğrencileri ödüllendirmek amacıyla yapılır. İkincisi ise, Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü son sınıf öğrencilerinin köy enstitülerindeki stajlarından önce yaptıkları yurt gezisidir. Her iki gezi de 15-20 kişilik gruplar halinde, bir ya da iki öğretmenin gözetiminde, önceden planlanan gezi takvimine ve güzergâhına uygun olarak yapılırdı. 20 veya 30 gün süren bu gezilerde amaç, öğrencilere yurdu tanıtmak, yurt sevgisini nesnel bir gerçekliğe dönüştürmek, yurt coğ-

Cılavuz Köy Enstitüsü öğrencileri, yurt gezisindeki uğrak noktalarından biri olan Samsun'da Atatürk Anıtı'nda. Kız öğrenciler, Öğretmen Selim Bilgen ve eşi Nezaket Hanım, 13 Temmuz 1946. (Arşiv: Erden Bilgen)

rafyasını, tarihini, kültürünü yerinde görmek, öğrencilerin görgülerini artırmak ve bellekleri anılarla doldurmaktır! Bu düşünce Tonguç'a aittir. Bu anlamda da ülkemiz eğitim tarihinde ilk kez bu tür geziler yapılır. İmeceyle üretim ve ödüllendirilme bir arada değerlendirilir:

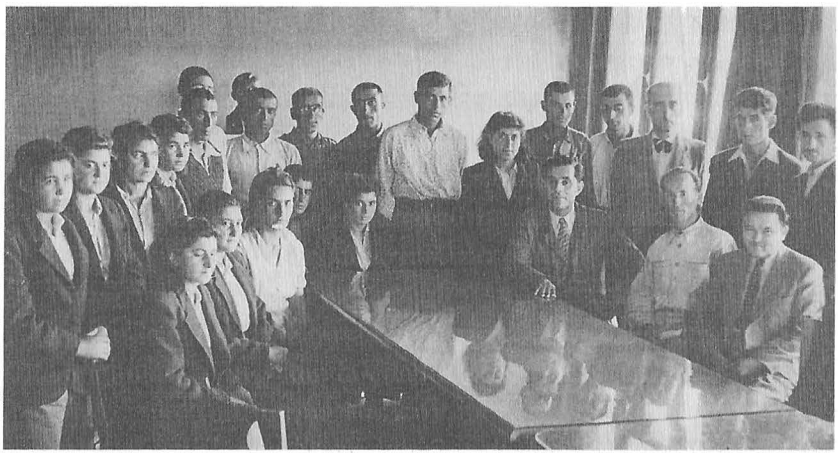
> [...] Bu geziler sırasında hem memleketi hem de gerçek hayatın şartlarını tanıdılar; iradelerini çelikleştirme, yaşanmış yepyeni bilgiler edinme, görgülerini arttırma, dost ve arkadaş kazanma imkânlarına kavuştular. Halkı ve köylüyü yakından tanıdılar. Başarıyla sona eren işlerin hazzını tattılar...[330]

Yurt gezisinde öğrencilerin ulaşım aracı kamyon, tren ya da ihtiyaca göre bunlardan her ikisidir. Anlatılarda da görülebileceği gibi öğretmen, yolculuk için verilen vagonu beğenmediği zaman yenisini isteyecek kadar inisiyatif sahibidir. 30 kilometreden az olan yerlere

yürüyerek gidilir, aksi takdirde araçla yolculuk yapılır. Konaklanan yerler, mutlaka bölgedeki köy enstitüleridir. Bu enstitülerde herkes, kendisiyle aynı okul numarasına sahip öğrenciyle bir araya getirilir. Ziyaret edilen köyler ise enstitüleri çevreleyen köylerdir. Bunun dışında bölgedeki önemli şehirler, ören yerleri, tarihi yapılar ziyaret edilir. Öğrenciler gezi güzergâhına birlikte karar verirler. Gezi için ayrılan parayı, "çevirgen" denilen bir öğrencinin sorumluluğunda harcamaları da oldukça anlamlıdır.

Söz konusu gezilerden biri Öğretmen Selim Bilgen'in başkanlığında yapılır. Bu gezinin diğerlerinden en önemli farkı, kız öğrencilerin de geziye katılmış olmalarıdır. Oysa kızlar başka enstitülerin yapımına gönderilmezler. Kız öğrencilere burada da pozitif ayrımcılık yapılır, Selim Bilgen'in eşi Nezaket Hanım da bu gezi grubuna alınır. Grup Kars'tan yola çıkarak batıya, Kepirtepe Köy Enstitüsü'ne dek gelir. Öğrenciler yolculuk güzergâhı üzerindeki İstanbul'u gezerek Adalar'a uğramayı da ihmal etmezler. İstanbul'da Eminönü İlkokulu'nda konaklanır.

Ramis Başar'a yurt gezisine katılıp katılmadığını sorduğumuzda, bu gezilerden birine katıldığını ve Cılavuz'dan Adapazarı Arifiye'ye dek gittiğini anlatır. Başar, "memleket gezisi" ya da "yurt gezisi" diye nitelenen bu gezileri "Tonguç'un tertiplediğini" düşünür! Tonguç, büyük bir fedakârlıkla yeni enstitülerin kurulmasında çalışan, emek veren bu gençlerin ödüllendirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Onların pek çoğu, bulundukları ilin dışında bir yeri görmemiş gençlerdir. Tonguç bu gençlerin öğretmen olduklarında, "memleketin" kendi yaşadıkları coğrafyayla sınırlı olmadığını bilmesini ve hissetmesini ister. Ankara'dan gezi için para gönderilir gönderilmez hazırlıklara başlanır. Gezi güzergâhına genellikle öğrencilerle geziye katılacak öğretmen birlikte karar verir. Başar ve arkadaşları, önce Diyarbakır'a giderler. Geceyi Diyarbakır Lisesi'nde geçirirler. Daha önce Kars'ta 19 Mayıs kutlamalarında kaldıkları gibi, sıraların üzerinde battaniyelerine sarınarak uyurlar. Diyarbakır'ı gündüz gezip, akşam da lisede maarif müdürünün de katıldığı izleyicilere konser verirler. Başar, diğer etkinliklerdeki kadar iyi çalmadıklarını, ancak izleyenlerin beğendiğini belirtirken, "Sözümona beğendiler, halbuki

Cılavuz Köy Enstitüsü öğrencilerinin yurt gezisindeki uğrak noktalarından biri de Zonguldak Halkevi'dir. Halkevi başkanı tarafından çekilen fotoğraf, Temmuz 1946. (Arşiv: Erden Bilgen)

ben bile beğenmemiştim!" demeyi de ihmal etmez. Ertesi gün Diyarbakır'dan Malatya'ya giderler. Burada da Akçadağ Köy Enstitüsü konaklama yerleridir. Bu enstitü demiryolu üzerindedir. Burada her öğrenci, numarası kendi numarasıyla aynı olan bir öğrenciyle tanıştırılır. Böylece her öğrenciyle ilgilenecek bir ev sahibi olur. Malatya'yı ve çevresini gezerler, sonra tekrar yola çıkarlar. Bu defa istikamet Adana'dır. Bu arada öğretmenleri, Malatya'ya dek geldikleri "kara vagon"u beğenmez, Adana'ya telgraf çeker, onlara temiz ve "konforlu" bir vagon gönderilir. "Kara vagon"la yolculuk yaparken elleri, yüzleri, eşyaları is içinde kalmıştır. Bu vagon tamamen kapalı ve tertemizdir: "Saltanat gibi yolculuk" olur! Adana'da bir gece istasyonda, vagonda uyurlar. Sonra da Sabancıların pamuk ve bez fabrikalarını gezerler. Ardından bu defa trenle Konya'ya doğru yola çıkarlar. Ereğli'de trenden iner, İvriz'e yürürler. İvriz'e giden yol pudra gibi toz içindedir. Hafif bir rüzgârda her tarafları toz içinde kalır. Ancak Ereğli-İvriz arası 20 kilometreden az olduğu için yürümek zorunda kalırlar. Tonguç, eğer yol 20 kilometreden fazlaysa araba tutulmasını izin verir. Kurala uymayıp arabaya binseydiniz ne olurdu diye sorduğumuzda, "Tonguç'un kulağı uzundu, duyardı. Tonguç'a çok saygılıydık, o bizim babamızdı" diye yanıtlar gelir.

Sonunda İvriz Köy Enstitüsü'ne ulaşırlar. Burayı çok beğenirler. İvriz'in köylerinden birinde ilk defa radyo görürler. Cılavuz'da radyoları vardır, ama bir köyde radyo olduğunu ilk kez görüp şaşırırlar! İvriz'den birkaç gün sonra Ereğli üzerinden trenle Konya'ya gitmek üzere yeniden yola çıkarlar. Konya'da Mevlana Müzesi başta olmak üzere her yeri gezer, oradan da İzmir'e giderler. Kızılçullu Köy Enstitüsü'nde konaklayıp oradan da Balıkesir Savaştepe Köy Enstitüsü'ne geçerler. Ardından Adapazarı Arifiye'ye... Bütün uğrak yerlerinde tarihi ve doğal güzellikleri görürler. Arifiye Köy Enstitüsü de ağaçlar arasındadır, orayı çok beğenirler. Bu gezi yirmi günden kısa sürer. Arifiye'den Erzurum'a trenle yolculuk yaparlar. Başar, Horasan'a geldiğinde öğretmeninden köyüne gitmek için izin alır. Onun yaşamında bu gezi, memleketin coğrafyasını, tarihini, kültürünü ve insanını görerek tanımak anlamına gelir.[331]

Kâzım Çakmur da katıldığı yurt gezisini şöyle yorumlar: "Şimdi işin esprisi burda zaten kızım bak! İş içinde iş öğreniyoruz, bunun karşılığı mesela, müteahhit dolandırıp da parayı kaçırmıyor, bunun karşılığını öğrenciye veriyor." Bu gezilerle öğrencideki yurt sevgisi soyut bir kavram olmaktan çıkarılır. Öğretmen öğrencilerine nasıl bir gezi programı yapmak istediklerini sorar. Öğrenciler aralarında tartışır ve Adana'ya gitmeye karar verirler. Öğrencilere Erzurum'da bir vagon verilir. Bu vagon yatakhane ve yemekhane işlevi de görür. Trenle Erzincan'a gelirler, burada iki gün kalma kararı alırlar. Özel vagonları istasyonda bir kenara çekilir. Erzincan'ı gezdikten sonra Malatya'ya, sonra da Adana Düziçi Köy Enstitüsü'ne giderler. Gittikleri her yerde, nereleri gezecekleri önceden planlanır. Bu plan dahilinde gezi yapılır. Aynı zamanda geziyle ilgili notlar tutarlar. Adana'da bir hafta kalırlar, oradan da Antakya'yı görmek isterler. Ama oraya giden tren yoktur. Buna da çare bulunur, iki tane üstü açık kamyon tutulur. Çakmur, ilk kez burada Fransızların yaptığı asfalt yolu görür. Portakal ağaçlarıyla ilk kez karşılaşır. Antakya'da da iki gün kalan öğrenciler, toplam bir ay gezmiş olurlar. Döndüklerinde gezi izlenimlerini arkadaşlarıyla paylaşırlar. Çakmur, "Çeşitli yerler görmek, hem ufkumuzu açtı, hem çevreyi, yani Türkiye'yi tanıdık, coğrafyayı tanıdık" demek-

tedir. Elli yıl sonra Adana'da hâkim olarak görev yapan oğlunu ziyarete gittiğinde o günleri özlemle anar.[332]

Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nün inşasına katılan Rıfat Yıldırım ve arkadaşlarının Cılavuz'a dönüşlerinde kış başlar. Yaklaşık sekiz dokuz ay sonra, haziran ayında gezi için izin yazısı gelir. Yıldırım başta bu geziye çıkmak istemez. İş zamanıdır ve yaşlı babasının kendisine ihtiyacı vardır. Bu düşüncesini öğretmeniyle paylaşır, öğretmeni de "Bu fırsat bir daha ele geçmez" diyerek onu geziye katılmaya ikna eder. Derken yola çıkma zamanı gelir, kırk kişilik bir grup oluşmuştur. Başka enstitülerin inşasına katılmadıkları halde bu geziye kız öğrenciler de katılır. Yola çıkmadan önce, Ağanoğlu hepsine birer defter aldırır, gördükleri her şeyi not etsinler diye. Hatta gülerek, hiçbir şey öğrenmeden gelmeyin anlamına gelen şu sözleri de sarf eder: "Soğanın tersi gibi dönmeyin."

Kamyonla Erzurum'a doğru yola çıkarlar, orada mola verdikten sonra Kop Dağı'nı aşarak Trabzon'a, Beşikdüzü Köy Enstitüsü'ne giderler. Yol boyunca su başlarında verdikleri molalarda kumanyalarını yerler. Kumanyalarında kavurmadan peynire her türlü yiyecek vardır... Bu geziden sorumlu öğretmen Selim Bilgen'dir. Kız öğrencilerin de gezide olması nedeniyle eşi Nezaket Hanım ve çocukları da onunla birliktedir. Akşamüzeri Kop Dağı'nı aşarken Yıldırım arkadaşlarına hayretle "Bu arazi ne kadar düz, çayırlık..." der. Artvinli arkadaşları bunun Karadeniz olduğunu ona söylerler. Denizi ilk kez gören Yıldırım şaşkındır. İlk bakışta anlayamaz!

Beşikdüzü Köy Enstitüsü'ne ulaştıklarında ilk kez denize girerler. Beşikdüzü'ndeki öğrenci arkadaşları, boğulurlar endişesiyle onları korumaya çalışırlar. Burada çok iyi karşılandıklarını, kendilerine "kardeş edindiklerini" söyleyen Yıldırım ve arkadaşları, üç gün sonra Trabzon'dan gemiyle Samsun'a doğru yola çıkarlar, yanlarında Beşikdüzü'nde hazırlanan kumanyalarıyla... İlk kez gemiye binerler, Samsun'a yaklaşınca gemi demir atar, kayıklar yanaşır onları karaya götürmek üzere. Samsun'a indiklerinde ilk ziyaret edilen yer Atatürk Anıtı'dır, sonra da sigara ve makarna fabrikalarını ziyaret ederler. Samsun'dan Zonguldak'a gelirler, burada da kayıklara binerler, şehri dolaşırlar. Son durakları İstanbul'dur. Eminönü İlkokulu'nda

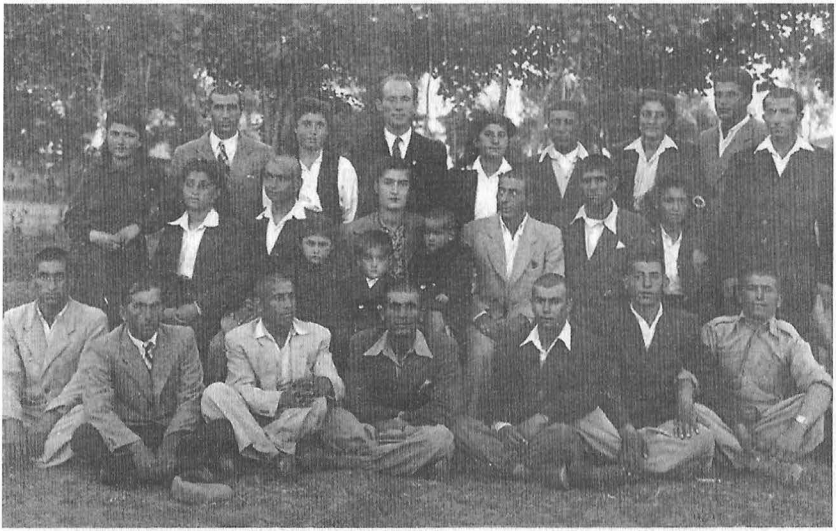
konaklarlar. İstanbul'da kiraladıkları araçlarla Kepirtepe Köy Enstitüsü'ne giderler. Edirne'de Selimiye Camisi'ni gezerler. Ardından tekrar İstanbul'a dönüp buradan da vapura binerek, Çanakkale Boğazı üzerinden İzmir'e, Kızılçullu Köy Enstitüsü'ne ulaşırlar. İzmir'de üç gün kaldıktan sonra Eskişehir Çifteler Köy Enstitüsü'ne gider, üç gün de burada kalırlar. Oradan da Ankara'ya gitmek için yola çıkarlar. Yıldırım, önceden Hasanoğlan'a çalışmaya gittiklerinde Ankara'yı görmüştür. Ankara'yı tekrar görür, oradan da trenle Erzurum'a gelirler. Gezi bitmeden önce Selim Öğretmen, vagonda öğrencilere paralarının arttığını söyler:

> Bize soruyor, "Ne yapacağız bu parayı, bu kadar paramız arttı" diye. Biz de, "Siz bilirsiniz öğretmenim" dedik. "Bunu da size harçlık dağıtalım" dedi. Yaaaa öyle, hepimize birer harçlık verdi... Çok şeyler öğrendik, soğanın tersi gibi gidip gelmedik yani. [Kahkahayla gülüyor.] Selim öğretmeni çok seven öğrenciler aralarında, şöyle tempo tutarlar: "Do re mi fa sol la si Selim Bey'in sopasi..."[333]

Yukarı da değindiğimiz gibi imeceye katılan Cılavuzlu öğrenciler için yurt gezisi ödüllendirildikleri, ülkeyi her yönüyle tanıdıkları büyük bir olanaktır. Aynı şekilde Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü öğrencileri de geziye çıkarlar. Onların bu geziye çıkarılmalarının nedeni ise, mezun olmalarına yakın yurdu daha iyi tanımalarını sağlamaktır.

> Tarihi anıtlarımızı, yollarımızı, kervansaraylarımızı, Sivas kiliminin nakışlarını, Erzurumlu dadaşlarımızı yaşam şartları içinde tanımak, Nene Hatun'umuzun Moskoflarla mücadelesini, serhat şehrimiz Kars'ın Azeri lehçesini nasıl tanıyıp sevecektik.[334]

Ülkeyi ve ülkenin insanını sevmenin yolu olarak onu tanımak, genç öğretmen adaylarına tanıtmak bu gezilerin başlıca amacıdır. Yurt gezileri yoluyla, köyünden enstitüye gelen öğrencilere ülkenin farklı coğrafyalarındaki yaşantıyı, tarihi ve kültürü tanıtmak ve sevdirmek amaçlanır. Ege'de doğup büyümüş bir köylü çocuğu, Ege dışındaki coğrafyalardaki yaşantıya tanıklık eder. Aynı şey Karade-

Öğretmen Selim Bilgen (arka dördüncü sırada) ve yanında eşi Nezaket Hanım. Nezaket Bilgen'in önünde ve kucağında çocukları bulunmaktadır. Bu yolculuğa küçük çocuklarıyla çıktıkları anlaşılmaktadır. Fotoğraf Büyükada'da çekilmiştir, Temmuz 1946. (Arşiv: Erden Bilgen)

Fotoğrafın arkasında Selim Bilgen'in imzası bulunmaktadır: "7.9.1946 Cumartesi Eskişehir Çifteler (Hamidiye) Köy Enstitüsü'nden ayrılırken hatıra." (Arşiv: Erden Bilgen)

nizli veya Doğulu için de geçerlidir. Tarihe ve yaşantılara tanıklık etme süreci, basit bir turistik gezi kalıbının dışında, bizzat yaşayarak gerçekleşir. Gezi boyunca öğrencilere kumanyaları verilir, görev bölüşümü yapılır. Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü mezunu Galip Akın, sözünü ettiğimiz gezilerden birine, sosyoloji öğretmeni olan Dr. İbrahim Yasa'nın öncülüğünde katılır. Ankara Garı'ndan başlayan gezinin Kayseri, Erzincan, Erzurum'dan geçerek Kars Cılavuz'da son bulduğunu anlatır. Yolculuklarının bir gece, bir gündüz sürdüğünü söyler:

> Beslenme işlerinden sorumlu öğrencinin seçilmesi, grup tüketimini sağlayacak sorumlu saymanın belirlenmesi, alımların kayıtlara geçirilmesi, öğrencilere ayrılan günlük harçlıkların düzenli dağıtılması, gezi izlenimlerinin yazılıp dosyalanması, grup listelerinin kesinlik kazanması gibi ayrıntıların gözden geçirilmesi, sağlık, kaza, yaralanma gibi beklenmedik olaylarda alınacak tavırlar, görevler ve ilk yardım çantasının gerekli malzemeyle donatımı...[335]

Öğretmen Yasası'nın denetiminde yapılan bu gezi hazırlığında görüldüğü gibi, gezilerde sadece öğrencilere ülkenin tanıtılması amaçlanmaz. Öğrencilerin sosyolojik gözlem yapma yetilerini ve bu doğrultuda bilgilerini geliştirmeye yönelik bir çaba da söz konusudur. Akın'ın geziye ilişkin gözlemlerinin ayrıntılarını okuyunca abartılı bir yargıda bulunmadığımız görülecektir. Akın ve arkadaşları Ankara'dan trenle Erzurum'a, oradan da araçla Cılavuz'a gelirler. Cılavuz'da onları, başta Karadeniz şivesiyle konuşan, "yaşam dolu bir eğitimci" olan Ağanoğlu, öğretmen ve öğrenciler karşılar. Ağanoğlu, ertesi gün onlara derslik, işlik, yatakhane ve tarım alanlarını gezdirir. Akın, "Arı evi çok ilginç bir eğitim ve üretim merkeziydi. Süthane ve peynir mayalama evi de yeni gördüğümüz tesislerdi" der. Ağanoğlu onlara, yayla bitkisi örtüsünün arıcılık için çok elverişli olduğunu, balın ilaç gibi insana iyi geldiğini anlatır. Heyecanlı bir şekilde, konuklara öğrencilerinin son sınıfta birer hafta arıcılıkta çalıştıklarından; arı beslemenin tüm aşamalarını, kovana arı aktarmanın tekniklerini bizzat uygulayarak öğrendiklerinden ve bu konuda uzmanlaştıklarından bahseder.

Ağanoğlu'nun verdiği bilgiler bununla da sınırlı değildir. Bulundukları iklimde tarım topraklarının soğuktan çok etkilendiğini, toprağın bünyesinde taşıdığı canlı organizmaların ısının düşmesi sonucu canlılığını yitirdiğini, toprak soğumasının dengeyi bozmaması için özel önlemler aldıklarını ve tüm bunların çaba gerektirdiğini anlatır. Topraktaki organizmaların canlı kalması için samanlık ve çiftlik gübresinin iyi sonuç verdiğini, soğukların arttığı aralık-ocak aylarında tarlaların kuzey cephelerini tahta, ağaç örgüsü gibi engellerle kapatmanın toprağı korumada yararlı bir yöntem olduğunu söyler. Bu bilginin kaynağı da bölgenin toprak ve iklim değişikliklerini iyi bilen, deneyimli, başarılı çiftçileridir. Ağanoğlu, bu bilgileri de onlardan öğrendiklerini dile getirir.

Galip Akın, Ağanoğlu'nun kullandıkları araç gereçlerle ilgili de kendilerine bilgi verdiğini yazar.

Kars ve çevresinde çok kullanılan, kışa dayanaklı tatar arabası, pulluk burnu yapımı, dayanıklı at koşumu takımları enstitünün atölyelerinde üretilmeye başlanır. Akın'a göre yapılacak işlerin çizimi, maliyet hesapları, öğrencilerin bilgi ve beceri kazanmasının tüm aşamaları gözden geçirilmiş, kültür dersi öğretmenleri ile teknik adamlar, usta öğreticiler tam bir işbirliği içine girmişlerdir. Hatta tatar arabasının yapım öyküsü, tekerleğin bulunması ve insan yaşamındaki yeri, çember hesabı, pi sayısı, tekerlek içine konulacak merkezden kenarlara uzanacak kolların uzunluğu, tekerlek demirinin direnç gücünün artırılması, merkez noktasına konulacak delikli takozun fırınlanmış en sert ağaçtan yapılmasının gereği, çevrede tanınan usta öğreticiler tarafından öğrencilere öğretilir. Bütün bu ön çalışmadan sonra ilk araba üretilir ve civardan siparişler gelmeye başlar enstitüye ve atölyesine. Öğrencilerin yaptıkları işe güven duyulması sağlanır. Ağanoğlu, işte bütün bu ayrıntılı çalışmaları mutlulukla anlatır.

Akın ve arkadaşlarına anlatılanlar onları büyüler. Ayrıca Cılavuz'a çok alışırlar, buradan ayrılmak onlara zor gelir. Yanlarına kuzu haşlama, Kars kaşarı ve baldan oluşan kumanya verilir. Enstitünün kamyonuyla Kars'a doğru yola çıkarlar. Yollarının üzerindeki köyü ziyaret ederler. Köy iki mahalleden oluşur, Müslüman köylüler

ve Müslüman olmayan Rusya kökenli Malakanlar. Malakanların evlerinde ahır, kümes, tarım aletlerinin konulduğu yerler ayrıdır. Müslüman mahallesindeki evlerde ise, ahır ve kümes aynı çatı altındadır. Malakan evlerinde yatak odası ayrıdır ve karyolasız yatak odası yoktur. Pencereler tül perdelerle kaplıdır. Evlerin içlerinde Atatürk ve İnönü resimleri bulunur. Mutfaklarda kuzine sobalar, çatal kaşık takımları vardır. Genç kızların ve delikanlıların giysileri temiz ve bakımlıdır. Akın'ın öğretmeni Yasa, iki ayrı kültürün insanlarının bir arada barış içinde yaşamalarına dikkat çeker. Malakan evlerinde konuklara çayın yanında çörekler sunulur. Akın, iki ayrı kültürün ortak noktasını, tarım ekonomisine dayalı ilişkiler olarak açıklar. Yasa, öğrencilerine izlenimlerini ve aldıkları notları Hasanoğlan'da değerlendireceklerini söyler.[336] Sonuç olarak yirmi gün süren bu gezide Akın ve arkadaşları, Karadeniz'i ve Doğu Anadolu'yu görme fırsatı yakalarlar. Hasanoğlan'a döndüklerinde raporlarını yazarlar ve grup öğretmenlerine teslim ederler.[337]

Osman Nuri Alper'e göre Yüksek Köy Enstitüsü'ndeki öğrencilerin yurt gezileri, diğerlerinden biraz daha değişiktir. Yurt gezileri, Yüksek Köy Enstitüsü öğrencileri için her yıl, yaz aylarında yapılması zorunlu etkinlikler arasında yer alır. Bu husus Yüksek Köy Enstitüsü yönetmeliğinde açıkça belirtilmiştir. 20 gün süren gezilerde öğrencilere cep harçlığı da verilir. Bu geziler, demokratik eğitimin ve özyönetimin güzel bir uygulama alanıdır. O yıl gezilecek bölge, kolun tüm öğrencilerinin katılımı ve özgür oylarıyla belirlenir. Gezi ekibinin başında bir rehber öğretmen bulunur. Başlarında bir rehber öğretmen bulunmasına karşın yönetim yine de öğrencilerin seçtiği ve o zamanlar "çevirgen" denilen bir öğrenci tarafından yürütülür. Gezinin parasal yönetimi de çevirgenin sorumluluğundadır. Ulaşım demiryolu olan yerlere trenle, olmayan yerlere de konuğu olunan enstitünün araçlarıyla, genellikle de kamyonla yapılır. Bu gezilerin değişmez iki koşulu vardır: Birincisi, en az 30 kilometre yolu yaya yürümek. İkincisi, gezi sonrasında ayrıntılı bir ortak rapor hazırlamak...

Yüksek Köy Enstitüsü'nün gezileri her yıl haziran ayında yapılmaktadır. 1946 Haziran başlarında Tonguç, Hasanoğlan'da bulunduğu sırada, Alper ve arkadaşlarının yapacakları yurt gezisi konu-

sunda söyleyecekleri olduğunu bildirerek, hepsinin kantinin önünde toplanmasını ister. Herkes gider. Tonguç biraz neşesiz ve sinirli görünmektedir. Alper'e göre köy enstitüleri için ters rüzgârlar esmeye başlamıştır. Tonguç, her zamanki gibi bu gezilere önem verdiğini söyleyerek, gezi sırasında bol bol not tutmalarını ve raporların daha ayrıntılı yazılmasını ister. Sonra da şöyle der:

> 'Ama kimi çevreler bu geziler için çok paralar harcandığını, hele yirmi günlük sürenin çok uzun olduğunu söylemeye başladılar. Bu gezilerin çok yararlı olduğunu onlara da anlatmaya çalışıyorum, ama anlamak istemiyorlar. Ben de, inadına, bu gezileri, hem de yirmi gün olarak, sizlere de yaptırmayı sürdüreceğim. Şimdiye de dek hep köylüden alındı, köylüye hiçbir şey verilmedi. Şimdi de köylünün çocukları bu devletin nimetlerinden birazcık yararlansınlar' diye ekledi...[338]

Görüldüğü gibi, Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü öğrencilerinin yaptığı geziler yönetmelikte de yer almaktadır. Bu gezilerin sürekliliğinin bir plan dahilinde gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır. Gezilerde öğrenciler hayvanlara, toprağa, üretim teknolojilerine, toplumsal ilişkilere ve farklı kültürlere bilimsel bir gözle bakmayı ve analiz etmeyi öğrenirler. Öte yandan farklı araçlarla yolculuk yapmayı, gezi planlamayı, harcamalar konusunda inisiyatif almayı deneyimlerler. Böylece geleceğin öğretmeninin "vatan" kavramını bütün boyutlarıyla içselleştirmesi sağlanır.

Öte yandan bu, Tonguç'un dile getirdiği gibi, yoksul Anadolu köylüsünün çocukları için aynı zamanda bir hak ve geç de olsa ödenmesi gereken bir borçtur! Ancak Tonguç'un endişeleri de boşa değildir. Nitekim kısa bir süre sonra ilköğretim genel müdürlüğü görevinden ayrılmak zorunda bırakılacaktır. Türkiye'nin öğretmen adayları, bir daha bu nitelikte bir yurt gezisi deneyimi yaşayamazlar.

Cılavuz'dan Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'ne

Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü, 1943 yılında Ankara'ya 32 km uzaklıktaki Ankara-Kayseri tren yolu üzerinde, Elmadağ eteklerindeki Hasanoğlan köyünde açılmıştır. Bu kurumda, uzun vade-

de köy enstitülerinin hepsinde, her branştan öğretmen yetiştirilmesi amaçlanıyordu. Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nün başarısı, kurulduğu ilk günden itibaren dikkatleri çekti. Burada, Türkiye'nin alanında en yetkin bilim insanları, edebiyatçıları, sanatçıları ve öğretmenleri dersler verdi. Bu kurumlarda dönemin en önemli aydınları, köy enstitüsü mezunu gençlerle karşılaştı ve onların yetişmesine katkıda bulundu. Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nde ders veren aydınların öğrencilere katkıları olduğu kadar, öğrencilerin de onların yaşamlarını derinden etkilediğini sonraki yıllarda yazılanlardan biliyoruz.[339] Ancak 1948'de bu kurumun varlığına bir gece yarısı gerçekleşen operasyonla son verilir.

Burada güzel sanatlar, yapıcılık, maden işleri, hayvan bakımı, kümes hayvancılığı, tarla ve bahçe ziraatı, köy ve ev sanatları, zirai işletme ekonomisi kollarında eğitim yapılır. Yüksek Köy Enstitüsü'nün eğiticileri, o dönem Türkiye'nin en seçkin bilim insanları, edebiyatçıları, dilbilimcileri, mimarları, sanatçıları ve usta öğreticileridir.

Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'ne, enstitülerden başarılı ve istekli öğrenciler seçilirdi. Bu öğrencilere yönelik bir de sınav yapılırdı. Bu sınavları her enstitü kendisi düzenler. Sınav sonunda belirlenen öğrenciler, Hasanoğlan'a yükseköğrenim için gönderilir. Yüksek kısımda eğitim üç yıl sürer. Her yıl, dörder aylık iki sömestrden oluşur. Her yılın sonunda öğrenciler meslekleriyle ilgili iki ay staj yaparlar.[340]

Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'ne öğrenci göndermek için 1945 yılında Cılavuz'da bir sınav gerçekleştirilir. Öğrencilere yöneltilen kompozisyon sorusu şöyledir:

> "Bütün çocukları en az ilkokulu bitirmiş bir köyde inanış, bilgi, teknik ve yaşayış bakımlarından nasıl bir değişiklik olacak? Bu değişiklikten milletimiz neler kazanacaktır? Bu oluşun hızla gelişmesi sizce nasıl mümkün olacaktır?" Kompozisyon imtihanını kazananlar şunlardır: [...] Cılavuz Köy Enstitüsü: 79 Cihangir, 172 Fahri Toplu, 118 İsa Öztürk, 109 Osman Nuri Alper, 106, Hayri Kızılyel, 48 Halise Sarıkaya.[341]

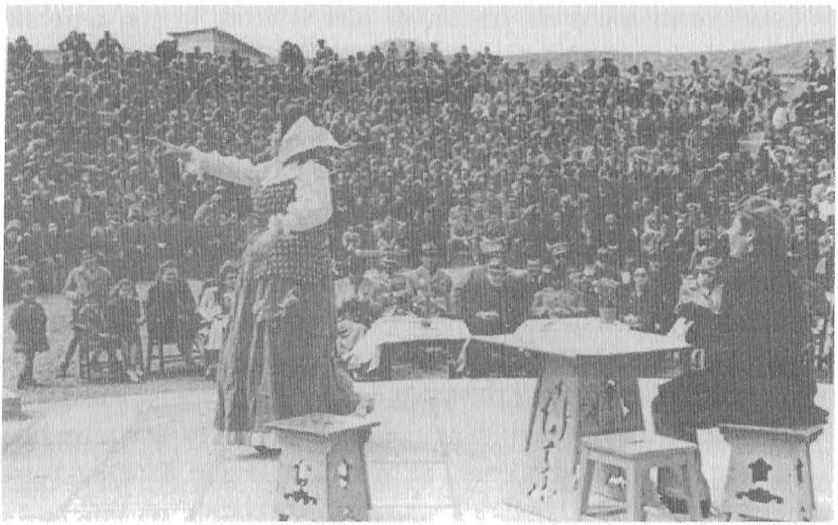
Sınav sorusundan da görüleceği gibi, yüksek kısma alınacak öğrencilerin kapasitelerinin gelişkin olmaları önem taşır. Bu sınavı başarıyla geçen, Cılavuz'dan Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'ne gönderilen yukarıda adı belirtilen öğrencilerden Halise Sarıkaya, Osman Nuri Alper ve İsa Öztürk'le görüşme olanağı bulduk. Onların Yüksek Köy Enstitüsü'ne gidişleri sebebiyle anlatılarının önemli olduğu kanısındayız.

Öte yandan bir başka anlatı var ki o da Yüksek Köy Enstitüsü'ne gitmeye hak kazandığı halde, enstitüler aleyhine oluşturulan siyasal iklim sonucunda öğrenci olma hakkı elinden alınmış Süleyman Atilla'ya aittir. Son olarak da Cılavuz'da öğretmenlik yapmış, Pazarören Köy Enstitüsü'nden mezun, Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nde ise sadece 4-5 ay eğitim gören ve yüksek kısmının kapatılmasına tanıklık eden Yusuf Ziya Bahadınlı'nın anlattıklarına yer vereceğiz.

Osman Nuri Alper'e göre, her enstitünün Yüksek Köy Enstitüsü'ne belli bir sayıda öğrenci göndermesi beklenir. Bu sayı, 180-200 mezun veren enstitüde ortalama altı kişiye karşılık gelir. Ancak öğretmenler kurulu bu sayının iki katını aday olarak göstermek zorundandır. Kurul, başarılı olan on iki öğrenciyi sınava alır. Sınav kâğıtları Ankara'da değerlendirilir. Ankara'da bu öğrenciler arasından da başarılı görülen altı tanesi seçilir. Ancak Alper'in belirttiği gibi sayı konusunda katı davranılmaz; bazen bu sayının üstüne çıkılır, bazen de altına inilir. Öğrencilerin notlarının değerlendirilmesinde değişmeyen tek şey, kızlara yönelik pozitif ayrımcı tutumdur. Kız öğrencilere mutlaka kota ayrılır. Sınava birden fazla kız öğrenci girmişse, kızların puanı kendi içerisinde değerlendirilir, en yüksek puan alan kız öğrenci yüksek kısma kabul edilir. Kız öğrencinin puanı erkeklerden düşük de olsa mutlaka bir kız öğrenci enstitüye alınır.

Alper ve beş arkadaşının Ankara'ya gitmeleri yıllar sonra bile mutlulukla anlatılır. Hasanoğlan'a gitmek için bir kompartımana doluşurlar, fazla gürültü patırtı çıkarmadan, mandolin çalıp türkü söyleyerek yolculuk yaparlar. Grupta beş erkek, bir kız öğrenci vardır: Osman Nuri Alper, İsa Öztürk, Halise Sarıkaya, Mehmet Cihangir, Fahri Toplu ve Hayri Kızılyer.[342]

Yüksek köy enstitüsüne seçilen Halise Sarıkaya Apaydın, Cılavuz'da hızlandırılmış eğitimden geçer. Kendilerine dört buçuk yılda

Halise Sarıkaya Apaydın'ın yukarıda sözünü ettiği oyundan bir sahne. Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nde öğrencilerin inşa ettiği amfitiyatroda.

beş yıllık program uygulanır. Böylece 1944-1945 öğretim yılında mezun olur. Üçüncü sınıftayken arkadaşıyla sözleşirler, "mezun olunca yüksek kısma gideriz" diye. Öğretmenler kurulu onları aday olarak gösterirken sadece notlarına bakılmaz, her yönden değerlendirilirler. Hasanoğlan'a geldiklerinde branş sınavlarına girerler, Halise güzel sanatlar bölümüne kabul edilir. Burada tiyatro, müzik ve resim eğitimi alırlar. Mezun olduklarında atanacakları köy enstitülerinde resim öğretmenliği, müzik öğretmenliği ve gösteri sanatlarından onlar sorumlu olacaktır. Burada ülkenin en iyi öğretmenlerinden ve sanatçılarından ders alırlar. Bu kişiler aynı zamanda konservatuarın da hocalarıdır: Mahir Canova, Ulvi Uras, Saim Alpago, Cüneyt Gökçer... Mahir Canova, Gogol'un *Müfettiş*'ini sahneye koyar. Canova bir gün onlara şöyle der: "'Vallahi çocuklar, bizim öğrencilerden daha iyi oynuyorsunuz.' *Müfettiş*'i oynuyoruz, o zaman incecik bir kızım. Rolüme göre şişman olmam lazım, tabi ben de istemiyorum, yastık koydular... Hoca arkasını dönünce yastığı çıkarıp atıyorum. [Kahkahayla gülüyor.] Hoca geliyor, bakıyor, 'Kızım olmaz, sen şişman rolünü oynuyorsun.' Bir türlü kabul ettiremediler, yani tamamiyle bilinçli bir tiyatrocu değildik tabi... Onların eğitimiyle, oynuyorduk..."

T.C.
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
İlk Öğretim Genel Müdürlüğü
Sayı : 6/17154

Ankara : 5/IX/946

Tel

Köy Enstitüsü Müdürlüğüne

1- Yüksek Köy Enstitüsü yönetmeliği hükümlerine göre Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü 1; sınıfına Enstitülerin 1946 yılı mezunlarından 40, daha önceki yıl mezunlarından 40 olmak üzere 80 öğrenci alınacaktır.

2- Mezun sayısına göre Enstitünüzden ( ) aday alınacaktır. Bunların üç misline ait seçim tutanaklarının aslıları 15 Eylüle kadar Bakanlığa gönderilmiş bulunacaktır. Bu adayların seçim imtihanları 5 Ekim 1946 tarihinde Enstitünüzde yapılacaktır.

3- Kesiminizdeki Öğretmenlerden yönetmelik şartlarını haiz ve istekli bulunanlardan ( ) öğretmen yüksek Köy Enstitüsüne alınacaktır.

Bu tel yazı alınır alınmaz her ilçede-ki öğretmene yüksek Köy Enstitüsüne girme şartlarının açıkça bildirilmesi suretiyle tebliğat yapılması isteklilerin belli olmasından sonra 20 Eylül 1946 gününde Öğretmenler kurulunun toplanması suretiyle isteklilerden üç misli adaya 5 Ekim 1946 tarihinde saati ile birlikte Enstitünüzde yapılacak imtihanda hazır bulunmalarının telle tebliğinin sağlanması ilkin sayısıyledir.

M.Eğ.Bakanı

C.K.
3/IX/1946

Öğretmenler Kurulu Kararı

Enstitümüz son sınıf öğrencilerinden, aşağıda numara ve adları yazılı bulunanlar kurulumuzca, Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü sınavına girmek için , aday olarak seçilmişlerdir.

Numarası	Adı ve Soyadı
375	Nurettin Ören
452	Celal Şentürk
386	Ahmet Erdoğan
405	Yakup Şahin
410	Hayrettin Bilgin
416	Sürmeli Ilgar

Müdür V	Eğitim Bşgı	İşlik Bşgı	ZiraatBşgı
Süleyman Berköz	Necit Tosuğin	İsmail Güçlü	Zekiî Güven
Öğretmen	Öğretmen	Öğretmen	Öğretmen
Basıl Güney	Şevket Buzcularlı	Hakkı Kükrekol	Fatma Buzcularlı
Öğretmen	Öğretmen	Öğretmen	Öğretmen
İsmet Budak	Ülfet Güzer	Kâzım Gösen	Selahattin Kaldı
Öğretmen			
Ömer Özden			

Aslının aynıdır.

T. C.
ORTA CILAVUZ KÖY ENSTİTÜSÜ VE EĞİTMEN KURSU MÜDÜRLÜĞÜ
Sayı 1157

İHT Arşivi- E2 / 8 - 9 / A sf. 1 / 2

18/IX/1946

Milli Eğitim Bakanlığına
Ankara

5/IX/946 tarihli telinize karşılıktır.

Hasanoğlan Yüksek Kısım Köy Enstitüsü sınavına girmek için son sınıf öğrencilerinden altı aday seçilmiştir.

Buna ait öğretmenler kurulu kararının iliştikte sunulduğunu saygılarımla arzederim.

Usul'a
26/IX/1946

Müdür V.
Süleyman Berköz

Yüksek Köy Enstitüsü'ne öğrenci alımıyla ilgili Milli Eğitim Bakanlığı'ndan Cılavuz'a gelen resmi yazı ve yanıtları.

Apaydın, yıllar sonra öğretmenin ne demek istediğini daha iyi anlar. Bir seferinde Hasanoğlan'ın açık hava tiyatrosunda sahneye çıkar. Konuklar arasında Cumhurbaşkanı İnönü, Başbakan Saracoğlu, Milli Eğitim Bakanı Yücel, Tonguç, genelkurmay başkanı ve elçiler bulunur. Oyun bittikten sonra büyük bir alkış alırlar, İnönü yanına çağırır ve onu kutlar.[343]

İsa Öztürk, Hasanoğlan'da hayvan bakım bölümünde öğrenci olur. Kendi aralarında espri olsun diye bölümü "zooteknik" diye adlandırırlar. Bütün hocaları ziraat fakültesinden gelir. O dönem bu bölümde okuyanlar zooloji, biyoloji, botanik, antropoloji dahi okur. Antropoloji hocası Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nden gelir. İbrahim Yasa sosyoloji eğitimi verir ve "demirbaş" hocalarıdır! Ali Tolunay Almanya'da öğrenim görmüş zooloji profesörüdür. Botanik derslerine Hikmet Birand girer. Tolunay, İsa Öztürk'ü çok etkiler, kitaplarını hâlâ saklamaktadır. Dersler arasında köy ekonomisi de bulunur. Bazı dersler ise ortaktır, Batı edebiyatını Sabahattin Eyüboğlu'ndan, Doğu edebiyatını ve Türk edebiyatını Hamdi Keskin'den öğrenirler. Rauf İnan ve Hakkı Tonguç pedagoji okutur. Fransızcayı Vedat Günyol öğretir. İlgili derslerde alan araştırması da yaparlar; Yasa'nın dersinde "Hasanoğlan Çamaşırhanesi" incelenir, Kars hayvancılığıyla ilgili çalışma yapılır. Bu çalışmalar, *Köy Enstitüleri Dergisi*'nde yayımlanır.[344]

1947 yılında Cılavuz'dan Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'ne seçilen Süleyman Atilla'nın yüksek kısımla ilgili hayal kırıklığı söz konusudur. Hasanoğlan'a kayıt yaptırmak için gider, ancak daha önce alınan öğrenciler gibi yatılı olarak kabul edilmez. Enstitü Müdürü Kemal Üstün, "Sana yatak vermeyiz" der. Cebinde elli lira parayla kalakalır. Artık ne Yücel bakandır, ne de Tonguç genel müdür! Kalacak yeri olmayan Atilla trene kaçak binmek zorunda kalır, memleketine geri döner: "1946'daki bozulma olmasaydı, Hasan Âli Yücel'i görevden aldılar, Reşat Şemsettin Sirer geldi... Kal demeyince para da yok, ne yaptım, geri döndüm."[345]

1947'de Süleyman Atilla'yı Hasanoğlan'a kabul etmemelerinin nedenini, Bahadınlı'nın anlatısı açıklamaktadır. Artık enstitülerin kapatılacağı günler gelmiştir; Bahadınlı'nın anlatısında, Türkiye'deki ilk askeri darbenin Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'ndeki öğretmenlere ve öğrencilere karşı yapıldığı kanısındayız:

[...]Bizi hem de askeri cemselerle... Biz birinci sınıfız, ikinci sınıfı da, üçüncü sınıfı da. Üçüncü sınıflarla ikinci sınıflar Ankara içerisindeki okullara götürüldüler. Üçüncü sınıflar Gazi Pedagoji şubesine götürüldüler... Biz cemselerle istasyona götürüldük, cemse diyoruz askeri araçlara. Hem de hiç haber vermeden. Uyuyorduk gece, ne oluyor derken "Kalkın gidiceksiniz" dediler. Nereye gidicez, yani hiç bilgimiz yok. "İstasyona gidiceksin, ondan sonra da Balıkesir Eğitim Enstitüsü'ne gidiceksiniz." Bunu lütfen söylediler! Orada tank gibi bi şey, sıkıyönetim, biz askeriz, yat kalk hikâyesi gibi... Müthiş şey! Çok zorlandım ve canım sıkılmıştı o zaman. Hasanoğlan'dan Ankara istasyonuna, tren istasyonuna götürdüler, ordan da trenlere bindik. Bir tahta bavulumuz var, içine de çamaşırımız nemiz varsa, onları topladık. Sormak yok, bilmem ne yok. Üstelik bir başka terslik daha var: Balıkesir'e indik, gittik Eğitim Enstitüsü'ne topluca. Müdür dedi ki "Ben sizi alamam" dedi. Hadi şimdi şeye bak, devlet yapısına bak, orda bakanlık bizi gönderiyor, bakanlığa bağlı bir eğitim enstitüsü müdürü alamam diyor. Niye? Bizim tüzüğe göre, eğitim enstitülerine lise mezunları alınır ya da öğretmen okulu mezunları. "Siz ikisi de değilsiniz." Ee ne olacak? Müdür kendiliğinden, "Bi hazırlık sınıfı, ihtiyari sınıf açalım" dedi. "Siz bi sene lise son sınıf dersleri okuyun ve imtihana girin, kazananlar eğitim enstitüsünün birinci sınıfına girsin. Kazanmayanlar da yine köye öğretmen dönecek." Nitekim 30 kişiydik, 33 kişiydik. Üçü kız, Ankara'da bir kız teknik öğretmen okulu vardı, işte yüksek enstitü misali sayılarak oraya gittiler. Kimseye fikrini sormadılar, kızları da oraya gönderdiler.[346]

Enstitülerdeki Değişime Cılavuz'dan Bakmak

Köy enstitülerinin yönetimi, bürokrasiyi olabildiğince ortadan kaldırmaya yönelik planlanmıştı. Daha önce de değindiğimiz gibi, örneğin Ağanoğlu "yazıp çizmeden sorunları çözen" bir enstitü yöneticisidir. Bir başka enstitü yöneticisi Nazif Evren, öncelikle içinde bulunduğu kurumun ihtiyaçlarının giderilmesine özen gösteren bir idarecidir. Örneğin bakanlık, Dicle Köy Enstitüsü'ne ait tek kamyonunun on beş günlüğüne Diyarbakır Valiliği emrine verilmesini ister. Enstitü Müdürü Evren bakanlığa şöyle bir yanıt verir: "Bakanlık Yüksek Katına, Bu Enstitüde kamyona olan ihtiyaç müdürden daha fazladır. Durumu arz ederim." Müdür Evren bu yazısı sonucu ne görevden alınır, ne de uyarı alır: "O zamanki bakanlık katında çalışanlar, çalıştırdıkları kişilerin ruhsal durumlarını düşünebiliyor, ona göre yanlış emirler veriyorlarsa düzeltebiliyorlardı."[347]

Burada üzerinde durulması gereken bir başka nokta, enstitü için hayati olan konularda Milli Eğitim Bakanlığı ile doğrudan yazışma yapılmasıydı. Özellikle Tonguç'un köy enstitüsü müdürlerine yazdığı mektuplarda da bürokrasinin ortadan kaldırıldığı; dostça, kardeşçe ifadelerin yer aldığı görülür.[348] Çünkü köylü çocuklarının en hızlı ve en iyi şekilde yetiştirilmeleri ve enstitülerin gereksinimleri, her türlü bürokratik kararın üzerindedir. Fakat bu durum çok uzun sürmez. Yücel'in ve Tonguç'un görevlerindeki değişimle birlikte enstitülerin bakanlıkla yazışmaları engellenir. Önceleri doğrudan bakanlıkla yazışma yapılırken, değişimle birlikte bulunulan ilin valiliği üzerinden yazışmalar yapılır. Enstitülere öğretmen atanmasıyla ilgili yasa ve yönetmelik değiştirilir.[349]

Cılavuz Köy Enstitüsü açısından ise, Ağanoğlu'nun Kasım 1947'de görevinden alınıp Kepirtepe'ye atanması sonun başlangıcı olur. Fakat bu atamadan önce Yücel-Öner davası başlamış, hem öğrencilerin hem de öğretmenlerin huzuru kaçmıştır:

> Ankara'dan dergi gelirdi, Köy Enstitüleri Dergisi çıkardı, o dergide arkadaşlar yazarlardı, gönderirlerdi, bol bol okunurdu, kitap, gazete gelirdi. O zaman daha çok Tanin alınırdı, Hüseyin Cahit Yalçın Tanin'i çıkarıyordu. Orada, Kenan Öner, Hasan Âli'nin davası olurdu, o da onu çok teferruatıyla işlerdi, biz öğrenciydik 1946'da... Biz çok şey beklerdik, sabırsızlıkla beklerdik... Cumhuriyet gelirdi, Tanin gelirdi... Epey gazete gelirdi kızım, epey gelirdi, yani tüm öğrencilere yetmezdi de tabii. Çok sabırsızlıkla beklerdik, bu dava olduğu zaman... Son sınıftayken kızım, iş nöbeti bizdeydi, bir elimizde çapalar, koltuğumuzda kitaplar, son sınıftayız ya bitirme sınavları var. 5B benim sınıfım, fasulye çapalıyoruz Tellipınar'da... Bir adam geldi, Cılavuz'dan geldi, grup başıyla konuştu, grup başı dedi ki "Arkadaşlar bırakın, okula gideceğiz", "Niye?" dedik. Dedi ki "Ankara'dan bir heyet gelmiş, bizim sınıfla görüşecekmiş, okul müdürü istiyor." Okul müdürü de Halit Ağanoğlu, eğitimbaşı Mecit Temuçin sanırım. Kalktık gittik Cılavuz'a. İş elbiseleri üzerimizde gittik, bizi sınıfa aldılar, eğitimbaşı girdi içeriye, çok tedirgindi, dedi ki "Arkadaşlar Ankara'dan bir heyet geldi, teftiş edecek, bir şeyler soracak, sakın Hasan Âli Yücel ve Hakkı Tonguç hakkında sorulan sorulara cevap vermeyin." Zaten o teftişin içeriği anlaşıldı, girdiler içeriye, Yunus Kâzım Köni, ilköğretim genel müdürü bu, Hakkı Tonguç ayrıldıktan sonra. Yunus Kâzım Köni, kısa bir adam. Yanında beş altı kişi var, dediler ki "İçinizden beş tane, yazısı iyi

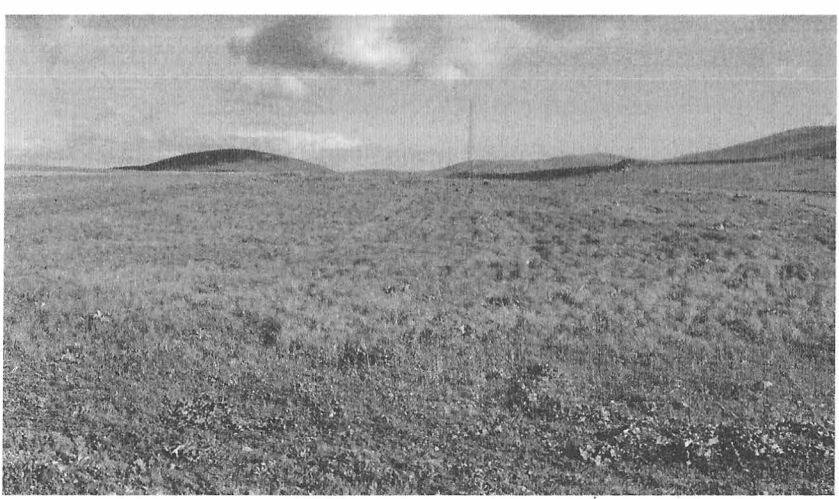
olan arkadaş seçin" dediler. Kabiliyeti olan beş kişi seçildi, bir masaya geçtiler: "Köy enstitüleri niçin kurulmuştur, kim kurmuştur, hangi amaçla kurulmuştur?" Böyle beş altı tane soru soruldu. Onlar yazmaya başladılar, Yunus Kâzım Köni sınıfa döndü, "Köyde başarı göstermenin şartları nelerdir?" Bir tartışma açıldı kızım! Şimdi düşünüyorum da, gerçekten akademik bir tartışmaydı! Neler konuşuluyordu orda, bir grup arkadaş kalktı işte, çok eleştiriler oldu, köyde falan yapılırsa filan yapılırsa başarı olur. Arkadaş, "Köyde başarının ilk şeyi, köyü sevmek köye kendini sevdirmektir. Bir mülki amir köye gider, çeşitli buyruklar verir, ama köyden ayrıldıktan sonra buyruklar unutulur. Çünkü bizim köylümüz ömür boyu buyruk dinlemiştir. Köyde ona önder olacak bir aydın, sürekli orada kalmamıştır... Köye giden insan, köye giden aydın, eğer köylüyü severse bu kalpten kalbe yol vardır, kendini de köylüye sevdirirse söylediği söz yere düşmez, mutlaka başarılır" dedi. İşleri bitti kızım, tartışma bitti, evrakları topladılar ve bunlar gittiler... Bunlar gittiler, belliydi ne olacağı, muhakkak muhakkak köy enstitülerinin başında kara bulutlar dolaşıyor, mutlaka dolu düşecek diye düşündük! O yılın ağustos ayında 3803 kanununun birçok maddesi değişti ve köy enstitülerinin kapanması buradan başladı...[350]

Çakmur'un belirttiği gibi yeni uygulamalar art arda gelir. Önce Ağanoğlu on yıl boyunca görev yaptığı; dağını, taşını, insanını, hayvanını, ağacını tanıdığı, sevdiği; ailesi bildiği ve emek verdiği Cılavuz'dan alınıp Kepirtepe'ye gönderilir. Ardından Cılavuz'daki kız öğrenciler 1951-1952 öğretim yılında Beşikdüzü Köy Enstitüsü'nde toplanır, oradaki erkek öğrenciler de Cılavuz'a gönderilir. O günlerin tanığı Gazioğlu'dur. Beşikdüzü'nden Cılavuz'a gönderilen Gazioğlu, o günü şöyle yazar:

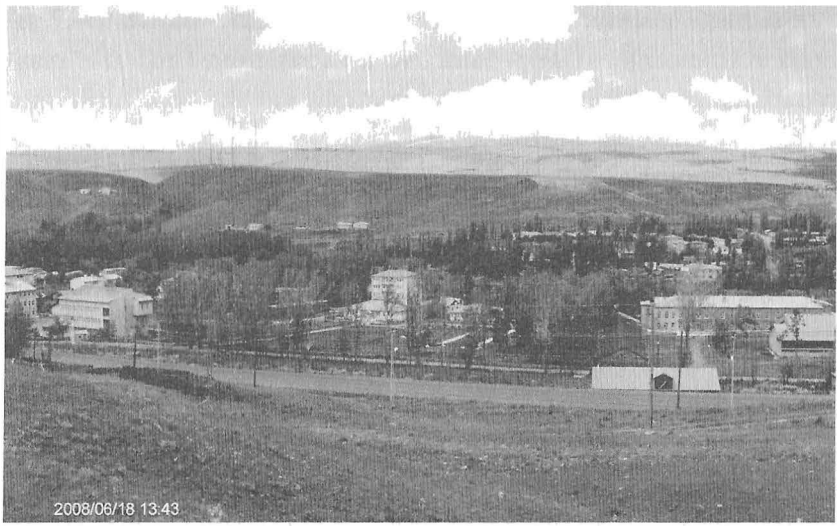
1951-1952 öğretim yılı sonunda Köy Enstitüleri'nin ruhu olan bazı dersler kaldırıldı, öğretim süresi altı yıla çıkarıldı... Önceleri karma olan enstitüler, yine CHP döneminde ayrılmış, kız öğrenciler bazı okullarla toplanmıştı. Şimdi bizim okulumuz da yalnız kızlara tahsis edilecek. Bizler yakın enstitülere dağıtılacaktık. Beşikdüzü'nden istemeyerek acı içinde ayrıldık... Ayrılış töreninde müzik öğretmenimiz önümüze çıkıp: "Haydi çocuklar, dostluk marşı ile ayrılalım" dediği zaman gözlerimiz doldu... Şarkının sonunda bütün öğrenciler, öğretmenler ağlıyorduk. Güzel günlerden sonra, gözyaşlarımızı geride bırakarak Beşikdüzü'nden ayrılıyorduk. Benim içinde bulunduğum grup Kars'a Cılavuz Köy Enstitüsü'ne gidecekti.[351]

Bu arada enstitünün altyapısında da bozulmalar başlar. 1947 yılında Kaftancıoğlu (Garip Tatar) ve arkadaşlarına Cılavuz'a ulaştıkları ilk gece verilen yemek "domatesli, kabaklı, etli türlü"dür. "Yanında da beyaz lahana..."[352] Kahvaltıda ise ekmeğin yanında "gümüş gibi parlayan" demir bardakta çay içer, "sarı sarı, şeker gibi peynir tadı var" dedikleri bir şey yerler. Kaşar peyniriyle ilk kez karşılaşmışlardır![353] Birkaç yıl sonra Beşikdüzü'nden gelen öğrenciler ise şöyle bir tabloyla karşı karşıya kalırlar:

> [...] Yemekler çok kalitesiz. Taşlı bulgur pilavı, kurtlu kuru fasulye, lapa halinde makarna, bir de beyaz lahana. Bunlar başyemeklerimiz. Çay karavana ile önümüze gelir, kepçe ile dağıtılır. Öğrencilerin yemeklerden yakınmaları karşısında idarenin cevabı hazır: "Ödeneğimiz bu kadar ne yapalım, ülkemiz fakir!" Oysa Beşikdüzü'nde durum böyle değildi. Bir yıl içinde neler değişti? Ülke birdenbire fakir oldu...[354]
>
> Biliyorsunuz yönetmelikler değişti, yasa değişti. Örneğin biz ne yapmadık, onu söyleyeyim size. Yani enstitüde olup da bizim yapmadığımız; mesela biz ahıra girmedik efendim, enstitü döneminde çocuklar gidiyordu çayıra mayıra, ben gitmedim. Öyle hatırlıyorum, ama biz hiç gitmedik, küçük olduğumuz için sanıyorum. Fakat tarım dersine arılığa gittik, sebze bahçesine gittik. Baharda kavaktan çelik yaptık, diktik...[355]

Bir zamanlar enstitünün tarlalarının olduğu arazi. (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

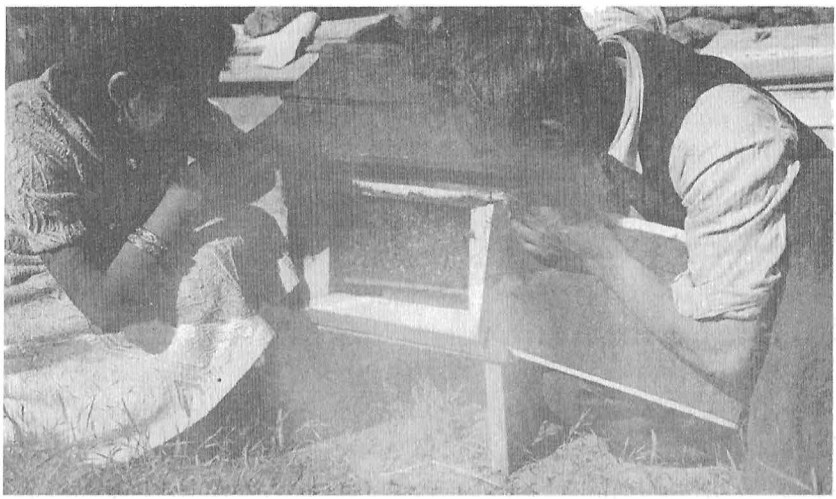

Öğrencilerin diktiği ağaçların bir kısmı hâlâ Cılavuz'da yaşıyor... (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

Kaftancıoğlu ise, o değişim günlerini "Yıkım Günlerinde Acı Anılar" başlıklı bir yazısında ayrıntılı olarak anlatır. Ne yazık ki bu yazının yayımlandığı dergi daha matbaadayken, Kaftancıoğlu'nun katledildiği haberi ulaşır:[356]

> [...] Yıllardır "baba" bildiğimiz, Köy Enstitüsü, Cılavuz deyince belleğimizde canlanan Direktörümüzün gittiğini, gitmekte olduğunu başkanımız kısa bir tümceyle duyurdu. "Arkadaşlar, bilesiniz hepimiz yetim kaldık. Direktörümüz alınmıştır." Ölüm sessizliği kapladı kocaman alanı. Kimseden ses çıkmadı. Az sonra, dağların taşların Kiziroğlu çayırlarının, tavladaki bütün hayvanlarımızın, işçilerin, hizmetlilerin ölümü, gömme töreni başlıyordu. Öğretmenlerimiz başları önünde geliyorlardı. En son gelen Başyardımcı, Eğitimbaşı ve Direktörümüzdü. Hiç kimse birşey söylemedi. İlk ve son söz Direktörümüzün oldu: "Kuzularım, sizden ayrılmak zor. Sizinle ana-baba-oğul birliği ve içtenliği kurmuştuk. Yuvayı size bırakıyorum. Yapan siz, beceren sizdiniz. İşlerimizin ve yuvamızın düzeni bozulacak diye bir korkum yoktur. Ancak sizlerin özlemine dayanamak zor..." direktörümüz hiç yorum yapmadı. Siyasal bir tek söz etmedi. Gözleri yaşlıydı.

Ağanoğlu'nun konuşmasının ardından küme başkanları, öğrenciler ve öğretmenler gözyaşlarına engel olamazlar. Kaftancıoğlu ve

Cılavuz'un kovanları... Tarım öğretmeni Zakir Güven, eşi Terlan Hanım'la kovandan bal çıkarıyor. (Arşiv: Güven Ailesi)

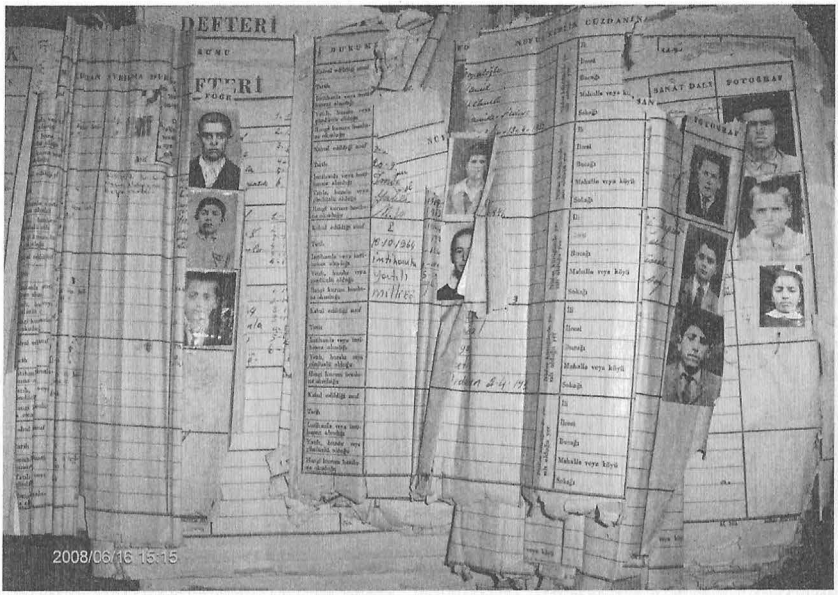
Zakir Güven'in yaptığı kovanlar. (Arşiv: Güven Ailesi)

arkadaşları, enstitüye yeni başlayan öğrenciler olarak durumu pek anlayamazlar, ancak bir süre sonra sorunun boyutlarını görmeye başlarlar. Yeni gelen "direktör" kısa boylu ve zayıf biridir. Giyimi kuşamı kendilerine değişik gelir. Direktörün ayağında postallar, sırtında boz giysiler yoktur. Üzerinde açık kahverengi veya taba denilen renkte bir ceket, koyu renk bir pantolon ve ayağında rugan

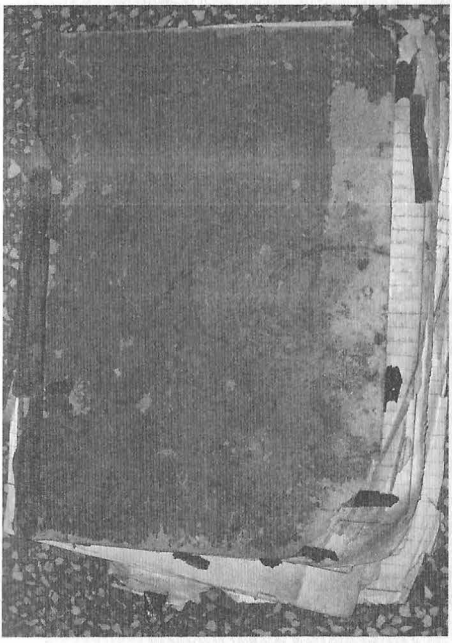
ayakkabılar vardır. Beyaz, dik yakalı bir gömlek giymiş ve papyon takmıştır! Kaftancıoğlu, bu renkleri ve tanımlamaları da sonraki yıllarda öğrenir. Direktörü düşündüğünde bu niteleme doğru gelir. Oldukça nazik ve sessizdir, ancak ağzından çok ağır sözler çıkar. Ağzından çıkan ilk sözler, "Burası okuldur" olur. Onun okul deyince de belleğinde canlanan şey, okuma yazma öğrenmek, ilim irfan edinmektir. Yeni müdüre göre, enstitülerde öğrenciler tavlada, çayırda, tarlada, arıcılıkta, tavukçulukta, demircilikte, duvarcılıkta, dokumada vb işlerde harcanmıştır. Artık bu duruma son verileceği kendilerine bildirilir. Öğrencilerin boynu kravatlı, elbisesi ütülü olacaktır. "En kısa süre içinde tavla ortadan kalkacaktır" diyen müdür, sözünde durur: Duvarcılık, demircilik, marangozluk, tavla, tavukların kümesi, arıcılık ortadan kalkar. Atlar yok pahasına satılır. Bu atlardan birinin adı Torun'dur. Kaftancıoğlu bu atların kendilerinin kardeşi ve arkadaşı olduğunu, erzaklarını kilerden taşıdıklarını ve kızaklarını çektiklerini yazar. Kiziroğlu'ndaki tarım alanlarında yine bu atlar onlara arkadaşlık etmiştir. Kaftancıoğlu acıyla yazdığı bu anılarında şöyle der: "Bizi bizden, parça parça ayırdılar... Çayırlarımız, tarlalarımız kapanın elinde kaldı." Bu sırada enstitünün çevresinde bira satan bakkallar, içki satan lokantalar açılmaya başlar. Demircilik atölyesini lokal yaparlar; burada tavla, bezik, kâğıt oyunları, sabahlara kadar kumar oynanır. Bu lokalin kaymakam, karakol komutanı, postacı, nüfus memuru, tarımcı ve doktor devamlı müşterisi olur. 1947 kışında lokalde tabanca sesi bile duyulur.

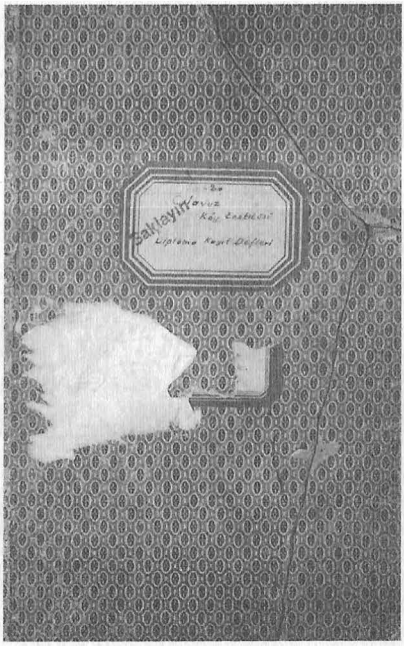
Atölyeleri kapatılan Cılavuz'da artık her şey satın alınmaya başlanır. Karyolaların yayları kopar, takan olmaz; masaları kırılır, onaran olmaz. Duvarların rengi solar, badana yapacak kimse çıkmaz. Ekmek, et, erzak ve benzeri ihtiyaçlar ihaleyle alınır. Elbise ihalesini kazanan tüccar-terzi, kış bittiği halde kışlıkları teslim etmez. Kaftancıoğlu'nun sözünü ettiği bu tanıklığın bütünüyle gerçeği yansıttığını, 1947'den itibaren *Kars Gazetesi*'ndeki satın alma ilanlarının çokluğundan da görmek mümkündür.

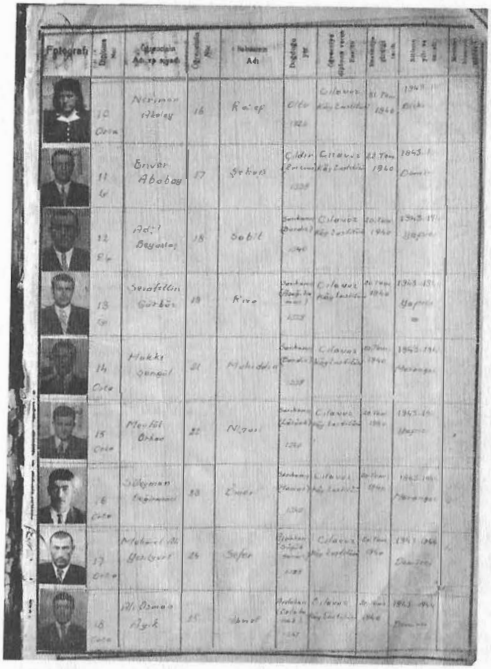
Kaftancıoğlu'nun öğretmenlerle ilgili yazdıkları da sorunun bir başka boyutuna dikkat çeker. Kürklü, kısa mantolu, kısa etekli öğretmenler ile ince bıyıklı öğretmenler kar altında romantik gezilere

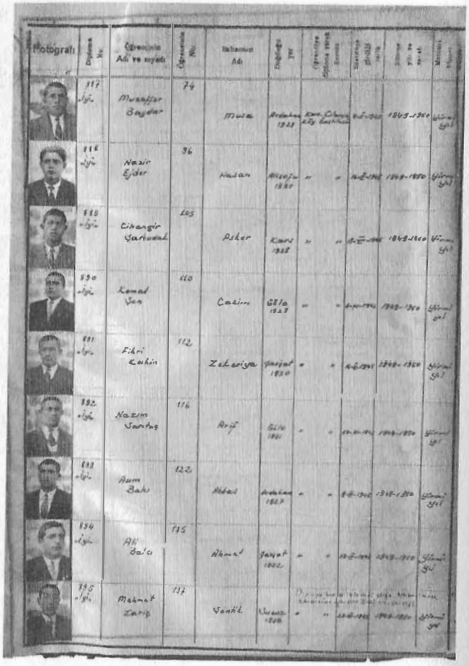

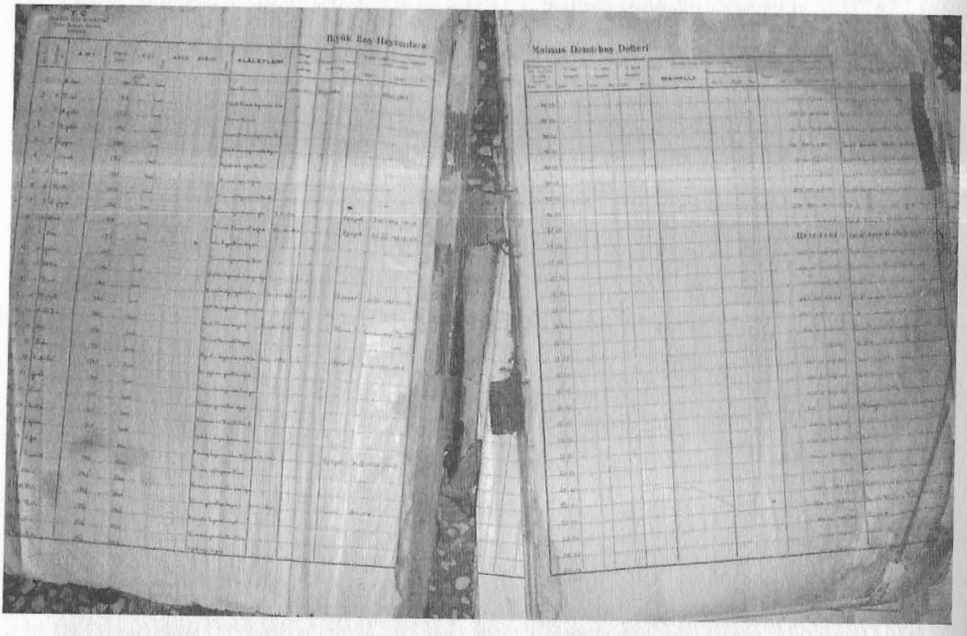
Cılavuz Köy Enstitüsü öğrenci kayıt defterlerinden geriye kalanlar...

Cılavuz Köy Enstitüsü öğrenci kayıt defterlerinden geriye kalanlar...

çıkmaya başlar. Ardından öğretmenlerle ilgili dedikodular da ayyuka çıkar. Sonra öğretmen eşleriyle ilgili söylentiler yayılır. Birkaç eve karakol baskını yaşanır.

Kaftancıoğlu bu öğretmenlerin, yeni Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'nin milliyetçi öğretmenleri olduğunu öne sürer. Bu koşullarda öğrencilerin gözünde öğretmenin bir değeri kalmaz. Öğretmenlerden öğrenecek bir şeyleri kalmadığını da düşünürler. Bazı öğrenciler karşı çıkar bu duruma. Ders yok, sınav yok, bol bol not var diye sorunun boyutlarını dile getirirler. Kaftancıoğlu ve arkadaşlarının o günlerde tekrarladığı dörtlük şöyledir: '"Cılavuz enstitümüz/Ölmüş öğretmenimiz/Böyle bozuk giderse/Mezun olduk tümümüz..' Bu dörtlük 'havadan okul bitiriyoruz, oh ne güzel' anlamında değildi. 'Siz öğretmen değilsiniz, bizi etkileyemezsiniz, bizim öğretmenimiz çoktan öldü... Biz artık buradan ayrılıyoruz' gibi bir protesto ve karşı çıkıştı."

Kaftancıoğlu'na göre gözlerinin önünde Cılavuz batmaktadır. Düşman girmiş, işgal kuvvetleri Cılavuz'u işgal etmiş gibidir. Yakıp yıkmak için ellerinden gelen her şeyi yaptıklarını düşünür. Oturacak sandalyeleri bile yoktur artık. Yemekleri sık sık aksar, öğle yemekleri verilmez. Çünkü ihaleyi kazanan müteahhit mal getirmemiştir: "Yollara, bellere, bizim topraklarımız üstüne kondurulmuş bakkal, çakkal, kaçak içki yerlerine gidip birer lokma atıştırmak zorunda kalıyorduk."

Kaftancıoğlu'nun yazdıkları arasında, Cılavuz'daki değişimin kütüphaneye yansıyan yönü de bulunur. Okumaya olan merakı ilkokul günlerine dayanan Kaftancıoğlu, Cılavuz'daki öğrenciliğinin ilk yıllarında kütüphaneden sorumludur. Kütüphanede yaklaşık 30.000 kitap bulunur. Yılda ortalama okunan kitap sayısı 20.000'i aşar. Tevfik İleri bakan olduğu zaman kütüphane bir memura teslim edilir. Ardından da kütüphanedeki kitaplar kilit altına alınır. Öğrencilere kitap verilmesi yasaklanır. Kaftancıoğlu yazısının sonuna doğru şu soruyu sorar: "Şimdi gelmiş geçmiş bir dönemi neden yargılıyoruz denecek?" Yanıtını yine kendisi verir; ilk yanılgının gelmiş geçmiş bir dönem olmadığını, aksine güçlenerek yaşanan bir dönem olduğunu söyler. Ona göre konunun enine boyuna üzerinde durul-

Ümit Kaftancıoğlu (solda) bir arkadaşıyla birlikte.

ması, eleştirilmesi, bu istila güçlerinin yaptıklarının bilinmesi, belgelenmesi ve genç kuşaklara belletilmesi gerekir. Nisan 1980'de yayımlanan bu yazısının üzerinden geçen 36 yıl, bize Kaftancıoğlu'nun ne kadar haklı olduğunu göstermektedir.[357]

Sonuç olarak Cılavuz'daki değişim ilk kez, Ağanoğlu'ndan sonra görev alan müdürün öğrencilerin karşısında yaptığı, "Burası okuldur" sözleriyle başlayan konuşmada ilan edilir. Orası artık enstitü değildir, okuldur! Oradaki eğitimde çocuklar üretim sürecinde harcanmayacaktır! Oysa çok kısa bir zaman sonra ortaya çıkan gerçek, sadece biçimsel açıdan değil, içerik açısından da yıkım yaşandığıdır. 1949 yılında *Kars Gazetesi*'nde, Cılavuz Köy Enstitüsü Müdürlüğü tarafından yayımlanan bir ilana göre, "Enstitümüz öğrencilerinin elbise, Frenk gömleği, iş elbiselerini dikmek üzere aylıkla terzi ustası" alınacaktır denmektedir.[358] Enstitüye ait bazı araçların yine bu ilanlarla açık artırmayla satışa çıkarıldığı görülmektedir.[359] 1948'den itibaren *Kars Gazetesi*'nde, kaşar peynirinden giyeceğe dek pek çok ihtiyacın alımına ilişkin ilanlar yer alır. Artık Cılavuz Köy Enstitüsü'nün başarı haberleri değil, alım satım ilanları hemen her sayıda görülür. Gazetede saptadığımız ilanların çokluğu, Kaftancıoğlu'nun yazdıklarını destekler niteliktedir. Hatta Kaftancıoğlu'nun az bile yazdığı ileri sürülebilir. Cılavuz herhangi bir "okul"a dönüştürülür-

ken, öğrenciler de üretici değil, tüketici birer bireye dönüştürülmek istenmiştir. Bu çocukların giyiminden yiyeceğine dek her şeyi satın alan bu yeni "eğitim" anlayışı, satın alma sürecinde sorun yaşadığında ise öğrencilerin mağdur olmasında sakınca görmemiştir.

Garip Tatar'ın kaderini değiştiren, onun "Kaftancıoğlu" olarak anılmasına neden olan Cılavuz Köy Enstitüsü'dür. O, "yıkım günleri"ni yazarken, aslında Türkiye'deki eğitimin içeriğinin bozulmasını yazıyordu. Son makalesindeki çığlığı, bu nedenledir ki bugünlere ulaşıyor! O, orada olan biteni; içinde yaşadığı, ürettiği, aydınlandığı; hayvanıyla, insanıyla sevdikleriyle dolu bir kurumdaki değişimden hareketle anlatıyor. Burada bir gencin gözünde, önce babasının, öğretmenlerinin, sonra evinin, daha sonra da güvendiği inandığı değerlerin yıkımı söz konusuydu. Kaftancıoğlu'nun, Cılavuz Köy Enstitüsü'ndeki tarlalar, hayvanlar, ağaçların tümüyle imha edilmesi sürecini "istila" olarak tanımlamakta ne kadar haklı olduğunu görmek için günümüzde Cılavuz'da bulunan "harabeler"e bakmak yeterlidir. Bununla birlikte "harabeler"in ardındaki gücü, üretimi, dostluk ve sevgiyi görmenin önemli olduğu kanısındayız.

5. BÖLÜM

CILAVUZ'DAKİ ÖĞRENCİLİKTEN ÖĞRETMENLİĞE VE GÜNÜMÜZE

Bu bölümde öğrencilerin enstitülerin kapatılmasıyla ilgili düşüncelerine ve öğretmen olarak yaşantılarına yer verildi. Enstitü mezunu olarak neler yaşadıkları ve bugünkü eğitimle ilgili düşünceleri de bu bölümde yer alacak temalar arasında kendiliğinden yerini buldu. Bunun yanı sıra evlilikleri, çocuklarının sayısı ve eğitim düzeyleri değerlendirildi.

Enstitülerin Kapatılmasıyla İlgili Değerlendirmeler

Bakanlık düzeyinde enstitülerin eğitim amacından uzaklaşmasına yönelik girişimler, sadece yönetmelikler ve genelgelerle olmaz. Uygulamada da hem öğrenciler hem de öğretmenler haksızlığa uğrarlar. Daha önce de değindiğimiz gibi Kirby, Cılavuz'da İleri'nin enstitü öğretmenlerini öğrencilerinin karşısında küçük düşürmesine tanık olur.[1] Kirby'e göre İleri, öğretmenleri ülkenin o ücra köşesinde çalıştıkları için aşağılar. Köklü bir değişimin açık iletileri, öğretmenleri ve öğrencileri tedirgin etmeye başlar. Enstitüde ve öğretmen oldukları dönemde değişime tanık olmuş Cılavuz Köy Enstitüsü mezunlarının bu süreci nasıl değerlendirdikleri büyük önem taşır.

Kâzım Arıcı, enstitülerin "köye göre kurulan" okullar olduğunu belirtir. Ona göre, bu kuruluşlar aynı zamanda büyük işletmeler-

dir.[2] Arıcı ve pek çok enstitü mezunu tarafından haklı olarak dile getirildiği gibi Tonguç enstitülerin "mucidi" ve mimarıdır. Öte yandan Cimşit Demirci de köy enstitülerinin Atatürk ve onun çevresindeki eğitimciler tarafından kurulduğunu belirtmektedir. Demirci bu konuda çok yerinde bir anımsatma yapmaktadır. Atatürk, Saffet Arıkan'la birlikte, köy enstitülerinin öncülü olan eğitmen kursu düşüncesinin mimarıdır. Tonguç'u keşfeden ve onu ilköğretim genel müdürü olarak görevlendiren, köylerin durumunu incelemek üzere rapor hazırlamasını isteyen Arıkan'dır. Tonguç, "Köyde Eğitim" adıyla hazırladığı bu raporuyla Atatürk'ün düşüncesini geliştiren ve uygulayan kişi olur. Ancak Atatürk, bu kursların sadece kuruluşuna tanık olmuştur. Demirci'nin dikkat çektiği gibi, eğitmenlerle birlikte başlayan süreçte köylerde bir hamle yapılır, halk uyanmaya başlar. Onların uyguladığı programlar sonucunda görevli oldukları köylerde okuryazar olmayan kalmaz. Ardından kendilerinin öğretmen olmasıyla köyleri aydınlanır! Demirci'ye göre, o yıllarda eğitim konusunda verilen mücadele sayesinde köylerinde okuryazar olmayanlar azalır. Günümüzde bu kişilerin sayısı üç dörtten fazla değildir. Aynı zamanda Ardahan'ın diğer köylerinde de eğitim düzeyi geçmiş yıllara göre oldukça yüksektir.[3]

Hüseyin Yılmaz öğretmen okulu mezunları tarafından yetiştirildiklerine, onların çok değerli olduklarına vurgu yaptıktan sonra, kendilerinin onlardan da üstün nitelikleri olduğunu söylemektedir. Yılmaz bu sözleri kendini yüceltmek için sarf etmez. Onları yetiştiren o öğretmenler, onlardan öğretmen yaratırken aynı zamanda birer sıvacı, duvarcı, marangoz, arıcı, peynirci de yaratmıştır. Enstitü mezunu öğretmenler olarak, işte bu donanımlarıyla yolu, elektriği, hatta suyu olmayan köylere atanırlar. Köyde doğan bu gençler, söz konusu donanımlarıyla geldikleri bu köylerde, köy yaşamını bilmeyen meslektaşlarıyla kıyaslanmayacak kadar başarılı olurlar. Yılmaz, Kanak'ın bir köyüne atandığı zaman hem kendisi hem de köyü için ne yapabileceğini düşünür. Köyün yolunu temizler, okulu onarır. Yılmaz'ın eşi de öğretmen olmadığı halde bu çabalara katılır. Beşinci sınıftaki kız öğrencilere örgü ve dikiş öğretir. Bu öğrencilerin giysisini diker ve köyde yaşam tarzı değişikliğine katkıda bulunurlar: "Altı yedi yıl içerisinde tertemiz oldu, kızlar güzel giyindi..."[4]

Köyde yaşam tarzı değişikliğini sağlama yönünde çaba gösteren öğretmenlerden biri de Perihan Akçam'dır. Öğretmenlik günlerinde köyde herkese "günaydın" demeyi öğretir: "İnanmazsınız küçük çocuklar bile beni gördükleri an 'Günaydın' diyorlar, kadınlar da... Bu bile, büyük bir başarıdır." Akçam, Ardahan'ın Ölçek köyüne yaptırdığı eviyle ve evin çevresinde yarattığı ağaçlık alanla hâlâ örnek olmayı sürdürmektedir.[5]

Köy enstitülerinde yalnız öğretmen değil, sağlık memuru da yetiştirildiğini anımsatan Hasan Özkan, sağlık memurlarının günümüzdeki aile hekimliği gibi bir işlevi olduğunu belirtir. Bu sağlık memurları, köylerde salgın halde olan bitlenmeyi uyguladıkları yöntemlerle ortadan kaldırırlar. Eğer enstitüler öğrenci yetiştirmeye devam etseydi, uzun vadede sağlık memurları gibi tarım öğretmenleri de yetiştirmek mümkün olacaktı. Özkan, köylünün hangi toprakta hangi ürünü nasıl yetiştireceği konusunda sınırlı bilgisi olduğuna dikkat çeker: "Mısır ekiyor bir karış boyu var mısırın. Halbuki oraya patates ekse çok daha iyi oluyor, bilmiyor bunu köylü." Türkiye'de tarımcılığın masa başında yapıldığını; köylüyle iç içe olmadan ve ona öncülük etmeden tarım yapılamayacağını dile getirir. Ona göre, köy enstitüleri "masa başında" tarım yapılmayacağını gösteren bir kurum olmayı hedeflemiştir.[6]

Köy enstitülerinin köylerde yarattığı modernleştirme ve köyü canlandırma çabasının sona erdirilme nedenlerini, Cılavuz mezunları şöyle özetlemektedirler: Emeğe dayandığı, emekçiden yana olduğu; bilime, kolektif çalışmaya, laik öğretime önem verdiği, dinsel bağnazlığa iyi gözle bakmadığı, kalem efendisi yetiştirmediği, ağaların ve ağalığın aleyhinde olduğu, sınırsız okuma özgürlüğü tanıdığı, yoksul ve orta halli köylü çocuklarına okuma olanağı sağladığı, köy okulunu köylünün kendisine yaptırdığı için...[7] Cimşit Demirci, köy enstitülerinin "Ne hatalarını gördüler?" diye sorduktan sonra yanıtını da kendisi verir. Buna göre köy çocuğu sömürüye, haksızlığa ve hırsızlığa karşı çıkmıştır. Ayrıca köyde binlerce yıldır süregelen hurafelere karşı enstitülüler savaş açar. O, yanlış inançlara karşı olduklarını, dine karşı olmadıklarını belirtir. Demirci, halen cuma namazlarına gittiğini, ancak camilerde yanlış şeyler öğretildiğini söylemekte, "Dinciysen, realist dinci ol" demektedir.

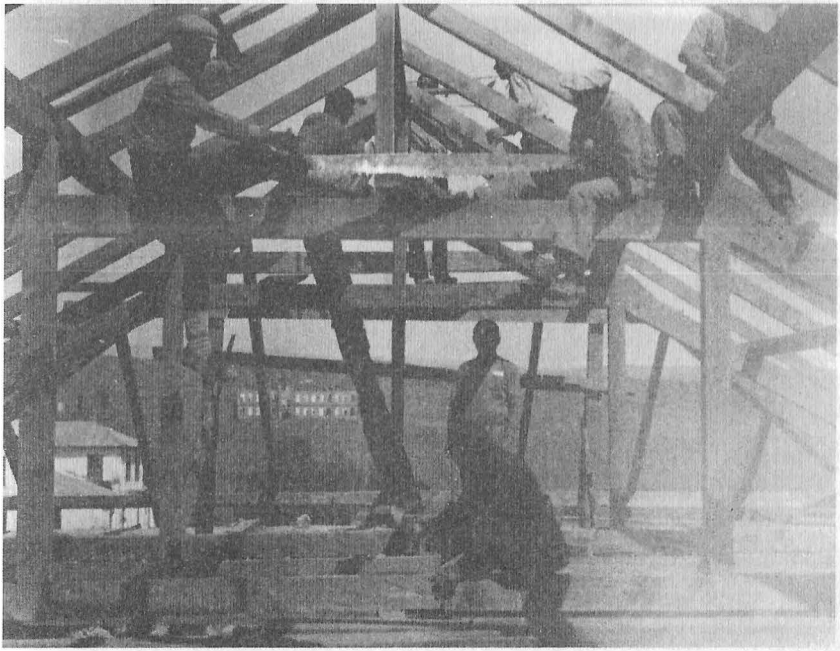
Demirci'nin babası eski bir hocadır ve her ramazanda Atatürk için "hatim" eder. Atatürk'ü neden bu kadar sevdiğini soran oğluna da şöyle yanıt verir: "Oğlum esir bir milletin dini, imanı, vicdanı olmaz, ahlakı olmaz. O adam bu memleketi, bizi bu şekilde kurtardı. Bizi hürriyete kavuşturdu Cumhuriyet'le." Demirci, babasının ayrıca camilerin kapatıldığını söyleyenleri işaret ederek, "Bizde cami falan kapanmadı, o bakımdan seviyorum onu" dediğini anlatır. Babası da bir köy vatandaşıdır...[8]

Onlara göre, enstitüler kapatılarak din istismarcılarının talepleri yerine getirilmiştir. Öte yandan toprak reformunun yapılmamış olması da bir başka önemli faktördür. Nitekim Kâzım Çakmur, Türkiye Cumhuriyeti'nin iki talihsizliği olduğunu söylemektedir. Bunlardan birincisi köy enstitülerinin kapatılması, diğeri toprak reformunun yapılmamasıdır. Çakmur'a göre eğer bu ikisi yapılmış olsaydı, bugün ülkemizde ne kötü politikacı, ne hırsız, ne dolandırıcı, ne de Güneydoğu'da yaşananlar olurdu. Çünkü toprak reformu ve ağalığın ortadan kalkmasıyla halk birbirine daha çok bağlanacaktı.[9]

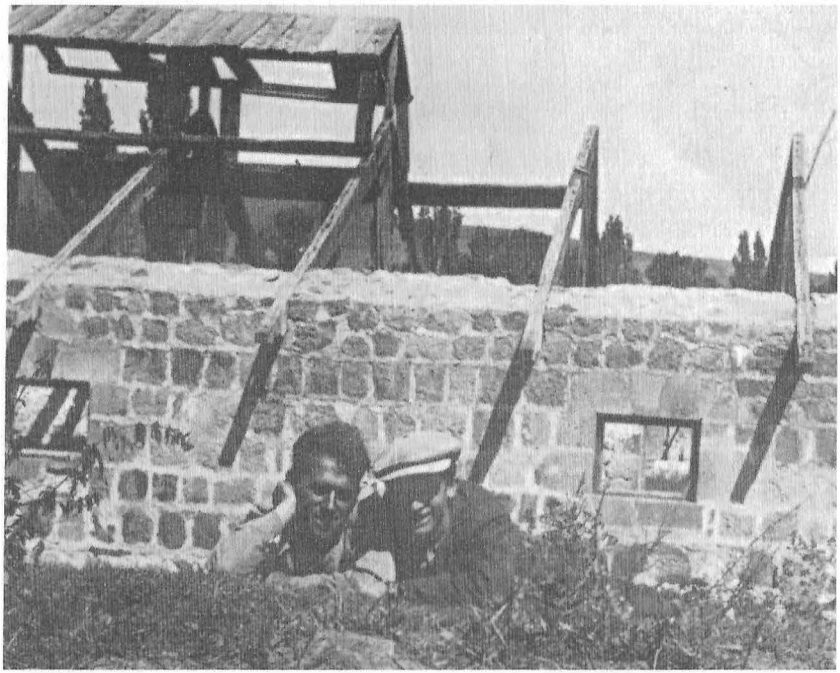
Köy enstitüleri kapanmasaydı Türkiye'nin terör sorunu da olmayacağı konusunda Kâzım Çakmur gibi düşünen Hasan Özkan, terörü önlemek için harcanan paranın ülkenin kalkınmasına harcanabileceğini düşünür: "Türkiye'nin IMF'ye, Dünya Bankası'na el açmasına, dilenmeye lüzum kalmazdı. Bu okulun kapanmış olması veya olmamasına bağlıydı bu iş..." Özkan, herkesin kendi kapısının önünü temizlemesiyle sorunun çözülmeyeceğini, topyekûn değişim politikalarına ihtiyaç duyulduğunu söylemektedir.[10]

75 yaşındayken görüştüğümüz Hüseyin Yılmaz, kendisini bu yaşına dek en çok üzen şeyin köy enstitülerinin kapatılması olduğunu ifade ediyor. Ona göre, böylece Türkiye'nin elli kat ileriye gitmesi engellenmiştir.[11] Türkiye'nin üretim ekonomisine değil de tüketime yönlendirildiğine de dikkat çeken Şemsettin Şirinoğlu, günümüzde kendi köyünün iki yüz elli nüfusu besleyemediğini; yumurtasını, soğanını pazardan taşıdığını, o güzelim tarlaların ve bostanların bomboş olduğunu anlatarak, büyük bir üzüntüyle "Türkiye'nin yıkımı da buradadır, bu noktada..." diyor.[12]

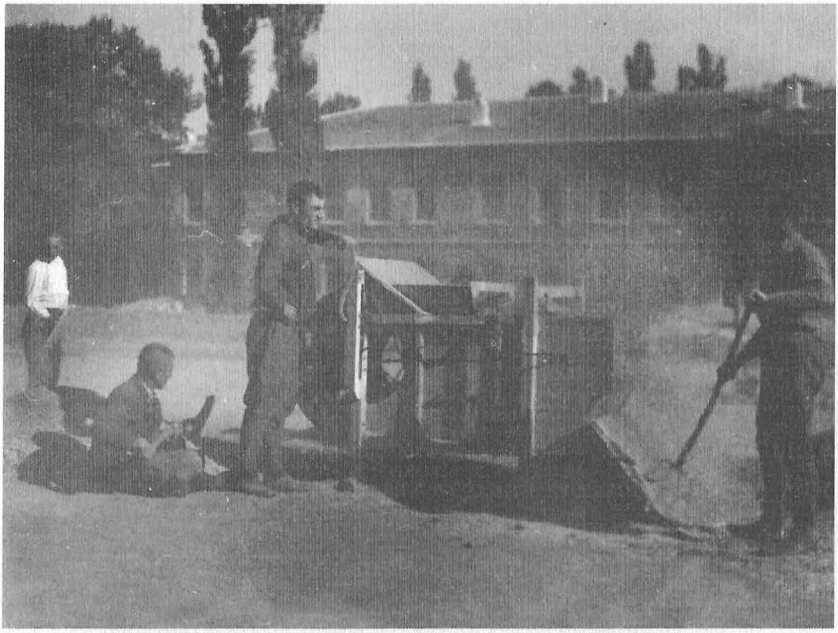

Öğrencilik günlerinde her türlü yapı bilgisine sahip olan gençler... Öğretmenlik yıllarında da ihtiyaç halinde okullarını köylülerle birlikte kendileri yaptılar.

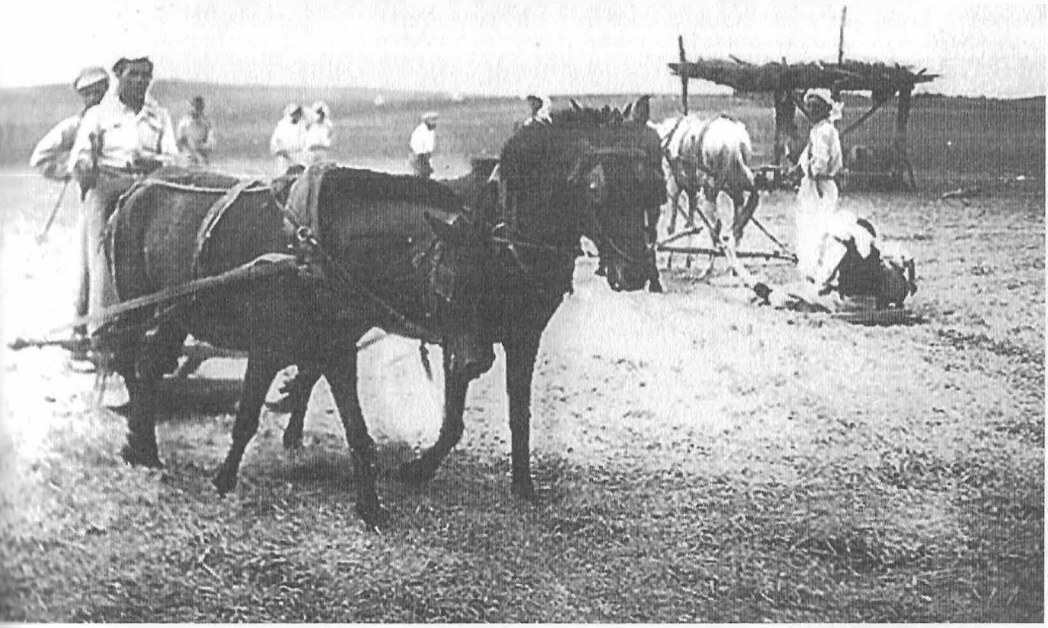

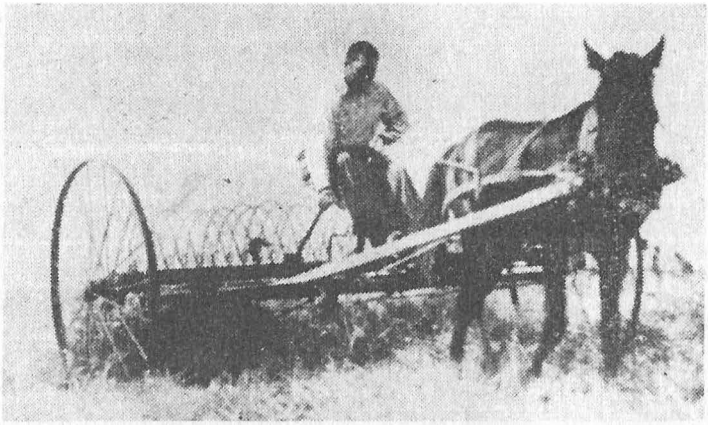
Tarım öğretmeni de olsa bina yapımında öğrencileriyle birlikte çalışan Zakir Güven (solda), yapımı bitmek üzere olan binanın önünde. (Arşiv: Güven Ailesi)

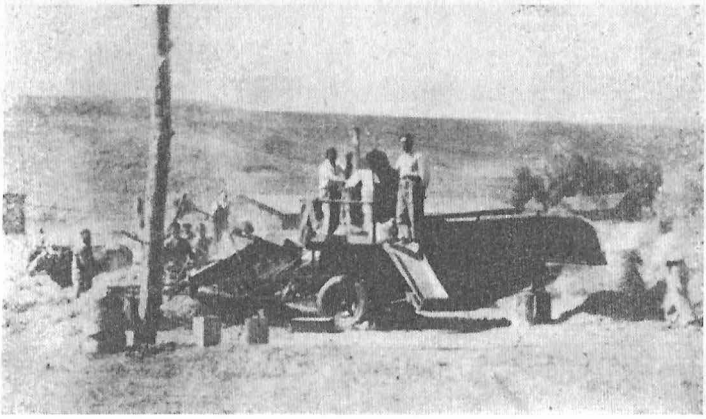
Türkiye'nin sağcılarının Rus dostluğuna ihanet ettiğini söyleyen, dışa bağımlı politikaların hayata geçmesiyle enstitülerin kapanmasını ilişkilendiren Şirinoğlu, günümüzde Türkiye'nin üç önemli sorunu olduğunu belirtiyor: Yolsuzluk, işsizlik ve yoksulluk... Bunları aşabilmek, Türkiye'nin yeniden yapılandırılmasıyla mümkündür. Yeniden yapılanma, köy enstitüleri düşüncesi olmadan olmaz. Yeniden yapılanmayı İslamiyet'in beş şartı metaforuyla anlatan Şirinoğlu, Türkiye'nin kalkınmasının da altı şartı olduğunu belirtir. Buna göre şartlardan birincisi, sanayinin kırsal kesime taşınması, eşlerden birinin fabrikada çalışması, ötekinin toprağı işlemesidir. Çünkü Türkiye tarım ülkesidir! İkinci olarak bu sanayi ürünlerini taşıyabilmek için "demiryolu komünist işidir" demeden, ülkenin örümcek ağı gibi demiryoluyla örülmesi lazımdır. Üçüncüsü, toprak reformu ve su kaynaklarının kullanılmasıdır. Dördüncüsü, maden açısından çok zengin olan ülkemizde madenlerimizin Türkiye tarafından çıkarılmasıdır. Beşincisi, erozyonu önlemektir:

Cılavuz'da harman zamanı. (Arşiv: Erden Bilgen)

Öğrenciler hasat yaparken. O yıllarda köylerde bulunmayan biçerdöver makinesi Cılavuz'da öğrenciler tarafından kullanılmaktaydı...

> Benim köyüm, şimdi şu anda bin üç yüz metre rakımlıdır, orda üzüm oluyor, her türlü meyve olur. Orman örtüsü, doğa örtüsü çok zengin... Ankara bin metre, o tepelerde kuş konmaz, kuzu otlayamaz o bozkırlarda... Teknoloji o kadar gelişmiş de Kızılırmak'ın suyu o tepelere neye çıkmasın? Son olarak, düşünüyorum da Türkiye'deki hacılar bir sene hacca gitmeseler, Kızılırmak'ın bir kısmını Konya ovasına akıtsalar... Tanrı bunlara "Niye bu işi yaptınız?" diye cehenneme mi gönderir, kesinlikle hayır, sevaplı iş bu, hayırlı iş bu...[13]

Köy enstitüleriyle ilişkin yukarıda özetlediğimiz düşüncelere katılan Bakırcıoğlu, bununla birlikte bu sisteme bazı eleştiriler de getirmektedir. O gün için on bir yaşında meslek seçiminin bir mecburiyet olduğunu, ancak bugün böylesi bir seçimin doğru olmadığını belirtmektedir. "Keşke baştan 18 yaşında değil de kademeli olarak projelendirilmiş olsaydı, belki daha başka ufuklar açılmış olabilirdi diye düşünüyorum. Bir başka faktör, tamam köyü tanıyan birisini köye gönderiyoruz ama 20 yıl zorunlu hizmet çok yanlış. Yani bireysel özgürlüğü kısıtlamadır bu."[14] Bakırcıoğlu'nun bu saptaması yerinde olmakla birlikte günümüze ilişkin bir doğrudur. 1930'ların sonunda "kademeli bir projelendirme" yapacak koşullar mevcut değildir. Eğer 1946 yılından itibaren enstitüleri ortadan kaldırmaya yönelik çabalar söz konusu olmasaydı, 1950'lerden sonra aşamalı bir geçiş gerçekleştirilebilirdi. Yine de çocuk yaşta seçilen mesleğe ve yirmi yıl süren mecburi hizmete rağmen bu gençler, görev yaptıkları köylerde aşkla, insanüstü çaba ve azimle çalışırlar.

Cılavuz Köy Enstitüsü Mezunlarının Öğretmenlik Algıları ve İlk Görev Yerleri

Köy enstitüsü öğrencilerinin köylerde öğretmenlik yapacak birikimle yetiştirildiğini, dahası hayali atamalar bile yapılarak öğretmen olduklarını hissetmelerinin sağlandığını belirtmiştik. Bunun yanı sıra son sınıf öğrencilerini öğretmenliğe hazırlayan önemli bir uygulama da köylerde yapılan "tatbikat"lardır. Bu uygulamadan başarıyla geçmeden öğretmen olmak mümkün değildir:

> 17 Ocak 1945'de Enstitü tatbikat bölgesinde 50 köye, IV-V'inci sınıfların A şubelerinden 133 öğrenci köylerden gelen kızaklarla sevinç ve neşe içerisinde, kendilerini esas davaya hazırlayan tatbikat ödevlerine koşmuş ve 25 Şubat 1945 tarihinde Enstitüye dönmüşlerdir. Bunlardan sonra IV-V'inci sınıfların B şubelerini teşkil eden 131 öğrenci 26 Şubat 1945'den, 1 Nisan 1945 tarihine kadar aynı köylerde tatbikat ödevlerine gitmişlerdir. Öğretmen namzedi Enstitülü gençlerin faaliyetlerini Milli Eğitim memuru, gezici başöğretmenler ve bölge ilköğretim müfettişleri candan ve yakından takip etmektedirler.[15]

Görüldüğü gibi uygulama sadece sınıflarda yapılmaz, köyün ihtiyacı olarak görülen işler de eğitimin bir parçasıdır. 1944 yılında Cılavuz Köy Enstitüsü'nden üç ve Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nden iki öğrenci, enstitüye yakın ama dağlar arasında sıkışmış, dışarıyla irtibatı çok az olan bir köye giderler. Köylülerle köy içinde gezerken mezarlığın yanından geçerler. Köylüler bu öğretmen adaylarına şunları söyler:

> Efendiler, sizin durduğunuz mektepten buraya gelen talebeler, gördüğünüz bu mezarlığın duvarlarını bize imeceyle yaptırdılar. Bir kısmımız istemedi ama, onlar bize yaptırmanın yolunu buldular. Bak şimdi mal, maşakat giremez oldu. Hem de mezarlığa benzedi. Burada çok az kaldılar. Ah temelli olarak gelselerdi bir, o zaman köyümüz köye benziyecekti canım.[16]

Köylerdeki uygulama derslerinden sonra başarılı olan öğrencilerin köylere atanması aşamasına gelinir.

Bu kısımda Cılavuz Köy Enstitüsü'nü bitirdikten sonra köylere öğretmen olarak atanan görüşmecilerimizin öğretmenlikle ilgili algıları, görev yerleri, köydeki yaşantılarından beklentileri, karşılaştıkları güçlükler, sorunlara çözüm üretme biçimleri vb konulardaki anlatılarına yer verilecektir. Enstitüye gelmeden önce birer köylü çocuğu olan bu gençlerin yaşantılarına geçmeden önce, Tonguç'un köy çocuklarıyla ilgili yaptığı değerlendirmeye yakından bakalım:

> Enstitülere normal olarak beş yıllık köy okulunu bitiren kız ve erkek çocuklar seçilerek alınırlar; beş yıl süreli bir eğitime tabi tutulurlar. Bunlardan başka köylerde üç yıllık eğitmenli okulları bitiren çocuklar da enstitülerin hazırlık sınıflarına

alınarak ilkokul mezunu haline getirildikten sonra enstitü kısmına geçirilirler. Köy okullarından gelen çocukların çoğu görgüsü kıt, enstitü çevresinde rastlanan eşyanın bir kısmından habersiz, küçük yaştan itibaren köyde ağır iş hayatına katıldığı için kavrulmuş, oyun hayatından çocukluğa mahsus pozlardan ve hareketlerden sıyrılmış; yetişkinleri taklit ederek giyinen ve yürüyen, onlar gibi konuşan çocuklardı. Bunlar arasında kel, sıtmalı, uyuzlu, solucanlı, şeritli, sövüp saymaya alışmış, kendisini yumruğu ile savunmaya hazır olanlar da vardır. Yeni gelenlerin hemen hepsi, okul yemeğine, karyolaya, sık sık yıkanıp çamaşır değiştirmeye, çatal-bıçak kullanmaya alışık değillerdi. Teneffüslerde oyun oynamayıp okul avlusunda ve alanlarında ağır ağır dolaşan çocuklar çoğunluğu teşkil eder... Okula gelen arkadaşlarımızın çoğu şu kelimelerin ne demek olduğunu bilmezlerdi: Sürahi, not, iskarpin, matbaa, çerçeve, helâ, Frenk gömleği, kavanoz, çatal, yatak çarşafı, mangal, karikatür, eczacı, nutuk, mecmua, kütüphane, aspirin, keman... Birçok enstitülerde genel durum aşağı yukarı böyleydi. Bu durum karşısında öğretmenlerin önlerine çıkan ders konuları öğrencilere basit bilgileri, vücut temizliğini, yemek yemesini, giyinmeyi, insan gibi yaşamanın şartlarını ve usullerini öğretmekti. Hiçbir müfredat programı öğretilecek konuları bu denemeler kadar isabetli ve kesin olarak tayin edemezdi. Nitekim onlar da bunu yaptılar. Çocukların başlarını temizlemekten işe başlayarak, onlara medeni insan gibi yaşamanın şartlarını öğrettiler. Öğrencileri, bir tavuğun civcivleri gibi peşlerine takarak kanatları altına alarak yetiştirmeye, zarar verecek sapıklıktan korumaya başladılar. Köy Enstitülerinde çalışan öğretmenlerin bu devrede öğrenciler için yaptıkları fedakârlıklar birçok ana babalarınkinden üstündür. Öğretmen şefkat ve ihtimamı ile beslenen bu köy çocukları; geldiklerinden beş altı ay sonra enstitünün hür hayat düzenine uyarak müsbet işler görmeye koyuldular, sağlık bakımından geliştiler, gürbüzleştiler. Enstitülerin her tarafı, yağız, mert, iradeli, iş ve vatansever, itaatli, gözüpek, açık yürekli, vefalı, işine güvenen ağırbaşlı, sözünün eri, fedakâr, çalışkan, saygılı, yardımsever, okuma yazmaya hevesli, sağlam karakterli, kanaatkâr, cefâya katlanabilen, memleket işlerini yapmaktan haz duyan, menfiliğe sapmayan, takdir edilince yılışmayan, başkalarına kul köle olmak istemeyen, cumhuriyetin getirdiği değerlere bağlı, vatanın neresinde iş gösterilirse gösterilsin onu severek yapan delikanlılar doldu.[17]

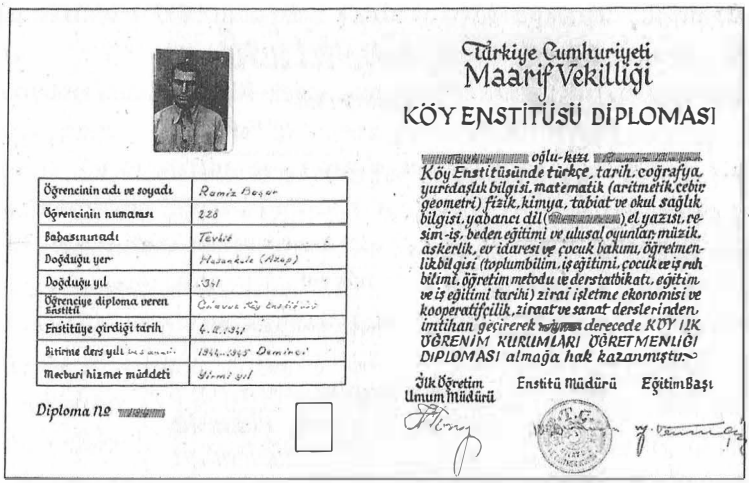
Tonguç'un sözünü ettiği değişim, üretim ve eğitim sürecinde gerçekleşir. Mezunların anlatılarındaki bilgi birikimi, köyü değiştirme arzusu, bıkıp usanmadan çalışma isteği bütün açıklığıyla görülür.

Ayrıca bu gençler sonraki yıllarda, köye yabancı olmayan nitelikli bir eğitim kadrosunu oluştururlar.

Atandığı köyde "yabancılık" çekmeyen Kâzım Arıcı, bütün eğitim sürecinde öğretmenliğe hazırlanmıştır. En son Kars'ın köylerinde kırk beş gün boyunca yaptığı staj ve ardından geçtiği sınavlar onun birikimini artırır. Enstitüyü bitirdiğinde on sekiz yaşındadır. Beş sınıfı birden okuttuğu sınıfında kendisinden bir iki yaş küçük öğrenciler dahi bulunur. Derslerini köylülere açık tutan Arıcı ders anlattığı sırada, köylüler sınıfa gelip onun ders verişini izlerler. Köylü ile okul arasında sınırlar söz konusu değildir. Öğrencileriyle derslerini bitiren Arıcı, akşamları ve cumartesi günleri erkeklere, pazar günü ise kadınlara okuma yazma öğretir. Görüldüğü gibi köy okulunun kapısı mesai saatiyle birlikte kapanmaz. Özellikle kadınlara okuma yazma dışında temizlik eğitimi verir. O yıllarda bitlenmenin "had safhada" olduğunu söyleyen Arıcı, bitlendiğini gördüğü çocuğun velisini çağırarak, çocuğu mahcup etmeden bitin zararlarını ve önleme yollarını anlatır. Öte yandan dersleri zayıf öğrencileri evlerde yetiştirmeye gayret eder. Arıcı'nın deyişiyle "kötü yola giden", "dövüşen" çocukları da devamlı takip eder, doğru yola getirmeye çalışır. Arıcı beş sınıflı bir okulda eğitim vermenin çok güç olduğunu, ancak aldıkları eğitimle bu güçlüğün üstesinden geldiklerini belirtir. Mezuniyetinden sonra kendisine 2,5 dönüm "tatbikat arazisi" verilir. Arıcı bu arazide yetiştirdiği patatesin köylülerinkinden farklı olduğunu, köylülerin bunun nedenini merak ettiklerini belirtmektedir. Böylece köylüye iyi patatesin nasıl yetiştirileceğini öğretme imkânı ortaya çıkar. Köylü de Arıcı'nın yöntemini uygulamaya başlar.[18]

Hasan Özkan, Artvin'in Yusufeli ilçesinin Peterek köyünde on bir yıl öğretmenlik yapar. On bir yıl boyunca köye başka öğretmen atanmaz ve beş sınıflı köy okulunda tek başına çalışmak zorunda kalır. Köye atandığı ilk yıl eski bir kahvehanenin odalarını onarır, badana yapar. Bir odasını sınıf, diğer odasını kendine ev yapar ve eşiyle burada yaşar. Sadece üç yıl devletin yaptırdığı okulda ders yapar.[19]

Ramis Başar, 1945'ten 1954'te askere gidene dek Erzurum'un bir köyünde çalışır. Askerden sonra da Hasankale'nin yakınında başka bir köye tayin edilir. Orada bir yıl çalıştıktan sonra tekrar eski çalıştığı köye döner. Burada ağaçlandırma çalışmalarının yanı sıra içme

Türkiye Cumhuriyeti
Maarif Vekilliği
KÖY ENSTİTÜSÜ DİPLOMASI

Öğrencinin adı ve soyadı	Ramiz Başar
Öğrencinin numarası	228
Babasının adı	Tevfik
Doğduğu yer	Hasanköy (Akçadağ)
Doğduğu yıl	1321
Öğrenciye diploma veren Enstitü	Cumhuriyet Köy Enstitüsü
Enstitüye girdiği tarih	6.X.1941
Bitirme ders yılı	1944-1945 Öğretim yılı
Mecburi hizmet müddeti	20 yıl

Diploma No

oğlu-kızı
Köy Enstitüsünde türkçe, tarih, coğrafya, yurtdaşlık bilgisi, matematik (aritmetik, cebir geometri) fizik, kimya, tabiat ve okul sağlık bilgisi, yabancı dil ( ), el yazısı, resim-iş, beden eğitimi ve ulusal oyunlar, müzik, askerlik, ev idaresi ve çocuk bakımı, öğretmenlik bilgisi (toplumbilim, iş eğitimi, çocuk ve iş ruh bilimi, öğretim metodu ve derstatbikatı, eğitim ve iş eğitimi tarihi) ziraî işletme ekonomisi ve kooperatifçilik, ziraat ve sanat derslerinden imtihan geçirerek derecede KÖY İLK ÖĞRENİM KURUMLARI ÖĞRETMENLİĞİ DİPLOMASI almağa hak kazanmıştır.

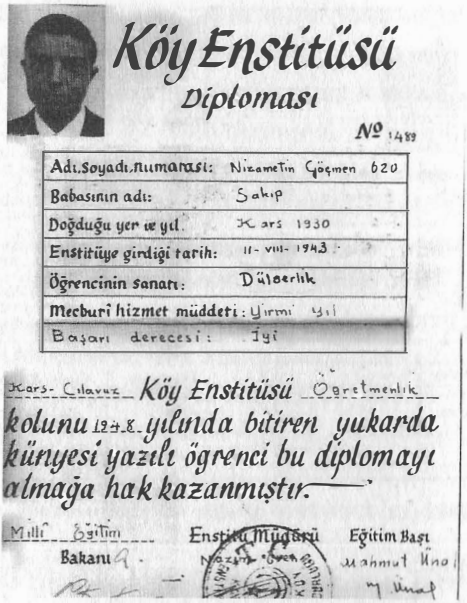
İlk Öğretim Umum Müdürü | Enstitü Müdürü | Eğitim Başı

Ramis Başar'ın diploması. 1944-1945 öğretim yılı mezunu ve mecburi hizmeti 20 yıl.

suyu olmayan köye su getirme konusunda öncülük yapar. Dönemin nafıa müdürüyle görüşür, onu ikna ederek 2 km uzaklıktaki dağdan köye su getirilmesini sağlar. Çalıştığı köye ilk kez radyoyu, karyolayı, ütüyü ve gaz ocağını kendisinin getirdiğini söyleyen Başar, köylülerin kendisinde olan araç gereçleri gördüklerinde merak ettiklerini söylemektedir. O da bu meraktan yararlanarak onlara nasıl kullanıldıklarını anlatır. Örneğin gaz ocağının nasıl yandığını, köylülere bu ocakta çay yaparak gösterir. Sonra da onlara çayı ikram ederek yararlarını anlatır.

Köyde okul ve öğretmen için lojman yapımında da öncülük eden Başar, kaymakamın köye geldiği bir gün yıkılmaya yüz tutan binaları göstererek, "Boş duruyor, ne yapacağız?" diye sorar. Kaymakam, köylülerin cami yapmak için kestikleri keresteleri kullanabileceğini söyler.

Daha önce değindiğimiz gibi köylerde hızarcı, yapıcı, marangoz gibi çoğunlukla ustalık isteyen işleri bilen kimse yoktur. Çalıştığı köyde de hızarcı olmadığı için kendi köyüne gider, oradan hızarcı alır getirir. Keresteleri ihtiyacı doğrultusunda kestirir. Okulun büyük sınıflarında değişiklik yapar, bir bölümünü lojman haline getirir. Kaymakamın köye bir başka gelişinde eğitim yaptığı okulun da eskidiğini söyler, izin verirse yıkıp yenisini yapabileceğini anlatır. İzni alır almaz binayı yıktırır, eski taşları temizler. Köylülerin de des-

Köy Enstitüsü
Diploması

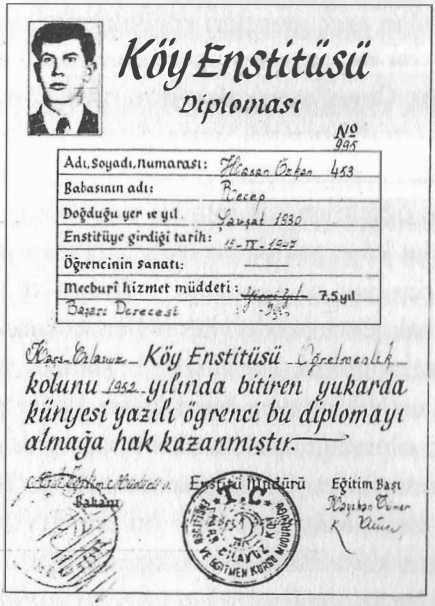
No 1489

Adı, Soyadı, Numarası:	Nizamettin Göçmen 620
Babasının adı:	Sakıp
Doğduğu yer ve yıl	Kars 1930
Enstitüye girdiği tarih:	11- VIII- 1943
Öğrencinin sanatı:	Dülgerlik
Mecburi hizmet müddeti:	Yirmi yıl
Başarı derecesi:	İyi

Kars- Cılavuz Köy Enstitüsü Öğretmenlik kolunu 1948 yılında bitiren yukarda künyesi yazılı öğrenci bu diplomayı almağa hak kazanmıştır.

Milli Eğitim Bakanı — Enstitü Müdürü — Eğitim Başı Mahmut Uno

Nizamettin Göçmen'in diploması. 1948 yılı mezunu ve mecburi hizmeti 20 yıl.

Köy Enstitüsü
Diploması

No 945

Adı, Soyadı, Numarası:	Hasan Özkan 453
Babasının adı:	Recep
Doğduğu yer ve yıl	Yanşat 1930
Enstitüye girdiği tarih:	15-II-1945
Öğrencinin sanatı:	———
Mecburi hizmet müddeti:	7.5 yıl
Başarı Derecesi	

Kars- Cılavuz Köy Enstitüsü Öğretmenlik kolunu 1952 yılında bitiren yukarda künyesi yazılı öğrenci bu diplomayı almağa hak kazanmıştır.

Bakanı — Enstitü Müdürü — Eğitim Başı

Hasan Özkan'ın diploması. 1952 yılı mezunu ve mecburi hizmeti 7,5 yıl.

teğini alarak, o eski taşlardan yeni bir okul inşa eder. Görüşmemiz sırasında Başar, o okulun hâlâ ayakta durduğunu belirtmiştir. Başar bu köyden yıllar sonra kızının eğitimi için ayrılmak zorunda kalır.[20]

Süleyman Atilla 1947'de mezun olur. Mezun olduğu zaman ağabeyi ona Kars'tan bir çift yazlık keten ayakkabı alır. Köyde paketi açtığında bir de bakar ki ikisi de sağ ayak! Ayakkabıyı geriye gönderme imkânı olmaz, öyle giymek zorunda kalır. Atilla'nın görüşmemiz sırasında gülerek anlattığı bu durum dahi o günün ulaşım koşullarının güçlüğünü işaret etmektedir. İlk atandığı okul Kötek köyünde, Rus işgali sırasında yapılan, kendisinin de öğrencisi olduğu okuldur. O okuldaki duvar saati bile onun öğrencilik günlerinden kalmıştır. Bozuk olan bu saatten yararlanamazlar, doğanın döngüsüne göre çalışma saatini ayarlar. Atilla, günümüzde olduğu gibi haftalık kırk saatlik çalışma, kırk dakikalık ders saati gibi kavramlara çok yabancı olduklarını söyler; gündoğumunda görevine başlar, günbatımında okuldaki görevini bitirir. Sonra da köylüye okuma yazma öğretme ve onlarla zaman geçirme mesaisi başlar. O günleri mutlulukla anlatan Atilla, enstitüde marangozluğu öğrenir, mezun olunca arıcılık belgesi alır. Marangozluk bilgisini kovan yapımına uygular, kovanlar yapar. Buğdayların satış değerini korumak ve köylülerle dayanışma için kooperatif kurucusu olur. Bununla da yetinmez; Ankara'da askerlik yaptığı sırada da muhasebe kursuna giderek, kurduğu kooperatifin defterlerini tutarken muhasebe bilgisinden de fazlasıyla yararlanır.[21]

1948 yılının Haziran ayında enstitüden mezun olan Rıfat Yıldırım'ın ataması Kasım ayında Kıraç adlı bir köye yapılır. 1947'ye dek mezun olanların atamaları hemen yapılırken, enstitülere karşı eğilim güçlendikçe atamalar da geç yapılmaya başlanır. Yıldırım, kışın iki ay yolu kapalı olan ve ücra bir yerdeki bu köye gitmek için yola çıkar. Ancak on gün Arpaçay Koçköy'de mahsur kalır. Gezici Başöğretmen Memduh Bey bunu duyunca köye gelir ve Yıldırım'ı yanına alarak Kıraç köyüne götürür. "Hiç okul görmeyen, hiç öğretmen görmeyen", okuma yazması olan bir kişinin dahi bulunmadığı bir köydür. O ise 22 yaşında bir öğretmendir. Yıldırım önce bu köyde ne yapacağını düşünür, sonra planını yapar. Ahırdan bozma bir oda

ayarlar, uzun tahtaları sıra olarak kullanmayı düşünür. Altına koyacak taş dahi bulamazlar, çünkü her yer metrelerce kar altındadır. O da tahtanın altına tezek kalıpları koyar. Yazı tahtası yerine kullanacağı bir tahta da yoktur. O da muhtardan bir sac ister, sacı boyayarak yazı tahtasına dönüştürür. Görüşmemiz sırasında kahkaha atarak "Sacı neyle boyadım biliyor musunuz? Yumurtayla sobanın kurumunu karıştırdım, yazı tahtası yaptım" diyen Yıldırım, bu bilgiyi ilkokulda öğrenciliği sırasında evinde kaldığı eğitmenden öğrendiğini söyler. Yıldırım gibi enstitü mezunları için öğrenilen her şeyin yaşamı kolaylaştırıcı bir işlevi bulunur. Ertesi kış gelmeden muhtarla anlaşır, ahırdan bozma bu mekânı daha yaşanır hale getirmeye karar verir. Kum ve çimento aldırır, sınıfı ve kalacağı öğretmen odasını yağmurlu havaya rağmen sıva yaptırır. Bir yandan öğrencilere ders yaptırıp, bir yandan da sıvaya yardım eder.

Bu sırada kardeşi de yanındadır, onun eğitimiyle de Yıldırım ilgilenir. Bu odada birlikte pişirir, yer, birlikte çalışırlar. Yıldırım'ın kardeşi sonraki yıllarda öğretmen olur. İki yıl boyunca, ortalama 40-50 öğrenciyi bu tek odalı sınıfta yetiştirdiğini söyleyen Yıldırım'ı teftiş için, derslere başladıktan yaklaşık kırk gün sonra müfettiş gelir. Altı ile on altı yaş grubu arasındaki çocukların bulunduğu sınıfta bu genç öğretmen mucize yaratır. Okumayı yazmayı öğretmekle yetinmez, dört işlemi de öğrencilerine öğretir. Müfettiş, öğretmenin göreve başlama süresini dikkate alarak öğrencilere sorular sorar. Öğrenciler bu sorular karşında gülüşmeye başlarlar: "Dedim hocam, bu soruları küçümsüyolar, çok sor, çarpma da biliyor bunlar..." Yıldırım, o köyde bütün zamanını bu çocuklara vererek, bir ay içerisinde onları başarıyla yetiştirir. Öte yandan köylüler tarafından da benimsenir. Köydeki birkaç tanıdığının, akrabasının ve köyün muhtarının desteğini alarak köye yararlı işler yapar. Köylerde kız çocuklarının okula gönderilmesi konusunda genellikle sıkıntılar yaşanırken, o bu sıkıntıyı yaşamaz. Çok sayıda kız çocuğu öğrencisidir. Sadece bir kız çocuğu dedesi tarafından okula gönderilmez. Yıldırım çocuğun dedesiyle konuşmaya gider, dede Yıldırım'a "Çocukları okula götürmek için neden peşlerine düşüyorsun, biliyorum. Her çocuk karşılığında maaşın artıyor" der. Kahkaha atarak bu olayı anlatan Yıldırım, ne yapar eder bu çocuğun da okula devamını sağlar.

Bu köyde üç yıl çalışan Yıldırım, yine müfettişin denetiminden geçer. Başarılı bulunur, ancak bu başarı çalıştığı köyün aleyhine olur! Maaşını almak için Arpaçay'a gittiği bir gün Koçköy'e atandığını öğrenir. Bu köyde öğrenci devamında sorunlar yaşanmaktadır ve Rıfat Öğretmen'den sorunları çözmesi beklenir. Bu köye gitmeye şu sözlerle itiraz eder: "Müfettiş Bey, ben o çocukları üçe getirdim, hiç olmazsa beşten mezun edeyim. O mahrumiyet bölgesinde ben bunları yetiştirmek için çaba gösteriyorum... 'Yok oraya gideceksin' dedi. Gittim tabii..."

Cılavuz mezunlarının çalıştığı coğrafyadaki iklim koşullarında sık sık tipi olur. Bir yerden diğerine gitmek için günlerce havanın açması beklenir. Yıldırım, çalıştığı köye gidebilmek için dört beş gün bir tanıdığın evinde bekler, sonra hava açılınca yola çıkar. Ancak yolda hiç kimse yoktur. Yürümeye devam ederken köyden tanıdığı Paşa adlı bir çocukla karşılaşır. Bu sırada tipi yeniden başlar. Tipinin yoğunluğu artınca Yıldırım çocuğa "Geriye dönelim" der. Ancak Paşa dönmek istemez. Yıldırım da çocuğu ikna edemeyince, yalnız bırakmaya kıyamaz. Kar göğüs hizasına kadar gelir ve göz gözü görmez bir ortamda yürümeye çalışırlar. Bu arada tipiden yollarını kaybederler. Kar çok olduğu için kurt dahi ortalıkta yoktur! Ne ses, ne de ışık vardır çevrelerinde. Bir yandan da Paşa'ya donmaması için hareket etmesini söyler. Yıldırım çaresizlikten, belki sesi duyan olur da gelir, kendilerini kurtarırlar diye emanet olarak arkadaşından aldığı yanındaki tabancayı ateşler. Ancak herhangi bir kurtuluş işareti göremezler. Bu defa "İmdat" diye bağırmaya başlarlar. Bu sırada bakkalda oturanlar dışarı çıkar ve onlara "Bu tarafa gelin" diye seslenirler. Sese rağmen ne tarafa döneceklerini bilemezler. Meğer Yıldırım ve küçük yol arkadaşı dağa doğru gitmekteymişler. Köylüler lüks lambasını yakarak, sürüne sürüne onlara ulaşır. Oradan kurtarıp atlara bindirerek ikisini de köyün okuluna götürürler. Bütün köylü okula toplanır. '"Hoca sen ne yapıyorsun? Sana kaç defa dedik bu yol tehlikelidir.' 'Bu çocuğun peşine düştüm' dedim, 'Ben olmasam bu çocuk ölmüştü.' Dönebilirdim ama çocuk 'Gidiyorum' diyor, bırakamadım..."[22] Yıldırım, şayet köylüler onların yardımına yetişemeselerdi, donmuş bir halde ancak mayıs ayında kendilerine ulaşılabileceğini söylemektedir.

Cılavuz mezunları, öğrencilik günlerini mutlu, heyecanlı ve umutlu duygularla anlatırken, öğretmenlik günlerini de aynı duygularla anlatmaktadır. Ahırdan bozma sınıflarda, her türlü araç gereçten yoksun eğitim vermek, tipiden yolunu kaybedip donmak üzereyken bulunmak bile onların duygu dünyasında herhangi bir yıkım ve umutsuzluk yaratmamış. Her durumda bir çözüm üretebileceklerinin bilgisine ve bilincine sahipler. Öğretmenlik hayatının çok iyi geçtiğini söyleyenlerden biri de Cimşit Demirci'dir. Görevlerini başarıyla yaptıklarını, teneffüslerini dahi sınıfta, hayatlarını sınıfta geçirdiklerini söyler. Çocuklarını okula göndermeyen veliler olduğu için evlere gider, "Çocuklarımızı evlerden toplardık" der. Demirci gibi öğretmenler için köydeki öğrenciler "çocukları"dır! Zaman zaman köylerde egemen olan güçlerle karşı karşıya gelir, köylünün yanında yer alır. Köylünün "hakkını, hukukunu" arar. Öğretmenlik yaşamı boyunca hiçbir idareciye boyun eğmediğini söyleyen Demirci, "Bizi hür yetiştirdiler" demektedir. Demirci, 1949'da köye ataması yapıldıktan sonra da enstitüdeki arkadaşlarıyla ve öğretmenleriyle ilişkilerini kesmez. Köylerde öğretmen arkadaşlarıyla toplantılar, eğitime ilişkin konuşmalar yapar, örnek dersler verirler. Öğrenciyi daha iyi nasıl yetiştirebileceklerini, köylüyle nasıl daha iyi ilişki kurabileceklerini tartışırlar. Ayrıca enstitüde öğrendiği cümle metoduyla okuma yazma yöntemini öğrencilerine öğretir: "Madem bu bize öğretildi, bunu yapacağım" der. Oysa Demirci mezun olduktan sonra okullarda harf metodu kullanılmaktadır. Çok da başarılı olur. Bir gün sınıfta okuma fişlerini sıranın üstüne yayar; henüz ders başlamamıştır, hazırlık yapmaktadır. Bu sırada müfettiş okulu teftişe gelir. Müfettiş şaşkınlıkla ne yaptığını sorar ona. Harf yöntemiyle okuma yazma söz konusudur o sıralarda, Demirci müfredat dışı iş yapmaktadır. Müfettiş, "Ben böyle bir çalışma yapan öğretmenin sınıfına girmem" diyerek çıkar. Müfettiş dahi, sıra dışı iş yapan bu öğretmenin dersine gösterdiği özeni görür. Daha sonra gittiği Ardahan'ın Göle ilçesindeki öğretmenlere, Demirci'nin öğretmenliğinden övgüyle söz eder. Köy enstitüsü öğretmenlerinin eğitime çok bağlı olduğunu söyleyen Demirci, "Planımızı günü gününe yapardık, günü gününe de uygulardık..."[23] demektedir.

Şemsettin Şirinoğlu 1949 yılının Haziran ayında, mezun olduktan hemen sonra Trabzon'un Akçaabat ilçesinin bir köyüne atanır. Artvinliler de diğer mezunlar gibi, genellikle kendi köylerinde ihtiyaç yoksa Karadeniz Bölgesi'nde köylerine de çok uzak olmayan yerlere atanırlar. Okul beş sınıflıdır ve 92 öğrencisi bulunur. Ancak okul binası inşaat halindedir. Köyün camisinin medrese dedikleri kısmını derslik olarak kullanırlar. O dönemlerde, sonu sıfır olan yıllarda ülke çapında tarım sayımı yapılır. 1950 yılında okula, tarım sayımı yapılacağı ve kendisinin görevli olduğuna ilişkin yazı gelir. Okulu tatil etmek zorunda kalır. Sayım için üç gün Akçaabat'ta kendilerine kurs verilir. Sonra gerekli malzemeleri ve görevli oldukları köylerin listesi verilir. Ona verilen beş köy arasında Ağanoğlu'nun Koryanar adlı köyü de bulunur. Şirinoğlu, köylerdeki tarım ve hayvancılıkla ilgili her türlü bilgiyi içeren listeye göre sayımını yapar. İşini üç günde bitirir, evrakları teslim etmek için ilgililere götürür, daha on beş gün süre olduğu gerekçesiyle evrakları teslim edemez. Öğretmenlik yaptığı köye döner, bekçiye haber verir, derslerin başlayacağını öğrencilere duyursun diye. Oysa okul resmi olarak kapalıdır! 92 öğrencinin olduğu bir okulda, tatil edilen zaman diliminde okulu açmak risklidir! Ama o bir haftalık ders kaybı olmasın ister:

> Onun da bilincindeyim, okulda bir kaza olsa, bir öğrenci ötekini öldürse, efendim ben sorumluyum. Resmen yasadışı bir iş yapıyorum efendim... İnönü'nün bir sözü var, "Namuslular namussuzlar kadar cesur olmadıkça, bu ülke kalkınamaz" diye... O cesaretin nedeni, vicdanımdan ve hocalardan aldığım feyzdir. Yani okuldan aldığım şeyle... Bugün şahsen şu anda da böyle düşünüyorum...[24]

Şirinoğlu'nun belirttiği gibi, enstitüde öğrencilere namuslu olmayı, köyü ve köylüyü sevmeyi öğretirler. Öte yandan yaptıkları işi sevmeleri, başarılı bir biçimde yapmaları gerektiğinin bilinciyle çalışırlar. Bu birikim, yukarıdaki anlatıda görüldüğü gibi 18-20 yaşlarındaki bu gençleri son derece cesur da yapar. Ayrıca onların vicdanlı insanlar oldukları da görülüyor. Hüseyin Yılmaz, kendisi de köylü çocuğu olduğu halde, bazı köylerde halkın yaşantısını gördüğünde dayanamayıp ağladığını belirtir. 7-8 metrekarelik bir alanda üç inek bir tarafa bağlanmış, diğer tarafta köylü ve çocukları yaşar. Halkın

yaşantısı karşısında isyan eder! Öğretmenlik günlerini, "İnsan nasıl harbe hazırlanır, harbe gider, nasıl yorulur, o şekilde öğretmenlik yaptık" diye anlatır. Hüseyin Öğretmen 1950-1951 öğretim yılında enstitüden mezun olur. Palandöken Dağı'nı aştıktan sonra ulaşılan, 50-55 hanelik bir köye atanır. Köydeki okul inşaat halindedir. Kaldığı odanın altı toprak, üstü kamışla örtülüdür. Yatağını yorganını yanında götürdüğü halde sabaha kadar pireden uyuyamaz. Kalkar, yedi numara petrol lambasını yakar ve sandalyenin üstünde oturur. Ayrıca köyde askerliğini yapmış birkaç kişi dışında kimse Türkçe de bilmez. Yılmaz 20-21 yaşlarındadır, birkaç gün sonra birden umutsuzluğa kapılır. Köyüne dönmeyi aklından geçirir. İki şey onu köyüne gitmekten alıkoyar; babasından korkusu ve arkadaşlarının onu ayıplayacağı gerçeği: "Bir yerde gurur, bir yerde babamın korkusu, gidersem babam beni eve almaz. Bir de arkadaşlar diyecek ki, 'Sen korktun, öğretmenlik yapamadın.' Babam, 'Nasıl öğretmen oldun da çalışmıyorsun!' kabul etmez. Allah korkusu, saygısı var..." Hüseyin Yılmaz, söz konusu iç çatışmaları ve korkuları bir kenara bırakır, köydeki okulun inşaatını bitirmek üzere ustayla anlaşır. Tek odalı tahtadan bir baraka yaptırır, evlerde kalmaz, inşaat bitene kadar orada kalır. 25 Kasım günü bir sınıfa ve bir de odaya sahip olduğu okula yerleşir. Ancak köyde öğretmenin kalacağı düzgün bir odanın ve okulun olmaması, ders yapılmasına engel değildir onun için. Birkaç ay bir ahır köşesinde ders verir. Tahtalardan sıra yapar, yazı tahtası da yoktur. Daha önce Rıfat Yıldırım'ın anlattığı yöntemi, o da burada uygular. Yumurta ve isi karıştırır, tahtanın yüzeyine sürer ve yazı tahtası haline getirir. Saskara'da öğrenci olduğu sırada onun öğretmeni de aynı yöntemi uygulamıştır. O da öğrencilerinin gözü önünde bu işlemi yapar! Hüseyin Yılmaz bu okula 39 öğrenci kaydeder. Bu çocuklara Türkçe öğretebilmek için Kürtçe öğrenir. Bütün olumsuz koşullara rağmen çocuklar ocak ayında cümleleri çözümlemeye başlar. Bu sınıf onun başarılı olduğu sınıfıdır. Oysa subay, memur, doktor çocuklarının okuduğu Ardahan'daki 23 Şubat İlkokulu'nda da yıllar sonra öğretmenlik yapar. Nisan ayında bile okumakta güçlük çeken öğrencileri olur. O köyde halkın okulu çok sevdiğini söyleyen Yılmaz'a büyük saygı ve sevgi gösterirler. Beş yıl öğretmenlik yaptığı bu köyün insanları için Yılmaz şöyle der: "Bi-

zim insanlarımız mert insanlar... Bir de kendisini sevdin mi, emek de verdin mi, canı kadar sever seni..."

Haydari adlı köye ataması yapıldığında kalması için çok ısrar ederler, ancak buradan ayrılmak zorunda kalır. Haydari köyünde de üç yıl görev yapan Yılmaz, bu köyde esas olarak kadınların eğitimine önem verdiğini söylemektedir. Köyde önceki yıl kız çocuklarını okula göndermek istemeyen sekiz aile, müdür tarafından mahkemeye verilir, birer hafta hapis cezası alırlar. Bu olaydan sonra köylüler kızlarını okula göndermeye başlar. Yılmaz bu yöntemin köylü üzerinde olumlu bir etki yarattığını belirtir. Ancak köyde üç enstitü mezunu öğretmen vardır ve onlara olan güven de bu süreçte etkili olur. Yılmaz, yılda ortalama 30-40 kadına okuma yazma öğretir. Sınıfa gelen her yaştan kadın çarşaflarını açarak oturur: "Yani güveniyordu halk, çok dürüst hareket ediyorduk, hiç kimse orda yanlış bir şey yapmıyordu, yapamıyordu..." Yılmaz'ın emekli olmaya karar verdiği gün, müfettiş olan bir öğrencisinin sınıfını denetlediği gündür: "Defterim burada, kayıtlarım burada, planlarım burada, öğrencilerim de burada. Durdu, 'İsterseniz çıkın' dedi. Dedim, 'Yok dinleyeceğim, bakacağım.' Ondan sonra dedim ki 'Ben daha emekli oldum.' [Emekli olma zamanım geldi.]"[25]

Ali Yıldız 25 Ekim 1949'da göreve başladığında, artık Artvin'deki köyünde ve ilçelerinde öğretmen açığı kalmamıştır. Onlara Trabzon, Giresun ve Ordu'dan oluşan üç seçenek sunulur.

Giresun'un Bulancak ilçesinin Talipli köyüne atanır. Artvin'den yürüyerek bu köye gittiği için sadece giysilerini yanında götürebilir. Deniz kenarında inşa edilmekte olan okul ve çevresi piknik alanı gibidir. Boş olan derslere girer, aynı zamanda stajyer olduğu için de zaman zaman ders dinler. Bu sırada otelde kalır, lokantada yemek yer. Diğer öğretmen arkadaşlarıyla kıyaslandığında çok daha iyi koşullarda görev yapar. Okulun inşaatı şubat ayında biter, örnek bir köy okulu haline getirirler:

> Yalnız öyle köy ki, mesela çocuklar gidiyor harman var, düzlük biraz, yüksek yer. Ege vapuru gelince bağırıyorlar, Bahtiyar Kaptan'ı tanıyorlar, çocuklar bayrak salladılar mı, o da canavar düdüğünü öttürürdü. Yani biliyordu, talebelere bir selam veriyordu. Öyle güzel bir teşkilatla orda çalıştık...[26]

SAMSUN VİLÂYETİ
Teknik Ziraat Müdürlüğü
Sayı: 31

Tavukçuluk Belgesi

Adı ve Soyadı : Nizamettin Göçmen
Baba adı : Sakıp
Doğum Tarihi : 930
Doğum Yeri : Kars
İşi :

12/Mayıs/1958

Ziraat Vekâletince 17 / Mayıs / 195 8 tarihleri arasında Samsun'da açılan Tavukçuluk kursuna iştirak eden Sakıp Oğlu Nizamettin Göçmen na işbu TAVUKÇULUK BELGESİ verilmiştir. 20 / 5 / 195 8

KURS ÖĞRETMENİ O.C.Ufford

KURS ÖĞRETMENİ Vasfi Halman

Tasdik Olunur
20 / 5 / 195 8
Teknik Ziraat Müdürü
Naci Tuğcuoğlu

DAMGA PULU 50 50

DAMGA PULU 25 25

DAMGA PULU

Cılavuz mezunları, öğretmenlik görevlerini yaparken usta oldukları alanlarda da kendilerini geliştirmekten geri durmadılar. Ziraat müdürlüğü kurslarına katılarak "tavukçuluk" belgesi alan Nizamettin Göçmen.

ARICILIK KURSU BELGESİ

Adı Soyadı Cimşit Demirci
Baba Adı Mevlut
Doğum Yeri Ardahan
Doğum Tarihi 1930

Yukarıda kimliği yazılı ve fotoğrafı bulunan Cimşit Demirci Arıcılık kursuna devam ederek yapılan sınavda başarı gösterdiğinden bu belgeyi almağa hak kazanmıştır.

Tek. Zr. Müf. V. İlç. Zr. Bşk. Kurs Öğ. Kurs Öğ.

Cimşit Demirci'nin arıcılık kursu belgesi. Demirci'nin çalıştığı Ardahan köylerinde nitelikli bal üretimi yapılır. O da ustalığına bir "usta"lık daha ekler.

Abit Akan'ın da ilk görev yeri, Göle ile Kars arasında bir Kürt köyüdür. Köyde öğrenci sayısı azdır, kız öğrenciyi okula gönderme alışkanlığı yoktur. Kısa bir süre sonra askere alınır, askerliği bitince de yine bir Kürt köyüne öğretmen olur. Köyde okul da ev de yoktur. Koyunları kapattıkları, kom adı verilen yerin çatısı bulunmaz, saldan örtü örterler. Penceresiz, kapıdan gelen ışıkla aydınlanan bir yerdir. Akan, tahtalardan sıra yapar, yirmi öğrenciyi kaydeder. Ancak bu çocuklar da Türkçe bilmez. Okuldan edindiği bilgi ve becerileri kullanması gerektiğini düşünerek, el kol hareketleriyle üç ay boyunca dil dersi verir. Okulda Kürtçe konuşmalarını istemez ki öğrenciler Türkçeyi öğrensinler. Üç ay sonra normal eğitime geçebilir. Nisan ayında da çocukları 2. sınıf seviyesine getirir. Müfettiş gelir, sınıfın seviyesini görür ve "Hocam, senin elini ayağını öpmek lazım!" der. Aradan yıllar geçer, onu çok duygulandıran bir olay olur. Bir akşam Abit Öğretmen'in telefonu çalar; arayan, Mazıcık adındaki bu köyden öğrencisi Bahri'dir, bilinmeyen numaralardan öğretmenine ulaşmıştır: "Beni çok duygulandırdı. O köyün çocuğu Hoca Hanım... Okuttuğum 18 çocuğun, 17'si Ortadoğu'yu bitirdi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi'ni bitirdi... Tabii ki onlar bitirdi!"[27]

O yıllarda öğretmenlerin en önemli görevleri arasında kız çocuklarının okula devamını sağlamak gelir. Cılavuz'dan sonra Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü mezunu olan İsa Öztürk, 1957 yılına dek gezici başöğretmen olarak görev yapar. Gezici başöğretmenlerin de görevi, kız çocuklarının okula devamını sağlamak ve 16 yaşından küçük herkesin eğitim hakkından yararlanmasının yolunu açmaktır. Bu durum zaten yasayla da güvence altına alınmıştır. Öztürk bu amaçla okulları denetler. Ancak eğitmenli okullarda da eğitmenin veremeyeceği dersleri vermekle yükümlüdür. Müzik dersleri, tarih dersleri onların sorumluluğu altındadır. Öztürk, gittikleri köylerde eğitmenin yerine üç dört saat ders verdiklerini söyler. Eğitmenin veremeyeceği konuları çocuklara öğretirler. Altı yıl Burhaniye'nin, sonra da Balıkesir'in köylerinde dolaşır. 1953 yılında Ankara'da bir kursa katılır; Milli Eğitim Bakanlığı'nda "öğretici filmler bölümü" kurulur. 1953'ten sonra gezici başöğretmen olarak ders vermez, bunun yerine Balıkesir-Çanakkale Bölgesi Öğretici Filmler Bölge Başkanlığı

yapar. İki adet sinema makinesiyle Balıkesir'in bütün ilçelerindeki okulları dolaşır, filmler gösterir; bunlar öğretici filmlerdir. Bütün öğretmen okullarına sinema makinesi verilir. İsa Öztürk, 1958 yılında eğitimini ilerletmeyi planlar ve hukuk fakültesine girer.[28]

Halise Sarıkaya Apaydın, artık Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu, enstitü mezunlarının atamasının geciktirildiği, Yüksek Köy Enstitüsü mezunu erkeklerin er olarak askere alındığı bir dönemde mezun olur. Apaydın da gezici başöğretmen veya ortaöğretimde branş öğretmeni olarak görevlendirilmesi gerekirken görevlendirilmez. Milli eğitim müdürlüğünde evrak memuru olarak görevlendirilir. Dönemin Yozgat Valisi İhsan Sabri Çağlayangil bir gün yanına çağırır, güzel sanatlar bölümünü bitirdiği için kız enstitüsünde ücretli müzik öğretmeni olmasını ister. Apaydın bu öneriyi reddeder. Kendisini ancak kadrolu olarak gönderirlerse gideceğini, aylardır müzikle ilgili çalışma yapmadığını ve evrak memuru olarak çalıştırıldığını söyler. Apaydın, karşısındakinin kim olduğunun önemli olmadığını, doğrudan düşüncelerini söyleyecek şekilde yetiştirilmiştir. Bu yüzden de valiye düşüncelerini olduğu gibi söyler. Vali şaşırır, "Madem yüksekokul mezunusun, Ankara'dan tayinini yaptır, gel" diyerek on beş gün izin verir. Apaydın Ankara'ya, Tonguç'un yerine ilköğretim genel müdürü olan Yunus Kâzım Köni'ye gitmek zorunda kalır. Köni, Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nde psikoloji hocasıdır. Köni'yi hocası olarak sever, ancak Tonguç'un makamına geldiği için kızgındır! Üstelik de Köni'nin enstitülü arkadaşlarına kötü davrandığını duymuştur. Köni de onu derslerinde de tiyatroda da başarılı bir öğrenci olarak görür. Mezun olduğu zaman müzik şefi ve tiyatro hocası, Köni aracılığıyla Apaydın'a bir mektup gönderir ve konservatuara "tatbikat sahnesi"ne almayı teklif eder. Ailesi "Tiyatrocu mu olacaksın?" diyerek izin vermez. Apaydın, Köni'yle arasındaki bu iletişime güvenerek bakanlığa gider. Bakanlığa gittiğinde Köni'yi bekleyen pek çok arkadaşını görür, kimseyi içeri almazlar. Apaydın, kapıda duran görevliye üzerinde "Halise Sarıkaya" yazan notu verir. Köni onu hemen çağırır. "Hemen telefonlar etti, çünkü beni tanıyor, beğeniyor ve takdir ediyordu. Neyse aldık kadromu, gittim ortaöğretime... Beni Bafra Ortaokulu'na veriyorlar. Hiçbir

Öğretmen Halise Sarıkaya Apaydın, öğrencilerinden oluşturduğu müzik grubuyla. (Arşiv: H. S. Apaydın)

Halise Sarıkaya Apaydın köylüleriyle birlikte. (Arşiv: H. S. Apaydın)

arkadaşın ortaokula tayini çıkmıyor, benim yapıyorlar, Yozgat'a değil ama Bafra'ya yapıyorlar. Bu da bir başarı tabi ve ben örnek olmuş olacağım diğer arkadaşlara, tayinleri çıkacak..." Arkadaşlarına örnek olacağını ve onların da ortaöğretime atanacağını düşünerek sevinir. Ulus'ta yürürken Tonguç'la karşılaşır. Tonguç evraklarını inceler, dönemin çok kötü olduğunu, onu tayin etseler bile bir müfettiş göndererek meslekten uzaklaştırabileceklerini söyler.

> "Beni dinlersen git, ilkokul öğretmenliği en şerefli öğretmenliktir. Gezici başöğretmenliği de bırak, bir git ilkokul öğretmeni ol ve birinci sınıftan al beşinci sınıftan bitir. O en şerefli meslek" dedi. Ben geri gittim Yunus Kâzım Köni'ye tekrar ve benim tayinimi yapıyorlar, ama ben vazgeçtim. Benim kadromu ortaöğretimden ilköğretime verir misiniz? Tayinimi tekrar yaptırdım, Yozgat'ın bir köyüne...[29]

Perihan Akçam, Cılavuz'dan on sekiz yaşında mezun olur. Atamasının yapılması için Ardahan ilköğretim müdürüyle görüşür. Ardahan'ın Hanak ilçesine yakın bir köyde, Dikan'da öğretmen ihtiyacı olduğunu öğrenir ve atamayla ilgili tercihini bildirir. Annesinin tercihi de bu yöndedir. Hanaklı oldukları için annesi atamasının buraya yapılmasını istemez. Çünkü "dayıları" orada yaşamaktadır. Akçam'ın öğretmen olması, hem onun hem de annesinin yeni bir yaşama attıkları ilk adımdır. Yaşamlarını akrabalarından uzak kurmak isterler! Böylece Akçam'ın Dikan'daki öğretmenliği başlar. Bu okulda bir de eğitmen bulunur. Bölgenin en iyi eğitmeni olarak bilinen Elfaz Bey ilk üç sınıfı, Perihan Öğretmen beşinci sınıfı okutur. Bu okulda dördüncü sınıf bulunmaz! Akçam'ın bu sınıftaki bazı öğrencileri kendisinden büyüktür. Ama hepsi öğretmene karşı çok saygılıdır. Bu öğrenciler, beşinci sınıfta oldukları halde okuma yazma bilmezler. Elfaz Bey askere gittiği için eğitim kesintiye uğramıştır. O yıl öğrencileri mezun edemez; ancak okuma yazma, matematik ve temel bilgileri verebilir. Öğrencilerine köy enstitüsünü anlatır. Onlarla birlikte piyes hazırlar, sahneye koyar ve izleyici olarak köylüleri de davet eder. Akçam bu bölgenin çocuğu olduğu için köylülerle ilişkilerinde hiçbir sıkıntı yaşamaz. Örneğin onu düğünlerine çağırırlar, biraz gecikse öğretmeni götürmek için kapısına

dek davul zurnayla gelirler, onu götürmeden gitmezler. Köylüler bu genç öğretmene ve annesine her bakımdan özen gösterirler. Özellikle Halit Dayı dediği köylü ve ailesi onlara her zaman destek olur, ramazanda oruç tutan annesine yemek getirir, onlara her konuda yardım ederler. Eğitmen Elfaz Bey ise ona ağabey olur. Çok sayıda erkek kardeşi bulunan Elfaz Bey'in 20-25 yaşında bile kardeşi vardır. Onu evlerindeki kız kardeş gibi görürler: "Bana öyle kol kanat gerdiler. Bekârım, 18 yaşımdayım. Delikanlı kardeşleri var, biri dönüp bakmadı bile bana..." Görüldüğü gibi Perihan Öğretmen, genç bir kadın olarak bu köyde hiçbir sıkıntı yaşamadığını belirtmektedir. Yaşadığı köy onun için güvenlidir de... Oturdukları lojmanın bir odasının penceresinde cam bulunur. Öğrencileriyle kartopu oynadığı sırada attığı kartopu bu pencereye gelir ve cam kırılır. O yıllarda Ardahan'a ulaşım ancak kızakla gerçekleşir. Kızakla kış günü Ardahan'a gidip cam getirmek imkânsızdır. Onlar da çözümü, pencereyi yastıkla kapatmakta bulurlar. Bu arada Ispartalı bir müfettiş okulu denetlemeye gelir, penceredeki yastığı görünce şaşar kalır: "Nasıl yatarsınız, hocam genç kızsınız?" der. Akçam da bu sözlere şaşar. Çünkü bu köyde kendini güvende hisseder, aklına hiçbir zaman kötü bir şey gelmez. Annesi de tek dertlerinin evin soğuması olduğunu söyler.

Perihan Öğretmen, Dikan adlı bu köyde iki yıl çalışır. Daha sonra Dursun Akçam'la evlenir ve onun köyüne atamasını yaptırır. Akçam, yirmi yaşına dek kaldığı bu köyde öğrencileriyle kartopu oynayacak kadar özgür, düğünlere götürülmek üzere kapısına gelinecek kadar saygınlık yaratan bir öğretmen olur. Dursun Akçam'ın köyünde de modern yaşamı benimsemiş bir kadın olarak yaşar. Akçam'ın köyünde kısa kollu elbise giyer. Köylüler elbisesinin kollarının kısa oluşunu, yeterince elbiselik kumaş almamasına bağlar ve şöyle derler: "Dursun Efendi biraz daha çok alaydı da, böyle uzun olaydı." "Dursun'un köyünde gelindim güya... Çorapsız gezdim, kolu kısa gezdim, pantolon giydim ama bana hiçbir laf etmediler. İnanmazsın, ne önüme ne arkama... O kadar da sevildiğimi biliyorum. Beş yıl o köyde kaldım, iki yıl öbür köyde kaldım, hiç kimseyle bir problemim olmadı"[30]

Dursun Akçam ise 1950 yılında Cılavuz Köy Enstitüsü'nden mezun olur:

> Kağızman'ın Oluklu Köyü'nde, kendi köyü Ölçek'te öğretmenlik yaptıktan sonra 1956 yılında Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'nü kazanarak burada eğitimini sürdürmüştür. Gazi Eğitim çıkışından sonra Ardahan Ortaokulu'nda Türkçe öğretmenliği yapmış, arkasından yedeksubay olarak askerliğini tamamlar. [...] 1960 yılında Keskin Ortaokulu Türkçe öğretmenliği ve müdür yardımcılığına atanan Dursun Akçam, daha sonra Kırıkkale Lisesi'nde Türkçe-Edebiyat öğretmeni ve müdür yardımcılığı görevlerine getirilir, 1964 yılında da Ankara Demirlibahçe Ortaokulu Müdürlüğü yapar.[31]

Akçam sürgünler, açığa alınmalarla süren öğretmenlik yaşamına 12 Eylül 1980'deki askeri darbeden sonra son vermek zorunda kalır. Ardından yurtdışına gider. Burada da boş durmaz, çok sayıda eseri yayımlanır.

Bakırcıoğlu, 20 yaşına bile henüz girmemiş bir genç olarak köyüne atanır. Bir yıl köyünde görev yaptıktan sonra başka bir köye atanır. Köylerde öğretmenlik yaptığı yedi yıl boyunca, yedi kez piyes sahneye koyar. Köyde, kadın erkek herkesin piyesi izlemesini sağlar. Onun da sınıfında yaşı büyük çocuklar bulunur. Öğrencilerinden birinin kardeşinin okula devamı yoktur. Bakırcıoğlu öğrencinin babasına haber gönderir, kahvesini içmeye geleceğine ilişkin. Ama Mustafa Efendi'yi ayağına çağırmaz, evine giderse daha etkili bir görüşme olacağını düşünür. Ondan önce de camiye gider, Mustafa Efendi'nin kardeşi camide hocadır. Köylülerle yakınlaşmak ister, düşüncelerinden ve eğitiminden taviz vermez, ancak onların inançlarına saygılı davranır. Cuma günleri camiye gitmeye başlar. Bununla birlikte cuma namazı nedeniyle dersini asla erken bitirmez. Caminin hocası, onun gelmesine öylesine alışır ki öğretmen gelmeden namaza başlamaz. Bu arada Mustafa Ağa'yla da iletişim kurar, evine kahve içmeye gider. Ağa'dan kızını okula göndermesini ister. O da kızının çok büyüdüğünü söyler:

> "Ne güzel, büyümüş kızınız, hepimiz büyüyoruz." "Ama" dedi, "Ne olur ya, bu köyde dolaşmıyo mu sizin çocuk, bu köyün çocukları gelmiyor mu?" "Ama uta-

nır" dedi. Ben de "Önde oturur, arkadakini göremez. Ben onu uygun yere oturturum" dedim. Dedi ki "Öğrenemez, dört yıl var arada..." "Sen göndereceksin, ben de öğretecem." "Sınıfta kalırsa eğer", sınıfta da kalmıycak dedim. Çünkü senin çocukların çok zekidir, mutlaka o da zekidir, dedim. "Öğretmek benden olacak, göndermek senden." Hık mık etti. Ne dedim biliyor musun? "Yoksa bana mı güvenmiyorsun?" dedim. "Estafurullah" falan dedi ve gönderdi! Bütün çocukları getirdik. İnanıyorum ki öğretmen, kızlarımızı ısrarla okutmaya taraftar olsaydı, kızlar gelirdi...[32]

Bakırcıoğlu, yirmi yaşında bir genç olarak köylülerle böyle nitelikli ilişki kurabilmesini Cılavuz'da aldığı donanıma borçlu olduğunu belirtir.

Nizamettin Göçmen ise Kars'ın köylerinde beş yıl çalıştıktan sonra Samsun'un Çarşamba ilçesinin Cavyar köyünde çalışır. Ardından 1956'da askere alınır. Askerlik dönüşü 1957-1958 öğretim yılında, Samsun Merkez Bozkurt İlkokulu'nda göreve başlar. Sınıfın sorumluluğu dışında, okulun diğer sınıflarının da müzik derslerini üstlenir. Okulda bir flüt birliği ve çeşitli sınıflardaki öğrencilerden oluşan bir okul korosu kurar. Okul müsamerelerinde ve konserlerde üç sesli, dört sesli kanonlar, çok sesli türkü, şarkı ve marşlarla çok beğeni toplar. 1960-1973 yılları arasında da on üç yıl kesintisiz olarak, orta dereceli okullarda müzik dersine girer. Bu okullarda da aynı etkinlikleri devam ettirir ve Samsun Milli Eğitim Müdürlüğü'nden ve Samsun Valiliği'nden defalarca teşekkür mektubu alır.

1966 yılında *Milliyet* gazetesinin düzenlediği bilgi yarışmasında, Göçmen'in beşinci sınıf öğrencilerinden Arif Pak birinci olur. 1966 yılında ilkokullar arası halk oyunları yarışmasında, çalıştığı okulun öğrencileri birincilik kupası kazanır. Göçmen'in öğrencilerinin başarısı bununla kalmaz; 1975-1976 öğretim yılında okuttuğu beşinci sınıf öğrencileri arasında sınava giren 16 öğrenciden 15'i Maarif Koleji'ni kazanır. Göçmen 1979 yılında emekli olur. Yıllardır süregelen çiçek yetiştirme tutkusunu sürdürür. İki katlı evinin terasında küçük bir çiçek serası kurarak, çiçeklerinin sayısını ve cinsini arttırır...[33]

Sonuç olarak Cılavuz Köy Enstitüsü mezunu öğretmenler, görevlendirildikleri köylerde çoğu kez hazır bir okul ve barınacakları ev

bile bulamazlar. Başlangıçta camilerde veya kahvehanelerde, kendilerine ayrılan bölümlerde ders yaparlar. Daha sonra kendilerinin girişimiyle, bizzat işleri üstlenerek okulla birlikte kendilerine ev-oda yaparlar. Öte yandan bu öğretmenler, eğitimi aksatmamaya da özen gösteren kişiler olarak karşımıza çıkıyor. Öğretmenlerdeki "mesleki bilinç" ve her türlü durumda yaratıcı eylem içinde olmaları, eğitim süreçlerinde edindikleri formasyondan kaynaklanıyor. Doğru bildiğini söylemekten geri durmayan, öte yandan halkla ilişkilerinde halkın değerlerini rencide etmeden, kendini ve savunduğu değerleri kabul ettiren bir tarz söz konusudur. Bu öğretmenler, bugünden geçmişe baktıklarında halkla ilişkilerindeki özgüvenlerini hayrete düşerek anımsıyorlar. Onların ilkelerinden ödün vermeden, halkın yanında yer alarak değişimi sağlamaya çalışan bir çizgiyi benimsediklerini görmek oldukça öğretici. Kürtçe bilen çocuklarla kurdukları ilişki, buldukları öğretim metodu, enstitüde edindikleri birikimle açıklanabilir ancak. Özellikle kız çocuklarının eğitime katılmaları için uyguladıkları yöntemlerde de bugün için çıkarılması gereken çok sayıda ders bulunmaktadır.

Kaç Yıl Öğretmenlik Yaptılar?

Köy enstitülerini sağcı ve solcu düşünce çerçevesinde eleştirenler, mezunların köyde kalmak istemediklerine ve fırsat bulduklarında kente tayinlerini istediklerine ilişkin pek çok iddia ileri sürmektedirler. Bu iddiaları ileri sürenlerden biri olan Akdeniz, şu soruları sorar:

1. 20 bine yakın Köy Enstitüsü mezunundan kaçı köyü benimseyerek orada yerleşip kalmıştır?
2. Kaç tanesi gerçekten yeterli öğretmen olmuştur? (Bu sorunun cevabı hemen hemen imkansızdır.)
3. Kaç tanesi öğretmenlikten başka bir alanda öğrendiği zanaatta köye yararlı olmuş, kendilerine verilen ve değeri yüzbinlerce lirayı bulduğu söylenen aletleri yerinde kullanmış, yahut tarımda önderlik etmiştir?
4. Mezunların bilgi seviyesi ne idi? (Bu soruya hiç kimseden iç açıcı bir cevap aldığımı bilmiyorum.)

5. Köy Enstitüsü mezunu, kişi olarak kendini nasıl görüyor, kendi kendini nasıl değerlendiriyor? 1940'larda tanıştığım, karşılaştığım Köy Enstitüsü öğrenci ve mezunlarının hepsi kendilerini eksik, küçük gören, ezik kişilerdi. [...] Günün birinde bu rüyadan uyanmamız hem de ağzımızda acılıkla uyanmamız mukadderdi. Nitekim çok sürmedi, bu güzel düşe dalmışken, acı gerçeklerin kâbusu birçoklarını bastırıp altına aldı: utancından evine gidemediği için kendini öldüren Köy Enstitüsünün kız öğrencileri, omuz omuza ahenk içinde, birarada alışması gereken kendi köy halkıyla gırtlak gırtlağa gelen köy enstitüsü mezunu öğretmen, Öğretmen Okulu mezunlarıyla kaçınılmaz çatışmalar; daha köydeki sandalyesini ısıtmadan şehir nakil için Bakanlıktaki kapıları aşındıran Köy Enstitüsü mezunları vb...[34]

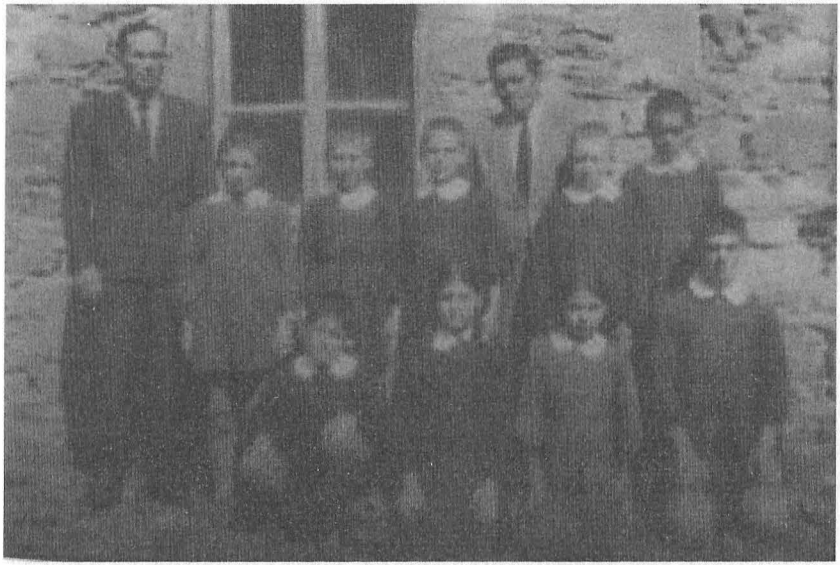
Akdeniz'in bu iddiaların asılsız ve abartı dolu bir içeriğe sahip olduğunu, sadece Cılavuz Köy Enstitüsü mezunlarının birikimlerinden ve yaşam öykülerinden bile görmek olanaklıdır. Kaldı ki bu kişi tarafından bütün köy enstitülerini kapsayacak bir araştırma da yapılmamıştır. Dönemin antikomünist iklimine uygun bir söylemin sonucu olarak, köylüden ve köyün geri kalmışlığından söz etmenin suç sayıldığı günler yaşanmaktadır. Dolayısıyla köy enstitüsü mezunlarının yeterince donanımlı olmadıkları ve köyde çalışmak istemediklerine ilişkin karşı propaganda yapılmıştır. Bir yandan da kadınların özel ve kamusal alanda güçlenmesinin kapılarını aralayan karma eğitim hedef olarak seçilmiş, ataerkil ideolojiyi meşrulaştırıcı tutumlar sergilenmiştir. En önemlisi de her yeni iktidarlarla birlikte bu düşünce yeniden üretilir.

Akdeniz'in yukarıda yer verdiğimiz savının aksine, aşağıda da görüleceği gibi, bu öğretmenlerden en az görev yapanı, 19 yıl öğretmenlik yapmıştır. Araştırmamızın gösterdiği gibi onlar en az 7 yıl köylerde görev yapmış, çocukları lise ve üniversite çağına geldiğinde, bulundukları yerde yüksek eğitim olanağı bulunmayınca büyük kentlere tayinlerini istemişlerdir. Bazılarının ilk çocukları, genellikle kızları, daha ileri eğitim olanaklarından bile yoksun kalmışlar. Diğer çocuklarına ancak yıllar sonra imkân sağlama yoluna gidebilmişler. Anlatılarda da karşımıza çıkan gerçek şudur; bu öğretmenler çok güç koşullar altında büyük bir azimle köylerde çalışmışlar, hastalanan çocuğunu yollar kardan kapalı olduğu için şehre, hastaneye

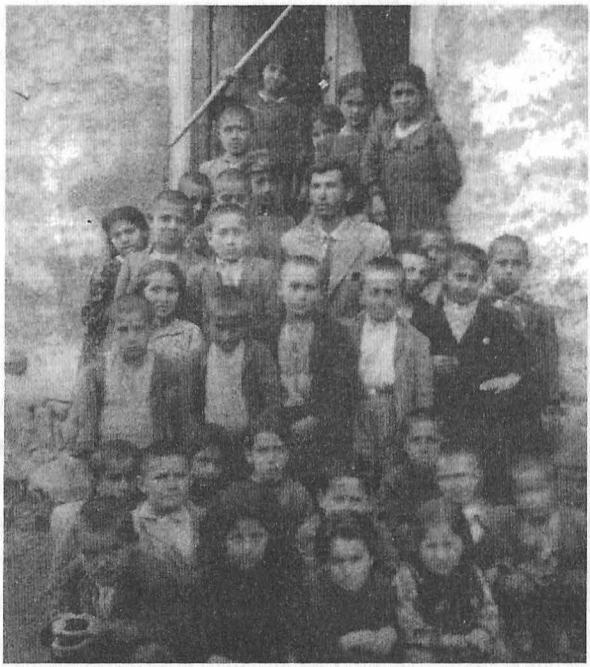
bile götürememişlerdir. Onlar yıllar boyunca köylülerle aynı kaderi paylaşmışlar, fakat köyün öncüsü oldukları bilincinden bir şey yitirmemişlerdir. Bu öğretmenler durumlarından hiç yakınmadan, hastaneye götüremediği çocuğunun bir yaşam boyu engelli olmasının acısına ve güçlüklerine birey olarak katlanmak durumunda bile kalmışlar. Bununla birlikte yaşadıklarına ilişkin hiç "keşke"leri, pişmanlıkları olmamış. Sadece köy enstitüsü mezunları değil, Ağanoğlu da eşi Hafize Ağanoğlu'nu Cılavuz'da tifodan kaybetmiş, üç çocuğundan birini yatılı okula, ikisini de kız kardeşlerinin yanına göndermek zorunda kalmıştır.[35] Ağanoğlu'nun bu sırada özel yaşamında neler yaşadığını ne yazık ki bilmiyoruz. Ancak bildiğimiz şu ki bütün bu acılara, karanlığa karşı aydınlığı yaratma azmiyle katlanılmış.

Bu öğretmenlere yönelik suçlamalar, akıl tutulmasının örneği olarak kabul edilmelidir. Dahası köy enstitüsü mezunlarına yönelik suçlamalar tarihin yargısına kalmıştır. Aşağıda öğretmenlik yaşamlarına köylerde başlayan Cılavuz mezunlarının kaç yıl öğretmenlik yaptıklarına ilişkin bilgi yer almaktadır. Onların öğretmenlik yaptıkları süre daha fazla söze yer bırakmamaktadır. Yüz yüze görüşme yaptığımız 27 Cılavuz mezunu arasından yalnızca üç kişi 30 yılın altında öğretmenlik yapar. Söz konusu üç kişiden de sadece biri 19 yıl öğretmenlik yapmıştır. Öte yandan bu öğretmenlerin hepsi uzun yıllar köylerde çalışırlar. Yukarıda belirttiğimiz gibi, köylerde çalıştıkları yıllara baktığımızda da toplam çalışma süresinin en az yedi,[36] en fazla yirmi yıl olduğu görülür.[37] Görüşmecilerimiz arasında diğerleriyle kıyasladığımızda köylerde en az çalışan Bakırcıoğlu, okumayı çok istediği için köyden ayrılmak zorunda kalır. Çapa Öğretmen Okulu'nun pedagoji bölümünde öğrenci olur. Daha sonra yüksek lisans yapar, on iki yıl yükseköğrenim kurumlarında çalışır. Sonraki yıllarda, Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'nde müdür yardımcılığı görevini yürütür. 33,5 yıllık öğretmenlik hayatının 10 yılını köylerde geçiren Arıcı, Ardahan 23 Şubat İlkokulu'nun müdürü görevi bırakınca köy öğretmenliğinden ayrılır ve müdür olarak atanır.

Cılavuz mezunları öğretmenliği aşkla yapılan bir iş olarak görmüşler, çalıştıkları köyü bırakıp şehre gitme düşünceleri hiç olmamış.

Öğretmen Ziver Özdemir, öğretmenliğinin ilk yıllarında (solda).

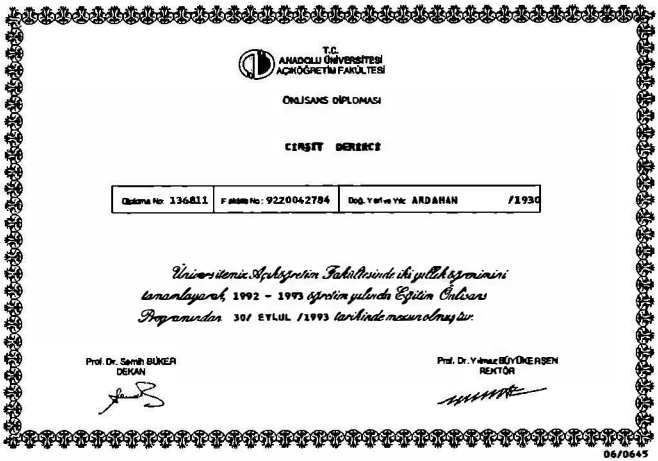
1954-1955 öğretim yılı Yusufeli Peterek (Çevreli) Cami İlkokulu öğrencileri ve öğretmen Hasan Özkan.

Ramis Başar, İzmir'deki evinde, 2007. (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

15 yıllık köy öğretmenliğinin ardından Çakmur, büyük kızı son sınıfa geldiğinde, "Ne yapacağız?" diye düşünmeye başlar. Kızının okumasını istemektedir. O zaman *Cumhuriyet* gazetesine bir yazı yazar, köy öğretmenlerinin bu konuyla ilgili sorunlarını anlatan... *Cumhuriyet* gazetesi yazısına şöyle bir başlık atar: "Bu derde mutlaka çare bulunması lazım, Sarıkamış'tan Kâzım Çakmur yazıyor..."

Çakmur gibi öğretmenler, emekliliği dahi gönüllü olarak seçmezler. 15 yıl Kars'ın ve Erzurum'un köylerinde çalışan Çakmur, 29 yıl 11 ay öğretmenlik yapar, 30 yılı tamamlamadan emekliliğini ister. Nedenini sorduğumuzda, ülkenin siyasal olarak karışık olduğu 1970'li yıllarda Erzurum'da çalışırken tehdit mektupları aldığını anlatır. Kahramanmaraş ve Çorum olaylarının ardından, sol görüşlü ve sosyal demokrat kişilere yönelik saldırılar söz konusudur. 15 Haziran 1977'de Atatürk Üniversitesi'nden Doç. Dr. Orhan Yavuz öldürülür. 20 Haziranda ise Çakmur'a "Erzurum'u terk etmezseniz, Orhan'ın yanına gideceksiniz... Evini yakacağız!" diyen tehdit mektubu gelir. Bu durumu dönemin Erzurum Senatörü Niyazi Ünsal'a yazar, senatoda bu durum gündeme getirilir. Ardından Erzurum Emniyet Müdürlüğü, Çakmur'a koruma verir. O da emniyet yetkililerine, "Benden ziyade evimi koruyun" der. Evi koruma altına alınır. Ancak Çakmur'u tehditle yetinmeyen güçler, Atatürk Üni-

T.C.
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ

ÖNLİSANS DİPLOMASI

CİMŞİT DEMİRCİ

Diploma No: 136811 | Fakülte No: 9220042784 | Doğ. Yer ve Yılı: ARDAHAN /1930

Üniversitemiz Açıköğretim Fakültesinde iki yıllık öğrenimini tamamlayarak, 1992 - 1993 öğretim yılında Eğitim Önlisans Programından 30/ EYLÜL /1993 tarihinde mezun olmuştur.

Prof. Dr. Semih BÜKER
DEKAN

Prof. Dr. Yılmaz BÜYÜKERŞEN
REKTÖR

06/0645

Cimşit Demirci, 63 yaşında önlisans diplomasını alır.

versitesi Tıp Fakültesi öğrencisi olan kızını sokakta döverler. Buna dayanamayan Çakmur, Erzurum'dan taşınmak zorunda kalır. Çakmur, emekli olma gerekçesini şu sözlerle özetler: "Ben emekli olacak adam değildim, ama bu çaresizliğin vermiş olduğu bir girişim..."[38]

Eğitime ve Kültüre Katkıları

Cılavuz mezunları hem öğretmen olarak okulda, köyde, kasabada örnek eğitimciler olmuşlar, hem de kültürel çalışmalar yaparak bulundukları yerlerde pek çok çabaya girişmişler. Piyesler sahneye koymuş, korolar oluşturmuşlar. Onların bu açıdan da yaşantıları önemli birer örnek oluşturmaktadır. Öte yandan eserleriyle, yaptıkları araştırmalarla düşün dünyamıza da katkıda bulunmuşlardır.

Bütün enstitü mezunları gibi Cimşit Demirci de köylerde piyesler sahneye koyar. Köylü yaşamında ilk kez tiyatroyu, koroyu bu öğretmenler sayesinde görür. Demirci, öğrencilerini mutlaka her yıl sahneye çıkarır, korolar kurarak köylü ile okul arasındaki duygusal ve düşünsel mesafeyi kaldırmaya çalışır. Onun bu çabası DP iktidarının hiç hoşuna gitmez, kaymakamlar aracılığıyla bu oyunlar engellenmeye çalışılır. Ancak Demirci, aldığı eğitimin gereğini yaparak bu baskılara aldırış etmez.[39]

Osman Nuri Alper de uzun yıllar öğretmenlik, gezici başöğretmenlik ve Milli Eğitim'de memurluk yapar. Cılavuz'da ve Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nde edindiği donanımını dilediği gibi kullanmasının önüne sürekli engeller çıkarılır. Hasanoğlan'da güzel sanatlar bölümünü bitirdiği halde branşında çalışması mümkün olmaz. Buna rağmen Yüksek Köy Enstitüsü'nde edindiği birikimle kendisini geliştirmeyi sürdürür. Tonguç, bu yüksekokul uygulamasıyla "gerçek üniversite" kurmak ister. Eğitimde yabancı dil öğretimine büyük önem verilir. Alper'in belirttiğine göre, Yüksek Köy Enstitüsü'nden mezun olanların birçoğu devlet yabancı dil sınavını verir ve ödül dahi alır. "Zor ve ciddi yapıtları" Türkçeye çevirme işinde çalışanlar olur. Bunlardan biri de *Meydan Larousse* çevirisinde çalışan İsa Öztürk'tür. Alper de 1962 yılında Fransızca dil sınavına girer ve başarılı olur. O yıl "nakdi ödül" olarak 1500 lira alır. Öğretmen maaşının 500 lira olduğu yıllarda bu ödül oldukça değerlidir. Öte yandan yabancı dil düzeyini görmesi açısından da teşvik edicidir. Alper sınava girdiği yıla dek 100 adet Fransızca kitap okuduğunu belirtmektedir. Tolstoy'u Fransızca çevirisinden okuduğu gibi, çok sayıda Fransızca şiir kitabı da bulunur. Bu sınavdan kısa bir süre sonra, Belçika-Türkiye arasındaki kültürel anlaşma çerçevesinde 12 kişilik eğitimci bir heyetin Belçika'ya gönderilmesi söz konusu olur. Alper bu programa başvurur. Üç hafta boyunca Belçika'daki eğitim kurumlarını gezerler. Halk eğitim başkanlığı yaptığı 1970'li yıllarda da UNESCO halk eğitimi konusunda burs verir. Tek koşul katılımcının İngilizce ve Fransızca bilmesidir. Bu bursu da alır, halk eğitimi ve yetişkin eğitimi konusunda dört ay Fransa'da, bir buçuk ay İtalya'da ve on beş gün de Mısır'da inceleme yapma fırsatı bulur. Dönüşte devlete konuyla ilgili 70 sayfalık bir rapor yazar. Köy enstitülerinde edindiği birikimin onda yarattığı dönüşümü, Alper şöyle özetler: "Şimdi Erzurum'un bir köyünden doğuyorsunuz ve köy enstitüleriyle birlikte yaşamınız başka bir yere akıyor..."[40]

Nizamettin Göçmen, doğaya ve bitkilere karşı öğrencilik günlerinde başlayan tutkusunu yaşamı boyunca sürdürür. 1987 yılında *Hürriyet* gazetesi tarafından düzenlenen "En Güzel Çiçekli Balkon" yarışmasında ikincilik ödülünü alır. 1985 yılında Samsun Doğayı

Koruma Derneği'ne üye olur, bir ay sonra yapılan genel kurul toplantısında çoğunluğun oylarıyla yönetim kurulunda görev alır. On yıl boyunca bu görevi sürdürür. Bu süre boyunca, geniş bahçe alanına sahip Kalkanca Köyü İlkokulu bahçesini ağaçlandırmaya karar verir. Gelemen Devlet Üretme Çiftliği'nden ücretsiz temin edilen fidanları "her öğrenciye bir fidan" adı altında, tüm okul öğretmenlerinin ve öğrencilerinin katılımıyla, belediyenin peyzaj mimarının da katkısıyla dikerler. Gelemen Devlet Üretme Çiftliği yetkilileriyle görüşülerek ithalatı yapılan sekoya ağacı fidelerinden alınıp bunların üretiminin yaygınlaştırılması amacıyla bir kampanya açarlar. Bu kampanyanın yürütücülüğünü yapan Göçmen, Sinop Ayancık'tan Ordu iline kadar sahil boyundaki bütün ilkokulları kampanya kapsamına alır. Bir kamyonetle belirlenen köy ilkokullarına sekoya ağacı fidelerini götürerek, dikimi ve bakımı hakkında gereken bilgileri yazılı olarak verir ve kampanyayı başarıyla sonlandırmış olur. Bu kampanyayı gazetelerde okuyan İstanbul Adalar belediye başkanı, çalışmalarından duyduğu memnuniyeti, tebrik ve teşekkürlerini bildirir. Ayrıca yazısında Adalar için de 50 adet sekoya fidanı ister. Bunun yanı sıra öğrencilere küçük yaşta doğa ve çiçek sevgisini aşılamak, bakımı ve yetiştirilmesinde zevk almalarını sağlamak amacıyla ilkokullara 3600 adet saksı dağıtılır. Çiçek fidelerinin Samsun Belediyesi tarafından ücretsiz temin edilmesini sağlar. Okullar ve sınıflar adeta birbiriyle yarışır. Gelişmeleri izleyen *Hürriyet* gazetesi 20 Ocak 1990 tarihinde şöyle yazar: "Samsun Doğayı Koruma Derneği tarafından İlkokullara dağıtılan çiçeklerin bakımını da öğrenciler yapacak. İlkokul öğrencileri mezun olduklarında büyüttükleri çiçekleri de diplomaları ile birlikte alıp götürecekler." Yine Göçmen'in önerisi üzerine, Doğayı Koruma Derneği Yönetim Kurulu çiçek sevgisinin aşılanması, teşviki ve özendirilmesi için bazı caddelerdeki evlerin çiçeklendirilmesi kampanyası başlatır. Dernekten saksı, belediyeden de ücretsiz temin edilen toprak ve çiçek fideleri kampanyaya katılan evlerin hepsine ayrı ayrı uğranarak teslim edilir.[41]

Sonuç olarak, Cılavuz mezunları yolu olmayan, aylar boyu kar altında kaldığı için ulaşılamayan, yoksulluğun ve unutulmuşluğun yaşandığı köylerde uygarlığın ışığı olurlar. Bunu bazen sahneye

Nizamettin Göçmen'in Kars-Çıldır Kızılveren köyündeki öğretmenliği sırasında sahnelediği Köse ile Muhtar oyununda rol alan öğrencileri. (Arşiv: Nizamettin Göçmen)

Kars-Çıldır Kızılveren köyü başöğretmeni Ekrem Göçmen ve öğrencileri. (Arşiv: Nizamettin Göçmen)

Nizamettin Göçmen ve Ekrem Göçmen, mezun olduktan sonra yeni giysileriyle ve küçük sınıftan kız arkadaşlarıyla. (Arşiv: Nizamettin Göçmen)

Nizamettin Göçmen'in Kars-Çıldır Kızılveren köyündeki öğretmenliği sırasında düzenlediği 23 Nisan kutlaması, 1953. (Arşiv: Nizamettin Göçmen)

koydukları piyeslerle, bazen oluşturdukları korolar ve kurdukları halk oyunları ekipleriyle ve esas olarak da yetiştirdikleri öğrencilerle gerçekleştirmeye çalışırlar. Yüksek Köy Enstitüsü mezunları ise aldıkları eğitimi hep daha ileriye götürerek, kültürel gelişime katkıda bulundular. Bu öğretmenler emekli olduklarında da köşelerine çekilmeden, okullarda, sokaklarda ve balkonlarda doğa sevgisinin en güzel örneklerini verdiler.

Şüpheli Öğretmenler, Köy Enstitüsü Mezunları!

1946 yılında köy enstitülerine karşı güçlenen eğilim sonucu, kamuoyunda buradan mezun olanların aleyhine propaganda başlar. Aynı zamanda dünyada da Soğuk Savaş dönemine girilmiştir. Bu süreç içinde köy enstitüleri mezunlarını suçlamak meşru hale gelmiş, bu kurumlarda yetişenlerin "komünist" olduklarına ilişkin suçlamalar artmıştı. 1946'dan itibaren soruşturmaları ev aramalarının, evlerden torbalar dolusu kitapların, özel yazışmaların polis tarafından götürüldüğü günler izler. Bütün olan bitenlerin çok partili yaşama ve demokrasiye geçişin ardından gerçekleşmesi ironik bir durumdur. Tevetoğlu'na göre, köy enstitüleri aleyhine 6 Ocak 1947'de hazırlanıp Milli Eğitim Bakanlığı'na sunulan raporlarda, *Köy Enstitüsü* dergisi aracılığıyla "solcu ve yıkıcı telkinler" yapıldığı savı öne sürülüyor.

> [...] başında İsmail Hakkı Tonguç'un bulunduğu İlköğretim Umum Müdürlüğü marifetiyle körpe köylü çocuklarımıza yapılmış "baştan başa solcu ve komünist propagandası" ve "genç ruhlarda adeta bir çöküntü yaratmak için" yazılmış, yazdırılmış parçalar, verilmiş konferanslar, oynatılmış piyesler örnek olarak zikredilmektedir. [...] Köy Enstitüleri öğretmen ve öğrencilerinin çıkardığı dergilerde Türklükten, Atatürk'ten ilaç için bir tek cümle ile bahsedildiği görülmemiştir.42

Tevetoğlu'nun yukarıda yazdıklarına bakıldığında, o dönem her şeyin suç unsuru olarak gösterildiği görülmektedir. Hatta Tonguç'un ilk kez 1939'da yayımladığı *Eğitim Yolu ile Canlandırılacak Köy* kitabında "kıvılcım" ve "projektör" sözcüklerini siyah vurguyla

(*bold*) yazması suç unsuru olarak gösterilmiştir. Bu sözcükler, Tevetoğlu'na göre "Kızılbaş işaretleri" arasında sayılmıştır! Ayrıca Sertellerin Selanik'te çıkardıkları derginin adı *Kızıl*, Türkiye Komünist Partisi'nin "azılı liderlerinden" Kıvılcımlı'nın da soyadıdır! Hatta Sovyetler Birliği'nde yayımlanan, adı "kıvılcım" anlamına gelen dergiler ile Tonguç'un kitabındaki sözcükler arasında bağ kurulur![43] Bu döneme yakından baktığımızda, köy enstitüsü düşmanlığı ile antikomünist söylemin el ele gittiği görülür. Basında da akla hayale gelmeyecek yalan ve iftira kampanyaları yapılarak aydınlar hedef alınır, cadı avı gerçekleşir.[44] Sözcüklerin bile suç unsuru olarak gösterildiği o yıllarda, Tonguç'un komünizmle ilişkisine delil oluşturacak bir bağı, bütün uğraşılara karşın bulunamaz! Burada Yücel ve Tonguç'a yönelik suçlamaların tümüne yer vermek olanaksızdır. Köy enstitülerini kuran bu kişilere bu denli büyük suçlamalar yöneltilirken, onların yetiştirdiği gençler köylerde, kasabalarda, kentlerde neler yaşamışlardı acaba? Onların anlatıları tarihimizin bir dönemini aydınlatmaktadır.

1946 yılında Türkiye'nin çok partili hayata geçmesiyle birlikte, CHP içinde kalmayı tercih eden muhafazakâr kesim, köy enstitüleri aleyhtarı tartışmada yerini alır. Aynı yıl yapılan milletvekili seçimlerinde CHP seçimleri kazansa da gücünü yitirmiş bir parti olduğu bütün açıklığıyla görülüyordu. Bu koşullarda kabinede değişikliğe gidilir ve Reşat Şemsettin Sirer milli eğitim bakanı olur. Bu uygulama, Yücel ve Tonguç'un artık eğitimle ilgili bütün kararların ve süreçlerin dışına itilmesi anlamına gelir. Osman Nuri Alper'in belirttiği gibi, ilk yapılan uygulama Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nün yönetmeliğini değiştirmektir. Buradan mezun olanların enstitülerde öğretmenlik yapma hakları ellerinden alınır ve gezici başöğretmen olarak görevlendirilmeleri karara bağlanır. Oysa önceki dönemde gezici başöğretmenlerin, eğitmenlere ders veren ilkokul öğretmenlerinin başarılı olanları arasından seçilmesi söz konusudur. Bu uygulamaya göre, eğitmenlerin görevlendirildiği bölgelerde on eğitmenden bir gezici başöğretmen sorumlu olur. Böylelikle eğitmenleri görevlerinin başında yetiştirmeyi amaçlayan bir sistem kurularak, hem eğitmeni yetiştirmek, hem de denetlemek amaçlanır. Alper'in dikkat

çektiği gibi, Yüksek Köy Enstitüsü'nü bitirenlerin uzmanlıkları söz konusudur. Güzel sanatları bitirenler keman, piyano, tiyatro, plastik sanatlar vb alanlarda eğitim alırlar. Zirai ekonomi bölümünü bitirenin uzmanlığı ise bambaşkadır... Bu mezunların gezici başöğretmen olarak görevlendirilmesi, verilen eğitimin ve emeğin boşa gitmesi anlamına gelir. Bu kararı "yıkım" diye açıklayan Alper, iki yıl Kağızman'ın köylerinde gezici başöğretmenlik, üç yıl milli eğitim memurluğu yapar. Güzel sanatlar bölümü mezunu olarak öğretmenlik yapma hakkı elinden alınır.[45] Bu uygulama, köy enstitülerini ortadan kaldırmaya yönelik çabaların ilk adımlarıdır. Nitekim devamı gelir, enstitü mezunları "komünist" oldukları savıyla damgalanır!

Soğuk Savaş döneminin başlangıcına karşılık gelen bu yıllarda, Türkiye kamuoyunda antikomünist söylem oldukça etkilidir. Aydınların komünist oldukları savıyla tutuklanmaları, basın ve yayın organlarında komünizm karşıtı propaganda sürekli gündemde tutulmaktadır. Cılavuz mezunu Kâzım Arıcı o günleri anlatırken, "Bize damga vurdular" demektedir. Halkın gözündeki değerlerini düşürmek için komünist olmakla suçlanırlar. Bu süreçte "Çok güçlükler yaşadık, buruk yaşadık" diyen Arıcı, halkın o dönem kendilerine kötü gözle baktığını, kız çocuklarını okula göndermek istemediklerini belirtir. Uzun yıllar sonra halk onların çalışkanlığını ve eğitime verdikleri önemi anlar ve "Biz büyük suç işlemişiz, hani eski öğretmenler" der.[46]

Antikomünist söylem sadece köy halkını değil, ebeveynleri de etkiler. Halise Sarıkaya Apaydın'ın anlatısı bu bakımdan son derece önemlidir. Bir gün Talip Apaydın'ın okulunu müfettişler denetler. Apaydın, on dört öğretmen arasından en başarılı öğretmen seçilir ve takdirname alır. Bir ay sonra ise "fikirleri ve davranışları öğretmenlikte çalıştırılması için sakıncalıdır" diye rapor gönderilir! Kısa bir süre sonra da komünist oldukları savıyla evleri basılır. O sırada evde Talip Apaydın'ın babası da bulunur. Arama yapılırken Halise Hanım askerlere ve kayınpederine kahve yapar. Kayınpederi, "Ben senin kahveni içmem" diyerek almaz. Halise Sarıkaya Apaydın, on altı yıl Yemen'de savaşmış, çok saygı duyduğu, dindar bir insan olan kayınpederinin bu tutumu karşısında şaşırır. Çocuklarını her zaman

destekleyen kayınpederi dahi suçlamalardan etkilenmiş, inanmıştır! Halise Hanım o sırada kızına hamiledir ve kendini tutamaz, ağlamaya başlar. "O öyle bi dönemdi ki... Çok şeyler başımızdan geçti" demektedir. Halise Sarıkaya Apaydın'ı üzen bir başka şey de aramayı yapan askerlerin kendisine diktirdikleri yastık kılıfının içine Hasan Âli Yücel'den, İsmet İnönü'den, Sabahattin Ali'den ve Türkiye'nin en önemli edebiyatçılarından gelen 360 mektubu doldurup yanlarında götürmeleridir: "Bizim mektuplarımız hep gitti... Beyaz yastık kılıfı içinde, bir erin omzunda..." Apaydınlar, oturdukları ikinci kattan, götürülen bir oda dolusu kitabı ve mektubu izlerler... Bu sırada halk da aşağıda toplanıp olan bitene bakar. Suçlamalardan biri de "Telsizle evimizde, 'Rusya'yla konuşuyormuşuz!' Linç edecekler..."[47]

Hanlar Kızılkaya ise yaşadığı deneyimlerden hareketle, köy enstitüsü mezunu olarak kendilerine yönelik saldırgan tutumun özellikle 1955'ten sonra arttığını söylemektedir. Demokrat Parti iktidara geldiğinde maaşlarında ve ikramiyelerinde bazı düzelmeler olur. Ancak 1955-1960 yılları arası muhtarlar onlara "göz açtırmaz"lar. Kızılkaya defalarca açığa alınır, sürgüne gönderilir. Suçu, CHP'li olmaktır. Hatta sürgün yerlerinden biri de Sovyetler Birliği'yle sınır olan bir köydür. Bu olayı kahkahalarla anlatan Kızılkaya, sınır köyünden istese Sovyetler Birliği'ne geçebileceğini, tuhaf bir ceza olduğunu söylemektedir. Kızılkaya, o yıllarda komünizmin ne olduğunu bile bilmemektedir! Ancak bu sürgün bile onu sevinmekten alıkoymaz, çünkü okula başlayacak öğrencileriyle buluşacaktır! Buradaki köylü öğretmen istemiştir. Kızılkaya köye akşam ulaşır. "Öyle heyecanlıyım ki bir okulu görim" der ve köylüler onu okula götürürler. Tek penceresi olan küçük bir okuldur. Duvarları da yıkılmak üzeredir. İlçe milli eğitim müdürüne okulu yenilemek gerektiğini söylediğinde, "İstifa et kardeşim" yanıtını alır: "Yapacak bir şey yok... Küçük soba aldım, çocuklar da ağaçtan kesilmiş kütükler getirdiler, üzerinde oturmak için. Öyle sınıf yaptım, eğitim yaptım..."[48]

Yoksul çocuklarının okumasının ve birer aydın olmalarının bazı bürokratların işlerine gelmediğini belirten Cimşit Demirci, her zaman çok iyi öğretmenler olduklarını söylemektedir. Sınıfta düzen-

Hanlar Kızılkaya ve Firdevs Gümüşoğlu Cılavuz sokaklarında. (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

li olarak ders içeriklerini yazdıkları defterleri bulunur, işledikleri konuları saati saatine yazar ve imzalarlar. Çok iyi eğitim aldıkları için kendilerinin de iyi birer öğretmen ve iyi birer insan olduklarını belirten Demirci, öğrencilere vatan sevgisi, insan sevgisi, Cumhuriyet devrimlerini ve Atatürk'ü anlatır. Öğretmenlerinden gördükleri ahlak değerlerini çalıştıkları köylerde öğretirler. Hasan Âli Yücel'le Kenan Öner davasının hâlâ kendisini üzdüğünü, köy enstitülerinin kapanmasından ıstırap duyduğunu söyleyen Demirci, bütün bunlar yaşanmasaydı eğer, "Türkiye'nin çehresi değişirdi" diye düşünür.[49]

Demokrat Parti 1950'de iktidara gelince komünist olduğu gerekçesiyle Süleyman Atilla, dönemin Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'nin emriyle Erzurum'un bir köyüne sürgün edilir. Okulların tatil olmasına henüz bir hafta kalmıştır. Sürgün olduğunda köylülerin çoğu akrabasını ya da ailesini tanıyan kişilerdir. Aralarında şöyle konuşurlar: "Bak Abdurrahman'ın oğlu komünistlikten gidiyor." Bir başkası ise, "Yahu biz tanımıyor muyuz, ondan ne komünistliği olur, Hacı Abdurrahman'ın oğlu" der. Köylülerin biri onu kötülerken, diğeri savunur.

Bu uygulamalarla öğretmenin köylülerin gözündeki konumu itibarsızlaştırılmaya çalışılır. Dört yıl sürgünde kalan Atilla, sonra askere alınır. Askerde de Talip Apaydın gibi çavuş çıkarılmaktan korkar, ama neyse ki korktuğu başına gelmez. Askerden sonra da Iğdır'ın Alicanlar köyüne tayini çıkar. Bu köy de Hanlar Kızılkaya'nın sürgün edildiği köy gibi Sovyetler Birliği'yle sınırdır: "Kendi kendime diyorum ki ben komünist olsam, ha buradan geçer, giderim." Süleyman Atilla gerçekte büyük suçlar işlemektedir! Onun suçları saymakla bitmez: Talip Apaydın'la mektuplaşır. *Yağmur ve Toprak* adlı dergiyi okur, gündüz öğrencilere ders vermekle yetinmez, gece yetişkinlere okuma yazma öğretir ve köylüyü "uyandırır!" Ayrıca gündoğumunda çalışmaya başlar, günbatımında çalışması bitmez... Öğretmeni kontrol etme görevi verilen nahiye müdürü (ortaokul mezunu bile değildir), Atilla'nın bu "suçlarını" rapor eder. Bu raporun ardından sürgün gelir...[50]

Demokrat Parti'nin iktidara gelmeden köylerde yaptığı propagandanın başında, köy enstitülü öğretmenlerin öğretmenlikten atılacakları sözü gelir. Bu propagandaya doğrudan hedef olanlardan biri de Perihan Akçam'dır. Bir gün Posof'tan Hanak'a doğru arabayla yolculuk ederken, yolda Elfaz Öğretmen'le Akçam'ı arabadan indirirler: "Hasan Âli Yücel'in piçleri" diye... Akçam, babası Ardahan'da bakkal olan kendi öğrencisinin bile "Öğretmenim, borcunuz varmış, dadam [ağabeyim] para istedi" diye kapısına geldiğini söyler. Öğrencinin babası, Akçam'ın meslekten atılacağının kesin olduğunu düşünür ve borcunu ödeyemeyeceğinden korkar. Yoksulluğun, cehaletin ve birbirini çekememenin yoğun olduğu bu köylerde, zaman zaman köylüler kendilerinden birinin düzenli bir maaşının olmasını da hazmedemezler. Eğitmen kursunu bitirenlere ve köy enstitülerinin ilk mezunlarına devlet tarafından büyükbaş hayvan, küçük bir tarla veya bahçe, tarım aletleri verilir. Bu durum, zaman zaman öğretmene ve eğitmene kıskançlıkla yaklaşılmasına yol açar.[51]

Şemsettin Şirinoğlu, "komünist" oldukları savıyla halkın gözünde "damgalandıklarını" belirten Cılavuz mezunlarından biridir. Öğretmen derneklerinde eğitimle ilgili çeşitli çalışmalar yürütürler. Bunlardan birini de Artvin'in Borçka ilçesinde gerçekleştirirler. Türkiye

Öğretmenler Sendikası'nın (TÖS) lokaline astıkları Hasan Âli Yücel ve İsmail Hakkı Tonguç'a ait posterlerin yırtılarak çöpe atıldığını, lokalin camlarının kırıldığını söyleyen Şirinoğlu, polis nezaretinde lokalden çıkmak zorunda kaldıkları şiddet dolu günleri anlatır. Bu gerici tutumun bugün de etkili olduğunu söyleyen Şirinoğlu, Rusların Kars'ı ve Ardahan'ı almak istediklerini, kendisi de dahil olmak üzere öğretmenlerin öğrencilere öğrettiklerini belirtmektedir. Oysa bu, belgeye dayanmayan ve gerçeği yansıtmayan bir propagandadır.

O bile Soğuk Savaş yıllarındaki bu propagandaya yıllar boyu inanmıştır! Ta ki tersi belgelenene dek... İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru bu propaganda, Ardahan'ın bazı köylerinde o kadar etkin olur ki halk köylerini terk eder. Mustafa Kemal'in bir devrimci olduğunu savunan Şirinoğlu, genç yaşında not defterine devletin şeklinin cumhuriyet olacağını ve kadın haklarının verileceğini yazdığını söyler. Şirinoğlu, Mustafa Kemal'in sağcı ve tutucu güçleri idare ettiğini dile getirir. Buna göre Mustafa Kemal, eğer Erzurum'a geldiğinde Kâzım Karabekir'e düşündüğü devlet şeklini söyleseydi, kendisine araba tahsis edilmesi bir yana, hapse atılması kaçınılmaz olurdu. Kendisine yönelik destek arttıkça devrimci eylemlerde bulunmuştur. Ruslarla girilen dostluk politikası da Türkiye'ye büyük kazanç sağlamıştır:

> Türkiye Cumhuriyeti, Rus dostluğuna ihanet etmiştir. Kayseri'de dokuma fabrikası yapılıyormuş, Ruslar 160 tane teknik eleman göndermişler, fabrikayı yaptırmışlar, Nazilli'ye göndermiş yaptırmışlar ve Türkiye'de ne kadar ağır sanayi fabrikası tesisi varsa hep Rusların eseri...[52]

Köy enstitüleri mezunlarının antikomünist saldırılardan zarar görmelerinin nedenini "köylüleri aydınlatmalarıyla" ilişkilendiren Abit Akan, bir teneke buğdaya çalışan köylüye, "Ardahan'a git, Kars'a git, eline balta al, onun bunun iki tane odununu kır" diye daha fazla para kazanma yollarını gösterdiklerini söylemektedir. Köylerde güçlü olan kesimlerin-ağaların bundan rahatsız olduklarını belirten Akan, "Bize iftira attılar" demektedir. Aleyhlerine esen olumsuz rüzgârlara rağmen köylülerin kendilerinden çok memnun

olduklarını, bir çocuğu "adam akıllı yetiştirme"den mezun etmediklerini ve köylülere üretimle ilgili bilgi verdiklerini anlatır:

> Köylere giderdik baharda, köylü çiftini koşmuş, ekinini ekiyor, adam tohumu serpmiş, yarım metre iniyor. Dedim ki "Kardeşim sen bunu derine düşürtme, arpa derine iniyor, bu çıkmaz çürür. Bunu on santim koy, on santim tez çıksın, bitsin. [Arpa çimlensin." Köylülere anlatıyorduk, onlar da bizden çok memnundular.[53]

Abit Akan sadece köy enstitüsü mezunlarının değil, çocuklarının da antikomünist saldırıdan çok çektiğini, özellikle "Dursun Akçam'ın çocukları çok çekti, perişan ettiler" diyerek, kuşaklar boyu süren şiddetin boyutlarına dikkat çeker.

İsa Öztürk komünist olduğu gerekçesiyle suçlanan öğretmenlerdendir. O da köy enstitüsü mezunu olan eşi de bakanlıktan gelen üç müfettiş tarafından sorgulanır. Onun köy enstitüsü mezunu olmak dışında bir başka suçu daha bulunur: 1950 yılında Nâzım Hikmet hapisteyken, serbest bırakılması için imza toplar ve onun özgürlüğü için imza da atar! Bundan dolayı da aynı konumda olduğu öğretmen arkadaşları mesleklerinde yükselirken o yükselmez. O da meslek değiştirmeye karar verir. Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü mezunu olarak, beden eğitimi ve felsefeden sınava girer, fark derslerini verir ve "olgunluk diploması" alır. 1957'de askerliğini yedek subay olarak yapar. Talip Apaydın ve onun sınıfındaki arkadaşlarını kastederek şöyle der: "Bizden evvelki sınıftan 20 kişiyi çavuş çıkardılar. Günahsız, hiç bir günahları yok. Ne bir örgüt kurmuşlar, ne militanlık yapmışlar. Sadece dedikodu üzerine olur mu, haksızlık..."[54] Öztürk, 1958'de askerlik dönüşü İÜ Hukuk Fakültesi'ne kayıt olur. O yıllarda üniversite sınavı yapılmaz, diploma notuyla kayıt yapılır. Bir yandan öğretmenlik yapar, bir yandan da öğrencilik. Hukuk fakültesini 1963 yılında, dört buçuk yılda bitirir.[55]

Köy enstitüsü mezunu Haşim Kanar bir yazısında, enstitü mezunlarının davranışlarından giyimlerine dek yadırgandıklarını dile getirir. Çünkü "Onlar, 'Evet efendim', 'İsabet buyurdunuz beyefendi' gibi sözleri, üstlerinin karşısında el ovuşturmayı öğrenmemişlerdi. Bu yüzden iş elbiselerine, giyimlerine kadar eleştirildiler."[56]

Köy enstitüsü mezunları sadece Demokrat Parti iktidarı sürecinde değil; 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980 askeri darbelerinde de kovuşturmaya uğrarlar. Dursun Akçam da bu acıları yaşayanlardan biridir. Darbeden sonra kaçtığı Almanya'da yaşadığı yıllarda sevdiklerini yitirir:

> 12 Eylül 1980 askeri darbesi yapılırken Ablam Sultan'ı, küçük kardeşim Kerim'i yaban eldeyken yitirdim. Bana duyurmak istememişlerdi ama ben uzak yakın duymuştum. Yasakları aşarak ne cenazelerine yetişebilirdim, ne de otlar bürümeden taze toprak mezarlarını görebilirdim. Büküldüm, kaldım! Anam yineler dururdu, "ah oğul, adını Dursun koyduk, yerinde durasın diye. Ama sen yerinde duramaz oldun. Hem kendini, hem bizleri perişan ettin!" Anamın kemikleri sürme oldu.[57]

Yaşamı cezaevleri ve sürgünlerle geçen Akçam, diğer köy enstitüsü mezunları gibi, demokratik toplumların örgütlü olması gerektiğine inanmıştır. Nitekim yaşamını bu uğurda mücadele ederek geçirir. Köy enstitüleri mezunlarının nasıl örgütlendiklerine ve hangi araçlarla mücadele ettiklerine bir sonraki bölümde değinilecektir.

Cılavuzlular ve Örgütlenme

Köy enstitüsü mezunları, yukarıda da dile getirdiğimiz gibi yaşamın izleyicisi olmamış, dönüştürücüsü olmayı hedeflemişlerdi. Onlar, bulundukları alanda hem örgütleriyle, hem de düşünsel alanda ürettikleriyle dönüşüme katkıda bulunmuşlardır. Köylüyü bilgilendirmek, bilinçlendirmek ve köyde yanlış gördüklerini düzeltmek için çaba sarf etmişlerdir. Bu durum Cılavuzlular için de geçerlidir: Nerede haksızlık görmüşlerse isyan etmiş ve haklarını savunmuşlardır. Yasadışı hiçbir girişimde bulunmamış, yasaların daha demokratik olması için mücadele etmişlerdir. Öğretmen örgütlerinden kooperatiflere, derneklere, dergilere dek pek çok yapının bizzat kurucusu ve yürütücüsü olmuşlardır. Görüşmelerde de dile getirdikleri gibi, "kimseye hakkımı" yedirmem diyecek kadar güçlü hissetmişlerdir kendilerini.

Öte yandan kovuşturmalar, cezaevleri, sürgünler vb gibi pek çok acı yaşamışlar, demokrasi kültürünü yaratmak, insan haklarına ka-

vuşmak için... Engin Tonguç, köy enstitüleri mezunlarının kendilerine yönelik baskılara ve haksızlıklara, yazılarıyla ve kitaplarıyla karşı çıktıklarını belirtmektedir. İlk kitlesel öğretmen örgütlenmelerini kuranlar da onlardır. Özellikle 1960-1970 yılları arasında siyasal alanda güçlenen köy enstitüleri mezunları, önce yerel düzeyde öğretmen örgütleri oluşturur, ardından Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu'nda yer alır, daha sonra da Türkiye Öğretmenler Sendikası'nı (TÖS) kurarlar. Bu örgütlenmeler, dönemin en etkin sivil toplum kuruluşları olur.[58]

Yağcı, köy enstitüsü mezunlarının örgütlenmeye önem vermelerini aldıkları eğitimle ilişkilendirir: Dünyayı tanıma kaygısı güden, bilim ve teknolojiyle iç içe, işin iş içinde deneyim yoluyla yapıldığı, ülkenin sorunlarıyla ilgili, eğitim ve demokrasiyi savunan bireyler yetiştirmeyi hedefleyen bir eğitim almışlardır. Böylece köy çocuklarından halkın sorunları konusunda bilinçli insanlar yetişti. TÖS ve Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği (TÖB-DER) gibi yapılarla da örgütlü insan olma bilincinin gerektirdiği eylemlerle yaşama katıldılar.[59]

Dursun Akçam 1946 yılında kurulan, ancak 1960'lardan sonra güçlenen Türkiye Öğretmenler Milli Federasyonu'nun yönetim kuruluna girer. Öğretmenlerin özlük haklarının yanı sıra laik ve bilimsel eğitim için mücadele eden bu federasyon, köy enstitütülü kişilerin ağırlıklı yer aldığı yapılardan biridir. Akçam 1965'te Fakir Baykurt'un başkanı olduğu TÖS'ün kurucuları arasındadır. Aynı zamanda ilk saymanı olan Akçam, TÖS'ün 1967'de Kayseri'deki kongresinde ikinci başkan seçilir.1968 yılında TÖS'ün 70.000 üyesi bulunur. Akçam, 1968'de düzenlenen "Büyük Öğretmen Boykotu"nda yine en ön saflardadır.

Bu boykot, öğretmen hareketi tarihinde yüz binlerce öğretmenin katıldığı en büyük eylemdir. Eğitimin içeriğine ve öğretmenlerin haklarına yönelik çabalar, bu örgütlenmenin yöneticilerine yönelik davalar açılmasına yol açar. Buna rağmen Akçam, bir yandan da yazmaya devam eder ve 1969 yılında *Ölü Ekmeği* adlı öykü kitabı yayımlanır. 12 Mart 1971 darbesi sonrasında tutuklanır, bir yıla yakın bir süre Mamak Muhabere Okulu ve 4. Kolordu askeri ceza-

evlerinde tutuklu olarak kalır. 1970'li yıllarda yazınsal çalışmalara ağırlık veren Dursun Akçam, öğretmenlik yaptığı dönemde birçok kez açığa alınır, Anadolu'nun çeşitli yerlerine sürgünlere gönderilir. *Demokrat Gazetesi*'nin sahibi olarak politik savaşım ve gazetecilik uğraşı içinde de yer alan Akçam, 12 Eylül 1980 darbesinin hemen ardından, Kuşadası'ndan gizlice bir gemiye binerek yurtdışına çıkar. On bir yıl Almanya'da sığınmacı olarak kalır. Almanya'da Hamburg'da yaşar.[60] Bu arada Türkiye'de hakkında art arda davalar açılır. Ülkenin demokrasiye dönüş girişimleri içerisinde hakkındaki davaların düştüğü yetkili ağızlarca kendisine bildirilmiş olmasına karşın, 1991 yılında yurda dönüşünde Ankara Esenboğa Havaalanı'nda gözaltına alınır. Emniyet sarayı asayiş şubesinde zor koşullarda birkaç gün geçirmek zorunda kaldıktan sonra özgür bırakılır. Bir sonraki Almanya dönüşünde de gözaltına alınmaktan kurtulamayacaktır... Türkiye'ye döndükten sonra Kuşadası'na yerleşen Dur-

Dursun Akçam bir konuşmasını yaparken.

Refet Özkan (subayla konuşan) ve Davut Aksu (soldan üçüncü) öncülüğünü yaptıkları 1962 yılındaki Büyük Öğretmen Yürüyüşü'nde.

sun Akçam, ömrünün kalan yıllarını burada tamamlar. 20 Temmuz 2003 günü akciğer kanseri tanısı konulduktan kısa bir süre sonra, 19 Eylül 2003 günü yaşamdan ayrılır.[61]

Akçam'ın kuşağından olan Davut Aksu da Cılavuz mezunları arasında öğretmen örgütlenmesinin içinde yer alan önemli bir kişidir. 1933'te Kağızman'ın Kötek köyünde doğan Aksu, hem politik yaşamda hem de öğretmen örgütlenmesinde etkili olur. Uzun yıllar Kars'ın köylerinde öğretmenlik yaptıktan sonra Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni kazanır. 1966'da buradan mezun olur ve Kars'a döner; bir yandan öğretmenlik, bir yandan da avukatlık yapar. Aksu, TÖS ve TÖB-DER'in kuruluşunda yer alır. 1973 yılında CHP Kars il başkanlığını yürütür ve aynı yıl CHP'den Kars milletvekili seçilir. 1976'da yakalandığı hastalığın ardından kısa bir zaman sonra yaşamını yitirir. Aksu'nun, demokratik hak taleplerini içeren öğretmen örgütlenmesindeki etkin rolü, o günleri yaşayanlar tarafından dile getirilmektedir.

Aksu gibi, İsa Öztürk de Cılavuz Köy Enstitüsü'nün hukukçu olmayı seçen mezunlarından biridir. O da TÖS'ün İstanbul şubesinin

Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu'nun Anıtkabir ziyareti. Önde öğretmen ve milletvekili Davut Aksu (üçüncü sırada, sondan ikinci).

Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu'nun Anıtkabir ziyaretinde Davut Aksu, çelengin yanında yürürken.

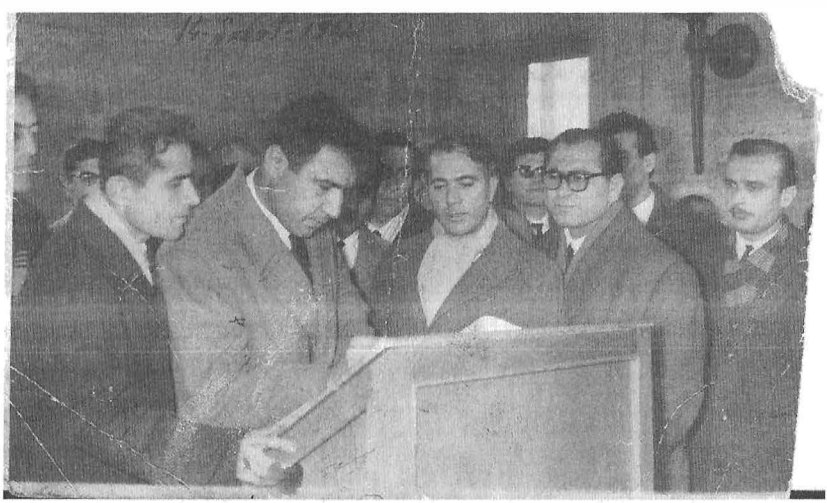
kuruluşuna katılır, altı ay başkanlığını yapar. Sonra da bu görevi bir başka köy enstitülü olan Süleyman Üstün'e devreder.[62]

Beş yıl TÖS, beş yıl da TÖB-DER başkanlığı yapan Cimşit Demirci, kendisini Türkiye Cumhuriyeti'ni, Atatürk'ü, onun inkılaplarını seven Atatürkçü bir öğretmen olarak tanımlar. Öğretmen örgütlenmesi içinde sağ ve sol görüşten öğretmen arkadaşları olmasına rağmen, kendi kimliğinin bunlardan oluştuğunu, bu kimliğin dışında hiçbir şey tanımadığını belirtir. Bu kimliğiyle yönetici seçildiğini ifade eder. Demirci, ayrıca "dik başlı" olduğunu, korkmayan ve çekinmeyen insanların bir iş başarabileceğini söyler. 1980 darbesinden sonra, TÖS ve TÖB-DER'de yönetici olduğu için hakkında açılan güvenlik soruşturmasının ardından görevden alınır. Ardından memuriyette kadro derecesini düşürürler. O da bu uygulamayı geçersiz kılmak için önce valiliğe, sonra Ankara'ya gider. Kendisine yönelik uygulamanın nedenlerini araştırır ve ihbar edildiğini öğrenir. 1950'li yılların başında iki buçuk ay cezaevinde yattığı için geçmişe yönelik bir ihbar da söz konusudur. Demirci pes etmez, Ankara'da İdare Mahkemesi'ne dava açar, bütün tazminatları ödenir ve mesleğine döner: "O ara maaşlarımı da aldım, farkları... Hepsini aldım, yani hakkımı yedirmedim kimseye!"

Öğretmen örgütlenmesinin yanı sıra kooperatifçilik de yapan Demirci, 1972-1980 yılları arasında Bursa pazarlarına bal satar. Ardahan'da ürettikleri balı ucuz bir şekilde almaya çalışan aracılara olan tepkisi, onu kooperatifçiliğe yöneltir. İyi kalite balları olduğu halde istedikleri fiyata satamayınca "sinirleri bozulur", '"Kâzım Bey' [görüşmecimiz Kâzım Arıcı] dedim, 'biz balları bu şekilde satamayacağız, gel bir kooperatif kuralım.'" Bu arada köy enstitülü "ağabeyleriyle" irtibata geçerek bir hafta içinde kooperatifi kurarlar. Sekiz yıl süren bu kooperatif döneminin ardından, kooperatifler birliğine üye olmadıkları için borçları çıkar ve kooperatifin kapatılmasına karar verir. Öte yandan niteliksiz bal üretenlerin kooperatifi engelleme çabaları ile üyelerin bilinçsizliği de başarısızlık nedenleri arasındadır: "Ee vatandaş cahil. Bunları uyarmadık, bilinçlendirmedik. Yıkmak için ellerinden geleni yaptılar. En sonunda kapattık. Tüketim kooperatifi kurduk onu da beceremedik. Köye geldim, dedim 'Size üretim

Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu'nun Anıtkabir ziyareti.

Davut Aksu, Anıtkabir özel defterine ziyaretin nedenini yazarken.

tüketim bir kooperatif kuralım, güzelleştirme kalkındırma...' Yapamadık başaramadık! Onun için küstüm." Ardahan'ın sütünün ve balının doğallığına dikkat çeken Demirci, üreticinin emeğinin karşılığını almamasından kaynaklanan rahatsızlığını dile getirir. Demirci, görev verseler elinden geleni hâlâ yapmak istediğini söylemekte, "Yeter ki faydam dokunsun" demektedir.[63]

Mehmet Asal (soldan ikinci). Fotoğrafın arkasında şöyle yazar: "15-18 Aralık 1968 tarihinde genel öğretmen boykotuna katıldığımız için, İzmir ili İdari Mahkemesi'nin kararıyla 5. Asli Ceza Mahkemesi'nde 05.05.1970 tarihinde yargılandık. Bu fotoğraf adliye çıkışında çekilmiş o günün anısıdır." (Arşiv: Nuray Yüksel Asal)

Kâzım Çakmur, Erzurum'da çalıştığı dönemde öğretmen örgütlenmesinde yer alır. Müdür yardımcısı olarak görev yaptığı yıllarda 450 öğretmenin temsilcisidir. Tayin komisyonunda da görev yaptığı bu süreçte kendini ezdirmeyen, kimsenin de ezilmesine göz yummayan ve her konuda söz hakkı olan bir kişidir. Çakmur, 1960'lardan 1980'lere dek TÖS ve TÖB-DER gibi öğretmen kuruluşlarında aktif görevlerde bulunur. 1969'daki genel öğretmen boykotu ilk olarak Erzurum'da başlar. Öğretmenlere ders ücretleri ve eğitim ödenekleri verilmez. Bu durumu gerekçe göstererek boykot yaparlar. Boykottan sonra müfettişler okula teftişe gelirler. Bütün müfettişler tarafından tanındıklarını söyleyen Çakmur şöyle der: "Biz göze de battık kızım, göze de battık... Korkmadım hiçbir şeyden kızım, niye korkmadım, çünkü öyle bir durum vardı ki Erzurum'da olan olaylar, adliyeyi de, polisi de aşmıştı..." Köy enstitülü olduğu için özel olarak baskı görmediğini belirten Çakmur, Erzurum'da çalıştığı yıllarda devrimci öğretmenlerin güçlü bir grup olduklarını, bu yüzden de kimsenin onları ezemediğine vurgu yapar. Öğretmenlik yıllarında yaklaşık 6-7 yıl, Erzurum'da Funda Özden adlı avukatın yayımladığı *Devrim Gazetesi*'ne Umut Ölmez adıyla pazar hariç her gün yazı yazar.

Her gün evden gazeteye kadar olan yürüme yolunda yazının ana hatlarını düşünür, gazeteye ulaşınca da on beş dakika içinde yazısını yazar.[64]

Cılavuz'un ilk mezunlarından Mehmet Asal, Türkiye Öğretmenler Sendikası'nın eyleminden yargılanır. Üç ay açığa alınır. Ancak ilk mahkemeden sonra beraat eder.[65]

Daha önce değindiğimiz gibi, Gültekin Gazioğlu 1951-1952 yılında girdiği Beşikdüzü Köy Enstitüsü'nden, 1952-1953 öğretim yılında Beşikdüzü'nden bir arkadaşıyla birlikte Cılavuz Köy Enstitüsü'ne gönderilir. 1955-1956 öğretim yılında da kendi isteği üzerine Trabzon Erkek İlköğretmen Okulu'na nakledilir. 1957 yılında burayı bitirir ve öğretmen olur. Öğretmenlik ve milli eğitim müdürlüğü yapar. Türkiye Öğretmenler Sendikası'nın kuruluş çalışmalarına katılır. 1975-1980 yılları arasında TÖB-DER yöneticiliği ve TÖB-DER genel başkanlığı yapar. 12 Eylül 1980'den sonra yurtdışında yaşar. 10 yıl yurttaşlıktan çıkarılır.[66]

Görüşme yaptığımız Cılavuz mezunlarının hepsi öğretmen örgütlenmelerine üye olur. Pek çoğu da yerel ve ulusal düzeyde yöneticilik görevlerinde bulunur. TÖS ve TÖB-DER'in kuruluşundan kapatılışına dek üyesi olan Bakırcıoğlu'nun şu sözleri, köy enstitüsü mezunlarının bu yapılara ilişkin duygu ve düşüncelerinin özeti gibidir: "Kapandıkları güne kadar ilericiliğin sınırı da budur..."[67]

Aşk-Evlilik İlişkileri: "Ya Cılavuz?"

Özel yaşamın politik yaşamdan ayrı olmayacağını düşünen bir araştırmacı olarak, ilk gençlik yıllarını 1940'lar ve 1950'lerde yaşayan görüşmecilerimizin araladıkları kapıdan, izin verdikleri oranda sorularımızla girmeye çalıştık. Enstitü günlerinde âşık olmuşlar mıydı, eşlerini nasıl seçmişlerdi ve evlilik kararı vermelerindeki etkenler nelerdi vb konuları öğrenmeye çalıştık. Cılavuz Köy Enstitüsü mezunlarıyla görüşme yapmak üzere gittiğimiz Ardahan ve Kars'ın köyleri de dahil olmak üzere, kiminle konuştuysak benzer soruyla karşılaştık: "Ya Cılavuz'u biliyor musunuz?" Anlatıya göre özellikle köylüler, eğitimli oldukları ve düzenli maaş aldıkları için kızlarını

öğretmenle evlendirmek isterler. Bir bakıma aileler kızlarının toplumsal statüsünü de yükseltmeyi amaçlarlar. 1940'ların sonundan itibaren ise köy enstitüsü mezunları tercih edilen damat adaylarıdır! Geleneksel olarak, kız istemeye giden ailelere kız tarafı, damat adayının nerede okuduğunu ve mesleğini sorar. Ancak Cılavuz mezunları köylerde çalışmaya başladıktan sonra sorunun içeriği şöyle değişir: "Oğlan tarafı sayar döker, 'Oğlumuz doktor, savcı, bilmem ne, şu okulu bitirdi, sayarlar...' Kız tarafı sorar: 'Ya Cılavuz?' Yani öyleydi gerçekten de..."[68]

Cimşit Demirci, köylerde genç kızların da olduğu evlere sık sık gidip geldiği için yanlış anlamalara meydan vermekten çekinir. Demirci, köylerde bekâr yaşamanın çok zor olduğunu, bu yüzden de erken evlendiğini dile getirir. Bir ağanın kızı olan eşi de onun köyündendir. Eşi ilkokul ikinci sınıfa kadar okur, sonra babası onu okuldan alır. Kız arkadaşları arasında sadece Perihan Akçam'ın olduğunu söyleyen, "Ona da başka biri sahip çıktı" diyerek kahkaha atan Demirci'ye, iyi ve terbiyeli bir genç olduğu için köylüler "Benim kızımı al" derler. O ise, eşini çok hoş ve güzel bulduğu için onunla evlenmeyi tercih eder![69] Görüşme sırasında da eşinin güzelliğine yönelik iltifat etmeyi sürdürür...

Aşk ve evlilikle ilgili duygu ve düşüncelerini sorduğumuz Süleyman Atilla, kahkahalar atarak son sınıfta arkadaşı olan Perihan'a (Akçam) bir mektup yazdığını anlatmaktadır. Mektubunda "Sizi beğeniyorum, seviyorum, benimle evlenir misin?" diye yazar. Birkaç gün bekler, yanıt gelmez. Dayanamaz sorar, neden cevap vermedin diye. O da "Yok benim sözlüm var", Cılavuz'dan "Mehmet Cihangir ile sözlüyüm" der. Böylece arkadaşı Perihan'dan umudunu keser. Atilla, enstitüyü bitirdikten sonra öğretmenlik yapmaya başlar. O sırada yeni evlenmiş olan Osman Nuri Alper, eşi ve kız kardeşiyle Kötek köyüne gelir. Atilla, Alper'in kız kardeşini çok beğenir; o sırada kendisi on sekiz, eşi on beş yaşındadır. Babasına duygularını anlatır, Osman Nuri Alper'i çok seven babası evliliğe onay verir. Köy enstitülü kayınbiraderi olmasının kendisi için büyük bir şans olduğunu söyleyen Atilla, ilişkilerinin her zaman çok iyi olduğunu belirtir. Görüştüğümüz zaman 57 yıldır evli olan Atilla, altı çocuk

sahibidir. Evliliğiyle ilgili doğru bir karar verdiğini söyleyen Atilla, mutlu olduğunu dile getirir.[70]

Öğretmen olduktan iki yıl sonra 1945'te eşiyle evlenen Kâzım Arıcı, aile yapısına uygun ve zengin olmayan biriyle evlenir. Zengin biriyle evlendiği takdirde üzerinde egemenlik kurulma olasılığının yüksek olacağını düşünür. "Yoksul ama temiz" insanlar diye nitelediği eşinin ailesinin Gürcü olduğunu, "güzelliği müzelliği", her şeyi hesaba katarak evlendiğini kahkahalar atarak anlatmaktadır. Ancak bu evlilik kararı, çalıştığı köyde kendi kızlarıyla evlenmediği için pek çok kişinin ona küsmesine yol açar. Eşini yetişkinlere ders verirken tanır. Sınıfında 20-30 kadar kadın vardır; bunların bazılarının kendisinde "gönlü" olduğunu bilen Arıcı, eşini de onların arasında gördüğünü anlatır. Sınıfta kürsüde otururken eşi sınıfa girer, o da hemen yerinden kalkar, ona yer gösterir. Bu durum kimsenin gözünden kaçmaz! Oturduğu evin penceresi, eşinin evinin penceresine bakar. Arıcı pencereden bakarken, eşi geri çekilir: "İşte ilgiyi o zaman kurduk" demektedir! Ev sahibi eşinin akrabasıdır, onların araya girmesiyle evlenirler: "Bir kat yatak, bir sandalye, eşimi aldım, okula götürdüm."[71]

Abit Akan, 1950 yılında eşini çok severek evlenir. Görüşmemiz sırasında eşini gösterek, "Elma olsa da, alıp cebime koysam da cebimde gezdirsem!" derken, kahkaha atarak "Bana sevgisi kalmadı, bana kafa tutuyor" demeyi de ihmal etmiyor...[72]

Eşini Susuz'da bir düğünde görüp beğenen Hanlar Kızılkaya, sevdiği kişiyle evlendiğini belirtmektedir.[73]

Cılavuz Köy Enstitüsü'nde son sınıfa gelen kız ve erkek öğrencilere, bazı öğretmenler tarafından eşlerini enstitüden seçmeleri yönünde telkinde bulunulur. Az sayıda kız öğrenciden biri de Perihan Akçam'dır. Son sınıftaki erkek arkadaşlarından bazılarının evlenmek için ilk aklına getirdiği kişi odur! Ancak onun da son sınıfta hoşlandığı, görüştüğü biri bulunur. Bir gün Nevvare Öğretmen de "Bakın eşinizi buradan seçin" deyince Perihan Akçam ve kız arkadaşı Şadiye gülüşürler... Şadiye çok küçük olduğu için öğretmen, Perihan Akçam'a sorar "Var mı biri? Tanımak isterim" deyince o da "Tamam öğretmenim" der ve tanıştırır. Ancak ilişkileri ens-

titüdeki günlerle sınırlı kalır... Akçam'ın enstitüden biriyle evlenmesini isteyen öğretmenlerden biri de Fatma Buzcular'dır. Önceki dönemden bir mezunla onu tanıştırır; Perihan Akçam pek yakınlık duymaz, ama yine de ısrar üzerine görüşür. Zaten annesi de onun evlenmesinden yanadır. Damat adayı her cumartesi günü Cılavuz'a gelip Akçam'ın her şeyine karışmaya başlar: "Pantolon giymeyecekmişim, cam tepesine çıkıp cam silmeyecekmişim, oyun oynamayacakmışım... Perihan durur mu, oyun orda..." Fatma Öğretmen'in eşi Şevket Buzcular da damat adayının bu tutumunu doğru bulmaz, "Fatma karışma, bu şimdi bu kadar karıştığına göre, yarın kim bilir kızın nelerine karışır" der. Böylece bu ilişkinin gelişmesi önlenmiş olur. Öğretmen olduktan sonra bütün köylülerin gözü Akçam'dadır. Perihan Öğretmen'in sözleriyle, "Ata binen, arabaya binen, 'Geçerken uğradım' diyerek" okula gelir. Aynı okulda çalıştığı Eğitmen Elfaz Bey, "Hoca hanımı evlendirmeden rahata ermeyiz, her gün teftişteyiz" diye şaka yapmaya başlar.

Nahiye müdüründen kaymakama kadar pek çok aday Perihan Akçam'la evlenmek ister. Burada ilginç olan nokta, bu adaylardan bazılarının evli olmasıdır. Akçam bu durumu köy enstitüsü mezunu olmasına bağlar. Enstitü mezunu olduğu için teklifini mecburen kabul edeceğini düşünürler. Onların düşüncesine göre, "kötü yola düşmüş" bir kadının önüne çıkan "kısmeti tepmesi" mümkün değildir ve ikinci eş olmaktan başka da seçeneği yoktur! Bu kişiler köy enstitüleri aleyhine dönen olumsuz havadan cesaret alırlar. Akçam'ın annesi de bu olumsuz tutumlardan kızını korumak için onu evlendirmekten yanadır. Damat adaylarının biri gidip diğeri gelir. İçlerinden biri beyaz atıyla sık sık gelir. Annesine eve alma dediği halde, annesi kızının bir an önce evlenmesini istediği için gelen adayı eve alır. Perihan Öğretmen annesine şöyle der:

> Bir gün anneme "Anne bak" dedim, "sana bir şey söyleyeceğim", çok ayıp bir kelime ama "Ben orospu olmam" dedim, "merak etme..." Annem ondan korkuyor. Çünkü kadının kafası dolu, köy enstitüsü mezunuyum, oradaki kızlar rivayete göre çocuk bırakıyor, işte annem "Bu nasıl olsa kimsesiz" diye düşünüyor... Anneme başka türlü anlatamam, ben bir erkekle yatmam desem, anlamayacak...

Görüldüğü gibi on sekiz yaşında genç bir kız için oldukça sıkıntılı bir durum söz konusudur. Ancak kimse Perihan Akçam'ın bu baskılara karşı koyma kararlılığından ve gözüpekliğinden haberdar değildir... O, köy enstitüsünde aldığı eğitim ve güçle bu tutumlara ve tekliflere aldırış bile etmez. Onun evlenmeme konusundaki kararlılığını kıran biri, bir süre sonra Ardahan'da karşısına çıkar. Perihan Öğretmen, ayda bir kere Elfaz Eğitmen'le birlikte ata binip maaşlarını almak ve alışveriş yapmak için Ardahan'a gider. Akçam maaşını alır, çalıştığı köye dönmeden önce alışverişini yapar. İşini bitirip dönmek üzereyken genç bir adam yanına yaklaşır, selam verir: "Ben Cılavuz mezunuyum, senden bir sene sonra, Melihaların sınıfındaydım" der. Perihan Öğretmen "Aaa, çok güzel" diye yanıt verir. Bunun üzerine "Ben sizinle arkadaş olmak istiyorum" der. Perihan Öğretmen o günü şöyle anlatır: "Ben döndüm, 'Lütfen beni rahatsız etmeyin' dedim ve yürüdüm. Böyle bir baktım, hani söylerken bir baktım, tipim de değil... [Kahkahayla gülüyor.]" Perihan Akçam'ın Dursun Akçam'la tanışması böyle olur! Bu karşılaşmadan bir süre sonra Perihan Öğretmen ve annesi Ardahan'da yolda yürürken, fötr şapkalı, "temiz pak" giyimli biri yanlarına yaklaşır; annesine "Sizinle konuşabilir miyim?" diyerek, Milli Park'ta oturmalarını teklif eder. Bu kişi Dursun Akçam'ın ağabeyidir. Söz şöyle başlar: "Benim kardeşim de öğretmen, köy enstitüsü mezunu. Perihan'ı çok beğeniyor, istiyor, ama yanaşmış ona, Perihan pek yüz vermemiş" der. Annesi, bunun kızının kararı olduğunu ve kendisinin bu karara karışamayacağını söyler. Bu konu orada kapandı diye düşünürlerken, bir süre sonra Dursun Akçam'ın köyünden Öğretmen Binali Bey ve eşi, Dursun Akçam'ın evlilik teklifini yinelemek için evlerine gelir. Perihan Öğretmen, onlara da evlenmeyi düşünmediğini söyler. Dursun Akçam, ısrarını bu defa başka bir yolla sürdürür. Perihan Öğretmen'e mektup göndermeye başlar, şiirler yazar. Mektubu da Saat adlı, okuma yazması olmayan yoksul bir adamla gönderir. Saat'e bir sigara verir, Saat ilkbaharın soğuğunda Kura Nehri'ni soyunarak geçer, karşı tarafta giyinir. Annesi bu yoksul adama üzülür, her gelişinde yedirir, içirir, biraz para vererek gönderir. Perihan Öğretmen ise, gelen mektubu okur ve aynı mektubu geri gönderir. Saat ise, cevap

yazıp kendisine verdiğini sanır. Bir gün Saat ona "Öğretmen ğanım, mektup yazmıyıcağsın?" diye sorar. Ondan sonra mektupları geri vermemeye başlar.

Artık Ardahan'a da mecbur kalmazsa gitmez, "Ölçekli çocuk" karşısına çıksın istemez. Fakat "Ölçekli çocuk" onu evlenmeye ikna etme konusunda her türlü yolu denemeye kararlıdır. Annesi bu damat adayından yana tutum alır. Çünkü köyü bellidir, yabancı değildir! Öte yandan kızı kimsesizdir [babası olmadığı için anne böyle düşünür], bir "sahibi" olmalıdır! Bir de köy enstitüsü mezunu bir öğretmendir... Bu defa Perihan Akçam'ın dayıları devreye girer, onu ikna etmek için "Perihan al bunu, dengeli düşün, akıllı düşün, kendi memleketimizin çocuğudur" derler:

> Sonra evlendik. [Gülüyor.] Dayılarım böyle çok ısrar edince falan, "Bir gelsinler" dedik. Bunlar resmen istemeye, yani elçiyle, hazır geldi. Bir de yüzük getirmişler. Annem çok mutlu oldu, kendi memleketlimiz! Öğretmen mesleğimden birisi, ne olacağı belli olmayacak bir şey değil. Bazen diyorum iyi ki evlenmişiz, böyle şahane çocuklarım oldu...[74]

Perihan Akçam'ın köy öğretmeni bir genç kız olarak yukarıda anlattıkları, 1950'lerde genç bir kadına uygun görülen yaşam biçiminin örneğini oluşturur. Kadının bir "sahibi" olması gerektiği düşüncesi, "evlenme teklifi alma" biçimi, evlilik için "aracı" gönderilmesi ve "kız isteme" yöntemi, dönemin toplumsal cinsiyet anlayışına ilişkin kodlarını işaret eder. Akçam'ın kendi kuşağının diğer kadınlarından en önemli farkı, ısrar sonucu da olsa, evlilikle ilgili son kararı kendisinin vermesidir.

Araştırma sürecimizde, Cılavuz Köy Enstitüsü mezunları arasında "aşk" ve evlenme biçimleri açısından farklı örneklere de rastladık. İsa Öztürk ve Nafize Öztürk, Halise Sarıkaya Apaydın ve Talip Apaydın beraberlikleri bunlar arasındadır. Evlenme teklifini yapan taraf, 1940'lı yıllar için de bugün için de erkektir! Ancak evlenme teklifi yöntemi farklıdır. İsa Öztürk, Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nden arkadaşı Nafize Öğretmen'le evlenmek istediğini, onun bağlı olduğu milli eğitim müdürüne telgraf çekerek bildirir. Müdür

de Nafize Öğretmen'i çağırarak, "Bu çocuk iyi birine benziyor, aileni ikna et, evlen" der![75] Bu tekliften bir süre sonra, 1948 yılında evlenirler.

Halise Sarıkaya ile Talip Apaydın'ın birliktelikleri çok ilginç bir yol izlemiş. Sarıkaya ve Apaydın, Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'ndeki öğrencilikleri sırasında birbirlerini tanırlar. Talip Apaydın, Halise Sarıkaya'ya bir dergiye yazdığı yazı aracılığıyla evlenme teklif eder. O yıllar için de günümüz için de oldukça sıra dışı bir evlilik teklifi söz konusudur. Şimdi beraberliklerinin başlangıcını Talip ve Halise Sarıkaya Apaydın'dan dinleyelim:

T.A.: Bizi ihbar ettiler, kendi arkadaşlarımız. [Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nden söz ediyor.] O ihbar ettikleri listede adı olanları, yedek subay okuluna çavuş aldılar. Ben de onlardan biriyim. (Oysa biz o zamanlar ne Marksizmi biliyoruz, ne sosyalizmi biliyoruz. Türkiye'de doğru dürüst kitap bile yok o zaman. Yani Marx falan çok sonra tercüme edildi, Engels'i sonra okuduk. Neyse uzatmayım.) Koridora çıktım aaa baktım ki Halise de orada, karşılaştık böyle. O koştu, "Nerelerdesiniz siz böyle" dedi kucakladı beni... Yakın davrandı. Ayaküstü konuştuk. Birbirimize adres alıp verdik. Benim de tayinim, Tokat'a çıkmış, adres alıp verdik. Yılbaşı da yakın mıydı, işte bir ay sonra mı ne... Ben Halise'ye yılbaşı tebriki gönderdim. O da bana cevap verdi.

H.A.: Hatta babam götürdü, postaya attı. Sonra, ayrıca bir dakika sözünü unutma! Yozgat'ta Halkevi'ne giderdi babam, dergiler getirirdi, okurdum, tekrar götürürdü. Paramız o kadar yetmiyordu, bir gazete alamıyorduk zaten. Okurdum dergileri, Talip'in şiirleri çıkardı...

T.A.: Seni köye çağırıyorum. Köy öğretmenliği bu ülke için çok önemli bi görev. Burda beraber çalışırız, gücümüzü birbirimize katarız diye dergiye yazdım. Halise'ye böyle evlenme teklifi ediyorum.

H.A.: Önce Fikirler dergisine, sonra Bütün Dünya dergisine seçme yazılar oldu. İki yerde çıktı.

H.A.: Ben de şimdi tabi bi hazırlık oldu o ilk mektuplar da. Bu yani şeyden ziyade, aşktan ziyade, filandan ziyade, onun çekmiş olduğu beni çok incitti. Hatta Mehmet Başaran da vardı, o çavuş çıkarılanlar arasında. Yani çok üzüldük bunlara. Bir yerde birbirimize destek olmamız lazım geldiğini düşündüm ve kararımı kendi kendime verdim.

T.A.: Yozgat Milli Eğitim Müdürlüğü'nde çalıştığını biliyordum. Yozgat Milli Eğitim Müdürü'nü de tanımıyorum kimdir, neyin nesidir... Ona bir mektup yazdım.

FİKİRLER Dergisi ve Bütün Dünya Sevgilim Halise'ye Hasretinle 1948

Öğretmen Halise'ye Mektup

Talip APAYDIN

Şu anda sana yazmaktan başka çarem yok. Burada öyle güçlükler karşısında kalıyorum ki, tek başıma zayıf düşüyorum. Halkın arasında duyarak, düşünerek çalışan her aydın, Ceyhun Atuf'un dediği gibi gerçekten derin bir acı ile muzdarip olacaktır, hiç başka yuluyok.

Bölgemde yeni yapılacak olan üç okulun inşaatlarına hemen başlamak üzere köylere gittim. Kanunen inşaatların taşı, kumu ve ameleliği köylüler tarafından temin edilmesi lâzım. Benim köylüler hiç yanaşmıyorlar. Hattâ arsaları bile göstermek istemediler. Güç belâ yerlerini ayırdık. Fakat planları uygulamak için ip yok, kazık getirmezler, kazıkları çakmak için balta yok. Ah, memlekette hiç bir şey yapmamak için bir ruh aşılandı halkımıza.. Demokrasi varmış (!) onun için köylerinde yapılacak okula bir çivi getirip çakmak istemiyorlar. Konuşuyorum uzun uzun anlatıyorum, dinler gürültüyorlar, bitince her biri bir yere dağılıyor. Bir köyde « eski ezan kabul edildi, eski yazı da kabul edilecekmiş» demeğe kadar vardırdılar. Çaresiz herşeyi yüzüstü bırakıp ağlamaklı bir

içle ayılmışa, evime döndüm. Bura okulunun bahçe kapısını da on gündür açık koruşlar. İçerisi inek ahırı olmuş. Diktiğim sebzeler, fidanlar hep çiğnenmiş, kurulmuş. Hayvanlar okulun duvarlarına sürtünmüşler. Camların kırmışlar, sıvasını dökmüşler. köyden bir kimse gelip de kapıyı kapatıvermemiş, belki de kasten açılar.

Evime girdim kurı, fakir, tam takır.. Kitaplarım dağılmış, yatağımda fareler oynamış. Bütün gece uyuyamadım. Evim yanmış bi kıvrandım Şu anda sana yazmaktan başka çare yok. Ne yapacağız böyle? memleket nereye gidiyor böyle?

Halise işte seni buralara çağırıyorum. Şu haliyle berbat bir yere.. Ama hayat her yerdedir. Yaşamak burada da güzel olabilir. Doğusür gibi yasamak, mücadele ede ede yaşamak.. Ne mümkünse onu yaparız. Okulu yeniden tamir ederiz. Bahçeyi yeniden düzeltiriz. Sınıfları zevkimize göre tanzim der, tertipleriz. Belletim yılına yakın kalınca da öğrencilerimizi toplayıp A dan başlarız. Ah köy öğretmenleri ! Her türlü imkânsızlıklar içinde, hele şu sırada şumarmış, külstah

15

Umduğum Gibi Değilmiş

Küçüklüm büyümek isterdim
Ne gayret büyüdük
Meğer adam kalmak gibi
Kolayına büyünecmiş
Ben büyüdüm dert büyüdü
Düşün bakalım düşün
Ne olacak işin ?

Özcan URAZ

yüzlerin karşısında köy öğretmenleri.. Tek başlarına, yardımsız köy öğretmenleri!..

Fakat Halise dikkat ediyor musun günümüzde köy öğretmeni kadar ehemmiyetli bir insan yoktur. Köy davası deyince herkes şöyle bir kulak kabartıyor. Mahmut Makal bir çırpıda meşhur oluverdi. Şahsi değeri yanında asıl mevzuun değeri.. Değil mi öyle? Yani köy meselesi memleket ayduunun kafasında öyle bir tavında ki artık ondan kaçılamaz. «Köy» simdiye kadar olduğu gibi artık ihmal edilemez. Seni köye çağırıyorum. Milletlerin kalkınmasında köy öğretmeninin çektiği ıstırap faydalı bir ıstıraptır, manası olan bir

16

ıstıraptır. Seni bu azlarım içine çağırıyorum, duyarak, düşünerek gel. Bizgün alınmaz ak çıkacak. Halktan kaçmış, menfaatperest, kendi dar saadetlerinin çemberine hapsolmuş kimselerin seviyesine düşmiyelim. Vicdanlarımın karşısında rahat kalalım.

Burada benim büyük hüzünlerle dolu. Orta anadolunun sonsuz sıcepleri ile şekillenmiş bir dünyam varki seveceksin. Orada yıldız yıldız inançlar, sevgiler bulacaksın. Halkımın kanı ile birleşmek ettiyen kanın sıcaklığını hisseedecksin. Gel bu denize beraber dalalım. Sıkıntılarımız bizim nasıl olsa geçecek. Yarının mesut Türkiye'sine giden sarp yollarda, tehlikeli yollarda birbirimize tutunarak yürüyelim. Birbirimize dayak olalım, gel !..

Şu anda seni yanımda görmek isterdim. «Pekiseveyişini duymak isterdim. O zamanbütün kuvetlerimi yeniden toplıyacak ve yeniden okullarımın temeline atılağa. Ah yanımda olsaydın da bu cümleyi yazarken gözlerinin nasıl yaşardığını görseydin. Bunlardan daha büyük, bundan daha muazzam bir iş tasavvur edemiyorum. Gel gör ki karşıma ne güçlüler çıkarıyorlar. Ama başaracağım Halise! Çünkü benim istediğim onların istediğinden çok daha kuvvetli, çok daha candan..

Hadi bana mektup yaz, seni tamamla, selâmlar selâmlar.

gidecektim

Talip Apaydın'ın Öğretmen Halise'ye, "Seni buralara çağırıyorum... Beni tamamla..." diye seslendiği evlenme teklifinin belgesi! Bütün Dünya *ve* Fikirler *dergilerinde yayımlanmış, 1955.*

Halise Sarıkaya Apaydın ve Talip Apaydın, 5 Ocak 2006. (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

"Sayın Milli Eğitim Müdürü, Halise Sarıkaya'nın Hasanoğlan Yüksek Enstitüsü'nde arkadaşıydım. Fakat üç yıldır birbirimizden haberimiz yok, ne olduğunu bilmiyorum. Bana bir ağabeylik yapın" dedim. Kim olduğunu bile bilmiyorum adamın. "Bana bir ağabeylik yapın" dedim. "Eğer" dedim "Halise Sarıkaya'nın kimseyle ilgisi yoksa, bir takıntısı yoksa bana bildirir misiniz, evlenme teklif etmek istiyorum" dedim. Çok dürüstçe... Halise'yi çağırmış müdür, demiş ki "Talip Apaydın diye bir arkadaşınız var mı?" "Var efendim, çok değerli bir arkadaşımız" demiş.

H.A.: Ben dedim ki herhalde o zaman tayini çıktı, gelecek onun için soruyor. Sınıfın, okulun şöyle iyi öğrencisi, çok güzel keman çalar bilmem ne...

T.A.: Sonra Hakkı Bey'den bana bir mektup geldi. "Kardeşim" dedi, "sen de Halise Sarıkaya kadar dürüstsen, iyiysen, hiç kimseyle bir bağlantısı yok, evlenme teklifini yap." Dünyalar benim oldu. Ben de bu mektubu yazdım. Mektuplaştık kararlaştırdık, ben izin aldım Yozgat'a geldim. Haber alınca milli eğitim müdürlüğüne geldim. "Ben" dedim, "size mektup yazan!" "Teklifini yaptın mı?" dedi. "Yaptım" dedim. "Cevabını aldın mı?" dedi, "Aldım" dedim. [Gülüyorlar.] "O zaman" dedi, "size burada bir düğün yapalım" dedi. Adam böyle bir babalık yaptı hakikaten... 1956 yılında Cumhuriyet Okulu'nda bir düğün yaptılar, toplandık orda, İhsan Sabri Çağlayangil valiydi, hem yüzüklerimizi taktı, hem nikâhımız kıyıldı o gün...

H.A.: Bütün köy öğretmenleri katkı yaptılar, beş kuruş harcamadık. Orada maarif müdürü etkiliydi, beni de severlerdi. Eee Talip de yazar olduğu için tanınıyor... Biz çok iyi arkadaştık. Birbirimizi hep desteklerdik.[76]

Nevvare Ünsal ile Ali Vehbi Ünsal nikâhlarının ardından Susuz Çayı'nın kıyısında... 19 Şubat 1949. (Arşiv: Ünsal Ailesi)

Yukarıda kısaca özel yaşamlarına değindiğimiz Cılavuz mezunlarının yanı sıra öğretmenlerden Nevvare Ünsal ile Ali Vehbi Ünsal da Cılavuz'da tanışıp evlenirler. İlk çocukları burada doğar.

Toplumsal Cinsiyet Rollerine İsyan Eden Cılavuzlu: Perihan Akçam

Cılavuz Köy Enstitüsü'nde aldığı eğitim; bilgili, yeniliklere açık, kendine güvenli, elinden her iş gelen ve kimseye muhtaç olmayan, ekonomik olarak bağımsız bir insan kimliği yarattı Perihan Akçam'da. Fakat edinilen bu kimliğe rağmen, erkek egemen değer yargılarının değişmediği toplumsal yapı, Öğretmen Perihan'ı aile kurumunun sürdürülebilirliğini sağlayan kişi olmaya zorladı. Ailenin yeniden üretiminin tek sağlayıcısı olmaya iten konum, bütün kadınlar için olduğu gibi, Perihan Öğretmen için de oldukça zorlayıcı ve yıpratıcı bir süreçtir.

Siyasetin erkek alanı olarak belirlendiği ve "kadınlaşamadığı" koşullarda siyaset, Perihan Öğretmen, Doktor Ayşe, İşçi Zeynep'in emeği üzerinden yapılır.

Burada karşımıza çıkan Perihan Öğretmen örneği, Türkiye'deki milyonlarca kadının dile getirdiği ya da dile getirmeyi bile düşünemediği, buna karşılık yükünü ve acısını çektiği, yaratıcılığını ve üretkenliğini sınırlayan bir toplumsal gerçektir. Bu toplumsal gerçeğin değiştiği koşullarda, Öğretmen Perihan'ı yazar, sanatçı veya sadece Perihan Öğretmen olarak görebileceğiz. Perihan Akçam'ı, toplumsal cinsiyet rollerinin değişmezliğine ilişkin davranış kalıpları yaşamı boyunca rahatsız eder.

Eğitim görmüş kadın ve erkeklerin, bir kadını insan olarak, kendi kimliğiyle algılamamaları zaman zaman onu öfkelendirir. Onu Dursun Akçam'ın eşi olarak görmeleri, bunun dışındaki kimliklerini yok saymalarından yakınır: "Hiç 'ben' olamadım. Ben, ya Taner'in annesiyim ya da Dursun Akçam'ın eşiyim. Başka grupta da Alper'in annesiyim yahut ben Cahit Akçam'ın annesiyim, yani 'ben' değil miyim?"

Sadece öğrencilerinin karşısına kendi kimliğiyle çıktığını dile getiren Akçam, eşinin ve üç oğlunun toplumsal hareketlerde hep lider olmasını, kendi konumunun algılanış nedeni olarak açıklar. Öte yandan onların lider olarak ön saflarda olması, Perihan Öğretmen'in kimliğini yaşamasının da önünde engel oluşturur. Çünkü aile olarak yaşadıkları evde alışveriş ve yemek yapılması, bulaşık ve çamaşır yıkanması, ütü yapılması, evi düzene sokulması da gerekmektedir. Akçam'ın ailesi sol veya sosyal demokrat siyasal eylemde bulunan kişiler de olsa bu işler, kadının "doğası"nın bir uzantısı olarak görülür. Bunun sonucunda da aile bireyleri eve geldiklerinde "yemek, temiz çamaşır ve yoruldukları zaman rahat yatak" bulurlar.

Yaşamı boyunca "Bir gün dahi vitrin bakmadım" diyen Akçam, okuldan çıktıktan sonra arkadaşlarının "vitrin bakma" teklifini her zaman reddettiğini söylemektedir. Dersi biter bitmez işleri yapmak için evine koşar. Evde işbölümü olmadığı için bütün işlere yetişmeye çalışır. Bunun yanı sıra dört çocuğunun giysilerini kendisi diker. Merdaneli çamaşır makinesi aldığı günü, "Benim için düğün bayram" diye anımsayan Akçam, bir gün makineye çamaşırı koyar ve çalar saati de ayarlar; eşine saat çaldığında makinenin kırmızı düğmesine basıp kapatmasını söyler. Saat çaldığında eşi saati kapatır ve çalışmasına devam eder! Böylece çamaşırlar dört beş saat daha yıkanır. Akçam'ın çocuklarına diktiği pamuklu pijamalar küçülerek kullanılmaz hale gelir. Öte yandan yaşam koşulları oldukça güçtür; sobalı evlerde otururlar, kömürlerin taşınması ve sobanın yakılması da onun sorumluluğundadır. Bu sırada çocukları arkadaşlarıyla Lenin ve Mao'yu tartışmaktadır. Akçam, "Bir ailede birileri vatanı kurtarmaya çalışırken, o ailede yemek yenecek, soba yakılacak" demektedir. Perihan Akçam bu yıllarda doğru dürüst okuyamadığını belirtir, *Cumhuriyet* gazetesini ve İlhan Selçuk'un yazılarını bile bir defa okumayla anlamadığından sık sık yakınacak kadar yorgundur!

Aile bireylerinin toplumsal yaşamda diledikleri gibi etkin olmaları için Akçam, "hep arka planda kalır." Özellikle 1970'lerde, her gün onlarca gencin sokaklarda öldürüldüğü yıllarda büyük acılar çeker. Sabahlara kadar çocuklarının eve gelmesini bekler... Sonrasında çocukları hapse atılır, onlardan aylarca haber alamadığı olur.

Büyük oğlu Alper Akçam tıp fakültesinde öğrenciyken bildiri dağıtmaktan tutuklandığında günlerce ağlar. "Cezaevinde çatalı da yok, kaşığı da yok" diye olmayan şeyler için ağlar. Cezaevinin ne anlama geldiğini, oğlu Cahit Akçam Mamak'ta sekiz yıl tutuklu kaldığında anlar. Tutuklulardan uzun zaman yaşayıp yaşamadıklarına ilişkin bilgi alınmaz, işkenceler ve açlık grevleri arka arkaya yaşanır. Bu süreç Perihan Öğretmen'i derinden etkiler, bir daha uzun süre hiç ağlayamaz! Çünkü bu defa Mamak'ta çocukları tutuklu olan annelerin tek dayanağıdır... İşkence görmüş ve açlık grevinde ayakta durmaya çalışan oğlunu ilk gördüğünde ağlar. Diğer anneler buna şaşırır, "Sen de mi ağlıyorsun?" derler. O sadece şöyle düşünür: "Dövecekler, edecekler de yeter ki ölmesinler! Onun için ben hep arkadaydım..."

Günümüzde Akçam, artık Dursun Akçam'ın eşi; Alper'in, Taner'in, Cahit'in annesi olarak tanımlanmasına "yeter" diyerek: "Ben benim! Ben öğretmen bile olmasam, ben Perihan'ım, bir de beni ben bilin..."[77] diye isyan eder.

Sonuç olarak Perihan Akçam'ın yaşadığı toplumsal cinsiyete ilişkin bu ayrımcı tutumlar, bizimle bütün açıklığıyla paylaştığı için bariz bir biçimde görülmektedir. Ancak bu yaşananlar, tek tek Akçam ailesi bireylerinin "ataerkil" yaklaşımı benimsemelerinin ötesinde evrensel bir sorunu işaret etmektedir. Günümüzde milyonlarca evde benzer ilişkiler ağı söz konusudur. Perihan Akçam, yaşananlara isyan etmekte ve eşitsiz ilişkilerin nasıl da "doğal" olarak yaşandığına bir ayna tutmaktadır.

Cılavuz Köy Enstitüsü Mezunlarının Çocukları

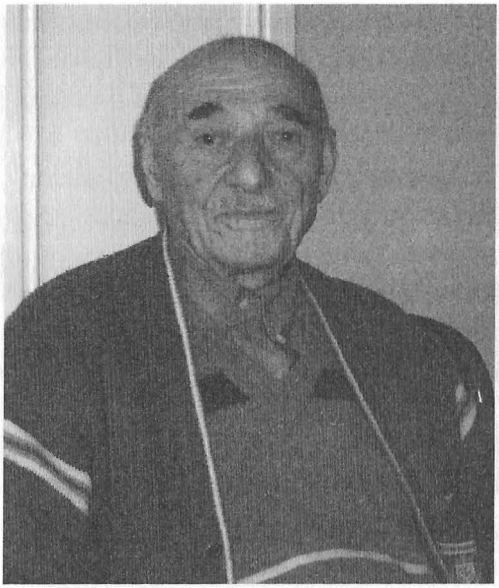
Cılavuz mezunlarıyla yaptığımız görüşmeler sırasında fark ettik ki hemen hemen hepsi en az yedi yıl köylerde öğretmenlik yapmış. Eğitim için onca büyük fedakârlıkla çalışan bu öğretmenlerin çocukları nasıl bir eğitim almışlardı? Bu soru bizi oldukça önemli bir yöne götürdü: Enstitü mezunlarının çocuklarının ayrıca araştırılması gerektiği düşüncesine... Eğer köy enstitüleri kapatılmasaydı, ülke çapında yaygın bir biçimde faaliyet gösterseydi, onların çocuklarının

eğitim düzeyleri bile bize ülkemizin geleceğinin çok farklı olacağını göstermektedir. Görüştüğümüz Cılavuz mezunlarının çocuklarının eğitim düzeyleri oldukça yüksek! Onların çocuklarının da bulundukları alanlarda ülke ekonomisine ve kültürüne büyük bir katkı oluşturdukları kanısındayız. Görüştüğümüz kişilerin çocuk sayılarına baktığımızda, en az üç, en fazla sekiz çocuk sahibi oldukları görülür. Yüz yüze görüşme yaptığımız bu kişilerin verdikleri bilgiden hareketle yaptığımız hesaplara göre, 83 çocuğun 72'si üniversite, 8'i lise ve 3'ü de ilkokul mezunudur. İlkokul mezunu çocukları olan görüşmecilerimizin çocuklarından ikisi kız, diğeri erkektir. Köylerde en az yedi yıl öğretmenlik yapan bu görüşmecilerimizin ikisinin ilk çocukları kızdır ve olanaksızlıktan onlara daha iyi bir eğitim aldıramazlar. Ali Yıldız, büyük kızını ilkokuldan sonra okutamadığını üzüntüyle anlatırken, gerekçelerini şöyle sıralar: "O zaman köyde çalışıyorum, nasıl göndereceksin? Peşine gideceksin, ücret kâfi değildi! İlk yıllarda şehirlerde bir kadro bulup, tayin olmak zordu. Onun için erkek evladı gönderiyorsun, kızı gönderemedim, o zaman yurt imkânları da yoktu şimdiki gibi..."[78]

Görüşmecilerimizden birinin de ilkokul mezunu bir erkek çocuğu bulunur. Bu çocuk zihinsel engellidir, ancak temel eğitimi almayı başarmıştır. Görüşmemiz esnasında babasının işyerinde çalışmaktaydı.

Cılavuz mezunlarının çocuklarının mesleki çeşitliliği de dikkate değerdir. Onlar arasında bilim insanları, iktisatçılar, hukukçular, tıp doktorları, mühendisler, sanatçılar ve öğretmenler bulunur. Çocuklarının yüksek eğitim almalarını, lisansüstü eğitim almalarını yaşamlarının en büyük başarıları arasında sayan Cılavuz mezunlarının, kız çocuklarının eğitimine ilişkin de destekleyici oldukları görülür. Kentte ya da kasabada kızları için eğitim olanakları yaratmaya özen göstermiş, bu nedenle çalıştıkları köyden ayrılmak zorunda kalmışlardır. Dört kızı olan Osman Nuri Alper, bir gün bile "Keşke oğlum olsaydı" diye düşünmemiş![79]

Öğretmen maaşıyla çocuklarını okutmak için emek veren Rıfat Yıldırım'ın beş çocuğu da üniversite mezunudur. Üçü tıp doktoru, biri mühendis, biri de öğretmendir. Yıldırım'a bunu nasıl başardığını sorduğumuzda, şöyle yanıt verir:

Coşkun Saraç, 2007. (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

Mevlüt Akkaya ve Firdevs Gümüşoğlu. (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

Halit Ağanoğlu emeklilik yıllarında, Suadiye'de torunlarıyla birlikte, 8 Haziran 1975. (Arşiv: Yüce Ağanoğlu)

> Hanımın tutarlı oluşu, iktisatlı hareketi, biraz da benim iktisatlı hareketim. İçkim yok kumarım yok... Fuzuli masraf yok, öyle okuttum. Mesela en basiti iki oğlumu Sivas'ta Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde okuttum. Emekli de olmuştum, ev tuttum, üç yıl hanımla orda kaldık. Çocuklara sahip olalım, beraber yiyelim beraber içelim diye... En büyük oğlum Dokuz Eylül Üniversitesi'ndeydi, o kadın doğum doktoru şimdi... Çocuklarım çok güzel okudular.[80]

Cılavuz Köy Enstitüsü mezunları, yetiştirdikleri binlerce öğrencinin yanı sıra çocuklarının, kardeşlerinin, yeğenlerinin eğitimine de özen gösteren ve onların yaşamlarını da değiştiren insanlar olurlar. Öte yandan köy enstitüsü mezunlarının Türkiye'nin kültürel sermayesine yaptıkları katkı, ayrıca araştırılması gereken bir konudur.

Cılavuz Köy Enstitüsü'nün Değiştirdiği Kader: "Babam, bir şapkayla bir ceket alamadı, kartollar iyi olmadı çünkü..."

Cılavuz Köy Enstitüsü'nden mezun olmak görüşmecilerimizin, onların çocuklarının, torunlarının ve kardeşlerinin yaşamını değiştirdiği gibi Ardahan, Kars, Artvin ve Erzurum'un köylerinde yaşa-

yanlarınkini de değiştirir. Kuzeydoğu Anadolu'nun köylerine eğitmenler ve köy enstitüsü mezunları atandıkları için okullar açılır. Osman Nuri Alper'in belirttiği gibi, köylerine 1944'te ilk kez ilkokul inşa edilir. Eğer köy enstitüleri mezunları olmasaydı 1954'te bile açılamazdı. Ayrıca köylerin nüfus yapısına göre sıralama yapıldığında, az nüfuslu köylere okul açılması neredeyse imkânsızdır.[81] Yoksul köylü ailelerin çocukları olarak doğan Cılavuzluların hiçbiri, ilkokul düzeyinde dahi eğitim alma imkânına sahip olamayacaklardı. Bu araştırma kapsamına girenlerin hemen hemen hepsi ailelerinde okuyan ilk gençlerdir. Buna karşın ailede okuyanların sayısının artmasına katkıda bulunurlar.

Süleyman Atilla, yaşamının kökten değiştiğine vurgu yaparak, dokuz kardeş arasında sadece kendisinin okuduğuna dikkat çeker. Ancak onların ve yeğenlerinin hayatının değişmesinde de etkili olur.[82] Hanlar Kızılkaya da ailesinde sadece kendisinin okuduğunu, kendisinden sonraki kuşak içinde ise 15-20 öğretmen ve memur olduğuna dikkat çeker.[83] Hasan Özkan, Cılavuz'da okumasaydı "kör ve sağır" biri olarak yaşamak zorunda kalacağını, çocuklarının ve torunlarının "yüksek tahsil" yapamayacağını dile getirir.[84] Ali Yıldız ise "Yaşamımız perişan olurdu" der.[85] Yıldız gibi, Kâzım Çakmur da köyde çok yoksul bir yaşamları olduğunu anlatır. Köydeki yoksulluklarının düzeyini üzüntüyle anımsadığını şöyle bir örnekle ifade eder: Rus işgali altında on yıllarca kalan Kars ve Ardahan'da patatese kartol denir. Çakmur'un babası oğluna, kartollar iyi olursa, kazanacağı parayla ona bir ceket ve şapka alacağını söyler. Ama yıllar geçer, kartollar bir türlü iyi olmaz!

> Bir şapkayla bir ceket alamadı, kartollar iyi olmadı çünkü... O zamana kadar çarık giyiyordum, bize ayakkabı verilince sevindik kızım, sevindik... Çünkü çarık, biliyorsun iki üç milimlik bir deri ayakkabı. İlk defa sırtımızda çamaşır oldu, biz köyden geldiğimiz zaman çırılçıplak gittik oraya, ilk defa paltomuz oldu.[86]

Cılavuz Köy Enstitüsü'nde öğrenci olmak, kadınların yaşamına erkeklerinkinden çok farklı bir boyut katar. Onlar, kız çocukları ve kadınlar için rol model olurlar. Köylerindeki, kasabalarındaki mes-

lek sahibi ilk kadın olmak onurunu yaşarlar. Halise Sarıkaya Apaydın'ın dile getirdiği gibi, kasabadaki zengin ailelerin kızlarının bile okutulmadığı koşullarda, onlar köylü kızları olarak meslek sahibi bireyler haline gelirler. Bu durum onların kendilerine olan güvenlerini artırır. Bu güven duygusu, kendilerini köylülere karşı daha da sorumlu hissetmelerine yol açar. Köyün her yönden kalkınmasında bir kadın olarak görev yaparlar: "Köyün suyu yoksa suyu, yolu yoksa yolu bile biz yaptırmak için hazırlanmıştık. Böyle bir eğitim almayacaktım. Küçük yaşta evlenirdim herhalde..."[87]

Bir köy enstitüsü mezunu olarak, toplumdaki yerinin her zaman farklı olduğunu hissederek yaşayan Perihan Akçam, köy enstitülerini kuranlara her zaman borçları olduğunu dile getirmektedir. Oradan aldıkları eğitim, onları kendilerine yeten ve ekonomik açıdan bağımsız insanlar hale getirir:

> Ben bu güne kadar daha çocuklarımla, "Bana şunu yapar mısınız?" demedim, hayır... Benim ellerim var, ayaklarım var! Bir başka okulda okusaydım böyle olur muydu? Bir defa, başka okulda okuma olanağım yoktu. Tek şansım buydu benim! O iki sözcük, "Ben okumak istiyorum" sözü, benim hayatımı değiştirdi. Yoksa birkaç yıl sonra annem beni biriyle evlendirecekti...[88]

Cılavuz mezunlarının enstitüde okumaları yaşamlarının akışını değiştirir. Bu durumun başta ailelere ve çocuklarına olmak üzere, yaşadıkları her çevrede de yansımaları söz konusudur. Onların köylere atamalarının yapılması, köylerde de değişimin ipuçlarını yaratır, okuryazar oranlarında olduğu kadar daha ileri eğitim alan çocukların oranlarında da artış olur. Enstitüde öğrenci olmak ise, kız çocuklarının yaşamını derinden etkiler. Buralardaki yaşam, onların erkeklerle eşit olduklarını, insan olduklarını onlara öğretir. Onlar, köylerinde ve kasabalarında okuyan tek kadın olmanın özgüvenini yaşarlar. Ayrıca enstitüdeki eğitimleri sayesinde, çocuk yaşta cinsel istismara maruz kalmak anlamına gelen erken "evlilik"ten kurtulurlar. Enstitülerin kapatılması, yoksul köylü çocuklarının eğitime erişim hakkının sonu, daha iyi yaşam umutlarının sınırlanması anlamına gelir.

Günümüz Eğitimiyle İlgili Düşünceleri

1940'lı yıllarda yolu, suyu, okulu olmayan köylerden Cılavuz'a giden, çok boyutlu ve nitelikli bir eğitimden geçen görüşmecilerimize günümüz eğitimi hakkındaki düşüncelerini sorduğumuzda, ne denli acı çektikleri bütün açıklığıyla görülür. Kâzım Arıcı'ya göre eğitim sistemimiz bir "felaket"tir. Çocukluğunda sık sık duyduğu "Arap harfleri girdi kümese" tekerlemesinin tersine döndüğünü, "Arap harfleri"nin zihniyet olarak kümesten çıktığını dile getirir. Eğitimin "asrın icapları"na uygun olmadığını ve insana yatırım yapılmadığını söylemektedir. Okullarda disiplin sorunu yaşandığını, oysa öğrencilik dönemlerinde kendilerinin böyle sorunları olmadığını söyler. Enstitüde küçük sınıfların büyükleri saydığını ve bu kültürün de enstitüde edinildiğini belirtir.

Arıcı'ya göre enstitüde eğitime, öğretime ve ahlaka büyük önem verilir. Öğretmenlik yıllarında öğrendiklerini aynı şekilde çalıştıkları köylerde de uygular, en geç ayda bir kez bir oyun sahneye koyarlar. Bu uygulama eğitimin en önemli öğesidir. Öte yandan okullar ve sınıflar arası yarışmalar düzenleyerek öğrencilerin kendilerini geliştirmelerini sağlarlar. Derslerde öğrencilere ödevler vererek onları ders anlatmaya teşvik ederler. Bu durum, beş sınıflı okullarda tek öğretmen olarak görev yaptıklarında, büyük sınıflardan öğrencilerin küçük sınıflara, öğretmenlerin denetiminde bildiklerini öğretmelerini de sağlar. Haftada bir köyde eğitimin "kritiğini" yapar, örnek dersler verir, eksiklerini tamamlarlar: "Şimdi salla başını al maaşını, sallama okul, öğrenci yetişmiş yetişmemiş umurunda değil maalesef..."[89] Arıcı öğretmenlik yıllarında kütüphanesi olmayan öğretmene "öğretmen" denmediğini, kuşağının öğretmen ve öğrencilerinin çok okuduğunu belirtir.

Cimşit Demirci, dünya ileri doğru giderken Türkiye geriye gittiği için çok üzülür. Ona göre, enstitülerde "şerefli ve ahlaklı" öğretmenler yetişmiştir. Bu öğretmenler hiçbir zaman kişisel çıkarlarının peşinde olmayan, Cumhuriyet'in değerini bilen kişilerdir.[90] Hüseyin Yılmaz da Demirci'nin dile getirdiği kaygıları paylaşır. Onun dikkat çektiği en önemli nokta, öğretmenlik günlerinden beri genel olarak

siyasetçilerin eğitime ve insana önem vermemeleridir. Onlar, "memlekete, millete karşı sevgi ve millete karşı sorumluluk duygusuyla" yetiştirilir. Bu duygu, toplumsal anlamda en küçük aile biriminden başlayarak köyüne, kasabasına, iline ve ülkesine doğru genişleyen sorumluluk ve sevgi duygusuyla pekişir. Enstitüdeki eğitimle bu bilinç, dünyayı ve evreni kapsayacak boyuta taşınır. Yılmaz, öğretmeni Canip Akın'ın Almanya'yla ilgili izlenimlerini kendileriyle paylaşırken gözlerinin dolduğunu söylerken, Türkiye'nin o ülkeler gibi kalkınabileceğini düşünür:

> Bugün yüzde 50, yüzde 60'ı üniversite mezunu... Hem de birkaç üniversite bitirmiş, hem profesör... Ama bizim öğretmenlerin uygulamaları, şimdikinden daha kaliteli, daha olgun bence. Türkiye niçin bir Almanya kadar olmasın, yani beni üzen taraflar... Bugün yine üzülüyorum hocam, okuyunca gene üzülüyorum.[91]

Yılmaz'a göre, Atatürk'ün dediği gibi "Türk milleti zekidir, çalışkandır!" Yeter ki o insanlara eğitim, iş ve aş verilsin. Ardahan'dan dünya çapında bilim insanlarının yetişebileceğini söyleyen Yılmaz, amcasının oğlu Özdoğan Yılmaz'ın önemli bir jeofizik profesörü olduğunu anımsatır: "Bu adam Amerika'da üniversitede hocalık yapıyor, İngiltere'de hocalık yapıyor."[92] Özdoğan Yılmaz'ın yazdığı ders kitapları, uzun yıllar Batı'da en çok okutulan ders kitapları arasında da yer alır.

Oturduğu sitedeki çocukların "hoca dedesi" olan Abit Akan, günümüzdeki eğitim sisteminin çocuklara bazen okuma yazma öğretmekte bile yetersiz kaldığını dile getirir. Komşusunun ilkokul dördüncü sınıfa geçen, ama okuma yazmayı bilmeyen çocuğuyla karşılaştığında çok üzüldüğünü belirten Akan, çocuğun annesinin kendisine ücret karşılığı ders vermesini teklif ettiğini belirtir. Akan'ın yanıtı, "Okutturamam" olur. "Bir çocuğa parayla yardım edersen, ona yaptığım yardımın kıymeti kalmaz" diye açıklar. Dört yıl boyunca okuma yazma öğrenmeyen bu çocuğa kısa bir süre içinde okuma yazma öğretir. Günümüz öğretmenleri ile kendileri arasındaki farkı, "Biz öğretmenliğe çekirdekten yetiştik, çocuğun ruhiyatını

Enstitülerde eğitim, sadece dört duvarla sınırlı kapalı mekânlarda yapılmazdı. Doğada resim dersi... (Arşiv: H. S. Apaydın)

biliyoruz, her çocuğun zekâsı bir olmaz. Noksan çocukların üzerinde dururduk" diye anlatan Akan, çocuğu iyi yetiştirmek için ebeveynleriyle mutlaka iletişim halinde olmak gerektiğini belirtir. Eğitimde "dinselleştirme"nin de çok önemli bir sorun olduğuna vurgu yapan Akan, beş vakit namaz kılan, ibadetini yapan biri olarak, imam hatip okullarının yaygınlaştırılmasına karşı olduğunu söyler: "Bir de imam hatip okulları açtılar. Şimdi ibadet başka, din başka, okumak başka..."[93]

Eğitimin içeriğini ve öğretmen yetiştirme politikalarını eleştirenlerden biri de Hanlar Kızılkaya'dır. Geçmişteki öğretmenler ile bugün yetişenler arasında dağlar kadar fark olduğunu söyleyen Kızılkaya'ya göre, öğretmenlik mesleğinin incelikleri öğretilmez. O, çok sayıda diploma sahibi öğretmen olmasına rağmen nitelikli öğretmenin olmamasından yakınır. Ayrıca öğretmenlere yönelik mülakat yöntemini şu sözlerle eleştirir:

> İsmen mezundur, diploma sahipleridir, öğretmendir. Şimdi diploma verdiğin, burdan kaydolur, o kapıdan çıkar. Bir de mulâkat nedir, siz bana açıklayın? Kimlerdensin, necisin? Madem bu yetersizdir, niye mezun ettin, diplomayı verdin?[94]

6. BÖLÜM

CILAVUZ KÖY ENSTİTÜSÜ'NDEN İLKÖĞRETMEN OKULU'NA, KÂZIM KARABEKİR ANADOLU ÖĞRETMEN LİSESİ'NE

1946 yılından itibaren içerik açısından değişime uğrayan köy enstitülerinin biçimsel olarak değişimi de 1954 yılında gerçekleşir. Öğretmen yetiştirme konusunda değişen politikalar, yasal dönüşümlerde de karşımıza çıkar. Altunya, söz konusu değişimi dizgesel olarak şöyle sıralamaktadır:

Talim ve Terbiye Kurulu'nun 25.3.1947 tarih ve 63 sayılı kararı ile Köy Enstitüsü sisteminin özgün yapısından dönüşü simgeleyen Köy Enstitüsü Yönetmeliği'nin kabul edilmesi.

Talim ve Terbiye Kurulu'nun 10 Ekim 1947 tarih ve 405 sayılı kararı ile Köy Enstitüsü Sistemini özgün yapısından uzaklaştıracak olan yeni Köy Enstitüleri Öğretim Programı'nın kabul edilmesi.

27 Kasım 1947'de Yüksek Köy Enstitüsü'nün kapatılması ve öğrencilerin, başta eğitim enstitüleri olmak üzere Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı öteki eğitim kurumlarının hazırlık ya da birinci sınıflarına devredilmesi.

1948'de Eğitmen Kursları'na son verilmesi ve yetişmiş eğitmenlerden büyük çoğunluğunun işten çıkarılması. [...]

1951'de Köy Enstitüsü Sağlık Kolu'nun kapatılması.

1952-1953 öğretim yılında Köy Enstitülerinin öğretim süresinin altı yıla çıkarılması.

1953-1954 öğretim yılında Köy Enstitüleri Öğretim Programı'nın kaldırılarak yerine 'Öğretmen Okulları ve Köy Enstitüleri Programı'nın kabul edilmesi.

27 Ocak 1954'te çıkarılan 6234 sayılı, Köy Enstitüleri ile İlköğretmen Okullarının Birleştirilmesi Hakkında Kanun'la Köy Enstitülerinin kapatılması.

> 1974-75 öğretim yılında ilköğretmen okullarının 'Öğretmen Liseleri'ne dönüştürülmesiyle Köy Enstitüleri ve İlköğretmen Okulları geleneğinin sona erdirilmesi; ilkokul öğretmeni yetiştirmek üzere sözde 'yükseköğretim kurumu' olan iki yıllık Eğitim Enstitüleri'nin açılması ve bunlara, başka hiçbir yükseköğretim kurumunun sınavını kazanmayan lise ve dengi okul mezunlarının alınması.[1]

Burada da görüldüğü gibi köye öğretmen yetiştirme sistemi, 1947'den itibaren adım adım ortadan kaldırılmıştır. 1947 yılında kabul edilen Köy Enstitüleri Programı'nın içeriği ayrıca ele alınması gereken bir özelliğe sahip. Artık üretim ve yaratıcılık, belli saatlere sıkışmış uygulama dersleriyle sınırlıdır. Kızlar için verilecek eğitim çamaşır, nakış, biçki-dikiş, ev idaresi, yemek pişirme, çocuk bakımı ve dokumacılık olmak üzere, birinci sınıftan beşinci sınıfa dek, haftalık toplam 10-12 saattir.[2] Berkes gibi Kirby de şaşkındır, kız öğrencilere uygun görülen kimliğe! Kirby, "Özellikle 9.5.1947'de yayınlanan genelgede kız öğrencilerin 'Ev kadını' ve 'köy anası' yetiştirilmeleri emrediliyordu. 'Ev kadını' deyimi ile ne anlatılmak istendiği belli ise de 'köy anası' olmanın ne anlama geldiğini biz anlamadık"[3] demektedir. Artık köy enstitüleri her boyutuyla başka bir biçime sokuluyordu. Zaten kız öğrencilerin Beşikdüzü'ne gönderilmesi, Cılavuz Köy Enstitüsü'nün tabelasının indirilip Cılavuz İlköğretmen Okulu tabelası asılması yeni bir dönemin başlangıcıdır. Ardından da hızlı bir biçimde, Tonguç'un deyişiyle "klasik okul-klasik eğitim"e geçilir.

Öte yandan köy enstitüleri yasasının değiştirildiği ve enstitülerin içeriğinin boşaltıldığı günlerde New York'ta yayımlanan bir kitapçıkta, eğitim alanında atılan adımların büyüklüğüyle ilgili verilen örnekler arasında köy eğitmen kursları ve köy enstitüleri de yer alıyor. Eğitim konusunda yabancı kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla Türkiye tarafından 1949 yılında yayımlanan bu kitapçıkta köy enstitülerinden övgüyle söz edilmekte, kırsal kesime kazandırdığı eğitmen, öğretmen ve sağlık elemanı konusunda bilgi verilmektedir.[4] Bir anlamda bu kurumlardaki başarı, Türkiye'nin vitrini olarak yabancı kamuoyuna duyuruluyor. Öte yandan ülke içinde hızlı bir biçimde "ıslahat" sürecine girilmektedir.

Belgelerin Cılavuz'daki Değişime Tanıklığı

Bu bölümde klasik eğitimin yarattığı eğitim yaşantısına Kâzım Karabekir Anadolu Öğretmen Lisesi'nde bulunan "teftiş raporları"ndan bakacağız. Ardından da günümüz öğrencilerinin sesine kulak vereceğiz. Cılavuz Köy Enstitüsü'nden sonra Cılavuz İlköğretmen Okulu adını alan kurumda 1960'ların başına dek bu adın kullanıldığını görüyoruz. En son 30 Mart 1959 tarihinde yazılan teftiş raporunda okulun adı, "Cılavuz İlköğretmen Okulu" olarak geçmektedir. 16-24 Ekim 1962 tarihli raporda ise "Kâzım Karabekir İlköğretmen Okulu" adıyla denetim yapıldığı, 27 Mart 1963'te düzenlenen ve Kars Valiliği'ne MEB Öğretmen Okulları Genel Müdürlüğü'nden gönderilen müfettiş raporundan anlaşılmaktadır. Ne yazık ki 1959 ile 1962 yılları arasına ait belgeye ulaşılamadığı için "Cılavuz İlköğretmen Okulu"ndan "Kâzım Karabekir İlköğretmen Okulu"na geçişe ilişkin kesin bir tarih veremiyoruz.

Okulun adı 7 Şubat 1973 tarihli raporda "Kâzım Karabekir İlköğretmen Okulu" olarak geçerken, 24 Ekim 1977'deki raporda ise yeniden bir ad değişikliğiyle karşılaşılıyor: Kâzım Karabekir Öğretmen Lisesi! 1989-1990 öğretim döneminde de yeni bir biçimsel değişiklik gerçekleşiyor ve dört yıllık Anadolu öğretmen lisesi haline dönüşüyor.[5] Bu kurumda 1954'ten sonra dört kez ad değiştiriliyor! Burada ilginç olan nokta, ikinci kez değişmesinden itibaren okulun adlarında "Cılavuz" sözcüğünün kullanılmamasıdır. 1959'dan sonraki resmi yazışmalarda (1959-1962 yılları arasına ait belgeye rastlayamadığımızı yinelemek gerekir!) "Cılavuz" adı bir daha geçmiyor. Bunun yerine "Kars-Susuz" ifadesi geçmektedir. Cılavuz'un birdenbire toplumsal bellekten silinmeye çalışılması oldukça dikkat çekicidir. Oysa Cılavuz, 1940'ları yaşamış yerli halkın belleğinde halen eğitim, üretim ve aydınlanma kurumu olarak dile getirilmektedir. Öyle ki bir ailede dört beş kuşak bu kurumla bir biçimde ilişki içinde olmuş. Örneğin Zariç ailesinde büyük dede işçi, dede öğretmen; baba, anne ve amca öğretmen lisesi mezunu, kız çocuk halen lisede öğrencidir.

Benzer bir durum Zeyrek ailesi için de söz konusudur. Bu ailede de başta eğitmen olmak üzere, kuşaklar boyunca çok sayıda öğ-

retmen yetişmiştir. Cılavuz'da bu durumda olan çok sayıda aileye rastlamak mümkündür. Cılavuz bu yönüyle de ülkemize öğretmen kazandıran bir kurum olmuştur.

Önceki bölümlerde, Cılavuz Köy Enstitüsü'nün kurucu müdürü Halit Ağanoğlu'nun görevden alınmasından sonra enstitüde başlayan değişimi, öğrencilerin anlatıları ve Ümit Kaftancıoğlu'nun makalesinden örneklerle ele aldık. Kaftancıoğlu'nun yazdıkları ilk bakışta oldukça abartılı, enstitülerin kapatılmasından kaynaklanan duygusal tepkiler gibi gelebilir. Oysa Kâzım Karabekir Anadolu Öğretmen Lisesi'nde bulunan müfettişlerin teftiş raporları, Kaftancıoğlu'nun ve değişimi yaşayan öğrencilerin anlatılarına açıklık getirerek, onları desteklemektedir. 1949-1950 öğretim yılında yapılan teftiş, köy enstitüsü sistemindeki eksikliklere ve öğretmenlerin "yetersizlikleri"ne vurgu yapmaktadır. Bu raporlarda öğretmenlere yönelik olumsuz görüşlere ve altyapıyla ilgili sorunlara yer verilmektedir. 27 Temmuz 1950 tarihinde hazırlanan ve Ankara'dan Kars Valiliği'ne gönderilmiş raporda şunlar bulunmaktadır:

> a) Öğretmenlerin mevzu seçmede, seçilen mevzuların ne kadar zamanda bitirileceğini hesaplamakta isabetli hareket etmedikleri, meslek resmi ders olarak haftanın iki saatinde müfredat programında gösterilmiş olan konuları hakkıyla gösterip hazmettirememiş olduklarının hemen ilk bakışta anlaşılmakta olduğu,
>
> b) Mahdut sayıda bulunan aletlerin dolaplara gelişi güzel atılmış olmaları, ağaç işlerine ait aletlerin muhtelif parçalarının iş görecek şekilde yerlerine takılmamış bulunmaları, tezgah nevinden tesisatın gereğince kullanılmamakta olmasının, öğretmenlerin işlerinde ehil kişiler olmadıklarını gösterdiği,
>
> c) Yalnız demircilik ve marangozluk alet yerlerinde değil, resim ve iş dersleri için de alet ve malzeme eksikleri olduğu herhangi bir alet veya parçanın iş resmini çizebilmek için mutlaka elde bulunması gereken resim tahtası T cedveli könye gibi ders araçlarının hiçbirisinin olmadığı, öğretmenlerin öğrencilerin yanlışlarını göremedikleri ve tashih için de gereken müdahaleyi gösterecek ehliyette olmadıkları belirtilmektedir. Durumun ilgililere tebliğini ve bu hususta tedbirlerin alınmasının temini ve sonucun bildirilmesini rica ederim.

Bu tarihten sonra hazırlanan bütün raporlarda öğretmenlerin yetersizliklerine arada sırada yer verilir, buna karşılık altyapı sorunları devamlı dile getirilir. Bu sorunların giderilmesi için de tedbirler alınması, Ankara'dan ödenek ayrılması gerektiği sıklıkla belirtilir. 20-24 Ekim 1950 tarihinde hazırlanan "teftiş raporu"nda da Kaftancıoğlu'nun yazdıklarına benzer bir durum söz konusudur:

> Dershane ve yatakhanelerin bulunduğu binalarda, alt kat koridorlarının zemin kısımlarındaki beton yer yer aşınmıştır. Bazı kapı ve pencere kenarlarındaki sıvalar dökülmüştür. Üst katlara çıkan korkuluk parmaklıkları kopmuş, bir kısım korkulukların da sallandığı görülmüştür. Kapılardan bazılarının eşikleri aşınmıştır. Bazı kapıların kolları yoktur. Bunlardan bir kısmı da adi rezeler ve asma kilitler takılmıştır. Pencere camlarında kırıklar vardır. [...] Mutfağın tavanı islenmiş, duvarların badanası bozulmuştur. Yemekhanenin yağmur toplama oluklarından bazıları kopmuştur. Hayvan tavla ve ahırlarındaki yemliklerin tamirine ve buraların daha temiz tutulmasına önem vermek gerekir. Kitaplığın temizlik ve bakımına dikkat edilmesine, rafların altında bulunan kitap ve dergilerin dolaplara yerleştirilmesi lüzum vardır.

10 Ekim-10 Kasım 1955 tarihleri arasında yapılan teftiş sırasında kitaplık düzenli ve temiz bulunmuş, bunun dışında raporun tümü olumsuzluklarla doludur. Bunlardan birkaçı şöyledir:

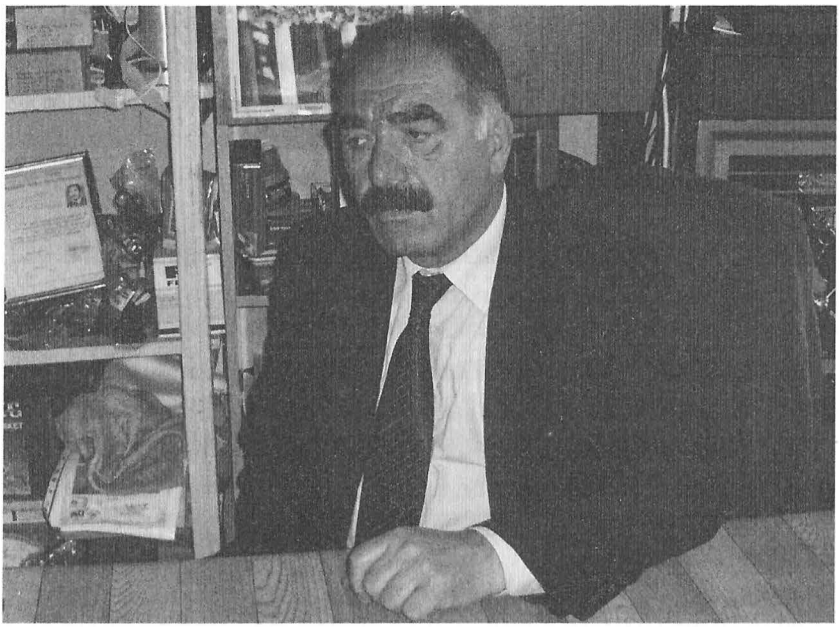
> Okulu teşkil eden pavyonların, bahçenin ve okul eşyasının temizliği, tertibi, düzeni ve bakımı umumiyetle iyi bulunmamıştır. [...] Dersanelerin kapı kollarının, pencere camlarının kırık; masaların eskimiş, taburelerin bakımsız, öğrencilere ait kitapların yerlerdeki sandıklar içerisinde perişan vaziyette bulunduğu, elbise ve çamaşırların dersanelere asılı olduğu görülmüştür. Dersanelerin daha temiz ve düzenli bulundurulması lazımdır. [...] Yatak takımlarının şiltelerinin, yastık ve yorganların pek pis, bakımsız, kirli; bazı karyolaların kırık dökük, bazı yatakların beton zemin üzerine serilmiş, öğrenci dolaplarının tertipsiz ve pis olduğu görülmüştür. Mevcut hela ve lavabolar kirli ve bakımsızdır. [...] 1954-1955 öğretim yılında disiplin kurulunca öğrencilere verilmiş olan cezalarda, suç ile ceza arasında eğitsel bir nisbetin bulunmadığı, kararlarda suçu tahfif veya teşdit eden unsurların zikredilmediği, idare, disiplin kurulu ve grup öğretmenleri tarafından suçların önlenmesi yolunda müessir tedbirlerin alınmadığı müşahade edilmiştir.[6]

1940'larda Cılavuz Köy Enstitüsü'nde, önceki bölümlerde ayrıntılı olarak ele aldığımız gibi, enstitünün süt ve süt ürünleri ihtiyacını karşılayacak kadar büyükbaş hayvan bulunmaktaydı. Öğretmen okulu günlerinde de, özellikle 1970'lere dek, ahırlarında az da olsa büyükbaş hayvan olduğunu öğretmen lisesi mezunlarının anlatılarından biliyoruz. Bu durumu teftiş raporları da destekliyor. Bu raporlarda ahırların ne kadar bakımsız olduğuna ilişkin uyarılar yer alıyor.

Burada çok garip olan gerçek şudur: Ahırlarında süt veren hayvanları olan bu kurumun öğrencilerine Amerikan süt tozu bile verilmiştir! Bu bilgi, 4 Aralık 1958 tarihli raporda karşımıza çıkıyor. Yine aynı tarihli raporda, atölyelerin bakımsız ve araç gereçlerin yetersiz olmasından dolayı iş derslerinin verimsiz olduğu belirtiliyor.

1977 yılına dek incelediğimiz teftiş raporlarının hemen hemen hepsinde, başta yatakhane olmak üzere bütün binalara ve bahçeye ilişkin temizlik önemli bir sorun olarak ele alınmış. Bunun yanı sıra kırık pencereler, kapılar, karyolalar, kirli çarşaflar hemen her raporun ana temasıdır. Ayrıca disiplinin önemli bir sorun olduğu da görülüyor. Öğrencilerin aldığı cezaların eğitimsel bir işlev taşımadığına ilişkin müfettiş raporları dikkat çekici. Bir başka konu olarak öğrencilerin "aşırı ceza ve sert davranışlar"a maruz kalması ise 6 Nisan 1963 tarihli raporda dile getirilir. 1950'lerde saptanan sorunların halen devam ettiğini, bunlara bazı yeni sorunların da eklendiğini, Başmüfettiş Cahit Külebi'yle birlikte üç müfettişin 4-14 Kasım 1972'de hazırladığı raporda da görebiliyoruz:

> 1. Dört yıl evvel kullanılmaya başlanan yeni binanın tesisatının inşa tarzından ileri gelen teknik hata, iklim şartları ve iyi kullanılmaması gibi faktörlerle tamire muhtaç hale geldiği, bu bina içindeki yerleşme durumunun iyi bulunduğu, 2. Zemin kattaki sınıfların öğrencileri için yeterince WC olmadığı, 3. Müzik salonunun tertipsiz ve bakımsız olduğu, 4. Bina ve bölümlerinin uzun yılların etkisi ve bakımsızlık sebebiyle gayrı sıhhi ve ihtiyaca cevap veremeyecek duruma geldiği, 5. Yatakhane ve revirin tertip ve düzenine, temizliğine gereken önemin verilmediği, bozuk karyolaların onarılmadığı.

Öğretmen Ahmet Zariç, 17 Haziran 2008. (Arşiv: F. Gümüşoğlu)

Cılavuz'la ilgili son olarak da 12-17 Ekim 1977 tarihli rapor incelenmiştir. Aynı sorunlar burada da devam eder.

Bu kurumda yaparak, yaşayarak, üreterek yapılan eğitim çoktan sona ermiştir. Bunun yerine klasik ders sistemine bağlı olarak uygulama bahçeleri, uygulama ahırları vb çalışmalar yapılır. Artık "iş"e yabancı, "iş"in hangi ihtiyacına karşılık geldiğini öğrenme olanağı elinden alınmış, ahırdaki ineklerinden aldıkları sütle beslenen değil de Amerikan süt tozuyla beslenen kuşaklar yetişir. Yaşanan ve eğitim görülen yapılar, müteahhit tarafından inşa edilir. Dolayısıyla binaların inşa tarzından ileri gelen hatalar söz konusudur. Çünkü Cılavuz'un iklim koşullarının göz önünde bulundurulmamasının neden olduğu yapısal sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu öğrenciler yaşadıkları binayı inşa etmedikleri gibi, kendi yiyip içtiklerini de üretmez. Kendi ürettiği elektrik enerjisiyle aydınlanmaz. Erkek arkadaşının koluna girip horon tutmaz, dans edemez. Kırık karyolalarda, pis yataklarda, camı kırık yatakhanelerde uyuyan; Tolstoy, Moliére, George Sand, J. J. Rousseau, Dostoyevski, Émile Zola, Schiller vb yazarları okuma zevki ve hakkı elinden alınmış öğretmen adayları-

dır. Onların Dursun Akçam, Ümit Kaftancıoğlu, Gültekin Gazioğlu, Rasim Bakırcıoğlu, Osman Nuri Alper, İsa Öztürk, Nizamettin Göçmen ve bu kitapta adları geçen ve geçmeyen diğer kişilerin aksine nitelikli insan olma haklarından yoksun kalacakları açıktır. Aynı durum onların çocukları için de söz konusudur!

Kâzım Karabekir Anadolu Öğretmen Lisesi'nde Geçmişin Belleği ve Günümüz Eğitimi

Bu bölümde, yukarıda sözünü ettiğimiz düşün insanlarının; eğitimci, sanatçı, bilim insanı olarak binlercesinin yetiştiği mekânda eğitim gören-yaşayan günümüz gençlerini ele alacağız. Kâzım Karabekir Anadolu Öğretmen Lisesi bir ve üçüncü sınıf öğrencileriyle yaptığımız anket verilerini değerlendireceğiz.

Bu amaçla Kâzım Karabekir Anadolu Öğretmen Lisesi'nde (KKAÖL) 2009-2010 öğretim yılının son gününde, bir ve üçüncü sınıf öğrencilerinden toplam 43 öğrenciye anket uyguladık. Anketi, birinci ve dördüncü sınıflara yönelik hazırlamayı planlıyorduk. Fakat öğrendik ki son sınıf öğrencilerini okulda bulmak imkânsız. Çünkü onlar dershaneye devam ediyorlar, üniversite sınavına hazırlanıyorlardı. Bu nedenle de bir ve üçüncü sınıf öğrencileriyle anket yaptık.

Bu öğrencilerin 18'i kız, 25'i erkek öğrencidir. Birinci sınıf öğrencilerinden 19, üçüncü sınıf öğrencilerinden 24 kişiyle görüşüldü. Her iki sınıftan öğrenciye anket yapmayı seçme nedenimiz, yeni gelenler ile üç yıldır orada yaşayanların duygu ve düşünceleri arasındaki farklılığı ölçmekti. Öğrenciler Kâzım Karabekir Anadolu Öğretmen Lisesi'ne, merkezi sistemle gerçekleşen sınav sonucu aldıkları puanlara ve buna bağlı olarak yaptıkları tercihe göre kayıt yaptırıyorlar.

Anket yapmamızdaki temel amaç, öğrencilerin içinde bulunduğu eğitim ortamı hakkındaki duygu ve düşüncelerini öğrenmek, kurumun geçmişiyle ilgili belleklerini yoklamaktı. Bunun yanı sıra eğitim tarihimizde iz bırakanlar, geçmişte bu kurumda öğrenci olmuş, Türkiye kültürüne katkıda bulunmuş olanlar hakkında bilgilerini soruşturmak ve kendi geleceklerine ilişkin algılarını öğrenmek hedeflendi. Ayrıca öğrencilerin gündelik yaşamlarını nasıl geçirdiklerini, eğitim

aracılığıyla "yaşam tarz"larının değişip değişmediğini ve toplumsal sorumluluk duygusu edinip edinmediklerini öğrenmek istedik.

Anket çerçevesinde öncelikle öğrencilerin geldikleri bölgelere bakalım: Birinci sınıf öğrencilerinin %78,9'u Doğu Anadolu Bölgesi'nden, %5,3'ü Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden, %5,3'ü İç Anadolu Bölgesi'nden, %5,3'ü Marmara Bölgesi'nden ve %5,3'ü de Ege Bölgesi'nden gelmiş.

Üçüncü sınıf öğrencilerinin geldiği bölgelere baktığımızda ise tablo şöyledir: %58,3'ü Doğu Anadolu Bölgesi'nden, %8,3'ü Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden, %20,8'i İç Anadolu Bölgesi'nden, %8,3'ü Karadeniz Bölgesi'nden, %4,2'si Ege Bölgesi'nden gelen gençlerden oluşmaktadır. Anket dışında öğrencilerle yaptığımız görüşmelerde, bu öğrencilerden özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu dışından gelenler, bu bölgede kendilerini yalnız ve yabancı hissettiklerini ifade etmişlerdir. Buna karşın Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan gelen öğrenciler de olanakları olduğu takdirde başka okullara nakil yaptırmak istediklerini dile getirmişlerdir.

Aşağıda öğrencilerin anne babalarının eğitim düzeyi, meslekleri, öğretmen lisesi tercihlerinde etkili olan kişiler, herhangi bir enstrüman çalıp çalmadıkları, bir yıl içinde kaç kitap okudukları, sinema ve tiyatroya gitme sıklıkları, boş zamanlarını geçirme biçimleri, yaşadıkları ilçeye ve çevreye ilişkin duygu ve düşünceleri soruldu. Kâzım Karabekir Anadolu Öğretmen Lisesi'nin geçmişiyle ilgili bilgileri, bu kurumdan yetişmiş tanınmış kişilerden birkaçının adlarına ilişkin bilgileri yoklandı. Öğrencilerin anne ve babalarının eğitim durumu ve mesleklerine baktığımızda, birinci sınıf öğrencilerinin annelerinin eğitim durumu şöyledir:

Tablo 1: 1. sınıf öğrencilerinin annelerinin eğitim durumu

Eğitim durumu	*Frekans*	*Yüzde*	*Geçerli yüzde*	*Kümülatif yüzde*
Okumaz-yazmaz	2	10,5	10,5	10,5
İlkokul	12	63,2	63,2	73,7
Ortaokul	2	10,5	10,5	84,2
Lise	3	15,8	15,8	100,0
Toplam	19	100,0	100,0	

Görüldüğü gibi, gençlerin anneleri arasında okuma yazma bilmeyenlerin oranı oldukça yüksektir. Bunun yanı sıra ilkokul eğitimi alanlar çoğunluktadır. Aynı durum babalar için söz konusu değildir. Babaların eğitim durumu, annelere göre oldukça yüksektir. Okuma yazması olmayan baba söz konusu değildir. Aşağıdaki tablo birinci sınıf öğrencilerinin babalarının eğitim durumunu göstermektedir.

Tablo 2: 1. sınıf öğrencilerinin babalarının eğitim durumu

Eğitim durumu	*Frekans*	*Yüzde*	*Geçerli yüzde*	*Kümülatif yüzde*
Okuryazar	1	5,3	5,3	5,3
İlkokul	11	57,9	57,9	63,2
Ortaokul	1	5,3	5,3	68,4
Lise	4	21,1	21,1	89,5
Üniversite	2	10,5	10,5	100,0
Toplam	19	100,0	100,0	

Birinci sınıf öğrencilerinin annelerinin hepsi ev kadınıdır. Bu oran, üçüncü sınıfların annelerinde ise %87,5'tir. Geriye kalan anneler eşit oranda emekli memur, aşçı ve çiftçidir. Görüşme yaptığımız birinci sınıf öğrencilerinin babalarının meslek dağılımı şöyledir: %36,8'i çiftçi, %21,1 serbest meslek, %10,5'i memur, 10,5'i esnaf, %10,5'i işçi, %5,3'ü inşaat mühendisi, %5,3'ü ise köy korucusudur.

Üçüncü sınıf öğrencilerinin annelerinin eğitim düzeyi aşağıdaki tabloda görülmektedir:

Tablo 3: 3. sınıf öğrencilerinin annelerinin eğitim düzeyi

Eğitim durumu	*Frekans*	*Yüzde*	*Geçerli Yüzde*	*Kümülatif Yüzde*
Okumaz-yazmaz	6	25,0	25,0	
İlkokul	14	58,3	58,3	25,0
Ortaokul	1	4,2	4,2	83,3
Lise	3	12,5	12,5	87,5
Toplam	24	100,0	100,0	100,0

Üçüncü sınıf öğrencilerinin babalarının eğitim düzeyi aşağıdaki tabloda görülmektedir:

Tablo 4: 3. sınıf öğrencilerinin babalarının eğitim düzeyi

Eğitim durumu	*Frekans*	*Yüzde*	*Geçerli yüzde*	*Kümülatif yüzde*
Okumaz yazmaz	1	4,2	4,2	4,2
İlkokul	11	45,8	45,8	50
Ortaokul	3	12,5	12,5	62,5
Lise	8	33,3	33,3	95,8
Üniversite	1	4,2	4,2	100,0
Toplam	24	100	100	

Bu öğrencilerin babalarının meslek dağılımı şöyledir: %33,3'ü çiftçi, %25'i serbest meslek, %12,5'i emekli, %12,5'i memur, %8,3'ü işçi, %4,2'si öğretmen, %4,2'si esnaf.

Öğrencilerin Kâzım Karabekir Anadolu Öğretmen Lisesi'nde okumaya karar vermesinde etkili olan kişilere ilişkin yanıtlara baktığımızda, birinci sınıf öğrencilerini gösteren tablo şöyledir:

Tablo 5: 1. sınıf öğrencilerinin bu eğitimi almasında etkili kişiler

Etkili kişiler	*Frekans*	*Yüzde*	*Geçerli yüzde*	*Kümülatif yüzde*
Anne, baba, öğretmen	4	21,1	21,1	21,1
Aile etkisi	7	36,8	36,8	57,9
Akraba etkisi	3	15,8	15,8	73,7
Hiç kimse	3	15,8	15,8	89,5
Bilinmiyor	2	10,5	10,5	100,0
Toplam	19	100	100	

Üçüncü sınıf öğrencilerinin ise bu okulda okumak için karar vermelerinde etkili olan kişilere ilişkin yanıtları şöyledir:

Tablo 6: 3. sınıf öğrencilerinin bu eğitimi almalarında etkili kişiler

Etkili kişiler	*Frekans*	*Yüzde*	*Geçerli yüzde*	*Kümülatif yüzde*
Yanıt vermeyenler	1	4,1	4,1	4,1
Öğretmen etkisi	3	12,5	12,5	16,7
Aile etkisi	4	16,7	16,7	33,3
Tek şansım buydu	2	8,3	8,3	41,7
Bilmiyorum	4	16,7	16,7	58,3
Arkadaş etkisi	1	4,2	4,2	62,5
Öğretmen olma isteği	4	16,7	16,7	79,2
Puan için	5	20,8	20,8	100,0
Toplam	24	100	100	

Yukarıdaki tablodan da görüleceği gibi, öğrencilerin eğitimleriyle ilgili aldıkları kararda etkili kişiler arasında öğretmenlerin olmaması dikkat çekicidir. Öğrencilerin meslek eğitimi almak üzere çıktıkları yolda, mesleğin ne olduğuna ilişkin donanımlarının olmadığı görülmektedir. Oysa 1940'lı yıllarda Cılavuz Köy Enstitüsü öğrencileri, enstitüyü bitirdiklerinde bir meslek sahibi olacaklarının, toplumsal açıdan değerli bir konuma geleceklerinin, çevrelerine ve ailelerine destek olacaklarının bilincindeydiler. Bu açıdan her iki kuşak karşılaştırıldığında çarpıcı bir karşıtlık bulunmaktadır.

Bu kurumun geçmişinde büyük bir müzik salonu ve piyano dahil olmak üzere her türlü enstrüman varken, bugün yetişen öğrencilere herhangi bir enstrüman çalıp çalmadıklarını sorduğumuzda aldığımız yanıt oldukça olumsuzdur: Birinci sınıflar %73,7 oranında "Hayır", %26,3 oranında "Evet" demektedir. Üçüncü sınıflar ise %70,8 "Hayır", %29,2 "Evet" diye yanıt vermişlerdir. Görüldüğü gibi, öğrenciler önemli bir oranda herhangi bir enstrüman çalmamaktadır.

Öğrencilerin bir yıl içinde kaç kitap okuduklarını öğrenmek için sorduğumuz soruya aldığımız yanıt şöyledir:

Yıl boyunca okuma düzeni	*1. sınıf öğrencisi oranı (%)*
5 ve üzerinde kitap okuyan	10,5
2-4 arası kitap okuyan	68,5
Hiç kitap okumayan	21

Kitap okuyan öğrenciler, öğretmenlerin ödev olarak verdikleri kitapları okuduklarını belirtmektedirler. Bunun dışında kitap okumak bir alışkanlık olarak görülmemektedir. Öğrencilerin sinemaya gitme oranı ise şöyledir:

Birinci sınıflarda hiç sinemaya gitmeyenlerin oranı %42'dir. En son altı ay önce sinemaya gidenlerin oranı %52, bir yıl önce gidenlerin oranı ise %0,6'dır. Tiyatroya gitmeyen birinci sınıf öğrencilerinin oranı %58, bir yıl önce gidenlerin oranı %37, iki yıl önce gidenlerin oranı ise %5'tir.

Üçüncü sınıflar içinde sinemaya hiç gitmeyenler %45,8'i oluşturmaktadır. Bir yıl önce gidenlerin oranı %45,8, iki yıl önce gidenlerin oranı ise %8,4'tür. Tiyatroya gitme oranları ise şöyledir: Hiç gitmeyenler %41,6, bir yıl önce gidenler %41,6, iki yıl önce gidenler %12,5, yanıt vermeyenler %4,3.

Öğrencilerin yaşadıkları çevreye ilişkin duygu ve düşüncelerinin önemli olduğu kanısındayız. Bu nedenle öğrencilere yaşadıkları ilçeye ilişkin duygu ve düşüncelerini sorduğumuzda, birinci sınıflar %47,4 oranında "sıkıcı ve küçük", %31,6 oranında "iğrenç-kötü-berbat" ve %21 oranında "güzel" olarak değerlendirdiler. Üçüncü sınıf öğrencileri ise %38,5 oranında "küçük ve sıkıcı", %49 oranında "kötü-berbat", %12,5 oranında "güzel" bulduklarını belirttiler. Öğrencilerin ilçede yaşadıkları yıl arttıkça memnuniyetsizlikleri de artmaktadır. Bu durum, öğrenciler ile yaşadıkları çevre arasında olumlu yönde bir bağ oluşmamasını işaret eder.

Öğrencilerin öğretmenlik alanında eğitim görmelerinden hareketle, meslek algılarını anlamak amacıyla hayallerindeki mesleği sorduğumuz birinci sınıf öğrencilerinin %31,6'sı öğretmen, %10,5'i rehberlik ve psikolojik danışmanlığı seçmektedir. Geri kalan %57,9 ise mühendis, doktor, eczacı ve polis olmak istemektedir.

Birinci sınıflarda öğretmen olmak isteyenlerin oranı %31,6 olmasına karşın üçüncü sınıflarda bu oran %16,72'ye düşmekte, rehber ve psikolojik danışman olmak isteyenlerin oranı ise %12,5 olarak görülmektedir. Böylece %70,8'lik bir oran, diğer meslek tercihlerini dile getirmektedir. Bu durum, üçüncü sınıf öğrencilerinin öğretmenlik eğitimi alırken yeterince meslek sevgisi edinmediklerini işaret eder. Öğrenciler, yapmayı düşünmedikleri mesleğe ilişkin eğitim almaya devam etmektedirler. Bu durumun ülke ekonomisine ve insan kaynaklarına vereceği zararın çok yüksek olacağı açıktır.

Araştırma konumuz açısından önemli bir başka nokta, öğrencilerin okullarının geçmişine ilişkin dağarcıklarını yoklamaktı. Bu amaçla kendilerine bazı sorular yönelttik: Kâzım Karabekir Anadolu Öğretmen Lisesi'nin önceki isimlerini bilip bilmediklerine ilişkin sorumuza birinci sınıflar %68,5 oranında "Bilmiyorum", %31,5 oranında ise "Biliyorum" yanıtını verdiler. Fakat aynı öğrencilere bildikleri isimleri yazmalarını söylediğimizde %68,4 oranında cevap yazamamışlardır. Bilenler ise %31,6 oranında sadece "Cılavuz" yazmışlardır. Aynı soruya üçüncü sınıf öğrencileri %70,8 oranında okullarının eski isimlerini bildikleri yanıtını vermişlerdir. Bunlar %81,4 oranında "Cılavuz", geriye kalanlar ise "Köy Enstitüsü" demişlerdir. 3. sınıf öğrencilerinin Dursun Akçam'ı ve köy enstitüsünün adını bilmelerinin, yedi yıldır Kars ve Ardahan'da Dursun Akçam Günleri'nin yapılmasıyla ilişkili bir farkındalıktan kaynaklandığı kanısındayız. Bu öğrenciler; Saffet Arıkan ve İsmail Hakkı Tonguç'un adını hiç duymamışlar. Çoğunluk Hasan Âli Yücel'i tanımıyor, tanıyanlar ise "şair" olarak tanıyor. Üçüncü sınıf öğrencileri ise Saffet Arıkan'ı hiç bilmiyor, Hasan Âli Yücel'i ise %20,8 oranında "Milli Eğitim Bakanı", %12,5 oranında ise "yazar" olarak tanıyor. İsmail Hakkı Tonguç'u, "Milli Eğitim Müdürü ve Köy Enstitüleri Başkanı" olarak bilen %8,4 oranında. Geri kalan önemli yüzde ise Tonguç'un kim olduğunu bilmiyor.

Öğrencilerden köy enstitüsü mezunu yazar, şair, sanatçı ve bilim insanlarından bildiklerinin adlarını yazmalarını istediğimizde, gelen yanıtlar arasında %66,7 oranında Hasan Âli Yücel, Can Yücel, Dursun Akçam, Celal Aras adları sayılmıştır.

Öğrencilerin ders dışında kalan zamanlarının nasıl geçtiğine ilişkin sorumuza gelen yanıtlardan, günlerinin tamamen boş geçtiği görülmektedir.[7] Bunların dışında öğrenciler eğitim ortamına, yaşantılarına, arkadaşlık ilişkilerine yönelik sorunlar yaşamakta olduklarını, kendilerini yalnız hissettiklerini dile getirmektedir. Görüştüğümüz bütün öğrencilerin ortak düşüncesi, okulun Kars'a uzak olduğu doğrultusundadır. Çünkü üniversiteyle aralarında köprü olduğunu düşündükleri dershane Kars'tadır. Eğitim sistemi tümüyle sınava ve dershane desteğine dayalı olduğu için öğrenciler, okulun Kars'a taşınması talebini dile getiriyorlar. Bunun dışında sinema, tiyatro, hareketli bir kültürel ortam Kars'ta bulunmaktadır ve öğrenciler için çekim merkezi Kars'tır. Adını vermek istemeyen iki öğrenci şunları anlatmaktadırlar:

> Çünkü ulaşım olanakları yetersiz, dershane sıkıntısı var. Geldiğimizden beri doğru dürüst hoca yüzü görmedik, gelen gitti. Hiç okula destek verilmiyor, sanki kaderine terk edilmiş. Başka okullardan arkadaşlarımız var. Onlar kendi okullarını anlatınca biz, cehenneme düştüğümüzü sanıyoruz.[8]

Bir başka öğrenci sorunlarını şöyle sıralamaktadır:

> Kızlar erkeklerle ayrı etüt yapıyor. En geç etüt beşi çeyrek geçe başlıyor, kızların 19.00'da yatakhaneleri kapanıyor. 21.30'a kadar kapanıyor. Etüt sonrası ortalıkta dolaşıyoruz, yatakhanemize giremiyoruz.
>
> Kahvaltıda paket-ambalaj yeniyor. [Hazır kahvaltı geldiğini söylüyor. Küçük paketler içinde peynir, bal, reçel vs.]
>
> 16 Mart öğretmen okulunun açılış yıl döneminde 15-20 gün çalışma yapılıyor, sonra oyun sahneye konuyor. Öğrencilerin bütün zamanı boş! Akşam yemekleri güzel değil, öğrenciler doymuyor ve dışarıda yiyor.
>
> Öğretmenlere herhangi bir şey soramıyoruz.
>
> Matematik öğretmeni bile bazı soruları çözemiyor. Öğretmen yazılıdan sonra çözülemeyen soruları bir ders saati boyunca çözemiyor.
>
> Sözleşmeleri olan öğretmenler daha az başarılı... Diğerleri de başarısız... Derslerde bağırıyorlar.
>
> Öğretmenler saygı duyulmasını değil, korkutarak bizimle ilişki kuruyor. Ama öğrenci, öğretmenin arkasından her türlü şeyi yapıyor.

Eğitim psikolojisi dersi 2 yıl boş geçti. Fransızca dersinde din kültürü dersi. İngilizce dersi boş geçiyor. Geçen yıl öğretmenlerin arasındaki gruplaşmadan dolayı karışıklık oldu.

Öğretmenler neden buraya gelmek istemiyor? Sosyal hayat yok... Onları burada tutacak cazip bir şey yok! Doğru dürüst ders yok. Anadolu lisesi olmasının hiçbir özelliği yok. Müzik öğretmeni ve beden öğretmeni yok. Sadece görevlendirmeyle geliyorlar.

Kantinde televizyon var. Kızlar tv bağımlısı oldu, etüt arasında kızlar koşup, 15 dakika arada tv izler. Öğretmenler tarot, müzik kanalını izliyorlar.

Siyaset dışında kavga pek olmuyor.

Lise üçler, dokuzuncu sınıfları dövüyorlar. Çok nadir bir koruma var. İdare okuldan atıyor, bazen "iki tutanağı olan" atılıyor. Ya git, ya kal deniyor.

Kızlar arasında da kavga oluyor.

Halk Eğitim'de sınırlı siteler var, internet kafeye gitmeyi tercih ediyorlar. İnternet kafenin sahibi borçları toplamak için okula geliyor.

Halk Eğitim'de her türlü etkinlik var, ama öğrenci gelmiyor. Öğrencilerden istekli olanları da öğretmenler engelledi.

Bandodan soğuttular. Öğretmenler birbirine gönderiyor, bandodan çıkmak zorunda kaldım.

İspiyonlayan öğrencinin hayatı kolay olur.

Kutlu doğum haftası kutlamalarına, Halk Eğitim'de toplantıya götürülüyor.

Flüt ve piyano vardı, mandolinin kırıklarını marangozhanede gördüm. Eskiden öğrenciler zamanında spor salonunda duş varmış. Şimdi spor salonunda futbol oynuyorlar. Kızların voleybol topunu alıyoruz, beceremediğimiz için oturuyoruz.

Hiç sinema, tiyatroya, müzeye vb götürmüyorlar. Öğrenciler son yıl öğretmenlere yalvardılar ve öğretmenler götürmediler. İlkokulda bile öğrenciler pikniğe gidiyorlar, biz bir yere gidemedik. Öğrenciler dersten cumaya gidiyorlar, okulda iki tane mescit var...[9]

Yukarıda belirtilen sorunların da gösterdiği gibi, eğitimde geçmişle kıyaslanamayacak kadar nitelik ve nicelik kaybı yaşanmıştır. Öğrencilerin genel olarak eğitim yaşantıları ve çevreleriyle ilgili düşüncelerini EK 6'da ayrıntılı olarak görmek mümkün.[10]

Kâzım Karabekir Anadolu Öğretmen Lisesi'nde görüştüğümüz hiçbir öğrenci, yaşadıkları eğitim ortamının geçmişinde fotoğraf işli-

ği ve sinema salonu olduğunu bilmiyor. Geçmişte öğrencilerin kayak yaptığından, kaya tırmanışı gerçekleştirdiklerinden, bisiklete bindiklerinden de habersizler. 1947'ye dek her hafta bir sınıfın bir oyun sahneye koyduğunu, kız erkek birlikte halk oyunları oynadığını, 19 Mayıslarda Kars'ta stadyumda dans ettiklerini, bütün Kars'ın onları ayakta alkışladıklarını da bilmiyorlar. Kadın erkek birlikte ürettiklerini ve tükettiklerini de... Bu nedenle okuldan çok sıkılıyorlar. Çünkü ders dışında yapacakları hiçbir şey yok! Bir politik tercih olarak bellek bugüne taşınmamış. Sonuç olarak kişilik gelişmesi farklı iletilerle gerçekleşiyor. Baykurt'un dile getirdiği gibi bu uygulama yıllar önce ortadan kaldırılmıştır:

> [...] Kişilik gelişimi büyük amaçtır. Bunun için sorumluluk verme, yetki kullandırma, tartışma, eleştirme, eleştiriye katlanma olgunluğu kazandırma gibi uygulamaları vardı Enstitülerin.[11]

Sonuç olarak, Kâzım Karabekir Anadolu Öğretmen Lisesi bir ve üçüncü sınıf öğrencileriyle yaptığımız görüşmeden elde ettiğimiz verilerin bir kısmı bile günümüzün eğitim yaşantısıyla ilgili fikir vermektedir. Bu lisenin geçmişi olan Cılavuz Köy Enstitüsü'nü bildiğimiz, mezunlarını tanıdığımız, tarihine ilişkin belgelere sahip olduğumuz için karşılaştırma yapma olanağı bulunmaktadır. Bu verileri Türkiye'nin geneli için kullanmak da mümkün. Burada, 1940'lı yıllardaki yaşantı ile günümüzdeki arasındaki farklılığa tek tek dikkat çekmek yersiz bir çaba olacaktır. Çünkü 1946'dan beri yaparak, yaşayarak, üreterek; ürettiğiyle, okuduğuyla mutlu, yerel kültürle evrensel olanın bilincinde kuşaklar yetiştirme amacı ortadan kaldırılmıştır. Türkiye eğitim tarihi uzun bir zamandan beri boşluklar içermektedir. Kaldı ki Türkiye'nin eğitim tarihinde ve eğitim sosyolojisi kitaplarında bile köy enstitüleri unutulmuştur![12]

Sonuç

Bu kitapta Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan ve bugün Kars'a bağlı küçük bir ilçe olan Susuz'da 1937'de açılan bir eğitim kurumu bütün boyutlarıyla ele alındı. Cılavuz Köy Eğitmen Kursu ve Cılavuz Köy Enstitüsü'nün bir ütopyayı yaşama geçiren ve yeni ütopyalara kaynaklık eden birikimi; üretim, eğitim ve yaşam pratikleri belgelerden, öğrencilerin ve öğretmenlerin gözünden bugüne taşınmaya çalışıldı. Öncelikle köy enstitülerindeki eğitimle köyü "canlandırma", kalkındırma ve aydınlanma düşüncesine ilişkin tartışmalara yer verildi. Ardından ülkemizin Ankara'ya en uzak noktası sayılabilecek bölgesinde, Kars, Ardahan, Artvin, Ağrı'dan toplanan öğrencileri hem kendilerinin, hem de çevrelerinin kaderini değiştirecek özneler haline getirmeye yönelik eğitim politikaları incelendi. Ancak tüm çabalara karşın Türkiye'nin toplumsal yapısında köklü bir dönüşüm gerçekleştirilememiş, toprak reformu yapılamamış, ağa-eşraf ve diğer egemen güçler söz konusu atılıma yönelik büyük bir mücadele başlatmış ve değişimden yana olan güçlerin tasfiyesine kadar gidilmiştir.

Harun Karadeniz, bağımsız olarak üretim yapmanın her alanda bağımsızlığı doğurduğunu söyler. Bu kuralın köy için de, ülkeler ve devletler için de doğru olduğuna dikkat çeker:

> Köy Enstitülerinin köye getirdiği hareketlilik içinde, köyün üretimi artıp kendine yetmeye yönelince, yeni kişilik kazanan köy insanı egemen güçlere daha az boyun eğecek bir yapıya doğru ilerliyordu. Çünkü Köy Enstitüleri köyün bütün ihtiyaçlarına cevap vermeye yöneldi... İşte bu yönelim siyasal iktidarın istemlerine aykırı düşüyordu.[1]

Cılavuz Köy Enstitüsü'nde verilen eğitim, köydeki yaşamı değiştirmeyi en önemli amaç olarak önüne koymuştu. Cehaletin koyu karanlığından, salgın hastalıklardan, yüksek ölüm oranlarından, sağlıksız bireylerden köyü kurtarmak amaçlanıyordu. Bu amaç, dışarıdan gelen aydınlar tarafından değil, köyün içinden yetişecek kişilerce, içeriden canlanmayla gerçekleştirilecekti. Bu da köyün öncüsünü yaratmak demekti. Nitekim Baydar da enstitülerin bu yanına dikkat çeker:

> Toplumsal bütünlükten soyutlanmış, büyük ölçüde küçük burjuva ilericiliğinin damgasını taşıyan Kurtuluş Savaşı kadrolarının 'halkçılığını' yansıtan bu türden kuruluşlar, köy topraklarına kök salarken, Türkiye'nin koşulları hesaba katılırsa, kendisine çizilmiş olan sınırların ötesine taşacaktır. Açıkçası, köy toprağında, Köy Enstitüsü'nün ilkeleri ve çalışma biçimleri, kapitalizmin yolunu açmanın, köyü canlandırmanın ötesine giderek sadece feodal değil her türlü sömürüye karşı bilinçlenmeyi de ister istemez birlikte getireceklerdir. Nitekim gerçekleşen ve asıl korkulan da bu olmuştur zaten.[2]

Gerçekten de enstitülerdeki eğitimin her aşamasında, öğrenciye tarihin bir öznesi olacakları bilinci verildiğini Cılavuz mezunlarının anlatılarında gördük. Aynı bilincin diğer enstitülerde de oluşturulduğunu şu örnekte görebiliriz:

> Tarih 26 Kasım 1943. Son sınıf öğrencilerine bir Türkçe ödevi verilir. Bu bir tür 'enstitüyü bitirme tezi'dir. Soru şudur: 'İlkokulu bitirmiş bir köy çocuğu olarak geldiğin bu müesseseden, bugün, cemiyetin ileri saflarında tarihi rol almış bir eleman olarak ayrılıyorsun, bu yetişme zamanı içinde, kendinde ne gibi değişiklikler görüyorsun ve tarihi rolünü tam olarak yapabilmek için kendinde ne gibi vasıflara lüzum hissediyorsun? Bunlardan sende hangileri vardır?'[3]

Çifteler Köy Enstitüsü öğrencisi 96 numaralı Talip Apaydın yukarıdaki soruya şöyle yanıt verir:

> 1938 Ağustosu'nun yakıcı bir öğlesinde, bir bayırdan çıkarken bana ak sakallı babam dedi ki: "Böyle köylerde yaşanmaz oğlum. Bu hayat değildir. Bir insan olarak dünyaya geldik, fakat bunu inkar ediyorlar." Ve, "vaziyetimizi biliyorsun! Sen git, oku, kendini kurtar, bizim gibi sürünme!" İşte, okuyup sürünmekten kurtarmak için buralara geldim, muhteşem binaların içinde yaşıyorum. Fakat, gene dağırcık donluların ekmeğiyle beslenmekteydim. "Kendimi kurtaracağım" deyince nasıl utanmayayım? Milyonlarla kendi göbeğim arasındaki gıda yolunu şimdi nasıl keseyim? Onları nasıl unutuvermeli? Bu memleketin efendisinin sürünmesine nasıl razı olmalı, dağarcık don giymesine nasıl müsaade etmeli. Hayır, hakiki gençlik buna razı olamaz. Babamın dediğini kabul ediyorum. Evet babacığım, sizin insanlığınızı inkar etmişler. Bunun derdini yaşıyoruz. Fakat memleketin derdi ağlamakla iyi olmaz. Bunu biliyorum. Onun için şahsi menfaat, iyi yaşamak diye bir şey tanımıyorum. Bunu unuttum artık. Hakiki gençlik ıstıraplıdır. Bunu gidermek için: İdeal. Heyecan. El nasırı. Alın teri. Hakiki ilim. Canlılık ve çalışkanlık lazım. Yukarıda saydığım hassalar belki bende daha kemikleşmiştir. Fakat demir gibi imanım ve şahlanmış heyecanım var. Yolum orasıdır, kuvvetle gidiyorum.[4]

Köy enstitülerinin eğitiminden geçen bu gençlik, Türkiye'nin eğitim, kültür, sanat ve bilim alanında önemli bir işlev görmüştür. Onlar halkçı politikaların taşıyıcısı olmuş, köylerde uzun yıllar öğretmenlik yapmış, eğitimin "okul içi ve okul dışı" özelliğini akıllarından çıkarmadan, akşamları, hafta sonları köylüleri eğitmekle kendilerini sorumlu görmüşlerdi. Bunun yanı sıra bulundukları alanlarda yılmadan, çoğu kez bedel ödeyerek yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Onlar aynı zamanda öğretmen örgütlenmelerine, üretim kooperatiflerine öncülük ettiler. Bu durum Cılavuz mezunları için de geçerlidir. Onlar demokratik eğitimin Türkiye'de yeşermesi için mücadele verdiler. Kaftancıoğlu bu nedenle öldürülmüş, Dursun Akçam uzun yıllar ülkesinden uzak yaşamak zorunda kalmış, Türkiye'ye dönememiştir.

Öte yandan bugün Cılavuz'daki enstitü mekânlarında eğitim gören öğrencilerin içinde bulunduğu çaresizlik, mutsuzluk ve umutsuz-

luk, Türkiye'deki eğitim sistemine ayna tutuyor. Bu gençler, kendi kurdukları santral yardımıyla aydınlanmıyor, kayak yapmıyor, kaya tırmanışı öğrenmiyor, bisiklete binmiyor, okumayı sevmiyor, bir enstrüman çalmıyor, halk oyunları oynamıyor, dans etmiyor, üretim yapmıyor, imece nedir bilmiyor, yurt gezisiyle ödüllendirilmiyor, düşüncelerini açıklayamıyorlar.

Onların kendilerini öğretmen olarak görmek istememelerini de bu bağlamda değerlendirmek gerekiyor. Çoğunluğu büyük kentte, kuracakları çekirdek aileyle sınırlı bir yaşam içinde ve öğretmenlik dışı alanlarda çalışan kişiler olarak kendilerini hayal ediyorlar. 1940'lı yıllarda Cılavuz'da, aynı mekânda; rencide edilmeyen, küme eğitimi gören, toplantılarda, eğlencelerde, zaman zaman derslerde halka biçiminde bir araya gelen bine yakın öğrenci bulunuyordu. Cumhurbaşkanından milli eğitim bakanına, ilköğretim genel müdürüne, valiye kadar herkes bu gençlere hayranlıkla bakardı. Yine bu gençlere kürsüden veya yukarıdan bakılmazdı. Onlar özel sorunlarından eğitim yerleşkelerindeki sorunlarına dek her konuda milli eğitim bakanına ve ilköğretim genel müdürüne mektup yazar, mutlaka da yanıt alırlardı. 1940'ta köy enstitülerinde, konumuz açısından Cılavuz'da, gençlerin özgüvenleri, umutları, hayalleri, dostlukları, doğa ve insan sevgileri, yukarıda saydığımız nedenlerden dolayı doruk noktasındaydı.

Sonuç olarak ülkemiz, eğitim aracılığıyla kalkınma yolunda 1940'ların ilk yarısına dek önemli bir atılım gerçekleştirmiştir. Burada söz konusu atılımın izlerini Cılavuz Köy Enstitüsü üzerinden takip ettik. Aynı zamanda geriye gidişin izlerini de... Türkiye'nin bugün içinde bulunduğu sorunları analiz ederken, geçmişi kolaycı bir biçimde yerden yere vurmak yerine, başarıları ve başarısızlıkları nesnel bir biçimde incelemek bilimsel zorunluluk olduğu kadar toplumsal bir sorumluluktur da. 21 enstitü arasında önemli bir yeri olan Cılavuz Köy Enstitüsü'nün tarihi pek çok dersle doludur. Eğer köy enstitüleri deneyiminden öğrenmeye ket vurmazsak, eğitim alanında sıklıkla dile getirilen sorunlara çözüm üretmek daha kolaylaşacaktır. Geçmişin tümüyle reddi üzerinden gelecek kurmanın olanaksız olduğu sıklıkla yinelenen, ama üzerinde fazla düşünülmeyen

bir gerçektir. Bu bağlamda Timur'a kulak vermek ve son sözü ona bırakmak uygun olur:

> [...] İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin izlediği çelişkili dış politika, enflasyonun ve Milli Koruma Kanun uygulamasının yarattığı yeni vurguncu sınıf ve zümreler, savaş sonundaki diplomatik yalnızlık vb gibi etkenler incelenmeden Türkiye'nin emperyalizmle bütünleşmesi anlaşılamaz. Türk Devrimi bu süreçte sınırlarına ulaşmış, karşı devrimci bir hücuma uğramış ve Kemalizm de bu bağlamda ancak yeni ve sansürcü bir yorumla ve devrimci özünden ayıklanmış olarak gündemde tutulmuştur. Bugün Kemalizmi devrimci açıdan eleştiren yazarların düştükleri anakronizm, Mustafa Kemal'in Kemalizmi ile A. Menderes'in ve Nato generallerinin Kemalizmini aynı şey kabul etmeleridir.[5]

EKLER

Ek 1
Sözlü Tarih Yöntemiyle Görüşme Yapılanların Listesi

Ardahan'da görüşülenler
Kâzım Arıcı
Hüseyin Yılmaz
Cimşit Demirci

Ankara'da görüşülenler
Perihan Akçam
Halise Sarıkaya Apaydın
Ali Yıldız
Hasan Özkan
Şemsettin Şirinoğlu (Küçük)
Abit Akan
Coşkun Saraç
Fikret Cevlani
Öğretmen: Talip Apaydın

İzmir'de görüşülenler
Osman Nuri Alper

Süleyman Atilla
Ramis Başar
Kâzım Çakmur

Cılavuz-Susuz'da görüşülenler
Ahmet Zariç
İbrahim Zeyrek
Hanlar Kızılkaya
Gülbez Yahşi
Mevlüt Akkaya
Yakup Maral
Mehmet Zengül, Cılavuzlu köylü.
Kâzım Zeyrek, Cılavuz Köy Enstitüsü çamaşırhane işçisi.

Kars'ta görüşülenler
Rıfat Yıldırım

İstanbul'da görüşülenler
İsa Öztürk
Servet Polat
Rasim Bakırcıoğlu
Özçelik Karahasanoğlu
Ziver Özdemir
Öğretmen: Yusuf Ziya Bahadınlı
Öğretmen: Nevvare Ünsal (Uğuralp)
Öğretmen: Ali Vehbi Ünsal

Eserlerinden yararlanılan Cılavuz Köy Enstitüsü öğrencileri
Ümit Kaftancıoğlu
Dursun Akçam
Gültekin Gazioğlu

Ayrıca görüşme yapılarak bilgi alınanlar
Mualla Eyüboğlu Anhegger (Mimar, İstanbul)
Erden Bilgen (Selim Bilgen'in oğlu, Ankara)
Yüce Ağanoğlu (Halit Ağanoğlu'nun torunu, İstanbul)

Mektupla veya e-postayla bilgi iletenler
Nizamettin Göçmen
İsa Öztürk
Kâzım Çakmur
Ali Yıldız
Osman Nuri Alper
Hasan Özkan

Ek 2
Cılavuz Köy Enstitüsü Mezunları Listesi

CILAVUZ KÖY ENSTİTÜSÜ MEZUNLARI

Mezun Sayıları:		
Köy Enstitüsü	1 109	
Öğretmen Okulu	2 649	(3758 Öğretmen)
Öğretmen Lisesi	1 539	
Anadolu Öğ. Lisesi	1 003	(2 542 Lise Mezunu)
TOPLAM	6 300	

1943-1944 Öğretim Yılı	146
1944-1945 Öğretim Yılı	146
1945-1946 Öğretim Yılı	81
1946-1947 Öğretim Yılı	101
1947-1948 Öğretim Yılı	151
1948-1949 Öğretim Yılı	209
1949-1950 Öğretim Yılı	81
1950-1951 Öğretim Yılı	73
1951-1952 Öğretim Yılı	121
TOPLAM	1109

CILAVUZ KÖY ENSTİTÜSÜ MEZUNLARI

1943-1944 ÖĞRETİM YILI

1-Enver Yıldız
2-Rıza Sırmatel
3-Hayrettin Kocabey
4-Aziz İlengiz
5-Ziya Gülbalp
6-Ali Karaca
7-Mehmet Kemal Ulu
8-Mustafa Turan
9-Cemil Özçelik
10-Neriman Akalay
11-Enver Ababay
12-Adil Beyaztaş
13-Şerafettin Gürbüz
14-Hakkı Şengül
15-Mevlut Orhan
16-Süleyman Değirmenci
17-M.Ali Yeşilyurt
18-Ali Osman Ayık
19-Zikri Esen
20-Nurettin Avcı
21-Dursun Akın
22-Abbas Şentürk
23-Firuz Çelikkaya
24-Mustafa Kemal Erol
25-Enver Aydın
26-Ali Yiğit
27-Dilaver Eti
28-Türkan Daştan
29-Halise Sarıkaya
30-Rasim Çanak
31-Kenan Kırmacı
32-Mustafa Eroğlu
33-Hilmi Ayık
34-Eyüp Şentürk
35-Ömer Tanrıkulu
36-Naim Saylan
37-Binali Mete
38-Ali Çiftçi
39-Kemal Aydın
40-Mustafa S. Demir
41-Nesip Uygar
42-Mehmet Kılıç
43-Yusuf Özer
44-Ali Kaygısızel
45-A.Osman Alkanlar
46-Enver Akkuş
47-Rifat Eytekin
48-Mahmut Öztürk
49-Nizamettin Önal
50-Adıgüzel Ertürk
51-Haydar Uğraş
52-Ali Uludağ
53-Hasan Yılmaz
54-Hamit Çiftçi
55-Mecit Yıldırım
56-Hafız Ergezen
57-Mehmet Cihangir
58-Şerafettin Makaç
59-Seyfi Çağlar
60-Karip Taşkıran
61-Efkel Coşar
62-Ramiz Öztürk
63-Şahvelet Erdem
64-Ali Kınalı
65-Aşur Seyim
66-Şükrü Tuna
67-Mehmet Öztürk
68-Yaşar Yavuz
69-Kazım Avcı
70-Asker Kerman
71-Eflatun Turan
72-Osman Artıkaslan
73-Vahit Turan
74-Hacı Baba Göktepe
75-Ömer Erturan
76-Sabahattin Şener
77-Cevdet Ulusoy
78-Hayri Kızılyel
79-Ruhim Eren
80-Hacı Horasan
81-Osman Nuri Alper
82-Taşdan Solak
83-Mehmet Asal
84-Sabire Halıcı
85-İzzet Kumtepe
86-Ziya Alp
87-İsa Öztürk
88-Asım Özsoy
89-Necmi Işık
90-Hasan Aydın
91-Mevlut Cengiz
92-Necip Gönültaş
93-Ali Türk
94-Abdurrahman Akın
95-Halil Uzun
96-Mehmet Biliç
97-Şemsettin Gümüş
98-Nafiz Sürer
99-Abbas Büyükkavcı
100-Muhlis Küser
101-Servet Polat
102-Ahmet Esen
103-Osman Demirel
104-Rasim Yazgan
105-Recep Ünel
106-Kazım Gürsel
107-Mevlut Dursun
108-Kazım Ağbaş
109-Halil Çiftçi
110-Kurban Aktemur
111-Abdullah Güç
112-Sabahattin Sezer
113-Alaaddin Kaya
114-Nedim Akhanlı
115-Sait Dursun
116-Ömer Günbul
117-Ömer Eser
118-Ziver Ocak
119-Kemal Yalçın
120-Mahmut Güven
121-Mikdat Özcan
122-İbrahim Abanoz
123-Nuri Ay
124-Mahmut Balcı
125-Avni Gürsoy
126-Bekir Kına
127-Fahrettin Toplu
128-Ensar Emin
129-Asım Işık
130-Hüseyin Sevgen
131-Hasan Işık
132-Hafız Öztürk
133-Hakkı Temur
134-Abdülmecit Gedik
135-Osman Gedik
136-Agali Sakarya
137-Kurban Güngör
138-Mehmet Çakıcı
139-Osman Şanal
140-Mustafa Gürbüz
141-Hasan Yılmaz
142-Turgut Bayraktar
143-Enver Şenol
144-Niyazi Çankaya
145-Hisap Ali Zırhlı
146-Cemiş Bayraktar

1944-1945 ÖĞRETİM YILI

1-Fatma Toksoy 2-Mehmet Aras 3-M.Emin Özçelik 4-Nazif Gürbüz
5-Yunuz Yıldız 6-Mustafa Karadağ 7-Nazif Öztürk 8-Kazım Altın
9-Necmiye Özdemir 10-Mehmet Yıldız 11-Şemsettin Kaçar 12-Hamzayat Kokça
13-Pembe Sargın 14-M.Kayı Cengiz 15-Kemal Kına 16-Liva Kırçiçek
17-Eyüp Yaptırmış 18-İlyas Koçer 19-Ziya Taşdöğer 20-Halil Turan
21-Kemal Bözkurt 22-Eşref Ergen 23-Zikri Şentürk 24-Sabahattin Tan
25-Fevzi Çağlayan 26-Mehmet Saraşalı 27-Hilmi Ekinci 28-O.Nuri Şengün
29-Süleyman Babür 30-Halit Özdemir 31-Y.Ziya Duman 32-Maksut Turan
33-Ali Akpınar 34-Karip Yardımcı 35-Mehmet Mert 36-Hasan Tan
37-Kaya Kaya 38-Hamdi Gürler 39-Veli Akkoyun 40-Mehmet İlbeyli
41-Musa Balcı 42-Esat Aktaş 43-Ahmet Ertem 44-E.Ekrem Hülagü
45-Rasim Turan 46-Cemalettin Karadağ 47-Abdülkerim Ulusoy 48-Ramiz Başar
49-Memduh Ocak 50-İbrahim Özdemir 51-Vahap Özcan 52-Hasan Kaya
53-Süleyman Bulunmaz 54-Mürsel Meydan 55-Süleyman Serim 56-Enver Meydan
57-Asım Orhan 58-Mehmet Gülsenemoğlu 59-Talat Bayraktar 60-Şahismail Aksakal
61-Şerif Öztürk 62-Rauf Sönmez 63-İsmail Susar 64-Sahabettin Oktar
65-Mevlut Güven 66-Alaettin Altın 67-Necati Aktaş 68-Remzi Koçak
69-Dursun Aydın 70-Muhittin Bilen 71-Fevzi Özbey 72-Yajya Emin
73-Ali Çoşkun 74-Münir Özkaya 75-Fazıl Uzum 76-Müslik Akbulak
77-İbrahim Yılmaz 78-Osman Peker 79-Kadir Çoruh 80-Osman Özel
81- Ali Özay 82-Ahmet Üstündağ 83-Ahmet Delibaş 84-Ahmet Özcan
85-Muhittin Varol 86-Celal Fırtına 87-Kemal Özşahin 88-Hakkı Aktaş
89-Yusuf Alpek 90-Hilmi Çağlayan 91-Mustafa Varlı 92-Bayram Mutlu
93-Baki Sönmez 94-Nurettin Erdağı 95-Sami Araklı 96-Şahin Akşahin
97-Yusuf Şahin 98-Osman Gümüş 99-M.Ali Ergüven 100-Ziya Akgün
101-Tevfişik Velioğlu 102-Mustafa Şişman 103-Ethem Ergüven 104-H.Fehmi Aydın
105-Cabbar Artan 106-Berat Gülen 107-Mehmet Altınsabah 108-Abdullah Tan
109-İlyas Görün 110-Sırrı Yılmaz 111-Elfaz Lel 112-Asım Solmaz
113-Süleyman Usanmaz 114-Aalaettin Ulavur 115-Tevfik Özkan 116-Ömer Demirci
117-Nurettin Erdem 118-Yaşar Doğru 119-Mehmet Fitaz 120-Hasan Ban
121-Mustafa Kolvaroğlu 122-İsmet Yenigün 123-A.Doğan Kocaman 124-A.Rıza Poyrazoğlu
125-Halil Erdoğan 126-Mehmet Balcı 127-Fehmi Emeç 128-A.Haydar Yıldızbeyrak
129-Şükrü Dursun 130-Şevki Menek 131-İbrahim Şimşek 132-İbrahim Bünal
133-Şakir Uzun 134-Müşür Tılmaz 135-Ahmet Cengiz 136-Hayrettin Erdoğan
137-Nuri Güler 138-İskender Balcı 139-Mustafa Erdoğan 140-Sait Aydın
141-Yusuf Çoruh 142-Mehmet Yılmaz 143-Saiz Öztürk 144-Yaşar Sezgin
145-Orhan Kaftan 146-Zekerya Duman

1945-1946 ÖĞRETİM YILI

1-Mahmut Yazıcı	2-Nurettin Aslan	3-İsrafil Önder	4-Sıddık Bayraktutar
5-Osman Dayı	6-Selim Kaya	7-Mehmet Durmuş	8-Gülten Cançır
9-Sadrettin Yaşartürk	10-Cemil Savcı	11-Alaaddin Suluoğlu	12-Mehmet Büyükçoruh
13-Sabrialı Sarak	14-Nazım Şahin	15-Türkan Erim	16-Fehime Bayraktar
17-Gülbahar Erdem	18-Adil Ayar	19-Nurettin Ören	20-Kemal İlhan
21-Hayrettin Deniz	22-Rüstem Yürek	23-Mehmet Yalgı	24-Oruçali Öz
25-Fazlı Ağyar	26-Ahmet Erdoğan	27-Ali Demirali	28-Cafer Kızılay
29-Ahmet Yıldız	30-Ali Yılmaz	31-Avni Ünsal	32-Bekir Akça
33- Mehmet Atlay	34-Mihrali Çamurcu	35-Allahverdi Cinpolat	36-Alaaddin Ekinci
37-İsmail Karaşan	38-Ziya Ardaçay	39-Alemdar Kaya	40-Kaya Kaya
41-Selahattin Gürbüz	42-Osman Saygılı	43-Osman Köroğlu	44-Şerafettin Er
45-Yakup Şahin	46-Ali Rıza Yıldırım	47-Hayrettin Bilgin	48-Reşit Subaşı
49-Şahi Erdem	50-Kazım Yazar	51-Habip Uzun	52-Sürmeli Ilgar
53-Emrah Çiçek	54-İsrafil Adıgüzel	55-Enver Çoruh	56-Yahya Aksoy
57-Kazım Akyüz	58-Hasan Arı	59-Davut Ergül	60-Zikri Şimşek
61-Nizamettin Kaplan	62-Hasan Sevük	63-Hüseyin Çanga	64-Hafız Osman Yıldız
65-Süleyman Yetim	66-Mecit Aktaş	67-Celal Şentürk	68-İsmet Aktaş
69-Hüseyin Aslan	70-Kazım Yılmaz	71-Celal Demirci	72-Nurettin Ateş
73-Şerafettin Çamlıbel	74-Cevri Aslangörür	75-Memet Ömür	76-Ali Tıran
77-Adem Özmen	78-Seyfettin İrmiş	79-Ahmet Uğurlu	80-İbrahim Bedir
81-Nurettin Alpdoğan			

1946-1947 ÖĞRETİM YILI

1-Abdurrahman Altay	2-Mukadalim Yıldırım	3-Şükrü Karataş	4-İsmey Yeliman
5-Kazım Koç	6-Muhsine Mutlu	7-Kazım Gülen	8-Bekir Karakaya
9-Seher Tatar	10-Şükriye Eroç	11-Ziya Öztürk	12-Şahismay Aksoy
13-Hakkı Güngör	14-İmdat Güler	15-Resul Ergün	16-Bektamin Altaş
17-Ahmey Yaraç	18-Mustafa Yavuz	19-Dursun Aydın	20-M.Hikmet Yüksel
21-Kemal Gülbaz	22-Kasım Gün	23-Osman As	24-Şevket Gündoğdu
25-Süleyman Atilla	26-Mülayım Ülavur	27-Davut Dadaş	28-Aziz Topkaya
29-Ahmet Naci Unan	30-Şemsettin Topçu	31-Sabri Altınbaş	32-Mihriban Arlan
33-Feemindar Demir	34-Mürsel Bilican	35-Hilmi Solmaz	36-Kirman Soydemir
37-Eflatun Özdamar	38-Mehmet Aydın	39-Mansur Özer	40-Yakup Sancar
41-Server Taşkıran	42-Aslan Coşkun	43-Rahim Kahveci	44-Sofu Ergül
45-Mevlut Yucak	46-Mustafa Demir	47-Nuri Yazgan	48-Bekir Demiral
49-Nedim Şahin	50-Kazım Dursun	51-Zikri Palan	52-Harun Öztürk
53-Fevzi Bulut	54-Polat Çağlayan	55-Fazi Aslan	56-Hasan Dede
57-Seyfettin Eren	58-Asım Bozkurt	59-Sultan Bayram	60-Canip Gönültaş
61-Kasım Çakıman	62-Ziya Ketremoğlu	63-Mehmet Topçu	64-Sadık Dursun
65-Mehmet Meydan	66-Fahrettin Topdemir	67-Sıtkı Polat	68-Ziver Odahaş
69-Mustafa Özdemir	70-Ali Ozan	71-Asım Demir	72-Zikri Kaya
73-Emin Yılmaz	74-Hüseyin Yılmaz	75-Seyfettin Yıldız	76-Fazlı Akbulut
77-Binali Eliş	78-Rasim Şahin	79-Nedrettin Çırak	80-Raşit Yıldırım
81-Kazım Altun	82-Kazım Uzun	83-Ahmet Ocak	84-Hasan Arslan
85-Adil Çiçek	86-Mahsut Şahin	87-Arif Özmen	88-Hüseyin Yalçın
89-Ali Çuhadan	90-Aslan Göksal	91-Mehmet Özen	92-Hüseyin Işık
93-Abdullah Aydın	94-Celal Şahin	95-Battal Değirmenci	96-Turgut Gökçe

97-Mecit Şamlı 98-Muzaffer Savaş 99-Yavuz Uğurluoğlu 100-Yusuf Levent
101-Keramettin Şenocak

1947-1948 ÖĞRETİM YILI

1-Haydar Özer	2-Kazım Eralp	3-Muzaffer Beyaztaş	4-İsmail Demiral
5-Binali Baykı	6-Nizamettin Sayın	7-Kazım Özcan	8-Sabit Karagöz
9-Ali Yıldız	10-Galip Fikri Coşkun	11-Ali Erdem	12-Süleyman Sırrı Kasap
13-İskender Öztürk	14-Demir Ali Gültekin	15-Nizamettin Göçmen	16-M.Ekrem Göçmen
17-Mükerrem Çaylak	18-Muhtasım Ekici	19-Cemal Ekici	20-Fahrettin Atakişi
21-Kerem Okyay	22-Rahim Yitik	23-Sadık Yılmaz	24-Rifat Yıldırım
25-Muhammet Öner	26-Yusuf Aslan	27-Mustafa Dursun	28-Besim Yavuz
29-Emir Mutlu	30-İsa Kırhan	31-Nuri Yenilmez	32-Mikail Bahçeci
33-İlimdar Altın	34-Şakir Özen	35-Şemsettin Altun	36-Hayrettin Atila
37-Hasan Seki	38-Alihan Beyaztaş	39-Seyfettin Meydan	40-Temel Sönmez
41-Ramiz Akça	42-Fikri Şahin	43-Kazım Avşar	44-Seyfettin Göl
45-Halis Bilican	46-Mahmut Öztürk	47-Nurettin Biber	48-Latif Deniz
49-Bilal Bilmiş	50-Mehmet Aras	51-Fazıl Akbaş	52-Dursun Altan
53-Vehbi Polat	54-Kurban Birdal	55-Mustafa Gülcan	56-Kibar Altun
57-İsmail Durmuş	58-Kemal Acar	59-Fahrettin Aymelek	60-Şevket Kalaycı
61-H.Tahsin Çakmakçı	62-Behiç Aydın	63-Celil Tekyıldız	64-Kazım Kahveci
65-Mehmet Önder	66-Mehmet Demiröz	67-Zülkifl Kaya	68-Nebahat Unan
69-Kazım Güler	70-Enser Öztürk	71-Latif Karapınar	72-Binali Akçay
73-Mehmet Aydın	74-Mehmet Güngör	75-Mirza Bay	76-Kadem Varol
77-Dursun Keskin	78-Hasan Gümüş	79-Mehmet Durdağ	80-Haşim Altun
81-Sadettin Özer	82-Kadir Ayık	83-Mehmet Usanmaz	84-Mevlüt Güneri
85-Nazım Bayrak	86-Mehmet Bayar	87-Nurettin Koçer	88-Pehlül Yılmaz
89-Nasrettin Erkılıç	90-Şerafettin Önder	91-Alaattin Görmüş	92-Hamit Yavuz
93-Beşir Vural	94-Ahmet Çakmak	95-Cemal Akyıldırım	96-İlyas Sarıdede
97-Hamit Usanmaz	98-Hafız Çelik	99-Ekrem Kahveci	100-Halis Kaftan
101-Haydar Pınar	102-Osman Aksu	103-Halit Demiröz	104-Enver Çağlayan
105-Vasıf Demir	106-Osman Aydın	107-Altun Dülger	108-Binali Aladağ
109-Zekiye Cinpolat	110-Ömer Naci Çapkın	111-Ahmet Ertürk	112-Ali Sultan Bilmiş
113-Kazım Karabulut	114-Binali Keskin	115-Cemal Turan	116-Osman Kurban
117-Yusuf Öztürk	118-Binali Çetinkaya	119-Mustafa Demiröz	120-Mahmut Delikanlı
121-Şükrü Özdemir	122-Taşdan Aydoğdu	123-Yadigar Özkayıt	124-Ali Gültekin
125-Kazım Sönmez	126-Halit Sevinç	127-Şaduman Polat	128-Ali Ünal
129-Süleyman Özcan	130-Şaduman Mut	131-Vezir Ali Yılmaz	132-Selahattin Dülger
133-Kazım Bay	134-İrfan Yılmaz	135-Nafiz Meydan	136-Kaya Bey Akhancı
137-Mevlüt Erenkara	138-Ali Aksakal	139-Maksut Durmuş	140-İsmail Küçükgül
141-Eyüp Akhanlı	142-Bekir Altıntaş	143-Nazım Narlaç	144-Ümit Tokmak
145-Ali Tatar	146-Alaattin Laik	147-Necmettin Atalay	148-Mülazım Aydın
149-Efrail Akçay	150-Hakkı Demirel	151-Tahir Bay	

1948-1949 ÖĞRETİM YILI

1-Cihangir Yolcu	2-Enver Avcı	3-Efendi Abant	4-Rasim Demir
5-Mehmet Ali Bilir	6-Turgut Ertem	7-Cavit Arbak	8-Nazım Akpınar
9-Hasan Güneş	10-Şamil Sözbir	11-Cemal Öztürk	12-İskender Ocak
13-Ali Aslan	14-Mehrali Topçu	15-İdris Abant	16-Pehlül Yılmaz

17-Haydar Koç 18-İsrafil Yavuz 19-Zeynel Ercan 20-Mehmet Ekinciel
21-Zahrettin Öztürrk 22-Halit Polat 23-Fikret Kılınç 24-Ziya Kömür
25-Gülcemal Kılıç 26-Mehmet Akbaba 27-Ahmet Karaman 28-A.Kadir Tokutucu
29-Akif Kurt 30-İbrahim Nar 31-Ahmet Deniz 32-Rıza Öncül
33-Kemal Özkan 34-İbrahim Altun 35-Adem Bilgin 36-Serdal Demir
37-Raif Demir 38-İznullah Yıldız 39-Melek Aydın 40-Fahri Demiral
41-Arif Kahveci 42-Mustafa Uygur 43-Mehmet Yalnız 44-Salih Yardımcı
45-Murtaza Aktar 46-Adem Bilgin 47-Mevlut Aydın 48-Cevat Yarıcı
49-İsmail Yılmaz 50-Muştak Sönmez 51-Servet Kocaman 52-İskender Kunar
53-Seavet Işık 54-Züfer Kılıç 55-Fevzi Başkan 56-Aslan Güneş
57-Celal Yılmaz 58-Kibar Güzel 59-Necati Özer 60-Enver Öztürk
61-Süleyman Aksu 62-Kemal Özdemir 63-Rahim Demirci 64-Ali Erbaş
65-Binali Işık 66-Abdülmecit Karatek 67-Hamza Baden 68-Şakir Çelik
69-Edip Aydın 70-Ali Erkal 71-Hasan Akçay 72-Mehmet Yılmaz
73-Coşkun Saraç 74-İsmail Bilir 75-Tahir Akbaba 76-Fikret Subaşı
77-Nazım Turanlı 78-Osman Öztürk 79-Tevfik Bilir 80-Çimşit Demirci
81-Müstecip Kurt 82-Bekir Kaya 83-Efrail Kara 84-Eliyasa Gümüş
85-Dilaver Gümüş 86-Temurlenk Kaya 87-Eflat Kaya 88-Zekerya Aydın
89-Seyfettin Bilir 90-Hasan Altın 91-Ali Yıldız 92-Şemsettin Küçük
93-Perihan Akıncı 94-Nuri Torun 95-Rahim Demir 96-Mürsel Demirci
97-Beyler Seyda 98-Muhittin Seyda 99-Ali Rıza Öztürk 100-Cemil Akdeniz
101-Cemalettin Teli 102-Nazım Tekin 103-Raşit Yıldız 104-Remzi Öztürk
105-Hilmi Kaya 106-Ali Şuataman 107-Tahsin Cengiz 108-Seyfettin Karadağ
109-Mert Ali Erdoğan 110-Cemalettin Tekin 111-Fahrettin Suci 112-Hacı Ahmet Bilgin
113-Yahya Yıldırım 114-Kemal Bozkurt 115-Şemsettin Tokdemir 116-İbrahim Tatar
117-Fayik Torun 118-Mustafa Keskin 119-Recep Yılmaz 120-Reşat Seki
121-Binnet Aydoğdu 122-Mahmut Ocaklı 123-Miktat Akbak 124-Şamil Yıldırım
125-Ahmet Yüksel 126-Mustafa Bülbül 127-Halit Ölmez 128-Nurettin Gökdemir
129-Ali Nikbay 130-Polat Karal 131-Sürmeli Akdeniz 132-Ali Arslan
133-Hamza Güneş 134-İlimdar Gündoğdu 135-Aliman Onder 136-Hasan Aydın
137-Yahya Araş 138-Mustafa Solmaz 139-Kasım Akil 140-Ahmet Aras
141-İmdat Aydın 142-Halit Yılmaz 143-Kemal 0Aydın 144-Binnet Demirkaya
145-Arslan Akbaba 146-Hüseyin Duman 147-Nihat Duman 148-Behri Koraca
149-Ali İhsan Şahin 150-Kenan Keleş 151-Recep Çelik 152-Tarık Demir
153-Osman Vural 154-İbrahim Kaya 155-Kazım Özaslan 156-Fevzi Yıldırım
157-Kemal Aktaş 158-İsabeli Zengi 159-Sabri Gültekin 160-İhsan Sağlık
161-Necmettin Okumuş 162-Sabit Bilmiş 163-Murat Orhan 164-Miayet Bilgin
165-Şemşettin Aslan 166-Fevzi Altun 167-Halim Kamacı 168-Nurettin Akbaba
169-Yılmaz Kamacı 170-Şadiye Tek 171-Nazım Aslan 172-Tahsin İdacı
173-Fuat Örümcü 174-Bekir Aydoğan 175-Mehmet Bilir 176-Şahbeneder Şimşek
177-Kazım Yüksel 178-Sabit Buluntu 179-Kamil Şimşek 180-İsmet Zermen
181-Kahraman Demir 182-Muhsin İdacı 183-İsrafil Güneş 184-Osman Bilir
185-Dilaver Durmaz 186-Kadir Aktaş 187-Şabiha Yılmaz 188-Sabit Taban
189-Abdullah Kaya 190-A.Muhsin Karagöz 191-Sabit Sanlı 192-Mustafa Aygün
193-Abdülaziz Çakıcı 194-Halil Kaşar 195-Hanlar Kızılkaya 196-Vahit Aytan
197-Ramazan Othan 198-İdris Aydın 199-Kasım Sevim 200-Nusret Güneş
201-Muhittin Ekinci 202-Bilal Seki 203-Seyfettin Kirman 204-Osman Çelik
205-Fazıl Kaya 206-Süleyman Aktaş 207-Osman Ergül 208-Himmet Kurt
209-İbrahim Terzi

1949-1950 ÖĞRETİM YILI

1-Hilmi Çağ
2-Fehmi Kartal
3-Ahmet Ergün
4-İsmail Kise
5-Elfaz Demirhan
6-Halis Yılmaz
7-Dursun Akçam
8-Kemal Öztürk
9-Seyfettin Demirci
10-Şevkattin Bulut
11-Macit Arslan
12-Hakkı Yıldız
13-Gökkurt İyim
14-Ahmet Bozkurt
15-Büyükağa Alpaslan
16-Necayi Yucak
17-Demirhan Yucak
18-Cemal Yaman
19-Hacaret Demir
20-Necnun Gül
21-Navım Güven
22-Yunus Polat
23-Mehmet Alptekin
24-Abdülmecit Aydın
25-Ramazan Karagöz
26-Miktat Taşkaya
27-Maksut Öztürk
28-Temur Günel
29-Şükrü Kaya Atalar
30-Osman Öztürk
31-Hayrettin Bozkurt
32-Muammer Özdemir
33-Necmettin Aykan
34-Rasim Saltürk
35-Hasiye Öztürk
36-Enver Yılmaz
37-Sıddık Akçay
38-Hüsnü Uğur
39-Meliha Yılmaz
40-Tazebey Yahşi
41-Fikret Özdemir
42-Hakkı Türkulak
43-Enver Özmen
44-Abit Aka
45-Bayram Demirci
46-Elbeyli solmaz
47-Hümmet Kaya
48-Seyfettin Aydın
49-Yunus Çalışkan
50-Aslan Çakır
51-Yusuf Hüzel
52-Ahmet Cengiz
53-Muzaffer Baydar
54-Nazir Ejder
55-Cihangir Şarbudak
56-Kemal Şen
57-Fikri Keskin
58-Nazım Sarıtaş
59-Asım Balcı
60-Ali Balcı
61-Mehmet Zariç
62-Torun Karataş
63-Mert Ali Ünal
64-Mustafa Yucak
65-Müdessir Doğan
66-M.Yahya Yavuzoğlu
67-Aziz Taşdan
68-İsmat Ayık
69-Mahmut Yıldız
70-Mustafa Kalender
71-Cemal Güngören
72-Hüseyin Kılıç
73-Cafer Çelik
74-Menşur Vural
75-Paşali Bozkurt
76-Naim Karademir
77-Rezzak Altun
78-Muhibbi Bakırcı
79-Salim Topçu
80-Mehmet Ünal
81-Mehmet Ali Aydın

1950-1951 ÖĞRETİM YILI

1-Muzaffer Tuncer
2-Fahri Ercanlı
3-Cezayir İpek
4-Zeki Öztürk
5-Esmali Kalender
6-Mihrali Koçak
7-Nurettin Kılıç
8-Musa Kasyıldırım
9-Halis Çetin
10-Mülazim Seliman
11-Mehmet Ali Otay
12-Recep İmiş
13-Paşa Akyıldırım
14-İsmet Kalınkara
15-Mehmet Yılmaz
16-Esedullah Tekgöz
17-İ.Hakkı Türkmen
18-Ali Bukrek
19-Mecit Aşkan
20-Terzi Ateş
21-Hayrullah Bilgi
22-Tahya Karaçay
23-Navruz Özkan
24-Hakkı Atalay
25-Rasim Alkan
26-Alaattin Onur
27-Celal Doğan
28-Mehmet Koç
29-Kemal Keleş
30-İzzet Aydemir
31-Seyfettin Aktaslak
32-Remur Yıldırım
33-Azim Günel
34-Yaşar Şentürk
35-Cemil Budak
36-Cemal Köksoy
37-Hüseyin Yılmaz
38-Mustafa Demir
39-Celil Artan
40-Şahbaz Zaman
41-Ali Asker Düzcü
42-Doğan Doğusay
43-Hüseyin Öztürk
44-İsrafil Aydemir
45-İlbeyri Akkoç
46-Davut Aksu
47-Rifat Önalan
48-Abdurrahman Araş
49-Nuri Akgün
50-Hüseyin Erdoğan
51-Rüstem Önal
52-Bedirhan Polat
53-Şevket Yıldız
54-Ziya Koç
55-Kemal Berkış
56-Muharrem Ekincioğlu
57-Şemsettin Özçelik
58-Halil Köse
59-Niyazi Buldukoğlu
60-Macit Önal
61-Eflatun Altay
62-Nurettin Kayıkçı
63-Emirhan Sarıpolat
64-Turan Kahraman
65-Ali Aydın
66-Abdülhamit Yıldırım
67-İsa Turan
68-Mehmet Öcalan
69-Mukadim Aras
70-Kazım Şahin
71-Aslan Paşa Güneş
72-Abdülbahri Ulu
73-İsmail Uygur

KÖY ENSTİTÜLERİNDEN YETİŞENLERDEN VE İSİMLERİ SAPTANABİLENLERİN SAYILARI

	Öğretim Yılları											
Köy Enstitüsü	41-42	42-43	43-44	44-45	45-46	46-47	47-48	48-49	49-50	50-51	51-52	Toplam
Kızılçullu	25	86	76	67	8	1	6	2	5	2	(147)	425
Çifteler *	33	58	230	149	108	159	131	169	59	48	105(65)	1314
Kepirtepe *		29	182	36	-	64	62	109	114	51	62	709
Gölköy *	-		158	201	117	184	141	144	68	127	191	1331
Aksu*	-		20	70	147	130	95	67	70	102	52	753
Akpınar*			31	127	83	127	122	104	95	80	59	828
Beşikdüzü			50	75	159	104	241	157	23	317	234	1574 (1)
Arifiye *			168	138	79	147	124	181	91	77	106	1211
Cılavuz *			146	146	81	101	151	209	81	73	(121)	1109
Düziçi	-	-	-	-	-		85	7	152	115	-	429
Gönen *			73	99	89	162	73	132	67	49	59(83)	891
Savaştepe *	-	-		37	305	174	87	163	131	119	155	1071
Pazarören	-	-	6	-	39	53	40	2	-	-	-	140
Akçadağ *	-		169	141	59	75	134	147	119	79	96	1020
Hasanoğlan *			66	37	67	123	93	69	88	54	81	678
İvriz	-	-	-		88	69	3	3	4	42	70	276
Pulur *	-	-	-	-	-	58	88	74	55	55	71	401
Yıldızeli (Pamukpınar)*			63	22	61	96	88	71	55	42	71	569
Dicle *	-	-	-	-	-	-	-	59	81	47	31	218
Ortaklar*	-	-	-	-	(297	– (612)	-	-	-	-	-	909(2)
Ernis					-	-	-	-	-	(35)	45	45(3)

(*) işaretli listeler kesin listelerdir

(1) Beşikdüzü'deki sayılar o öğretim yılından mezun olanları kayıt yıllarındaki sayılarıdır Diploma defterlerine ulaşılamamıştır

(2) Ortaklar Listesinde öğretim yılları belirtilmemiştir

(3) Ernis iki dönem mezun vermiş, son mezunların isimleri saptanabilmiştir

* Pazarören Köy Enstitüsü: Okul Müdürlüğünden bir arşiv yangınında köy enstitüsü dönemi diploma kayıtlarının yandığı öğrenilmiştir. Arkadaşlarımız derleyeceği isimlerle yetineceğiz.

(Kesin liste alınamayan enstitülerde, yaşayan köy enstitülülerin derlediği isimlerle yetinilmiştir.

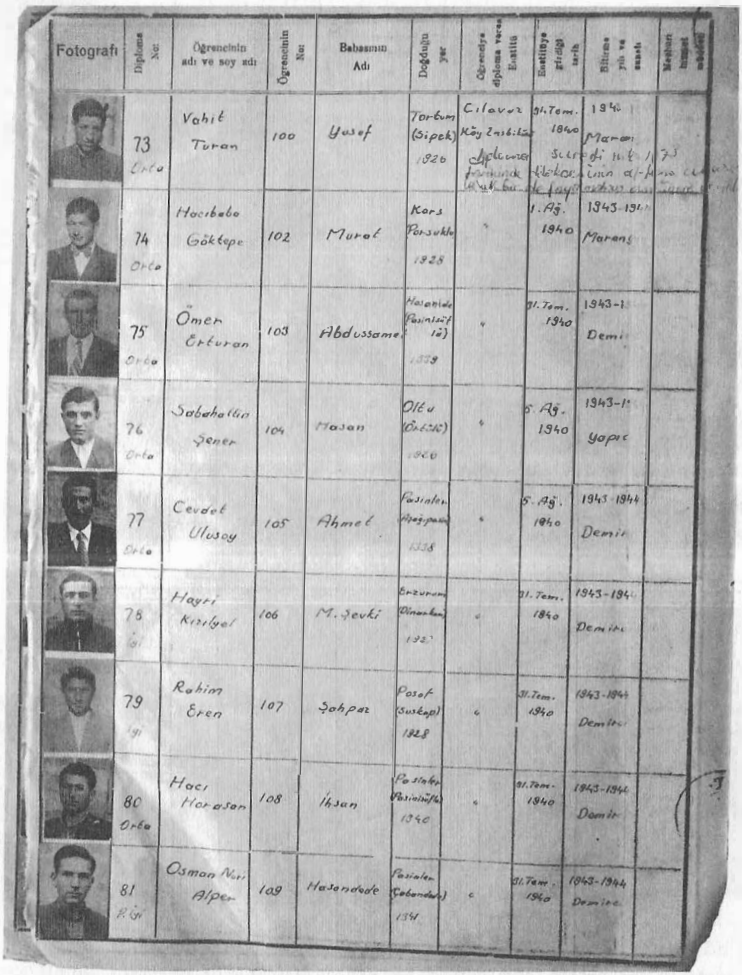
SAYISAL VERİLER

KÖY ENSTİTÜLERİNDEN YETİŞENLER				İSİMLERİ SAPTANABİLENLER	
Öğretmen	Erkek	15 943			
	Kadın	1 398			
	TOPLAM		17 341	Öğretmen	15 901
Eğitmen	Kadın	29			
	Erkek	8 646			
	TOPLAM		8 675	Eğitmen	1 376.
Sağlık Memuru		1 248	1 248 (*)	Sağlık Memuru	883.
	TOPLAM		27 264		

(*) Köy Enstitülerinden yetişen Köy Sağlık Memurlarını için bazı kaynaklar değişik sayılar vermektedir.

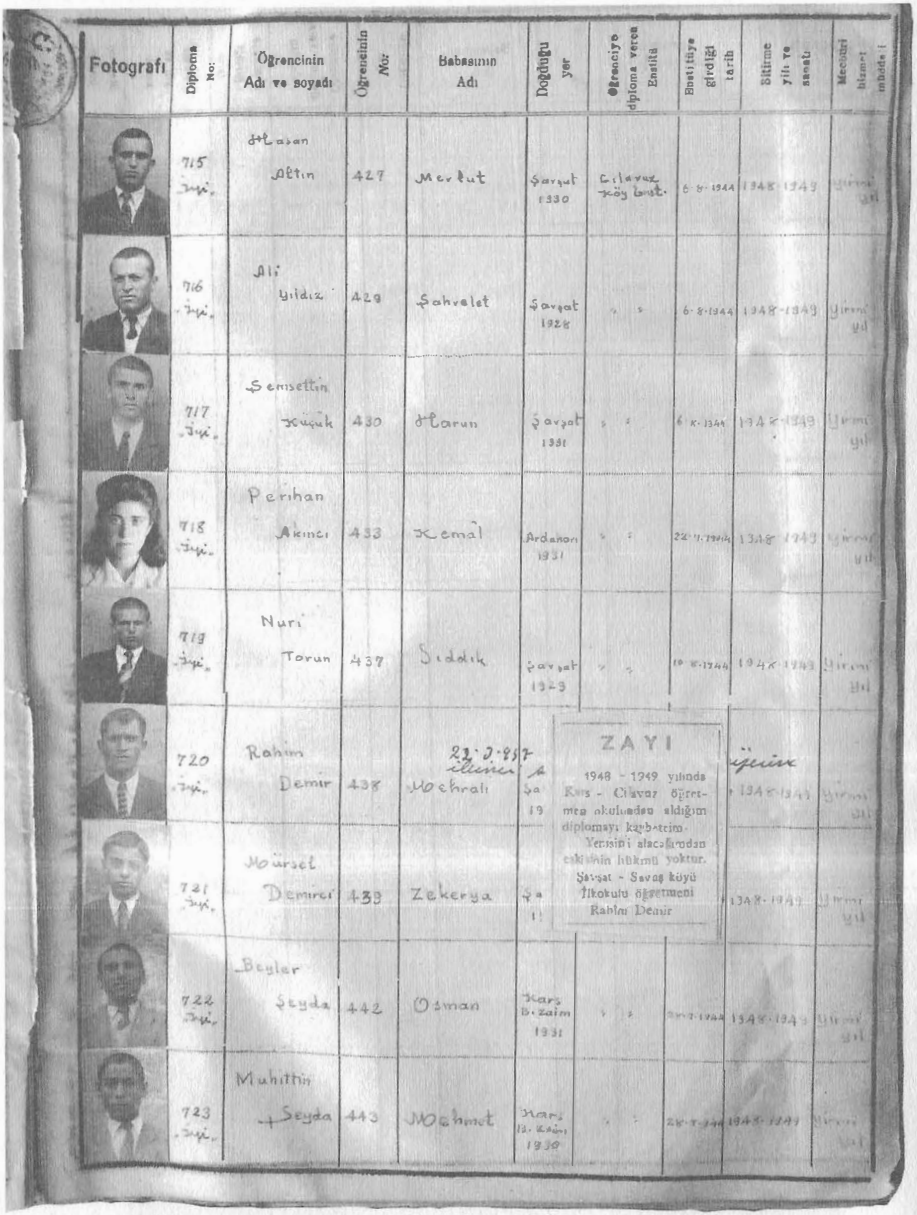
Kaynak: Nedim Menekşe, *Köy Enstitüleri Gerçeği*, Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Derneği Yayınları, Lüleburgaz, 2005.

Ek 3
Öğrenci Kayıt Defterinden Sayfalar

Fotoğrafı	Diploma No:	Öğrencinin adı ve soy adı	Öğrencinin No:	Babasının Adı	Doğduğu yer	Öğrendiği diploma veren Enstitü	Enstitüye girdiği tarih	Bitirme yılı ve numarası	Muhtevi bulunduğu sahifeler
	73 Orta	Vahit Turan	100	Yusef	Tortum (Sipek) 1926	Cilavuz Köy Enstitüsü	31.Tem. 1940	1946 Maran	
	74 Orta	Hacıbabo Göktepe	102	Murat	Kars Porsuklu 1928	"	1.Ağ. 1940	1943-1944 Maran	
	75 Orta	Ömer Erturan	103	Abdussamet	Hasanlar (Pasinler) 1929	"	31.Tem. 1940	1943-1 Demi	
	76 Orta	Sabahattin Şener	104	Hasan	Oltu (Erzurum) 1926	"	5 Ağ. 1940	1943-1 Yapı	
	77 Orta	Cevdet Ulusoy	105	Ahmet	Pasinler Hasipaşa 1928	"	5. Ağ. 1940	1943-1944 Demir	
	78 Ori	Hayri Kızılyel	106	M. Şevki	Erzurum Dinarlım 192	"	31.Tem. 1940	1943-194 Demirci	
	79 Ori	Rahim Eren	107	Şahpaz	Pasof (Susteşi) 1928	"	31.Tem. 1940	1943-1944 Demirci	
	80 Orta	Hacı Hasan	108	İhsan	Pasinler Pasinlioğlu 1940	"	31.Tem. 1940	1943-1944 Demir	
	81 Ori	Osman Nuri Alper	109	Hasandede	Pasinler (Sebendere) 1941	"	31.Tem. 1940	1943-1944 Demirci	

Tonguç'un sözünü ettiği gençlerden bazıları diploma defterlerindeki bir sayfada yer alıyor. Bu defterlerde öğrencilerin usta oldukları alanlar "sanat" hanesi altında yazılmaktadır. Bunlar; demirci, yapıcı, marangoz vb. Osman Nuri Alper (en alt sırada).

Fotografı	Diploma No:	Öğrencinin Adı ve soyadı	Öğrencinin No:	Babasının Adı	Doğduğu yer	Öğrenciye diploma veren Enstitü	Enstitüye girdiği tarih	Bitirme yılı ve sanatı	Mecburi hizmet müddeti
	715 Yüzü.	Hasan Altın	427	Mevlut	Şavşat 1330	Cilavuz köy Enst.	6-8-1944	1948-1949	Yirmi yıl
	716 Yüzü.	Ali Yıldız	429	Şahvelet	Şavşat 1328	" "	6-8-1944	1948-1949	Yirmi yıl
	717 Yüzü.	Şemsettin Küçük	430	Harun	Şavşat 1331	" "	6-X-1944	1948-1949	Yirmi yıl
	718 Yüzü.	Perihan Akıncı	433	Kemal	Ardanuç 1931	" "	22-X-1944	1948-1949	Yirmi yıl
	719 Yüzü.	Nuri Torun	437	Sıddık	Şavşat 1329	" "	10-X-1944	1948-1949	Yirmi yıl
	720 Yüzü.	Rahim Demir	438	Mehrali	22-2-957 Şavşat 19	ZAYI 1948 - 1949 yılında Kars - Cilavuz öğretmen okulundan aldığım diplomayı kayb-etim. Yerinin'i alacağından eskisinin hükmü yoktur. Şavşat - Savaş köyü İlkokulu öğretmeni Rahim Demir		1948-1949	Yirmi yıl
	721 Yüzü.	Mürsel Demirci	439	Zekerya	Şa 1			1948-1949	Yirmi yıl
	722 Yüzü.	Beyler Şeyda	442	Osman	Kars Bezaim 1931	" "	2-X-1944	1948-1949	Yirmi yıl
	723 Yüzü.	Muhittin Şeyda	443	Mehmet	Kars 12. Kasım 1930	" "	28-X-1944	1948-1949	Yirmi yıl

1949 yılından sonra, mezun olan öğrencilerin usta oldukları alanı belirten "sanat" hanesinin boş olduğu görülmektedir. Hasan Âli Yücel'in ve Tonguç'un enstitüler üzerindeki etkisi kırılmış ve Ankara'da klasik öğretmen yetiştirme anlayışı egemen olmaya başlamıştır. Defterde görüşmecilerimizden üçüne ait fotoğraflar sırayla yer almaktadır: Ali Yıldız, Şemsettin Küçük (Şirinoğlu) ve Perihan Akçam.

Ek 4
Cılavuz Köy Enstitüsü'nün Kütüphanesinde Olduğu Tespit Edilen Kitaplar

A. Hilmi Güçlü, *Alfabe Öğretimi*, Birinci Kitap, Sümer Basımevi, Kayseri, 1943.

A. Hilmi Yolaç, *İdeal Kadın*, Maarif Basımevi, İstanbul, 1946.

Birinci Maarif Şûrası, Maarif Vekaleti, İstanbul, 1939.

Büyük Türkiye, yayın yeri yok, 1939.

Cavit Orhan Tütengil, *Köy Enstitüsü Üzerine Düşünceler*, 1948.

Diderot, *Körler Hakkında Mektup*, Fransız Edebiyatı, 1941.

Dostoyevski, *Ecinniler*, MEB Yayınları, 1941.

DTCF 1941-1942 Ders Yılı Talebe Rehberi, İdeal Matbaa, Ankara, 1942.

E. T. A. Hoffmann, *Meşum Miras*, Alman Klasikleri, MEB Basımevi, 1949.

Émile Zola, *Döl Bereketi*, MEB Yayınları, İstanbul, 1941.

Erasmus, *Deliliğe Methiye*, Latince Klasikler, 1969.

Euripides, *İphigeneia Aulis'te*, Yunan Klasikleri, 1941.

Eve Curie, *Madame Curie*, 1943.

Friederich Schiller.

Genel Nüfus Sayımı Harita ve Grafik Albümü, 1935.

George Sand, *Indiana*, 1941.

Grigori Petrof, *Ülkücü Öğretmen (Mefküreci Muallim)*, çev.: Ali Haydar Taner, 4. baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1953.

H. Fikret Kanad, *Terbiye Sosyolojisi*, Yeni Matbaa, Ankara, 1938.

Halil Ethem, *Kitabeler Nasıl Kayıt ve Zaptolunmalıdır*, Ankara Halkevi Yayınları, Küçük Boy N0: 22, Ankara, 1940.

Hasan Âli Yücel, *Fransa'da Kültür İşleri*, 1. baskı, Devlet Basımevi, İstanbul, 1936.

Henrik Ibsen, *Peer Gynt*, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul, 1933.

Hüseyin Namık, *Peçenekler*, Remzi Kütüphanesi, İstanbul, 1933.

Ivan Gonçarov, *Oblomov*, 1941.

İbn-i Haldun, *Mukaddime*.

İbrahim Alaettin, *Meşhur Adamlar: Hayatları-Eserleri*, Sedat Simavi Yayınları, 1933-1935.

İhtisas Raporları, Birinci Ziraat Kongresi, 1931.

İkinci Maarif Şûrası, Maarif Vekaleti, İstanbul, 1943.

İlhami Gök, *Demiryolları*, Devlet Basımevi (Tarım ve Kültür Bakanlıkları Köy Eğitmenleri Yetiştirme Kursları Neşriyatı, sayı 15), İstanbul, 1937.

J. J. Rousseau, *İtiraflar*, MEB Yayınları, 1964.

J. J. Rousseau, *Julie*, MEB Yayınları, 1944.

J. L. Moreno, *Sosyometrinin Temelleri*, çev.: Nurettin Şazi Kösemihal, İstanbul Matbaası, İstanbul, y.y.

Knut Hamsun, *Dünya Nimeti*, İskandinav Klasikleri, Dünya Matbaası, 1936.

Köy Enstitüleri Dergisi, MEB Yayınları, 1945.

Köy Okul Binası, Tarım ve Kültür Bakanlığı Köy Eğitmeni Yetiştirme Kursları Neşriyatı, Devlet Basımevi, 1937.

Lütfü Güvenç, *Genç Subay Arkadaşlara Moral Eğitiminde Yardımcı Notlar*, 1948.

M. Emin Soysal, *Kızılçullu Köy Enstitüsü Sistemi*, Maarif Basımevi, İzmir, 1940.

M. Şemseddin Günaltay, *Türk Tarihinin İlk Devirlerinden Yakın Şark Elam ve Mezopotamya*, Türk Tarihi Kurumu Yayınları, Ankara, 1937.

Mirza Gökgöl, *Türkiye Buğdayları/Die Türkischen Weizen*, İstanbul Matbaası, 1939.

Moliere, *Amphitryon*, 1943.

N. S. B. Gras, *Ekonomik Sosyolojiye Giriş*, çev.: Niyazi Berkes, DTCF Neşriyatı Sosyoloji Serisi No: 1, Ankara, 1941.

Nebatat, Talebe El Kitapları Serisi, No: 4, İstanbul, 1928.

Nurettin Şükrü Büngül, *Eski Eserler Ansiklopedisi*, Çituri Biraderler Basımevi, 1939.

Okullarda Grup ile Çalışma, Devlet Basımevi, İstanbul, 1937.

Aristoteles, *Organon*, Yunan Klasikleri, 1947.

Okullarda Grup ile Çalışma, İstanbul, Devlet Basımevi, 1937.

Panait İstrati, *Angel Dayı*, Varlık Yayınevi, 1957.

Ragıp N. Eğe, *Öğretmenin Sınıf Dışı Ödevleri*, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul, 1936.

Reşat Ekrem Koçu, *Sümer Türkleri*, Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi, İstanbul, 1933.

Reşit Galip, *Sıhhat Koruma Bilgisi*, Maarif Vekaleti Halk Kitapları Serisi, No: 4, Devlet Matbaası, İstanbul, 1929.

Sadrettin Celal Antel, *Maarifimiz ve Meseleleri*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1939.

Sadri Aran, *Evedik Köyü Bir Köy Monografisi*, Ziraat Vekaleti Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, Ankara, 1938.

Salâhaddin Demirkan, *Köy Nasıl Tetkik Edilmelidir?*, İstanbul-Eminönü Halkevi Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi Neşriyatı: XX, Kültür Basımevi, İstanbul, 1942.

Sıtkı Şenoğlu, *Köy Enstitüleri Spor Yarışmaları*, MEB Yayınları, 1948.

Şevket Aziz Kansu, *Antropoloji Dersleri I*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1938.

Tolstoy, *Harb ve Sulh*, 1944.

Tolstoy, *Ölümden Sonra Dirilme*, Rus Klasikleri, 2. basım, Devlet Kitapları, 1966.

Türk Tarihi Encümeni Mecmuası, sayı 1, Gutenberk Matbaası. İstanbul, Haziran-Ağustos 1929.

Türk Tarihinin Ana Hatları Methal Kısmı, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.

W. De Tiesenhausen, *Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler*, çev.: İsmail Hakkı İzmirli, Maarif Matbaası, İstanbul, 1941.

Yaşama Bilgisi, (Hasan Âli Yücel'in Önsözü ile), yayın yeri yok, 1942.

Ek 5
Cılavuz Köy Enstitüsü Mezunu Yazarların Eserleri

Dursun Akçam'ın Eserleri:

Analar ve Çocuklar (1963 yılında "Analar ve Çocuklar" adlı röportajıyla *Milliyet* gazetesinin "En Önemli Yurt Gerçekleri" başlıklı yarışmasında birinci olur. Ayrıca Ali Naci Karacan Ödülü'nü alır.)

Maral ve *Haley* (1967 Altın Portakal Ödülü)

Kanlı Derenin Kurtları (1976 Türk Dil Kurumu Roman Ödülü)

Kan Çiçekleri (röportaj-oyun, 1977)

Taş Çorbası (1970)

Altta Kalanlar (1974)

Ölü Ekmeği (1969)

Kafkas Kızı (1998)

Sevdam Ürktü (1998)

Generaller Birleşin (1998)

Öğretmeni Kim Öptü? (1998)

Ucu Ucuna Yaşam (2000)

Alaman Ocağı (2002)

Dağların Sultanı (2002)
Kafdağı'nın Ardı (2002)*

Ümit Kaftancıoğlu'nun Eserleri:
Roman:
Yelatan (1972)
Tüfekliler (1974)
Altın Ekin (roman)

Öykü:
Dönemeç (1972)
Hakullah (röportaj, 1972)
İstanbul Allak Bullak
Çarpana
Salih Bey

Diğer:
Tek Atlı Tekin Olmaz (halk masalları, 1973)
Köroğlu Kolları (halk destanları, 1974)
Köroğlu (halk destanları)

Çocuk kitapları:
Kekeme Tavşan (öykü, 1976)
Kan Kardeşim Dorutay (öykü, 1978)
Şülgür Deresi (roman)
Çoban Geçmez (öykü)
Hızır Paşa (öykü)
Çizmelerim Keçeden (öykü)
Dört Boynuzlu Koç[**]

Gültekin Gazioğlu'nun Eseri:
Roman Gibi Anılar

---

* http://www.dursunakcam.com/ Erişim: 05.04.2011
** http://www.umitkaftancioglu.com/eserleri.htm, Erişim: 05.04.2011

Rasim Bakırcıoğlu'nun Eserleri:

Ansiklopedik Psikoloji Sözlüğü
Çocuk ve Ergende Ruh Sağlığı
Eylül Uçmak İstiyor
İlköğretim, Ortaöğretim ve Yükseköğretimde Rehberlik ve Psikolojik Danışma
Mutluluk Nerede?
Yavru Serçeler

İsa Öztürk:

Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü günlerinden itibaren çeşitli dergi ve gazetelere yazdığı makaleleri bulunmaktadır. Ayrıca *Harf Devrimi* (1998), *Kerem ile Aslı* (2006), *Köroğlu Destanı* (2003) adlarında yazdığı ve yayına hazırladığı kitapları yayınlanmıştır.

Osman Nuri Alper:

Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü günlerinden itibaren çeşitli dergi ve gazetelerde yazdığı makaleleri bulunmaktadır. Ayrıca yaşamının son günlerine dek *Yeniden İmece* dergisinde yazdığı yazılarla köy enstitüsü ve eğitim konusuna önemli bir katkıda bulundu.

Nizamettin Göçmen:

Öykü kitapları bulunmaktadır ve halen yerel gazetede yazıları yayımlanmaktadır.

Mustafa Turan:

Burada Mustafa Turan'ı kısaca tanıyalım. Cılavuz mezunu olan Turan'ın yaşamına, eğitime ve kültüre katkısına göz atalım. 1923 yılında Kağızman'ın Camuşlu Köyü'nde doğar.

> [...] 1944 yılında, Köy Enstitüsü Kanunu gereğince kendi köyünde öğretmenlik görevine başlamıştır. Göreve henüz başlamamışken babasını kaybedince 4 amca çocuğu, 10 kardeşi ve bir anasıyla baş başa kalmış ve birden bire baba olmuştur. Bir aile fotoğrafında annesiyle yan yana oturmuş ve tüm kardeşlerini başına toplamıştır. Bu fotoğrafta en küçük kardeşi Cemil'i kucağına almış-

tır. Bu poz, onun gideceği yönü de belirlemiştir sanki. Daha bir aile kurmadan kurulmuş bir ailenin tüm sorumluluğunu sırtına almak! Kişinin tercih hakkı olsa böyle bir tercihte bulunmak istemez sanırım. Kurulmuş bir aileyi devralmaktansa kendi gücüne göre karşılayabileceği sorunları olan bir aile kurmak daha kolay iştir. Ancak kader onu küçük kardeşini kucağına alıp, aile reisi pozu vermeye kadar çekmiştir. Ancak o kadar güçlü bir kişiliktir ki bu sorun bir zaman sonra ona hafif bile gelmiş; bunların üzerine kendi ailesini bile kurma gücünü bulmuş ve hayat arkadaşı Leyla ile evlenmiştir. Daha sonra 1957 yılında da tayinini Kars'a almış ve Kars'a yerleşmiştir. 1961 yılında da Beslenme Eğitimi kursuna katılarak, Beslenme Eğitimcisi ünvanını almıştır. 1978 yılında emekli olana dek bu görevini sürdürmüştür. Mustafa Turan, tüm bunların yanı sıra yetiştiği kültürünü ve bu kültürün zenginliğini de değerlendirip, sosyal faaliyetlere katılmış ve bir taraftan Halkevi Başkanlığını yapmış, uzun bir süre Kars Turizm Tanıtma Derneği Başkanlığı görevini yüklenmiştir. Her ne kadar nüfus kaydı Kağızman'ın Oluklu Köyü olsa da doğduğu büyüdüğü köyü olan Camuşlu Köyünde bulunan ve M.Ö. 12.000 yıllarına ait kaya resimlerini (Yazılı Kaya) ortaya çıkarıp, bilim dünyasınca tanınmasına olanak vermiştir. Köyünü o kadar iyi tanır ki bu bilgisi 'Camuşlu Köyüne' isimli bir şiirine yansımıştır. Bu şiiri köyü öyle güzel tarif eder ve öyle güzel tanımlar ki bu kadar özetlenmesine hayran kalırsınız. Bu şiirde köyde bir dönem çömlekçilik yapıldığını belirleyecek kadar derin bilgisi vardır. Köyünü, köyü için neyin daha iyi olduğunu düşünecek kadar çok sever. Köye su getirme meselesinde olduğu gibi, hangi mevkîdeki suyun köy için daha hayırlı olacağını çok güzel tespit etmiştir.

Folklor denilince benim aklıma hep Mustafa Turan gelir. Bir insanın hayatında 'folklor' bu kadar mı yer alır! Hayatının her aşamasında, her adımında folklor (halkbilim) değerleri yer almaktadır. Yürüdüğü yola "Gasan'ın yoluna benziir" diyecek kadar; annem Gülsefa Turan'ın pilavını yerken "oki Nene'nin pilavı kimin olmuş" diyecek kadar, tuttuğu baltaya "Şükrü Gado'mun baltası kimin olmasın da" diyecek kadar hayatının her anına folkloru yerleştirmiştir. Çünkü folkloru her an yaşamaktadır. Tezgahında, az gören gözlerine rağmen 'kor araba, tırmık, yaba, değirmen' gibi köylü aletlerinin maketlerini kendi elleriyle yapmıştı. Bir keresinde bana "bunları yeni gömlekler bilmezler onlar öğrensinler diye yaptım" demiş, kor arabanın bir parçasını sorduğumda, bana o parçanın işlevlerini, özelliklerini ve yöresel söylenişlerini anlatmıştı. İçimden 'doğru söylüyorsun Mustafa Amca, yeni kuşaklar bunları hiç önemsemeyecekler; yani nereden geldik, diyemeyecekler bile' dedim.

Attığı her adımı halkbilimle ilintili olan amcamın, halkbilim örgütleriyle ilişki içerisinde olması kaçınılmazdı. Kars Halkevi Başkanlığını yürütmesi, yine Kars Turizm Tanıtma Derneği Başkanlığını yürütmesi, bunların yanında Anadolu Folklor Vakfı'nın da kurucu üyesi ve Genel Sekreteri olarak yürüttüğü çalışmalar sayesinde halkbilimden asla kopmamıştır. Çünkü halkbilim olmasa; "M.Ö. 12.000 yıllarına ait Yazılı Kaya'yı kimse bilmeyecektir, kimse Camuşlu Köyünün, Oğuz boyuna ait bir köy olduğunu bilemeyecektir, kimse Cemal Hoca'yı bilemeyecektir, kimse Kağızmanlı Aşık Hıfzı'nın Sefil Baykuş'unu dinleyemeyecektir". Ayrıca; Ümit Dergisi ile Kar Eli Dergisi'nin yazı işleri müdürlüğünü yapar. Yöre folkloru ve turizmine ilişkin çok sayıda makalesi, Kağızman ve Aşık Hıfzı, Kars Folklorundan Çizgiler adlı kitapları bulunmaktadır.*

Ali Osman Alkanlar:

1926 Kağızman doğumlu. 1943-1944 öğretim yılında Cılavuz'dan mezun olur. Dışarıdan Gazi Eğitim Enstitüsü Pedagoji Bölümü'nü bitirir. Özel eğitim alanında master yapar. Kırk yıla yakın bir zaman öğretmenlik, müdürlük ve müfettişlik görevleri yürütür. 1980 yılında emekliye ayrılarak, Utrecht müfettişliğinin çağrısına uyarak Hollanda'ya gider ve on yıl eğitim koordinatörü olarak çalışır. Ders kitapları ve öğretim metotlarına ilişkin kitapları dışında edebi eserleri de bulunmaktadır. *Babam Sıtmadan Öldü*, *Köy Enstitüleri Olmasaydı*, *Hayatın Öteki Yüzü* adlı romanları; *Dar Gelirli Memurlar Lebiderya Kooperatifi* adlı hikâye kitabı ve *Kumsal'da* adlı bir şiir kitabı bulunmaktadır.**

Cılavuz Köy Enstitüsü Öğretmenlerinin Eserleri

Halit Ağanoğlu:

Trabzon'dan Erzincan'a (1937) ve *Köy Enstitüleri Yolunda* (1949)

Talip Apaydın:

Şiir:

Susuzluk (1956)

---

* http://www.edebiyatdefteri.com/yazioku.asp?id=31343, Erişim: 2 Nisan 2010 ve Nedim Menekşe, *Köy Enstitüleri Gerçeği*, s. 145.

** Nedim Menekşe, *Köy Enstitüleri Gerçeği*, s. 146.

Öykü:
Ateş Düşünce (1967)
Öte Yandaki Cennet (1972)
Koca Taş (1974)
O Güzel İnsanlar (1978)
Yolun Kıyısındaki Adam (1979)
Yangın (1981)

Roman:
Sarı Traktör (1958)
Yarbükü (1959)
Emmioğlu (1961)
Ortakçılar (1964, 1974)
Ferhat ile Şirin (halk romanı, 1965)
Toprağa Basınca (çocuk romanı, 1966)
Define (1972)
Yoz Davar (1973)
Toz Duman İçinde (1974)
Tütün Yorgunu (1975)
Kente İndi İdris (1981)
Vatan Dediler (1981)

Anı:
Bozkırdaki Günler (1952)
Karanlığın Kuvveti (1967)

Tiyatro Eseri:
Bir Yol (1966)

Radyo Oyunu:
Yapılar Yapılırken
Otobüs Yarışı (yayımlanmamış radyo oyunu)

Ödülleri:
Tütün Yorgunu, 1976 Madaralı Roman Ödülü
Köylüler, 1992 Orhan Kemal Roman Armağanı

Yapılar Yapılırken ve *Otobüs Yarışı*, 1975 TRT Yayınlanmamış Radyo Oyunları Sanat Ödülleri.*

Yusuf Ziya Bahadınlı:

Öykü:
İtin Olayım Ağam
Haççа Büyüdü Hatiş Oldu
Geçeneğin Karanlığında
Tavandaki Kırmızı

Roman:
Güllüceli Kâzım
Güllüce'yi Sel Aldı
Gemileri Yakmak
Devekuşu Rosa
Lidya Gözleri Yaprak Yeşili

Anı:
Öyle Bir Aşk

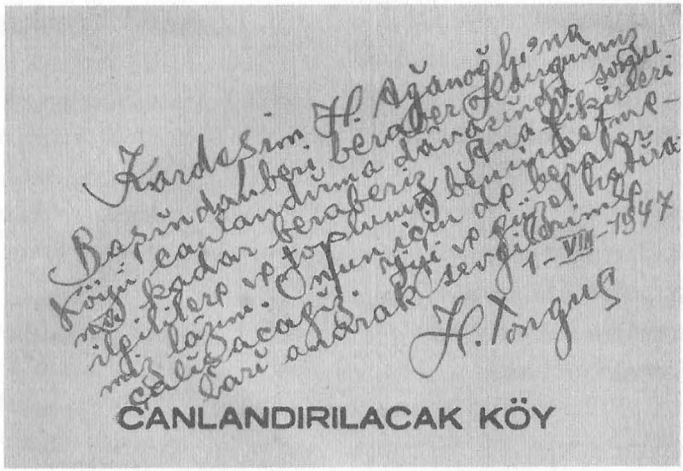
İnceleme:
Türkiye'de Eğitim Sorunu ve Sosyalizm
Türkçe Deyimler ve Kaynakları

Sözlük:
Türkçe Deyimler Sözlüğü
Atasözleri Sözlüğü (Aydın Su adıyla)

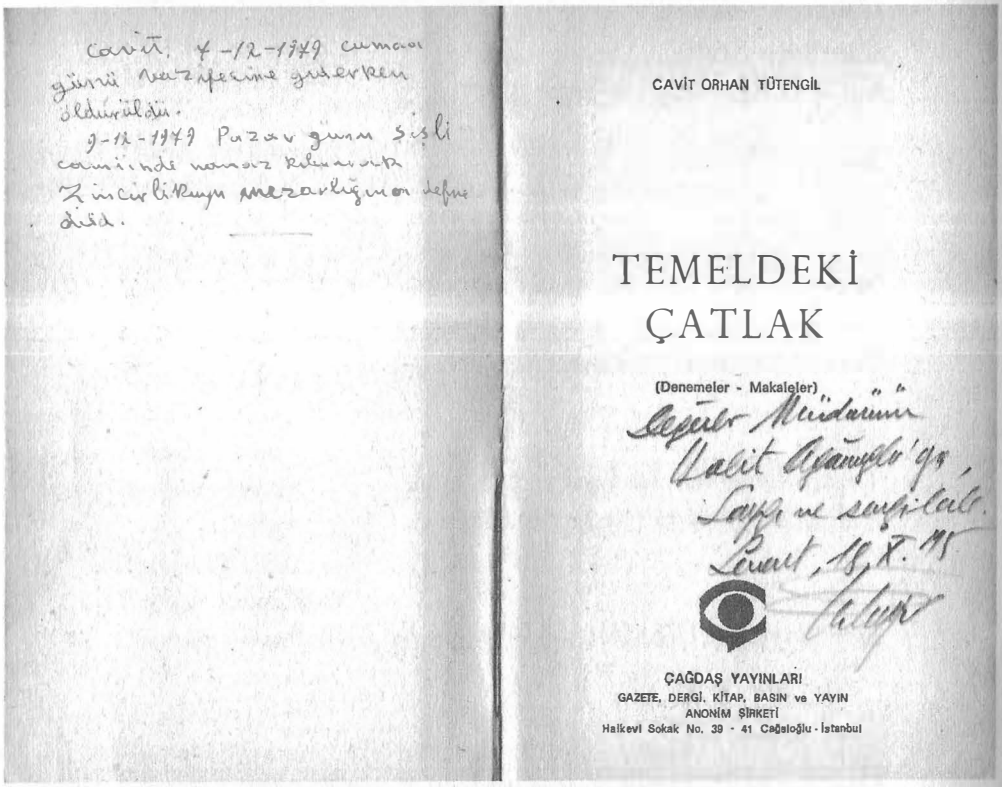
Gezi:
Dört Sosyalist Ülke"

---

http://tr.wikipedia.org/ Erişim: 05.04.2011
http://www.biyografi.net/ Erişim: 05.04. 2011.

İsmail Hakkı Tonguç'un Ağanoğlu'na imzaladığı kitabı.
(Aşiv: Yüce Ağanoğlu)

Cavit Orhan Tütengil'in Ağanoğlu'na imzaladığı kitabı. (Aşiv: Yüce Ağanoğlu)

Ek 6
KKAÖL Öğrencilerinin Ankette Yer Alan Açık Uçlu Sorulara Yanıtları

(Öğrencilerin yanıtlarına olduğu gibi yer verilmiştir.)

1. Sınıf Öğrencilerine Yöneltilen Sorular ve Yanıtları

17. SORU: KKAÖL'ye geldiğiniz zaman ne hissettiniz?

1. Orta. Ne kötü ne de iyi. Aslında ilk başta kötü oldum. Sonrada ağabeyim "eğitim yeri, tam okunacak yer" deyince, iyi oldum. (K) ERZURUM

2. Ailemi özledim. Ve okul biraz eski olduğu için buraya geldiğime üzüldüm. (K) KARS

3. Güzel bir geleceğimin olacağını ve güzel günler geçireceğimi. Ama, yanılmışım. (K) VAN

4. Nereye düştüm diye söyleniyordum. Yalnız ve çaresizdim. (E) AĞRI

5. İlk geldiğimde bu okuldan nakil almayı düşündüm. (E) BİTLİS

6. Heyecan ve mutluluk. (E) KARS

7. Çok sıkılıyordum, daha alışmamıştım, yalnızdım. (E) KARS

8. Böyle bir okulu kazandığıma göre diğer insanlardan bir farkım yoktur dedim ve çok çalışmam gerektiğini anladım. (K) ARDAHAN

9. Çok heyecanlıydım. Hayatımda ilk defa ailemden ayrılmış, başka bir okula geliyordum. Herhalde o heyecanımı hiç unutmam. (K) ARDAHAN

10. Nefret ettim. (K) AFYON

11. Büyüdüğümü hissettim. (K) ERZURUM

12. Bilmem, galiba ailemden ayrıldığım için üzülüyordum. (E) AĞRI

13. Zamanın nasıl geçeceğini bilmiyordum. Arkadaşlık ortamı kurulmadığı için sıkılmıştım. (E) ŞIRNAK

14. "Burada okumak çok sıkıcı olacak" diye düşünüyordum. Bu düşüncemde daha çok çevre etkili oldu. Çünkü Susuz küçük bir yer. (K) KARS

15. Çok heyecanlıydım. (K) İSTANBUL

16. Çalışma emeklerimin boşuna gittiğini düşünerek, hayal kırıklığına uğradım. Ama anlamadığım tek şey olmuştu; bu da ilin soğuk olmasına karşın, insanlarının sıcak olmasıydı. Bu da beni mutlu etti. (K) ERZURUM

17. Çok sıkıcı gelmişti. Ne zaman bitecek diyordum. (K) KARS

18. Heyecanlıydım. Ayrıca bu okulda başarılı olamayacağımı düşündüm. (K) KONYA

19. Hayatımın en karmaşık dönemlerinden biriydi. (E) AĞRI

18. SORU: Bir öğretim yılı KKAÖL'de öğrenci oldunuz, neler hissediyorsunuz?

1. Keşke başka bir yere nakil aldırsaydım. Aslında her şey güzeldi. Bu yıl eğlenceli geçti. Ama ders çalışamadım pek fazla.

2. Çok mutluyum. Ama...

3. Keşke gelmeseydim diye düşünüyorum.

4. Eğitim parlak değil, ama ortam hoş.

5. Kendimi gayet mutlu ve bu okulun güzel olduğunu hissettim.

6. Nefret ediyorum.

7. Çok kötü, arkadaşlarımdan ayrılıyorum ve çoğu arkadaşlarım bu okuldan nakil aldırıyor. Ben çok üzülüyorum.

8. Hocalarımız çok iyi, ortam çok iyi, iyi ki bu okulu kazanmışım. Ama bazı derslerde sıkıntımız var.

9. Ben mutluyum. İlk geldiğim haftalar can sıkıntısı ve aile özlemi vardı. Ama şu anda ayrılmak bile istemiyorum.

10. Bu okuldan bir an önce gitmek.

11. Kendimi artık buraya ait hissediyorum.

12. Bilmem galiba arkadaşlarımdan ayrıldığıma üzülüyorum. Ama eğitim durumu gerçekten çoooook az düşük derecede.

13. Mutluyum. Çünkü bizim memlekete öğretmen gelmediğinden ilk kez tam bir eğitim görüyorum.

14. Bu okul insanı olgunlaştırıyor. Bu okula insan bir gelirken bir de giderken ağlıyor. Bence çok eğlenceli bir okul.

15. Güzeldi. Lisede eksiklik olsa da yine de güzeldi.

16. Gelecekle ilgili alanlarımın temelini burada attığımı fark ettim ve şu an böyle bir okula mensup bir birey olduğum için kendimi şanslı buluyorum.

17. Çok memnunum. Arkadaş ortamım çok iyi. Okul benim için çok iyi bitti.

18. Aslında bu okula geldiğim için pişmanım.

19. Şimdi iyi. Alıştıkça daha olumlu oluyor.

26. SORU: Sabah uyandıktan sonra okulda bir gününüz nasıl geçiyor? Kalkış saatinden yatana kadar...

1. Hafta sonu 12'de uyanıyorum. Arkadaşlarla kahvaltılık bir şeyler alıyoruz. Karnımızı doyuruyoruz. Sonra çimlerde çekirdek, kola yiyor, müzik dinliyorum. Akşam gelince de mesajlaşıyorum, sonra da uyuyorum.

2. Saat 6:30'da kalkıyorum. Kahvaltı yapıp, okula gidiyorum. 8 saat sıkıcı bir şekilde ders işliyoruz. Pansiyona geliyorum. 1 saat dinlendikten sonra etüde giriyorum. 9:30'da etütten çıkıp, uyuyorum.

3. Sabah uyanıyoruz, kahvaltı, okul, yazılı, ders, öğlen yemeği, ders, akşam yemeği, etüt, uyuma.

4. Sabah kalkmaya bayılıyorum. Dersler güzel ve eğlenceli geçiyor. Ama akşamları hele yemeğin hoş olmaması işte bu berbat.

5. Bazen çok sıkıcı, bazen de gayet güzel geçiyor. Örneğin, yazılı sınavım olduğu gün sıkıcı geçiyor.

6. Stresli geçiyor. Yazılılar, hocaların baskısı ve üst sınıfların baskısı yüzünden.

7. Sabah kalkıyorum kahvaltı, ders, öğle yemeği, etüt ve akşam yemeği, çok sıkıcıdır gerçekten.

8. Derslerden sonra yurda gidip üzerimizi değiştirdikten sonra dışarı çıkıp voleybol oynuyoruz. Ve günlerimizin bazıları sıkıcı geçiyor.

9. Çok güzel geçiyor. Dersleri ben çok seviyorum. Herhalde beni bu okula bağlayan şeylerden biri olarak derslerim geliyor.

10. Sabah 6:30'da kalkarım. Sonra kahvaltıya giderim. Sonra 7:30'da okula gelirim. Saat 3:25'te falan yurda gelirim. Sonra 5:30 etütler başlar, 9:30'da biter. Eğer yazılım varsa tekrar çalışırım, sonra yatarım.

11. 06:30'da kalkıp, kahvaltıya gidiyoruz. 7:30'ta yurt kapanıyor. 8:00'de ders başlıyor. 08:00-12:05 arası öğle arası. 01:00-03:25 arası derste oluyoruz. Dersten 17:15'e kadar dinleniyoruz. 21:30'a kadar etüt var. Etüt bittikten sonra yorgun olduğumuz için hemen uyuyoruz.

12. Vallah önce kahvaltı sonra ders işte zaten saat 5 oluyor. Sonra etüt başlıyor ve etüde giriyoruz. Akşam 9:30'da gidip, uyuyoruz.

13. Çok yorucu geçiyor. Hep ders hep ders.

14. Sabah kalkıyorum, elimi yüzümü yıkıyorum. Okul elbiselerimi giyinip, kahvaltıya gidiyorum. Kahvaltıdan sonra okula gidiyorum. Derse hazırlanıyorum ve ders başlıyor. 5 ders bittikten sonra öğle yemeğine gidiyorum. 3 ders daha işledikten sonra okul bitiyor. Yatakhaneye gidip sivil giyiniyorum. Sonra etüde giriyoruz. Daha sonra akşam yemeği, sonra yine etüt ve ardından yatma.

15. Dersler geliyor geçiyor, sonra yorgunluk atıyoruz ve yine ders çalışıyoruz.

16. Ben hayatımın monolog geçtiğini düşünüyorum. Sürekli aynı şeyleri yapmak hoşuma gitmiyor. Bu yüzden kişiliğimin değiştiğini düşünerek okuluma eskisi gibi bağlanamıyorum.

17. 6:30'da uyanıyorum. Sonra kahvaltıya gidip ardından saat 8:00'da derse giriyorum. 3:30'da ders bitiyo ve 2-3 saatlik boş zamanın oluyor. Bu zamanımı dinlenerek geçiriyorum. Ardından 17:15'te

etüt başlıyo sonra akşam yemeği ardında iki etüt ve 23:00'da uyuyorum Sıkıcı geçiyo. Aktivite yok...

18. Sabah erken kalkıyorum. Kahvaltıya gidiyoruz. Kahvaltıdan sonra okula geliyoruz. Akşam okuldan sonra pansiyona gidip, etüt yapıyoruz. Daha sonra da uyuyoruz.

19. Tamamen ayaktayız. Sabah 7:00 akşam 10:00 tüm vaktimiz dersle geçiyor. Ayrıca zamanımız olmuyor.

59. SORU: Zaman tünelinden geriye doğru gittiğinizi hayal edin, bundan altmış beş-yetmiş yıl önce burada öğrenci olsaydınız, nasıl bir yaşantınız olurdu? Anlatınız.

1. Sanırım köyde doğmuş olacaktım. Köyde evlenecek belki de şehirde yaşayacaktım. Her şey kötü olacaktı. Belki de okumayacak bir meslek sahibi olamayacaktım.

2. Daha kötü, aç, sefalet içinde anlaşmazlıklar, tartışmazlıklar içinde.

3. Tahmin edemiyorum.

4. Kesinlikle imkan yoktur. Çaresiz olurdum. Şimdiye şükrederdim. Ve bir şeyler yapmak olanaksızdır. Eğer burası şimdi böyle ise kaç yıl önce Allah bilir nasılmış. Kısacası çekilmez ve gerçekten aç ve "susuz".

5. Gerçekten hocalarımdan duyduğum gibi de bu okulun önceki yıllar çok zorluklar altında geçiriliyormuş. Ne doğru dürüst bir dershaneleri ne doğru dürüst bir pansiyonları varmış. Ama şimdi maşallah her şey çok iyi.

6. Hiçbir bilgim yok. Büyük ihtimal kendi besinini kendi üreten eğitim dışında başka meslek öğreten yer olurdu.

7. Çok rahat, gelen giden meslek sahibi oluyordu. Çobanlar bile gelip 2 yıl durup bir meslek sahibi oluyordu.

8. Daha farklı belki daha zor geçerdi, daha çok sıkıntı çekerdik.

9. Bence zor olurdu ama eskiye göre yani eskideki insanlara göre daha iyi olurdu.

10. Bilmiyorum.

11. Okuldaki işleri biz yapıyo olurduk. Bence kötü olurdu. Eğitime fazla önem verilmezdi.

12. Bilmem herhalde şimdikinden iyi bir yaşantım olmazdı. En azından aşk acısı çekmezdim diye düşünüyorum.

13. Kendi emeğimi kendim kazanırdım.

14. Bence sıkıcı bir yaşamım olurdu ve zorluklarla dolu olurdu. Bundan dolayı burada daha önceden öğrenci olmak istemezdim.

15. Çok zor olurdu çünkü o zamanın şartları çok zordu. (Bu anket erkeklerle yapılmalı kızlara nazaran daha çok zorluk çekiyorlar. Yeni idarecilerimiz çok farklı bir zihniyete sahipler. Öğrencilere yardımcı olmak yerine onları tamamen okuldan uzaklaştırıyorlar.)

16. Öğrencilerin eğitime karşı düşünceleri farklı olurdu ve her şeyden önemli olan hocalarımızın değeri bilinirdi.

17. Şartlar daha zor olurdu. Ama üç ay sonra meslek sahibi olunduğundan kolay olabilirdi.

18. Bence çok rahat bir yaşantımız olurdu. En azından şimdiki gibi dersler bizi sıkmazdı.

19. Tamamen çökmüş, hayattan bıkmış vb. Çünkü okuldaki siyasetten dolayı insan bıkıyor. Galiba yukarıdaki gibi olurdum.

60. SORU: **Bundan on yıl sonra sizi nasıl bir yaşantının bekleyeceğini umuyorsunuz?**

(Örneğin: "Nerede yaşıyor, nasıl yaşıyor ve hangi mesleği yapıyor olacaksınız?")

1. Muğla'da yaşıyor. Elimde inşallah bir mesleğim olacak ve kendimi ezdirmeyeceğim. Hayallerim gerçekleşirse bir villada deniz kenarı tatil yerinde yaşardım.

2. Güzel bir ilde yaşıyor iyi, düzenli, tertipli mutlu bir hayat ve İngilizce öğretmenliği yapıyor olurum inşallah.

3. Van-Erciş'te yaşıyor ama daha sonraları Ankara veya İstanbul gibi büyük yerlerde yaşamayı düşünüyorum. Çünkü hayalimdeki meslek büyük şehirlerde daha uygun (Genetik Mühendisliği istiyor).

4. Ailemle ve arkadaşlarımla huzurlu yaşamak. Evim, işim ve eşim.

5. Bundan 10 yıl sonra yaşantım (eğer ölmemişsem) bence bana göre çok iyi olacak inşallah istediğim mesleğe kavuşmuş olacağım. Hayatım çok iyi ve güzel geçecek ve istediğim memleketimde yaşayacağım.

6. Kars'ta yaşıyor sabah iş akşam ev ve avukat olmak istiyorum. Ailemle mutlu işimden memnun bir yaşantı.

7. Eczacı olarak kendimi görüyorum mutlu bir hayat falan filan işte...

8. Doktor olarak kendi memleketimde görev yapmayı isterdim.

9. Doktorluk istiyorum, Cerrahi Uzmanı olmak. Bilmiyorum ama nedense büyük şehirlerde yaşamak istiyorum. İstanbul, İzmir. Çok zengin değil ama durumu iyi olan aileme bakabilecek kapasitede olan bir yaşantı olacak...

10. Afyon'da güzel ve PDR

11. Nerede yaşayacağım hakkında bir fikrim yok ama PDR ci olmak en büyük hayalim.

12. Öğretmenlik yapıyor. Ağrı doğubeyazıtta yaşayacak ve mutlu bir hayat bir aile kuracağım.

13. Kendi memleketimde. Şırnak Üniversitesi Tarih Öğretim Üyesi inşallah...

14. İnşallah İngilizce öğretmeni olarak Sarıkamış' ta yaşıyor olacağım. Güzel bir yaşantım olur. Ve daha mutlu olurum.

15. Öğretmenlik yapıyor olacağım. Ankara'da. Daha rahat olacak yaşantım. Öyle geliyor bana.

16. Ankara'da avukat olarak mesleğimin verdiği huzurla yaşamak istiyorum. (Anketinizden dolayı teşekkür eder ve ülkemizin böyle daha birçok anketlere, seminerlere ihtiyacı olduğunu düşünüyorum. Bu arada bu anketi düzenleyen Sayın Doç. Dr. Firdevs Gümüşoğlu'na teşekkür ederim.)

17. İngilizce öğretmeni olarak önce Kars'ta sonra Batı'da görev yapacağımı, hayatımın iyi olacağını düşünüyorum.

18. Kars çevresi veya batıda bir yerde İngilizce öğretmenliği yapıyor olabilirim. Ailemle birlikte.

19. Avukat, memleketimde hakkı savunarak.

3. Sınıf Öğrencilerine Yöneltilen Sorular ve Yanıtları

17. SORU: KKAÖL'ye ilk geldiğiniz zaman ne hissettiniz?

1. Heyecanlandım. (E) KARS

2. Çok kötü hissettim kendimi. (E) VAN

3. Beklediğim gibi değildi. Daha kötüydü. Ama şimdi ilk gördüğüm ana göre çok iyi bir durumda. Etraf pis ve bakımsızdı. (K) KARS

4. Kötü iyi arası bir şey. Burası benim köyümden farkı yok. Tek internet var. (E) MANİSA

5. Öğretmen olma hayalini hissettim. (K) SİVAS

6. Hiçbir şey. (E) MUŞ

7. Heyecanlıydım. Önce eski olduğu için beğenmedim. Ancak yurtların yapısını çok beğendim. Okulun çevresini arkadaki çamları çok beğendim. (K) ERZURUM

8. Aslında biraz düş kırıklığına uğradım. Beklediğimden daha kısıtlı imkanlara sahipti ve fiziksel olarak kötüydü. (E) KARAMAN

9. Kendimi çok yalnız hissettim. Hapishaneye atılmış gibi. (E) KARS

10. Çok pişman oldum geldiğime. KKAÖL'ye değil de Kars'a gelmez olaydım. (E) MUŞ

11. Kars'a göre iyi bir lise sayılabilir diye düşündüm. (E) KAHRAMANMARAŞ

12. Keşke gelmeseydim. Kendi memleketimde okusaydım. Aslında şimdi daha farklı bir okulda olabilirdim. (E) VAN

13. Gitmeyi. (E) AĞRI

14. Yeni bir hayat, yeni bir okul ve hayata açılan yeni bir sayfa... (E) KONYA

15. Kesinlikle burada okumam, demiştim. Çünkü ilk defa ailemden uzak kalacaktım, ayrıca Kars'ı hiç sevmemiştim. (K) BİTLİS-İSTANBUL

16. Okul bana güzel gelmişti ilk önce. (E) HAKKÂRİ

17. Evimi çok özlediğimi hissettim. Farklı bir ortam, farklı kişiler, farklı yüzler... her şey iyiydi. (E) SİVAS

18. Evime yakın olduğu için mutluydum. (E) ARDAHAN

19. İlk önce korktum. Çünkü ilk kez ailemden ayrılmıştım. Ve ilk kez yatılıda kalacaktım. Lisenin zor olduğunu duyduğum için hep içimde bir ürperti vardı. (K) TRABZON

20. Burada nasıl zaman geçirebileceğimi. (K) KARS

21. Başta sevindim de geldiğimde resmen ağladım. (E) VAN

22. Ben burada dayanamam gitmek istedim. (K) BİTLİS-VAN

23. Çok mutluydum çünkü amcam ile aynı okulda okumuş olacaktım. (E) ARTVİN

24. Babamla birlikte geldik. Şehir çok küçük ve yaşanılacak gibi bir yer değildi. En başında çok üzüldüm. Ailemden ilk kopukluk bunalıma sokmuştu beni. Zamanla alıştık. (E) SİVAS

18. SORU: KKAÖL'den mezun olmak üzeresiniz. Burada geçen süre boyunca kazandığınızı düşündüğünüz özellikler nelerdir?

1. Okulumu seviyorum. Arkadaşlığı öğrendim.

2. Kendimi geliştirdim çünkü insan ailesinden uzak kaldığı için kendi başının çaresine bakıyor.

3. Olgunluk, ders çalışma alışkanlığı ve hayata bakışım değişti.

4. Bir daha böyle okula gitmek istemiyorum.

5. Dilimize hâkim olmak. Saygı. İnsan sarraflığı. Hoşgörü. Sabır.

6. Yok.

7. Tek başına sorunların üstesinden gelmeyi öğrendim. Hayata atılmadan ön hazırlık olarak görüyorum burayı her açıdan.

8. Sosyal açıdan atılımlar yaşadım. Mesleki eğitimde deneyimler kazandım. Bağlama çalmayı ilerlettim; sonucunda âşıklar yöresi.

9. Okulu hiç kimseye tavsiye etmiyorum. Göründüğü gibi değil. Öğretmen lisesi olduğu halde, eğitimi çok elverişsiz, dışarıdan çok baskı var. Hocalar eşit davranmıyor. Kendi görüşünü savunmayanları çok dışlıyorlar.

10. Futbol oynama yeteneğim gelişti. Çünkü burada ders çalışmaktan başka her şeyi yapıyoruz. Ayrıca siyasi görüşüm oluştu.

11. Kimseye aşırı güven duymama. Hayatın zor olduğunu görme.

12. Kendi başının çaresine bakmak. İyiyi, kötüyü.

13. Hayata yalnız başlamayı.

14. Sabırlı olmak, güçlüklerle yarışmak, hayatı tanımak.

15. Annem, babam olmadan ayakta durmayı. Hayatla mücadele etmeyi. Özlemi.

16. Hayat konusunda tecrübeler edindim. Ama derslerime negatif etki etti.

17. Sabır, farklı düşüncelere saygılı olmayı, birilerine destek olmayı.

18. (- - -)

19. Susuz ne kadar kötü olsa da bize burada bütün imkanlar sağlanmaya çalışılıyor. Bu okula geldiğim için hiç pişman değilim.

20. İnsanları daha iyi anlama ve kime nasıl davranacağımı.

21. Berbat bir okul.

22. Burada hayatı öğrendim bence hayatta her şeyle karşılaşabileceğimi anladım ve her tür düşünce ve her tür insanı tanıdım.

23. Kendi başıma yaşamayı, dürüst olmayı, Arkadaşlara güvenmeyi, kısacası kardeşlik ve insanlığı buldum.

24. Birincisi ergenlik çağına geldik ve zaman içinde düşüncelerim olgunlaştı. Köy okulundan gelmiştim. Çok eksiğim vardı. Bu okulda bir kısmını kapatabildim.

19. SORU: KKAÖL'deki eğitim sürecinde umduğunuzu bulamadığınız ya da "keşke olsaydı" diye düşündüğünüz şeyler nelerdir?

1. Yok.

2. Öğretmen eksikliği vardı.

3. Bilgisayar sınıflarının olmasını isterdim.

4. Hocam saymakla bitmez.

5. Sosyal hayat. Arkadaşlık (dostluk bakımından).

6. Yok.

7. Bir öğretmen lisesinde mesleğinde iyi öğretmenler olmasını beklerdim. Ama hem öğretmenler yeni mezun ve de yeterli derecede öğretmen yoktu. Keşke okul Kars merkezde olsaydı.

8. Güzel bir bahçe; ağaçların altında banklar... Güzel bir dil sınıfı ve laboratuarı.

9. İyi bir eğitim alamadık. Hiçbir zaman öğretmenlerimiz tam olmadı. Alan derslerimizden bu yüzden çok sıkıntı çektik. Bu okula çok daha iyi hocalar gelse öğrencilerin başarısı da artar. Keşke

okulda hiç kavga olmasaydı. Çünkü çok arkadaşımız gitti. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli husus, öğretmenlerin sevmediği öğrencileri en ufak bir hatasında okuldan atması. Öğretmenlerimiz bu konuda çok zalim davranıyorlar. Kendi görüşünü benimsemeyenleri ilk fırsatta okuldan kolaylıkla atıyorlar. Bu bizi çok üzüyor. Öğrencilere başarılarında yardımcı olmuyorlar.

10. KKAÖL'nin Kars merkezde olması. Öğretmenlerimizin kaliteli ve tam olması. Anlayışlı öğretmenlerin bulunması ve ayrım yapmayan öğretmenlerin ve idarecilerin olması.

11. Keşke ilk senemden beri tüm öğretmenlerim tam olsaydı, sözel bölümün 2 veya 3'de açılması kolay olsaydı.

12. Geçen sınıflardaki konuları keşke bitirseydim diyorum.

13. Pek bir şey bulduğumu zannetmiyorum ama en azından tarihi bir okul olduğundan daha önem verilebilir örneğin: Lise 1'den bu yana pek hoca gelmedi dersler boş geçti veya başka branşın hocaları girdi, pansiyon, yemekhane daha güzel olabilirdi.

14. Güven duyabileceğim dost, arkadaş.

15. Öğretmen olsaydı...

16. Keşke şu kavgalar olmasaydı dediğim çok oldu. Ama gel de millete anlat kavga etmeyin diye.

17. Daha iyi bir eğitim, daha iyi imkanlar. Sosyal tesisler.

18. Daha çok ders çalışmak isterdim.

19. Daha iyi bir ortam olabilirdi. Yani daha gelişmiş bir yer. Örneğin; laboratuarlarımızı kullanamıyoruz. Okulumuzun maddi sıkıntıları oluyor.

20. Geziye gitmek ama bazıları bu hakkı birden fazla almasına rağmen bana gelmedi.

21. Çok vardır. Eğitim. Antrenman. Güzel bir pansiyon.

22. Bu okulda öğrencilere yönelik faaliyetler keşke daha çok olsaydı öğrenci düşünülseydi. Ve bu okulda siyasi çatışmalar çok ben kürdüm ve burada Kürt-Türk ya da sağcı-solcu kavgaları sürekli yaşanır. Keşke bunlar olmasaydı.

23. Sosyal etkinlik yapabileceğimiz bir yerler olsaydı. Keşke.

24. 19 Mayıs hareketlerine katılmamak. Zorunlu idi katılmak ama daha öncede çok eksiğim vardı. Dersler boştu. O nedenle bir sürü konu birikti. Üniversite sınavından korkuyorum.

27. SORU: Sabah uyandıktan sonra okulda bir gününüz nasıl geçiyor? Kalkış saatinden, yatana dek...

1. Okula gidiyorum. Ders çalışıp eve gidiyorum.

2. Moralim iyi olduğu zaman iyi geçiyor tamamen moralime bağlı. Moralim ailem olabilir, arkadaş, ders ama küçük bir şeye bile moralim bozuluyor.

3. Sabah uyanıp kahvaltıya gidiyorum. Sonra okula... Yemek araları falan arkadaşlarla geziyor ve oturuyoruz. Sonra etütler ve sonra yatıyoruz.

4. Çok kötü kahvaltıda iyi bir şeyler vermiyorlar. Sabah çok erken kalkıyoruz. Teneffüsler 5 dk. Dersten sonra pansiyonu bile açmıyorlar ki gidip, dinlenelim. Buraya bir daha gelmek istemiyorum.

5. 07-08 arası kahvaltı. 08-12 arası okul. 12-13 arası arkadaşlarla gezip, sohbet etmek. 13-15 arası okul. 15-17 arası gezmek. 17-21:30 etüt. 21:30-22 kıyafet değişimi. 23:00 yatış.

6. Okula gidiyoruz saat 9:30'a kadar kalıyoruz.

7. Sabah 06:30'da kalkıyorum, hazırlanıyorum. Koğuş nöbetçisi isem koğuşu siliyorum. Yemekhaneye kahvaltıya gidiyorum. 10 ya da 15 dakika kahvaltı yapıyorum. Yurda gelip çantamı hazırlıyorum hocanın çıkın deyip bağırmasıyla yurttan çıkıyorum. Yazılım olunca okula gidip yazılı saatine kadar ders çalışıyorum. Dersten çıkınca hemen yatakhaneye gelip üzerimi değiştirip çarşıdan akşam yiyecek bir şey almak için çıkıyorum. Gelip etüde giriyorum yemeğe gidip etütler bittikten sonra gelip kahve içip ders çalışıp 01:00'da ya da 02:00'de uyuyorum.

8. 6'da kalkarım. 5-10 dakika müzik dinlerim. 7'de kahvaltı yaparım. Ders aralarında dışarı çıkmam. 3:25'de okuldan çıkarım, bahçede dolaşır ya da parka gider oturur kafa dinlerim. 5:15'te etüde girerim. Akşam yemeklerine gitmem. 9:30'da etüt biter. 11'e kadar arkadaşlarla sohbet ederiz. Biraz müzik dinler ya da kitap okuyup yatarım.

9. Kahvaltıya gidiyorum tabi ki yine zeytin. Okula geliyorum Hocaların yüzü yine ekşi. Ders içerisinde derslerden verim alamıyoruz öğle yemeği az ve kötü. Öğleden sonra yine aynı. Derslerden sonra yatakhane açılmıyor. Ortalıkta perişan oluyoruz. Etütler ve-

rimli geçmiyor. Akşam yatakhaneye geldiğimizde temizlik yok, çalışma odalarımız yetersiz, lavaboların temizliği yetersiz...

10. Sabah kalkarım. Erken kalktıysam kahvaltıya giderim. Kalkamazsam da kantin kapalı olduğundan öğleye kadar aç kalırım. 12'ye kadar derse gireriz. Öğle yemeğini yeriz. Saat 02:30'a kadar yine derse gireriz. Dersten çıktıktan sonra pansiyon kapalı olduğundan ya sınıfta uyurum ya da internet kafeye giderim. Sonra etütler başlar saat 5'te. 09:30'da biter. Sonra bizi yatakhaneye kapatırlar. Sabaha kadar ya oyun kağıtlarıyla batak oynarız ya da erkenden kafayı vurup yatarız tavuk gibi.

11. Yemekhaneye gidip kahvaltı yapıyorum derse giriyorum ilgisiz olduğum derslerde kitap okuyorum. Öğle yemeği vakti geliyor. Okuldan sonra arkadaşlarla takılıyorum akşam etütlerine giriyorum. Yazılım olursa ders çalışıyorum. Kitap okuyorum sonra yat saati geliyor...

12. Kalkıyorum. Kahvaltı yapıyorum. Derslere giriyorum. Öğle arası yemeğe çıkıyorum. Daha sonra tekrar ders. Paydostan sonra 2 saatlik bir süre içinde dinleniyorum. Etütlere giriyorum. Etüt bittikten sonra yatakhaneye gidiyorum.

13. İlk olarak saat 6:30'da kalkar sabah temizliklerimi yapar, kahvaltıya giderim; kahvaltıdan sonra dersler başlar derslere girerim derslerden sonra öğle yemeği ondan sonra tekrar iki üç ders var onlardan sonra ya gezerim ya müzik dinlerim ya da top oynarım ve ondan sonra etütler başlar etütlerden sonra yatma vakti yatış temizlikleri ve yatış.

14. Okul, öğle arası yemek, okul, çıkışta etütlere kadar gazete ile vakit geçirmek, etüt, yemek, etüt, yatakhane, enstrümanlarla uğraş, bulmaca, yatış.

15. 06:30'da kalkış, sonra üst-baş giyimi derken 07:00'da kahvaltı. Kahvaltıdan sonra diş fırçalama, program hazırlama, 08:00' da ders başlangıcı 12:00'a kadar ders 12:00-13:00 yemek 13:00-15:25 ders 15:25-17:15 dinlenme 17:15-18:15 etüt. 18:15-19:15 dinlenme, 19:15-20:15 etüt 20:15-20:30 dinlenme, 20:30-21:30 etüt 21:30-22:00 dinlenme 22:00-24:00 ders çalışma (kendim uyguluyorum) 24:00 temizlik+yatış

16. Kalktıktan sonra yemekhaneye kahvaltı için gidiyoruz. Sonra derse sonra yine derse... Bir iki saatlik dinlenmeden sonra akşam etütleri... 9:30'da pansiyona gidip günlük temizlikten sonra uyuyoruz.

17. Kahvaltı yapıyoruz. Derslere giriyoruz, çıkıyoruz. Dersten çıktıktan sonra 2 saat gibi bir boş zamanımız var. O zamanda arkadaşlarla takılıyoruz. Kendimizi eğlendirmeye çalışıyoruz. Sonra etüt, daha sonra yemek ondan sonra 2 etüt daha yapıp yatakhaneye geçiyoruz. Kısacası robot gibiyiz her gün aynı şeyler. Programlanmışız her gün aynı şeyleri yapmaya.

18. Yazmak istemiyorum.

19. Sabah kalktığım zaman ilk olarak koşuyorum. Daha sonra kahvaltı yapıyorum. Saat 8:00 de ders başlıyor. Bazı günler 3:25'te bazı günler 2:45 ders bitiyor. Saat 5:15'te 1 saatlik etüt var. Sonra akşam yemeği 7:15-8:15 ikinci etüt 15 dk. Aradan sonra 8:30-9:30'da etüt var. Daha sonra birazda ders çalışıyorum 12:00 gibi uyuyorum.

20. Dersler var sonra etüt başlayana kadar mola daha sonra etüt sonra da yapacak bir şey olmadığı için uyuma.

21. Berbat, hocalarla anlaşamadığım için.

22. Sabah kalkarım giyinir kahvaltı yapmadan okula gelirim Dersler öyle geçer öğle yemeğine gideriz ondan sonra arkadaşlar ile biraz gezeriz tekrar ders başlar. Ders biter ya uyurum ya da arkadaşlar ile gezerim sonra etüt başlar üç saat boyunca çalışır. Sonra biraz televizyon izler ya da kitap okuyup yatarım.

23. Kahvaltı, ders, öğle yemeği, ders çıkış, etüt, yemek, etüt, yatış. Vallahi abartmıyorum bütün günümüz böyle geçiyor hiçbir etkinliktir sosyallikler yok.

24. Genellikle kahvaltı yapar okula geçeriz. Dersler, dersler, dersler derken akşam oluyor. Dışarda dolaşır, yeri gelir futbol oynarız ancak çok imkân olmaması ve sadece internet ortamı olması çok sıkıcı. Akşamları da etütler ve çalışmayla geçiyor. Her şeye rağmen gecenin ve arkadaşlarımın sıcakkanlı tavrı beni etkiliyor.

52. SORU: Köy enstitüsü nedir? Birkaç cümleyle anlatınız.

1. Bilmiyorum.
2. Hiçbir fikrim yok.
3. Her türlü yaşama kolay ayak uydurabilmeyi sağlayan ve tüketicilikten çok üreticiliği öğreten okullardı bence.
4. Bu okullar halkı bilinçli ve eğitim düzeyini arttırmak için açılmıştır.
5. Burada yetişen insanların bir köye gittiğinde ayağının çukura takılmaması ve köy halkının sorunlarına çözüm bulacak niteliğe sahip olmasını sağlayan eğitim kurumu.
6. Bilmiyorum.
7. Hocamızın söylediğine göre köylerde tarım olsun diğer konulardaki bilgilerini becerilerini arttırmak veya kazandırmak bilinçlendirmek için kurulmuş okul.
8. Köy Enstitüsü: İhtiyaçlarını kendisi karşılayan, yatılı, hem öğrenciye hem halka yönelik eğitim veren (köy hayatına uygun), hayata yönelik ve bilimsel eğitim veren okuldur.
9. Her türlü faaliyetin yapıldığı yerlerdir. Öğrencilerin her meslek hakkında bilgi etmelerini sağlar.
10. Komünist yetiştirme yuvası.
11. Köyler için öğretmen yetiştirme bu öğretmenlerin her türlü çalışma ortamına hazırlamak.
12. 1930'lu yıllarda açılmış ve eğitim vermek amacıyla görev yapan kurumdur.
13. Öğrendiğim kadarıyla eskiden öğrenciyi hem bu bildiğimiz ilimler öğretilirken yanında, marangozluk, çiftçilik, makine, demir, tarım gibi şeylerin öğretilmesi.
14. Köye giden öğretmenin bilgi yönünden bir lider kişilik olduğu kadar, köylüye ziraatı, hayvancılığı ve bunun gibi, bilginin yanında köylüye diğer noktalarda lider ve bir öğretici kişilik yetiştiren bir kuruluş.
15. Köyde her açıdan millete örnek olacak ve bildiklerini gittiği yerlerdekilere anlatmak amacıyla insan yetiştirmek için kurulan bir kurumdu.
16. Amaçları hakkında kesin bi bilgim yok.

17. Öğrenciye hayata her şey bakımından teknik donanım, bilgi, tarım açısından yetiştiren yer.

18. Bilemiyorum.

19. Öğrencileri her türlü eğitimden geçirmek. Yani öğrenciler tarımı da dersleride anlatılmasıdır. Öğrenciye her türlü hayat şartına hazırlıyorlar.

20. Bilmiyorum.

21. Köy Enstitüsü, köy içi yardım olarak biliyorum.

22. Köye yönelik hizmetlerin olduğu ve ona göre eleman yetiştirilen yer diye biliyorum.

23. Öğrencileri yalnızca öğretmenliğe ve bilimsel konularda değil de her türlü terzilik, tarım işleri, insanlık, her yönde eğiten bir okul.

24. Öğrencilerin her türlü ihtiyaçlarını kendileri üreterek karşıladıkları yatılı okul sistemidir.

60. SORU: **Zaman tünelinden geriye doğru gittiğinizi hayal edin. Bundan altmış beş-yetmiş yıl önce burada öğrenci olsaydınız, nasıl bir yaşantınız olurdu? Anlatınız.**

1. Bilmiyorum.

2. Çok zor şartlar olurdu çünkü o zaman teknoloji yoktu ve herkes zor durumda kalırdı. Ama okumak bir yönden güzel olurdu çünkü okumanın değeri anlaşılırdı.

3. O zamanın şartlarına göre daha kolay mesleğim olurdu. Her şeyi kendi çabamızla yapardık. Ve her şeyi kendimiz yaptığımız için kıymetini daha iyi anlardık. Mesleğimize atılmadan daha fazla el becerisi vb. becerilerimiz olurdu.

4. Burası eskiden güzel bir yermiş. Burada olmak isterdim. Çünkü o zamanlarda yaşantı zordu ama güzeldi.

5. Birçok meslek dalında eğitim olan tek fark bu olurdu. Eski fotoğraflara baktığımda bizim şu an olduğu gibi futbol oynayan, arkadaşlarla yemek atıştıran bir durum olurdu.

6. Tarım işlerine girerdim orda çalışırdım. Bir de saz çalmayı öğrenirdim.

7. Bu kadar rahat olmazdık. Köylerde öğretmenlik yapmak için daha bilgi olurdu.

8. Çok renkli ve zevkli olacağını düşünüyorum. Çünkü o zamanlarda bu okulda her beceriye yönelik eğitim veriliyordu ve hayalimdekilere benzer bir kampusu vardı. Ama o dönemin sıkıntılı yıllar olması bu renkleri biraz bulandırırdı.

9. Zor şartlar altında iyi bir yaşantım olacağını sanmıyorum.

10. Bilemiyorum.

11. Anlatılanlara göre şimdikinden gündüzleri eğlenceli akşamları zor bir yaşantım olurdu galiba.

12. 65-70 yıl önce şartların pek iyi olduğunu düşünmüyorum. Dolayısıyla yaşantımın da iyi olacağını sanmıyorum.

13. Öğrencilik yanında hayata hazırlık; tarımcılık, marangozculuk, demircilik, hayvan bakımı gibi şeyleri öğrenirdik.

14. En azından köy enstitüsü mezunu olmak daha güzel olurdu.

15. Bence her şey çok daha güzel olurdu. En azından sayılı okullar arasındaydı. Öğretmenleri vardı ve teknik bakımından donanımlı bir okuldu. Her şeyimizi kendimiz yapardık, sadece öğretim değil aynı zamanda dört dörtlük bir eğitim vardı.

16. Çevreden duyduklarımıza göre daha maceracı bir hayatım olurdu. Düşünsenize hayvanlara biz bakıyoruz.

17. Fazla düşünmedim ama şuankinden zor olurdu. Ama zorluklara alışırdım. Çünkü hayat zorluklarla dolu. Hayata her açıdan karşısında dimdik durmam lazım.

18. Hiç düşünmedim.

19. Her şeyiyle dört dörtlük olurdum herhalde. Çünkü eskiden her türlü işi öğrencilere öğretiliyordu.

20. O zamanda öğrencilerin yaşantısı nasılsa öyle.

21. Olmak istemezdim. Böyle olmasını da istemiyorum. Güzel olurdu. Sevinirdim. Kötülük olmazdı.

22. Valla herhalde bende köye yönelik bir hizmette bulunurdum.

23. Çok güzel keşke olsa. Çünkü amcamın anlattığına göre şu an biz burada ot gibi yaşıyoruz O dönem okul daha bir matrak ve güzelmiş.

24. Anlattıklarına göre günümüzden çok daha zor bir yaşam olurdu. Şu an ki imkanları bulmam imkansız olurdu.

61. SORU: Bundan beş yıl sonra sizi nasıl bir yaşantının bekleyeceğini umuyorsunuz?

(Örneğin: "Nerede yaşıyor, nasıl yaşıyor ve hangi mesleği yapıyor olacaksınız?")

1. Paralı, güzel bir yaşantı.

2. Üniversitede PDR okuyor olmak isterim.

3. Mesleğime yeni atanmış olacağım ve Antalya'da yaşıyor olacağım. Eğer öğretmen olduysam bu okula atanmak için uğraşacağım.

4. Bilmiyorum. İnşallah iyi olur. Çünkü derslerim biraz kötü.

5. Kayseri'de öğretmen olarak ailemle beraber bir yaşantı. Zihinsel engelli öğretmeni olmak istediğimden bir kişiyi olsa bile hayata barıştırmak isterim.

6. İstanbul ya da Ankara Hukuk.

7. Öğretmenlik yapardım. Normal bir hayatım olurdu. Gayet rahat özgür hayatımdan memnun biri olurdum. Yıllarımın acısını çıkarırdım.

8. Ankara'da yaşıyor olacağımı hayal ediyorum. İngilizce öğretmeniyim ve her gün öğrencilerle beraber... Düzenli bir hayat, rahat bir meslek.

9. Allah bilir.

10. Diğer dünyada olabilirim. Eğer bir meslek sahibi olamazsam. (Bu okulda okuyup da borcu olmayan yok. Çünkü yemekler o kadar iyi çıkmıyo. Sigara jelatini çıktığı bile oluyo. Ayrıca herkes internet kafeye en az bir kez hesap açmıştır. Bu hesabın zamanla 50-100 lirayı bulduğu olur. Bu okulda olup da gruplaşmayan bir öğrenci de yok. Siyasi kavgalar olur.)

11. Askerlik yapıyor olurdum galiba üniversite mezunu olarak.

12. İstediğim mesleği kazanmış ve memleketimde görev yapıyorum.

13. İstanbul'da mühendislik mesleğine sahip herhalde mutlu, mutsuz arası bir şey yaşıyorum.

14. Bilgisayar öğretmeni olarak, orta büyüklükte bir şehirde, eşimle yaşıyor olarak görüyorum.

15. Hayalimdeki üniversiteyi ve bölümü kazanırsam her şey çok güzel olacak. Ama hayatın insanın karşısına ne getireceği belli ol-

maz. Doktor olursam belki bir hastanede ya da kendi yazıhanemde çalışıyor olacağım.

16. Kesin bir şey diyemem ama inşallah Ankara Üniversitesi zihinsel engelli bölümünden mezun olurum.

17. Bilgisayar mühendisi olmuşum. Eşim tercüman. 2 tane çocuğumuz var. Ankara'da şirin bir evimiz var. Örnek bir aile. Toplum tarafından sevilen bir kişi olarak.

18. Japonya'da, mekatronik mühendisi olarak.

19. Üniversite bitmek üzere. Çok zorlu bir yaşamın beni beklediğini düşünüyorum. Tıp okumak o kadar kolay olmadığı için başım bayağı ağrıyor olmalı. İstanbul'da yaşıyorum. Marmara tıp okuyorum ve çok mutlu olacağımı düşünüyorum.

20. Avukatlığın son senesinde İstanbul' da bir öğrenci olmayı umuyorum.

21. Rahat bir yerde yaşarım.

22. Dil bölümünde olduğum için İngilizce öğretmeni olurum. Ben Erciş'te yaşıyor olacağım ve orada bir okulda görev yaparım herhalde.

23. Büyük ihtimal Kars Susuz'da öğretmenlik yapıyor olurum.

24. Avukat, Kayseri'de yaşıyor olacağım. Mutlu bir aile ve mutlu bir meslekle hayatımı sonlandırmak istiyorum.

NOTLAR

GİRİŞ
(Sayfa XXV-XXXI)

1 "Memory Politics and What is Vocalized within Memory: An Example of Collective Identity Construction; Cilavuz Village Institute", *Memory and Nostalgia*, ed. Atilla Silkü, Murat Erdem, Patric Folk, EU, California, 2009, s. 125-150 ve "Kars Gazetesi'nde İdeal Köy, İnkılap Eğitimi ve Cılavuz Köy Enstitüsü (1937-1950)", *Aramızdan Ayrılışının 50. Yıldönümünde İsmail Hakkı* Tonguç, Fonetik olarak okuyun Sözlük - yay. haz. Kemal Kocabaş, YKKED Yayınları, İzmir, 2010, s. 175-198.

2 Paul Thompson, "Sözlü Tarih Kılavuzu", http://akademik.maltepe.edu.tr, Erişim: 10.08.2010.

3 Paul Thompson, "Sözlü Tarih Kılavuzu."

4 Paul Thompson, "Sözlü Tarih Kılavuzu."

5 Bahattin Akşit, *Köy, Kasaba ve Kentlerde Toplumsal Değişme*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1985, s. 49.

6 *Dedem Korkudun Kitabı*, yay. haz. Orhan Şaik Gökyay, 1. baskı, Devlet Kitapları, Ankara, t.y., s. 72, 184. Konuyla ilgili bu esere dikkatimi yönelten Sayın Yakup Maral'a çok teşekkür ederim.

7 Dursun Akçam, *Kafdağı'nın Ardı*, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2002.

8 Ümit Kaftancıoğlu, *Dönemeç*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1972.

10 Gültekin Gazioğlu, *Roman Gibi Anılar*, 2. baskı, Eğitim Sen Yayınları, Ankara, 2010.

11 Halit Ağanoğlu, *Köy Enstitüleri Yolunda*, Ahmet Sait Basımevi, İstanbul, 1949.

I. BÖLÜM
21. YÜZYILDAN 20. YÜZYILA, KIRSAL TÜRKİYE'NİN TOPLUMSAL YAPISINA BAKIŞ
(Sayfa 3-34)

1 *Tarih IV*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1934, s. 250.

2 Engin Tonguç, "Köy Enstitüleri ve İsmet İnönü I", *Yeniden İmece*, sayı 11, Mayıs 2006, s. 84-86.

3 Nazif Evren, *Poyraz Köyünden Köy Enstitülerine*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992, s. 67.

4 İ. Hakkı Tonguç, *Köyde Eğitim*, Devlet Basımevi, Ankara, 1938. [Kars köylerinden gönderilen raporları yazan gezici başöğretmenler arasında Murat Mete, Şevket Özay, Mehmet Ünsal, Erdoğan, Akif Günay, Remzi Çakır ve Aziz Gözaçan bulunur. s. 519.]

5 Cavit Orhan Tütengil, *100 Soruda Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1975, s. 13.

6 Mehmet Emin (Yurdakul), "Anadolu", *Türk Yurdu*, yıl I, sayı 14, 30 Mayıs 1912, s. 229.

7 Firdevs Gümüşoğlu, *Ülkü Dergisi ve Kemalist Toplum*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2005, s. 188.

8 Fay Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, 2. baskı, Güldikeni Yayınları, Ankara, 2000, s. 1.

9 Cılavuz Köy Enstitüsü mezunu Ümit Kaftancıoğlu ve Dursun Akçam gibi yazarların kitaplarında, sözlü tarih çalışması yaptığım mezunların anlatılarında ve Cılavuz'da öğretmenlik yapan kişilerin aktardıklarında, aradan geçen yarım yüzyıla rağmen aynı vurguyu görmek anlamlıdır.

10 İ. Hakkı Tonguç, *Eğitim Yolu ile Canlandırılacak Köy*, 3. baskı, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, Ankara, 1998. Bu eser bir başyapıt olarak değerlendirilecek niteliktedir.

11 Engin Tonguç, "Bazı Eleştirilere Yanıtlar", *Yeniden İmece*, sayı 9, 2005.

12 İ. Hakkı Tonguç, *Eğitim Yolu ile Canlandırılacak Köy*, s. 44.

13 Engin Tonguç, *Bir Eğitim Devrimcisi: İsmail Hakkı Tonguç*, 3. baskı, Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği Yayınları, İzmir, 2007, s. 232.

14 Tonguç, *Bir Eğitim Devrimcisi: İsmail Hakkı Tonguç*, s. 410.

15 Bahattin Fırtına, *Aydınlanma Savaşı*, 2. baskı, YKKED Yayınları, İzmir, 2006, s. 15.

16 İ. Hakkı Tonguç, *Kitaplaşmamış Yazıları*, c. II, 2. baskı, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara, 1997, s. 415.

17 François Georgeon, "Türkiye'de Aydınlanmanın Fikri Kökenleri", *Türkiye'de Aydınlanma Hareketi: Dünü, Bugünü, Sorunları/25-26 Nisan 1997 Strasbourg Sempozyumu*, Adam Yayınları, İstanbul, 1997, s. 108.

18 "Susuz mu Cilavuz'dan çıktı? Cilavuz mu Susuz'dan?" Bu soruya kimse yanıt veremezdi. Mezarlığın üstündeki dik taş mezarların bulunduğu bölgenin (Orta Bilan da deniliyor) şimdi Susuz olan ilçenin ilk yerleşim yeri olduğu söylenirdi. Ancak bu bilgiyi doğrulayacak hiçbir yaşayan tanık yoktu. www.cilavuz.org komitesi olarak yaptığımız çalışmada Susuz'un ve Cilavuz'un en azından Cumhuriyet tarihi içindeki geçmişine küçük bir ışık tutma şansımız oldu. Bu sayfada Susuz mu Cilavuz'dan? Cilavuz mu Susuz'dan doğdu? sorusuna yanıt bulabileceğiniz tarihi bir belgenin yanı sıra Türkiye eğitim tarihine geçmiş Cilavuz Köy Enstitüsü ve Osmanlı'nın küllerinden Cumhuriyet kurulurken yapılanlara dair belgeler göreceksiniz. Sadece 5 belge bile Cumhuriyetin kuruluş yıllarında bir seferberlik olduğunu ve Kars civarının tarımsal kalkınmanın önemli bir merkezine dönüştürülmek istendiğini açıkça gösteriyor.

Belge 1: Belgelerin altında Atatürk, İnönü ve onların hükümetlerinde görev yapmış kurtuluş savaşı gazilerinin imzası olması da Serhat şehrindeki bu küçük kasabaya verilen önemi ortaya koyuyor. Görüldüğü gibi 4 Mayıs 1933'e kadar Susuz Kars Merkez'e bağlı bir nahiye, Cilavuz da Susuz nahiyesi sınırları içinde bir mevki adı. Muhtemelen daha önce mezarlığın üstünde bulunan Susuz, ulu önderin imzasını taşıyan bu kararla daha sonra köy enstitüsünün kurulduğu Cilavuz mevkiine taşındı.

Belge 2: Eylül 1933 tarihli bu belge, Cilavuz'un nahiye, Susuz'un köy olduğunu ortaya koyuyor. Ama belgenin asıl hazırlanma amacı Susuz'da bir süt tozu ve konserve fabrikası kurulmak istendiğini gösteriyor. Gazi Mustafa Kemal'in imzasını taşıyan bu belgede Alman Adolf Wusowski'nin bölgeye gitmesine izin veriliyor.

Belge 3: 1936 tarihli bu belgede de Cilavüz mevkiindeki Akpınar ve İsa çayırının inekhane, tay çiftliği ve boğa üretme tesisi kurulması için tarım (ziraat) bakanlığına devredilmesi öngörülüyor.

Belge 4: Bu belge Cilavuz Köy Enstitüsü'nün ne denli önemli işler yaptığını bütün çıplaklığı ile ortaya koyuyor. 9 Ağustos 1945'te Cumhurbaşkanı İnönü'nün onayını da taşıyan bu kararla Enstitü'ye 420 inek ve 250 öküz alınmasına dair ihaleler kabul edili-

yor. Sözkonusu inek ve öküzlerin bugün bölgede mevcut tarımsal kapasitenin temelleri olduğu inkâr edilemez.

Belge 5: 10 Mart 1933 tarihli bu belgenin altında da Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal'in imzası var. Belgede askeri binaların sütçülük ve peynircilikte kullanılmak üzere kiralanması kabul edilmiş." Kaynak: http://www.cilavuz.com/haber_detay.asp?id=29, Erişim: 16.03.2008.

19 İ. Hakkı Tonguç, *Eğitim Yolu ile Canlandırılacak Köy.*

20 Firdevs Gümüşoğlu, "Patronaj Kalıplarına Karşı Başkaldırı Eğitimi: Köy Eğitmen Kursları ve Köy Enstitüleri", *Eğitimde Reform ve Finans Sorunları Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. Songül Sallan Gül ve Hüseyin Gül, SDÜ Köy Enstitüleri Eğitim, Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Isparta, 2007, s. 106-117.

21 Seçkin Özsoy, "Tonguç'un Bir Entelektüel Olarak Portresi", *Aramızdan Ayrılışının 50.Yıldönümünde İsmail Hakkı Tonguç*, yay. haz. Kemal Kocabaş, Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği Yayınları, İzmir, 2010, s. 85.

22 Niyazi Berkes, *Unutulan Yıllar*, 2. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 251-252.

23 Berkes, *Unutulan Yıllar*, s. 253-254.

24 Bu ziyaret sırasında öğrenciler, Tonguç hakkında sorulacak sorulara yanıt vermemeleri doğrultusunda uyarılır. Bkz. Kâzım Çakmur'un anlatısı.

25 Mübeccel Kıray, *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1999, s. 368.

26 Engin Tonguç, "Bazı Eleştirilere Yanıtlar", s. 7.

27 İbrahim Yasa, *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Temel Sorunları*, TODAİE Yayınları, Ankara, 1973, s. 42-43.

28 C. Orhan Tütengil, *Türkiye'de Köy Sorunu*, Kitaş Yayınları, İstanbul, 1969, s. 59-60.

29 Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, 5. baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2001, s. 314.

30 İ. Hüsrev Tökin, *Türkiye Köy İktisadiyatı*, 2. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990, s. 185-186.

31 Tökin, *Türkiye Köy İktisadiyatı*, s. 202.

32 İlhan Tekeli, Metin İlkin, *Kadroculari ve Kadroyu Anlamak*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s. 176-177.

33 İbrahim Yasa, *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Temel Sorunları*, s. 216.

34 Yasa, *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı...*, s. 217-218.

35 Ahmet Özer, *Doğu Anadolu'da Aşiret Düzeni*, Boyut Yayınları, İstanbul, 1990, s. 17.

36 Bkz. Mübeccel Kıray, *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme*; Mübeccel Kıray, *Örgütleşemeyen Kent: İzmir*, 2. baskı, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1998; İlhan Tekeli, "Türkiye'de Tarımda Mekanizasyonun Yarattığı Yapısal Dönüşümler ve Kırdan Kopuş Süreci", *Türkiye'de Kentleşme Yazıları*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1982; Bahattin Akşit, *Köy, Kasaba ve Kentlerde Toplumsal Değişme*; Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye: 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, 5. baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998 vd.

37 İbrahim Yasa, *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Temel Sorunları*, s. 79.

38 Yasa, Artvin'deki bütün köylerin köylüye ait olduğuna, ağa veya aşiret mülkü olmadığına dikkat çekmek için, "halkın köyü" kavramını kullanır.

39 Yasa, *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı...*, s. 98-99.

40 İsmail Beşikçi, *Doğu'da Değişim ve Yapısal Sorunlar* (*Göçebe Alikan Aşireti*), Doğan Yayınevi, Ankara, 1969, s. 65.

41 Beşikçi, *Doğu'da Değişim ve Yapısal Sorunlar...*, s. 88.

42 Beşikçi, *Doğu'da Değişim ve Yapısal Sorunlar...*, s. 229.

43 Beşikçi, *Doğu'da Değişim ve Yapısal Sorunlar...*, s. 203.

44 Beşikçi, *Doğu'da Değişim ve Yapısal Sorunlar...*, s. 68.
45 Ahmet Özer, *Doğu Anadolu'da Aşiret Düzeni*, s. 23.
46 Özer, *Doğu Anadolu'da Aşiret Düzeni*, s. 18.
47 Özer, *Doğu Anadolu'da Aşiret Düzeni*, s. 18.
48 Ahmet Özer, *Modernleşme ve Güneydoğu*, İmge Yayınları, Ankara, 1998, s. 126.
49 Behice Boran, "Köy Enstitüleri", Kuruluşunun 36. Yılında Köy Enstitüleri, *Yeni Toplum*, yıl 1, sayı 5, Nisan 1976, s. 104.
50 Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye: 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, s. 122-123.
51 Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye...*, s. 122-123.
52 İbrahim Yasa, *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Temel Sorunları*, s. 167.
53 Yasa, *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı...*, s. 276.
54 Derya Çağlar, *Hayali Komünizm: Soğuk Savaş'ın Türkiye Söylemleri*, Berfin Yayınları, İstanbul, 2008, s. 128-134.
55 Engin Tonguç, "Köy Enstitüleri ve İsmet İnönü II", *Yeniden İmece*, sayı 12, Ağustos 2006, s. 95-98.
56 Hikmet Kıvılcımlı, *Türkiye Köyü ve Sosyalizm*, Ankara: Derleniş Yayınları, 1980, s. 48.
57 Doğu Perinçek, "Önsöz", *Aşiretler Raporu*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1998, s. 8.
58 *Aşiretler Raporu*, s. 10.
59 Ahmet Özer, *Modernleşme ve Güneydoğu*, s. 424.
60 Ahmet Özer, *Doğu Anadolu'da Aşiret Düzeni*, s. 113.
61 Özer, *Doğu Anadolu'da Aşiret Düzeni*, s. 113.
62 Özer, *Doğu Anadolu'da Aşiret Düzeni*, s. 115.
63 C. Orhan Tütengil, *Az Gelişmenin Sosyolojisi*, Toplum Yayınları, Ankara, 1971, s. 123-124.
64 Bahattin Akşit, *Köy, Kasaba ve Kentlerde Toplumsal Değişme*, s. 126.
65 Mübeccel Kıray, *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme*, s. 364.
66 Songül Sallan Gül, Eylem Kaya, Erdal Kaya, "Modernleşme Sürecinde Köy Enstitüleri ve Köycülük", *Aramızdan Ayrılışının 50. Yıldönümünde İsmail Hakkı Tonguç*, yay. haz. Kemal Kocabaş, İzmir: Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği Yayınları, 2010, s. 619.
67 Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye: 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, s. 151-152.
68 Hürrem Arman, "Köy Enstitüleri ve Getirdikleri", Kuruluşunun 36. Yılında Köy Enstitüleri, *Yeni Toplum*, yıl 1, sayı 5, Nisan 1976, s. 12.
69 Hikmet Kıvılcımlı, *Türkiye Köyü ve Sosyalizm*, s. 48.
70 Köy enstitülerinin eğitim ekonomisine katkısı, araştırılmayı bekleyen önemli bir konudur.

2. BÖLÜM
KURUMSALLAŞMA SÜRECİNDE İLK YILLAR: CILAVUZ EĞİTMEN KURSU
(Sayfa 37-77)

1 Susuz'un coğrafi ve iklim özelliklerine ilişkin bilgi Susuz Kaymakamlığı'na ait web sayfasından alınmıştır. http://www.susuz.gov.tr/Susuz.html, Erişim: 12.10.2016.

2 Z. Zeki Taşpınar, *Bütün Yönleriyle Kars*, s. 126. [Kitabın yayım yeri ve yılı bulunamadı. Yazarın kitaba yazdığı önsözde geçen tarih 10 Temmuz 1969'dur. Fakat kitapta 1975 yılı nüfus sayımına ilişkin bilgi bulunduğu için 1975 yılında veya sonrasında yayımlandığı tahmin edilmektedir.]

3 Firdevs Gümüşoğlu, "Kars Gazetesi'nde İdeal Köy, İnkılap Eğitimi ve Cılavuz Köy Enstitüsü (1937-1950)", s. 178. Fonetik olarak okuyun SAyrıntılı sözlüğü görüntüle

4 Bahattin Uyar, *Tonguç'un Eğitmenleri*, Öğretmen Dünyası Yayınları, Ankara, 2000, s. 209.

5 Uyar, *Tonguç'un Eğitmenleri*, s. 214-215.

6 Usta öğreticilikle ilgili çok değerli bir eser Bahattin Fırtına tarafından kaleme alınmıştır. Bu eserle ilgili bkz. Bahattin Fırtına, *Köy Enstitülerinde Ustaöğreticilik*, İzmir: Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği Yayınları, 2005.

7 Bahattin Uyar, *Tonguç'un Eğitmenleri*, s. 263.

8 Uyar, *Tonguç'un Eğitmenleri*, s. 288.

9 "Köy Enstitülerinin Açıldığı Yerler ve Talebe Sayısı", *İlköğretim Dergisi*, c. 3, sayı 51, 13 Mayıs 1940, s. 526.

10 "Muhtelif Vilayetlerde Açılmış Eğitmenli Köy İlkokulları Sayısı", *Köy Enstitüleri I*, İstanbul: Maarif Matbaası, 1941.

11 *İlköğretim Dergisi*, c. 4, sayı 73, 5 Şubat 1941, s. 855.

12 Karabey Aydoğan, *Arifiye Köy Eğitmenleri Tarihi*, Demkar Yayınları, İstanbul, 2015, s. 39.

13 Firdevs Gümüşoğlu, "Köy Eğitmenleri Tarihine Arifiye'den Açılan Pencere...", *Bilim ve Gelecek*, sayı 141, Kasım 2015, s. 92.

14 Ayrıca Dursun Akçam'ın *Kafdağı'nın Ardı* ve Ümit Kaftancıoğlu'nun *Dönemeç* adlı eserlerinde de görüleceği gibi, her ikisi de "Cılavuz"u ya tesadüfen karşılaşılan bir Cılavuz Köy Enstitüsü öğrencisinden veya bir öğretmenden duymuşlardır. Onlar için yaşamlarının bir kurtarıcısıdır enstitü, gece gündüz hayallerini süsler. Dahası buna ulaşmak için her türlü mücadeleyi, hatta ölümcül tehlikeler içeren kış koşullarında yürüyerek Cılavuz'a ulaşmayı bile göze alırlar.

15 Dursun Akçam, *Kafdağı'nın Ardı*, s. 91.

16 Burada yer alan metin, İzmir'de İsmail Hakkı Tonguç adına düzenlenen sempozyumda sunduğum bildirinin bir bölümüdür. Bkz. "Kars Gazetesi'nde İdeal Köy, İnkılap Eğitimi ve Cılavuz Köy Enstitüsü (1937-1950)", *Aramızdan Ayrılışının 50. Yıldönümünde İsmail Hakkı Tonguç*, yay. haz. Kemal Kocabaş, YKKED Yayınları, İzmir, 2010, s. 175-198.

17 Yazın alanında başta Dursun Akçam, Ümit Kaftancıoğlu, Gültekin Gazioğlu, Mustafa Turan, Rasim Bakırcıoğlu, Nizamettin Göçmen'i örnek verebiliriz.

18 Mehmet Faraç, "Türkiye'deki Yerel Basın Hakkında Genel Bilgi", *Türkiye ve Almanya'da Yerel Gazetecilik*, Ankara: Konrad Adenauer Vakfı Yayınları, Ankara, 1999, s. 25.

19 Gazetenin tarihçesiyle ilgili bkz. "Gazetemiz 19 Yaşına Girdi", *Kars Gazetesi*, 3 Kasım 1948.

20 "Gazetemiz 19 Yaşına Girdi", *Kars Gazetesi*, 3 Kasım 1948.

21 "Gazetemiz 19 Yaşına Girdi", *Kars Gazetesi*, 03.11.1948.

22 "Gazetemiz 19 Yaşına Girdi", *Kars Gazetesi*, 3 Kasım 1948.

23 *Kars Gazetesi*, 22 Birincikânun 1937.

24 *Kars Gazetesi*, 7 İlkteşrin 1941.

25 *Kars Gazetesi*, 3 Haziran 1950. [18-21 Haziran 2007 tarihleri arasında Kars İl Halk Kütüphanesi'nde araştırma yaptım. Tüm uğraşılarıma karşın *Kars Gazetesi*'nin bütün nüshalarına ne yazık ki ulaşmam mümkün olmadı.]

26 Halit Ağanoğlu, "Köy Enstitüleri Etrafında", *Kars Gazetesi*, sayı 455, 18 Temmuz 1941.
27 Fuat Araslı, "İstiklalin Meşalelerinden Cılavuz Köy Enstitüsü", *Kars Gazetesi*, sayı 457, 10 İlkteşrin 1941.
28 "Cilavuz Eğitmen Kursu", *Kars Gazetesi*, sayı 630, 19 Mart 1938. Haber şöyledir: "Cilavuz eğitmen kursu nisanda açılacaktır. Askerliğini başarı ile bitirmiş köylülerden istekli olanların kültür dairesine müracaatları."
29 "Köy Enstitüleri Açılıyor", *Kars Gazetesi*, sayı 825, 8.03.1940.
30 Mehmet Altay, "Din Derslerini Okutma Kurslarının Açılması Hususunda", *Kars Gazetesi*, sayı 1655, 25 Ağustos 1948.
31 Hasan Âli Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1938, s. 139.
32 Tarhan Toker, "Köye ve Köylüye Doğru", *Kars Gazetesi*, sayı 612, 8 İkincikânun 1938.
33 "Maarif Vekilimiz Hasan Ali Yücel Karsımızı Şereflendirdiler", *Kars Gazetesi*, sayı 1052, 3 Temmuz 1942.
34 "Kars'ta Köy Kalkınması, Toplantı Zabıtları", *Kars Gazetesi*, sayı 611, 5 İkincikânun 1938.
35 "İlbay Akif Eyidoğan'ın Halkevinde Köylüye Verdiği Söylev", *Kars Gazetesi*, sayı 608, 25 Birincikânun 1937.
36 "İlbay Akif Eyidoğan'ın Halkevinde Köylüye Verdiği Söylev", *Kars Gazetesi*, sayı 607, 22 Birincikânun 1937.
37 Tarhan Toker, "Köy Yönetkesi ve Köy Kültürü", *Kars Gazetesi*, 25 Birincikânun 1937.
38 Tarhan Toker, "Köy Yönetkesi ve Köy Kültürü."
39 Tarhan Toker, "Doğuda Köy Kültürünü İlmi ve Metodik Bir Şekilde Yaymak İçin Köy Öğretmen Okuluna Şiddetle İhtiyaç Vardır", *Kars Gazetesi*, sayı 663, 27 Temmuz 1938.
40 "Kars İli Kültür Durumu", *Kars Gazetesi*, 16 Şubat 1938.
41 "Kars İli Kültür Durumu", *Kars Gazetesi*, 16 Şubat 1938.
42 "Kars İli Kültür Durumu", *Kars Gazetesi*, 16 Şubat 1938.
43 "Kars İli Kültür Durumu", *Kars Gazetesi*, 16 Şubat 1938.
44 "Kars İli Kültür Durumu", *Kars Gazetesi*, 16 Şubat 1938.
45 "İnkılabın Bilgi ve Sosyal Terbiyesi Yüksek Eğitmeni", *Kars Gazetesi*, sayı 607, 22 Birincikânun 1937.
46 Kars, Ardahan, İzmir, İstanbul, Ankara ve Bursa'da enstitü mezunlarıyla yaptığım sözlü tarih çalışmasından elde ettiğim veriler bu durumu doğrulamaktadır.
47 "Kars İli Kültür Durumu", *Kars Gazetesi*, 16 Şubat 1938.
48 "Kars İli Kültür Durumu", *Kars Gazetesi*, 16 Şubat 1938.
49 "Kars İli Kültür Durumu", *Kars Gazetesi*, 16 Şubat 1938.
50 "Misafirlerimiz Cilavuz Eğitmen Okulunu Ziyaret Etti", *Kars Gazetesi*, sayı 660, 16 Temmuz 1938.
51 "Cilavuzdaki Bina Tamir Edilecektir", *Kars Gazetesi*, sayı 661, 20 Temmuz 1938.
52 "Cilavuz Eğitmen Kursu İçin Tahsis Edilen Binanın Tamiri", *Kars Gazetesi*, 19 Ağustos 1938.
53 "Susuzda Bir Köy Öğretmen Okulu Açılması Muhtemel", *Kars Gazetesi*, sayı 663, 27 Temmuz 1938.
54 Tarhan Toker, "Doğu'da Köy Kültürü İlmi ve Metodik Bir Şekilde Köylere Yaymak İçin Bir Köy Öğretmen Okuluna Şiddetle İhtiyaç Vardır", *Kars Gazetesi*, sayı 663, 27 Temmuz 1938.
55 "Eğitmen Kursu Binası", *Kars Gazetesi*, sayı 686, 25 Birinciteşrin 1938.
56 "Cılavuz Kursu Müsameresi", *Kars Gazetesi*, sayı 686, 25 Birinciteşrin 1938.

57 Tarhan Toker, "Kars Cılavuz Eğitmen Kursu Nasıl Çalışıyor", *Kars Gazetesi*, sayı 661, 20 Temmuz 1938.
58 "Cilavuz Eğitmen Kursu Muallimleri", *Kars Gazetesi*, sayı 663, 27 Temmuz 1938.
59 "Cilavuz Eğitmen Kursu Tetkikleri", *Kars Gazetesi*, 20 Eylül 1938.
60 "Cılavuz Kurs Mezunları Ödevlerine Başladılar", *Kars Gazetesi*, sayı 694, 15 İkinciteşrin 1938. Mezun listesi şöyledir: Ardahan Hanak bölgesi: Gezici Başöğretmen İdris Okuyaz. Eğitmenler: Kerkedan, Ağali Ünal; Verannakale, Hüseyin Erdoğan; Aşağı Zurmal, Paşa Tamkoç; Konduravul, Tahir Çelik; Vardosan, Alışan Öztürk; Vel, Yahya Altın Taş; Karakale, Müşir Odabaşı.
Sarıkamış Bardiz bölgesi: Gezici Başöğretmen Celal Avcı. Eğitmenler: Lüsnünk, Şevki Kotan; Zakim, Nurettin Kaim; Yukarı Hamas, Rıza Öztürk; Aşağı Hamas, Muzaffer Bayrakdar; Norşen, Süleyman Duman; Pasik, Abdülkadir Mercan; Ehriz, Kutup Doğan; Güreşken, İbrahim Şahi.
Sarıkamış Selim bölgesi: Gezici Başöğretmen Şevket Kızıkor. Eğitmenler: Yenice, İdris Nadi; Bayburt, Alaeddin Sulu; Laloğlu, Mehmet Cengiz; Katranlı, Cemal Ekinci; Amışlı, Muzaffer Yılmaz; Bezirgan Geçit, Fehmi Ocak; Yolgeçmez, Eyup Yılmaz; Orta Kale, Kerem Sulu; Baykara, Dursun Aydın.
61 "Eğitmenlere Pulluk ve Sebze Tohumları Gönderildi", *Kars Gazetesi*, sayı 941, 9 Mayıs 1941.
62 "Eğitmenlere Gönderilen Malzemeler", *Kars Gazetesi*, sayı 947, 30 Mayıs 1941.

3. BÖLÜM
KURUMSALLAŞMA: CILAVUZ KÖY ENSTİTÜSÜ
(Sayfa 81-127)

1 S. Edip Balkır, "Köy Eğitmeni Yetiştirme Kursları", *Tonguç'a Kitap*, Ekin Basımevi, İstanbul, 1961, s. 344.
2 Haşim Kanar, *Köy Enstitüleri: Eğitimde Atılım*, Selvi Yayınları, Ankara, 1990, s. 15.
3 Şaduman Yamen'in torunu, Taşkın Yamen'in 17 Eylül 2016'da e-posta yoluyla tarafıma ilettiği notlardan.
4 Halit Ağanoğlu, *Köy Enstitüleri Yolunda*, s. 25-26.
5 Ağanoğlu, *Köy Enstitüleri Yolunda*, s. 30.
6 Halit Ağanoğlu, "Köy Enstitüleri ve Ankara", *İlköğretim Dergisi*, c. 6, sayı 113, 15 Ağustos 1942, s. 1488.
7 Halit Ağanoğlu, "Cılavuz Köy Enstitüsünün Kuruluşu", *Köy Enstitüleri II*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1944, s. 140.
8 Buraya aktardığımız bölüm daha önce şu iki kaynakta yayımlandı. Bkz. Gümüşoğlu, "Memory Politics and What is Vocalized within Memory: An Example of Collective Identity Construction; Cilavuz Village Institute", *Memory and Nostalgia*, ed. Silkü Atilla, Murat Erdem, Patric Folk, EU, California, 2009, s. 125-150 ve "Bellek Politikaları ve Bellekten Dile Gelenler: Kolektif Kimliğin İnşasına Bir Örnek: Kars Cılavuz Köy Enstitüsü", *Muazzez İlmiye Çığ'a Armağan*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2010.
9 Halit Ağanoğlu, *Köy Enstitüleri Yolunda*, s. 25.
10 Ağanoğlu, *Köy Enstitüleri Yolunda*, s. 12.
11 Niyazi Altunya, *Köy Enstitüsü Sistemine Toplu Bir Bakış*, Kelebek Matbaası, İstanbul, 2005, s. 71.

12 Halit Ağanoğlu, *Köy Enstitüleri Yolunda*, s. 1-6.
13 Ağanoğlu, *Köy Enstitüleri Yolunda*, s. 16.
14 Ağanoğlu, *Köy Enstitüleri Yolunda*, s. 19.
15 Ağanoğlu, *Köy Enstitüleri Yolunda*, s. 5.
16 Ağanoğlu, *Köy Enstitüleri Yolunda*, s. 37.
17 Ağanoğlu, *Köy Enstitüleri Yolunda*, s. 13.
18 Ağanoğlu, *Köy Enstitüleri Yolunda*, s. 17.
19 "Enstitülerin Durumu", *Köy Enstitüleri I*, Maarif Matbaası, İstanbul, 941, s. 44.
20 Hikmet Soydan, "Unutamadığım Köy Enstitüleri: Cilavuz Köy Enstitüsü", *Yeniden İmece*, sayı 10, Şubat 2006, s. 94-95.
21 "Cılavuz Köy Enstitüsü Haberleri", *Köy Enstitüleri Dergisi II*, Nisan 1945, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, s. 342.
22 Bahattin Fırtına, *Köy Enstitülerinde Ustaöğreticilik*, s. 10.
23 Hasan Özkan'ın 16 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmenin ardından gönderdiği mektuptan bir bölüm.
24 "Cılavuz Köy Enstitüsü'ne Ait Haberler", *Kars Gazetesi*, 9 Ekim 1948 Cumartesi.
25 "Cılavuz Köy Enstitüsü Haberleri", s. 342.
26 Halit Ağanoğlu, "Cılavuz Köy Enstitüsünün Kuruluşu", s. 142.
27 Ağanoğlu, "Cılavuz Köy Enstitüsünün Kuruluşu", s. 142.
28 Ağanoğlu, "Cılavuz Köy Enstitüsünün Kuruluşu", s. 146-147.
29 Ağanoğlu, "Cılavuz Köy Enstitüsünün Kuruluşu", s. 143.
30 Rasim Bakırcıoğlu'yla 31 Mart 2008'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.
31 Halit Ağanoğlu, "Cılavuz Köy Enstitüsünün Kuruluşu", s. 145.
32 "Cılavuz Köy Enstitüsü Haberleri", s. 342.
33 Talip Apaydın, *Köy Enstitüsü Yılları*, 4. baskı, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1990, s. 117.
34 *Köy Enstitüleri Binalarının Avan (Öntasar) Projelerine Aid Müsabaka Şartnamesi*, Devlet Matbaası, Ankara, 1940. Bu kitapçıktan yararlanacağımı düşünerek bana hediye eden Sayın Dr. Niyazi Altunya'ya çok teşekkür ederim.
35 Bu köy enstitüleri şunlardır: Aksu, Akpınar, Akçadağ, Beşikdüzü, Savaştepe, Arifiye, Gönen, Pazarören, Gölköy, Düziçi-Haruniye, Kepirtepe, Çifteler Mahmudiye ve Hamidiye. *Köy Enstitüleri Binalarının Avan (Öntasar) Projelerine Aid Müsabaka Şartnamesi*, s. 4.
36 "Köy Enstitüleri Binalarının Avan (Öntasar) Projelerine...", s. 4.
37 "Enstitülerin Durumu", s. 45.
38 Kâzım Arıcı'yla 14 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
39 Kâzım Arıcı'yla 14 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
40 Halit Ağanoğlu, "Cılavuz Köy Enstitüsünün Kuruluşu", s. 144.
41 Hürrem Arman, "Köy Enstitüleri ve Getirdikleri", s. 9.
42 http://Kâzımkarabekiraol.k12.tr/tarihce.html, Erişim: 13 Nisan 2011.
43 Halit Ağanoğlu, "Cılavuz Köy Enstitüsünün Kuruluşu", s. 143.
44 "Cılavuz Köy Enstitüsü Haberleri", s. 343.
45 Fuat Araslı, "İstiklal Meşalelerinden Cilavuz Köy Enstitüsü II", *Kars Gazetesi*, sayı 457, 10 İlkteşrin 1941.
46 Kâzım Arıcı'yla 14 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
47 Halit Ağanoğlu, "Cılavuz Köy Enstitüsünün Kuruluşu", s. 143.
48 "Cılavuz Köy Enstitüsü Haberleri", s. 342.
49 Nizamettin Göçmen'in posta aracılığıyla tarafıma ilettiği notlardan.
50 Halit Ağanoğlu, "Cılavuz Köy Enstitüsünün Kuruluşu", s. 143.
51 "Cılavuz Köy Enstitüsü Haberleri", s. 342.

52 Halit Ağanoğlu, *Köy Enstitüleri Yolunda*, s. 45.
53 Ümit Kaftancıoğlu, *Dönemeç*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1972, s. 37.
54 Halit Ağanoğlu, *Köy Enstitüleri Yolunda*, s. 79.
55 Ümit Kaftancıoğlu, "Yıkım Günlerinde Acı Anılar."
56 Halit Ağanoğlu, "Cılavuz Köy Enstitüsünün Kuruluşu", s. 144.
57 "Cılavuz Köy Enstitüsü'ne Ait Haberler", *Kars Gazetesi*, sayı 668, 9 Kasım 1948.
58 Kâzım Zeyrek'le 17 Haziran 2008'de Kars-Susuz'da yapılan görüşmeden.
59 Gülbez Yahşi'yle 17 Haziran 2008'de Kars-Susuz'da yapılan görüşmeden.
60 Gültekin Gazioğlu, *Roman Gibi Anılar*, s. 51.
61 "Cılavuz Köy Enstitüsü Haberleri", s. 342.
62 Rıfat Yıldırım'la 16 Haziran 2008'de Kars'ta yapılan görüşmeden.
63 Halit Ağanoğlu, *Köy Enstitüleri Yolunda*, s. 78-79.
64 Bu başlık altında yer alan metin, İzmir'de İsmail Hakkı Tonguç adına düzenlenen sempozyumda sunulan bildirinin bir bölümüdür. Bkz. Firdevs Gümüşoğlu, "Kars Gazetesi'nde İdeal Köy, İnkılap Eğitimi ve Cılavuz Köy Enstitüsü (1937-1950)", s. 175-198.
65 "Cılavuz'da Köy Öğretmen Okulu", *Kars Gazetesi*, sayı 827, 12 Mart 1940.
66 "Cılavuz Eğitmen Kurs Kadrosu Geldi", *Kars Gazetesi*, 30 Nisan 1940. Öğretmenler şunlardır: "Kars kazalarından, Kağızman Kötek öğretmeni: Ahmet Onat, Iğdır ikinci okul öğretmeni M. Ali Özdemir, Çıldır Kurtkale okulu öğretmeni Memduh Narman Kağızman Kesikköprü başöğretmeni Nevzat Altıntaş, Ardahan Sindiskom köyü öğretmeni Hamid Aksoy. Çoruh köylerinden: Şavşat Yavuz köyü öğretmeni Hüseyin Bayhan, Artvin Vezir köyü öğretmeni Nevzat Özden, Şavsat Pınarlı başöğretmeni Asım Özbek, Viçe okulu başöğretmeni Fahri Akıncı, Yusufeli Zor Köyü öğretmeni Ferit Özdemir. Ağrı merkez ve köylerinden: Merkez okulu öğretmeni Hamit Acabay, Eleşkirt Amat köyü öğretmeni Mustafa Kirazcıoğlu, Eleşkirt Tahir köyü öğretmeni Mustafa Ersoy. Samsun merkezinden: Örencik okulu öğretmeni Ahmet Duramberk, Çarşamba okulu öğretmeni Celalettin Can."
67 "Köy Enstitüsü", *Kars Gazetesi*, sayı 854, 25 Haziran 1940.
68 Tarhan Toker, "Köycülük Davası Köy Enstitüleri", *Kars Gazetesi*, sayı 826, 15 Mart 1940.
69 S. Gergin, "Cilavuz Köy Enstitüsü", *Kars Gazetesi*, sayı 828, 22 Mart 1940.
70 S. Gergin, "Cilavuz Köy Enstitüsü".
71 Yunus Nadi, "Enstitülerimizin Aksak Tarafları", *Cumhuriyet*, 10 Temmuz 1941. Yunus Nadi, gazetedeki köşe yazısında köy enstitülerinin ve Ziraat Mektebi'nin sebze, meyve, yakacak vb ihtiyaçlarına ilişkin art arda yayımlanan ilanlarını eleştirir. "Enstitülerimizin Aksak Tarafları" başlıklı yazıda "Toprak mahsullerine aid en basit ihtiyaçlarını kendisi yetiştirmeyen müessesenin bu ünvana nasıl hak kazanacağını anlayamayız" demektedir. Yunus Nadi'nin üslubu oldukça serttir ve enstitülerle ilgili hayal kırıklığını dile getirmektedir. Sadece gazetede yer alan ilanlara bakıldığında bu yorum haklı görünmektedir. Oysa gazetenin 1941 Ocak ve Temmuz ayları arasında yayımlanan sayılarında köy enstitüleriyle ilgili birkaç kısa haber yer almaktadır. O günlerde enstitülerin hangi koşullarda kurulduğu konusunda kamuoyunun yeterince bilgi sahibi olmadığı düşünülebilir. Çünkü İkinci Dünya Savaşı bütün yoğunluğuyla sürmekte ve savaşla ilgili haberler gündemi belirlemektedir. Oysa Kars'ın gündeminde köyü canlandırma meselesi, köylünün yaşam koşulları ve eğitim sorunu savaştan daha fazla yer tutmaktadır. O nedenle de Yunus Nadi'ye bir hafta içinde cevap yazısı yazılabilmiştir. (1941 yılında İstanbul'da basılan gazetenin ancak birkaç günde Kars'a ulaşabildiği düşünülürse, Ağanoğlu'nun hemen yanıt verdiği akla gelmektedir.) Ağanoğlu'nun da belirttiği gibi uygulama henüz bir yaşındadır. Bu kurumların, kuruldukları coğrafyanın özelliklerini tümüyle kavraya-

cakları kadar zaman geçmemiştir. Bu bakımdan Ağanoğlu'nun Yunus Nadi'ye cevap niteliğindeki yazısı ve Araslı'nın Cılavuz'a ilişkin izlenimleri, bir bakıma Kars kamuoyu ile ulusal kamuoyunun önceliklerini de bize göstermektedir.

72 Ağanoğlu, "Köy Enstitüleri Etrafında."
73 Ağanoğlu, "Köy Enstitüleri Etrafında".
74 Araslı, "İstiklal Meşalelerinden Cilavuz Köy Enstitüsü II."
75 Araslı, "İstiklal Meşalelerinden Cilavuz Köy Enstitüsü III."
76 Araslı, "İstiklal Meşalelerinden Cilavuz Köy Enstitüsü III".
77 Araslı, "İstiklal Meşalelerinden Cilavuz Köy Enstitüsü IV", *Kars Gazetesi*, sayı 460, 18 Sonteşrin 1941.
78 Araslı, "İstiklal Meşalelerinden Cilavuz Köy Enstitüsü V", *Kars Gazetesi*, sayı 461, 21 Sonteşrin 1941.
79 "Maarif Vekilimiz Hasan Ali Yücel Karsımızı Şereflendirdiler", *Kars Gazetesi*, sayı 1051, 30 Haziran 1942.
80 "Maarif Vekilimiz Hasan Ali Yücel..."
81 "Kars'ta Ankara Üniversitesi Haftası", *Kars Gazetesi*, 21 Temmuz 1942.
82 "Profesörlerin Gezileri", *Kars Gazetesi*, sayı 24 Temmuz 1942.
83 Halise Sarıkaya, Cılavuz'dan sonra Hasanoğlan'a gider ve yüksek kısmını bitirir. Ulvi Uraz Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nde hocası olur. Tiyatroda çok başarılıdır. Tiyatroya ise ilk kez Cılavuz'da öğretmeni yönlendirmiştir. "Konuşma yeteneğim hiç yok, topluluk karşısında hiç yok. Asım Bey beni bir gün çağırdı dedi ki, 'Sen' dedi 'bütün şubelerin temsillerinde görev alacaksın." Halise Sarıkaya Apaydın ile yapılan görüşmeden, Ankara, 5 Ocak 2007.
84 "Cılavuz Köy Enstitüsü Müsamerede Fevkalade Başarı Gösterdi", *Kars Gazetesi*, 15 Mayıs 1942.
85 "Müsamereye Cılavuz Köy Enstitüsü de İştirak Edecek", *Kars Gazetesi*, 5 Mayıs 1942.
86 Araslı, "Kaybedilen Zaman", *Kars Gazetesi*, 22 Mayıs 1942.
87 Bu haberler için bkz. "Gençliğin 19 Mayıs Hazırlığı", *Kars Gazetesi*, 15 Mayıs 1942 ve "19 Mayıs Gençlik Bayramı", *Kars Gazetesi*, 22 Mayıs 1942.

4. BÖLÜM
ANLATILARDA CILAVUZ KÖY ENSTİTÜSÜ
(Sayfa 131-379)

1 Osman Nuri Alper'le 10 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
2 Kâzım Arıcı'yla 14 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
3 Abit Akan'la 17 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
4 Rıfat Yıldırım'la16 Haziran 2008'de Kars'ta yapılan görüşmeden.
5 Ödemiş-Birgi'de yaptığım bir araştırmada da benzer bir sonuçla karşılaşmıştım. Cumhuriyet'in kuruluşuna dek halk arasında Müslümanların yapmasının "günah" kabul edildiği meslekler olduğunu saptamıştım. Konuyla ilgili bkz. *Birgi'de Toplumsal Yaşam ve Değişim: Bir Belde Monografisi*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2008.
Köy enstitülerinin en önemli yanı, köylerde ihtiyaç duyulan meslekleri usta öğreticiler aracılığıyla öğrencilere öğretmeleriydi.
6 Ziver Özdemir'le 8 Aralık 2013'te İstanbul'da yapılan görüşmeden.
7 İsa Öztürk'le 27 Nisan 2007'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.
8 Servet Polat'la 13 Mart 2008'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.

9 Halise Sarıkaya Apaydın'la 5 Ocak 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
10 Cimşit Demirci'yle 16 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
11 Abit Akan'la 17 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
12 http://www.dursunakcam.com/ Erişim: 12.10.2016.
13 Ramis Başar'la 11 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
14 Süleyman Atilla'yla 10 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
15 Ali Yıldız'la 16 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
16 Hasan Özkan'la 16 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
17 Kâzım Çakmur'la 11 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
18 Hüseyin Yılmaz'la 14 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
19 Nizamettin Göçmen'in posta aracılığıyla tarafıma ilettiği notlardan.
20 Kâzım Çakmur'la 11 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
21 Perihan Akçam'la 5 Ocak 2008'de Ankara'da yaptığımız görüşmeden.
22 Bakırcıoğlu çocukluğunun bu dönemindeki duygularını bir öyküde anlattığını ve bu öykünün bir yarışmada üçüncülük aldığını belirtir.
23 Rasim Bakırcıoğlu'yla 31 Mart 2008'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.
24 Ümit Kaftancıoğlu, *Dönemeç*, s. 4.
25 http://www.umitkaftancioglu.com/eserleri.htm, Erişim: 05.04.2011
26 Rasim Bakırcıoğlu'yla 31 Mart 2008'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.
27 Osman Nuri Alper'le 10 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
28 Servet Polat'la 13 Mart 2008'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.
29 Kâzım Çakmur'la 11 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
30 Hanlar Kızılkaya ile 18 Haziran 2008'de Kars-Susuz'da yapılan görüşmeden.
31 Osman Nuri Alper'le 10 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
32 Servet Polat'la 13 Mart 2008'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.
33 Ali Yıldız'la 16 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
34 Şemsettin Şirinoğlu (Küçük) ile 16 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
35 Perihan Akçam'la 5 Ocak 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
36 Kâzım Arıcı'yla 14 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
37 Hüseyin Yılmaz'la14 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
38 Ali Yıldız'la 16 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
39 Fikret Cevlani'yle 18 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
40 Hasan Özkan'la 16 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
41 Süleyman Atilla'yla 10 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
42 Şemsettin Şirinoğlu (Küçük) ile 16 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
43 Rasim Bakırcıoğlu'yla 31 Mart 2008'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.
44 Hanlar Kızılkaya'yla 18 Haziran 2008'de Kars-Susuz'da yapılan görüşmeden.
45 Rıfat Yıldırım'la 16 Haziran 2008'de Kars'ta yapılan görüşmeden.
46 Ramis Başar'la 11 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
47 Kâzım Arıcı'yla 14 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
48 Cimşit Demirci'yle 16 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
49 Halise Sarıkaya Apaydın'la 5 Ocak 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
50 Şemsettin Şirinoğlu (Küçük) ile 16 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
51 Hasan Özkan'la 16 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
52 Rasim Bakırcıoğlu'yla 31 Mart 2008'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.
53 Kâzım Çakmur'la11 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
54 Dursun Akçam, *Kafdağı'nın Ardı*, s. 98.
55 Paulo Freire, *Ezilenlerin Pedagojisi*, çev. Dilek Hattatoğlu, Erol Özbek, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 22-23.

56 Rasim Bakırcıoğlu'yla 31 Mart 2008'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.
57 Osman Nuri Alper'le 10 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
58 Servet Polat'la 13 Mart 2008'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.
59 Coşkun Saraç'la 17 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
60 Rıfat Yıldırım'la 16 Haziran 2008'de Kars'ta yapılan görüşmeden.
61 Cimşit Demirci'yle 16 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
62 İsa Öztürk'le 27 Nisan 2007'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.
63 Hüseyin Yılmaz'la 14 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
64 Ali Yıldız'la 16 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
65 Fikret Cevlani'yle 18 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
66 Hasan Özkan'la 16 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
67 Hasan Özkan'la 16 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
68 Şemsettin Şirinoğlu (Küçük) ile 16 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
69 Ramis Başar'la 11 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
70 Süleyman Atilla'yla 10 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
71 Kâzım Çakmur'la 10 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
72 Ümit Kaftancıoğlu, *Dönemeç*, s. 11.
73 Dursun Akçam, *Kafdağı'nın Ardı*, s. 84.
74 Dursun Akçam, *Kafdağı'nın Ardı*, s. 101.
75 Dursun Akçam, *Kafdağı'nın Ardı*, s. 194.
76 Dursun Akçam, *Kafdağı'nın Ardı*, s. 243.
77 İ. Hakkı Tonguç, "Maarif Vekili Köy Enstitülerinde", *İlköğretim Dergisi*, c. 6, sayı 114, 1 Eylül 1942, s. 1499.
78 Paulo Freire, *Ezilenlerin Pedagojisi*, s. 11-12.
79 Osman Nuri Alper'le 10 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
80 Kâzım Arıcı'yla 14 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
81 Cimşit Demirci'yle 16 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
82 Servet Polat'la 13 Mart 2008'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.
83 Halk arasında "piyade gitmek" yaya gitmek anlamında kullanılır.
84 Hüseyin Yılmaz'la 14 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
85 Abit Akan'la 17 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
86 Halise Sarıkaya Apaydın'la 5 Ocak 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
87 Müdürün dediği olur, yıllar sonra Perihan Akçam 23 Şubat İlkokulu'nda öğretmenlik yapar.
88 Bu bölüm şu kaynakta yayımlandı: Firdevs Gümüşoğlu, "Memory Politics and What is Vocalized witin Memory: An Example of Collective Identity Construction; Cilavuz Village Institute", *Memory and Nostalgia*, ed. Atilla Silkü, Murat Erdem, Patric Folk, EU, California, 2009, s. 125-150. Perihan Akçam'la 7 Ocak 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
89 Ali Yıldız'la 16 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
90 Şemsettin Şirinoğlu (Küçük) ile 16 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
91 Rıfat Yıldırım'la 16 Haziran 2008'de Kars'ta yapılan görüşmeden.
92 Süleyman Atilla'yla 10 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
93 Ramis Başar'la 11 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
94 Ziver Özdemir'le 8 Aralık 2013'te İstanbul'da yapılan görüşmeden.
95 Dursun Akçam, *Kafdağı'nın Ardı*, s. 245.
96 Ümit Kaftancıoğlu, *Dönemeç*, s. 32.
97 Nedim Menekşe, *Köy Enstitüleri Gerçeği*, Yeni Kuşak Köy Enstilüler Derneği Yayınları, 2005, s. 257.

98 İshak Köroğlu 1936 Şavşat doğumlu, 40 yıl öğretmenlik yapmış. 1948-1955 yılları arasında Cılavuz Köy Enstitüsü'nde öğrenci olmuş. Bkz. Nedim Menekşe, *Köy Enstitüleri Gerçeği*, s. 146.
99 Gültekin Gazioğlu, *Roman Gibi Anılar*, s. 50.
100 Osman Nuri Alper'le 9 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
101 Kâzım Arıcı'yla 14 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
102 Servet Polat'la 13 Mart 2008'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.
103 Halise Sarıkaya Apaydın'la 5 Ocak 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
104 Rıfat Yıldırım'la 16 Haziran 2008'de Kars'ta yapılan görüşmeden.
105 Cimşit Demirci'yle 16 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
106 İsa Öztürk'le 27 Nisan 2007'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.
107 Hanlar Kızılkaya'yla 18 Haziran 2008'de Kars-Susuz'da yapılan görüşmeden.
108 Abit Akan'la 17 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
109 Fikret Cevlani'yle 18 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
110 Süleyman Atilla'yla 10 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
111 Hüseyin Yılmaz'la 14 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
112 Perihan Akçam'la 7 Ocak 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
113 Ali Yıldız'la 16 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
114 Şemsettin Şirinoğlu (Küçük) ile 16 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
115 Ramis Başar'la 11 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
116 Dursun Akçam, *Kafdağı'nın Ardı*, s. 247.
117 Akçam, *Kafdağı'nın Ardı*, s. 245.
118 Akçam, *Kafdağı'nın Ardı*, s. 248.
119 Ümit Kaftancıoğlu, *Dönemeç*, s. 46.
120 Kaftancıoğlu, *Dönemeç*, s. 47.
121 Görüşmemiz sırasıda Şaduman Ağa'yı anımsatan Hanlar Kızılkaya, onun emeklerini unutmamak gerektiğini belirtmiş ve mezar taşını yaptırmak için kaymakama gideceğini söylemiştir.
122 Engin Tonguç, *Bir Eğitim Devrimcisi: İsmail Hakkı Tonguç*, s. 272.
123 Halit Ağanoğlu, *Köy Enstitüleri Yolunda*, s. 3.
124 Ağanoğlu, *Köy Enstitüleri Yolunda*, s. 7.
125 Ağanoğlu, *Köy Enstitüleri Yolunda*, s. 10.
126 Ağanoğlu, *Köy Enstitüleri Yolunda*, s. 8-9.
127 Ağanoğlu, *Köy Enstitüleri Yolunda*, s. 13.
128 Ağanoğlu, *Köy Enstitüleri Yolunda*, s. 13.
129 Mahmut Makal, *Bozkırdaki Kıvılcım Enstitüler*, Piramit Yayınları, Ankara, 2005, s. 20.
130 Makal, *Bozkırdaki Kıvılcım Enstitüler*, s. 20.
131 Hikmet Soydan, "Unutamadığım Köy Enstitüleri: Cilavuz Köy Enstitüsü", s. 94-95.
132 Rasim Köktürk, "Çıkrıklı Köyü Hakkında Kısa Bir İnceleme", *Köy Enstitüleri Dergisi*, Ağustos-Eylül 1947, c. 1, sayı 7-8, Köy Enstitüsü ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara, 2005, s. 855-859.
133 Halise Sarıkaya Apaydın'la 5 Ocak 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
134 Rıfat Yıldırım'la 16 Haziran 2008'de Kars'ta yaptığımız görüşmeden.
135 Perihan Akçam'la 7 Ocak 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
136 Kaftancıoğlu, *Dönemeç*, s. 39.
137 Osman Nuri Alper'le 10 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
138 İsa Öztürk'le 27 Nisan 2007'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.
139 Abit Akan'la 17 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.

140 Osman Nuri Alper'le 10 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
141 Halit Ağanoğlu'nun torunu Yüce Ağanoğlu'yla 6 Haziran 2011'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.
142 İsa Öztürk'le 27 Nisan 2007'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.
143 Ümit Kaftancıoğlu, *Dönemeç*, s. 39.
144 Mehmet Zengül'le 17 Haziran 2008'de Kars-Susuz'da yapılan görüşmeden.
145 Mualla Eyüboğlu Anhegger'le 3 Mart 2007'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.
146 Kâzım Zeyrek'le 17 Haziran 2008'de Kars-Susuz'da yapılan görüşmeden.
147 Halise Sarıkaya Apaydın'la 5 Ocak 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
148 İsa Öztürk'le 27 Nisan 2007'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.
149 Ramis Başar'la 11 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
150 Osman Nuri Alper'le 9 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
151 Nizamettin Göçmen'in posta aracılığıyla tarafıma ilettiği notlardan.
152 Halise Sarıkaya Apaydın'la 5 Ocak 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
153 Kâzım Arıcı'yla 14 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
154 Kâzım Arıcı'yla 14 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
155 Ramis Başar'la 11 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
156 Hüseyin Yılmaz'la 14 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
157 Ziver Özdemir'le 8 Aralık 2013'te İstanbul'da yapılan görüşmeden.
158 Perihan Akçam'la 7 Ocak 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
159 Hanlar Kızılkaya'yla 18 Haziran 2008'de Kars-Susuz'da yapılan görüşmeden.
160 Ramis Başar'la 11 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
161 Kâzım Çakmur'la 11 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
162 Rasim Bakırcıoğlu'yla 31 Mart 2008'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.
163 Hasan Özkan'la 16 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
164 Köy enstitülerinde cumartesi günleri önce haftanın işleyişi konuşulur, eleştiriler yapılır, ardından eğlenceye geçilirdi. 1946'dan sonraki süreçte diğer okullarda olduğu gibi burada da cumartesi günleri ders yapıldığı görülmektedir.
165 Hasan Özkan'la 16 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
166 Talip Apaydın, *Köy Enstitüsü Yılları*, s. 216.
167 Kâzım Zeyrek'le 17 Haziran 2008'de Kars-Susuz'da yapılan görüşmeden.
168 Fuat Araslı, "İstiklal Meşalelerinden Cilavuz Köy Enstitüsü V."
169 Yakup Maral'la 16 Haziran 2008'de Kars-Susuz'da yapılan görüşmeden.
170 Sayın Erden Bilgen'in 01.09.2008'de bana gönderdiği mektuptan bir bölüm.
171 Göçmen'in belirttiği gibi o yıllarda tavuk bakımı, üretimi, verimliliği ve hastalıklara karşı alınacak önlemler, uygulanacak yöntemler pek fazla bilinmemektedir. Ayrıca yazılı bir kaynak ve kitap da bulmak pek kolay değildir. Pratik yöntemler, deneyler ve uygulamalarla en az zayiat vererek en çok verim sağlanmaya çalışılır.
172 Nizamettin Göçmen'in posta aracılığıyla tarafıma ilettiği notlardan.
173 http://hurses.tk/?islem=paket/haberP/haber_detay.php&haber_id=310, Erişim:30 Mart 2010.
174 Osman Nuri Alper'le 10 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
175 Osman Nuri Alper, "Köy Enstitüleri Dizgesinde Gerçekleştirilen İlkeler", *Yeniden İmece Dergisi*, sayı 10, Ağustos 2005, s. 80-82.
176 İ. Hakkı Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, s. 679-681.
177 Halit Ağanoğlu, "Köy Enstitülerinin Amacı", *İlköğretim Dergisi*, c. 6, sayı 116, 1 İlkteşrin 1942.
178 Niyazi Altunya, *Köy Enstitüsü Sistemine Toplu Bir Bakış*, s. 88-89.
179 Hürrem Arman, "Köy Enstitüleri ve Getirdikleri", s. 10.

180 Kâzım Arıcı'yla 14 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
181 Halise Sarıkaya Apaydın'la 5 Ocak 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
182 Perihan Akçam'la 7 Ocak 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
183 Nizamettin Göçmen'in posta aracılığıyla tarafıma ilettiği notlardan.
184 Ziver Özdemir'le 8 Aralık 2013'te İstanbul'da yapılan görüşmeden.
185 Ramis Başar'la 11 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
186 Perihan Akçam'la 7 Ocak 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
187 Halise Sarıkaya Apaydın'la 5 Ocak 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
188 Osman Nuri Alper'le 10 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
189 Rasim Bakırcıoğlu'yla 31 Mart 2008'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.
190 Servet Polat'la 13 Mart 2008'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.
191 Nizamettin Göçmen'in posta aracılığıyla tarafıma ilettiği notlardan.
192 Ramis Başar'la 11 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
193 Abit Akan'la 17 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
194 Hüseyin Yılmaz'la 14 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
195 Mevlüt Akkaya'yla 18 Haziran 2008'de Kars-Susuz'da yapılan görüşmeden.
196 Kâzım Arıcı'yla 14 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
197 Perihan Akçam'la 7 Ocak 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
198 Coşkun Saraç'la 17 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
199 Kâzım Arıcı'yla 14 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
200 Hasan Özkan'la 16 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
201 Hikmet Soydan, "Unutamadığım Köy Enstitüleri: Cilavuz Köy Enstitüsü", s. 94-95.
202 Paulo Freire, *Ezilenlerin Pedagojisi*, s. 46.
203 Fakir Baykurt, "Yazar ve Öğretmen Fakir Baykurt'la Duisburg'da Yapılan Konuşmanın Tam Metni", *Türkiye'de Köy Enstitüleri/Die Dorfinstitute in der Türkei*, Türkiye Öğretmenler Derneği Yayınları, Köln, 1985, s. 13.
204 Halit Ağanoğlu, *Köy Enstitüleri Yolunda*, s. 40.
205 Kâzım Çakmur'la 11 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
206 Osman Nuri Alper'le 10 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
207 Kâzım Çakmur'la 11 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
208 Mecit Temuçin, "Cılavuz'u Nasıl Yaptık?", *Kars Gazetesi*, yıl 19, sayı 668, 9 Kasım 1948.
209 Kâzım Çakmur'a göre ustalar Macar'dır. İsa Öztürk ise ustaların birinin Yahudi, diğerinin Ermeni olduğunu anımsamaktadır.
210 Kâzım Çakmur'la 11 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
211 İsa Öztürk'le 27 Nisan 2007'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.
212 Osman Nuri Alper'le 10 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
213 Osman Nuri Alper'le 10 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
214 İsa Öztürk'le 27 Nisan 2007'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.
215 Kâzım Arıcı'yla 14 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
216 Halise Sarıkaya Apaydın'la 5 Ocak 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
217 Nizamettin Göçmen'in posta aracılığıyla tarafıma ilettiği notlardan.
218 Gültekin Gazioğlu, *Roman Gibi Anılar*, s. 52.
219 Grigori Petrof, *Ülkücü Öğretmen* (*Mefküreci Muallim*), çev.: Ali Haydar Taner, 4. baskı, Milli Eğitim Basımevi, 1953, İstanbul, s. 29.
220 Kâzım Çakmur'la 11 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
221 Hüseyin Yılmaz'la 14 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
222 Gültekin Gazioğlu, *Roman Gibi Anılar*, s. 54.
223 Karahasanoğlu'nun Kaftancıoğlu'nu "sıra arkadaşı" değil de "masa arkadaşı" diye ni-

telemesinin nedeni, enstitülerde masa başında küme halinde çalışmaları nedeniyledir. Sınıfta sırada oturma düzeni yoktur.

224 Özçelik Karahasanoğlu'yla 23 Şubat 2011'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.

225 İsa Öztürk'le 27 Nisan 2007'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.

226 Ramis Başar'la 10 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.

227 Cılavuz Köy Enstitüsü'yle ilgili araştırma yapmaya başladığım ilk yıl olan 2006 yılında dahi günlük gazeteler Ardahan'a öğle saatlerinde ulaşmaktaydı. Söz konusu gazetelerin 1940'larda Cılavuz'a gelmesi, konuya verilen önemi göstermektedir.

228 Rasim Bakırcıoğlu'yla 31 Mart 2008'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.

229 Kâzım Arıcı'yla 14 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.

230 Hüseyin Yılmaz'la 14 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.

231 Fay Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, s. 388-389.

232 İbrahim Zeyrek'le 18 Haziran 2008'de Kars-Susuz'da yapılan görüşmeden.

233 Hürrem Arman, "Köy Enstitüleri ve Getirdikleri", s. 12.

234 Engin Tonguç, *Bir Eğitim Devrimcisi: İsmail Hakkı Tonguç*, s. 360.

235 Pakize Türkoğlu, *Tonguç ve Enstitüleri*, YKY, İstanbul, 1977, s. 388.

236 Mahmut Makal, *Bozkırdaki Kıvılcım Enstitüler*, s. 21-24.

237 Kemal Kocabaş, "Enstitüler Kapanmasaydı Bir Başka Türkiye'yi Yaşayacaktık!", *Yeniden İmece*, Temmuz 2009, s. 97-98, 108.

238 Talip Apaydın'la 13 Nisan 2008'de Ankara'da yapılan görüşmeden.

239 Talip Apaydın'la 13 Nisan 2008'de Ankara'da yapılan görüşmeden.

240 Yusuf Ziya Bahadınlı'yla 9 Nisan 2008'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.

241 Ali Vehbi Ünsal'la 26 Şubat 2011'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.

242 Kâzım Zeyrek'le 17 Haziran 2008'de Kars-Susuz'da yapılan görüşmeden.

243 Dursun Akçam, *Kafdağı'nın Ardı*, s. 245.

244 Perihan Akçam'la 7 Ocak 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.

245 Kâzım Arıcı'yla 14 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.

246 Dursun Akçam, *Kafdağı'nın Ardı*, s. 91.

247 Osman Nuri Alper'le 9 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.

248 Gültekin Gazioğlu, *Roman Gibi Anılar*, s. 53.

249 Cimşit Demirci'yle 16 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.

250 Ramis Başar'la 11 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.

251 Gültekin Gazioğlu, *Roman Gibi Anılar*, s. 54.

252 İ. Hakkı Tonguç, *Kitaplaşmamış Yazıları*, c. II, s. 414.

253 Bkz. Ekler kısmındaki Cılavuz mezunlarını gösteren liste.

254 Hüseyin Yılmaz'la 14 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.

255 Kâzım Çakmur'la 11 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.

256 Perihan Akçam'la 7 Ocak 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.

257 Cimşit Demirci'yle 16 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.

258 Kâzım Arıcı'yla 14 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden

259 İ. Hakkı Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları (1936-1946)*, yay. haz. Engin Tonguç, 2. baskı, Çağdaş Yayınları, Ankara, 1990, s. 35.

260 Halit Ağanoğlu, *Köy Enstitüleri Yolunda*, s. 103-104.

261 Haşim Kanar, *Köy Enstitüleri: Eğitimde Atılım*, s. 29.

262 Niyazi Berkes, *Unutulan Yıllar*, s. 252-253.

263 Galip Candoğan, *Köy Enstitüleri Sistemi ve Çağdaş Eğitim*, Dikili Belediyesi Yayınları, İzmir, 1993, s. 47.

264 Rasim Bakırcıoğlu'yla 31 Mart 2008'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.

265 Rasim Bakırcıoğlu'yla 31 Mart 2008'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.

266 Gültekin Gazioğlu, *Roman Gibi Anılar*, s. 57.
267 Fay Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, s. 414.
268 Ahmet Zariç'le 17 Haziran 2008'de Kars-Susuz'da yapılan görüşmeden.
269 Kemal Kocabaş, "Bedia Kars ile yapılan görüşme: Enstitüler Kapanmasaydı Bir Başka Türkiye'yi Yaşayacaktık!", *Yeniden İmece Dergisi*, Temmuz 2009, s. 98.
270 Kocabaş, "Bedia Kars ile yapılan görüşme: ...", s. 98.
271 Gülbez Yahşi'yle 17 Haziran 2008'de Kars-Susuz'da yapılan görüşmeden.
272 İ. Hakkı Tonguç, *Kitaplaşmamış Yazıları*, c. II, s. 449-450 (Tonguç'un "Softalık" adlı makalesinden, *Yeni Ufuklar*, sayı 93, Şubat 1960).
273 Mehmet Kalaycıoğlu, "Anket No: 11", Köy Enstitüsü ve Köy Öğretmen Okulu, *Öğretmen Dergisi* Yayını: 1, Ankara, 1950, s. 46.
274 İbrahim Oymak, "Anket No: 11, 74", Köy Enstitüsü ve Köy Öğretmen Okulu, *Öğretmen Dergisi* Yayını, Ankara, 1, 1950, s. 74.
275 Hürrem Arman, "Köy Enstitüleri ve Getirdikleri", s. 10.
276 İlhami Gök, *Demiryolları*, İstanbul: Devlet Basımevi (Tarım ve Kültür Bakanlıkları Köy Eğitmenleri Yetiştirme Kursları Neşriyatı, sayı 15), 1937, s. 62.
277 Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, s. 318.
278 Baha Mutlu Aydın, *Köy Enstitüleri ve Toplum Kalkınması*, Ankara: Anı Yayıncılık, 2007, s. 74.
279 Kâzım Çakmur'la 11 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
280 Şerif Tekben, *Neden Köy Enstitüleri?*, TMGT Gençlik Yayınları, İstanbul, s. 16.
281 İsa Öztürk'le 27 Nisan 2007'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.
282 Ali Vehbi Ünsal'la 25 Şubat 2011'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.
283 İsa Öztürk'le 27 Nisan 2007'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.
284 Halise Sarıkaya Apaydın'la 5 Ocak 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
285 Kâzım Çakmur'la 11 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
286 Servet Polat'la 13 Mart 2008'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.
287 İsa Öztürk'le 27 Nisan 2007'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.
288 İsa Öztürk'le 27 Nisan 2007'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.
289 Perihan Akçam'la 7 Ocak 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
290 Rıfat Yıldırım'la 16 Haziran 2008'de Kars'ta yapılan görüşmeden.
291 Ali Yıldız'la 16 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
292 Rıfat Yıldırım'la 16 Haziran 2008'de Kars'ta yapılan görüşmeden.
293 Fikret Cevlani'yle 18 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
294 Rasim Bakırcıoğlu'yla 31 Mart 2008'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.
295 Ali Yıldız'la 16 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
296 Ali Yıldız'la 16 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
297 Ali Yıldız'la 16 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
298 Perihan Akçam'la 7 Ocak 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
299 Fikret Cevlani'yle 18 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
300 Ziver Özdemir'le 8 Aralık 2013'te İstanbul'da yapılan görüşmeden.
301 Kâzım Zeyrek'le 17 Haziran 2008'de Kars-Susuz'da yapılan görüşmeden.
302 Rasim Bakırcıoğlu'yla 31 Mart 2008'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.
303 Gültekin Gazioğlu, *Roman Gibi Anılar*, s. 56.
304 Gazioğlu, *Roman Gibi Anılar*, s. 52.
305 Galip Candoğan, *Köy Enstitüleri Sistemi ve Çağdaş Eğitim*, s. 122.
306 Kadın öğretmenlere yazılmış mektup kitapta yer almamaktadır. Sadece bir kız öğrenciye yazılmış mektup bulunmaktadır.
307 Firdevs Gümüşoğlu, "İsmail Hakkı Tonguç'un Mektupları ve Klasik Eğitime Karşı Öz-

gürleştirici Eğitim", *MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, İstanbul, Güz 2014-Bahar 2015, s. 133

308 İ. Hakkı Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 47.

309 Abit Akan'la 17 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.

310 Kâzım Çakmur'la 11 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.

311 Ramis Başar'la 11 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.

312 Kâzım Arıcı'yla 14 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.

313 Dursun Kut, *Demetli Yıllar Tonguç'la Yücel'le*, Güldikeni Yayınevi, Ankara, 2003, s. 25.

314 Ramis Başar'la 11 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.

315 http://hurses.ayvalik.com.tr, Erişim: 12.07.2010.

316 Gültekin Gazioğlu, *Roman Gibi Anılar*, s. 55.

317 Nevvare Ünsal'la 19 Şubat 2010'da İstanbul'da yapılan görüşmeden.

318 Ali Vehbi Ünsal'la 26 Şubat 2011'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.

319 Fay Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, s. 403-404.

320 Rıza Dönmez, "Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nün Kısa Tarihçesi", *Köy Enstitüleri Dergisi*, c. 1, sayı 1, Köy Enstitüsü ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara, Ocak 1945, 2005, s. 24.

321 Lütfi Engin, "Köy Enstitülerinde Ekip (İmece)", *Tonguç'a Kitap*, Ekin Basımevi, İstanbul, 1961, s. 309.

322 Hürrem Arman, *Piramidin Tabanı*, 2. cilt, Arkın Kitabevi, İstanbul, 1990, s. 7.

323 Nedim Menekşe, *Köy Enstitüleri Gerçeği*, s. 97.

324 Rıza Dönmez, "Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nün Kısa Tarihçesi", s. 24.

325 Nazif Evren, *Poyraz Köyünden Köy Enstitülerine*, s. 62.

326 "Köy Enstitülerine Yapıcılık Tatbikatına Giden Ekipler", *Köy Enstitüleri Dergisi*, c. 1, sayı 1, Ocak 1945, Köy Enstitüsü ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara, 2005, s. 175.

327 Rıfat Yıldırım'la 16 Haziran 2008'de Kars'ta yapılan görüşmeden.

328 Ramis Başar'la 11 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.

329 Kâzım Çakmur'la 11 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.

330 İ. Hakkı Tonguç, *Eğitim Yolu ile Canlandırılacak Köy*, s. 641.

331 Ramis Başar'la 11 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.

332 Kâzım Çakmur'la 11 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.

333 Rıfat Yıldırım'la 16 Haziran 2008'de Kars'ta yapılan görüşmeden.

334 Galip Akın, *Tonguç'un Kır Çiçekleri*, 2. baskı, Güldikeni Yayınları, Ankara, 1999, s. 83.

335 Akın, *Tonguç'un Kır Çiçekleri*, s. 84.

336 Akın, *Tonguç'un Kır Çiçekleri*, s. 85-86.

337 Akın, *Tonguç'un Kır Çiçekleri*, s. 91.

338 Osman Nuri Alper, "Köy Enstitülerinde Yurt Gezileri", *Yeniden İmece*, Mayıs 2005, s. 80-81.

339 Köy enstitüleri Sabahattin Eyüboğlu, Mualla Eyüboğlu, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Vedat Günyol, Âşık Veysel gibi çok sayıda aydının eserlerinde önemli bir yer tutmuştur.

340 İ. Hakkı Tonguç, *Eğitim Yolu ile Canlandırılacak Köy*, s. 535.

341 "Yüksek Köy Enstitüsü'ne Alınan Öğrenciler", *Köy Enstitüleri Dergisi*, c. 1, sayı 1, Ocak 1945, Köy Enstitüsü ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara, 2005, s. 176-177.

342 Osman Nuri Alper'le 10 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.

343 Halise Sarıkaya Apaydın'la 5 Ocak 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.

344 İsa Öztürk'le 27 Nisan 2007'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.

345 Süleyman Atilla'yla 10 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.

346 Yusuf Ziya Bahadınlı'yla 9 Nisan 2008'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.
347 Nazif Evren, *Poyraz Köyünden Köy Enstitülerine*, s. 80.
348 İ. Hakkı Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları.*
349 İlhan Başgöz, *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 249.
350 Kâzım Çakmur'la 11 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
351 Gültekin Gazioğlu, *Roman Gibi Anılar* s. 49.
352 Ümit Kaftancıoğlu, *Dönemeç*, s. 35.
353 Kaftancıoğlu, *Dönemeç*, s. 38.
354 Gültekin Gazioğlu, *Roman Gibi Anılar*, s. 51.
355 Rasim Bakırcıoğlu'yla 31 Mart 2008'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.
356 Mehmet Başaran, "Tükenmeyiz Kırmak İle Ümit Kaftancıoğlu", *Eğitim Mücadelesi Dergisi*, Nisan 1980, s. 118.
357 Ümit Kaftancıoğlu, "Yıkım Günlerinde Acı Anılar", s. 120-122.
358 "Cılavuz Köy Enstitüsü Müdürlüğünden", *Kars Gazetesi*, yıl 20, sayı 1728, 11 Mayıs 1949.
359 "Cılavuz Köy Enstitüsü Müdürlüğünden", *Kars Gazetesi*, yıl 19, sayı 1640, 30 Haziran 1948.

5. BÖLÜM
CILAVUZ'DAKİ ÖĞRENCİLİKTEN ÖĞRETMENLİĞE VE GÜNÜMÜZE
(Sayfa 383-457)

1 Fay Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, s. 403-404.
2 Kâzım Arıcı'yla 14 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
3 Cimşit Demirci'yle 16 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
4 Hüseyin Yılmaz'la 14 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
5 Perihan Akçam'la 7 Ocak 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
6 Hasan Özkan'la 16 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
7 İsa Öztürk'le 27 Nisan 2007'de İstanbul'da yapılan görüşmenin ardından bana gönderdiği mektuptan.
8 Cimşit Demirci'yle 16 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
9 Kâzım Çakmur'la 11 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
10 Hasan Özkan'la 16 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
11 Hüseyin Yılmaz'la 14 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
12 Şemsettin Şirinoğlu (Küçük) ile 16 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
13 Şemsettin Şirinoğlu (Küçük) ile 16 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
14 Rasim Bakırcıoğlu'yla 31 Mart 2008'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.
15 "Cılavuz Köy Enstitüsü Haberleri", s. 342.
16 Süleyman Koyuncu, Fettah Savranoğlu, "Bir Doğu Köyünde", *Köy Enstitüleri Dergisi*, c. 1, sayı 3, Temmuz 1945, Köy Enstitüsü ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara, 2005, s. 413.
17 İ. Hakkı Tonguç, *Kitaplaşmamış Yazıları*, c. II, s. 408.
18 Kâzım Arıcı'yla 14 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
19 Hasan Özkan'la 16 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.

20 Ramis Başar'la 11 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
21 Süleyman Atilla'yla 10 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
22 Rıfat Yıldırım'la 16 Haziran 2008'de Kars'ta yapılan görüşmeden.
23 Cimşit Demirci'yle 16 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
24 Şemsettin Şirinoğlu (Küçük) ile 16 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
25 Hüseyin Yılmaz'la 14 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
26 Ali Yıldız'la 16 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
27 Abit Akan'la 17 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
28 İsa Öztürk'le 27 Nisan 2007'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.
29 Halise Sarıkaya Apaydın'la 5 Ocak 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
30 Perihan Akçam'la 7 Ocak 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
31 http://www.dursunakcam.com/ Erişim: 05.04.2011.
32 Rasim Bakırcıoğlu'yla 31 Mart 2008'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.
33 Nizamettin Göçmen'in posta aracılığıyla tarafıma ilettiği notlardan.
34 Sabri Akdeniz, *Milli Eğitimimizde İmam-Hatip Okullarının Yeri ve Köy Enstitüleri*, Tohum Yayınları, İstanbul, 1971, s. 73, 76-77.
35 Halit Ağanoğlu'nun torunu Yüce Ağanoğlu'yla 6 Haziran 2011'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.
36 Rasim Bakırcıoğlu'yla 31 Mart 2008'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.
37 Mehmet Asal'ın kızı Nuray Yüksel Asal'ın e-posta yoluyla 1 Ekim 2016'da gönderdiği notlardan.
38 Kâzım Çakmur'la 11 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
39 Cimşit Demirci'yle 16 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
40 Osman Nuri Alper'le 9 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
41 Nizamettin Göçmen'in posta aracılığıyla tarafıma ilettiği notlardan.
42 Fethi Tevetoğlu, "Komünist Yuvaları Haline Getirilmiş Köy Enstitüleri'nin Kurucusu Tonguç Baba'larının Piri: Kızıl Komünist Edhem Nejat Kimdir?", *Köy Enstitüleri ve Koç Federasyonu*, Ankara, 1966, s. 76-77.
43 Tevetoğlu, "Komünist yuvaları haline getirilmiş...", s. 82-84.
44 Konuyla ilgili bkz. Derya Çağlar, *Hayali Komünizm: Soğuk Savaş'ın Türkiye Söylemleri.*
45 Osman Nuri Alper'le 10 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
46 Kâzım Arıcı'yla 14 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
47 Halise Sarıkaya Apaydın'la 5 Ocak 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
48 Hanlar Kızılkaya'yla 18 Haziran 2008'de Kars-Susuz'da yapılan görüşmeden.
49 Cimşit Demirci'yle 16 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
50 Süleyman Atilla'yla 10 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
51 Perihan Akçam'la 14 Haziran 2010'da Ardahan'da yaptığımız görüşmeden.
52 Şemsettin Şirinoğlu (Küçük) ile 16 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
53 Abit Akan'la 17 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
54 İsa Öztürk'le 27 Nisan 2007'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.
55 İsa Öztürk'le 27 Nisan 2007'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.
56 Haşim Kanar, *Köy Enstitüleri: Eğitimde Atılım*, s. 127.
57 http://www.dursunakcam.com/ Erişim: 12.10.2016.
58 Engin Tonguç, "Köy Enstitüleri ve İsmet İnönü II", s. 84-89.
59 Öner Yağcı, "70. Yılında Köy Enstitüleri", http://birgun.net, Erişim: 21.04.2010.
60 Çok sayıda eserini Almanya'da sürgünde yazan Dursun Akçam'ın adı, Hamburg Belediyesi'nin 29 Ağustos 2015 tarihli kararıyla bir kıyı yoluna verilir.
61 http://www.dursunakcam.com/ Erişim: 05.04.2011.
62 İsa Öztürk'le 27 Nisan 2007'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.

63 Cimşit Demirci'yle 16 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
64 Kâzun Çakmur'la 11 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
65 Mehmet Asal'ın kızı Nuray Yüksel Asal'ın e-posta yoluyla 1 Ekim 2016'da gönderdiği notlardan.
66 Gültekin Gazioğlu, *Roman Gibi Anılar*.
67 Rasim Bakırcıoğlu'yla 31 Mart 2008'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.
68 Hanlar Kızılkaya'yla 18 Haziran 2008'de Kars-Susuz'da yapılan görüşmeden.
69 Cimşit Demirci'yle 16 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
70 Süleyman Atilla'yla 10 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
71 Kâzım Arıcı'yla 14 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
72 Abit Akan'la 17 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
73 Hanlar Kızılkaya'yla 18 Haziran 2008'de Kars-Susuz'da yapılan görüşmeden.
74 Perihan Akçam'la 7 Ocak 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
75 İsa Öztürk'le 27 Nisan 2007'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.
76 Halise Sarıkaya Apaydın ve Talip Apaydın ile 5 Ocak 2006'da Ankara'da yapılan görüşmeden.
77 Perihan Akçam'la 7 Ocak 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
78 Ali Yıldız'la 16 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
79 Osman Nuri Alper'le 10 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
80 Rıfat Yıldırım'la 16 Haziran 2008'de Kars'ta yapılan görüşmeden.
81 Osman Nuri Alper'le 10 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
82 Süleyman Atilla'yla 10 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
83 Hanlar Kızılkaya'yla 18 Haziran 2008'de Kars-Susuz'da yapılan görüşmeden.
84 Hasan Özkan'la 16 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
85 Ali Yıldız'la 16 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
86 Kâzım Çakmur'la 11 Mayıs 2007'de İzmir'de yapılan görüşmeden.
87 Halise Sarıkaya Apaydın'la 5 Ocak 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
88 Perihan Akçam'la 7 Ocak 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
89 Kâzım Arıcı'yla 14 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
90 Cimşit Demirci'yle 16 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
91 Hüseyin Yılmaz'la 14 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
92 Hüseyin Yılmaz'la 14 Haziran 2006'da Ardahan'da yapılan görüşmeden.
93 Abit Akan'la 17 Mart 2007'de Ankara'da yapılan görüşmeden.
94 Hanlar Kızılkaya'yla 18 Haziran 2008'de Kars-Susuz'da yapılan görüşmeden.

6. BÖLÜM
CILAVUZ KÖY ENSTİTÜSÜ'NDEN İLKÖĞRETMEN OKULU'NA, KÂZIM KARABEKİR ANADOLU ÖĞRETMEN LİSESİ'NE
(Sayfa 461-477)

1 Niyazi Altunya, *Köy Enstitüsü Sistemine Toplu Bir Bakış*, s. 123-124.
2 *Köy Enstitüleri Öğretim Programı*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1947, s. 252.
3 Fay Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, s. 386-387.
4 *Education in New Turkey*, New York Turkish Information Office, 1949, s. 4.
5 http://Kâzımkarabekiraol.k12.tr/tarihce.html, Erişim: 13 Nisan 2011.
6 Kâzım Karabekir Anadolu Öğretmen Lisesi'nde bulunan, 10 Ekim-10 Kasım 1955 tarihine ait teftiş raporundan.

7 Ek 3'te öğrencilerin yanıtları bulunmaktadır.
8 18 Haziran 2010 tarihinde Susuz'da yapılan görüşmeden.
9 18 Haziran 2010 tarihinde Susuz'da yapılan görüşmeden.
10 Burada öğrencilerin söyledikleri bire bir not alındı ve ifade yanlışları da olduğu gibi yazıldı.
11 Fakir Baykurt, "Türkiye Aydınlanması ve Köy Enstitüleri", *Türkiye'de Aydınlanma Hareketi: Dünü, Bugünü, Sorunları/25-26 Nisan 1997 Strasbourg Sempozyumu*, Adam Yayınları, İstanbul, 1997, s. 126.
12 Bkz. Mahmut Tezcan, *Eğitim Sosyolojisine Giriş*, AÜ Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara,1981; Hüseyin Öztürk, *Eğitim Sosyolojisi*, 8. baskı, Hatiboğlu Yayınları, Ankara, 1993; Lütfi Öztabağ, *Eğitim Sosyolojisi*, Remzi Kitabevi, Ankara, 1968.

SONUÇ
(Sayfa 479-483)

1 Harun Karadeniz, *Eğitim Üretim İçindir*, 8. baskı, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1979, s. 44.
2 Oya Baydar, "Sınıfsal Açıdan Köy Enstitüleri", Kuruluşunun 36. Yıldönümünde Köy Enstitüleri, *Yeni Toplum*, yıl 1, sayı 5, Nisan 1976, s. 30.
3 Seyfi Koryürek, Hayati Tahsin Yılmaz, *Öğrenci Gözüyle Köy Enstitüleri*, Görkem Yayınları, İstanbul, 1999, s. 9.
4 Koryürek ve Yılmaz, "Talip Apaydın, No: 95", *Öğrencilerin Gözüyle Köy Enstitüleri*, İstanbul: Görkem Yayınları, 1999, s. 174.
5 Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, s. 316-317.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Ağanoğlu, Halit, *Köy Enstitüleri Yolunda*, Ahmet Sait Basımevi, İstanbul, 1949.

Akçam, Dursun, *Kafdağı'nın Ardı*, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2002.

Akdeniz, Sabri, *Milli Eğitimimizde İmam-Hatip Okullarının Yeri ve Köy Enstitüleri*, Tohum Yayınları, İstanbul, 1971.

Akın, Galip, *Tonguç'un Kır Çiçekleri*, 2. baskı, Güldikeni Yayınları, Ankara, 1999.

Akşit, Bahattin, *Köy, Kasaba ve Kentlerde Toplumsal Değişme*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1985.

Altunya, Niyazi, *Köy Enstitüleri Sistemine Toplu Bir Bakış*, Ankara, 2005.

Antel, Sadrettin Celal, *Maarifimiz ve Meseleleri*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1939.

Apaydın, Talip, *Köy Enstitüsü Yılları*, 4. baskı, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1990.

Arman, Hürrem, *Piramidin Tabanı*, 2. cilt, Arkın Kitabevi, İstanbul, 1990.

Perinçek, Doğu, "Önsöz", *Aşiretler Raporu*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1998.

Aydın, Baha Mutlu, *Köy Enstitüleri ve Toplum Kalkınması*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2007.

Aydoğan, Karabey, *Arifiye Köy Eğitmenleri Tarihi*, Demkar Yayınları, Ankara, 2015.

Başgöz, İlhan, *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999.

Berkes, Niyazi, *Unutulan Yıllar*, 2. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.

Beşikçi, İsmail, *Doğu'da Değişim ve Yapısal Sorunlar (Göçebe Alikan Aşireti)*, Doğan Yayınevi, Ankara, 1969.

Candoğan, Galip, *Köy Enstitüleri Sistemi ve Çağdaş Eğitim*, Dikili Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 1993.

Çağlar, Derya, *Hayali Komünizm: Soğuk Savaş'ın Türkiye Söylemleri*, Berfin Yayınları, İstanbul, 2008.

Dedem Korkudun Kitabı, yay. haz. Orhan Şaik Gökyay, 1. baskı, Devlet Kitapları, Ankara.

Education in New Turkey, New York, Turkish Information Office, 1949.

Ekinci, Necdet, *Sanayileşme ve Uluslaşma Sürecinde Toprak Reformundan Köy Enstitülerine*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997.

Evren, Nazif, *Poyraz Köyünden Köy Enstitülerine*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992.

Fırtına, Bahattin, *Köy Enstitülerinde Usta Öğreticilik*, Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği Yayınları, İzmir, 2005.

Fırtına, Bahattin, *Aydınlanma Savaşı*, 2. baskı, YKKED Yayınları, İzmir, 2006.

Freire, Paulo, *Ezilenlerin Pedagojisi*, çev.: Dilek Hattatoğlu, Erol Özbek, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1991.

Gazioğlu, Gültekin, *Roman Gibi Anılar*, 2. baskı, Eğitim Sen Yayınları, Ankara, 2010.

Gök, İlhami, *Demiryolları*, Devlet Basımevi (Tarım ve Kültür Bakanlıkları Köy Eğitmenleri Yetiştirme Kursları Neşriyatı, sayı 15), İstanbul, 1937.

Gümüşoğlu, Firdevs, *Ülkü Dergisi ve Kemalist Toplum*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2005.

_____, *Birgi'de Toplumsal Yaşam ve Değişim: Bir Belde Monografisi*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2008.

Kaftancıoğlu, Ümit, *Dönemeç*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1972.

Kanar, Haşim, *Köy Enstitüleri: Eğitimde Atılım*, Selvi Yayınları, Ankara, 1990.

Karadeniz, Harun, *Eğitim Üretim İçindir*, 8. baskı, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1979. *Kırsal Politika Önerileri*, raportör: Çağlar Keyder, TÜSES Yayınları, İstanbul, 1990.

Kıray, Mübeccel B., *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1999.

Kıray, Mübeccel B., *Örgütleşemeyen Kent: İzmir*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1998.

Kıvılcımlı, Hikmet, *Türkiye Köyü ve Sosyalizm*, Derleniş Yayınları, Ankara, 1980.

Kirby, Fay, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, 2. baskı, Güldikeni Yayınları, Ankara, 2000.
Kongar, Emre, *21. Yüzyılda Türkiye: 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, 5. baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998.
Koryürek, Seyfi; Yılmaz, H. Tahsin., *Öğrenci Gözüyle Köy Enstitüleri*, Görkem Yayınları, İstanbul, 1999.
Köy Enstitüleri Öğretim Programı, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1940.
Kut, Dursun, *Basında Köy Enstitüleri*, Güldikeni Yayınları, Ankara, 2000.
_____, *Demetli Yıllar Tonguç'la Yücel'le*, Güldikeni Yayınevi, Ankara, 2003.
Makal, Mahmut, *Bozkırdaki Kızılcım Enstitüler*, Piramit Yayınları, Ankara, 2005.
Menekşe, Nedim, *Köy Enstitüleri Gerçeği*, Yeni Kuşak Köy Enstilüler Derneği Yayınları, Lüleburgaz, 2005.
Özer, Ahmet, *Doğu Anadolu'da Aşiret Düzeni*, Boyut Yayınları, İstanbul, 1990.
_____, *Modernleşme ve Güneydoğu*, İmge Yayınları, Ankara, 1998.
Öztabağ, Lütfi, *Eğitim Sosyolojisi*, Remzi Kitabevi, Ankara, 1968.
Öztürk, Cemil, *Türkiye'de Dünden Bugüne Öğretmen Yetiştiren Kurumlar*, MEB Yayınları, İstanbul, 2005.
Öztürk, Hüseyin, *Eğitim Sosyolojisi*, 8. baskı, Hatiboğlu Yayınları, Ankara, 1993.
Tarih IV, Devlet Basımevi, İstanbul, 1934.
Taşpınar, Zakir Zeki, *Bütün Yönleriyle Kars*, yayın yeri yok.
Tekben, Şerif, *Neden Köy Enstitüleri?*, TMGT Gençlik Yayınları, İstanbul.
Tekeli, İlhan; İlkin, Metin, *Kadroculari ve Kadroyu Anlamak*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.
Tevetoğlu, Fethi, *Komünist yuvaları haline getirilmiş Köy Enstitüleri'nin kurucusu Tonguç Baba'larının Piri: Kızıl Komünist Edhem Nejat Kimdir?*, Ankara: Köy Enstitüleri ve Koç Federasyonu, 1966.
Tezcan, Mahmut, *Eğitim Sosyolojisine Giriş*, AÜ Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara, 1981.
Timur, Taner, *Türk Devrimi ve Sonrası*, 5. baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2001.
Tonguç, İsmail Hakkı, *Köyde Eğitim*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1938.
_____, *Eğitim Yolu ile Canlandırılacak Köy*, 3. baskı (birinci baskı 1939), Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, Ankara, 1990.
_____, *Kitaplaşmamış Yazıları*, c. II, 2. baskı, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara, 1997.
_____, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları (1936-1946)*, yay. haz. Engin Tonguç, 2. baskı, Çağdaş Yayınları, Ankara, 1990.
Tonguç, Engin, *Bir Eğitim Devrimcisi: İsmail Hakkı Tonguç*, 3. baskı, Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği Yayınları, İzmir, 2007.
Tökin, İsmail Hüsrev, *Türkiye Köy İktisadiyatı*, 2. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990.
Türkoğlu, Pakize, *Tonguç ve Enstitüleri*, YKY, İstanbul, 1997.
Tütengil, Cavit Orhan, *Türkiye'de Köy Sorunu*, Kitaş Yayınları, İstanbul, 1969.
_____, *Az Gelişmenin Sosyolojisi*, 2. baskı, Toplum Yayınları, Ankara, 1971.
_____, *100 Soruda Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları*, 2. baskı, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1975.
Uyar, Bahattin, *Tonguç'un Eğitmenleri*, Öğretmen Dünyası Yayınları, Ankara, 2000.
Grigori Petrof, *Ülkücü Öğretmen (Mefküreci Muallim)*, çev.: Ali Haydar Taner, 4. baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1953.
Yasa, İbrahim, *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Temel Sorunları*, TODAİE Yayınları, Ankara, 1973.
Yücel, Hasan Âli, *Türkiye'de Orta Öğretim*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1938.
Köy Enstitüleri Binalarının Avan (Öntasar) Projelerine Aid Müsabaka Şartnamesi, Devlet Matbaası, Ankara, 1940.

Kitaplarda Yer Alan Makaleler

Balkır, S. Edip, "Köy Eğitmeni Yetiştirme Kursları", *Tonguç'a Kitap*, Ekin Basımevi, İstanbul, 1961.

Baykurt, Fakir, "Yazar ve Öğretmen Fakir Baykurt'la Duisburg'ta Yapılan Konuşmanın Tam Metni", *Türkiye'de Köy Enstitüleri/Die Dorfinstitute in der Türkei*, Türkiye Öğretmenler Derneği Yayınları, Köln, 1985.

_____, "Türkiye Aydınlanması ve Köy Enstitüleri", *Türkiye'de Aydınlanma Hareketi: Dünü, Bugünü, Sorunları/25-26 Nisan 1997 Strasbourg Sempozyumu*, Adam Yayınları, İstanbul, 1997.

Engin, Lütfi, "Köy Enstitülerinde Ekip (İmece)", *Tonguç'a Kitap*, Ekin Basımevi, İstanbul, 1961.

Faraç, Mehmet, "Türkiye'deki Yerel Basın Hakkında Genel Bilgi", *Türkiye ve Almanya'da Yerel Gazetecilik*, Konrad Adenauer Vakfı, Ankara, 1999.

Georgeon, François, "Türkiye'de Aydınlanmanın Fikri Kökenleri", *Türkiye'de Aydınlanma Hareketi: Dünü, Bugünü, Sorunları/25-26 Nisan 1997 Strasbourg Sempozyumu*, Adam Yayınları, İstanbul, 1997.

Gümüşoğlu, Firdevs, "Patronaj Kalıplarına Karşı Başkaldırı Eğitimi: Köy Eğitmen Kursları ve Köy Enstitüleri", *Eğitimde Reform ve Finans Sorunları Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. Songül Sallan Gül, Hüseyin Gül, SDÜ Köy Enstitüleri Eğitim, Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Isparta, 2007.

_____, "Ortaklar Köy Enstitüsü Mimarı Mualla Eyüboğlu Anhegger", *Adabelen Işığı*, yay. haz. Kemal Kocabaş, YKKED Yayınları, İzmir, 2007.

_____, "Memory Politics and What is Vocalized within Memory: An Example of Collective Identity Construction: Cilavuz Village Institute", *Memory and Nostalgia*, ed. Atilla Silkü, Murat Erdem, Patric Folk, EU, California, 2009.

_____, "Bellek Politikaları ve Bellekten Dile Gelenler: Kolektif Kimliğin İnşasına Bir Örnek: Kars Cılavuz Köy Enstitüsü", *Muazzez İlmiye Çığ'a Armağan*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2010.

_____, "Kars Gazetesi'nde İdeal Köy, İnkılap Eğitimi ve Cılavuz Köy Enstitüsü (1937-1950), *Aramızdan Ayrılışının 50. Yıldönümünde İsmail Hakkı Tonguç*, yay. haz. Kemal Kocabaş, YKKED Yayınları, İzmir, 2010.

Sallan Gül, Songül; Kaya, Eylem; Kaya, Erdal, "Modernleşme Sürecinde Köy Enstitüleri ve Köycülük", *Aramızdan Ayrılışının 50. Yıldönümünde İsmail Hakkı Tonguç*, yay. haz. Kemal Kocabaş, Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği Yayınları, İzmir, 2010.

Tekeli, İlhan, "Türkiye'de Tarımda Mekanizasyonun Yarattığı Yapısal Dönüşümler ve Kırdan Kopuş Süreci", *Türkiye'de Kentleşme Yazıları*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1982.

Tevetoğlu, Fethi, "Komünist yuvaları haline getirilmiş Köy Enstitüleri'nin kurucusu Tonguç Baba'larının Piri: Kızıl Komünist Edhem Nejat Kimdir?", *Köy Enstitüleri ve Koç Federasyonu*, Ankara, 1966.

Dergiler

Ağanoğlu, Halit, "Köy Enstitüleri ve Ankara", *İlköğretim Dergisi*, c. 6, sayı 113, 15 Ağustos 1942.

_____, "Köy Enstitülerinin Amacı", *İlköğretim Dergisi*, c. 6, sayı 116, 1 İlkteşrin 1942.

Ağanoğlu, Halit, "Cılavuz Köy Enstitüsünün Kuruluşu", *Köy Enstitüleri II*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1944.

Alper, Osman Nuri, "Köy Enstitüleri Dizgesinde Gerçekleştirilen İlkeler", *Yeniden İmece Dergisi*, sayı 10, Ağustos 2005.

_____, "Köy Enstitülerinde Yurt Gezileri", *Yeniden İmece*, Mayıs 2005.

Arman, Hürrem, "Köy Enstitüleri ve Getirdikleri", Kuruluşunun 36. Yıldönümünde Köy Enstitüleri, *Yeni Toplum*, yıl 1, sayı 5, Nisan 1976.

Atıcı, Erdal, "Naciye Makal: 'Köy Enstitüsü Bize Esen Rüzgârlara Karşı Dik Durma Becerisini Kazandırdı'", *Yeniden İmece*, Ağustos 2006.

Başaran, Mehmet, "Tükenmeyiz Kırmak İle Ümit Kaftancıoğlu", *Eğitim Mücadelesi Dergisi*, Köy Enstitüsü Özel Sayısı, Nisan 1980.

Baydar, Oya, "Sınıfsal Açıdan Köy Enstitüleri", Kuruluşunun 36. Yılında Köy Enstitüleri, *Yeni Toplum*, yıl 1, sayı 5, Nisan 1976.

Boran, Behice, "Köy Enstitüleri", Kuruluşunun 36. Yılında Köy Enstitüleri, *Yeni Toplum*, yıl 1, sayı 5, Nisan 1976.

"Cılavuz Köy Enstitüsü Haberleri", *Köy Enstitüleri Dergisi II*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, Nisan 1945.

"Cılavuz Köy Enstitüsü Haberleri", *Köy Enstitüleri Dergisi*, c. 1, sayı 2, Nisan 1945, Köy Enstitüsü ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara, 2005.

Dönmez, Rıza, "Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nün Kısa Tarihçesi", *Köy Enstitüleri Dergisi*, c. 1, sayı 1, Ocak 1945, Köy Enstitüsü ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara, 2005.

Gümüşoğlu, Firdevs, "İsmail Hakkı Tonguç'un Mektupları ve Klasik Eğitime Karşı Özgürleştirici Eğitim", *MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 10-11, Güz 2014-Bahar 2015.

_____, "Köy Eğitmenleri Tarihine Arifiye'den Açılan Pencere...", *Bilim ve Gelecek*, sayı 141, Kasım 2015.

İlköğretim Dergisi, c. 4, sayı 73, 5 Şubat 1941.

Kaftancıoğlu, Ümit, "Yıkım Günlerinde Acı Anılar", *Eğitim Mücadelesi Dergisi*, Köy Enstitüsü Özel Sayısı, Nisan 1980.

Kalaycıoğlu, Mehmet, "Anket No: 11", Köy Enstitüsü ve Köy Öğretmen Okulu, *Öğretmen Dergisi* Yayını: 1, Ankara, 1950.

Kocabaş, Kemal, "Cumhuriyetin Aydınlığı ve 25. Yılında YÖK", *Yeniden İmece*, Kasım 2006.

_____, "Enstitüler Kapanmasaydı Bir Başka Türkiye'yi Yaşayacaktık!", *Yeniden İmece*, Temmuz 2009.

Koyuncu, Süleyman; Savranoğlu, Fettah, "Bir Doğu Köyünde", *Köy Enstitüleri Dergisi*, c. 1, sayı 3, Temmuz 1945, Köy Enstitüsü ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara, 2005.

"Köy Enstitülerinin Açıldığı Yerler ve Talebe Sayısı", *İlköğretim Dergisi*, c. 3, sayı 51, 13 Mayıs 1940.

Köktürk, Rasim, "Çıkrıklı Köyü Hakkında Kısa Bir İnceleme", *Köy Enstitüleri Dergisi*, c. 1, sayı 7-8, Ağustos-Eylül 1947, Köy Enstitüsü ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara, 2005.

Mehmet Emin (Yurdakul), "Anadolu", *Türk Yurdu*, yıl I, sayı 14, 30 Mayıs 1912.

Oymak, İbrahim, "Anket No: 11, 74", Köy Enstitüsü ve Köy Öğretmen Okulu, *Öğretmen Dergisi Yayını: 1*, Ankara, 1950.

Özsoy, Seçkin, "Tonguç'un Bir Entelektüel Olarak Portresi", *Aramızdan Ayrılışının 50. Yıldönümünde İsmail Hakkı Tonguç*, yay. haz. Kemal Kocabaş, Yeni Kuşak Köy Enstitüliler Derneği Yayınları, İzmir, 2010.

Öztürk, İsa, "Cumhuriyet İdaresinde Eğitime Dair", *Köy Enstitüleri Dergisi*, c. 1, sayı 4, Ekim 1945, Köy Enstitüsü ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara, 2005.

Soydan, Hikmet, "Unutamadığım Köy Enstitüleri: Cilavuz Köy Enstitüsü", *Yeniden İmece*, sayı 10, Şubat 2006.

Tonguç, Engin, "Köy Enstitüleri ve İsmet İnönü I", *Yeniden İmece*, sayı 11, Mayıs 2006.

_____, "Köy Enstitüleri ve İsmet İnönü II", *Yeniden İmece*, sayı 12, Ağustos 2006.
_____, "Bazı Eleştirilere Yanıtlar", *Yeniden İmece*, sayı 9, 2005.
Tonguç, İ. Hakkı, "Maarif Vekili Köy Enstitülerinde", *İlköğretim Dergisi*, c. 6, sayı 114, 1 Eylül 1942.
_____, "Softalık", *Yeni Ufuklar*, sayı 93, Şubat 1960.
Ünüvar, Rahmi, "Nuzumla Yolunda", *Köy Enstitüleri Dergisi*, c. 1, Sayı, 2, Nisan 1945, Köy Enstitüsü ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara, 2005.
Yeşilyaprak, Binnur, "Damla Söyleşisi", *Yeniden İmece*, Kasım 2006.
Yücel, Hasan Âli, "Sunum", *Köy Enstitüleri II*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1944.
"Enstitülerin Durumu", *Köy Enstitüleri I*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1941.
"Köy Enstitülerine Yapıcılık Tatbikatına Giden Ekipler", *Köy Enstitüleri Dergisi*, c. 1, sayı 1, Ocak 1945, Köy Enstitüsü ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara, 2005.
"Maarif Vekilimiz Hasan Ali Yücel Karsımızı Şereflendirdiler", *Kars Gazetesi*, sayı 1052, 3 Temmuz 1942.
"Muhtelif Vilayetlerde Açılmış Eğitmenli Köy İlkokulları Sayısı", *Köy Enstitüleri I*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1941.
"Yüksek Köy Enstitüsü'ne Alınan Öğrenciler", *Köy Enstitüleri Dergisi*, c. 1, sayı 1, Ocak 1945, Köy Enstitüsü ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara, 2005.

Gazeteler

"Cılavuz Eğitmen Kurs Kadrosu Geldi", *Kars Gazetesi*, 30 Nisan 1940.
"Cılavuz Köy Enstitüsü Müdürlüğünden", *Kars Gazetesi*, yıl 19, sayı 1640, 30 Haziran 1948.
"Cılavuz Köy Enstitüsü Müdürlüğünden", *Kars Gazetesi*, yıl 20, sayı 1728, 11 Mayıs 1949.
"Cılavuz Köy Enstitüsü Müsamerede Fevkalade Başarı Gösterdi", *Kars Gazetesi*, 15 Mayıs 1942.
"Cılavuz Köy Enstitüsü'ne Ait Haberler", *Kars Gazetesi*, 9 Ekim 1948.
"Cılavuz Köy Enstitüsü'ne Ait Haberler", *Kars Gazetesi*, yıl 19, sayı 668, 9 Kasım 1948.
"Cılavuz Kurs Mezunları Ödevlerine Başladılar", *Kars Gazetesi*, sayı 694, 15 İkinciteşrin 1938.
"Cılavuz Kursu Müsameresi", *Kars Gazetesi*, sayı 686, 25 Birinciteşrin 1938.
"Cılavuz'da Köy Öğretmen Okulu", *Kars Gazetesi*, sayı 827, 12 Mart 1940.
"Cilavuz Eğitmen Kursu İçin Tahsis Edilen Binanın Tamiri", *Kars Gazetesi*, 19 Ağustos 1938.
"Cilavuz Eğitmen Kursu Muallimleri", *Kars Gazetesi*, sayı 663, 27 Temmuz 1938.
"Cilavuz Eğitmen Kursu Tetkikleri", *Kars Gazetesi*, 20 Eylül 1938.
"Cilavuz Eğitmen Kursu", *Kars Gazetesi*, sayı 630, 19 Mart 1938.
"Cilavuzdaki Bina Tamir Edilecektir", *Kars Gazetesi*, sayı 661, 20 Temmuz 1938.
"Eğitmen Kursu Binası", *Kars Gazetesi*, sayı 686, 25 Birinciteşrin 1938.
"Eğitmenlere Gönderilen Malzemeler", *Kars Gazetesi*, sayı 947, 30 Mayıs 1941.
"Eğitmenlere Pulluk Ve Sebze Tohumları Gönderildi", *Kars Gazetesi*, sayı 941, 9 Mayıs 1941.
"Gazetemiz 19 Yaşına Girdi", *Kars Gazetesi*, 3 Kasım 1948.
"Gençliğin 19 Mayıs Hazırlığı", *Kars Gazetesi*, 15 Mayıs 1942.
"19 Mayıs Gençlik Bayramı", *Kars Gazetesi*, 22 Mayıs 1942.
"İlbay Akif Eyidoğan'ın Halkevinde Köylüye Verdiği Söylev", *Kars Gazetesi*, sayı 608, 25 Birincikânun 1937.
"İnkılabın Bilgi ve Sosyal Terbiyesi Yüksek Eğitmeni", *Kars Gazetesi*, sayı 607, 22 Birincikânun 1937.
"Kars İli Kültür Durumu", *Kars Gazetesi*, 16 Şubat 1938.
"Kars'ta Ankara Üniversitesi Haftası", *Kars Gazetesi*, 21 Temmuz 1942.

"Kars'ta Köy Kalkınması, Toplantı Zabıtları", *Kars Gazetesi*, sayı 611, 5 İkincikânun 1938.
"Köy Enstitüleri Açılıyor", *Kars Gazetesi*, 8 Mart 1940.
"Köy Enstitüsü", *Kars Gazetesi*, sayı 854, 25 Haziran 1940.
"Maarif Vekilimiz Hasan Ali Yücel Karsımızı Şereflendirdiler", *Kars Gazetesi*, sayı 1051, 30 Haziran 1942.
"Misafirlerimiz Cilavuz Eğitmen Okulunu Ziyaret Etti", *Kars Gazetesi*, sayı 660, 16 Temmuz 1938.
"Müsamereye Cılavuz Köy Enstitüsü de İştirak Edecek", *Kars Gazetesi*, 5 Mayıs 1942.
"Profesörlerin Gezileri", *Kars Gazetesi*, sayı 24 Temmuz 1942.
"Susuzda Bir Köy Öğretmen Okulu Açılması Muhtemel", *Kars Gazetesi*, sayı 663, 27 Temmuz 1938.
Ağanoğlu, Halit, "Köy Enstitüleri Etrafında", *Kars Gazetesi*, sayı 455, 18 Temmuz 1941
Altay, Mehmet, "Din Derslerini Okutma Kurslarının Açılması Hususunda", *Kars Gazetesi*, 25 Ağustos 1948.
Araslı, Fuat, "İstiklal Meşalelerinden Cilavuz Köy Enstitüsü II", *Kars Gazetesi*, sayı 457, 10 İlkteşrin 1941.
Araslı, Fuat, "İstiklal Meşalelerinden Cilavuz Köy Enstitüsü III", *Kars Gazetesi*, sayı 458, 14 İlkteşrin 1941.
Araslı, Fuat "İstiklal Meşalelerinden Cilavuz Köy Enstitüsü IV", *Kars Gazetesi*, sayı 460, 18 Sonteşrin 1941.
Araslı, Fuat, "İstiklal Meşalelerinden Cilavuz Köy Enstitüsü V", *Kars Gazetesi*, sayı 461, 21 Sonteşrin 1941.
Araslı, Fuat, "Kaybedilen Zaman", *Kars Gazetesi*, 22 Mayıs 1942.
Gergin, S., "Cilavuz Köy Enstitüsü", *Kars Gazetesi*, sayı 828, 22 Mart 1940.
Nadi, Yunus, "Enstitülerimizin Aksak Tarafları", *Cumhuriyet*, 10 Temmuz 1941.
Temuçin, Mecit, "Cılavuz'u Nasıl Yaptık?", *Kars Gazetesi*, yıl 19, sayı 668, 9 Kasım 1948.
Toker, Tarhan, "Köy Yönetkesi ve Köy Kültürü", *Kars Gazetesi*, 25 Birincikânun 1937.
Toker, Tarhan, "Kars Cılavuz Eğitmen Kursu Nasıl Çalışıyor", *Kars Gazetesi*, sayı 661, 20 Temmuz 1938.
Toker, Tarhan, "Doğuda Köy Kültürünü İlmi ve Metodik Bir Şekilde Yaymak İçin Köy Öğretmen Okuluna Şiddetle İhtiyaç Vardır", *Kars Gazetesi*, sayı 663, 27 Temmuz 1938.
Toker, Tarhan, "Köye ve Köylüye Doğru", *Kars Gazetesi*, sayı 612, 8 İkincikânun 1938.
Toker, Tarhan, "Köycülük Davası Köy Enstitüleri", *Kars Gazetesi*, sayı 826, 15 Mart 1940.

İnternet Kaynakları

http://www.cilavuz.com/haber_detay.asp?id=29, Erişim: 16 Mart 2008.
http://hurses.tk/?islem=paket/haberP/haber_detay.php&haber_id=310, Erişim: 30 Mart 2010.
http://www.edebiyatdefteri.com/yazioku.asp?id=31343, Erişim: 2 Nisan 2010.
Yağcı, Öner, "70. Yılında Köy Enstitüleri", http://birgun.net, Erişim: 21 Nisan 2010
http://hurses.ayvalik.com.tr/, Erişim: 12.07.2010.
Thompson, Paul, Sözlü Tarih Kılavuzu, http://akademik.maltepe.edu.tr/ Erişim: 10 Ağustos 2010.
http://www.umitkaftancioglu.com/eserleri.htm, Erişim: 5 Nisan 2011.
http://tr.wikipedia.org/ Erişim: 5 Nisan 2011.
http://www.biyografi.net/ Erişim: 5 Nisan 2011.
http://www.dursunakcam.com/ Erişim: 5 Nisan 2011.
http://Kâzımkarabekiraol.k12.tr/tarihce.html, Erişim: 13 Nisan 2011.
http://www.susuz.gov.tr/Susuz.html, Erişim: 22 Nisan 2011.

DİZİN

1893 Harbi, 148, 150, 164
19 Mayıs kutlamaları, 53, 127, 212, 289, 305, 318, 320, 321-323, 325, 326, 329, 330, 332, 352

Ağanoğlu, Hafize, 214, 218, 414
Ağanoğlu, Halit, 82-86, 89, 91, 94-96, 101, 107, 108, 110, 112, 114, 118, 119, 169, 177, 188, 199, 201-206, 208-216, 218, 219, 225, 247, 250, 265, 266, 286, 287, 291, 293, 298, 303, 305, 309, 315, 322, 325, 329, 332, 338, 339, 355, 358, 359, 368-370, 372, 378, 401, 414
Akan, Abit, 134, 139, 177, 178, 195, 214, 258, 334, 405, 428, 429, 440, 456
Akarsu, Ömer, 272
Akçadağ Köy Enstitüsü, 100, 353
Akçam, Alper (Dr.), 447, 449
Akçam, Cahit, 447, 449
Akçam, Dursun, 131, 139, 141, 147, 164, 173, 174, 184, 200, 202, 238, 292, 308, 315, 409, 410, 429-433, 442, 447, 449, 468, 474, 481
Akçam, Perihan, 48, 86, 145-147, 151, 155, 165, 178, 179, 197, 200, 213, 218, 223, 259, 263, 292, 295, 296, 298, 304, 307, 308, 321, 332, 385, 408, 409, 427, 439-443, 447-449, 454
Akdeniz, Sabri, 412, 413
Akder, Necati, 124
Akın, Canip, 223, 278, 279, 456
Akın, Galip, 350, 358-360
Akıncı, Kemal, 145-147, 178
Akkaya, Mevlüt, 451
Akpınar Köy Enstitüsü (Malatya), 118, 348, 349
Aksu Köy Enstitüsü, 98
Aksu, Davut, 433, 434, 436
Akşit, Bahattin, 31
Alagöz, Cemal, 124
Ali, Sabahattin, 219, 286, 287, 425
Alkanlar, Ali Osman, 185, 186, 238
Alpago, Saim, 364
Alper, Osman Nuri, 134, 135, 151, 152, 167, 176, 188, 213, 214, 221, 248, 255-257, 266, 268, 293, 301, 350, 360-363, 418, 423, 424, 439, 450, 453, 468
Altay, Mehmet, 53
Altıok, Abdurrahman (eğitim şefi), 38, 41
Altunya, Niyazi, 461
Amerikan Barış Gönüllüleri, 346, 347
Anafarta, 41, 44
Anhegger, Mualla Eyüboğlu, 216, 217, 227
Apaydın, Halise Sarıkaya, 86, 106, 125, 126, 138, 160, 177, 190, 197, 199, 218, 219, 221, 252, 254, 255, 262, 269, 296, 299, 304, 316, 362-364, 406, 407, 424, 425, 443-446, 454
Apaydın, Talip, 219, 223, 224, 226, 272, 282, 285, 424, 427, 429, 443-447, 481
Aras, Celal, 474
Araslı, Fuat, 52, 119-123, 127
Ardahan Halk Kütüphanesi, 131
Arıcı, Kâzım, 134, 155, 176, 189, 222, 269, 274, 300, 336, 383, 394, 424, 435, 440, 455
arıcılık, 71, 110, 121, 338, 358, 374, 397, 404
Arık, Remzi Oğuz (Prof. Dr.), 124
Arıkan, Saffet, 4, 52, 66, 67, 72, 114, 123, 333, 384, 474
Arıkök, Aydın (müdür muavini), 90, 188, 192, 196, 198, 219-221, 238
Arıkök, Binnaz (öğretmen), 90, 190, 221
Arifiye Köy Eğitmen Kursu, 44
Arifiye Köy Enstitüsü, 350, 354
Arman, Hürrem (enstitü müdürü), 16, 33, 102, 203, 275, 347
Artun, Asım, 221, 229
Artun, Fuat, 91
Artvin Halkevi, 167
Asal, Mehmet, 437, 438
Âşık Müdami, 317
Âşık Veysel, 317

Aşiretler Raporu, 29
Aşiretler, 23-26, 28, 29
aşk-evlilik ilişkileri, 438
Ataman, Şemsettin, 223
Atatürk, Mustafa Kemal, 3, 13, 18, 57, 72, 140, 160, 336, 360, 384, 386, 422, 426, 428, 435, 456, 483
Atilla, Süleyman, 142, 157, 172, 183, 195, 196, 296, 363, 367, 397, 426, 427, 439, 440, 453
Atsız, Nihal, 216, 273, 287
Avcı, Celal (küme öğretmeni), 40
Aydın, Mehmet, 91
Aydın, Muzaffer, 91

Bahadınlı, Yusuf Ziya, 282, 285, 287-289, 363, 367
Bakır, Ömer (ziraat öğretmeni), 40, 91, 92
Bakırcıoğlu, Rasim, 96, 148, 150, 151, 153, 157, 162, 165, 166, 227, 256, 274, 322, 330, 391, 410, 411, 414, 438, 468
Balıkesir Mustafa Necati Eğitim Enstitüsü, 149
Balkır, Süleyman Edip, 8
Banguoğlu, Tahsin (Doç. Dr.), 124
Başar, Ramis, 142, 159, 172, 184, 200, 221, 223, 226, 254, 257, 258, 274, 296, 335, 338, 348, 349, 352, 354, 394, 395, 397, 416
başöğretmenler, 5, 61, 162, 167, 251, 392, 405, 406, 408, 418, 423, 424
Bayar, Celal, 333, 346
Baykurt, Fakir, 431
Bayrak, Ali, 279, 282
bayram kutlamaları, 9, 53, 212, 312, 320, 321, 332
Berkes, Niyazi, 16, 17, 287, 305, 462
Beşikçi, İsmail, 23, 24
Beşikdüzü Köy Enstitüsü, 16, 33, 203, 232, 271, 273, 296, 305, 306, 355, 370, 371, 438, 462
Beyaz Zambaklar, 274
Bilgen, Erden, 131, 234-237, 330, 337, 351, 353, 357, 389
Bilgen, Nezaket, 351, 352, 355, 357
Bilgen, Selim (öğretmen), 90, 91, 131, 226, 233-238, 255, 256, 317, 318, 322, 327, 328, 351, 352, 355-357
Birand, Hikmet (Prof. Dr.), 124, 340, 367
Boran, Behice, 25, 287
Bozkurt, Mehlika, 209, 306-308, 310
Buzcular, Fatma, 91, 221, 441
Buzcular, Şevket, 91, 226, 320, 441

Can, Celalettin (öğretmen), 90
Canova, Mahir, 364
Cevlani, Fikret, 156, 170, 195, 295, 329
Cevri Efendi, 143
Ceyhan, Halit, 91
CHP, 4, 27, 28, 125, 214, 302, 347, 370, 423, 425, 433
Cılavuz Eğitmen Kursu, 38-41, 43, 44, 49, 52, 56, 58, 60-63, 66, 67, 70, 71, 73, 75, 77, 84, 99, 100, 114, 202, 204, 479
Cılavuz İlköğretmen Okulu, 402, 463
Cılavuz Köy Enstitüsü, 5, 12, 13, 17, 34, 41, 44, 48, 49, 52, 53, 60, 81-86, 89, 90, 92-94, 96-98, 103, 107, 108, 114, 115, 117-121, 123-125, 131, 132, 134, 138, 141, 144, 145, 149, 165, 166, 172, 174, 175, 178, 181, 185, 187, 193, 202, 203, 205, 209, 210, 212, 214, 219, 220, 229, 231, 233, 235, 236, 238, 240, 247, 248, 250-252, 257, 258, 263, 269-271, 275-277, 281, 282, 289, 294, 297, 298, 301-303, 319, 323, 330, 332, 333, 336, 339, 340, 346, 347, 349-351, 353, 362, 369, 370, 375, 376, 378, 379, 383, 391, 392, 410, 411, 413, 433, 438, 440, 443, 447, 449, 452, 453, 462-464, 466, 472, 477, 479, 480, 482
Cılavuz mezunları, 44, 137, 139, 141, 150, 151, 153, 158, 252, 259, 273, 295, 320, 385, 399, 400, 404, 414, 417, 419, 424, 427, 433, 438, 439, 447, 449, 450, 454, 480, 481
Cihangir, Mehmet, 363, 439
Comte, Auguste, 279
Cumhuriyet, 52, 118, 119, 274, 269, 416, 448

Çağlar, Behçet Kemal, 51, 257
Çağlayangil, İhsan Sabri (Yozgat valisi), 406

Çakır, Remzi (öğretmen), 5, 90, 106, 107, 158, 168, 191, 222, 227, 233, 238, 265, 266, 268
Çakmur, Kâzım, 144, 145, 152, 163, 172, 226, 227, 265, 272, 298, 314, 334, 349, 354, 370, 386, 416, 417, 437, 453
Çapa Öğretmen Okulu, 414
Çınar, İsmail (küme öğretmeni), 40
Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, 20, 32
çok partili hayata geçiş, 17, 27, 302, 422

Demirci, Cimşit, 139, 143, 160, 168, 173, 174, 176, 177, 191, 276-278, 280, 281, 293, 294, 300, 319, 384-386, 400, 404, 417, 425, 426, 435, 436, 439, 455
Demokrat Parti (DP), 26-29, 214, 217, 303, 406, 425-427, 430
Devrim Gazetesi, 437
Dicle Köy Enstitüsü (Diyarbakır), 5, 312, 347, 349, 368
dikiş atölyeleri, 106, 253, 254, 263
Doğu Anadolu, 19, 21-23, 29, 287, 360, 469
dokuma ve dikiş atölyesi, 253
Dostoyevski, Fyodor 226, 467
Durmuş, Dursun, 246, 247
Dündar, Mehmet, 227, 256, 273
Düziçi Köy Enstitüsü (Adana), 285, 348, 354

Eğitim Yolu ile Canlandırılacak Köy, 8, 336, 422
eğitmen kursları, 4, 7, 8, 17, 41, 53, 55, 60, 143, 165, 313, 314, 462
eğlenceler, 256, 289, 312, 313, 316, 317, 320, 333, 482
Eminönü Halkevi, 328
Enstitü mezunları, 53, 92, 106, 166, 286, 288, 406, 414, 422, 424, 428-431, 438, 439, 449, 452, 453
Erçetin, Neriman (öğretmen), 90, 221
Erdoğan, Abbas, 90-92
Erdoğan, Rana, 91, 92
Erduman, Sabri (küme öğretmeni), 40
Ergun, Sıtkı, 90
Esen, Nazım, 91, 223, 309, 347
Eskişehir Çifteler Köy Enstitüsü, 16, 356, 357
Evren, Nazif, 5, 368
Eyidoğan, Akif, 55-57, 66, 67
Eyüboğlu, Bedri Rahmi, 316
Eyüboğlu, Sabahattin, 367

Faraç, Mehmet, 50
Fırat, Mehmet, 300
Fırtına, Bahattin, 9, 90
fotoğrafçılık, 106, 123, 211, 257
Freire, Paulo, 164, 175, 176

Gazi Eğitim Enstitüsü, 92, 203, 282, 287, 410, 414
Gazioğlu, Gültekin, 113, 131, 186, 271, 273, 293, 296, 305, 306, 330, 332, 346, 370, 438, 468
gecekondulaşma, 32
Gelemen Devlet Üretme Çiftliği, 419
Gemalmaz, Cemal (ziraat öğretmeni), 40
Gergin, S., 116, 117
Gogol, Nikolay V., 364
Göçmen, Nizamettin, 106, 107, 118, 119, 131, 144, 221, 226, 239, 240, 257, 269, 271, 301, 319, 396, 404, 411, 418, 420, 421, 468
Göçmen, Sakıp, 144
Gökalp, Ziya, 19, 279
Gökçer, Cüneyt, 364
Güçlü, İsmail (öğretmen), 90, 222
Gül, Sallan, 31
Güler, Behçet, 227
Günar, Kemal (sütçülük öğretmeni), 38
Gündüz, Kemal, 91, 92
Gürses, Özdemir (ziraat eğitim şefi), 40
Güven, Hüseyin, 240, 241, 245, 247, 338
Güven, Zakir, 90, 121, 225, 226, 239-247, 256, 257, 267, 338, 373, 388

Halka Doğru, 6
Halkçılık, 7, 19
Hasanoğlan Çamaşırhanesi, 367
Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü (Ankara), 19, 100, 209, 211, 226, 259, 282, 285, 287, 304, 317, 318, 320, 347, 350, 355, 356, 358, 361-364, 367, 392, 405, 406, 418, 423, 429, 443, 444, 446

hayvancılık, 13, 24, 55, 82, 106, 108, 112, 113, 116, 117, 122, 123, 134, 136, 188, 252, 282, 362, 367, 401
Hikmet, Nâzım, 287, 429
Himmet'in Oğlu, 125, 126, 316

Ilgar, Haydar, 153

İkinci Dünya Savaşı, 23, 26, 28, 33, 52, 106, 119, 145, 168, 197, 202, 253, 286, 333, 346, 428, 483
İleri, Tevfik (Milli eğitim bakanı), 17, 27, 274, 346, 377, 426
İlkin, Metin, 21
İlköğretim Dergisi, 83, 175, 206, 320
İnan, Rauf, 16, 367
İnönü, İsmet, 4, 18, 27, 28, 170, 333, 336-339, 360, 367, 401, 425
İnönü, Mevhibe, 333, 336, 338
İsmail Hakkı Tonguç Belgeliği Vakfı (İHTBV), 214
İsmet Paşa İlkokulu, 328
İvriz Köy Enstitüsü, 353, 354

kadın erkek ilişkisi, 132, 303
Kadro, 20, 21
Kafdağı'nın Ardı, 173, 200
Kaftancıoğlu, Ümit, 110, 112, 131, 149, 172, 174, 184, 201, 213, 216, 238, 273, 296, 371, 374, 377-379, 464, 465, 468, 481
Kanar, Haşim, 304, 429
Kansu, Şevket Aziz (DTCF Dekanı Prof. Dr.), 124
Karabağ, Yunus, 91
Karabekir, Kâzım, 50, 428
Karahasanoğlu, Özçelik, 273, 296
Karal, Enver Ziya (Prof. Dr.), 124
Karayel, Mehmet (öğretmen), 90
Kars Devlet Hastanesi, 221, 240
Kars Gazetesi, 48-55, 57, 61, 73, 77, 81, 83, 91, 103, 113, 114, 118, 119, 124, 165, 174, 206, 235, 274, 332, 333, 374, 378
Kars Halkevi, 126, 328, 332
Kars Lisesi, 52, 70, 212, 218, 255, 322, 324
Kars Stadyumu, 318, 322, 323, 327, 328, 330, 331, 477
Kars Veteriner Müdürlüğü, 284
Kars Vilayet Matbaası, 51
Kars, Bedia, 91, 230, 231, 238, 282, 285, 307
Kars, Nurettin, 91, 238
Kastamonu Gölköy Eğitmen Kursu, 4, 8
Kâzım Karabekir Anadolu Öğretmen Lisesi, 93, 94, 103, 463, 464, 468, 469, 471, 474, 476, 477
Kemal, Namık, 226
Kepirtepe Köy Enstitüsü, 91, 114, 209, 286, 309, 348, 349, 352, 356, 369, 370
Keskin, Hamdi, 203, 367
Kıray, Mübeccel, 18, 19, 31
kırsal kesim, 13, 22, 23, 32, 53, 136, 297, 388, 462
Kıvılcımlı, Hikmet, 28, 33, 423
Kızıl, Zeki (ziraat öğretmeni), 40
Kızılçullu Köy Enstitüsü, 282, 305, 354, 356
Kızılkaya, Hanlar, 153, 158, 192, 194, 196, 225, 425-427, 440, 453, 457
Kızılkor, Şevket (küme öğretmeni), 40
Kızılyer, Hayri, 362, 363
Kirby, Fay, 13, 274, 275, 346, 383, 462
kitle iletişim araçları, 25
Kongar, Emre, 26, 32
Koşal, Hasan (küme öğretmeni), 40
Köni, Yunus Kâzım, 17, 27, 369, 370, 406, 408
köy eğitmen kursları, 4, 7, 8, 17, 41, 55, 165, 313, 314, 462
Köy Enstitüleri Programı, 461, 462
Köy Enstitüleri Yasası, 17, 48, 53, 114
Köy Enstitüsü Dergisi, 83, 113, 206, 211, 275, 367, 369
Köyde Eğitim, 5, 384
Kurtuluş Savaşı, 3, 7, 50, 82, 84, 134, 145, 150, 480
Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi, 13, 15, 37, 49, 60, 81, 96, 108, 109, 142, 297, 316, 453, 479
Kürtçe, 23, 24, 346, 402, 405, 412

Layoş, Sili, 8
Lenin, Vladimir, 448

Maarif Koleji, 411

Maarif Vekâleti, 97, 115
Makal, Mahmut, 210
Maral, Yakup, 233, 276
Marksizm, 287, 444
Marshall Yardımı, 23
Menderes, Adnan, 27, 483
Menekşe, Nedim, 94
Mestan Yapıcı, 209, 282-285
modernleşme, 31, 32, 297
Moliére, 467
Müfettiş, 364

Nadi, Nadir, 274
Necati Bey Eğitim Enstitüsü, 92, 149, 289
Necati, Mustafa, 3, 7, 149

Okyay, İdris (küme öğretmeni), 40, 155, 178, 179
Oral, Necati (küme öğretmeni), 40
Osmanlı İmparatorluğu, 3, 8, 18, 19, 54, 56, 204

Öğrenci kayıt defterleri, 193, 375, 376
Ölmez, Umut, 437
Ölü Ekmeği, 431
Ön, Mahmut (küme öğretmeni), 40
Öncü, Naile, 152
Öte, Vehbi (atölye öğretmeni), 40
Özay, Şevket (öğretmen), 90
Özdemir, Ziver, 134, 135, 223, 254, 329, 415
Özer, Ahmet, 22, 24, 25, 29, 30
Özer, Hasan, 91, 92, 279
Özgün, Halis, 90
Özkan, Hasan, 90, 91, 143, 156, 157, 162, 170-173, 227, 229, 263, 324, 385, 386, 394, 396, 415, 453
Özsoy, Seçkin, 13
Öztürk, İsa, 135-138, 168, 169, 191, 192, 213, 214, 219, 266, 268, 269, 274, 301, 316, 320, 321, 362, 363, 367, 405, 406, 418, 429, 433, 443, 468
Öztürk, Nafize, 443, 444
Öztürk, Rıfat, 90

Pak, Arif, 411
Pavli Usta, 90, 91, 271
Peker, Recep, 27
Perin, Cevdet, 124
Polat, Servet, 137-139, 152, 154, 167, 176, 189
Pulur Köy Enstitüsü (Erzurum), 100, 347, 349
Puşkin, Aleksandr, 272

Rousseau, J. J., 279, 467
Ruslar, 39, 61, 98, 100, 133, 145, 152, 176, 188, 190, 428

Sand, George, 467
Saracoğlu, Şükrü (Başbakan), 367
Saraç, Coşkun, 168, 263, 451
Sarısözen, Muzaffer, 317
Sazak, Emin, 27
Schiller, Friedrich, 264, 272, 467
seferberlik, 19, 44, 55, 139
Serim, Emin, 92
Sirer, Reşat Şemsettin (milli eğitim bakanı), 16, 17, 27, 285, 305, 367, 423
Sivas Öğretmen Okulu, 233, 235
Soğuk Savaş, 27, 346, 422, 424, 428
Sovyetler Birliği, 33, 286, 423, 425, 427
Soydan, Hikmet, 90, 210, 226, 263, 264
Soydan, Kemal, 192, 194, 226
Sözen, Kasım (öğretmen), 90
Sözlü tarih, 131

Şirinoğlu, Şemsettin, 154, 157, 161, 171-173, 180, 200, 238, 386, 388, 401, 427, 428

Talim Terbiye Kurulu, 17, 28, 461
Tan, 33
Tansel, Selahattin, 92
Tarımsal üretim, 6, 31, 106
Taşkın, Mustafa Sabri, 282
Tatar, Garip, 149, 172, 184, 201, 296, 371, 379
Tayşı, Namık, 124
TBMM, 27, 28, 49
Tekben, Şerif, 315
Tekdal, Bekir (küme öğretmeni), 40
Tekeli, İlhan, 21
Temel, Selahattin (öğretmen), 90
Temuçin, Mecit (öğretmen), 90-92, 225, 278, 369

Tevetoğlu, Fethi, 287, 422, 423
Timur, Taner, 19, 313-315, 483
Toker, Tarhan, 52, 57, 58, 70, 72, 115, 116
Tolstoy, Lev, 264, 418, 467
Tolunay, Ali, 367
Tonguç, Engin, 3, 4, 7, 27, 203, 204, 431
Tonguç, İsmail Hakkı, 4, 5, 7-9, 13, 17, 18, 25, 27, 28, 49, 58, 89, 93, 107, 114, 123, 124, 138, 171, 174-176, 184, 200, 203, 208, 209, 214, 215, 220, 226, 227, 231, 232, 238, 248-250, 252, 257, 263, 264, 282, 297, 298, 302, 310, 311, 333-336, 339, 351-353, 360, 361, 367, 369, 384, 392, 393, 406, 408, 418, 422, 423, 428, 462, 474
Toplu, Fahri, 362, 363
toplumsal cinsiyet rolleri, 447
toplumsal değişim, 12, 19, 31, 33, 60, 86
toprak ağaları, 20, 27, 28
toprak mülkiyeti, 23, 30
toprak reformu, 3, 18, 20-22, 25, 30, 31, 386, 388, 479
Toydemir, Mehmet, 282
Tökin, İsmail Hüsrev, 20, 21
Trabzon Erkek İlköğretmen Okulu, 305, 438
Tunca, Saim (grup şefi), 38
Tunçsal, Tufan, 90, 349
Turan, Halil, 172, 183
Turan, Mustafa, 172, 183
Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği (TÖB-DER), 431, 433, 435, 437, 438
Tümer, Kayhan, 91, 92, 229
Türk Yurdu, 6
Türkçülük, 6, 214
Türker, Lami, 90
Türkiye İşçi Partisi (TİP), 287
Türkiye Köy İktisadiyatı, 20
Türkiye Okutma Derneği, 53
Türkiye Öğretmenler Milli Federasyonu, 431
Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS), 259, 428, 431, 433, 435, 437, 438
Türkoğlu, İbrahim (öğretmen), 90, 92
Tütengil, Cavit Orhan, 6, 19, 30
Tüzdil, Nevzat, 124

Ulus, 122, 162, 165, 286
Uras, Ulvi, 364
Usta, Nazım, 90

Ünal, Mahmut, 223, 279
Ünsal, Ali Vehbi, 228, 229, 238, 282, 289, 290, 298, 309, 315, 346, 347, 446, 447
Ünsal, Nevvare Uğuralp, 91, 92, 201, 227-231, 238, 282, 298, 346, 440, 446, 447
Ünsal, Niyazi, 416
Ünsal, Tülin, 91, 229, 230
Ünsal, Vehbi, 91, 92
Üstün, Kemal, 367
Üstün, Süleyman, 435
Üstündağ, Ahmet, 153, 162, 163

Varlık Evi, 50, 51
Vatan, 274

Yağcı, Öner, 431
Yağmur ve Toprak, 427
Yahşi, Gülbez, 113, 310, 311
Yamen, Şaduman, 82, 202
Yapıcı, Mestan, 209, 210, 283
Yasa, İbrahim, 19, 21-23, 27, 333, 358, 360, 367
Yavuz, Orhan (Doç. Dr.), 416
Yavuzer, M. Tevfik, 91
Yazar, Hamdi (daktilo), 90, 91
Yeni İstanbul, 274
Yeni Sabah, 274
Yetkin, Suut Kemal, 124
Yıldırım, Rıfat, 134, 158, 159, 168, 182, 183, 191, 295, 322, 328, 348, 355, 356, 397-399, 402, 450
Yıldız, Ali, 142, 143, 154, 156, 170, 173, 179, 200, 300, 301, 323, 328, 403, 450, 453
Yılmaz, Hüseyin, 144, 156, 170, 177, 197, 223, 258, 272, 274, 298, 384, 386, 401, 402, 455
Yılmaz, Özdoğan, 456
Yurdakul, Mehmet Emin, 6
yurt gezileri, 102, 132, 304, 328, 348-354, 356, 360, 361, 482

Yusufeli, 134, 137, 189, 394, 415
Yücel, Can, 124, 125, 474
Yücel, Hasan Âli, 17, 27, 54, 123, 124, 171, 174, 175, 226, 252, 333, 336, 337, 339, 367, 369, 423, 425-428, 474

Zariç, Bekir, 276
Zedong, Mao, 448
Zengül, Mehmet, 216, 217
Zeyrek, İbrahim, 275
Zeyrek, Kâzım, 112, 233, 291, 329
Zirai Donatım Kurumu, 32
Zirai hastalıklar, 123
Zola, Émile, 467

1937'de eğitmen kursu olarak açılıp 1940'ta enstitüye dönüşen Cılavuz Köy Enstitüsü, köy enstitüleri tarihinde önemli bir yere sahiptir. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nin yoksul köy çocukları için büyük bir umut kaynağı olan Cılavuz Köy Enstitüsü'nde yetişen eğitimciler, köydeki değişimin de özneleri haline gelir. Enstitü mezunları arasında edebiyat, sanat, politika ve bilim alanında yüz akı insanlar yetişir. Bu insanlar aracılığıyla Türkiye'nin öğretmen örgütlenmesine ve demokrasi kültürüne büyük katkı sağlanır.

Prof. Dr. Firdevs Gümüşoğlu'nun sözlü tarih yöntemiyle hazırladığı *Cılavuz Köy Enstitüsü*, Artvin'den Ağrı'ya, Ardahan'a, Erzurum'a ve Kars'a kadar bu coğrafyada yaşananları, geçmişin belleğinden bugüne ve geleceğe taşıyor. Daha önce yayımlanmamış belgeler, gazete arşivleri ve fotoğrafları gün yüzüne çıkartıyor.

Köy enstitüleri açısından önemli bir örneği tüm yönleriyle sergileyen kitap, kurum tarihine, eğitim sosyolojisine, Türkiye'nin toplumsal yapısına ışık tutan veriler içermesinin yanı sıra, aile tarihi açısından da büyük önem taşıyor.

Prof. Dr. Firdevs Gümüşoğlu (1962) Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesi olarak 2000 yılından beri görev yapmaktadır. Eğitim sosyolojisi, toplumsal cinsiyet ve siyasal toplumsallaşma alanlarında çalışmaktadır. Yayımlanmış çok sayıda makalesi ve kitabı bulunmaktadır. *Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik* (1996), *Türkiye'nin Pasteur'u Dr. Z. Muammer Tunçman* (2001), *Cumhuriyet'te İz Bırakanlar: Onuncu Yıl Kuşağı* (2001), *Ülkü Dergisi ve Kemalist Toplum* (2005), *Birgi'de Toplumsal Yaşam ve Değişim: Bir Belde Monografisi* (2008), *Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet (1928'den Günümüze)* (2016).

TMG
02138 44
NGH

9 786052 950210

KDV dahil fiyatı
32 TL